T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI YÖNETİMİNDE VILÇITRIN SANCAĞI (1450-1550)

Hazırlayan
Rahman ŞAHİN

Danışman
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Doktora Tezi

Eylül 2020
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI YÖNETİMİNDE VILÇITRIN SANCAĞI (1450-1550)

Hazırlayan
Rahman ŞAHİN

Danışman
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SDK-6500 kodlu proje ile desteklenmiştir

Eylül 2020
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmanın özünde olmayan tüm meteryal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı Soyadı: Rahman ŞAHİN

İmza:

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı **OSMANLI YÖNETİMİNDE VILÇITRIN SANCAĞI (1450-1550)**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 262 sayfalık kısmına ilişkin, 11/08./2020 tarihinde ***Turnitin*** intihal programındanaşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % 10. dur.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Giriş dahil
2- Ana Bölümler dahil
3- Sonuç dahil
4- Alıntılar dahil/hariç
5- Kapak hariç
6- Önsöz ve Teşekkür hariç
7- İçindekiler hariç
8- Kaynakça hariç
9- Özet hariç
10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 02/10/2020

Adı Soyadı : Rahman ŞAHİN
Öğrenci No :4030641409
Anabilim Dalı :Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı :Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı
Program Adı :Doktora Programı

Danışman: Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI
(Adı-Soyadı ve İmza)

Öğrenci: Rahman ŞAHİN
(Adı-Soyadı ve İmza)

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

"Osmanlı Yönetiminde Vılçıtrın Sancağı (1450-1550)" adlı Doktora tezi Erciyes Üniversitesi Lisanüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan	Danışman
Rahman ŞAHİN	Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Tarih ABD Başkanı

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI danışmanlığında Rahman ŞAHİN tarafından hazırlanan "Osmanlı Yönetiminde Vilayet Sancağı (16.50-1550)" adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı/Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

11/09/2020

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Üye : Prof. Dr. Özen TOK

Üye : Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Üye : Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

Üye : Doç. Dr. Eyüp KUL

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ...../...../..... tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Vılçıtrın Sancağı'nın kapsadığı topraklar Balkan coğrafyasında oldukça önemli bir konuma sahiptir. Osmanlı Devleti, Sultan I. Murad döneminden itibaren bu bölgede egemenlik kurmaya çalışmıştır. Osmanlıların kuruluş aşamasından beri bu bölgeye yoğun ilgi göstermesinin başlıca sebebi, bölgenin sahip olduğu zengin yeraltı kaynaklarıdır. Fatih Sultan Mehmed'in Sırp seferleri ile nihai olarak fethedilen topraklar, Rumeli beylerbeyliğine bağlı bir sancak haline getirilmiş ve 1912 Balkan savaşlarına kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır. Bu çalışma Vılçıtrın'ın fetihten sonraki yüz yıllık sürecine odaklanmış ve bu kapsamda bölgenin idari, demografik ve iktisadi gelişimini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmada tahrir ve mühimme defterleri gibi arşiv malzemelerinin yanı sıra kroniklerden ve tetkik eserlerden faydalanılmıştır. Çalışma giriş ve dört bölümden meydana gelmektedir.

Giriş kısmında, araştırmanın amacı ve mahiyeti üzerinde durulmuş, çalışmanın temelini oluşturan arşiv malzemeleri tanıtılmıştır. Vılçıtrın üzerine daha önceden yapılan çalışmaların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Sonrasında Vılçıtrın'ın adı ve coğrafi konumu ile ilgili bilgi verilmiş, bölgenin Osmanlı hâkimiyeti öncesi ve fetih süreci, kronikler ve araştırma eserler vasıtasıyla derinlemesine yansıtılmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde, Vılçıtrın Sancağı'nın XV ve XVI. yüzyıl boyunca Osmanlı idari teşkilatı içerisindeki yeri ve önemi tespit edilmiştir. Sonrasında sancakta görevli olan sancakbeyi, alaybeyi, çeribaşı, subaşı ve kale görevlilerinden oluşan ehl-i örf mensupları ile ehl-i şer mensubu kadıların kimler olduğu tespit edilerek kimlikleri üzerinde çeşitli tetkikler yapılmıştır.

İkinci bölümde, sancağın demografisi üzerinde durulmuş, kazalardaki nüfus kentsel ve kırsal olarak ayrıma tabi tutulmuştur. Bu bağlamda kazalar hem kendi içerisinde hem de birlikte değerlendirilmiştir. Sonrasında sancak dâhilindeki reayanın dini mensubiyetine göre kentsel ve kırsal dağılımları ele alınmıştır. Bu başlık altında son olarak vergi muafiyeti bulunan sınıflardan bahsedilmiştir.

Üçüncü kısımda, toprak yönetimi ve iktisadi hayat değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda has, zeâmet ve timar türünden toprakların yerleri ve gelir miktarları belirlenmiştir. Bölgede bulunan pazarlar ve kervansaraylardan bahsedildikten sonra sancağın mümbit topraklarında yetiştirilen tarım ürünlerine ve buralardan alınan vergilere değinilmiştir. Ayrıca bu başlık altında bölgede yürütülen madencilik faaliyetleri ile buna bağlı olarak kurulmuş olan darphâne ve kalhâneler ile ilgili malûmât verilmiştir.

Dördüncü bölümde, Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan vakıflar ile dini yapılar ele alınmıştır. Bu kısımda Müslümanlara ve gayrimüslimlere ait yapılar ayrı ayrı değerlendirilerek sancak dâhilindeki cami ve mescitlerin yanı sıra kilise ve manastırlar hakkında da bilgi verilmiştir. Yine bu bölümde Meşhed-i Hüdâvendigâr ve görevli türbedarları ile ilgili detaylı incelemeler yapılmıştır.

Bu çalışmada birçok kurum ve kişinin desteği görülmüştür. Öncelikle danışmanlığımı üstlenen, önemli uyarı ve önerileri ile çalışmanın olgunlaşmasını sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI'ya samimi ve içten teşekkürlerimi

sunarım. Gerek saha araştırması esnasında gerekse sonraki süreçte yardımlarını esirgemeyen sayın Doç. Dr. Eyüp KUL'a müteşekkirim. Ayrıca desteklerini gördüğüm sayın Prof. Dr. Özen TOK, Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR ve Prof. Dr. Remzi KILIÇ'a teşekkür ederim.

Kosova'daki saha araştırması esnasında bölgeyi daha iyi tanımama yardımcı olan Priştine Tarih Enstitüsü'nden araştırmacı Agron İSLAMİ ve Dr. Mead OSMANİ'ye, katkılarından dolayı Prof. Dr. İljaz REXHA ve Priştine Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Nuri BEXHETİ'ye, bölgede yazılmış tetkik eserlerin temini noktasında yardımları bulunan Albanoloji Enstitüsü'nden kıdemli araştırmacı Dr. Nuridin AHMETİ'ye, Kosova Ulusal Müzesi çalışanı Bahriye BEGOGLU'na, Priştine Hıvzı Süleyman Kütüphanesi memuru Mirsada hanımefendiye ve Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü'nden kıdemli araştırmacı Fazileta HAFİZOVİÇ hanımefendiye teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak arşiv çalışmaları esnasında gösterdikleri yardımseverlikten dolayı Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Kosova Devlet Arşivi, Süleymaniye Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı ve İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi çalışanlarına şükranlarımı sunarım.

Rahman ŞAHİN

Kayseri, Eylül 2020

OSMANLI YÖNETİMİNDE VILÇITRIN SANCAĞI (1450-1550)

Rahman ŞAHİN

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eylül 2020

Danışman: Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

ÖZET

Bu çalışmada Vılçıtrın Sancağı'nın fethinden sonraki yüz yıllık süreçte idari, demografik, sosyal ve ekonomik gelişiminin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan çalışma bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın kaynakları belirtilerek Vılçıtrın'ın adı, coğrafi konumu ve tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, sancağın idari yapısı ve yöneticileri üzerinde durularak Vılçıtrın'ın Osmanlı idaresindeki yeri ve önemi ortaya konmuştur. İkinci bölümde, sancağa bağlı kazalardaki nüfus, şehir ve kırsal nüfus olarak ayrıma tabi tutulmuş, kazalar hem kendi içerisinde hem de birlikte değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, toprak yönetimi ile sancak gelirlerinin paylaşımı hakkında bilgi verilmiş ve sancağın iktisadi gelişimi reayadan, zirai ürünlerden, hayvancılıktan ve madenlerden alınan vergiler bağlamında tetkik edilmiştir. Dördüncü bölümde, sosyal hayatın yansıması olan vakıflar ve dini yapılar ele alınarak bölgede bulunan cami ve mescitlerin yanı sıra kilise ve manastırlar hakkında bilgi verilmiştir.

Sonuç olarak Vılçıtrın Sancağı'nın Balkanlar'da bulunan askerî ve siyasi yapı içerisinde önemli bir konuma sahip olduğu, incelenen dönemde iktisadi ve demografik açıdan geliştiği ve şehirlerinin zaman içerisinde Osmanlı şehri kimliğine kavuştuğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Balkanlar, Kosova, Vılçıtrın Sancağı, İdari ve Demografik Yapı, Sosyal ve Ekonomik Hayat

SANJAK OF VUČITRN IN THE OTTOMAN REIGN (1450-1550)

Rahman ŞAHİN

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences, PhD Thesis, September, 2020

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine the governmental, demographic, social and economic development of the Sanjak of Vučitrn during the century following its conquest.

The study consists of an introduction part and four sections. In the introduction part, information about the name, geographical location and history of Vučitrn were given by indicating the references of the study. In the first section, the place and importance of Vučitrn in the Ottoman reign were put forth by emphasizing the administrative structure and rulers of the sanjak. In the second section, the population in the sanjak-governed administrative districts was divided into urban and rural populations, and the districts were evaluated both within themselves and together. In the third section, information about land management and the sharing of sanjak revenues was provided and the economic development of the sanjak was scrutinized within the context of taxes collected from raia, agriproducts, animal husbandry and mines. In the fourth section, foundations and religious buildings, which are the reflection of social life, were addressed and information was given about mosques and masjids as well as churches and monasteries in the region.

In conclusion, it was determined that the Sanjak of Vučitrn had an important position in the military and political structure of the Balkans, it thrived both economically and demographically in the period that was studied, and its cities gained the characteristics of an Ottoman city over time.

Keywords: Ottoman Empire, the Balkans, Kosovo, Sanjak of Vučitrn, Administrative and Demographic Structure, Social and Economic Life

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI ii
KABUL ONAY SAYFASI iii
ÖNSÖZ iv
ÖZET vi
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR DİZİNİ xii
TABLOLAR DİZİNİ xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ xv
GİRİŞ 1
A. ARAŞTIRMANIN MAHİYETİ 1
B. KAYNAKLAR 4
1. Arşiv Vesikaları 4
2. Araştırma ve İnceleme Eserler 10
C. VILÇITRIN'IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ 12
1. Vılçıtrın'ın Adı ve Coğrafi Konumu 12
2. Tarihçesi 13
BİRİNCİ BÖLÜM İDARİ TEŞKİLAT VE TAKSİMAT 24
A. VILÇITRIN SANCAĞI VE İDARİ YAPISI 24
B. İDARECİLER 33
1. Ehl-i Örf Mensupları 33
1.1. Sancakbeyleri ve Akıncılar 33
1.2. Alaybeyi ve Çeribaşı 43
1.3. Subaşı 47
1.4. Kale Görevlileri 48
1.4.1. Dizdar, Kethüda, Bölükbaşı (Ser-Bölük) ve Müstahfızlar 48
2. Ehl-i Şer' Mensupları 54
2.1. Kadı 54
İKİNCİ BÖLÜM NÜFUS VE YERLEŞME 61
A. VILÇITRIN SANCAĞI'NA BAĞLI KAZALARDAKİ NÜFUS VE YERLEŞME 61

1. Vılçıtrın Kazası 61
1.1. Vılçıtrın Şehri 61
1.2. Trebçe Şehri 65
1.3. Kırsal Nüfus ve Yerleşme 68
2. Priştine Kazası 71
2.1. Priştine Şehri 71
2.2. Kırsal Nüfus ve Yerleşme 79
3. Novabırda Kazası 83
3.1. Novabırda Şehri 83
3.2. Yanova Şehri 90
3.3. Kırsal Nüfus ve Yerleşme 92
4. Belasniçe Kazası 95
4.1. Belasniçe Şehri 95
4.2. Belabırda Şehri 96
4.3. Kırsal Nüfus ve Yerleşme 97
B. VILÇITRIN SANCAĞI'NIN TOPLAM NÜFUSU 98
1. Şehirler 98
1.1. Müslüman Nüfus 100
1.2. Hristiyan Nüfus 101
1.3. Yahudi Nüfusu 102
2. Kırsal Nüfus 103
2.1. Müslüman Nüfus 105
2.2. Hristiyan Nüfus 106
3. Muaf ve Ayrıcalıklı Gruplar 107
3.1. Voynuklar 108
3.2. Derbentciler 110
3.3. Eflâklar 112
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TOPRAK YÖNETİMİ VE İKTİSADİ HAYAT 114
A. TOPRAK YÖNETİMİ VE SANCAK GELİRLERİNİN PAYLAŞIMI 114
1. Mîrî Arazi 114
1.1. Has Topraklar 118
1.1.1. Padişah ve Vüzera Hasları 119
1.1.2. Beylerbeyi ve Sancakbeyi Hasları 121
1.2. Zeâmet Toprakları 122

1.3. Timar Toprakları 125
2. Mülk Arazi ve Vakıf Arazisi 127
B. İKTİSADİ HAYAT 128
1. Pazarlar 128
2. Kervansaraylar 131
3. Esnaf Grupları ve Meslekler 132
4. Küçük Sanayi İşletmeleri 137
5. Vergiler 141
5.1. Reayadan Alınan Vergiler 141
5.1.1. Müslümanlardan Alınan Vergiler 141
5.1.2. Gayrimüslimlerden Alınan Vergiler 142
5.2. Zirai Ürünler ve Alınan Vergiler 145
5.2.1. Hububat ve Bakliyat Ürünleri 145
5.2.2. Bağcılık ve Bağ Ürünleri 155
5.2.3. Endüstriyel Ürünler 163
5.2.4. Sebze ve Meyve Ürünleri 164
5.3. Hayvancılıktan Alınan Vergiler 165
5.3.1. Küçükbaş Hayvancılık 165
5.3.2. Arıcılık ve Bal Üretimi 167
5.3.3. Domuz Yetiştiriciliği 167
5.3.4. Çayır, Saman ve Ot Vergisi 168
5.4. Arızi Vergiler 169
5.5. Diğer Vergiler 172
5.6. Mukâtaalar ve Madenler 172
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM VAKIFLAR VE DİNİ YAPILAR 191
A. MÜSLÜMANLARA AİT VAKIFLAR VE YAPILAR 191
1. Padişah Vakıfları 192
2. Ümera Vakıfları 198
3. Şahıs Vakıfları 200
4. Türbeler 211
5. Zaviyeler 215
6. Hamamlar 216
B. GAYRİMÜSLİMLERE AİT DİNİ YAPILAR 217
SONUÇ 220

KAYNAKÇA 223
EKLER 243
ÖZGEÇMİŞ 261

KISALTMALAR DİZİNİ

A. DVNSMHM.d	: Dîvân-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri
A. NŞT.d	: Bâb-ı Âsafî Nişan ve Tahvîl Defterleri
A. RSK.d	: Bâb-ı Âsafî Ruus Defterleri
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
BOA	: Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D. AMH.d	: Bâb-ı Defterî Anadolu Muhasebesi Defterleri
EV. MKT	: Evkâf Mektûbi Kalemi Defterleri
Haz.	: Hazırlayan
İÜEFTD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
KK.d	: Kâmil Kepeci Defterleri
MAD.d	: Maliyeden Müdevver Defterler
NBKM	: Narodna Biblioteka Kiril i Metodij
NOK	: Nuruosmaniye Kütüphanesi
OAK	: Oryantal Arşiv Koleksiyonu
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
RKR	: Rumeli Kadıaskerleri Ruznamçeleri
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Aralığı
TKGM	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
TADB	: Tapu Arşivi Daire Başkanlığı
TS.MA. d	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TT.d	: Tapu Tahrir Defterleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vd.	: ve diğerleri

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: 1455-1569 Arası Vılçıtrın Sancağı Arazisini Gösterir Tahrir Defterleri 9
Tablo 2: XV ve XVI. Yüzyıllarda Vılçıtrın Sancakbeyleri 33
Tablo 3: Vılçıtrın Sancağı Alaybeyleri 44
Tablo 4: Vılçıtrın Sancağı Çeribaşıları 45
Tablo 5: Novabırda Kale Görevlileri (XV ve XVI. Yüzyıl) 48
Tablo 6: 1455 Tarihinde Novabırda Kalesinde Bulunan Mühimmat ve Zahire 50
Tablo 7: 1529-1530 Tarihinde Novabırda Kalesinde Bulunan Mühimmat 51
Tablo 8: Priştine Kadısına Ait Timarlar (XV ve XVI. Yüzyıl) 55
Tablo 9: Priştine'de Görev Yapan Kadılar (XV ve XVI. Yüzyıl) 57
Tablo 10: Novabırda'da Görev Yapan Kadılar (XV ve XVI. Yüzyıl) 58
Tablo 11: Vılçıtrın'da Görev Yapan Kadılar (XV ve XVI. Yüzyıl) 59
Tablo 12: Belasniçe'de Görev Yapan Kadılar (XVI. Yüzyıl) 59
Tablo 13: Morova ve Trebçe'de Görev Yapan Kadılar (XVI. Yüzyıl) 59
Tablo 14: Vılçıtrın Şehri Nüfusu (1455-1569) 62
Tablo 15: Vılçıtrın Şehri Mahalleleri (1487-1569) 63
Tablo 16: Yukarı Trebçe (Trebçe-i Bâlâ) Mahalleleri ve Nüfusu (1526-1569) 65
Tablo 17: Aşağı Trebçe (Trebçe-i Zir) Mahalleleri ve Nüfusu (1526-1569) 66
Tablo 18: Trebçe Şehri Toplam Nüfusu (1526-1569) 67
Tablo 19: Vılçıtrın Nahiyesi Nüfusu (1455-1569) 68
Tablo 20: Klopotnik Nahiyesi Nüfusu (1455-1569) 70
Tablo 21: Priştine Şehri Nüfusu (1455-1569) 72
Tablo 22: Priştine Şehri Müslüman Mahalleleri ve Nüfusu (1485 – 1569) 73
Tablo 23: Priştine Şehri Gayrimüslim Mahalleleri ve Nüfusu (1477 – 1569) 78
Tablo 24: Priştine Nahiyesi Nüfusu (1455-1544) 80
Tablo 25: Morova Nahiyesi Nüfusu (1455-1569) 81
Tablo 26: Obiç Nahiyesi Nüfusu (1455-1487) 82
Tablo 27: Lab Nahiyesi Nüfusu (1455-1569) 82
Tablo 28: Novabırda Şehri Nüfusu (1498-1569) 84
Tablo 29: Novabırda Şehri Müslüman Mahalleleri (1526-1569) 85
Tablo 30: Novabırda Şehri Gayrimüslim Mahalleleri (1498-1569) 86
Tablo 31: Yanova Şehri Nüfusu (1496-1569) 91
Tablo 32:Yanova Şehri Mahalleleri (1496-1569) 91
Tablo 33: Topolniçe Nahiyesi Nüfusu (1455-1569) 92
Tablo 34: Krileva Rika, Glama, Bogarine, Kremenat, Tırboştice, Obyest, Sirçe, Suteska, Muçibaba, İstarosile, Bana, Leskofça, Ostroviçe, Yasenovik, Dobriçan ve Karadonlu Nahiyeleri Nüfusu (1496-1569) 93
Tablo 35: Belasniçe Şehri Nüfusu (1526-1569) 95
Tablo 36: Belasniçe Şehri Mahalleleri (1526-1569) 95
Tablo 37: Belabırda Şehri Mahalleleri (1526-1544) 96
Tablo 38: Belasniçe Kazası Kırsal Nüfusu (1526-1569) 97
Tablo 39: Vılçıtrın Sancağı Şehirlerindeki Toplam Nüfus 98
Tablo 40: Vılçıtrın Sancağı Şehirlerindeki Müslüman Nüfus 101
Tablo 41: Vılçıtrın Sancağı Şehirlerindeki Hristiyan Nüfus 102
Tablo 42: Vılçıtrın Sancağı Kırsalında Yaşayan Toplam Nüfus 104
Tablo 43: Vılçıtrın Sancağı Kırsalında Yaşayan Müslüman Nüfus 106

Tablo 44: Vılçıtrın Sancağı Kırsalında Yaşayan Gayrimüslim Nüfus 107
Tablo 45: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Derbentler (1477-1487) 110
Tablo 46: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Derbentler (1519-1569) 110
Tablo 47: XV. Yüzyılda Vılçıtrın Sancağı Gelirleri ve Savaş Yükümlülükleri 115
Tablo 48: Padişah Haslarının Kazalara Göre Dağılımı (1526 – 1569) 120
Tablo 49: Vılçıtrın Sancakbeyi Hassında Bulunan Köyler ve Bağlı Oldukları Nahiyeler (1477-1569) 121
Tablo 50: XV. Yüzyılda Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Zeâmet Sahipleri ve Gelirleri 122
Tablo 51: XVI. Yüzyılda Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Zeâmet Sahipleri ve Gelirleri 124
Tablo 52: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Timarların Dağılımı 125
Tablo 53: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Pazarlarda Satılan Ürünler ve Alınan Vergiler 130
Tablo 54: Priştine ve Vılçıtrın'da İcra Edilen Meslekler (1526-1569) 133
Tablo 55: Novabırda, Yanova, Belasniçe ve Trebçe'de İcra Edilen Meslekler (1526-1569) 134
Tablo 56: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Değirmenler (XV ve XVI. Yüzyıl) 137
Tablo 57: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Kebe Değirmenleri (XV ve XVI. Yüzyıl) .. 138
Tablo 58: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Samakovlar (XV ve XVI. Yüzyıl) 139
Tablo 59: Vılçıtrın Sancağı'ndan Alınan İspençe Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl) 143
Tablo 60: Vılçıtrın Sancağı'ndan Toplanan Cizye Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl) 144
Tablo 61: Vılçıtrın Sancağı'nda Hububat ve Bakliyatın Tespit Edilen Tahrir Kıymeti (XV. Yüzyıl) 146
Tablo 62: Vılçıtrın Sancağı'nda Hububat ve Bakliyatın Tespit Edilen Tahrir Kıymeti (XVI. Yüzyıl) 147
Tablo 63: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Buğdayın Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV ve XVI. Yüzyıl) 148
Tablo 64: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Buğdayın Kilogram Cinsinden Değeri (XV. ve XVI. Yüzyıl) 149
Tablo 65: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Arpanın Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV. ve XVI. Yüzyıl) 150
Tablo 66: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Kabluca, Yulaf ve Çavdarın Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV. Yüzyıl) 151
Tablo 67: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Mercimek Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV ve XVI. Yüzyıl) 152
Tablo 68: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Darı Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV. Yüzyıl) 153
Tablo 69: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Burçak Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV ve XVI. Yüzyıl) 154
Tablo 70: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Tekne Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl) 156
Tablo 71: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Bağların Mutasarrıflarına Göre Dağılımı (XV ve XVI. Yüzyıl) 157
Tablo 72: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Şıranın Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV. Yüzyıl) 159

Tablo 73: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Şıranın Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XVI. Yüzyıl)....161
Tablo 74: Vılçıtrın Sancağı'nda Buğday, Arpa ve Şıradan Toplanan Vergiler (XV ve XVI. Yüzyıl)....163
Tablo 75: Vılçıtrın Sancağı'nda Üretilen Keten ve Kenevirden Alınan Vergi (XV ve XVI. Yüzyıl)....163
Tablo 76: Vılçıtrın Sancağı'nda Sebze ve Meyveden Alınan Vergi (XV ve XVI. Yüzyıl)....164
Tablo 77: Vılçıtrın Sancağı'nda Arıcılık ve Bal Üretiminden Alınan Vergi (XV ve XVI. Yüzyıl)....167
Tablo 78: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Hınzır Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl)....167
Tablo 79: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Hassa Çayırlar ve Toplanan Vergiler (XV ve XVI. Yüzyıl)....168
Tablo 80: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Ot ve Saman Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl)....169
Tablo 81: XV. Yüzyılda Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Niyabet Vergisi....171
Tablo 82: XVI. Yüzyılda Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Niyabet Vergisi....171
Tablo 83: Tahrir Defterlerine Göre Vılçıtrın Sancağında Bulunan Mukâtaalar....173
Tablo 84 XV. Yüzyıl İkinci Yarısı Vılk ve Laz Vilayetleri Maden Mukâtaa Bedelleri....176
Tablo 85: Kalhânelerden Alınan Vergiler (1526 - 1569)....183
Tablo 86: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Odun Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl)....189
Tablo 87: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Kömür Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl)....190
Tablo 88: Fatih Sultan Mehmed Han Vakfı Giderleri....193
Tablo 89: Vılçıtrın Sancağı'nda Cüz Tilâveti İçin Kurulmuş Vakıflar....206
Tablo 90: Tahrir Defterlerine Göre Sultan Murad Türbesine Hizmet Eden Reaya....212
Tablo 91: Tahrir Defterlerine Göre Gayrimüslimlere Ait Dini Yapılar (XV ve XVI. Yüzyıl)....218

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: XV. Yüzyıl Vılçıtrın Sancağı İdari Taksimatı (Tahrir Defterlerine Göre)....27
Şekil 2: XVI. Yüzyıl Vılçıtrın Sancağı İdari Taksimatı (1526-1569)....29
Şekil 3: XV ve XVI. Yüzyılda Vılçıtrın Sancağı Gelirleri Paylaşımı....116
Şekil 4: Vılçıtrın Sancağı'nda Hububat ve Bakliyat Üretimi (XV ve XVI. Yüzyıl)....154

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN MAHİYETİ

Orta Balkanlar'da önemli bir konuma sahip olan Vılçıtrın Sancağı, kaynaklarda Kosova sahrası denilen düzlüğün kuzey kenarında bulunmaktaydı. Vılçıtrın Sancağı XVI. yüzyılda kuzeyden Alacahisar, batıdan Hersek, güneyden Prizren ve Üsküp sancaklarıyla, doğudan ise Paşa Sancağı ile sınırdaştı. Kuzeyde İzveçan dağları ile güneyde Kaçanik ve Karadonlu dağları arasında bulunan sancak, Morova ve Lab vadileri boyunca uzanmaktadır. XVI. yüzyılda Vılçıtrın Sancağı'nın bulunduğu bölge bugün Kosova Cumhuriyeti Devleti'nin kuzey kısmında, Sırbistan sınırı yakınındadır. Bu çalışmada Osmanlı arşiv vesikaları, ağırlıklı olarak tahrir defterleri, kullanılarak Balkan coğrafyasında bulunan Vılçıtrın bölgesinin Osmanlı idaresine geçtikten sonraki yaklaşık yüz yıllık süreçte idarî, askerî, iktisadî ve demografik değişimlerinin tespitine çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti hem yeni fethettiği yerlerde hem de kendi arazisinde vergi miktarlarını tespit edebilmek için belirli zamanlarda sayım yapardı. Sayımlar sonucu ortaya çıkan ve günümüze kadar ulaşan defterler Ömer Lütfü Barkan'ın öncü çalışmaları[1] ile fark edilmiş ve daha sonra Nejat Göyünç[2] ve İsmet Miroğlu'nun[3] hazırladığı tahrir defteri tabanlı şehir tarihi araştırmaları bu alanın ilklerinden olmuştur[4].

Tahrir defterleri her ne kadar mali kaygılar güdülerek hazırlanmış olsa da barındırdığı çeşitli bilgiler sayesinde özellikle XVI. yüzyıl çalışmalarının temel unsuru konumundadır. Hazırlanan bu çalışmada da tahrir defterleri ve diğer arşiv malzemeleri ana kaynak olarak kullanılmıştır. Zikredilen malzemelerin tespiti-temini için Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nin yanı sıra İstanbul ve Ankara'da bulunan çeşitli kütüphanelerde araştırmalar yapılmış, ayrıca bölge ile ilgili tetkik eserlerin ve kitabelerin tespiti ve temini için Kosova'da üç ay saha araştırması gerçekleştirilmiştir.

Yapılan çalışmada kaynak/malzeme odaklı yaklaşım sergilenmiştir. Arşiv ve kütüphanelerden elde edilen vesikalar nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan *doküman incelemesi yöntemi* ile incelenerek kategorilere ayrılmıştır. Doküman incelemesi, araştırma konusu ile ilgili bilgi içeren yazılı materyalin analizini kapsar ve bu yöntem genel olarak tarihçiler, antropologlar ve dilbilimciler tarafından kullanılır[5]. Zikredilen yöntemde araştırmacı dokümandan elde ettiği bilgilerle yetinmek zorundadır. Bu

---

[1] Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I-II", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 2 (1940), ss. 20-59, 214–247.

[2] Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.

[3] İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul: Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 1975.

[4] Tahrir defterlerine dayalı yapılan çalışmaların genel bir değerlendirmesi için, Erhan Afyoncu, "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 1 (2003), ss. 267–86.

[5] Ali Demir, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 11. Baskı Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 189.

eksikliğin giderilmesi için söz konusu çalışmada arşiv vesikalarının çeşitliliği artırılmaya çalışılmıştır. Böylelikle kısıtlı da olsa bazı verilerin kıyaslanması mümkün olmuştur.

Klasik dönem şehir-kaza-sancak çalışmaları için başlıca arşiv vesikaları tahrir defterleri ve şer'iye sicilleri olup Osmanlı Arşivi'nde bölgeye ait çok sayıda tahrir defteri tespit edilmiştir. Tahrir defterleri kronolojik olarak sıralandığında klasik döneme ait ilk defterin 1455, son defterin ise 1569 tarihli olduğu görülmüştür. 1569 sonrasına ait tahrir defterlerinin klasik dönem tahrir defterlerinden farklı olarak düzenlendiği, içerdiği bilgilerin farlılık arz ettiği, bu sebepten içerikleri benzerlik gösteren 1455-1569 tarihleri arasındaki tahrir defterleri temel alınarak çalışmanın kronolojik sınırlandırılması yapıldığı ifade edilmelidir.

Belirtilen tarih dilimi içerisinde araştırmaya konu olan Vılçıtrın Sancağı'na ait tahrir defterleri kendi arasında farklılık göstermektedir. Sancağa ait 1455[6], 1477[7], 1485[8], 1487[9] ve 1519[10] tarihli defterlerde padişah hasları kayıtlı değildir. Fakat 1526[11], 1544[12] ve 1569[13] tarihli defterlerde padişah hasları bulunmaktadır. XV. yüzyıl defterlerinde gösterilmeyen has gelirlerinin tamamı XVI. yüzyılda mukâtaa ile işletilmiştir[14]. Varlığı XVI. yüzyıl tahrir ve mukâtaa defterlerinden bilinen, fakat XV. yüzyıl tahrir defterlerinde kayıtlı olmayan padişah hassına ait gelir kalemleri Novabırda madenleri, hamamı, şem'hânesi kervansarayı, kalhânesi, darphânesi, şehir yakınlarında bulunan zemin ve âsiyâb vergileri ile şehirden toplanan niyâbet türü vergiler, Novabırda kazasına bağlı İstarosile, Glama, Yasenovik, Bana, Dobriçan, Krileva, Kremenat, Karadonlu, Suteska, Muçibaba, Bogarine, Sirçe, Ostroviçe, Leskofça, Morova nahiyelerinin bir kısmı ve Tırboştice nahiyelerinin mahsûlât vergileri, Yanova'da bulunan maden, kalhâne ve hamam ile Trebçe'deki madenler, kalhâne, bozahâne, şem'hâne, buradan toplanan ağnam, bac-ı siyah ve niyâbet türü vergilerdir.

XVI. yüzyılda mukâtaaya verilen vergi kalemlerinden Novabırda, Yanova ve Trebçe madenleri ile Trebçe'deki has gelirlerin XV. yüzyılda da *"ma'den-i vilâyet-i Vılk ve Laz", "Mukâtaa-i ma'den-i Trebçe maa hashâ..."* başlığı altında mukâtaa ile işletildiği tespit edilmiştir[15]. Kayıtlarına ulaşılamasa da benzer durumun padişah hassına ait diğer vergi kalemleri için de geçerli olduğu düşünülmektedir. Bu sebepten yukarıda zikredilen padişah haslarına ait vergi kalemleri mukâtaa ile işletildiği için 1455, 1477, 1485, 1487 ve 1519 tarihli tahrir defterlerine kaydedilmediği tahmin edilmektedir. Bu durum Kanûnî Sultan Süleyman devrinde yapılan tahrirler ile değişikliğe uğramıştır. Zikredilen vergi kalemleri hem tahrir defterinde[16] hem de muhâsebe-i icmâl defterinde[17] bulunmaktadır.

---

[6] BOA, TT.d 02M.
[7] BOA, TT.d 1048 ve BOA, MAD.d 16.
[8] BOA, MAD.d 97.
[9] BOA, TT.d 22.
[10] BOA, TT.d 977.
[11] BOA, TT.d 133, 377.
[12] BOA, TT.d 234.
[13] TKGM, TADB, TTd 201, 305.
[14] BOA, TS.MA.d 2200, v.1a – 21b.
[15] BOA, MAD.d 176, v. 1/b – 10/b.
[16] BOA, TT.d 133, 377.
[17] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2004, ss. 307–70.

Muhâsebe-i icmâl defterleri devletin genel gelir kaynaklarının tespiti amacıyla hazırlanmıştır[18]. Yukarıda bahsi geçen vergi kalemlerinin tahrir defterlerine kaydedilmeye başlanması ile muhâsebe-i icmâl türünden defterlerin hazırlanmasının temelinde aynı amacın olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın konusu her ne kadar yüz yıllık bir sürece odaklansa da konu bütünlüğü açısından fetih öncesi dönemlerden başlanılmak suretiyle çalışmanın bazı bölümlerinde elde edilen veriler XVI. yüzyılın sonlarına kadar kullanılmıştır. İncelenen dönemi kapsayan Vılçıtrın Sancağı şer'iye sicillerine ulaşılamamıştır. Şer'iye sicillerinin bölgede yaşanan savaşlar esnasında kaybolduğu düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti, Vılçıtrın Sancağı'nın kapsadığı topraklarda Sultan I. Murad döneminden beri egemenlik kurmaya çalışmıştı. Osmanlıların kuruluş aşamasından beri bu bölgeye yoğun ilgi göstermesinin başlıca sebebi, bölgenin sahip olduğu zengin yeraltı kaynaklarıdır. Bölgeyi elinde bulunduran güç, yeraltı kaynaklarının işletilmesi ve ticareti sayesinde oldukça büyük gelir elde ediyordu. Bu sebepten Osmanlılar dış siyasette bu bölgeyi asla göz ardı etmemiştir. Fatih Sultan Mehmed'in Sırp seferleri ile ele geçirilen topraklar, 1912 Balkan savaşlarına kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır.

Osmanlılar tarafından idare edilen bu bölgeyle ilgili gerek yurt içerisinde gerekse yurt dışında pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük kısmı makale boyutunda olup belli konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Bölge üzerine yazılan kitaplar ise ya tek bir konu özelinde ve arşiv malzemesinden yoksun sadece tetkik eserlerden faydalanılarak hazırlanmış, ya da oldukça uzun bir zaman dilimini kapsamıştır[19]. Bütün yayınlar birlikte düşünüldüğünde bu zamana kadar yapılan çalışmaların Vılçıtrın Sancağı'nın klasik dönem tarihi müstakil olarak değil, kısmen Kosova bölgesi içerisinde ele aldıkları açıktır. Bu çalışmada Vılçıtrın Sancağı müstakil olarak ele alınarak Osmanlı idaresi altındaki yüz yıllık gelişimi tespit edilmeye çalışılacaktır. Araştırma sonucu elde edilen bilgilerin genelde Osmanlı tarihine, özelde ise Balkan tarihine katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

Vılçıtrın Sancağı, Osmanlı idarî yapısı içerisinde birden çok kazaya, kazalar nahiyelere, nahiyeler de köy ve mezralara ayrılmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman devri başlarında Vılçıtrın Sancağı dokuz nefs, 1082 köy ve 67 mezradan ibaretti. Bu sebepten zikredilen sayıdaki yer isimlerinin okunması başlıca bir zorluğu beraberinde getirmiştir. Zorluk sadece rakamın büyüklüğünden değil, aynı zamanda aynı köy isminin farklı biçimlerde yazılmasından da kaynaklanmaktadır. Aynı yerleşim birimi farklı zamanlarda tertip edilen tahrir defterlerinde farklı biçimlerde yazılmıştır. Yer adlarının doğru şekilde okunmasında Osmanlı Arşivi tarafından yayımlanan Rumeli Yer Adları Sözlüğü'nden[20],

---

[18] *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937 / 1530) I <Dizin Tıpkıbasım>*, *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993, s. 6.

[19] Bölge üzerine yapılmış çalışmalar ileride detaylı olarak incelenmiş olup çalışmaların künyeleri burada zikredilmemiştir.

[20] *Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2013.

bölge tarihçilerden İljaz Rexha[21] ile Skender Rızaj'ın[22] eserlerinden ve Türker Acaroğlu'nun[23] yer adları kılavuzundan yararlanılmıştır.

B. KAYNAKLAR

1. Arşiv Vesikaları

Tahrir Defterleri

Yazma, kaydetme, deftere geçirme gibi anlamları bulunan tahrîr kelimesi, Osmanlı maliye teşkilatında vergilerin ve vergi yükümlülerinin tespiti için farklı zamanlarda gerçekleştirilen sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade eder[24]. Ekonomisi tarıma dayalı sanayi öncesi devlet ve imparatorluklarda ülkenin vergi potansiyelinin belirlenmesi için çeşitli sayımlar yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nden önce de Akdeniz havzasında kurulmuş devletlerde bu türden sayımların yapıldığı bilinmektedir[25]. Osmanlı Devleti kendinden önceki dönemlerde yapılan bu sayımları örnek alarak kendine has hâle getirmiştir[26]. Bu tür sayımların Osmanlı Devleti'nde ne zaman başladığı konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte Sultan I. Murad devrinde olduğu tahmin edilmektedir[27]. Bununla birlikte günümüze ulaşan en eski örnekler ise Sultan II. Murad dönemine aittir[28].

Osmanlı Devleti'nde timar sistemiyle doğrudan bağlantılı olan tahrirler bir bölgenin ilk fethinin hemen akabinde, padişah değişikliği olduğu zaman veya deftere kayıtlı olmayan gelirlerin tespiti gibi çeşitli vesilelerle yapılırdı[29]. Barkan, klasik dönemde fetih tahriri dışında bazı bölgelerin tahrirlerinin 25-30 yıllık aralıklarla tekrarlandığını bildirmektedir[30], ancak yapılan araştırmalar bu sürenin çoğu defa 12-15 yıllık bir süre arasında olduğunu göstermektedir. Bu durum tahrirlerin yenilenme zamanının sancakların durumuna göre değişiklik arz etmesine neden olmaktadır. Osmanlı Devleti'nde bazı padişahlar döneminde ülke çapında tahrirlerin de yapıldığı bilinmektedir. Mesela Fatih Sultan Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında (1454-1455) yapılan tahrirler sonucu Anadolu ve Rumeli'deki sancaklarla ilgili pek çok defter

---

[21] İljaz Rexha, *Onomastika Mesjetare Arbane Ne Arealin E Dardanise*, Prishtine: Europrint, 2005; İljaz Rexha, *Vendbanimet Dhe Popullsia Albane e Kosoves (Sipas Deftereve Osmane te Shekullit XV)*, *İnstituti Historise "Ali Hadri" Prishtines*, Priştine: İnstituti Historise "Ali Hadri" Prishtines, 2016; İljaz Rexha, "Disa Vendbanime Mesjetare Ne Sanxhakun E Vushtrrise Sipas Defterit Te Hollesishem Te Vitit 1566/1574", *Arkivi i Kosoves Vjetar*, S. XXXI–XXXII (2004), ss. 29–116.

[22] Skender Rızaj, *Kosova Gjate Shekujve XV, XVI dhe XVII*, Prishtine: Rilindja, 1982.

[23] M. Türker Acaroğlu, *Balkanlarda Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.

[24] Mehmet Öz, "Tahrir", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, C. 39, s. 425.

[25] Bu konuda ayrıntılı bilgi için Kemal Çiçek, "Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler", *OTAM*, S. 6 (1995), ss. 51–89.

[26] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 242.

[27] Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhâne-i Âmire (XVI. -XVIII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 20.

[28] Halil İnalcık, *Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, II. Baskı Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

[29] Öz, "Tahrir", s. 426.

[30] Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 2 (1940), ss. 30–32.

oluşturulmuştur. Yine Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman zamanında umumi tahrirlerin yapıldığı bilinmektedir[31]. XVI. yüzyılın sonunda timar sistemi önemini kaybedince klasik tahrir usulü de terkedilmiştir. Bu tarihten sonra tahrirler genellikle yeni yerlerin fethi neticesinde yapılmıştır[32].

Tahrirler, tecrübeli devlet adamları arasından seçilen bir emin ve beraberindeki kâtipler tarafından yapılır, hangi sancağın tahriri yapılacaksa oranın idarecileri tahrir heyetine yardımcı olurdu. Tahrir esnasından tutulan müsveddeler, merkezde temize çekilerek iki nüsha hâlinde defterler oluşturulur, nüshalardan birine padişahın tuğrası çekilir ve ait olduğu beylerbeyliğe gönderilir, diğeri ise defterhanede saklanırdı. Tahrir sonucunda mufassal, icmal ve evkaf defterleri oluşurdu[33]. Hazırlanan mufassal defterlerde bölgeye ait tarım üretim verileri ve demografik veriler bulunurdu[34]. Dahası bu defterler bundan sonraki işleyişin temel başvuru kaynaklarıydı. Timar sisteminde meydana gelen aksaklıklar ve sipahiler arasındaki anlaşmazlıklar mufassal ve icmal defterlerine müracaat edilerek çözülürdü. Seferler sırasında timarlarla ilgili muamelatta tahrir defterlerine fazlaca ihtiyaç duyulduğundan bu defterler seferlere de götürülürdü[35]. Günümüzde Türkiye'de bulunan arşiv ve kütüphanelerde Vılçıtrın Sancağı'na ait çok sayıda tahrir defteri bulunmaktadır. İncelenen dönem içerisinde sancağın Fatih Sultan Mehmed döneminden başlamak suretiyle her padişah zamanında tahririnin yapıldığı anlaşılmaktadır.

BOA, TT.d 02M: Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen bu defter, 465 sayfa olup mufassal tahrir defteridir. Defter 1-10 Receb 859 / 17-26 Haziran 1455 tarihlidir. Muharriri *Ali bin Hacı Yakub* olan bu defter, Vılk vilayetini, yani Vuk Brankoviç'in arazisinin bir kısmını, Tırgovişte, Klopotnik, Dolçi, Morova, Vılçıtrın, Topolniçe, Priştine ve Lab bölgelerini kapsamaktadır. Fatih Sultan Mehmed tarafından 1455 yılında Vılk-ili'nin fethedilmesinin hemen akabinde hazırlanmıştır. Defter içerisinde bulunan timar kayıtlarından kırk dördünde *"...an-tahvil-i..."* ibaresi bulunmaktadır[36]. Bu ibareden bölgenin daha öncesinde tahririnin yapıldığı ve sipahiler arasında pay edildiği anlaşılmaktadır[37]. Defter Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü tarafından tıpkıbasım ve Boşnakça çevirisiyle birlikte yayınlanmıştır[38].

BOA, MAD.d 16: Osmanlı Arşivi maliyeden müdevver defterler kataloğunda bulunan bu defter 122 sayfadan oluşan icmal tahrir defteridir. Mukaddimesinden anlaşıldığına göre Muharrem 882 / Nisan-Mayıs 1477 tarihli defter, Vılçıtrın, Klopotnik, Zagorya, Dolçi, Obiç, Lab, Gorna Obrafça, Priştine, Morova ve Topolniçe (el-meşhur

---

[31] Öz, "Tahrir", s. 426.
[32] Öz, "Tahrir", s. 428.
[33] Feridun M. Emecen, "Mufassaldan İcmale", *Osmanlı Araştırmaları*, S. XVI (1996), s. 38.
[34] Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X (1953), s. 15; Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", *Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik*, ed. Halil İnalcık, Şevket Pamuk, Ankara: DİE Yayınları, 2000, s. 20.
[35] Feridun M. Emecen, "Sefere Götürülen Defterlerin Defteri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, 1999, s. 243.
[36] Örneğin "*Timar-ı Zağarcı Balaban an-tahvil-i Mehmed veled-i İkiz Hüseyin*". BOA, TT.d 02M, s. 64.
[37] Bölge 1439-1444 arası beş yıl doğrudan Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Tahrir defterindeki *"an-tahvil"* ibaresinin bu döneme işaret ettiği tahmin edilmektedir.
[38] Hamid Hadžibegić, Adem Handžić, Ešref Kovačević, *Oblast Brankovica Opsirni Katastarski Popis iz 1455 Godine II*, Sarejevu: Orijentalni Institut u Sarajevu, 1972.

Novabırda) nahiyelerini ihtiva etmektedir. Mukaddime kısmında Fatih Sultan Mehmed için "zıllullahi fi'l-âlem" ifadesi kullanılmaktadır. Bu çalışma esnasında yapılan araştırmalar sonucu adı geçen defterin defterin aynı tarihli TT.d 1048 numaralı mufassal defterin icmali olduğu anlaşılmıştır. Defter mirliva hasları ile başlayıp sancak dâhilinde bulunan timar kayıtları ile devam etmekte ve son olarak Novabırda kalesi müstahfızlarına ait timarları göstermektedir. Defterdeki timar kayıtlarının hâsılları divan rakamları ile yazılmıştır. Bu defterin mufassalı olan TT.d 1048 numaralı defterde olmayan sipahilerin sefer yükümlülüklerini de ihtiva ettiği anlaşılmaktadır.

BOA, TT.d 1081/1: Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu defter başından ve sonundan eksik olup 125 sayfadır. Defter yukarıda zikredilen MAD.d 16'nın sureti ve TT.d 1048 numaralı defterin icmalidir. Dolayısıyla bu defterin tarihi ile MAD.d 16'nın tarihi aynıdır, fakat burada MAD.d 16'dan farklı olarak timar kayıtlarının üzerinde sonradan yapılan değişikliklerle ilgili bilgiler vardır. Yapılan çalışmada defter üzerine sonradan eklendiği açık olan bu timar muamelatının en erken tarihlisinin[39] 883 / 1478-1479, en geç tarihlisinin[40] 895 / 1489-1490 olduğu tespit edilmiştir.

BOA, TT.d 1048: Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu defter mufassal tahrir defteri olup 638 sayfadır. Defter başından eksik iken sonundan tamdır. Defterin baş tarafından eksik olması sebebiyle mukaddimesine ulaşılamamış, dolayısıyla tarihlendirmesi bu defterin icmali olan MAD.d 16'ya göre yapılmıştır. Defterin içeriği MAD.d 16 ile karşılaştırıldığında eksik olan baş kısmının Vılçıtrın mirliva haslarını kapsadığı tespit edilmiştir. Ayrıca yine bu karşılaştırma neticesinde zikredilen defterin sayfalarının karışık olarak ciltlendiği görülmüştür. Defter Vılçıtrın, Klopotnik, Zagorya, Dolçi, Obiç, Lab, Gorna Obrafça, Priştine, Morova ve Topolniçe (el-meşhur Novabırda) nahiyelerini ihtiva etmektedir.

BOA, MAD.d 97: Osmanlı Arşivi maliyeden müdevver defterler kataloğunda bulunan bu defter 95 varaktan oluşan icmal tahrir defteridir. Mukaddimeden anlaşıldığına göre Sultan II. Bayezid'in emri ile hazırlanmış olup Evâsıt-ı Cemaziye'l-ulâ 890 / 16-25 Mayıs 1485 tarihlidir. Defterin muharriri Mustafa bin Mehmed'dir. Vılçıtrın mirliva hasları ile başlayan defter Vılçıtrın, Obiç, Klopotnik, Gorna Obrafça, Dolçi, Priştine, Topolniçe, Morova ve Lab nahiyelerini ihtiva etmektedir. İcmal tahrir defteri olmasına rağmen köylerde bulunan ve sipahinin tasarrufunda olan hassa bağ, çayır, tarla ve âsiyâblar da deftere kaydedilmiştir.

BOA, TT.d 09: Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu defter 323 sayfadan oluşan mufassal tahrir defteridir. Defter başından ve sonundan eksiktir ve sayfaları arasında herhangi bir tarih kaydı yoktur. Birçok araştırmacı tarafından kullanılan bu defter Fatih Sultan Mehmed devri tahrir defterleri ile yazı bakımından benzerlik gösterdiği için Fatih Devri'ne tarihlendirilmiştir[41]. Osmanlı Arşivi'nde yapılan çalışmalar neticesinde TT.d 09, TT.d 11 ve TT.d 1057 numaralı defterlerin bir bütünün parçaları olduğu, bu

[39] BOA, TT.d 1081/1, s. 5.
[40] BOA, TT.d 1081/1, s. 6.
[41] Halil İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeileri", *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007, s. 165; *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 18; Hava Selçuk, *Osmanlı İdaresinde Priştine*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2016, s. 23.

defterlerdeki yer isimleri ve köylerin hâsılları karşılaştırılınca MAD.d 97'nin bu mufassal defterlerin icmali olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu defterin tarihinin MAD.d 97 ile aynı olması gerekir. İcmal defteri tam olduğu için TT.d 09 numaralı defter bu defterle eşleştirildiğinde TT.d 09'un eksik olmakla birlikte Vılçıtrın Sancağı'nın baş kısmını ihtiva ettiği anlaşılmaktadır[42]. Defter Priştine, Lab, Klopotnik, Vılçıtrın, Topolniçe, Obiç ve Morova nahiyelerinde bulunan sipahi timarlarını göstermektedir.

BOA, TT.d 11: Osmanlı Arşivi tapu tahrir defterleri kataloğunda bulunan bu defter, 220 sayfa olup 1485 tarihli mufassal tahrir defteridir. Novabırda kalesi müstahfızlarının timarları ile başlayıp sonrasında Vılçıtrın, Lab, Morova, Topolniçe ve Klopotnik nahiyelerinde bulunan sipahi timarlarını ihtiva eden bu defter yukarıda zikredildiği üzere bir bütünün parçasıdır. MAD.d 97 ile karşılaştırıldığında bütünü oluşturan defterlerin sonuncusu olduğu ve ciltlenirken son sayfalarının defterin başına alınarak yanlış ciltlendiği tespit edilmiştir. Başından TT.d 1057'nin devamı olan bu defter sonundan tamdır.

BOA, TT.d 1057: Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu defter 159 sayfa olup mufassal tahrir defteridir. Arşiv kayıtlarında tarihsiz olarak belirtilen defter[43] yukarıda zikredildiği üzere 1485 tarihli olmalıdır. Başından TT.d 09 ile sonundan ise TT.d 11 ile birleşen defter Priştine, Morova, Lab, Topolniçe ve Vılçıtrın'da bulunan timarları ihtiva etmektedir.

BOA, TT.d 22: Osmanlı Arşivi tapu tahrir defterleri kataloğunda bulunan bu defter 120 sayfa olup icmal tahrir defteridir. 892 / 1486-1487 tarihli olan defterin Sultan II. Bayezid'in emri ile Yusuf bin Abdullah mübaşeretinde hazırlandığı mukaddimesinden anlaşılmaktadır. Defterin ilk sayfasında fihristi mevcuttur. Buna göre defter, mirliva hasları, Vılçıtrın, Lab, Morova, Priştine ve Topolniçe nahiyeleriyle, Novabırda kalesi müstahfızlarının timarları ihtiva etmektedir. Defter icmal olmakla birlikte içerisinde köylerde bulunan hassa gelir kaynakları da kayıtlıdır. MAD.d 97'den sadece iki sene sonrasına ait olan defter, MAD.d 97 ile karşılaştırıldığında bazı timar sahipleri ve köy hâsıllarının aynen tekrar edildiği, fakat büyük çoğunluğunun değiştiği görülmektedir. Bu sebepten zikredilen bu defterin MAD.d 97'nin sureti olmadığı, müstakil yapılan bir tahrir sonucunda oluştuğu düşünülmektedir[44]. Ayrıca bu defterde sipahilerin sefer yükümlülükleri de kaydedilmiştir[45].

BOA, TT.d 28: Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu defter 211 sayfalık mufassal tahrir defteridir. Defter baştan ve sondan eksik olup içerisinde tarihe dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak arşiv kataloğunda ve yayınlarında defterin tarihi 904 / 1498/1499 olarak gösterilmektedir[46]. Bu tarih bazı araştırmacılar tarafından da

---

[42] Eksik olan kısım Vılçıtrın sancakbeyi haslarını gösterir kısımdır. Defter sancakbeyi haslarının bittiği yerden başlamaktadır. Karşılaştırın MAD.d 97, v. 9/a.

[43] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 11,18.

[44] Zikredilen defter icmal olduğu için bu defterin mufassalının da olması gerekmektedir. Ancak arşivlerde yapılan araştırmalarda bu defterin mufassalına ulaşılamamıştır.

[45] Vılçıtrın Sancağına ait mevcut defterler içerisinde sipahilerin sefer yükümlülüklerini gösteren son defterdir. Bundan sonraki defterlerin kimisinde sipahilerin sayısına dair bilgiler olsa da sefer yükümlülükleri kaydedilmemiştir.

[46] https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx erişim tarihi 30.07.2019; *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 11,18.

kullanılmıştır[47]. Defter Novabırda şehir merkezi ile Novabırda kazasında bulunan Yanova, Bogarine, Sirçe, Glama, Yasenovik, Dobriçan, Kremenat, Krileva-rika, Tırboştice, Muçibaba, Suteska, Krileva, İstarosile, Leskofça, Bana, Obyest, Ostroviçe, Morova ve Karadonlu nahiyelerini ihtiva etmektedir. Defterde XV. yüzyıla ait diğer defterlerden farklı olarak köylerde veya şehirlerdeki *nev-yafte*ler de kaydedilmiştir.

BOA, TT.d 977: Osmanlı Arşivi tapu tahrir defterleri kataloğunda bulunan bu defter, 221 sayfa olup icmal tahrir defteridir. Mukaddimeden tahririn Sultan I. Selim emriyle Üsküp kadısı Mehmed Çelebi tarafından Evâhir-i Muharrem 925 / 22–31 Ocak 1519 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Siyakat hattı ile tutulan defterde sayılar divan rakamları ile gösterilmiştir. XV. yüzyıl defterleri gibi bu defter de Vılçıtrın sancakbeyi haslarının yanı sıra Vılçıtrın, Klopotnik, Lab, Morova, Priştine ve Topolniçe nahiyelerinde bulunan timarları ve Novabırda kalesi müstahfız timarlarını ihtiva etmektedir.

BOA, TT.d 133: Bu defter 624 sayfa olup mufassal tahrir defteridir. Kanûnî Sultan Süleyman emri ile hazırlanan defterin muharriri Piri bin Mehmed, kâtibi ise Ali bin Hızır'dır. 932 / 1525-1526 tarihli olan defterin başında biri Vılçıtrın Sancağı'na, diğeri Sas madenine ait iki adet kanunname bulunmaktadır. Novabırda, Belasniçe, Priştine ve Vılçıtrın kazaları ve bu kazalara bağlı nahiyeleri eksiksiz bir şekilde gösteren defterin sonunda, sancak dâhilindeki madenlerin, voynukların ve vakıfların kayıtları da mevcuttur. Defterde padişah haslarının yanı sıra vüzera ve beylerbeyi hasları da gösterilmektedir. Osmanlı Arşivi'nde yapılan çalışmalar esnasında 937 / 1530-1531 tarihli TT.d 167 numaralı defterdeki Vılçıtrın Sancağı'na ait veriler ile TT.d 133'ün verilerinin aynı olduğu tespit edilmiştir[48]. Sonradan hazırlandığı anlaşılan TT.d 167 numaralı defterin verilerinin bir kısmı buradan alınmış olmalıdır.

BOA, TT.d 377: Herhangi bir mukaddimesi bulunmayan defter 130 sayfa olup icmal tahrir defteridir. Defterin tarihi sayfa aralarındaki kayıtlardan tespit edilmiş olup 937 / 1530-1531'dir. Yapılan incelemede bu defterin yukarıda zikredilen TT.d 133'ün icmali olduğu tespit edilmiştir. Defter Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan Novabırda, Belasniçe, Priştine ve Vılçıtrın kazalarını ihtiva etmektedir.

BOA, TT.d 234: Bu defter 649 sayfa olup mufassal tahrir defteridir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın emriyle yapılan tahrir sonucunda defter emini Muhammed bin Mihal ve kâtip Ali bin Veli tarafından hazırlanan bu defter, 951 / 1544-1545 tarihlidir. Defterde biri Sas madenine diğeri Vılçıtrın Sancağı'na ait iki kanunname bulunmaktadır. Vılçıtrın Sancağı kanunnamesi 1526 tarihli TT.d 133 numaralı defterdeki kanunname ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Defterin Novabırda, Belasniçe, Priştine ve Vılçıtrın kazalarını ihtiva etmektedir.

---

[47] Robert Anhegger, *Beitraege zur Geschischte des Bergbaus im Osmanischen Reich : I Europaeische Türkei, bd. 1-2*, İstanbul: Marmara Basımevi, 1943, ss. 58–60; Rexha, *Vendbanimet Dhe Popullsia Albane e Kosoves (Sipas Deftereve Osmane te Shekullit XV)*, s. 217.

[48] BOA, TT.d 167 numaralı defter genel muhasebe defteri olması hasebiye BOA, TT.d 133'de olmayan bazı verileri de içermektedir. *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, ss. 367–68.

TKGM, TADB, TTd 201: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunan defter, 392 varaklı mufassal tahrir defteri olup 977 / 1569-1570 tarihlidir[49]. Defterin mukaddimesinden tahrir emrinin Kanûnî Sultan Süleyman tarafından verildiği ancak tamamlanmasının Sultan II. Selim zamanında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Vılçıtrın Sancağı'na ait XVI. yüzyıl defterleri has, zeâmet ve timar sıralamasına göre tutulmuşken, bu defter kazalara göre tutulmuştur. Bu bağlamda defter Novabırda, Belasniçe, Vılçıtrın ve Priştine kazalarını ihtiva etmektedir. Defterin içerisinde pazar ikamesine dair sonradan eklenmiş belgeler de mevcuttur. Bu belgelerden bölgede kurulan pazarların günleri tespit edilmektedir.

TKGM, TADB, TTd 367: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunan bu defter 56 varak olup icmal tahrir defteridir. Defterin ilk sayfasında TADB, TTd 201'de bulunan mukaddimeye benzer kısa bir mukaddime vardır. Bu mukaddimeden defterin 977 / 1569-1570 tarihli olduğu anlaşılmaktadır. İlk sayfasında Sultan II. Selim'e ait olduğu düşünülen bir tuğra bulunmaktadır[50]. Yapılan incelemeler sonucu bu defterin TADB, TTd 201'ün icmali olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla ihtiva ettiği bölgeler aynıdır, fakat mufassalın hazırlanma metodundan farklı olarak bu defter has, zeâmet ve timar dizilimindedir. Defterin üzerinde bulunan daha geç tarihli kayıtlardan bu defterin sonraki dönemlerde de kullanıldığı düşünülmektedir.

Tablo 1: 1455-1569 Arası Vılçıtrın Sancağı Arazisini Gösterir Tahrir Defterleri

Yeri	Numarası	Tarihi	Çeşidi	Sayfa Sayısı	Durumu
BOA, TT.d	02M	1455	Mufassal	464 s.	Tam
BOA, MAD.d	16	1477	İcmal	122 s.	Tam
BOA, TT.d	1081/1	1477	İcmal	125 s.	Başı ve sonu eksik, MAD.d 16'nın sureti
BOA, TT.d	1048	1477	Mufassal	638 s.	Başı eksik sonu tam
BOA, MAD.d	97	1485	İcmal	95 v.	Tam
BOA, TT.d	09	1485	Mufassal	323 s.	Başı ve sonu eksik
BOA, TT.d	11	1485	Mufassal	220 s.	Başı eksik sonu tam
BOA, TT.d	1057	1485	Mufassal	159 s.	Başı ve sonu eksik
BOA, TT.d	22	1487	İcmal	120 s.	Tam
BOA, TT.d	28	1498	Mufassal	211 s.	Başı ve sonu eksik
BOA, TT.d	977	1519	İcmal	221 s.	Tam
BOA, TT.d	133	1526	Mufassal	624 s.	Tam
BOA, TT.d	377	1530	İcmal	130 s.	Tam
BOA, TT.d	167	1530	Mufassal	613 s.	Tam
BOA, TT.d	234	1544	Mufassal	649 s.	Tam
TKGM, TADB	124	1569	Mufassal	392 v.	Tam
TKGM, TADB	305	1569	İcmal	56 v.	Tam

[49] Zikredilen defterde tarih belirtilmemektedir. Bu defterin icmali olan TKGM, TADB, TTd 367 numaralı defterin tarihi bu defter içinde geçerli olmalıdır.
[50] Defter ciltlenirken tuğranın bir kısmı kâğıt ile kapandığından tuğra tam olarak çözümlenememiştir.

Osmanlı Arşivi'nde yapılan çalışmalarda Vılçıtrın Sancağı'nın 1581 sonlarında bir kez daha tahrir edildiği anlaşılmaktadır. Mühimme defterlerinde bulunan hükümlerden Alacahisar ve Vılçıtrın sancaklarının bu tarihte birlikte tahrir edildiği ve tahriri yapan kâtiplerin aynı kişiler olduğu görülmektedir[51]. Fakat bu tahrir sonucu hazırlanmış olması muhtemel defterlere ulaşılamamıştır. Dolayısıyla günümüze ulaşan ve Vılçıtrın Sancağı'nı kapsayan XVI. yüzyıla ait son defter 1569 tarihli defterdir denilebilir[52].

Ayrıca Osmanlı Arşivi'nde bulunan mühimme, tahvil, ruus ve maliyeden müdevver defterleri de incelenerek Vılçıtrın Sancağı ile ilgili olanlar tespit edilmiş ve çalışmanın muhtelif yerlerinde kullanılmıştır.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Vılçıtrın Sancağı'nın içerisinde bulunduğu coğrafya tarih boyunca önemini hep korumuştur. Birden çok milletin yaşamış olduğu bu bölge farklı ülkelerden, farklı milletlerden bilim adamlarının daima dikkatini çekmiş ve genelde Kosova[53], özelde ise Vılçıtrın ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır[54]. İljaz Rexha "Vendbanimet Dhe

---

[51] BOA, A.DVNSMHM.d 46, Hüküm 157; BOA, A.DVNSMHM.d 45, Hüküm 1685.

[52] Yukarıda zikredilen defterler dışında Vılçıtrın Sancağı'nı içeren fakat tarih olarak incelenen dönemin dışında kalan veya kopmuş birkaç sayfadan ibaret tahrir defterleri de mevcuttur. Osmanlı Arşivi'nde bulunan **MAD.d 16014,** 16 sayfadan ibaret olup icmal tahrir defteri parçasıdır. 883 /1478-1479 tarihli bu defterin TT.d 1081/1 numaralı defterin bir parçası olduğu tahmin edilmektedir. **MAD.d 600** ise 1094 / 1682-1683 tarihli olup Vılçıtrın, Trebçe, Novabırda, Priştine, Morova, Yanova ve Belasniçe nahiyelerini ihtiva etmektedir. Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir diğer defter **TT.d 1081/2** numaralı defterdir. 1112 / 1700-1701 tarihli defter 236 sayfa olup icmal tahrir defteridir. Bu defter içerisinde Vılçıtrın Sancağı, 118-165 sayfa aralığında gösterilmektedir. Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan bazı köy veya mezra gelirlerinin sancak dışından kişilere tahsis edildiği gibi Vılçıtrın Sancağı'na tabi bazı grupların da civar sancakların defterlerine kaydedildiği olmuştur. Bu sebepten Vılçıtrın'a ait kısa kısa bilgilerin bulunduğu diğer defterler de vardır. Yapılan çalışmalar neticesinde tespit edilen defterler şunlardır: MAD.d 12 ve MAD.d 544, TT.d 5M, TT.d 92 ve TT.d 17. Zikredilen arşiv vesikalarının yanı sıra İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda Muallim Cevdet evrakı numara 36-03'de bulunan defter Vılk-ili voynukların yanı sıra Alacahisar, İzveçan, Yeleç, Ras, Seniçe ve Hodidede taraflarında bulunan voynukları da göstermektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, *Muallim Cevdet Evrakı,* No 36-03, v. 8/a.

[53] Rızaj, ***Kosova Gjate Shekujve XV, XVI dhe XVII***; Raif Vırmiça, *Kosova Tekkeleri Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları*, ***Sufi Kitap***, İstanbul, 2010; Skender Rızaj, ***Rudarstvo Kosova I Susednih Krajeva Od XV Do XVII Veka***, Prishtina, 1968; Rexha, ***Vendbanimet Dhe Popullsia Albane e Kosoves (Sipas Deftereve Osmane te Shekullit XV)***; Hasan Kaleşi, "XV. Asırdan XVII. Asrın Nihayetine Kadar Yugoslav Topraklarında Şark Medeniyeti", *ÇEVREN*, C. IV, S. 9 (1976), ss. 13–68; Raif Vırmiça, ***Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I***, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999; Noel Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, Istanbul: Sabah Kitapları, 1999; Hadi Tac, *Hurufât Defterlerine Döre Kosova Vilâyeti: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı*, İzmir: Ege Üniversitesi, 2012 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Mucize Ünlü, *Kosova Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912)*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002 (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Canan Çalışkan, *Salnamelere Göre Kosova (1879-1900)*, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2002 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Neval Konuk, Mehmet Zeki İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006; *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*, *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*, İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2007.

[54] Olga Zirojevic, "Vucıtrnski i Prizrenski Sandzak u Svetlosti Turskog Popisa 1530/31 Godine", ***İnstitutı Albanologjik i Prishtines Gjurmime Albanologjike***, C. 2 (1968), ss. 103–20; Rexha, "Disa Vendbanime Mesjetare Ne Sanxhakun E Vushtrrise Sipas Defterit Te Hollesishem Te Vitit 1566/1574", ss. 29–116; Hasan Kaleshi, "Jedna Prizrenska I Dve Vuçitrnske Kanunname", ***Buletini i Muzeumit Te Kosove Metohis Glasnik Muzeja Kosova ı Metohije***, Prishtine, 1957, ss. 1–12; A. Uroşevic, "İz Zivota Katolickih Gradana Janjeva, Letnice, Novog Brda I Trepçe u XVI Veku", ***Buletini i Muzeumit Te Kosove Metohis Glasnik Muzeja Kosova ı Metohije***, Prishtine, 1956, ss. 6–16; Skender Rızaj, "Disa Te Dhena Per Vuçiternen Ne

Popullsia Albane e Kosoves (sipas Deftereve Osmane te shekullit XV)" adlı kitabında XV. yüzyıl tahrir defterlerinden Üsküp ve İşkodra sancaklarına ait defterlerin yanı sıra Vılçıtrın Sancağı'na ait üç tanesini[55] de Arnavutça yayınlayarak bölgedeki Arnavut nüfusu ve yerleşmeleri üzerine yoğunlaşmıştır[56]. Aynı müellif bir diğer kitabında tahrir defterlerinden yola çıkarak Kosova bölgesindeki kişi adları üzerine onomastik bir çalışma ortaya koymuştur[57].

Bölge üzerine çalışmalar yürüten Skender Rızaj "Kosova Gjate Shekujve XV, XVI Dhe XVII" adlı kitabında XV-XVII. yüzyıllar arasında Kosova bölgesinin yönetimi, ekonomisi ve demografisi üzerine yoğunlaşmaktadır[58]. Kitap muhteva açısından oldukça zengin olup Belabırda, Bırvenik, Yanova, Kaçanik, Belasniçe, Mitroviça, Novabırda, İpek, Zaplana, Priştine, Prizren, Tırgovişte, Trebçe ve Vılçıtrın bölgeleri işlenmiştir.

Kosova tarihi üzerine çalışmaları bulunan Noel Malcom "Kosova: A Short History" adlı çalışmasında 850'lerden 1997 yılına kadar Kosova'nın kısa bir tarihini ele almaktadır. Kitapta bölgede yaşayan halkların yanı sıra yapılan savaşlardan ve bu savaşların neden olduğu demografik olaylardan bahsedilmektedir[59].

Balkanlar'da bulunan Türk varlığı üzerine çalışmaları olan Yusuf Hamzaoğlu "Sırbistan Türklüğü" adlı çalışmasında Osmanlı öncesi Sırp coğrafyası üzerinde yoğunlaşarak bu bölgede Osmanlı idaresinin kurulmasından 1912 Balkan savaşlarına kadar Türk varlığından bahsetmektedir[60].

Yukarıda zikredilen belli başlı araştırma ve inceleme eserlerin yanı sıra bölgeyle ilgili neşir ve transkripsiyon çalışmaları da yapılmıştır. Vılçıtrın Sancağı'na ait 1455 tarihli tahrir defteri Boşnakça tercümesi ve tıpkıbasımı olmak üzere iki cilt hâlinde Hamid Hadžibegić, Adem Handžić ve Ešref Kovačević tarafından Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü'nden neşredilmiştir[61].

Kohen E Administrimit Osman", *Kosovo*, S. 13–14 (1985), ss. 379–402; Branislav Durdev, "Turski Prevod Rudarskog Zakona Za Novo Brdo Despota Stefane Lazareviça", *Prilozi Za Orijentalnu Filologiju*, S. XXV (1975), ss. 114–33; İsmail Arslan, "19. Yüzyıl Ortalarında Balkanlarda Bir Osmanlı Kasabasının Sosyo-Ekonomik Yapısı: Vulçıtrın", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. XII, S. 2 (2012), ss. 409–24; Eyüp Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2019; Selçuk, *Osmanlı İdaresinde Priştine*; Arzu T. Terzi, "Piriştina Şehri'nde Meslekler", *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletler Arası Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), 2006, ss. 281–90; Tacida Hafız, "Vulçitrin Kanunnamelerinde Zirai, Ekonomik ve Mali Durum (7 belge ile birlikte)", *CIEPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi VII. Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994, ss. 447–52.

[55] Bu eserde kullanılan defterler: BOA, TT.d. 28, BOA, MAD.d 16 ve BOA, TT.d 22'dir.

[56] Rexha, *Vendbanimet Dhe Popullsia Albane e Kosoves (Sipas Deftereve Osmane te Shekullit XV)*.

[57] Rexha, *Onomastika Mesjetare Arbane Ne Arealin E Dardanise*.

[58] Rızaj, *Kosova Gjate Shekujve XV, XVI dhe XVII*.İljaz Rexha ve Skender Rızaj'ın bölgeye ait çok sayıda çalışması mevcuttur.

[59] Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin.*

[60] Yusuf Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, Üsküp: LogosA, 2004.

[61] Hadžibegić, Handžić, Kovačević, *Oblast Brankovica Opsirni Katastarski Popis iz 1455 Godine II*.

C. VILÇITRIN'IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

1. Vılçıtrın'ın Adı ve Coğrafi Konumu

Slavca "kurt ini" anlamına gelen[62] Vılçıtrın'ın, kuruluşu ile ilgili bilgiler farklılık arz etmktedir. Aruçi'ye göre burası Vicianum ismi ile ilk kez İliryalılar[63] tarafından iskân edilmiştir[64]. Radovaniç ise şehrin Sırplar tarafından kurulduğunu ileri sürmektedir[65]. 1660 yılında Vılçıtrın'a gelen Evliya Çelebi de *"bânîsi Sırp krallarıdır"* diyerek bu durumu tasdikler nitelikte bilgi vermektedir[66].

Arnavut, Venedik, Raguza, Sakson/Sas[67] ve Sırp belgelerinde Vılçıtrın **Voliçiter, Vuolcitern, Vuolatern, Vozitrin, Vocytrin, Vucetarno, Vulcetarno, Vucitarnouo, Vlçetern, Wolfsdorne** ve **Veltscherin** gibi oldukça farklı isimlerle anılmaktadır[68]. Vılçıtrın'ın çeşitli yazılışları Türk tarihçiler arasında da devam etmiş Gökbilgin "Vülçetrin"[69], Barkan "Vulçitırın"[70], İnalcık "Vulçitrin (Vuçitrn)"[71] ve Kunt "Vılçitrin"[72] ibaresini kullanmıştır. Arşiv yayınlarında ise "Vılçıtrın"[73], "Vulçıtrın"[74] ve "Vulçitrin"[75] şeklinde yazılmıştır. Yazımındaki bu farklılık arşiv vesikalarından kaynaklanmaktadır. Sancağın adı arşiv belgelerine şu şekillerde kaydedilmiştir:

---

[62] 1314 Tarihli Kosova Vilayet Salnamesi, s. 380.

[63] Hint-Avrupa kökenli bir toplum olan İliryalılar, güneydoğu Avrupa bölgesinde milattan sonra altıncı yüzyıla kadar Roma imparatorluğu egemenliğinde yaşamışlardır. Arnavutların ataları olduğu ileri sürülen İliryalılar'ın kim oldukları tartışmalıdır.

[64] Muhammet Aruçi, "Vulçıtrın", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, C. 43, s. 132.

[65] Vojislav Radovaniç, "Vuçıtrn", *Narodna Enciklopedija*, Bibliografski Zavod D. D. Zagreb, 1929, C. IV, s. 1171.

[66] Evliya Çelebi Mehmed Zıllî ibn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi V. Cilt*, İstanbul: Dersaadetde İkdam Matbaası, 1315, s. 550; Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, çev. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, 2. Baskı İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 293.

[67] Sas, Roma imparatorluğu döneminden beri orta ve kuzey Avrupa'da yaşayan Saksonların Türkçe telaffuzudur. XIV. yüzyıldan önce güneydoğu Avrupa'ya gelen bu kavim Balkanlar'da madenciliğin gelişmesini sağlamıştır. Skender Rızaj, "Rudarı (Madendzıje) u Sistemu Privilegıja i Duznosti (Muaf ve Müsellem Reaya)", *Buletini i Muzeumit Te Kosove Metohis Glasnik Muzeja Kosova i Metohije*, C. IX (1964), s. 218.

[68] Drançolli Jahja, "Vushterria Gjate Mesjetes", *Arkivi i Kosoves Vjetar*, S. XXXI–XXXII (2004), s. 7.

[69] M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukatalar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından, 1952, s. 10.

[70] Ömer Lütfi Barkan, "894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları", *Belgeler*, C. 1, S. 1 (1964), Ek-Cedvel.

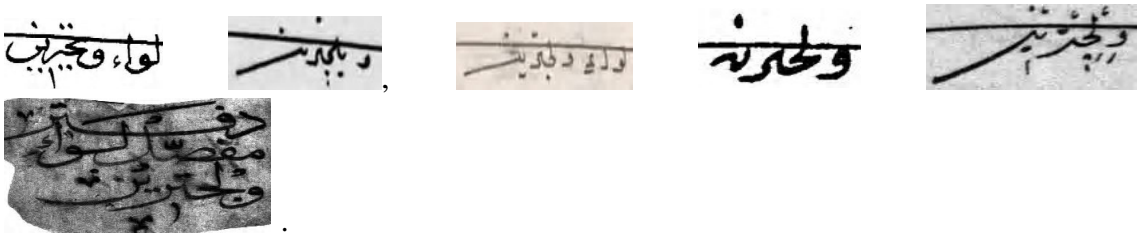
[71] İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeileri", s. 151.

[72] Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978, ss. 126, 134, 145, 184.

[73] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 1 vd.

[74] *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*, İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2010, s. 16.

[75] *Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu*, Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, 2012, s. 16.

Vılçıtrın çoğu belgede harekesiz olarak yazılmasına rağmen son iki görselde de görüleceği üzere harekeli olarak yazıldığı belgeler de mevcuttur. Harekeli olarak yazılan belgelerden hareketle "Vılçıtrın" ifadesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir. Kosova sınırları içerisinde olan şehir günümüzde varlığını devam ettirmekte ve *Vushtrri* şeklinde anılmaktadır.

Orta Balkanlar'da, Kosova sahrasında yer alan Vılçıtrın Sancağı konumu itibarıyla ticaret yollarının birleştiği mühim bir noktadaydı. Adriyatik denizinden Sofya'ya giden tarihi Roma yolu ile Üsküp – Bosna yolu buradan geçmektedir[76]. 1660 yılında buraya gelen Evliya Çelebi arazisinin verimli, havasının güzel olduğunu yazmaktadır[77]. Bu alan kuzeyde Rağozne ve Kopaonik dağları ile güneyde Zhar ve Karadağ ile çevrilidir. Bu dağ silsileleri arasında geniş düzlükler bulunmakta ve bu düzlükler Sitniçe, Lab ve Klina nehirleriyle sulanmaktadır. Deniz seviyesinden 500-600 metre yüksekte olan bu bölgede karasal iklim hâkimdir. XVI. yüzyılda olduğu gibi günümüzde de bölgenin düzlük alanlarında tarım, dağlık alanlarda ise hayvancılık yapılmaktadır[78]. Yukarıda sınırları çizilmeye çalışılan bölgede Osmanlı Devleti'nin madencilik faaliyeti yürüttüğü, bugün de bu yerlerde hâlâ maden çıkartıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle Mitroviça yakınlarındaki Trebçe bölgesi sahip olduğu zengin maden rezervinden dolayı Kosova ve Sırbistan devletleri arasında sınır anlaşmazlıklarına neden olmaktadır.

2. Tarihçesi

Bölge Roma İmpatorluğu'nun bölünmesinden sonra Doğu Roma İmparatorluğu topraklarına dâhil olmuştur[79]. I-V. yüzyıllar arasında Doğu Roma İmparatorluğu hâkimiyetinde kalan Vılçıtrın, Kavimler Göçü ile Alanlar, Hunlar ve Vizigotlar'ın etkisinde kalmıştır[80]. Daha sonra buraya VI. yüzyılda Avarlar, VII. yüzyılda ise Slavlar yerleşmişti[81]. Bulgarlar 850'lerden başlayıp XI. yüzyıl başlarına kadar Kosova'yı ellerinde tuttular[82]. Balkan coğrafyasında merkezi bir konumda olan bu bölge Kosova'nın geri kalanıyla birlikte Sırplar, Bulgarlar ve Bizanslılar arasında sürekli el değiştirmiştir. 1168'de Sırp lider Stephan Nemanya, Bizans'a karşı ayaklanma başlatarak üzerine gönderilen Bizans kuvvetlerini Kosova'da yenilgiye uğratmıştı. Stephan Nemanya, 1183 yılına kadar Bizans Devleti'nin vasalı olsa da bağımsız Sırp Devleti'nin kurucusu

[76] Münir Aktepe, "Kosova", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1977, C. 6, s. 870.
[77] Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, s. 293.
[78] Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, s. 24.
[79] Drançolli Jahja, "Vushterria Gjate Mesjetes", s. 7.
[80] Aruçi, "Vulçıtrın", s. 132.
[81] Münir Aktepe, "Kosova", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, C. 26, s. 216.
[82] Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, s. 68.

sayılmıştır[83]. Macarlar ile ittifak yapan Stephan Nemanya, 1183 yılında Bizans'tan ayrılarak Sırp Devleti'ni kurmuştur. Nemanya, Bizans'ın zayıflığından faydalanarak hâkimiyet alanını bütün yönlerde genişletmeye çalıştı. Batıda Kuzey Arnavutluk'a, kuzeydoğuda ise Niş'e kadar ilerledi. 1184-1185'te güneye inip Kosova'nın bazı yerlerini alarak Makedonya'nın kuzeyine girdi[84]. 1331'de Stephan Duşan'ın Sırp Devleti'nin başına geçmesiyle ile birlikte Balkanlar'da Sırp hâkimiyeti yükselmiş[85], Bizans'ın iç karışıklığından faydalanan Duşan topraklarını güneye doğru genişletmişti[86].

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye ayak basmasından kısa bir süre sonra, 1355'te Duşan'ın ölümüyle birlikte altın çağını yaşayan Sırp Devleti zayıflama ve dağılma sürecine girmiştir[87]. Babasının yerine tahta çıkan Stefan V. Uroş, 1371 Çirmen savaşına kadar devleti idare etmiş, fakat bu savaştaki mağlubiyetten sonra Sırp Devleti tamamen parçalanmıştı[88]. Bu savaş neticesinde Osmanlılara Makedonya, Sırbistan, Teselya ve Mora'nın kapıları açıldı[89]. Küçük despotluklar hâlinde varlığını sürdüren Sırplar, Osmanlı Devleti'nin vasalı olmayı kabul etmişlerdi[90]. Osmanlı vasalı Sırp Despotları arasında en güçlüsü ise Alacahisar (Kruşevaç) merkez olmak üzere Niş, Leskofça (Leskovac) ve Novabırda'ya hâkim Kral Lazar ile onun yeğeni ve damadı olan Trebçe, Zveçan, Vılçıtrın, Priştine, Prizren ve Üsküp hâkimi Vuk Brankoviç idi. Hâkimiyeti altındaki zengin gümüş madenlerini Sas madenciler vasıtasıyla işleten Lazar, çıkan gümüşü Raguzalı tüccarlara satarak büyük gelir elde etmişti[91]. Bu sayede Lazar diğer knezliklere nazaran zenginleşmiş ve güçlenmiştir. Sultan I. Murad'ın haraçgüzarı olan Lazar, Osmanlı tehlikesine karşı Macar kralı Büyük Louris ile ittifak yapmıştı. Macar kralının 1382'de ölümü üzerine Sultan I. Murad, Balkanlar'daki en büyük rakibinden kurtulmuş oldu ve fetih hareketlerine hız verdi. 1384 yılında Lazar'ın elinden Niş alındı[92] ve akıncılar Lazar'ın merkezi Alacahisar (Kruşevaç)'ı tehdit etmeye başladı[93]. Lazar elçi göndererek Osmanlı'ya haraç ödemeyi ve seferlerde asker göndermeyi kabul etti[94]. Sultan I. Murad'ın Niş'i fethinden sonra yöneldiği Karaman seferinde yapılan anlaşma gereği Sırp askerleri de vardı[95]. Konya kuşatmasında sultanın emrine itaat etmeyip yağma

---

[83] Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 359.
[84] Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, s. 71.
[85] Ayşe Kayapınar, "Kumanlar ve İkinci Bulgar Devleti (1187 - 1370)", *Yeni Türkiye*, S. 66 (2015), s. 400.
[86] Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 460.
[87] Mücteba İlgürel, "XIV. Yüzyılda Osmanlı Devletinin Siyasi Durumu", *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 17.
[88] İlhan Türkmen, "Osmanlı Devleti'nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 28 (2013), s. 452.
[89] Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300 - 1600)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 66.
[90] Halil İnalcık, "Murad I", *Kuruluş Dönemi (1302 - 1481) Osmanlı Sultanları*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2010, ss. 88–89.
[91] Özellikle Novabırda civarında bulunan bu tüccar kolonisi, 1439-1444 arası Osmanlı egemenliğinde bile varlığını korumuştur. Skender Rızaj, "Novoberda Gjate Shekujve XV Dhe XVI", *Vjetar Godisnjak*, C. XX (1985), s. 120. Osmanlı öncesi Kosova'da bulunan Raguza kolonileri için Jahja Drançolli, "Qytetet e Kosoves Gjate Mesjetes", *Universiti i Prishtines Buletin i Fakultetit Filozofik*, C. XXVI (1996), ss. 41–51.
[92] Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, çev. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013, s. 90.
[93] İnalcık, "Murad I", s. 98.
[94] Halil Erdoğan Cengiz, Yaşar Yücel, "Rûhî Târîhi", *Belgeler*, C. XIV, S. 18 (1992), s. 387.
[95] Kaynaklarda Karaman seferine gönderilen Sırp askerlerinin miktarı farklılık arz etmektedir. Neşrî ve İbn Kemal bu sayıyı 1000 olarak verirken, Müneccimbaşı 2000 kişiden bahsetmektedir. Mevlânâ Mehmed

hareketine girişen Sırp askerleri idam edildi[96] ve bu hadise 1389 I. Kosova savaşına giden yolda önemli bir gelişme oldu.

Rumeli içlerine doğru ilerleyen Osmanlı Devleti'ne karşı başta Sırplar olmak üzere batı Hristiyan âleminde genel bir hoşnutsuzluk vardı. Özellikle Lazar ile Bosna Kralı Tvrtko hem kuzeyden gelebilecek Macar tehdidine hem de güneyden ilerleyen Osmanlı tehlikesine karşı ittifak içerisindeydi[97]. Osmanlı uç kumandanlarından Kavala Şahin'in 20 bin kişiyle Bosna topraklarına akın ettiği haberini alan Tvrtko ve Lazar 30 bin kişilik bir kuvvetle yetişerek Ploşnik yakınlarında Osmanlı akıncılarını bozguna uğrattı[98]. Ploşnik mağlubiyetinden sonra Osmanlı Devleti bir dizi harekât düzenlendi[99]. Bu harekâttan birisi de 1388 yılında Sultan I. Murad'ın veziri Ali Paşa[100] komutasında Kosova taraflarına oldu[101]. Ali Paşa, Bazarlı Doğan Bey'i 1000 kişilik bir kuvvetle Kosova taraflarına gönderdi[102]. Önce Trebçe üzerine yürüyen Bazarlı Doğan Bey kaleyi teslim aldı, oradan Vılçıtrın'a geçti ve birçok esirle birlikte burayı da ele geçirdi[103]. Osmanlı'nın yapmış olduğu bu harekâta karşılık Lazar önderliğinde Bosna Kralı Tvrtko, Bulgar Kralı Şişman ve Sırp Despotu Vuk Brankoviç'in katılımıyla bir ittifak yapıldı[104]. Sultan I. Murad yapılan bu ittifak girişimi karşısında sefere çıktı[105]. Karadonlu dağı civarındayken Lazar'dan gelen bir mektup Sultan I. Murad'ı savaşa davet ediyordu[106]. Haziran 1389 tarihinde[107] iki ordu Kosova'da karşı karşıya geldiğinde Sırp, Bosna, Hırvat, Arnavut, Bulgar, Macar ve Çek askerlerinden oluşan müttefik kuvvetlerine karşı Sultan I. Murad, kendi askerlerinin yanı sıra Anadolu beylikleri ile Makedonya ve Bulgaristan'dan gelen kuvvetlerle savaşa katılmıştı[108]. Alınan savaş düzeninde Osmanlı ordusunun merkezinde padişah ve yeniçeriler, sağ kolda Şehzade Bayezid ve Evrenos

---

Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 90; Kemalpaşazâde (İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman III. Defter*, çev. Abdullah Satun, İstanbul: Çamlıca, 2014, s. 52; Müneccimbaşı Ahmed İbn Lütfullah, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Tarihi Câmiü'd-düvel (1299-1481)*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul: Akdem Yayınları, 2014, s. 142.

[96]Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, ss. 98–99; Kemalpaşazâde (İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman III. Defter*, s. 71.

[97] Mehmet İnbaşı, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Siyer Yayınları, 2018, C. 12, s. 89.

[98] Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, ss. 101–2; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I.Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011, s. 250.

[99] İlgürel, "XIV. Yüzyılda Osmanlı Devletinin Siyasi Durumu", s. 19.

[100] Vezir Ali Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, *Kitabü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbar*, çev. Ahmet Uğur vd., Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2006, ss. 69–70.

[101] Bu harekât hakkında *İbn Kemal* ayrıntılı bilgi vermektedir. Kemalpaşazâde (İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman III. Defter*, ss. 86–90.

[102] Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 107.

[103] Müneccimbaşı bu harekât esnasında alınan kale ismlerini "Çetrhezar" ve "Hırvatiye" olarak zikretmektedir. Müneccimbaşı Ahmed İbn Lütfullah, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Tarihi Câmiü'd-düvel (1299-1481)*, s. 145.

[104]Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, ss. 109–10; Kemalpaşazâde (İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman III. Defter*, s. 72.

[105] Feridun M. Emecen, "Kosova Savaşları", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, C. 26, s. 222.

[106] Nihal Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 132.

[107] Savaşın tarihi konusunda kaynaklarda ihtilaf bulunmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Ahmet Ağırakça, "Birinci Kosova Savaşı İle İlgili Kaynaklar", *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 23.

[108] Emecen, "Kosova Savaşları", s. 222. Toplanan orduların miktarı konusunda kaynaklarda farklı rakamlar zikredilmekle birlikte genel kanı müşterek Sırp ordusunun Osmanlı ordusundan daha kalabalık olduğu yöndedir. Ağırakça, "Birinci Kosova Savaşı İle İlgili Kaynaklar", s. 25.

Gazi, sol kolda ise Şehzade Yakub ve Anadolu beylikleri askerleri vardı. Sırplar ise merkezde Lazar, sağ kolda Vuk Brankoviç ve sol kolda Bosna Kralı olacak şekilde düzen aldı. Savaş, müşterek Sırp ordusunun saldırısıyla başladı. Osmanlı ordusu bu ilk hücuma başarıyla karşı koydu[109]. Savaşın cereyanı hakkında kaynaklarda farklılıklar olmakla birlikte genel olarak yapılan tahliller, Osmanlı ordusunun savaş meydanında müdafaada kaldığını ortaya koyar[110]. Osmanlı Devleti'nin mutlak galibiyetiyle sonuçlanan bu savaşta Sırp Devleti'ne ağır bir darbe indirildi[111]. Galibiyetten sonra savaş meydanını dolaşan Sultan I. Murad'ın Miloş Obiliç adlı bir Sırplı tarafından hançerlenmesi ve sultanın şehadeti üzerine yerine büyük oğlu Şehzade Bayezid tahta çıktı[112]. Savaş esnasında esir alınan Lazar ise Sultan I. Bayezid'in emri ile öldürüldü[113]. Savaşın hemen sonrasında Lazar'ın hâkimiyeti altında bulunan toprakları ve Kratova madenlerinin zaptı[114] için Paşa Yiğit Bey[115] gönderildi.

Savaş sonrasında Lazar'ın hâkimiyeti altındaki toprakların büyük çoğunluğu fethedilmiştir[116]. Lazar'ın ölümü ile Sırp topraklarında karışıklık başladı. Bir tarafta Lazar'ın iki oğlu Vuk ve Stefan Lazereviç kardeşler, diğer tarafta ise Lazar'ın damadı ve yeğeni Vuk Brankoviç ve onun Gregor, Lazar ve Georg (Durad) adlı üç oğlu vardı. 1389 Kosova savaşı sonrasında Anadolu'daki işleri yoluna koymayı planlayan Sultan I. Bayezid, öldürülen Lazar'ın eşi Milica ile bir anlaşma yaparak Lazar'ın yerine kral olarak Stefan Lazareviç'i tanımıştır[117]. Böylelikle Sırp topraklarının hâkimi Osmanlı nezdinde Stefan Lazareviç olmuştur. Anlaşmaya göre Lazar'ın yerine geçen Stefan Lazareviç de Osmanlı Devleti'ne vergi verecek ve savaş zamanında 20 bin asker gönderecekti. Ayrıca Sultan I. Bayezid bu anlaşmayı daha da güçlendirmek maksadıyla Lazar'ın kızı, Stefan Lazareviç'in kız kardeşi Olivera (Maria Despina) ile evlenerek akrabalık bağı da

---

[109] Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî (Osmanlı Tarihi 1299-1465, 19-22. Kitaplar)*, çev. Necdet Öztürk, 2. Baskı İstanbul: Çamlıca, 2012, s. 28; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, ss. 118–25.

[110] Emecen, "Kosova Savaşları", s. 222.

[111] Feridun M. Emecen, "Balkanlar ve Bosna Tarihi Bakımından Kosova Savaşının (1389) Önemi", *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, s. 304.

[112] Nihal Atsız, "Şükrullah Behçetüttevârîh", *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 56; Nihal Atsız, "Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa Osmanlı Sultanları Tarihi", *Osmanlı Tarihleri I*, Istanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 347.

[113] Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî (Osmanlı Tarihi 1299-1465, 19-22. Kitaplar)*, s. 29; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 128; Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", s. 134; Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, çev. Necdet Öztürk, 1. Basım İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014, s. 29.

[114] Laz vilayetinin ve Kratova madenlerinin fethi için Neşri, Paşa Yiğit Bey'in, Müneccimbaşı ve Solakzade ise Timurtaş Paşa'nın gönderildiğini söylemektedir. Aşıkpaşazade ise *"Laz vilayetine ve Kıratova ma'denlerine nevahisiyile ve cemi' ma'denlere bile adamlar göndürdiler"* demekle yetinmektedir. Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", s. 134; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 130; Müneccimbaşı Ahmed İbn Lütfullah, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Tarihi Câmiü'd-düvel (1299-1481)*, s. 156; *Solak-Zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, Süleyman Lokmacı, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2015, s. 114 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

[115] Bir uç beyi olan Paşa Yiğit Bey Saruhan yörüklerindendir. 1392 yılında Üsküp'ü fethederek uç merkezini burada kurmuş ve kendi aşiretine mensup Saruhan bölgesinden getirilen Türkmenleri Üsküp'e yerleştirerek burasını Osmanlı Devleti'nin en önemli uç merkezlerinden birisi haline getirmiştir. Mehmet İnbaşı, Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018, s. 15.

[116] Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", s. 134.

[117] Behiştî Ahmed Çelebi, *Târih-i Behiştî II Varidât-ı Sübhânî ve Fütuhât-ı Osmanî II (791- 907/1389-1502)*, çev. Fatma Kaytaz, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016, s. 81; Türkmen, "Osmanlı Devleti'nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç", s. 452.

kurmuştu[118]. Böylelikle Osmanlı Devleti Sırp topraklarını doğrudan ilhak etmemiş, fetih yöntemlerine uygun olarak kendisine bağlı bir vasallık hâlinde devam etmesini sağlamıştır. 1389 Kosova savaşından sonra Vuk Brankoviç elindeki değerli madenleri kaybetmemek için Osmanlı Devleti ile mücadelesine devam ederken, Sırp tahtının yeni Kralı Stefan Lazareviç, Osmanlı yanlısı bir siyaset sürdürmüştü[119]. Sultan I. Bayezid Anadolu'da Türkmen beyleri ile uğraşırken uç beyi Paşa Yiğit Bey de 1392 yılında Üsküp'ü Vuk Brankoviç'in elinden alarak önemli bir başarı elde etmiştir[120]. Böylelikle Vılk-ili'nin fetih süreci başlamış, fetihten sonra Paşa Yiğit Bey burasını kendine merkez yapmış ve Belgrad'ın fethine kadar Üsküp önemli bir askerî üs konumuna gelmiştir. Paşa Yiğit Bey'den sonra yerine gelen diğer uç beyleri de Üsküp'ü kendilerine merkez yaparak Sırbistan ve Bosna içlerine akınlar düzenlemişlerdir[121].

Osmanlı Devleti 1402 Ankara savaşı mağlubiyeti ile Fetret dönemine sürüklenirken aynı yıllarda Sırp despotları arasında da bir mücadele söz konusuydu. Bu süreçte her iki taraf da birbirlerinin iç karışıklıklarından faydalanmak istiyordu. Sultan I. Bayezid'in Kosova savaşı sonrası Sırp topraklarının hâkimi olarak tanıdığı Stefan Lazareviç bizzat katıldığı Ankara savaşı sonrası Macarların hâkimiyetini tanımıştır. Stefan'ın kardeşi Vuk Lazareviç ise iktidar için kardeşi ile mücadele hâlindeydi. Fetret devrinin ilk yıllarında Osmanlı tahtında olan Emir Süleyman, Evrenos Gazi'yi bir ordu ile kardeşine karşı mücadele eden Vuk Lazareviç'e destek için göndermiş ve bu sayede Sırp topraklarının güney bölgeleri Osmanlı Devleti'ne tâbi hâle getirilmiştir[122]. Sırplar ise Osmanlı Devleti içerisindeki taht mücadelelerine müdahil olarak önce Musa Çelebi'yi daha sonra ise Mehmed Çelebi'yi desteklemişlerdir. Sırp topraklarına 1427 yılına kadar hükmeden Stefan Lazareviç akıllıca bir siyaset takip ederek güçlü komşularına rağmen varlığını sürdürmeyi başarmıştı. Her zaman güçlünün yanında olmayı tercih eden Lazareviç, hükümdarlığı boyunca Osmanlı Devleti'nin, Macarların ve Venedik'in vasallığını kabul etmişti. Stefan Lazareviç tahtını yeğeni Georg (Durad) Brankoviç'e bırakarak 19 Temmuz 1427'de ölmüştü[123]. Bu tarihlerde Osmanlı-Sırp sınırı Alacahisar[124], Niş ve Üsküp çizgisinde uzanıyordu ve Osmanlı fetihleri Sırp toprakları üzerinde doğudan batıya doğru ilerlemekteydi. Fethin yönünü sadece siyasi olaylar değil aynı zamanda coğrafya da belirliyordu. Zira yukarıda belirtilen Osmanlı – Sırp sınırını kuzeyden güneye uzanan dağ silsileleri oluşturuyordu. Zikrolunan dağ silsilelerinin batısı Vılçıtrın Sancağı topraklarının da içinde bulunduğu Kosova kısmıdır.

Osmanlı kroniklerinde "Vılkoğlu" diye bilinen Georg Brankoviç[125], tahta geçtiğinde Sultan II. Murad ile daha önceki anlaşmaları yenilemiş ve kızını Osmanlı sultanı ile evlendirme sözü vermişti. Brankoviç, bu sayede Osmanlı fetihlerinin

---

[118] Halil İnalcık, "Bayezid I", *Kuruluş Dönemi (1302 - 1481) Osmanlı Sultanları*, Istanbul: İSAM Yayınları, 2015, s. 130.

[119] Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300 - 1600)*, s. 79.

[120] Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", s. 134; İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 15.

[121] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, ss. 15–16.

[122] Hasan Basri Karadeniz, *Osmanlılar ve Rumeli Uç Beyleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015, s. 160.

[123] Türkmen, "Osmanlı Devleti'nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç", s. 456.

[124] Alacahisar'ın fetih tarihini Neşri H. 831 / M. 1427-1428 tarihini vermektedir. Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 255.

[125] Sırbistan'ın Brankoviç hanedan sülalesinin ilk hükümdarı olan Georg Brankoviç aynı zamanda Macaristan Krallığı'nın baronuydu. Ayrıntılı bilgi için Kritovulos, *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*, çev. Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 114.

Alacahisar'dan öteye geçmesini engelleyebilmişti[126]. Georg Brankoviç saltanatının ilk yıllarında Osmanlı Devleti ile dostane ilişkiler geliştirerek Sultan II. Murad'ın Macar seferinde ona kılavuzluk yapmıştı[127], fakat ilerleyen süreçte Macar kralı önderliğinde oluşturulan Osmanlı karşıtı ittifak içerisinde yer almıştır. Sultan II. Murad kendisine karşı oluşturulan ittifaktan haberdar olup Georg Brankoviç'i Edirne'ye çağırmış, kendi yerine iki oğlunu Edirne'ye gönderen Sırp hükümdarı Macaristan'a sığınmıştı. Sultan II. Murad 1437 yılında Macar Kralı Sigismund'un ölümüyle birlikte harekete geçmiş[128], 1439 yılında üç ay muhasara ettikten sonra önce despotluğun merkezi Semendire'yi[129], sonrasında da zengin gümüş madenlerine sahip Novabırda'yı fethederek Sırp topraklarının büyük bir kısmını Osmanlı hâkimiyeti altına almayı başarmıştır[130]. Sefer esnasında Novabırda kalesinin alınması için İshak Bey görevlendirilmişti[131]. Bu fethin Vılçıtrın'ın ilk fethi olduğu söylenebilir[132]. Vılk-ili 1439-1444 arasında doğrudan Osmanlı Devleti idaresine girmiş, Semendire tarafları Turhan Bey, Priştine-Novabırda tarafları Gazi İshak Bey ve Şahabeddin Paşa tarafından yönetilmişti[133]. Bu tarihler arasında bölgenin tahririnin yapıldığı ve timarlara ayrıldığı düşünülmektedir. Bahsi geçen tarih aralığında bölgeye ait tahrir defteri günümüze ulaşmamasına rağmen Sultan II. Mehmed'in fethi ile hazırlanan Vılk-ili tahrir defterinde buna dair ipuçları mevcuttur. Ayrıca Rumeli beylerbeyinin 844 / 1440-1441 ve 845 / 1441-1442 yıllarında Vılçıtrın ve Novabırda'da olduğu Arvanid defteri timar kayıtları derkenarlarından tespit edilmiştir[134]. Bu durum zikredilen tarih aralığında bölgenin doğrudan Osmanlı toprağı hâline geldiğini kanıtlar niteliktedir. İstanbul'un fethinin ardından Priştine'ye bir kadı tayin edildiği[135],

---

[126] Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", s. 172; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 255. Brankoviç'in kızı Mara Brankoviç sonrasında Sultan II. Murad ile evlendirilmiştir. Müneccimbaşı Ahmed İbn Lütfullah, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Tarihi Câmiü'd-düvel (1299-1481)*, s. 250.

[127] Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", s. 177; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 261.

[128] Halil İnalcık, "Murad II", *Kuruluş Dönemi (1302 - 1481) Osmanlı Sultanları*, Istanbul: İSAM Yayınları, 2015, s. 168.

[129] Semendire, Alacahisar'da Osmanlı yönetimi başladıktan sonra Sultan II. Murad'ın izni ile Brankoviç tarafından kurulmuş bir şehirdir. Ayrıntılı bilgi için Mehmet İnbaşı, "The Sancak of Semendire and Its Governors in the Second Half of the Eighteenth Century", *Şerefe Studies in Honour of Prof. Geza David on His Seventieth Birthday*, ed. Pal Fodor, Budapest: Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, 2019, ss. 523–40.

[130] *"Elhasıl-ı kelâm budur kim Semendire ol yıl feth olundu. Ve cemi' Laz vilayeti bile feth olundu. Hisarlarına kul kodılar. Şehirlerine kadılar nasb etdiler. Semendirede cum'a namazı kılındı. Ve cem'i Laz vilayetinün hâkimi ehl-i islam oldu. Hak Ta'alanun 'avniyle"* Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", s. 180. *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, Necdet Öztürk (çev.), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000, s. 77.

[131] "*…İshak Beğ dahi Mekke'den geldi, henüz dahi Semendire alınmamışidi. Hünkârdan İshak Beğ'e kul geldi ki "Nike-öbri'nin üzerine var, hisar et" deyip Germiyan sancağını yoldaş koştular…"*Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 264. İshak Bey, Üsküp uç beyi Paşa Yiğit Bey'in evlatlığıdır. Paşa Yiğit Bey'den sonra onun kurmuş olduğu uç teşkilatının başına geçmiştir. Sırp coğrafyasının fethedilmesinde önemli roller üstlenmiştir. İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 16.

[132] Bölge siyasi gelişmeler sonucu ikinci kez ve nihai olarak Sultan II. Mehmed tarafından İstanbul'un fethinin hemen akabinde ele geçirilecektir.

[133] Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 264; Behiştî Ahmed Çelebi, *Târih-i Behiştî II Varidât-ı Sübhânî ve Fütuhât-ı Osmanî II (791- 907/1389-1502)*, s. 219. Kiel kaynak göstermeksizin Priştine'nin Gazi İsa Bey'e bırakıldığını bildirmektedir. Machiel Kiel, "Priştine", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, C. 34, s. 346.

[134] İnalcık, *Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, ss. XXI; 86;92; 119; 240; 244; 253.

[135] Bu mevzu aşağıda Fatih Sultan Mehmed'in 1454 seferi öncesinde izah edilecektir.

burasının Rumeli beylerbeyliğine bağlı sancak hâline getirildiği anlaşılmaktadır[136]. Topraklarını kaybeden Georg Brankoviç sığındığı Macarları kışkırtarak Osmanlıya karşı yeni bir Haçlı seferi yapılması sağlamıştır[137]. 1443 yılında Macar Kralı ve Sırp Despotu önderliğinde hazırlanan Haçlı ordusu karşı harekete geçip Niş ve Sofya'yı geçerek İzladi geçidine kadar ilerlemiş ve burada Osmanlılar tarafından güçlükle durdurulabilmişti[138]. Sultan II. Murad bu zor durum karşısında Despot Georg Brankoviç aracılığıyla Segedin'de bir anlaşma imzalamıştı[139]. Anlaşmaya göre 1439-1444 arasında Osmanlı toprağı hâline gelmiş olan Sırp toprakları iade edilerek sınırlar 1427 yılındaki durumuna geri dönmüştür[140]. Yapılan anlaşmaya rağmen Sultan II. Murad'ın tahtı küçük yaştaki oğluna bırakmasını fırsat bilen Macarlar, aynı yıl bir haçlı ordusu daha oluşturularak Osmanlı Devleti'ni Balkanlar'dan atmak istemişti. Fakat bu sefer oluşan Haçlı birliklerine Sırp despotluğu destek vermeyerek tarafsızlığını ilan etmiş, dolayısıyla savaş sonucu sınırlarında bir değişiklik meydana gelmemişti. Gerek 1444 yılında yaşanan Varna ve gerekse 1448 yılında II. Kosova savaşında tarafsızlığını[141] ilan eden Georg Brankoviç (Vılkoğlu) 1454 yılına kadar topraklarını Macar ve Osmanlı saldırılarından korumayı başarmıştır.

Sultan II. Mehmed, 1451 yılında ikinci kez Osmanlı tahtına geçtiğinde Osmanlı'ya tâbi devletler yaşanan karışıklıklardan faydalanarak Osmanlı'dan tavizler koparmak için harekete geçmişti[142]. Osmanlı vasalı Sırp Despotu Georg Brankoviç de Anadolu'daki karmaşadan faydalanarak Sultan II. Mehmed ile yaptığı anlaşmada Alacahisar ve civarını geri almayı başarmıştı[143]. Osmanlı sultanı, Karamanoğlu'nu itaat altına aldıktan sonra 54 gün süren muhasaranın ardından 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul fethetmiştir[144]. Bu zaferin ardından Osmanlılar için Tuna berisindeki Balkan yarımadası üzerinde düşman elinde köprübaşları bırakılmaması, özellikle Morova vadisinde Macar etkisine açık Sırp despotluğunun ortadan kaldırılması başlıca hedef olmuştur[145]. Fatih Sultan Mehmed ilk iş olarak Sırp meselesinin halline yönelmiş, özellikle bölgede bulunan

---

[136] Orhan Kılıç, "II. Mehmed Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Teşkilatı ve Taksimatı", *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi*, ed. Ayşenur Bilge Zafer, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2016, s. 159.

[137] *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerine Anonim Gazavâtnâme*, Halil İnalcık, Mevlûd Oğuz (çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 8; Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", s. 183.

[138] Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 269; Behiştî Ahmed Çelebi, *Târih-i Behiştî II Varidât-ı Sübhânî ve Fütuhât-ı Osmanî II (791- 907/1389-1502)*, s. 223.

[139] Feridun M. Emecen, "Varna Muharebesi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, C. 42, s. 528.

[140] *"Hünkâr Vılkoğluna yine iklimini verdi, filori himmetiyle. Ve dahi Vılkoğlu'nun iki oğlunu Tokat habsinden çıkarıp yine atasına gönderdi. Amma gözlerine mil çekilmişti."* Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 270. Sırplara geri verilen yerler içerisinde Semendire ve Güvercinlik'te vardır. Colin İmber, *Varna Savaşı*, çev. Ayda Arel, İstanbul: Kitabevi, 2007, s. 44.

[141] Ferhan Kırlıdökme Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V.-VII. Bölümler)*, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2005, s. 208 (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Halil İnalcık, *Osmanlılar ve Haçlılar*, İstanbul: ALFA Yayıncılık, 2016, s. 104; Emecen, "Kosova Savaşları", s. 223.

[142] Halil İnalcık, "Mehmed II", *Kuruluş Dönemi (1302 - 1481) Osmanlı Sultanları*, Istanbul: İSAM Yayınları, 2010, s. 163.

[143] İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, çev. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1957, s. 11. Brankoviç almış olduğu yerleri İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı'ya iade etmiştir. Lokmacı, *Solak-Zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 297; İnalcık, "Mehmed II", s. 168.

[144] Halil İnalcık, "İstanbul'un Fethinden Önce Fatih Sultan Mehmed", *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007, s. 127.

[145] Halil İnalcık, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 232.

maden havzalarını ele geçirmeyi hedeflemiştir[146]. Bu yönelişin Despot'un vergisini ödememesi, Macarlarla ittifak arayışında olması ve sınır boylarındaki Türk şehirlerinin ve kasabalarının Sırplar tarafından yağmalanması[147] gibi siyasi birçok sebebi olmakla birlikte devletin içinde bulunduğu ekonomik durum da önemli bir rol oynamıştır. Edirne – Segedin anlaşması sonrasında Novabırda gümüş madenlerinin elden çıkması[148], ardından İstanbul'un fethi için yapılan masraflar, devleti yeni mali kaynaklar aramaya yöneltmişti[149]. Fethin ardından Georg Brankoviç'e bir elçi gönderilerek Sırp Kralı Lazar'ın topraklarının Osmanlı Devleti'ne terkedilmesi istenmiş[150] ve Brankoviç'e sadece babasından kalan Vılk-ili'nin (Vılçıtrın – Lab bölgesi) bırakılabileceği söylenmişti[151]. Yaklaşan Osmanlı tehdidini gören Brankoviç, halkını ve ülkesini bırakarak Macaristan'a yardım aramaya giderken bir taraftan da ülkesindeki kaleleri tahkim ettirmişti[152]. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed 20 bin kişilik bir ordu ile 1454 yılında Edirne'den hareket etmiş ve Sırp sınırına geldiğinde Anadolu beylerbeyi İshak Paşa'yı Sifrice-hisar üzerine yollayarak kendisi Umol üzerine yönelmiştir[153]. Her iki kale

---

[146] Bölgedeki maden havzaları için Kritovulos şöyle demektedir: "*... ülkenin herhangi bir yeri kazıldığında, büyük miktarlarda kaliteli ve Hindistan'da çıkarılandan daha üstün altın ve gümüş elde ediliyordu…"* Kritovulos, *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*, s. 116.

[147] Sınır boylarında Sırpların yapmış olduğu yağma ve talan hareketleri birçok eserde zikredilmektedir. Fakat Neşrî ve Ruhî diğer müelliflerde olmayan bilgiler verir. Bu konu Neşri'de şu şekilde izah edilirken :*" ... Hatta Laz elinden Üsküb'e gelinmez olmuşidi. Priştine'de bir salih kadı varidi. Hünkâra haber gönderip kaziyyeyi i'lam edip…"* Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 292.*;* Ruhî'de şu şekilde izah edilmiştir: "*... Hatta Laz İli'nden Üsküb'e yol kalmayub munkati' olmuş idi. Priştine'de bir kadı var idi, hayli Müslüman ve salih kimesne idi, kafırun bu ef'aline muttali' olup Padişah-ı İslam'a mektub gönderüb 'arz itmiş idi…"* Cengiz, Yücel, "Rûhî Târîhi", s. 450. Bu bilgiler İdris-i Bitlisî ve Hoca Sadeddin Efendi tarafından da şu cümlelerle teyit edilmektedir: *"... bir taraftan da İslam hududunda sürekli yol kesicilik yapmak üzere adamlarını gönderip, tüccar ve gelip giden yolcuları rahatsız ediyorlardı. Bu sebeple alışverişin yapıldığı Üsküp şehri ile irtibat kesilmiş durumdaydı… …Vılkoğlu'ndan zuhur eden fesatların tafsilatı sultana arz edildi…"*. İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt (VII. Ketîbe Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*, çev. Muhammed İbrahim Yıldırım, 2. Baskı Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019, s. 129. *" ... Hatta Üsküb yolu bu akla yatkın gelmeyen davranışlar sonunda kapanmış, yolda olup gelen giden yolculardan kimse bir yere gidemez olmuştu. Bu tarihlerde Priştine'de dinine bağlı bir kadı vardı…"* Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih / III*, çev. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1979, s. 4. Burada müelliflerin üzerinde durduğu konular Üsküp yolunun kapanması ve Priştine'de olan kadının bu sıkıntılı durumu padişaha bildirmesidir. Sultan II. Murad zamanında 1439-1444 yılları arasında doğrudan Osmanlı idaresi altına alınan Sırbistan topraklarının bir kısmı Edirne-Segedin anlaşması ile bir kısmı da Fatih Sultan Mehmed'in 1451 yılında tahta geçmesi ile yapılan anlaşmalarla Osmanlı idaresinden çıkmıştı. Kiel, elden çıkan topraklar arasında Priştine'nin de olduğunu belirtmektedir. Kiel, "Priştine", s. 346. Zikredilen müelliflerin verdikleri bilgiler dikkatle incelendiğinde Priştine'de Osmanlı egemenliğinin tamamen son bulmadığı, burada bir Osmanlı kadısının olduğu görülmektedir.

[148] Nezihi Aykut, "Osmanlı İmparatorluğunda Sikke Tecdidleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, C. XIII (1987), ss. 274, Not 73; İnalcık, "İstanbul'un Fethinden Önce Fatih Sultan Mehmed", ss. 95, Not 16.

[149] Sultan II. Mehmed tahta çıktığı 1451 yılından itibaren yapmış olduğu sikke tecdidlerinde mevcut sikkelerin içindeki gümüş miktarını azaltma yoluna gitmiştir. Bu durum ise devletin içindeki ekonomik durumu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

[150] Bu isteğin gerekçesi Sultan I. Bayezid'in Lazar'ın kızı Olivera ile evlenmiş olmasıdır. Olivera aynı zamanda Stefan Lazareviç'in de kız kardeşi olduğu için o ailenin hükümdarlığı sona erdiğinde Osmanlı Devleti Sırp toprakları üzerinde mirasçı olmuştur. İnalcık, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, s. 230.

[151] Dukas, *Bizans Tarihi*, *İstanbul Fetih Derneği*, çev. VL Mirmiroğlu, Istanbul: İstanbul Matbaası, 1956, s. 195; İnalcık, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, s. 246.

[152] Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt II*, ed. Erhan Afyoncu, çev. Nilüfer. Epçeli vd., İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 49.

[153] İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, s. 111; Dukas, *Bizans Tarihi*, s. 195.

de fethedilmiş[154] ve içerisine Osmanlı askeri konularak Edirne'ye dönülmüştür[155]. Osmanlılar bu seferde hayli ganimet ve esir elde etmişti[156] ve esirlerden bir kısmı İstanbul civarına yerleştirilmiştir[157]. Fatih Sultan Mehmed'in Edirne'ye çekilmesinin ardından Macarlar Vidin - Niş bölgesine, Sırplar ise Kosova bölgesine saldırmışlardır[158]. Başarısızlıkla sonuçlanan bu saldırının ardından Georg Brankoviç elçi göndererek yılda 3 milyon akçe vergi karşılığında Umol ve Sifrice-hisar'ı geri almıştır[159].

Osmanlı Devleti Tuna'nın ötesini, Macar Krallığı da Tuna berisindeki Sırbistan ve Bosna gibi toprakları kontrol altına almak istiyordu[160]. Kışı Edirne'de geçiren Fatih Sultan Mehmed, uç beyi İsa Bey'in teşvik edici mektubu ile 1455[161] baharında yeniden Sırbistan üzerine sefere çıkmıştır[162]. Fatih Sultan Mehmed, Üsküp yakınlarında Karadonlu dağı civarına geldiğinde uçbeyi İsa Bey ile buluştu ve onu Novabırda üzerine gönderdi[163]. İsa Bey, Novabırda kalesini emân ile almak istedi, fakat kale komutanının teslim olmaması üzerine Fatih Sultan Mehmed asıl ordusu ile kaleyi kuşatma altına aldı[164]. Kaynaklarda kuşatmanın süresi konusunda ihtilaf vardır. Müelliflerin büyük çoğunluğu kuşatmanın birkaç gün ile bir hafta arasında sürdüğünü belirtir[165]. Verilen

---

[154] Zinkeisen, Sifrice-hisar'ın teslim olduğunu bildirmesine rağmen Osmanlı kaynakları bu kalelerin zorla alındığını söylemektedir. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt II*, s. 52. Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî (Osmanlı Tarihi 1299-1465, 19-22. Kitaplar)*, ss. 45–46; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 292; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, ss. 112–13.

[155] Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 292.

[156] Nicolae Jorga, *Büyük Türk : Fatih ve Dönemi*, İstanbul: Yeditepe, 2007, s. 77.

[157] Ali Birbiçer, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1989, s. 141 (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi); Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Erciyes Üniversitesi, 1996, s. 98 (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnalcık, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, s. 242. İstanbul civarına yerleştirilen bu esirlerin sayısını Hammer 4.000 kişi olarak vermektedir. Joseph V. Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi III. Cilt*, çev. Mehmed Ata, İstanbul, 1329, s. 18.

[158] Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt II*, ss. 53–54.

[159] Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300 - 1600)*, s. 146.

[160] Halil İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, S. 3 (2005), s. 24.

[161] Novabırda ve Trebçe kalelerinin alınması ile sonuçlanan Sırbistan seferi için kronik yazarlarından Karamanlı Nişancı Mehmed Bey ve Aşıkpaşazade H. 858 tarihini verirken, Enverî, Tursun Bey, Neşrî, Oruç Bey, Behiştî Ahmed Çelebi, Ruhî, İdris-i Bitlisî, Kemalpaşazâde (İbn Kemal), Hadîdî H. 859 tarihini, Kıvamî H. 860 tarihini vermektedir. Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", ss. 194–95; Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, s. 101; Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî (Osmanlı Tarihi 1299-1465, 19-22. Kitaplar)*, ss. 44–45; Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, çev. Mertol Tulum, İstanbul: Baha Matbası, 1977, ss. 76–77; Kıvâmî, *Fetihnâme*, çev. Ceyhun Vedat Uygur, Istanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, ss. 181–82; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, ss. 290–92; Atsız, "Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa Osmanlı Sultanları Tarihi", s. 353; Behiştî Ahmed Çelebi, *Târih-i Behiştî II Varidât-ı Sübhânî ve Fütuhât-ı Osmanî II (791- 907/1389-1502)*, s. 271; Cengiz, Yücel, "Rûhî Târîhi", s. 451; İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt (VII. Ketîbe Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*, s. 129; Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, çev. Necdet Öztürk, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1991, s. 234; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, s. 109. Bu konu hakkında Kritovulos ile Hammer M. 1455 tarihini verir. Kritovulos, *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*, s. 118; Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi III. Cilt*, s. 20. Dukas ise M.1455 yılında padişahın Sırp seferine çıktığından bahseder. Dukas, *Bizans Tarihi*, s. 194.

[162] Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 117.

[163] Enes Pelidija, Feridun M. Emecen, "İsâ Bey", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, C. 22, s. 475.

[164] Uzunçarşılı kuşatma esnasında havan topları kullanıldığını bildirmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 36.

[165] İdris-i Bitlisî, Kıvâmî ve Ruhî kuşatmanın birkaç gün, İbn Kemal dört gün, Neşrî ve Âşıkpaşazâde beş gün, Hadîdî, Hoca Saadeddin Efendi, Solakzade ve Zinkeisen yedi gün, Kritovulos ise 40 gün sürdüğünü belirtmektedir. Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", s. 196; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*

bilgilere göre Novabırda kuşatmasının yedi günden az olduğu düşünülmektedir. Kroniklerde fethin tam tarihi belirtilmemiştir, fakat Jorga, fethin Haziran ayı başında olduğunu ileri sürer[166]. Ayrıca Babinger, Novabırda'nın kaybedildiği haberinin Brankoviç'e 21 Haziran'da ulaştırıldığını ifade etmektedir[167]. Ancak bölgeye ait 02M numaralı tahrir defteri Evâil-i Receb 859 / 17-26 Haziran 1455[168] tarihlidir. Bölgenin tahrir edilmesi, defterinin oluşturulması gibi süreçler göz önünde bulundurulduğunda fethin Haziran öncesinde olduğu düşünülmektedir.

Fatih Sultan Mehmed, Novabırda kalesinin fethinden sonra Trebçe kalesine yönelmiştir[169]. Trebçe'nin iç kalesinde birkaç gün direniş olsa da burası ve civarındaki bazı kaleler Osmanlı hâkimiyetine girmiştir[170]. Bu fetihlerden sonra Rumeli akıncılarından Karaca Bey, Vılk-ili'nin emniyetini tesis etmek ve diğer maden ocaklarını ele geçirmek üzere görevlendirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed, daha sonra Sultan I. Murad'ın Priştine yakınlarındaki türbesini ziyaret ile burada Sultan I. Murad ve şehitler için ihsanlarda bulundu. Kosova'da bir süre bekleyen Fatih Sultan Mehmed, fetih için vazifelendirilen Karaca Bey'in de orduya katılmasının ardından İstanbul'a dönmüştür[171].

Fethedilen Sırp topraklarını elde tutmanın yolu Belgrad'ın fethinden geçmekteydi[172]. Bu sebepten Fatih Sultan Mehmed 1456 yılında Belgrad üzerine yürümüş[173], fakat kale alınamadan avdet edilmiştir. 1458 yılı başlarında Georg Brankoviç'in ve ondan kısa süre sonra oğlu Lazar'ın varis bırakmadan aniden ölümü[174] üzerine Fatih Sultan Mehmed, Mora'ya sefere giderken Mahmud Paşa'yı da Sırbistan fethiyle görevlendirmiştir[175]. Mahmud Paşa'nın başarılı harekâtı sayesinde Sırbistan'ın tamamı 1459'da doğrudan Osmanlı toprağı hâline getirilmiştir[176].

Osmanlılar bu seferler esnasında yüklü miktarda ganimet elde etmişti. Özellikle fethedilen Novabırda ve Trebçe kalelerinde saf gümüş külçeleri ele geçirilmiş ve hazineye aktarılmıştı. Fatih Sultan Mehmed'in yapmış olduğu II. Sırp seferi neticesinde bu çalışmanın konusu olan Vılçıtrın Sancağı'na ait bölge ikinci kez ve nihai olarak

---

(Osmanlı Tarihi 1288-1485), s. 293; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, s. 116; İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt (VII. Ketîbe Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*, s. 133; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih / III*, s. 11; Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, s. 238; Kıvâmî, *Fetihnâme*, s. 192; Cengiz, Yücel, "Rûhî Târîhi", s. 18; Lokmacı, *Solak-Zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 300; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt II*, s. 55; Kritovulos, *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*, s. 120.

[166] Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 2 (1451-1538)*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005, s. 70.

[167] Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, 5. Baskı İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2003, s. 123.

[168] BOA, TT.d 02M, s. 1.

[169] Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, s. 78.

[170] Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih / III*, s. 11.

[171] İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt (VII. Ketîbe Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*, s. 134; Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, *Kitabü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbar*, s. 307. Bu sefer esnasında Novabırda halkından 300 civarında genç yeniçeri ocağına alınmıştır. Konstantin Mihaloviç, *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, çev. Nuri Fudayi Kıcıroğlu, Behiç Anıl Ekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 85; Godfrey Godwin, *Yeniçeriler*, 3. Baskı İstanbul: Doğan Kitap, 2008, s. 31.

[172] Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, s. 29.

[173] XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal, *Selâtîn-nâme (1299-1490)*, çev. Necdet Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001, s. 172.

[174] İnalcık, "Mehmed II", s. 169; Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300 - 1600)*, s. 147.

[175] Şahin Kılıç (çev.), *Bizans Kısa Kronikleri (Kronik-33)*, 1. Baskı İstanbul: İthaki Yayınları, 2013, s. 114.

[176] İnalcık, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, s. 247.

Osmanlı idaresine katılmıştır. Osmanlı Devleti fethin akabinde bölgede tahrir yaptırmış ve timar sistemini yerleştirmiştir.

Bölge nihai olarak Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra refaha kavuşmuş, üretimi artmış ve XVI. yüzyıl boyunca ekonomik olarak ilerleme göstermiştir. Vılçıtrın Sancağı, bu yüzyılda özellikle Kanûnî Sultan Süleyman devrinden sonra tayin edilen beylerin bazılarının akıncı beyi olmasıyla önemli bir konuma gelmiştir.

XVII. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı idaresindeki huzur ortamı 1683 Viyana kuşatması sonrasında yaşanan savaşlarla bozuldu[177]. 1699 yılına kadar olan sürede Vılçıtrın toprakları ile Kosova bölgesi kısa süreli de olsa Avusturya işgali altında kaldı[178]. Osmanlı Devleti çok geçmeden bu toprakları geri almakla birlikte Vılçıtrın ve çevresi, 1737-1739 Osmanlı- Avusturya savaşında hayli yıkıma uğramış ve toparlanması oldukça uzun sürmüştü[179]. Bölge 1912 Balkan savaşı sonrasında Osmanlı idaresinden çıkmıştır.

[177] Mehmet Hacısalihoğlu, "Sırbistan", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, C. 37, s. 122.
[178] Aktepe, "Kosova", s. 217.
[179] Kiel, "Priştine", s. 346.

BİRİNCİ BÖLÜM İDARİ TEŞKİLAT VE TAKSİMAT

A. VILÇITRIN SANCAĞI VE İDARİ YAPISI

Batı Anadolu topraklarını kendilerine yurt edinen Aydınoğulları, Saruhanoğulları ve Karesi beyleri, XIV. yüzyıl başlarından itibaren donanmaları ile Ege denizini geçerek Balkanlar'a akınlar yapmıştı. Bu suretle başlayan Balkan siyasetinde Aydınoğulları'nın geri planda kalmasıyla Osmanlılar aktif rol oynamaya başlamıştı. Bizans imparatorluğunda cereyan eden iç savaşlarda Kantakuzenos'un yanında yer alan Osmanlılar, bu sayede Rumeli'de üs elde ettiler[180]. Gelibolu'yu merkez edinen Süleyman Paşa, uçlar tesis ederek Balkan fetihlerini üç istikamette organize etmeye başladı. Süleyman Paşa, Gelibolu'da devletin esas kuvvetlerinin başkumandanı sıfatıyla beylerbeyi durumundaydı. Süleyman Paşa'nın vefatından sonra babası Orhan Bey'e vekâleten Şehzade Murad 1357-1362 yıllarında Rumeli'de fetih hareketlerini devam ettirmiş ve 1361'de Edirne'yi fethetmişti[181]. Orhan Gazi'nin 1362'de ölmesi üzerine Şehzade Murad Bursa'ya gelmiş, Rumeli'deki kuvvetlerin idaresi ise "beylerbeyi" sıfatıyla Lala Şahin Paşa'ya verilmişti. Bu suretle Edirne ilk beylerbeyi merkezi olmuştur[182]. Rumeli beylerbeyliği, Osmanlı fetihlerine paralel olarak büyümüştür. Osmanlı Devleti için büyük önem arz eden bu eyaletin yönetimine her zaman tecrübeli ve kabiliyetli yöneticiler atanmıştır[183]. Hatta bazen Rumeli beylerbeyliği ile vezir-i azamlık makamı aynı kimselerin uhdesine verilmiştir. Sultan II. Murad zamanında Bayezid Paşa, Fatih Sultan Mehmed zamanında Mahmud Paşa, Kanûnî Sultan Süleyman zamanında da İbrahim Paşa bu iki vazifeyi birlikte yürütmüştür[184].

Rumeli eyaleti başlangıçta sadece Paşa Sancağı'ndan oluşurken XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni kurulan sancaklarla birlikte sancak sayısı artmaya başlamıştır[185]. 1490-1491 tarihli cizye defterine göre Rumeli beylerbeyliği Paşa, Gelibolu, Vize, Silistre, Niğbolu, Vidin, Sofya, Köstendil, Alacahisar, **Vılçıtrın,** Prizren, Bosna, Hersek, Semendire, İşkodra, Dukakin, Ohri, Elbasan, Avlonya, Yanya, Tırhala, Argiri Kasrı, Mora, Preveze, Midilli ve Kefe sancaklarından ibaretti[186].

İnceleme konusu olan Vılçıtrın'ın da bu dönemde sancak olduğuna dair bölgeye ait voynuk defterinde bilgiler bulunmaktadır. *"Sûret-i defter-i voynugān-i sancak-ı*

---

[180] Halil İnalcık, "Rumeli", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2008, C. 35, s. 232.
[181] İnbaşı, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", s. 56.
[182] Abdulkadir Özcan, "Lala Şahin Paşa", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, C. 27, s. 77. Rumeli Beylerbeyliği'nin merkezi sonrasında Filibe, XV. yüzyıl sonlarında ise Sofya olmuştur. Yücel Öztürk, "Osmanlı Balkanı: Tarihi Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluşu ve Gelişimi", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2013, s. 251.
[183] Mehmet İnbaşı, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rumeli Eyaleti ve İdarecileri", *Osmanlı'da Yönetim ve Savaş*, İstanbul: Mahya Yayınları, 2017, s. 118.
[184] M. Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti Livaları Şehir ve Kasabaları", *Belleten*, C. XX, S. 78 (1956), s. 248.
[185] İnbaşı, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rumeli Eyaleti ve İdarecileri", s. 119.
[186] Rızaj, *Kosova Gjate Shekujve XV, XVI dhe XVII*, s. 42; İnbaşı, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rumeli Eyaleti ve İdarecileri", s. 119.

Alacahisār ve vilâyet-i İzveçan ve Yeleç ve Ras ve Seniçe ve Hodidede ve vilâyet-i Vılk ki taalluk-ı sancak-ı Vılçıtrın ve sancak-ı Prizren…" başlığını taşıyan bu defterin tarihi Evâsıt-ı Rebiü'l-evvel 859 / 28 Şubat – 10 Mart 1455'tir[187]. Belirtilen defterde Alacahisar, Prizren ve Vılçıtrın için "sancak" ifadesi kullanılmıştır. Fakat hem bölgedeki madenlere ait 3 Eylül 1454 tarihli mukâtaa kayıtlarında[188], hem de 17-26 Haziran 1455 tarihli tahrir defterinde[189] bölge için sadece *"…vilâyet-i Vılk…"* kaydı bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmed dönemi başlarında Rumeli'deki idari birimler çoğu defa akıncı ve uç beylerinin kontrolü altında olduğu için vilayet, nahiye veya sancak tabirlerinin birbiri yerine kullanıldığı bilinmektedir. Başlangıçta vilayet denilen yerlerin sonraki dönemlerde nahiye ismiyle anıldığı da görülmektedir[190]. Bu durumun nedeni Fatih Sultan Mehmed zamanında merkeziyetçi yapının ortaya çıkması ile başlangıçta akıncı ve uç beylerinin tasarrufunda bulunan yerlerde idari yapılanmanın tam manasıyla gerçekleştirilme çabasıdır. Bu devir idari üniteleri için kullanılan "vilayet" tabiri beylerbeyliği, sancakbeyliği veya nahiye manası taşıyabilmekte, bu üç kelime birbirleri yerine kullanılabilmektedir[191]. Buradaki vilayet ibaresi ile subaşı yönetiminde olan nahiye büyüklüğündeki bir idari birim veya sancakbeyi yönetiminde bir liva kastedilmiş olabilir. Belirtilen tarihte Vılçıtrın'ın sancak olduğuna dair bahsedilen 1455 tarihli voynuk defterinden başka bir belgeye ulaşılamaması ve 1454 mukâtaa ile 1455 tahrir defterlerinde bölgenin vilayet olarak nitelendirilmesinden dolayı zikredilen kayda ihtiyatla yaklaşılması gerektiği düşünülmektedir.

Vılçıtrın'a ait 1477 tarihli defterinin mukaddimesi ve fihristinde *"livâ-i Vılçıtrın"* ifadesi vardır[192]. Bu defterden elde edilen bilgilere göre Vılçıtrın'ın 1477'den önce sancak hâline getirilmiş olması gerekir. Bölgenin 1463 ile 1475 arasında sancak statüsü kazandığı düşünülmektedir. Bunun sebeplerini şu şekilde izah etmek mümkündür. Vılk-ili'nin fethedilmesinde ve yönetilmesinde Üsküp merkezli uç beyi İsa Bey oldukça etkili ve nüfuzlu birisidir[193]. Nitekim 1455 tarihli defterde çok sayıda timar İsa Bey tezkiresi ile verilmiştir[194]. 1463'te Bosna'nın fethedilmesiyle birlikte İsa Bey uç merkezini Fatih Sultan Mehmed'in emriyle Üsküp'ten Bosna'ya taşımıştı[195]. Bu nakilden sonra İsa Bey'in Vılk vilayeti üzerindeki etkinliğinin azaldığı düşünülerek bölgenin sancak statüsüne

---

[187] İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Evrakı, No 36-03.
[188] BOA, MAD.d 176, v. 1/b.
[189] BOA, TT.d 02M, s. 1.
[190] Örneğin Priştine, 1455 tarihli tahrir defterinde *"vilayet-i Priştine"* , 1526 tarihli tahrir defterinde *"nahiye-i Priştine"* şeklinde kaydedilmiştir. BOA, TT.d. 02M, s. 288; BOA, TT.d 133, s. 180.
[191] Kılıç, "II. Mehmed Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Teşkilatı ve Taksimatı", ss. 155–57.
[192] BOA, MAD.d 16, s. 1-2.
[193] Novabırda'nın fethi için İsa Bey'in Fatih Sultan Mehmed'e göndermiş olduğu mektubu Neşri *"İshak Beğ oğlu Îsâ Beğ pâdişâha haber gönderip eyitdi: Laz vilâyetini sultanım devletinde Allah verirse ehl-i İslâm etmek gerek. Hünkâr Îsâ Beğ'e adam gönderip eyitdi: Sen vilâyetinin kadîmisisin. Ana ne vech ile varmak gerek bana bildir. Îsâ Beğ cevab gönderip eyitdi Sultanım! Her ne veçhile olursa fursatdır…"*şeklinde nakletmektedir. Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 292.
[194] BOA, TT.d 02M, s. 80, 93, 108, 139, 184, 217, 242, 263, 269, 272, 305, 319, 443, 446. İsa Bey'in etkinlik alanı burası ile sınırlı değildir. İsa Bey'in hizmetkârları Yeleç, İzvecan, Hodide, Senice ve Ras bölgelerdeki 189 timardan 169'unu ellerinde bulunduruyorlardı. İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeileri", s. 149.
[195] Hatice Oruç, "Administrative Division of the Bosnian Sandjak in the 16th Century", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 25 (2009), s. 102.

kavuşmasının bu taşınmadan hemen önce veya biraz sonra olduğu tahmin edilmektedir. Bu konuda bir Venedik kaynağına atfen Jirecek ve ondan alıntı yapan Rızaj 1462 senesinde Vılçıtrın yakınlarında Vılçıtrın sancakbeyi tarafından Mark Alltanovic ve iki beyzadenin öldürüldüğü bilgisinden hareketle belirtilen tarihte burada bir sancak teşkilatının olduğunu ileri sürülmektedirler[196]. Nitekim kaynak belirtmeden Vılçıtrın'ın 1462'de sancak statüsünde olduğunu söyleyenler de vardır[197]. Fakat bu konunun sarih bir şekilde çözüme kavuşturulması için yeni belge ve bilgilerin bulunması gerekmektedir.

Fethedildikten kısa süre sonra sancak statüsü kazanan Vılçıtrın, 1455 tarihli tahrir defterine göre Tırgovişte[198], Klopotnik, Dolçi, Morova, Vılçıtrın, Topolniçe, Priştine ve Lab nahiyelerinden meydana gelmişti. Nihai fetih öncesi Priştine'de bir kadının bulunması ve 1455 tarihli defterde Priştine kadısına ait 10.238 akçelik timar kaydının mevcudiyeti burasının kaza merkezi olduğu göstermektedir[199]. Bu defterde Priştine kadısının yanı sıra Novabırda kadısının da timar kaydı bulunmaktadır[200].

1477 tarihli defterde Vılçıtrın Sancağı'nın sancakbeyine ait hasların belirtilmesinin yanı sıra Vılçıtrın, Lab, Gorna Obrafça, Priştine, Morova ve Topolniçe (el-meşhur Novabırda) nahiyelerinden oluştuğu kaydedilmiştir. Burada zikredilen sancakbeyi hasları içerisinde ise bu nahiyelere ek olarak Klopotnik, Zagorya, Dolçi ve Obiç nahiyelerinin de ilave edildiği anlaşılmaktadır. Bu defterde de kadılara ait timar kayıtları bulunmakta ve 1455 defterindeki kadı timarı kayıtlarına Vılçıtrın kadısı timarının eklendiği görülmektedir[201].

Vilayet, sancak, nahiye gibi idari tabirlerin birbiri yerine kullanıldığı dönemde 1455 tarihli tahrir defterinden Vılk vilayetinin kazalarının tespiti oldukça zordur. Fakat 1455 ve 1477 tarihli defterlerden elde edilen ipuçlarından yola çıkılarak fetihten sonra burasının Priştine ve Novabırda kazalarından müteşekkil olduğu, daha sonra sancak hâline getirilmesi (1475'ten önceki bir tarihte olmalı) ile birlikte mevcut kazalara Vılçıtrın kazasının da eklendiği ve Vılçıtrın'ın merkez kaza konumuna getirildiği tahmin edilmektedir. Vılçıtrın Sancağı'nın 1485[202] ve 1487[203] tarihlerinde yeniden tahrir edildiği görülmektedir. Bu iki defterin tarihleri birbirine oldukça yakın olmasına rağmen ikisi de müstakil birer defter olup, yapılan incelemelerde farklı tahrirler sonucunda hazırlanmış oldukları tespit edilmiştir[204]. 1485 tarihli defterde Vılçıtrın Sancağı, Vılçıtrın, Obiç,

---

[196] Rızaj, *Kosova Gjate Shekujve XV, XVI dhe XVII*, s. 51.

[197] Arslan tahrir defterlerindeki bilgilerden hareketle 1462 yılını sancağın kuruluş tarihi olarak belirtmektedir ki bunu teyit edecek bir kayda rastlanmamıştır. Arslan, "19. Yüzyıl Ortalarında Balkanlarda Bir Osmanlı Kasabasının Sosyo-Ekonomik Yapısı: Vulçıtrın", s. 410.

[198] Sadece 1455 tahririnde geçen Tırgovişte nahiyesi daha sonraki dönemlerde Vılçıtrın Sancağı tahrir defterlerinde kayıtlı değildir. Burası XVI. yüzyılda Prizrin Sancağı'nın bir nahiyesi olarak görülmektedir. *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 379.

[199] "*Timar-ı Kadı-ı Priştine bürüme 1, cebeli 3, oğlan (gulam) 1, çadır 1"*BOA, TT.d. 02M, s. 294.

[200] "*Timar-ı Kadı-ı Novabırda kendi bürüme, cebeli 3, çadır 1"* BOA, TT.d. 02M, s. 297.

[201] BOA, MAD.d 16, s. 41.

[202] BOA, MAD.d 97; BOA, TT.d 09; BOA, TT.d 11; BOA TT.d 1057.

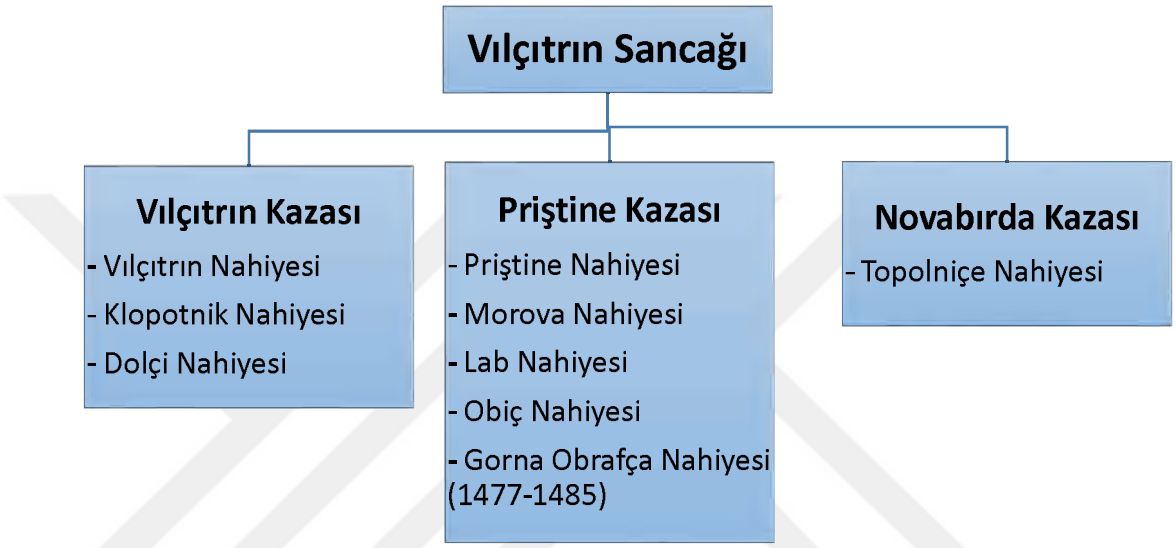
[203] BOA, TT.d 22.

[204] Yapılan incelemede her iki defterde kaza-nahiye gibi idari ünitelerin aynı kaldığı, fakat timar sahiplerinin değiştiği görülmektedir. Sultan II. Bayezid devrinde timarların sürekli el değiştirdiği bilinmektedir. Örneğin; Samopsi ve Gorna Dranofça köylerinden oluşan 8786 akçelik timar 1485 tahririnde Cafer'in tasarrufundayken, bu timar 1487'de 8419 akçe gelirle İbrahim'e intikal etmiştir. BOA, MAD.d 97,

Klopotnik, Dolçi, Priştine, Topolniçe, Morova ve Lab nahiyelerinden meydana gelmiştir. 1487 tahririnde idari düzenin aynen devam ettiği görülmektedir[205]. 1519 tarihli defterde ise sancağa bağlı nahiyeler Lab, Priştine, Morova, Topolniçe Vılçıtrın ve Klopotnik'dir[206].

Tahrir defterlerinden elde edilen veriler doğrultusunda Vılçıtrın Sancağı'nın XV. yüzyıla ait idari örgütlenmesi aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 1: XV. Yüzyıl Vılçıtrın Sancağı İdari Taksimatı (Tahrir Defterlerine Göre)[207]

Vılçıtrın Sancağı'na bağlı nahiyeler dikkatle incelendiğinde Gorna Obrafça, Dolçi ve Obiç'in bazı tahrirlerde kaydının olmadığı görülür. Bu nahiyelerden Gorna Obrafça, 1455 tahririnde Priştine'ye bağlı bir köy iken 1477 ve 1485'te müstakil bir nahiye olarak kaydedilmiştir. Sonraki tahrirlerde bu nahiyenin izi sürüldüğünde köylerinin Vılçıtrın, Lab ve Priştine nahiyelerine dağıtıldığı ve bu suretle Gorna Obrafça'nın nahiye statüsünü kaybettiği anlaşılmaktadır.

Köyleri başka nahiyelere bağlanmak suretiyle statüsü düşen bir diğer nahiye Obiç'tir. 1455 tahririnde Morova nahiyesi içerisinde gösterilen Obiç, 1477 tahririyle birlikte mirliva hasları dâhilinde müstakil bir nahiye olarak kaydedilmiştir[208]. Başlangıçta

---

s. 36; BOA, TT.d 22, s. 20. Belirtilen defterlerde benzer örneklerin çoğaltılması mümkündür. Dolayısıyla yakın zamanda iki farklı defterin oluşturulması aynı sebebe ilişkili olabilir.

[205] Vılçıtrın üzerine araştırma yapan Ural, bu tarihte Vılçıtrın Sancağı'nın Lab, Priştine, Morova, Topolniçe ve Novabırda kazalarından ibaret olduğunu ileri sürmektedir. Selçuk Ural, "Osmanlıların Vuçıtırın'ı Fethi Ve Arşiv Kayıtlarına Göre Osmanlı Hâkimiyetinde Vuçıtırın Şehri", *II. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı C.1-2*, ed. A. Vecdi Can, Dilşad Türkmenoğlu, Prizren, 2013, s. 135. Ural'ın belirtmiş olduğu yer isimlerinden Lab, Priştine, Morova ve Topolniçe 1487 tarihli tahrir defterinde "nahiye" şeklinde kaydedilirken, Novabırda ise kale ismi olarak geçmektedir. BOA, TT.d 22, s. 1, 3, 39, 71, 79, 101. Dolayısıyla sancağın adı geçen tarihte beş kazadan meydana gelmesi söz konusu değildir. Belirtilen durumun yanlış değerlendirmeden kaynaklandığı düşünülmektedir.

[206] BOA, TT.d 977.

[207] Bu şema XV. yüzyıl tahrir defterlerine göre düzenlendiği için varlığı XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden bilinen ama XV. yüzyıl defterlerinde kaydı olmayan nahiyeler eklenmemiştir.

[208] BOA, MAD.d 16, s. 18.

Morova nahiyesi dâhilinde bulunan mirliva hassına ait köylerin idari olarak ayrı bir nahiye şeklinde teşkilatlandırıldığı düşünülmektedir. Bu nahiye 1485 ve 1487 tahrirlerinde de mirliva hassı olarak müstakil kaydedilmiştir[209]. XVI. yüzyıl defterlerinde müstakil nahiye olarak gösterilmeyen Obiç ve bağlı köyleri Morova nahiyesi içerisinde kaydedilmiştir ve bu yüzyılda da mirliva hassıdır[210].

Küçük bir pazara sahip olan Dolçi nahiyesi ise XV. yüzyıl tahrir defterlerinde Vılçıtrın Sancağı'na bağlı olarak gösterilirken XVI. yüzyılda İpek kazası dâhilindedir. 1519 tarihli defterde *"karye-i Giva tabi Dolçi an-kaza-i İpek"* şeklindeki kayıttan XVI. yüzyılın başlarında bu nahiye idaresinin Vılçıtrın Sancağı'ndan çıkartılıp İpek kazasına dâhil edildiği anlaşılmaktadır[211]. 1544 tarihli *"karye-i Dolçi bazarı durur tabi-i kaza-i İpek"* şeklindeki bir diğer kayıt da bu durumu teyit eder niteliktedir[212].

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Rumeli beylerbeyliğine bağlı 32 sancak yer almakta olup bu sancaklar arasında Vılçıtrın, Prizren ve Alacahisar Kosova bölgesinde idi[213]. Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1541 yılında Budin'i nihai olarak Osmanlı topraklarına katmasının ardından burada bir beylerbeylik ihdas edildi. Beylerbeylik başlangıçta Semendire, Alacahisar, Vılçıtrın, İzvornik ve Pojega sancaklarını ihtiva etmişti[214]. XVI. yüzyılın ortalarına kadar Rumeli beylerbeyliği dâhilinde kalan Vılçıtrın[215], 1541 yılında Budin beylerbeyliğinin kurulmasının ardından buraya bağlanmıştır[216]. Kayıtlardan anlaşıldığına göre 1541-1552 yılları arasında Budin beylerbeyliği dâhilindeki Vılçıtrın Sancağı, 1552 yılında Tımışvar beylerbeyliğinin kurulması ile Tımışvar, Göle ve Arad, Moldova, Lipova, Çenad, Yanova, Vidin ve Alacahisar sancaklarıyla beraber buraya dâhil olmuştur[217]. İdari olarak bir süre Tımışvar beylerbeyliğinde kalan Vılçıtrın, 1564-1574 yılları arasında ikinci kez Budin beylerbeyliği idaresinde bulunmuştur[218].

Bu dönemde devlet topraklarının genişlemesine paralel olarak yeni beylerbeylikler ihdas edilmiş, Sokullu ailesine mensup Ferhad Bey'in sancakbeyliği sırasında Bosna stratejik ve askerî önemine binaen bir beylerbeylik hâline getirilmiştir[219]. 9 Şa'bân 988 / 19 Eylül 1580 tarihinde Rumeli beylerbeyine yazılan hükümde Bosna Sancağı'nın müstakil beylerbeylik olduğu, Klis, Hersek ve Prizren sancaklarının oraya ilhak olunduğu ve bu sancakların mufassal ve icmal defterlerinin mühürlenip Bosna

---

[209] BOA, MAD.d 97, s. 10-12; BOA, TT.d 22, s. 9-10.
[210] BOA, TT.d 977, s. 6-8; BOA, TT.d 234, s. 252-262.
[211] BOA, TT.d 977, s. 22.
[212] BOA, TT.d 234, s. 310.
[213] Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, ss. 125–27.
[214] Geza David, "Budin", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, C. 6, s. 347.
[215] İnalcık, "Rumeli", s. 234; Enver Çakar, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1 (2002), s. 270; Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, s. 127.
[216] Bu düzenlemenin 1542'den hemen önce olması gerekir. BOA, MAD.d. 34, s. 635.
[217] Mihai Maxim, "Tımışvar", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, C. 41, s. 94; Orhan Kılıç, "Kuruluşundan 18. Yüzyılın Sonuna Kadar Rumili Eyaleti'nin İdari Taksimatı", *Yeni Türkiye*, S. 66 (2015), s. 1190.
[218] Orhan Kılıç, "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı", *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ve Bursa*, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2019, s. 384.
[219] Feridun M. Emecen, "Bosna Eyaleti", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, C. 6, s. 296; Oruç, "Administrative Division of the Bosnian Sandjak in the 16th Century", s. 100.

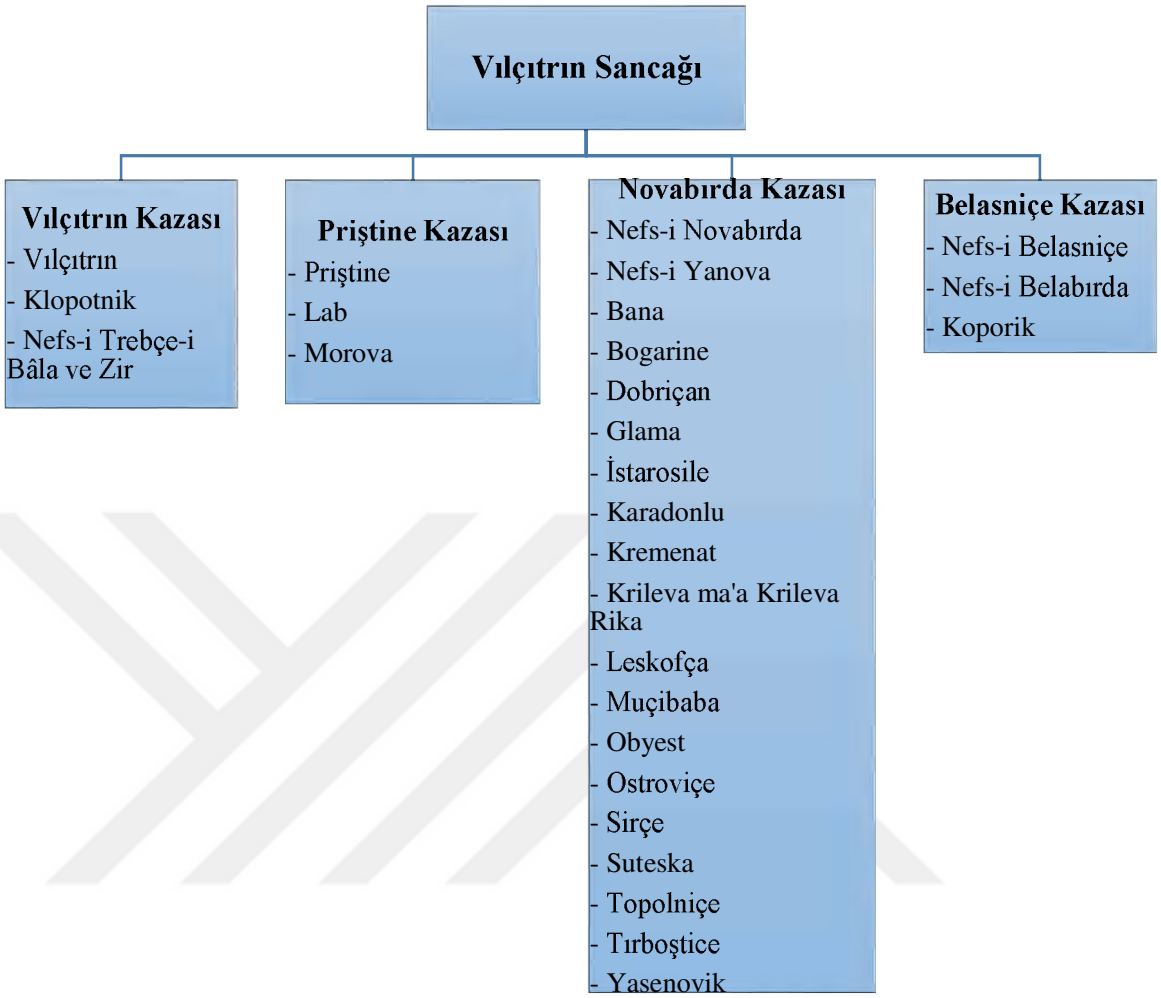
beylerbeyi Ferhad Paşa'ya gönderilmesi istenmişti[220]. Bu hükmün bir sureti İzvornik ve Pojega defterleri için Budin beylerbeyliğine, Vılçıtrın defteri için Tımışvar beylerbeyliğine yazılmıştır. Bu ve diğer hükümlerden[221] anlaşıldığına göre Vılçıtrın Sancağı 1573 sonrası bir tarihte ikinci kez Tımışvar beylerbeyliğine bağlanmış olmalıdır. Eylül 1580 tarihinde Bosna beylerbeyliğinin kurulmasıyla Vılçıtrın Sancağı idari olarak artık Bosna beylerbeyliğine bağlanmıştır[222]. Bu değişiklikten sadece iki sene sonra 23 Haziran 1582 tarihinde Bosna beylerbeyine yazılan hükümde: "*Bosna beğlerbeğisine hüküm ki Tımışvar'a tâbi' olub sonradan Bosna'ya ilhak olunan Vılçıtrın sancağı hâlâ Rumili'ne ilhak olunup Rumili beglerbegisi İbrahim Paşa dâmet me'âliyehû âdem gönderüp liva-i mezbûrun icmâl ve mufassal defterlerin talep eylediğin virilmek emr edip buyurdum ki: Vusûl buldukta emrim üzere liva-i mezbûrun icmâl ve mufassal defterlerini bir kiseye koyup mühürleyüp müşârün-ileyhin âdemine teslim idüp müşârün-ileyh irsal eyleyüp min-ba'd ol sancağa senin tarafından dahl ü taârruz olunmaya"* denilmektedir[223]. Bu kayıttan Vılçıtrın Sancağı'nın 23 Haziran 1582'de tekrar (ikinci kez) Rumeli beylerbeyliği idaresine geçtiği anlaşılmaktadır[224]. XVI. yüzyıl başlarında Rumeli beylerbeyliğine, sonradan Budin, Tımışvar ve Bosna beylerbeyliklerine bağlanan Vılçıtrın tekrar Rumeli beylerbeyliğine bağlanmış ve bu durum uzun süre devam etmiştir.

Bu yüzyılda tutulan defterlerin büyük çoğunluğunda, idari ayrımlar oldukça belirginleşmiş, kaza ve liva gibi idari üniteleri gösteren terimlerin kullanımı netlik kazanmıştır. Özellikle Kanûnî Sultan Süleyman zamanında hazırlanan tahrir defterlerinde Vılçıtrın Sancağı'nın idari taksimatı eksiksiz olarak gösterilmeye başlanmıştır. 1522 tarihli bir kanunnameye göre, Vılçıtrın Sancağı Novabırda, Priştine ve Vılçıtrın kazalarından müteşekkildi[225]. 1522 tarihli bir başka vesikadan ise sancağın Priştine, Novabırda, Vılçıtrın ve Belasniçe kazalarından meydana geldiği anlaşılmaktadır[226]. 1526 tarihli tahrir defterinde de sancağın Priştine, Novabırda, Vılçıtrın ve Belasniçe kazalarından oluştuğu görülmektedir[227].

1526, 1544 ve 1569 tahrirlerinden elde edilen verilerle Vılçıtrın Sancağı'nın 1526-1569 tarihlerindeki idari taksimatı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 2: XVI. Yüzyıl Vılçıtrın Sancağı İdari Taksimatı (1526-1569)

[220] BOA, A.DVNSMHM.d. 43, Hüküm 440. Bosna eyaletinin kuruluş tarihi 5 Eylül 1580 olarak verilmektedir. Hatice Oruç, "15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 18 (2005), s. 253.
[221] BOA, A.NŞT.d 1087, s. 117; BOA, A.NŞT.d 1072, s. 1.
[222] BOA, A.DVNSMHM.d. 43, Hüküm 440.
[223] BOA, A.DVNSMHM.d. 47, Hüküm 214.
[224] Mehmet İnbaşı, "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 9, s. 162.
[225] Çakar, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı", s. 270.
[226] BOA, TS.MA.d 00699, v. 5/a.
[227] BOA, TT.d 133, s. 140-160.

XVI. yüzyıl idari yapılanmaya bakıldığında Vılçıtrın ve Priştine kazalarının XV. yüzyıldaki mevcut durumlarını büyük oranda korudukları, Belasniçe kazasının ise Nefs-i Belasniçe ve Belabırda'nın yanı sıra Koporik nahiyesinden meydana geldiği görülmektedir. Bu yüzyıl defterlerinde Novabırda'ya bağlı nahiyeler tahrir defterlerine tam olarak kaydedilmiştir. 1526 tarihinde Novabırda kazası; Bana, Bogarine, Dobriçan, Glama, İstarosile, Karadonlu, Kremenat, Krileva Rika, Leskofça, Muçibaba, Obyest, Ostroviçe, Sirçe, Suteska, Topolniçe, Tırboştice ve Yasenovik nahiyelerinden müteşekkildi. Novabırda kazası dağlık bir alanı kapsadığından kimi nahiyeleri birbirine oldukça yakın kimi nahiyeleri de kaza merkezine oldukça uzaktır. Bu sebepten Novabırda kazasının nahiye sayısı diğer kazaların nahiye sayılarından fazladır. Yukarıda zikredilen nahiyeleri coğrafi olarak konumlandırmak gerekirse; Novabırda'nın batısında kuzeyden güneye sırasıyla Tırboştice, Yasenovik, Suteska, İstarosile nahiyeleri, kuzeyinde sırası ile Krileva, Kremenat ve Ostroviçe nahiyeleri, güneyinde sırasıyla Glama ve Karadonlu nahiyeleri, doğusunda kuzeyden güneye sırasıyla Bana, Leskofça, Sirçe, Topolniçe, Dobriçan ve Muçibaba nahiyeleri vardı[228].

[228] Nahiyelerin harita üzerinde gösterimi için Ek 6.

Zikredilen bu nahiyeler XV. yüzyıldaki defterlerde de kaydedilmişti. Bir kısmı eksik 1498 tarihli tahrir defterinde Novabırda kazasına bağlı Bogarine, Sirçe, Glama, Yasenovik, Dobriçan, Kremenat, Krileva - Krileva Rika, Tırboştice, Muçibaba, Suteska, İstarosile, Yanova, Leskofça, Bana, Obyest, Ostroviçe ve Karadonlu nahiyelerinde bulunan madenci reayası kayıtlıdır[229]. Fakat Vılçıtrın Sancağı'na ait diğer XV. yüzyıl tahrir defterlerinde (1455, 1477, 1485 ve 1487) bu nahiyelere ait bilgi bulunmamaktadır. Bu defterler sadece Novabırda kazasına tabi Topolniçe nahiyesinin kaydını içermekte, diğer nahiyelerle ilgili bilgi vermemektedir.

Bu duruma bir diğer örnek Trebçe maden şehridir ve burası XV. yüzyılda da vardı[230], ama padişah hassına dâhil olduğu için zikredilen defterlere kaydedilmemiştir. XV. yüzyıl Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan has araziler ile diğer arazilerin farklı defterlere kaydedildiği düşünülmektedir. 1455, 1477, 1485 ve 1487 tarihli defterlerde padişah hassına dair kayıtların olmaması bu durumla ilişkili olmalıdır. Burada 1498 tarihli defterin diğer defterlerden ayrıldığı sadece padişah haslarını gösterir bir defter olduğu tahmin edilmektedir[231]. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde tutulan defterlerde has-zeâmet-timar türünden tüm arazilerin aynı deftere kaydedildiği görülmektedir. 1526, 1544 ve 1569 tarihli tahrir defterleri sancak dâhilinde bulunan tüm arazileri eksiksiz olarak göstermektedir.

Vılçıtrın Sancağı idari taksimatı 1526 ve 1544 tahrirlerinde değişmeden kalmıştır. 1569 tahririnde ise küçük bir değişiklik olduğu, Morova nahiyesinin büyüyerek Priştine nahiyesini içine aldığı görülmektedir. Sancağın idari yapısının XVI. yüzyılın sonlarına doğru değiştiği çeşitli vesikalardan anlaşılmaktadır. 1569 tarihine kadar Vılçıtrın kazasına bağlı olan Trebçe, 1581 öncesinde müstakil kadılık hâline getirilmiştir[232]. Bu duruma bir başka örnek Morova'dır. Yukarıda belirtildiği üzere Priştine'ye bağlı köyler 1544 – 1569 arasında Morova'ya bağlanmış ve 1569 tahririnde Priştine nahiyesi kaydedilmemiştir. XVI. yüzyılın sonlarına doğru Morova'nın bu büyüme ile birlikte kaza statüsüne kavuştuğu görülmektedir. Bahsedilen idari değişikliğin ne zaman gerçekleştiği bilinmemekle birlikte 1591 öncesinde olduğu tahmin edilmektedir. Zira Rumeli'ye ait kadı ruznamçe defterindeki 1591 tarihli kayıtta Morova'ya kadı atandığı görülmektedir[233]. Kayda göre Morova'da bulunan *Mevlânâ Mehmed'in* müddetinin

---

[229] BOA, TT.d 28, s. 1-218.

[230] Trebçe'ye ait XV. yüzyıl cizye kayıtları için NBKM. OAK. 214/5, v. 49/b ; Barkan, "894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları", ss. 1–117 Ek-Cedvel; Nikolaĭ Todorov, "Za demografskoto s'stojanie na Balkanskija poluostrov prez XV-XVI vek", *Godişnik na Sofijskija Universitet*, Sofia, (1960), C. LIII, s. 206; Nikolaĭ Todorov, Asparuh Velkov, *Situation Demographique de la Peninsule Balkanique (Fin du XVs.-debut du XVIs.)*, Sofia: Editions de l'Académie bulgare des sciences, 1988, s. 24.

[231] Zikredilen defterin parça hâlde olması ve benzer başka bir defterin bulunamaması değerlendirmeyi tahminden öteye taşımamaktadır.

[232] *"Nahiye-i Trebçe bundan evvel ifrâz olunup müstakil kâdılık olmak üzere tasarruf oluna gelüp hâlen bu makule kâdılıkların ifrâz olunup müstakil kâdılık olmasına fermân-i pâdîşâhî vârid olmağın iş bu nevbette Lütfî Beğzâde Efendi dâ'îlerinden mülâzım olan Mevlânâ Ahmed dâ'îleri yevmî yirmi beş akçe ile tâlib olub 'inâyet-i 'aliyye-i hüsrevâniye ricâ itdüğü pâye-i serîr-i a'lâya 'arz olundukda sadaka buyruldu".* NOK, RKR. 5193/2, v. 19/a; Yasemin Beyazıt, *Kadıasker Atama Ruznamçelerinden "Çivizade Mehmed Efendi Ruznamçesi"*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018, s. 86.

[233] *"Yevmî kırk akçe ile Morova kâdısı olan Mevlânâ Mehmed dâ'îlerinin müddeti tamam olub yerine yevmî otuz beş akçe ile ... kazâsından üç yıla karib zamân-ı infisâli olan Mevlânâ Ahmed dâ'îleri muhil olmağın yevmî kırk akçe ile sadaka buyrulmak ricasına pâye-i serîr-i ma'delet-masîre 'arz olundukda sadaka buyruldu".* NOK, RKR. 5193/4, v. 11/b.

dolması ile yerine *Mevlânâ Ahmed* atanmıştır. Buradan Morova'nın 1591 öncesinde kaza olduğu sonucu çıkmaktadır. Hem Morova, hem de Priştine kaza statüsünü devam ettirmiştir[234]. Belirtilen zaman diliminde Topolniçe ve Lab nahiyelerinin de kazaya dönüştüğü ve buralarda da kadıların bulunduğu tespit edilmiştir. 25 Rebiü'l-evvel 999 / 21 Ocak 1591 tarihinde Vılçıtrın ve Topolniçe kadılarına gönderilen hükümde saray çavuşlarından Hasan'a Vılçıtrın ve Topolniçe'deki bazı köylerin gelirlerinin verildiği bildirilmektedir[235]. 9 Safer 1008 / 31 Ağustos 1599 tarihli bir diğer timar terakki hükmü doğrudan Lab ve Topolniçe kadılarına yazılmıştır[236]. XVI. yüzyılın sonlarına doğru nüfusu yoğun olan nahiyelerin kaza statüsüne kavuştuğu dolayısıyla sancağa bağlı kaza sayısının arttığı görülmektedir. Bu bağlamda bakıldığında yüzyılın sonunda Vılçıtrın Sancağı Vılçıtrın, Novabıra, Priştine, Belasniçe, Trebçe, Morova, Topolniçe ve Lab kazalarından müteşekkildi.

Ayn Ali Efendi'nin hazırlamış olduğu listede 1609-1610 yılında Vılçıtrın Sancağı Rumeli beylerbeyliğine tabi sancaklar arasında zikredilmektedir, ancak bu tarihte *"liva-i Vılçıtrın maa Priştine"* şeklinde kaydedilmişti[237]. XVII. yüzyıl başlarından itibaren Üsküp nazırlığı görevini yürüten kişilerin aynı zamanda Vılçıtrın sancakbeyliği de yaptığı görülmektedir. Bu tarihten itibaren Vılçıtrın Sancağı, Üsküp nezaretini iltizama alan kişilere arpalık olarak tahsis edilmeye başlanmıştı. Bu sebeple Vılçıtrın Sancağı'nın Rumeli eyaleti içerisinde üstlenmiş olduğu rol ve vazifeler XVII. yüzyıl başlarında değişmeye başlamıştır. Yönetimdeki bu değişiklik nezaret gelirlerinde meydana gelebilecek bir eksikliğin giderilmesi için yapılmıştı[238]. Bu kapsamda XVII. yüzyılda Üsküp nazırlığı ile birlikte Vılçıtrın sancakbeyliği yürüten ilk kişi Mehmed olarak gözükmektedir. Bu kişilere tevdi edilen görevin tanımı zaman zaman değişiklik göstermiştir. Örneğin 1606 yılında görevli olan Mehmed Emin için "*Vılçıtrın Sancakbeyi ve Maden Nazırı"* ifadesi kullanılırken 1608 yılında bey olan Mehmed için *"Vılçıtrın Sancakbeyi / Üsküp Mukâtaası Nazırı"* ifadesi kullanılmıştır. Üsküp nazırları Vılçıtrın Sancağı'na ait tüm gelirleri tasarruf ettiğinden sancakbeyinin yapması gereken işleri de yürütmüştür. Fakat nazırlar savaş zamanı görevinin başında durup sancağın askerlerini alaybeyi komutasında sefere göndermiştir. Zaman içerisinde Vılçıtrın'a bir bey atanmayarak sancağın asayişi gibi sancakbeyinin yürütmesi gereken vazifeler Üsküp nazırı ve diğer askerî erkâna tevdi edildiği değerlendirilmektedir[239].

---

[234] *"Rum-ili beğlerbeğine ve Priştine ve Morova ve Vılçıtrın kâdılarına hüküm ki... "* BOA, KK.d 137, s. 110.

[235] *"Vılçıtrın ve Topolniçe kâdılarına hüküm ki dergâh-ı âlî çavuşlarından ... "* BOA, KK.d 122, v. 28/b.

[236] *"Lab ve Topolniçe kâdılarına hüküm ki dergâh-ı mu'allâ'm çavuşlarından dârende ... gelüp Vılçıtrın sancağında taht-ı kazânuzda ... "* BOA, KK.d 137, s. 40.

[237] Ayn Ali Efendi, *Kavânin- i Âli Osman Der- Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, *Marmara Üniversitesi Merkez Kütüphanesi*, İstanbul, 1018, s. 12.

[238] *"Üsküb nazırı olanlar takviyet-i me'adin içün Vılçıtrın sancağına mutasarrıf olagelmeğin"* Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, s. 220.

[239] Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, ss. 220–23.

XVII. yüzyıl başlarında idari olarak Üsküp nezareti ile birleşen Vılçıtrın'ın[240], XIX. yüzyıl ortalarına kadar[241] Rumeli eyaletine bağlı olduğu görülmektedir[242]. Kaza statüsüne düşürülen Vılçıtrın, 1868'de Prizren Sancağı'na, 1879'da ise Priştine Sancağı'na bağlanmıştır[243]. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı neticesinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile bölge bir kez daha Osmanlı egemenliğinden çıksa da sonrasında imzalanan Berlin Anlaşması ile bir kısım topraklar yine Osmanlı idaresinde kalmıştır. Vılçıtrın'ı da içine alan Kosova vilayeti 30 Mayıs 1913'de imzalanan Londra Anlaşması ile nihai olarak Osmanlı egemenliğinden çıkmıştır[244].

B. İDARECİLER

1. Ehl-i Örf Mensupları

1.1. Sancakbeyleri ve Akıncılar

Osmanlı Devleti'nin temel idari birimi olan sancak veya liva merkezden atanan bir bey ve kadı tarafından yönetilirdi. Merkezi otoritenin idari ve askerî gücünü temsil eden sancakbeyi, sancağın en yüksek idarecisiydi[245]. Genellikle kul taifesinden yetişen ve devletin güvenini kazanan kişiler padişah beratıyla atanır ve gittiği yerde bir ila üç yıl arasında görev yapardı. İncelenen dönem içerisinde Vılçıtrın Sancağı'nda beylik yapmış sancakbeyleri tespit edilmiştir. XV ve XVI. yüzyıllarda Vılçıtrın Sancağı'nda görev yapan sancakbeyleri görevde oldukları yıl ve tespit edilebilen önceki görevleri aşağıda tablo hâlinde verilmiştir.

Tablo 2: XV ve XVI. Yüzyıllarda Vılçıtrın Sancakbeyleri

Sancakbeyi	Görev Yılı	Eski Görevi
Sinan Bey[246]	882 / 1477-1478	--
Ahmed Bey[247]	Receb 883 / Eylül-Ekim 1478	--
Şadi Bey[248]	10 Muharrem 890 / 27 Ocak 1485	--

[240] İnbaşı, Vılçıtrın Sancağı için *"1700-1718 yılları arasında tevcihatta Vulçitrin Sancağı da kaydedilmiş olmasına rağmen, sancağın Üsküp Mukataa Nezareti ile birleştirildiği bilinmektedir. Dolayısıyla bahsedilen sancağa XVIII. yüzyılda herhangi bir tayin yapılmamış, hatta sonraki tevcihat defterlerinde sancak listeleri arasında da gösterilmemiştir"* demektedir. İnbaşı, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rumeli Eyaleti ve İdarecileri", s. 123.

[241] Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", *Belleten*, C. XV, S. 60 (1951), s. 619.

[242] Bu süre zarfında Vılçıtrın Sancağı'nın Rumeli eyaletinden ayrılmadığı görülmektedir. Zira Vılçıtrın Sancağı XVIII. yüzyılın ortalarında da Rumeli eyaletine bağlıydı. Ahmet Halaçoğlu, "1740-1741 Tarihli Yazma Esere Göre Rumeli Kazalarının Rütbeleri", *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 875.

[243] Aruçi, "Vulçıtrın", s. 132.

[244] Aruçi, "Vulçıtrın", s. 133.

[245] İlhan Şahin, "Sancak", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, C. 36, s. 99; Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, s. 25.

[246] BOA, MAD.d 16, s. 1.

[247] İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeileri", s. 152.

[248] BOA, TT.d 1081, s. 10.

Sinan Bey[249]	Evâsıt-ı Cemaziye'l-ulâ 890/ 16-25 Mayıs 1485	--
Hürrem Bey[250]	892 / 1486-1487	--
Bali Bey b. Mesih Paşa[251]	10 Rebî'u'l- âhır 909 / 2 Ekim 1503	--
İskender Bey[252]	11 Safer 911 / 14Temmuz 1505	--
Mehmed Bey b. Karlı[253]	30 Rebî'u'l-evvel 916 / 7 Temmuz 1510	--
Saru Ahmed Bey[254]	20 Zi'l-hicce 918 / 26 Şubat 1513	Filibe Sancakbeyi
Mehmed Bey[255]	Gurre-i Zi'l-ka'de 920 / 18 Aralık 1514	Kayseri Sancakbeyi
Kapucubaşı Mehmed Bey[256]	923 / 1517-1518	--
Ahmed Bey[257]	Evâhir-i Muharrem 925 / 22-31 Ocak 1519 Öncesi	--
Piri Bey[258] (Balta-zâde)	Evâhir-i Muharrem 925 / 22-31 Ocak 1519 Sonrası	Ruha Sancakbeyi
Ali Bey v. İskender Paşa[259]	17 Şevvâl 926 / 30 Eylül 1520	--
Mehmed Bey v. Yahya Paşa[260]	1522	--
Mehmed Bey[261]	20 Rebî'u'l-evvel 932 / 4 Ocak 1526	--
Balta-zâde Piri Bey[262]	1527 - 1530	Ruha Sancakbeyi
Kapucubaşı Mehmed Bey[263]	1529-30 kışı	Silistre Sancakbeyi

[249] BOA, MAD.d 97, v. 1/a.
[250] BOA, TT.d 22, s. 16. Hürrem Bey'in ismi defterin 16. sayfasında bulunan "*Zeâmet-i Mehmed Bey v. Hürrem Bey Mirmirân-ı livâ-i Vılçıtrın"* şeklindeki kayıttan tespit edilmiştir. Buradaki mirmiran ifadesinin kâtibin yazım hatasından ileri geldiği düşünülmektedir.
[251] İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, *Muallim Cevdet Yazmaları,* No. O.071, v. 7/a ; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. O.71 numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2014, s. 63 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
[252] İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, *Muallim Cevdet Yazmaları,* No. O.071, v. 68/a.
[253] İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, *Muallim Cevdet Yazmaları,* No. O.071, v. 200/b. Mehmed Bey tasarrufu altında bulunan miktar 295.123 akçeden 345.681 akçeye çıkartılarak 6 Şevval 918/15 Aralık 1512 tarihinde yeniden Vılçıtrın beyliğine atanmıştır. BOA, MAD.d 00007, v. 144/a-144/b.
[254] BOA, MAD.d 00007, v. 149/b; 154/b.
[255] BOA, MAD.d 00007, v. 149/b; 155/b.
[256] BOA, TS.MA.d 09772, s. 2.
[257] BOA, TT.d 977, s. 6.
[258] BOA, TT.d 977, s. 6.
[259] BOA, TS.MA.d 02204, s. 24.
[260] Çakar, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı", s. 279.
[261] BOA, TT.d 133, s. 296.
[262] BOA, TS.MA.d 05246, s. 2; BOA, TS.MA.d 08303, s. 1. Piri Bey, 1515'te Canik sancakbeyi, 1516'da Ruha sancakbeyi, 1519'da Vılçıtrın sancakbeyi, 1521'de tekrar Ruha sancakbeyi, 1527'de tekrar Vılçıtrın sancakbeyi olmuştur. Halil İnalcık, Jean-Louis Bacque-Grammont, "Osmanlı Prosopografisi", 1995, s. 99.
[263] İnalcık, Bacque-Grammont, "Osmanlı Prosopografisi", s. 157.

Ali Bey v. İskender Paşa[264]	1536	Çingane Sancakbeyi
Yahya Paşa-zâde Arslan Bey[265]	1541	Pojega Sancakbeyi
Mehmed Bey[266]	15 Şevvâl 948 / 1 Şubat 1542	Niğde Sancakbeyi
Ali Bey[267]	951/1544-1545	--
Mahmud Bey[268]	27 Muharrem 954 / 19 Mart 1547 öncesi	-
Süleyman Bey[269]	22 Şevvâl 964 / 22 Şubat 1557	--
Yâr Ali Bey[270]	4 Ramazan 971 / 16 Nisan 1564	Beyşehir Sancakbeyi
Hasan Bey[271]	26 Cumâde'l-ûlâ 976 / 16 Kasım 1568	--
Hızır Bey [272]	13 Şevvâl 980 / 16 Şubat 1573	--
Ali Bey[273]	21 Cumâde'l-evvel 982 / 8 Eylül 1574	--
Hızır Bey[274]	25 Zi'l-ka'de 982 / 8 Mart 1575	--
Mustafa Bey[275]	29 Ramazan 984 / 20 Aralık 1576 ile 19 Muharrem 998 / 28 Kasım 1589 arası	--
Osman Bey[276]	2 Safer 998 / 11 Aralık 1589	Dergâh-ı âlî müteferrikası
Hasan Bey[277]	13 Safer 999 / 11 Aralık 1590	--
Mustafa Bey[278]	1 Rebî'u'l-evvel999 / 25 Şubat 1591	--
Hasan Bey[279]	13 Cumâde'l-âhır 999 / 8 Nisan 1591	--

[264] İnalcık, Bacque-Grammont, "Osmanlı Prosopografisi", ss. 17, 137.
[265] Fehameddin Başar, "Malkoçoğulları", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, C. 27, s. 538; İnalcık, Bacque-Grammont, "Osmanlı Prosopografisi", s. 153.
[266] BOA, MAD.d 34, v. 615/a.
[267] BOA, TT.d 234, s. 430.
[268] BOA, KK.d 208, s. 11, 16.
[269] BOA, KK.d 216/a, s. 32. Süleyman Bey'in Vılçıtrın sancakbeyliği görevinin ne zaman sona erdiği tam olarak tespit edilememiştir, fakat kendisinden bahseden en geç tarihli belge 19 Ekim 1560 tarihlidir. BOA, A.DVNSMHM.d 3, Hüküm 1623, 1639.
[270] Pervin Sevinç, *955-982/1548-1574 Tarihli Osmanlı Beylerbeyi ve Sancakbeyleri Tevcih Defteri (563 nr.)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1994, s. 10 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); İnalcık, Bacque-Grammont, "Osmanlı Prosopografisi", s. 18.
[271] BOA, KK.d 78, s. 240;Sevinç, *955-982/1548-1574 Tarihli Osmanlı Beylerbeyi ve Sancakbeyleri Tevcih Defteri (563 nr.)*, s. 10.
[272] BOA, A.NŞT.d 1072, s. 1. Hızır Bey, aynı zamanda akıncı beyidir. BOA, A.DVNSMHM.d. 24, Hüküm 507. Vılçıtrın Sancağı'ndaki ilk görev süresinin 1573-1574 arası olduğu tahmin edilmektedir.
[273] BOA, A.NŞT.d 1087, s. 117.
[274] BOA, KK.d 665, s. 20.
[275] BOA, A.DVNSMHM.d. 29, Hüküm 85. Mustafa Bey de kendinden önceki bazı sancakbeyleri gibi aynı zamanda akıncı beyidir. BOA, A.NŞT.d 1084,s. 165; BOA, A.DVNSMHM.d. 44, Hüküm 442, BOA, A.DVNSMHM.d. 49, Hüküm 516. Mustafa Bey, 1576-1589 tarihleri arasında Vılçıtrın Sancağı'nde beylik yapmıştır. BOA, A.DVNSMHM.d. 55, Hüküm 235; BOA, A.NŞT.d 1100, s. 168, BOA, A.NŞT.d 1105, s. 234; BOA, A.RSK.d 1469, s. 11; BOA, KK.d 118, s. 103, BOA KK.d 231, s. 61, BOA, KK.d 238, s. 275, BOA, KK.d 241, s. 326, BOA, KK.d 242, s. 162, BOA, KK.d 246, s. 25, BOA, KK.d 249, s. 4-6-10, BOA, KK.d 251, s. 197; Beyazıt, *Kadıasker Atama Ruznamçelerinden "Çivizade Mehmed Efendi Ruznamçesi"*, s. 69.
[276] BOA, KK.d 252, s. 161. *"Liva-i Vılçıtrın sancak begi Mustafa beg fevt olup sancağı dergâh-ı âlî müteferrikalarından Osman'a verildi."*
[277] BOA, A. NŞT.d 1129, s. 133.
[278] BOA, A. NŞT.d 1132, s. 26.
[279] BOA, A. RSK.d 1472, s. 164.

İbrahim Bey[280]	25 Cumâde'l-âhır 999 / 20 Nisan 1591	--
Hasan Bey[281]	12 Zi'l-ka'de 999 / 1 Eylül 1591	--
Mustafa Bey[282]	10 Muharrem 1000 / 28 Ekim 1591	--
İbrahim Bey[283]	5 Cumâde'l-âhır 1000 / 19 Mart 1592	--
Ali Bey[284]	28 Ramazan 1001 / 28 Haziran 1593	--
Mehmed Ağa[285]	7 Receb 1005 / 24 Şubat 1597 – 13 Cumâde'l-âhır 1008 / 31 Aralık 1599	Gureba-i yesar ağası
Kasım Bey[286]	7 Receb 1008 / 23 Ocak 1600	--
İsmail Bey[287]	29 Cumâde'l-evvel 1009 / 6 Aralık 1600	--

Fethinden kısa süre sonra sancak hâline getirilen Vılçıtrın'ın tespit edilen ilk sancakbeyi Sinan Bey'dir. Sinan Bey ile ilgili bilgilere 1477 tarihli tahrir defterinden ulaşılmaktadır. Vılçıtrın'ın 1475 öncesi bir tarihte sancak hâline getirildiği düşünüldüğünden burada Sinan Bey'den önce beylik yapan kimselerin varlığı şüphesizdir, ancak tespit edilememiştir. Vılçıtrın Sancağı'na atanan beylerin bir kısmının ikinci kez atandığı da olmuştur. Bahsi geçen Sinan Bey'in yerine Şadi Bey'in atandığı ve Mayıs 1485 tarihinden önce Sinan Bey'in tekraren Vılçıtrın sancakbeyliği vazifesine getirildiği görülmektedir. Bu duruma bir başka örnek Kapucubaşı Mehmed Bey'dir. Kapucubaşı Mehmed Bey, 1517 – 1519 arasında sancakbeyliği yaptıktan sonra 1530 yılı kış aylarında yeniden bu göreve getirilmiştir. Bu şekilde en az iki kez Vılçıtrın sancakbeyliği yapan diğer beyler ise Balta-zâde Piri Bey, Ali Bey v. İskender Paşa, Mehmed Bey v. Yahya Paşa, Hızır Bey, Hasan Bey[288], Mustafa Bey ve İbrahim beylerdir[289].

Vılçıtrın Sancağı'na tayin edilen beylerin önceki görevlerine bakıldığında bir kısmının Rumeli'deki sancaklarda, bir kısmının ise Anadolu'daki sancaklarda beylik yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca sayıları az olmakla birlikte bazı saray görevlileri de buraya bey olarak atanmıştır. Sancakbeyliğine getirilen kimselerin görev süreleri her ne kadar XVI. yüzyılın son on yılında çok kısa olsa da ortalama 3-5 yıl arasındadır. Vılçıtrın sancakbeylerinden Mustafa Bey 1576-1589 tarihleri arasında yaklaşık 13 yıl beylik yapmıştır. Mustafa Bey'in bu kadar uzun süre görevde kalmasının aynı zamanda akıncı beyi olması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Balkanlarda bulunan akıncı ailelerinin fertlerinden bazılarının Vılçıtrın Sancağı'na bey olarak atandığı görülmektedir. Bilindiği üzere Osman Gazi zamanında

[280] BOA, A. RSK.d 1472, s. 188, 192, 205, 227; BOA, A. RSK.d 1473, s. 24, 31, 37, 71.
[281] BOA, A. RSK.d 1473, s. 126.
[282] BOA, A. RSK.d 1473, s. 187.
[283] BOA, A.DVNSMHM.d 69, Hüküm 459.
[284] BOA, KK.d 253, s. 180.
[285] BOA, A. RSK.d 1474, s. 209; TS.MA.d 5376, v. 3/b.
[286] BOA, KK.d 137, s. 187.
[287] BOA, KK.d 142, s. 64.
[288] Yukarıda verilen listede Hasan Bey ismi birçok kez geçmektedir. Burada zikredilen 1590 – 1591 yılları arasında sancakbeyliği yapan Hasan Bey'dir. Zira 1570 yılında sancakbeyi olan Hasan Bey'in 1573'ten önce öldüğü bilinmektedir. BOA, A.DVNSMHM.d 21, Hüküm 700.
[289] Sancakbeyi listesinde iki yerde Ali Bey ismi bulunmaktadır. 1545 yılında sancakbeyliğinde bulunan Ali Bey ile 1574 yılında sancakbeyi olan Ali Bey'in aynı kişi olup olmadığı tespit edilememiştir. Fakat aradaki zaman farkından dolayı zikredilen sancakbeylerinin farklı kişiler olduğu düşünülmektedir.

kurulduğu rivayet edilen Akıncı teşkilatı, Osmanlıların Balkan fetihlerinde önemli rol oynamıştı. Akıncılık için iyi bir ata ve özel bir kıyafete sahip olmak gerekli şartlardan birkaçıdır. Rumeli'de hudut boylarında veya hududa yakın yerlerde bulunan akıncılar bir plan dâhilinde düşman topraklarına sürekli akın yaparak mal, esir ve haber toplarlardı. Savaş zamanı asıl ordunun dört-beş gün ilerisinden giderek keşif hizmeti gören akıncılar ordunun düşman tarafından pusuya düşürülmesini engellerdi. Sefer olmadığı zamanlarda kendi işleri ile meşgul olan akıncılar binicilik ve silah talimi yaparlardı. Rumeli'de çeşitli mıntıkalara dağılmış olan akıncılar daimî olarak hizmete hazır bulunurlardı. Mihaloğulları, Turhanoğulları, Malkoçoğulları ve Evrenosoğulları en meşhur akıncı aileleridir[290].

Bu akıncı beylerinden Malkoçoğulları ailesine mensup Yahya Paşa oğlu Mehmed Bey, Vılçıtrın sancakbeyliğini de uhdesinde bulundurmuştu. Mehmed Bey'in babası Yahya Paşa, kayıtlara göre Malkoç Mustafa Bey'in oğlu olup Fatih Sultan Mehmed ve Sultan II. Bayezid zamanında akıncı olarak sancakbeyliği ve beylerbeylik, 1504-1507 yıllarında vezirlik görevlerinde bulunmuş ve kısa süre sonra da vefat etmiştir[291]. Yahya Paşa'nın oğlu Mehmed Bey de çeşitli sancaklarda beylik vazifesi yürütmüştür. 1522 yılında Vılçıtrın sancakbeyi olan Mehmed Bey daha sonra Anadolu beylerbeyliği yapmış, ardından 1542 yılında Niğbolu Sancağı'na bey olarak atanmıştır[292]. Mehmed Bey, XVI. yüzyılda Rumeli'deki akıncı beyleri arasında en güçlü olanıydı[293]. Mehmed Bey'in iki oğlundan biri olan Arslan Bey'de 1541 yılında Vılçıtrın sancakbeyliği yapmıştır[294]. Arslan Bey bu vazifeye atanmadan önce Pojega Sancağı'nda beylik yapmıştır. Devlet yönetiminde etkin olan Arslan Bey 1565 yılında İskender Paşa yerine Budin beylerbeyi tayin edilmiştir[295].

Vılçıtrın Sancağı'nda beylik yapan bir diğer akıncı ailesi ise Mihaloğulları'dır. 1557 – 1560 yıllarında Vılçıtrın sancakbeyi olan Süleyman Bey bu aileye mensup, tespit edilebilen ilk sancakbeyidir. 25 Safer 967 / 26 Kasım 1559 tarihli hükümde Süleyman Bey'e *"Vılçıtrın ve Akıncı Beyi olan"* şeklinde hitap edilmiş ve hükmün devamında *"Mihallu'ya tâbi' olan eğer toycalarındur eğer akıncılarındur"* ifadesi kullanılmıştır[296].

---

[290] Abdulkadir Özcan, "Akıncı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, C. 2, s. 249; Wilhelm Barthold, "Akıncı", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1978, C. 1, s. 239; Ayşe Kayapınar, Emine Özünlü Erdoğan, *Mihaloğullarına'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015, s. 5; Fatih Yurttaş, *Balkanlarda Bir Uç Beyi Ailesi; Mihaloğulları 1300-1600*, İstranbul: Bahçeşehir Üniversitesi, 2018, s. 10 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

[291] Yahya Paşa hakkında daha fazla bilgi için Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, *Kitabü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbar*, s. 510; İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 152; Mehmet İnbaşı, "Yahya Paşa'nın Üsküp'teki Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, S. 53 (2020), s. 10. Fehameddin Başar, "Osmanlı Akıncı Ailelerinin Balkan Tarihindeki Yeri", *Balkanlarda İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), 2011, ss. 215–33.

[292] Selçuk Demir, *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2014, s. 40.

[293] Başar, "Malkoçoğulları", s. 538.

[294] Arslan Bey'in Vılçıtrın'da sancakbeyliği yaptığı tarihi İnalcık 1541, David 1543 olarak göstermektedir. İnalcık, Bacque-Grammont, "Osmanlı Prosopografisi", s. 153. Geza David, "Macaristan'da Yönetici Osmanlı Aileleri", *OTAM*, C. 38 (2015), s. 18.

[295] Arslan Bey hakkında ayrıntılı bilgi için Claudia Römer, "On Some Hass-Estates Illegally Claimed by Arslan Pasa, Beglerbegi of Buda 1565-1566", *Studies in Ottoman History In Honor of Professor V.L. Ménage*, 2010, ss. 297–318.

[296] "*Vulçıtrın ve Akıncı Begi olan Süleymân Beg'e hüküm ki, Hâliyâ Özi kal'ası'nun ta'mîr olınmasın emr*

Bu hükümden Vılçıtrın sancakbeyi Süleyman Bey'in Mihaloğulları'ndan bir akıncı beyi olduğu anlaşılmaktadır. Süleyman Bey, Vılçıtrın Sancağı sipahileriyle ve akıncılarıyla dönemin siyasi gelişmeleri doğrultusunda önemli görevler üstlenmiştir. 1559 yılı sonlarına doğru Özi kalesinin ve kaleyi tamir eden işçilerin korunması Vılçıtrın beyinin akıncıları ile Akkirman beyinin beşlülerine[297] tevdi edilmişti[298]. Bu görevin ifası esnasında Ruslar tarafından Azak kalesi ve çevresine saldırı ihtimali ortaya çıkmıştı[299]. Devlet, Azak kalesi ve çevresinin korunması vazifesini Silistre beyi Sinan Paşa'ya vermiş ve ona yardım için Vılçıtrın, İskenderiye, Çirmen, Vidin, Selânik, İnebahtı, Alacahisar ve Akkirman beyleri ile Eflak ve Boğdan voyvodalarını görevlendirmişti[300]. Zikredilen hizmetleri gören Süleyman Bey ve diğer sancakbeylerine 28 Muharrem 968 / 19 Ekim 1560 tarihinde gönderilen hükümde, kış mevsiminin gelmesinden dolayı askerleri ile yurtlarına dönmeleri istenmişti[301]. Fakat bu esnada Avusturya tarafından Boğdan üzerine saldırı ihtimali meydana gelince Vılçıtrın, Alacahisar, Akkirman, İnebahtı, Vidin, Çirmen ve Selânik beyleri yurtlarına dönmeden Boğdan taraflarına sevk edilmiştir[302].

Süleyman Bey'den sonra tespit edilebilen sancakbeyi 1564 yılı baharında görevde olan Yâr Ali Bey'dir. Sancakbeyi tevcih defterindeki kayda göre Yâr Ali Bey'in akıncılıkla ilgisinin olmadığı görülmektedir[303]. Bununla birlikte Yâr Ali Bey'in Vılçıtrın Sancağı'nda beylik yaptığı yıllarda Süleyman Bey'in hâlâ Mihaloğulları'na bağlı akıncılara beylik yaptığı tespit edilmiştir. 16 Şa'bân 972 / 19 Mart 1565 tarihinde Süleyman Bey'e gönderilen hükümde kendisine Çirmen sancakbeyliği verildiği belirtilmişti[304]. 10 Zi'l-hicce 972 / 9 Temmuz 1565 tarihinde Süleyman Bey'e yazılan hükümlerden onun Mihaloğulları'na bağlı sağ-kol akıncılarının beyi olduğu

---

idüp ol bâbda levâzım u mühimmâtı tedârük idüp sürû' itmek içün zu'amâdan olup Nâzır-ı Emvâl olan Mehmed zîde kadruhû ta'yîn olınup buyurdum ki: Sen dahı cümle akıncı tâ'ifesini geregi gibi tenbîh ü te'kîd eyleyesin ki cümlesi yat [ü] yarag ve kanûnları üzre hâzır u müheyyâ olup ol cânibe nâzır olasın. Anun gibi kal'a-i mezbûre binâsına sürû' oldukda, bir cânibden küffardan hareket olup hıfzı lâzım gelürse aslâ vü kat'â te'hîr ü terâhî itmeyüp mu'accelen irisüp hıdmetde bulınasın. Husûs-ı mezbûr mahall-i ihtimâmdur; gaflet üzre bulınmayup Mihallu'ya tâbi' olan eger toycalarundur ve eger akıncılarundur cümle ihzâr idüp ol cânibe göz ve kulak tutasın. Lâzım geldükde bilâ-tevakkuf irisüp gaflet ile binâ üzre olanlara a'dâdan zarar irisdürmekden hazer idesin ve akıncılara tenbîh içün irsâl itdügün âdemlerün akıncı tâ'ifesinden bu bahâne ile ahz ü celb itmekden ictinâb idesin; sonra ki istimâ' olına, netîcesi sana â'id olmak mukarrerdür." BOA, A.DVNSMHM.d 3, Hüküm 520.

[297] Beşlü: Osmanlı Devleti'nde kalelerde muhafızlık yapan bir tür asker. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 2. Baskı İstanbul: Gökkubbe, 2017, s. 72; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011, s. 111.

[298] BOA, A.DVNSMHM.d 3, Hüküm 897, 520.

[299] Halil İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Belleten*, C. XII, S. 46 (1948), s. 364.

[300] BOA, A.DVNSMHM.d 3, Hüküm 1047.

[301] BOA, A.DVNSMHM.d 3, Hüküm 1616.

[302] BOA, A.DVNSMHM.d 3, Hüküm 1623, 1639.

[303] *"Livâ'i Vılçıtrın der-tasarruf-ı Yar Ali Bey, mîr-i sâbık-ı Beyşehri, fî 4 Ramazân sene 971, hâsıl 250.368, berâd-şüd, ma'a terakkî, sene 973".* Sevinç, *955-982/1548-1574 Tarihli Osmanlı Beylerbeyi ve Sancakbeyleri Tevcih Defteri (563 nr.)*, s. 10.

[304] *"Bundan akdem livâ-i mezbûr beği Alî dâme ızzühûya hükm-i hümâyûnum gönderilüp sancağı sübaşıları ve sipâhîleri ile deryâya gitmek emrüm olmışıdı. Hâliyâ kara canibinden sefer-i hümâyûna akıncı tâyifesi lâzim olmağın livâ-i mezbûr sana tevcîh olunmışdur, buyurdum ki: Hükm-i şerîfüm varıcak, sancağun sübaşıların ve sipâhîlerin deryâdan alıkoyup cümle sübaşılarun ve sipâhîlerünle ve Mihallü'ye müte'allik olan akıncı tâyifesiyle Semendire'ye toğrı yöriyüp emr-i sâbıkum üzre amel idesin" 6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564-1565) < Özet-Transkripsiyon ve İndeks > I, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995, s. 42.

anlaşılmaktadır[305]. Süleyman Bey'in üstlendiği vazifeler göz önünde bulundurularak Vılçıtrın sancakbeyliği yaptığı dönemde de Mihaloğulları'nın sağ-kol akıncılarına komuta ettiği tahmin edilmektedir.

Süleyman Bey'den birkaç yıl sonra Vılçıtrın sancakbeyliği yapan Hasan Bey de aynı zamanda akıncı beyi idi. Sancakbeyi tevcih defterinde bulunan *"Livâ'-i Vılçıtrın der-dest-i Hasan Bey veled-i Mihal…"* şeklindeki kayıttan Hasan Bey'in de Mihaloğulları ailesinden olduğu anlaşılmaktadır[306]. Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs fethi esnasında Hasan Bey'in önemli görevler üstlendiği görülmektedir. 1570 yılı sonlarına doğru Mora taraflarında muhafazada bulunan Hasan Bey karaya çıkartma yapmak isteyen 49 parça İspanya gemisine Mora beyi Ahmed Bey'le birlikte mukavemet göstermiş, bir gün ve bir gece süren mücadele sonucu İspanyol çıkartması püskürtülmüştür[307]. Bu mücadeleden sonra kış mevsiminin yaklaşmasıyla Hasan Bey'e sancağına dönmesi için izin verilmiş, fakat Mora taraflarında yeniden saldırı ihtimali üzerine Hasan Bey'in akıncıları ve sancağı askerleri ile kışı Mora'da geçirmesi uygun görülmüştür[308]. Ertesi yıl Hasan Bey, Vezir Ahmed Paşa'nın emrinde Bar ve Ülgün kaleleri civarında muhafaza hizmetinde bulunmuştur[309]. Hasan Bey ve beraberindeki askerlerin burada bulunduğu sürede zahire kıtlığı çektiği anlaşılmaktadır. Hasan Bey durumu divana bir mektupla arz ederek sefer mevsiminin geçmesi, yaşanan zahire kıtlığı ve kış mevsiminin yaklaşmasını ileri sürerek sancağına geri dönmek istemiştir[310]. Fakat Hasan Bey'in isteği geri çevrilerek Draç taraflarını muhafaza etmesi uygun görülmüştür. Kıbrıs'ın fethinden sonra Venedik saldırıları devam etmiş, Mostar ve Hersek taraflarına yapılan saldırıların püskürtülmesi için 1573 yılı başlarında Vılçıtrın sancakbeyinin yanı sıra Bosna, Prizren, Üsküp, Dukakin, Alacahisar ve İskenderiye sancakbeyleri de görevlendirilmişti[311].

Hasan Bey'in 1573 yılı Nisan başlarında vefat ettiği düşünülmektedir. Zira Hızır Bey'in atama kaydı 14 Zi'l-hicce 980 / 17 Nisan 1573' tarihlidir[312]. Ayrıca 29 Zi'l-hicce 980 / 2 Mayıs 1573 tarihli hükümde Vılçıtrın sancakbeyi Hızır Bey'den vefat eden Hasan Bey'in yarım bıraktığı akıncı tahririnin tamamlanması istenmiştir[313]. Hızır Bey'in emir

---

[305] *"…Çirmen Beği Süleymân dâme ızzühû Mihallü'ye müte'allik sağ-kol akıncısıyla mu'accelen Sirem'e varup hâzır olup…" 6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564-1565) < Özet-Transkripsiyon ve İndeks > I*, s. 304. *"…Hâliyâ Akıncı Beği Süleymân Mihallü'ye müte'allik sağ-kol akıncısıyla Mohac Sancağı Beği Hamza yanına varmak emrüm olup…" 6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564-1565) < Özet-Transkripsiyon ve İndeks > I*, s. 298.

[306] Sevinç, *955-982/1548-1574 Tarihli Osmanlı Beylerbeyi ve Sancakbeyleri Tevcih Defteri (563 nr.)*, s. 10.

[307] *"Vılçıtrın begi olup Mora câniblerinin muhâfazasında olan Hasan bege hüküm ki hâliyâ Südde-i Saadet'üme mektub gönderüb sancağın sipahileriyle ve taviçe tâifesiyle Mora sancağına varub Mora begi Ahmed beg ile vech-i münâsib görüldüğü üzre memâlik-i mahrûseyi hıfz u hırâset üzre olasın diyü ferman olunmağın … … İspanya'nın kırk dokuz pare donanması gelüp gâret içün âdem çıkarmak kasd itdüğün üzerlerine varub bir gün bir gice muhkem cenk idüb münhezim oldukların…"* BOA, A.DVNSMHM.d 14/2, Hüküm 900.

[308] BOA, A.DVNSMHM.d 14/2, Hüküm 1344.

[309] BOA, A.DVNSMHM.d 16, Hüküm 549.

[310] BOA, A.DVNSMHM.d 16, Hüküm 570.

[311] BOA, A.DVNSMHM.d 21, Hüküm 155, 156, 190, 212.

[312] *"Livâ-i Vılçıtrın Niğbolu begi Mustafa beg mektup gönderüp Mihal oğullarından Vılçıtrın sancağına mutasarrıf olup akıncı begi olan Hasan beg vefât idüp sancağı müteveffâ begin karındaşı Hızır bege iki yüz bin akçe ile virilmegin buyruldu"* BOA, KK.d 225, s. 213.

[313] *"Vılçıtrın begi Hızır bege hüküm ki bundan akdem Vılçıtrın begi olan Hasan bege akıncı tahriri ferman olunup fevt olmağın akıncı henüz tahrîr olunmamağın zikr olınan akıncı tâ'ifesin sâbıka tahrîr hususunda*

üzerine derhâl akıncı tahririne başladığı, Niğbolu ve Silistre sancaklarında bulunan akıncıları tahrir ettikten sonra Yanbolu ve Zağra taraflarına geçildiği esnada Tımışvar beylerbeyisinin çağrısı ile ona yardıma gittiği, fakat merkezden gönderilen emir ile akıncı tahririne devam ettiği 8 Receb 981 / 3 Kasım 1573 tarihli hükümden anlaşılmaktadır[314]. Hızır Bey'in de Mihaloğulları ailesine mensup akıncı beyi olduğu ve babasının da yine aynı akıncı ailesinden Süleyman Bey olduğu sancakbeyi tevcih defterindeki *"Livâ'-i Vılçıtrın der-dest-i Hızır Bey bin Süleyman Bey veled-i Mihal…"* şeklindeki kayıttan öğrenilmektedir[315]. 1557-1560 yıllarında Vılçıtrın sancakbeyliği yapan Süleyman Bey'den sonra oğulları Hasan ve Hızır beyler de aynı sancakta beylik vazifesi üstlenmiştir.

1574'te Boğdan voyvodası Yovan isyan etmiş ve onun yerine Eflak voyvodası Aleksandır'ın kardeşi Petri tayin edilmişti[316]. İsyan eden Yovan'ın yakalanması ve Petri'nin voyvoda yapılması için Osmanlı Devleti Vılçıtrın, Vidin, Silistre, Niğbolu, Akkirman ve Alacahisar sancakbeylerini görevlendirmiş ve başlarına Kırım Hanı Devlet Giray'ı başbuğ tayin etmişti. 1 Rebî'u'l-evvel 982 / 21 Haziran 1574 tarihli hükümde Boğdan'a yapılan bu harekât esnasında Silistre sancakbeyi Davud Bey ve Vılçıtrın sancakbeyi Hızır Bey'in asi Yovan ile yapılan mücadeleden galip çıktığı ve Yovan'ın canlı yakalandığı bildirilmektedir[317]. Vılçıtrın sancakbeyi bu harekât esnasında göstermiş olduğu yararlılıktan dolayı 40 bin akçe terakki almıştır[318]. Vılçıtrın sancakbeyi Hızır Bey seferlerde başarılı bir komutandı, fakat Vılçıtrın halkı kendilerine zulmeden bu kişiden şikâyetçiydi[319]. Bunun üzerine Hızır Bey'in teftişi için Köstendil sancakbeyi, Priştine ve Vılçıtrın kadılarının yanı sıra akıncı beylerinden Mustafa Bey[320] görevlendirilmişti. Sancakbeyliği Prizren'e tahvil edilen Hızır Bey'den de teftiş işlemi bitene kadar yerinden

---

gönderilen mufassal hükm ve defter mûcebince sen tahrîr itmeğin emr idüp buyurdum ki: Vusûl buldukda bu bâbda bi'z-zât mukayyed olup zikr olunan akıncı tâ'ifesinden Âsitâne-i sa'âdet'ümden tayin olunan kâtip Abdurrahman ile tahrir içün müteveffâ -i müşârün-ileyhe gönderilen mufassal hükm ve defter mûcebince tahrir eyleyüp itmâma iriştiresin" BOA, A.DVNSMHM.d 21, Hüküm 700.

[314] *"Vılçıtrın begine hüküm ki mektup gönderüp bundan akdem vârid olan hükm-i şerife mûcebince akıncı tahririne mübâşeret olınup Niğbolu ve Silistre sancaklarından sefer-i hümâyûna kâdir olanlar tahrir olınup Yanbolu ve Zağra semtlerine varılup mübâşeret olundukda Tımışvar beglerbegisi Cafer dâme ikbâlühû tarafından emr-i şerif vârid olup müsârün-ileyh dâme ikbâlühûya mühim ve müstâcel hizmet emr olunmuşdur anun gibi sana âdem gönderilüp sefere ol cânibe davet ederse sancağın askerleriyle bile varup irişmek ardınca olasın diyü ferman olunmağın akıncı tâ'ifesi tekmili içün irsâl olunan kâtip Abdurrahman'a mu'temedün-aleyh âdemler koşup sen mahall-i me'mûra müteveccih olduğun i'lâm etmişsin imdi buyurdum ki: Vusûl buldukda emr-i şerifim üzere sen girü tahrir hizmetinde ikrar sen ve akıncı taifesin on iki bin nefere yetişdürdükde defterin kâtibinle* süddeٍ-i sa'âdetüme *gönderesin"* BOA, A.DVNSMHM.d 23, Hüküm 225.

[315] Sevinç, *955-982/1548-1574 Tarihli Osmanlı Beylerbeyi ve Sancakbeyleri Tevcih Defteri (563 nr.)*, s. 10.

[316] BOA, A.DVNSMHM.d 24, Hüküm 409.

[317] BOA, A.DVNSMHM.d 26, Hüküm 94.

[318] BOA, A.DVNSMHM.d 25, Hüküm 1761.

[319] *"… hâlâ süddeٍ-i sa'âdetüm'e rika sunulup Vılçıtrın sancağı beyi Hızır içün kendüsü oğlı ve âdemleri envâ'-ı zulm ü te'addî iderler halk âciz kalmıştır diyü…"*.BOA, A.DVNSMHM.d 29, Hüküm 54.

[320] *"Vılçıtrın sancak begi Mustafa bege hüküm ki … … Vılçıtrın sancağı sana inâyet olunup … … müşârun-ileyh ile ma'an teftiş olmak içün sen mu'accelen kalkup Vılçıtrına varup müşârun-ileyh dahi teftiş ahvâli bertaraf olıncayadeğin kalkup sancağına teveccüh itmeye…"* BOA, A.DVNSMHM.d 29, Hüküm 85.

ayrılmaması tembih edilmişti[321]. Teftiş işleminin sonucunda ne olduğuna dair kayda rastlanmamıştır, dolayısıyla Hızır Bey'in ceza alıp almadığı belirlenememiştir.

Her iki vazifeyi bir arada yürüten sancakbeylerinden bir diğeri Mustafa Bey'dir. Hızır Bey'in teftişi için oluşturulan heyet içerisinde olan Mustafa Bey, 1 Şevvâl 984 / 22 Aralık 1576 tarihinde Vılçıtrın sancakbeyliğine getirilmiştir. Mustafa Bey de selefi Hızır Bey gibi Mihaloğulları ailesine mensuptu[322]. Vılçıtrın Sancağı'nda uzun süre beylik yapan Mustafa Bey, sancak askerleri ve akıncılarıyla dönemin gelişmeleri doğrultusunda görevler üstlendi. 1577 yılı sonunda Boğdan taraflarında Kazakların yardımı ile isyan eden Cumplit'in[323] yakalanması ve isyanın bastırılması için Silistre sancakbeyi serdarlığında Vılçıtrın, Köstendil, Niğbolu, Vidin, Alacahisar beyleri ile Erdel, Eflak ve Boğdan voyvodaları görevlendirilmiştir[324]. Ertesi yıl çoğu tüfekli yaklaşık 40 bin kişilik kuvvetin Bosna sınırında belirmesi ve bazı kalelerin Osmanlı elinden çıkması sonucu Vılçıtrın sancağı askerleri ve akıncılarıyla beraber Yanya, Hersek, Kilis, Semendire, Sirem, İzvornik, Alacahisar, İskenderiye sancakbeyleri de Bosna sınırına gönderilmişti[325]. 1581 yılında Veziriazam Sinan Paşa'nın İran'a yaptığı sefere Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan tüm askerler sevk edilmiştir[326]. Fakat ertesi yıl Vılçıtrın sancakbeyi Mustafa Bey'den akıncıları ve 3 bin akçeden az timarı olan sipahileriyle sancak muhafazasında kalması, timarı 3 bin akçeden fazla olan sipahileri ise alaybeyleri ile birlikte İran seferine göndermesi istenmişti[327]. Daha sonra Akkirman taraflarında sıkıntılı durum meydana gelince Mustafa Bey akıncıları ve muhafazaya kalan sipahileriyle Akkirman tarafına yönlendirilmişti[328]. Mustafa Bey'in aynı zamanda akıncı beyi olması onun yukarıda zikredilen vazifelere benzer vazifeler üstlenmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda Mustafa Bey 1584'te Özi[329], 1586'da Bender[330], 1592'de Dukakin[331] ve 1593'de Bosna muhafazasında[332] bulunduğu tespit edilmiştir.

---

321 *" Sabıka Vılçıtrın sancağı beyi olup Prizren sancağı tevcih olınan Hızır bege hüküm ki Bundan akdem rikâb-ı hümâyûnuma ruk'alar sunılup re'âyâya zulm ü te'addî eyledüğün i'lâm olınduğundan gayrı bu def'a dahi rikâb-ı hümâyûnuma ruk'a sunılup senden küllî şikâyet olmağın sana Prizrin sancağı tevcih olınup ammâ ahvâlün şer'ile teftiş olınup hukuk-ı nas alıvirmek içün Vılçıtrın sancağı kâdîlarına hükm-i hümâyûnum yazılup buyurdum ki: Çavuş mübâşir ta'yin olınup sunılduğu ruk'anûn sureti ile irsâl olınmışdur çavuşum vusul buldukda hükm-i hümâyûnum mûcebince senün ahvâlün toprak kâdîlarıyla Şer'ile teftiş eylemeyince ve Vılçıtrın kalkmayup teftîş ahvâli ber teraf olmayınca Prizrin sancağına teveccüh eylemeyesin. Şöyle ki, teftiş olıncayadek tevakkuf eylemeyüp sancağına varasın azlile konılmayup envâ'-i ikâba müstehak olursın."* BOA, A.DVNSMHM.d 29, Hüküm 82.

322 *"Akıncı begi olup Mihallü'den olan Vılçıtrın sancağı begi olan Mustafa'ya hüküm ki".* BOA, A.DVNSMHM.d 44, Hüküm 67.

323 Abdulkadir Özcan, "Boğdan", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, C. 6, s. 270.

324 BOA, A.DVNSMHM.d 33, Hüküm 263M, 263; BOA, A.DVNSMHM.d 35, Hüküm 317, 330.

325 BOA, A.DVNSMHM.d 35, Hüküm 556, 557; BOA, A.DVNSMHM.d 36, Hüküm 415.

326 BOA, A.DVNSMHM.d 44, Hüküm 2.

327 *"... akıncı tâ'ifesi ve üç bin ve üç binden aşağı timarlular ile sen bi'z-zât sancağın muhafazasına kalup dahi liva-i mezbûrun bâkî kalan zü'amâ ve erbâb-ı timarını alay begilerine koşup..."* BOA, A.DVNSMHM.d 44, Hüküm 252.

328 BOA, A.DVNSMHM.d 44, Hüküm 422.

329 BOA, A.DVNSMHM.d 62, Hüküm 434.

330 BOA, A.DVNSMHM.d 60, Hüküm 624.

331 BOA, A.DVNSMHM.d 69, Hüküm 459.

332 BOA, A.DVNSMHM.d 70, Hüküm 163.

Aynı aileden olup Vılçıtrın sancakbeyliği yapan bir diğer bey ise 28 Haziran 1593 yılında bu vazifeye atanan Ali Bey'dir[333]. Arşivde yapılan çalışmalarda sadece atama kaydına ulaşılan Ali Bey'in hakkında ayrıntılı bilgi edinilememiştir.

Yukarıda isimleri zikredilen Mihaloğulları'na mensup akıncı beylerinin aynı zamanda sancakbeyi olarak tayin edilmesinin akıncı beylerinin gelirlerini artırma ve onları seferlerde/savaşlarda daha etkin kullanmak maksatlı yapıldığı tahmin edilmektedir. Zira yukarıda belirtildiği üzere Vılçıtrın sancakbeyi olan Süleyman Bey yerine Yâr Ali Bey tayin edilmiştir, fakat bu esnada Süleyman Bey'in akıncı beyliği devam etmekteydi ve ona daha sonra Çirmen sancakbeyliği verilmişti. Çirmen beyliğinin verilmesi ise mühimme kaydında açık olarak "*Bundan akdem livâ-i mezbûr beği Alî dâme ızzühûya hükm-i hümâyûnum gönderilüp sancağı sübaşıları ve sipâhîleri ile deryâya gitmek emrüm olmışıdı. Hâliyâ kara canibinden sefer-i hümâyûna akıncı tâifesi lâzim olmağın livâ-i mezbûr sana tevcîh olunmışdur"* şeklinde belirtilmiştir[334]. Bu kayıttan sefere akıncı lazım olduğu için Çirmen beyliğinin Süleyman Bey'e verildiği anlaşılmaktadır. Benzer durumun Vılçıtrın Sancağı için de geçerli olduğu düşünülmektedir.

XVI. yüzyılda akıncıların sancakbeyliği yaptığı tek sancak Vılçıtrın Sancağı değildi. Dönemin kaynaklarına bakıldığında Prizren[335], Çirmen[336], İnebahtı[337], Akkirman[338], Yanya[339], Köstendil[340], Mizistre[341], Niğbolu[342], Tırhala[343], Vidin, İskenderiye, Selanik ve Üsküp ile Bosna, Segedin, Silistre, Semendire ve Belgrad sancaklarında da akıncı beylerinin sancakbeyliği yaptığı görülmüştür[344].

---

[333] *"Livâ-i Vılçıtrın hâlâ akıncı begi olan Ali begin hak meşûtu olmağın verildi".* BOA. KK.d 253, s. 180.

[334] *6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564-1565) < Özet-Transkripsiyon ve İndeks > I*, s. 42.

[335] *" Liva-i Prizrin Çirmen begi Mihaloğlu Hızır bege buyurıldı bedeli ile"* BOA, A.DVNSMHM.d 2, Hüküm 870.

[336] *"Çirmen sancağı begi olup akıncı begi olan Süleyman dâme izzuhû âdem gönderüp… " 6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564-1565) < Özet-Transkripsiyon ve İndeks > I*, s. 223.

[337] "*İnebahtı begi olup akıncı begi olan Turahân bege hüküm ki" "* BOA, A.DVNSMHM.d 3, Hüküm 1393.

[338] *"Akkirman begi Hasan bege hüküm ki …… kendünün ve kânûn üzre lâzim gelen cebelülerün yat u yarakların tekmîl idüp ve sefere eşegelen azeb ve hısâr-erleri ve beşlü ve akıncı tâyifesiyle müretteb ü mükemmel düşmen yarağıyla sancağunda hâzır u müheyyâ olasın" … " 6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564-1565) < Özet-Transkripsiyon ve İndeks > I*, s. 138.

[339] *"Yanya begine hüküm ki bundan akdem sana hüküm gönderilüp, sana tabi' olan çiftliklü ve timarlu toyçe ve akıncıların ile sancağunda vâkı' olan…."* BOA, A.DVNSMHM.d 9, Hüküm 243.

[340] "*Sâbıkâ Yanya begi olup hâliyâ Köstendil sancağında olan Mustafa'ya hüküm ki bundan akdem sana hükm-i şerîfüm gönderilüp livâ-i mezbûr akıncılarıyla nevruzdan mukaddem sefere…"* BOA, A.DVNSMHM.d 44, Hüküm 32. "*Sâbıkâ Yanya begi olup hâliyâ Köstendil sancağı begi olan Mustafa'ya hüküm ki bundan akdem Yanya sancağı begi iken sana mufassal hükm-i şerîfüm gönderilüp livâ-i mezbûrun muhafaza hizmetin üç binlü ve dört binlü sipahiler ile ve akıncı ile nevruzdan mukaddem sefere…"* BOA, A.DVNSMHM.d 42, Hüküm 681.

[341] *"Sâbıkâ Mizistre begi olub Turhanlu'ya tâbi' olan akıncı begi Mustafa'ya hüküm ki…"* BOA, A.DVNSMHM.d 59, Hüküm 191.

[342] BOA, A.DVNSMHM.d 77, Hüküm 188.

[343] "*Tırhala begi ile akıncı begi olan Mustafa'ya hüküm ki…… buyurdum ki: Gereği gibi mukayyed olup bir ân ve bir sâ'at te'hîr ü tevakkuf itmeyüp sancağına tâbi'olan akıncı tâyifesiyle…."* BOA, A.DVNSMHM.d 64, Hüküm 235; **Muhittin Kul**, *Tırhala Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı (XV-XVI. Yüzyıl)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2018, s. 65 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

[344] Heat W. Lowry, İsmail E. Erünsal, *Yenice-i Vardar'lı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*, çev. Aynur Onbaşıoğlu (Evrenosoğlu), Kıvanç Tanrıyar, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 40; Başar, "Malkoçoğulları", s. 538; Fehameddin Başar, "Mihaloğulları", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, C. 30, s. 25.

XVI. yüzyılda Vılçıtrın Sancağı dâhilindeki şehirlerde ikamet eden akıncılarla ilgili bilgiler vardır. Bu bağlamda 1519 tarihinde Priştine'de 12 hane akıncı kaydedilmişti[345]. 1526 tarihine gelindiğinde yedi hane Priştine'de[346], yedi hane Vılçıtrın'da[347] olmak üzere toplam 14 hane akıncı vardı. 1544 tarihinde Vılçıtrın'da bulunan akıncılar 24 haneye ulaşırken, Priştine'deki akıncılar mevcudunu korumuştu[348].

1569 tahririnde şehirlerdeki meslek isimleri kısmında hane isimleri altına el-cündî şeklinde bir ibare eklenmişti. Cündî, askerî süvari, ata iyi binen binici manasını taşımaktadır[349]. 1526 ve 1544 tahrirlerinde bu unvana sahip kimse yokken sadece 1569 tahririnde zikredilmesi ve bu unvanı taşıyanların sayısının sancak genelinde birdenbire 92'ye ulaşması bu unvanın daha öncekilerle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Örneğin Vılçıtrın'da 1526 tarihinde yedi, 1544 tarihinde 21 akıncı kayıtlıyken 1569 tarihinde 26 cündî tahrir edilmişti. Bu unvanın kelime manasının akıncı ile uyuşması, tarihsel süreç içerisinde şehirlerdeki akıncı mevcutlarının devamlılığı ve yukarıda bahsedildiği üzere bazı Vılçıtrın sancakbeylerinin aynı zamanda akıncı beyi olduğu göz önünde bulundurulduğunda 1569 tahririnde *"el-cündî"* unvanı ile kaydedilen kimselerin akıncı olma ihtimalini oldukça kuvvetlendirmektedir. Bu bağlamda akıncıların sayısı 1569 tarihinde Priştine'de 64, Novabırda'da iki ve Vılçıtrın'da 26'ya yükselmişti.

XIV ve XV. yüzyılda Balkan coğrafyasının fethedilerek Türk yurdu hâline getirilmesinde akıncı aileleri oldukça etkili olmuştur. Fakat Fatih Sultan Mehmed zamanında başlayan merkeziyetçi devlet anlayışı sonucu akıncı ailelerinin eski itibarlarını muhafaza edemedikleri ileri sürülmektedir[350]. Oysa yukarıda verilen bilgiler dikkate alındığında akıncıların itibar kaybetmediği, merkeziyetçi yapının yerleştiği ve XVI. yüzyılda bile akıncı ailelerinin devlet yönetiminde etkili oldukları görülmektedir. Bölgenin fethi esnasında hangi akıncı ailesi etkin olmuşsa daha sonraki yıllarda da bölgenin yönetiminde yine o akıncı ailesinin beyleri vazifelendirilmiştir denilebilir. Arşiv vesikaları incelendiğinde Rumeli'nin sol kolunda Turahanoğulları'nın[351], sağ kolunda Mihaloğulları'nın[352] etkin olduğu görülmektedir.

1.2. Alaybeyi ve Çeribaşı

Zeâmet tasarruf eden kimseler arasından seçilen **alaybeyleri** yönetici sınıfa mensupturlar[353]. Savaş zamanı her bir alaybeyi on bölük (1000 kişi) timarlı sipahiye

---

[345] BOA, TT.d 977, s. 4.
[346] BOA, TT.d 133, s. 162-163.
[347] BOA, TT.d 133, s. 210-211.
[348] BOA, TT.d 244, s. 647.
[349] Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2007, s. 148.
[350] Karadeniz, *Osmanlılar ve Rumeli Uç Beyleri*, ss. 145, 154,155.
[351] BOA, A.DVNSMHM.d 5, Hüküm 1550, 1975; BOA, A.DVNSMHM.d 6, Hüküm 816, 1427; BOA, A.DVNSMHM.d 18, Hüküm 55; BOA, A.DVNSMHM.d 25, Hüküm 443; BOA, A.DVNSMHM.d 32, Hüküm 273; BOA, A.DVNSMHM.d 43, Hüküm 74; BOA, A.DVNSMHM.d 63, Hüküm 33, 36; BOA, A.DVNSMHM.d 64, Hüküm 235.
[352] BOA, A.DVNSMHM.d 3, Hüküm 55, 520; BOA, A.DVNSMHM.d 5, Hüküm 70, 1564; BOA, A.DVNSMHM.d 6, Hüküm 816, 1073, 1223, 1378.
[353] Erhan Afyoncu, "Zeâmet", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, C. 44, s. 164.

kumanda ederdi[354]. Alaybeyleri sipahileriyle birlikte sancakbeylerinin, onlarda eyalet yöneticisi olan beylerbeylerinin komutası altında savaşa katılırdı. Savaşlarda yararlılık gösteren alaybeylerinin terfi ettirilerek sancakbeyliğine tayin edildikleri de bilinmektedir[355]. İncelenen dönemde tespit edilebilen Vılçıtrın Sancağı alaybeyleri aşağıda tablo hâlinde gösterilmiştir.

Tablo 3: Vılçıtrın Sancağı Alaybeyleri

Alaybeyi	Görev Yılı	Görevi
Sinan Bey[356]	Muharrem 925 / Ocak-Şubat 1519	Miralay
Derviş Bey[357]	Rebî'u'l-evvel 932 / Aralık-Ocak 1526-1527	Miralay
Derviş Bey[358]	Zi'l-hicce 951 / Şubat- Mart 1545	Miralay
Ramazan[359]	8 Rebî'u'l- âhır 965 / 22 Ocak 1558	Alaybeyi
Sinan[360]	18 Ramazan 973 / 8 Nisan 1566	Priştine Alaybeyi
Veli[361]	22 Şevvâl 961 / 20 Eylül 1554 - 977 / 1569-1570 arası	Miralay liva-i Vılçıtrın
Hüseyin[362]	28 Rebî'u'l-evvel 995 / 8 Mart 1587	Vılçıtrın Alaybeyi
Hasan[363]	26 Receb 997 / 10 Haziran 1589	Vılçıtrın Alaybeyi
Mahmud[364]	16 Receb 1005 / 5 Mart 1597	Vılçıtrın Alaybeyi
Ahmed[365]	2 Cumâde'l-âhır 1008 / 20 Aralık 1599	Vılçıtrın Alaybeyi
Mehmed[366]	29 Muharrem 1009 / 10 Ağustos 1600	Vılçıtrın Alaybeyi

Alaybeyleri savaş zamanında genellikle sancakbeyi ile beraber hareket ederdi, fakat Vılçıtrın özelinde yapılan incelemede bu iki askerî görevlinin bazen ayrı ayrı vazifelere memur edildiği görülmüştür. 29 Zi'l-ka'de 991/ 14 Aralık 1583 tarihli bir hükümde Vılçıtrın Sancağı'nda 3 bin ve 3 binden aşağı timar tasarruf edenlerin sancakbeyi ile birlikte muhafazada kalması, geri kalan sipahilerin alaybeyleri ile birlikte sefere katılmaları istenmiştir[367].

Sancağın bir nahiyelik bölgesinin amiri olan **çeribaşılar** beylerbeyi beratıyla tayin edilirdi. Askerî hiyerarşide alaybeyine bağlı olan çeribaşılar, sefer zamanı emri altındaki çeri sürücüleri ile askerlerin istenilen yere götürülmesinden, barış zamanı ise bulunduğu

[354] Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 48.
[355] Şahin, "Sancak", s. 99.
[356] BOA, TT.d 977, s. 13.
[357] BOA, TT.d 133, s. 402.
[358] BOA, TT.d 234, s. 270.
[359] BOA, KK.d 216/a, s. 106.
[360] BOA, KKd. 220, s. 38.
[361] BOA, A.DVNSMHM.d 1, Hüküm 152; TKGM, TADB, TTd 201, v. 295/b.
[362] BOA, A.NŞT.d 1122, s. 92.
[363] BOA, KK.d 251, s. 85.
[364] BOA, A. NŞT.d 1150, s. 230.
[365] BOA, KK.d 137, s. 123.
[366] BOA, KK.d 142, s. 2.
[367] BOA, A.DVNSMHM.d 49, Hüküm 4; BOA, A.DVNSMHM.d 44, Hüküm 252.

yerin güvenliğinden sorumluydular[368]. Vılçıtrın Sancağı'nda tespit edilebilen çeribaşıları aşağıda tablo hâlinde verilmiştir.

Tablo 4: Vılçıtrın Sancağı Çeribaşıları

Çeribaşı	Görev Yılı	Görevi	Tasarruf Ettiği Miktar
Timurtaş (Gulâm-ı mîr)[369] ve Zağanos[370]	Receb 859 / Haziran-Temmuz 1455	Çeribaşı-i Vılçıtrın	11.168 akçe
Sermed[371]	Receb 859 / Haziran-Temmuz 1455	Çeribaşı-i Topolniçe	8590 akçe
Bahadır[372]	Receb 859 / Haziran-Temmuz 1455	Çeribaşı-i Morova	11.993 akçe
Solak Hamza[373]	Receb 859 / Haziran-Temmuz 1455	Çeribaşı-i Lab	12.972 akçe
Silahdar Kasım[374]	Muharrem 882 / Nisan-Mayıs 1477	Çeribaşı-i Lab	10.040 akçe
Kasım[375]	Muharrem 882 / Nisan-Mayıs 1477	Serasker-i Vılçıtrın	6644 akçe
Manastırlı Mehmed[376]	Muharrem 882 / Nisan-Mayıs 1477	Serasker-i Morova ve Priştine	6567 akçe
Silahdar Evrenos[377]	Muharrem 882 / Nisan-Mayıs 1477	Çeribaşı-i Topolniçe / Serasker-i Topolniçe	9270 akçe
Yayabaşı İsmail[378]	Cumâde'l-evvel 890 / Mayıs-Haziran 1485	Serasker-i Vılçıtrın	8894 akçe
Hacı Kemal[379]	Cumâde'l-evvel 890 / Mayıs-Haziran 1485	Serasker-i Morova ve Priştine	6816 akçe
Sofyalı İskender[380]	Cumâde'l-evvel 890 / Mayıs-Haziran 1485	Serasker-i Lab	10.695 akçe
Silahdar Evrenos[381]	Cumâde'l-evvel 890 / Mayıs-Haziran 1485	Serasker-i Topolniçe	9687 akçe

[368] Abdulkadir Özcan, "Çeribaşı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, C. 8, s. 270.
[369] BOA, TT.d 02M, s. 60.
[370] BOA, TT.d 02M, s. 132.
[371] BOA, TT.d 02M, s. 262.
[372] BOA, TT.d 02M, s. 175.
[373] BOA, TT.d 02M, s. 353.
[374] BOA, TT.d 1048, s. 210; BOA, MAD.d 16, s. 46.
[375] BOA, TT.d 1048, s. 5; BOA, MAD.d 16, s. 20.
[376] BOA, TT.d 1048, s. 473; BOA, MAD.d 16, s. 86.
[377] BOA, TT.d 1048, s. 555; BOA, MAD.d 16, s. 102.
[378] BOA, MAD.d 97, v. 16/a; BOA, TT.d 09, s. 71.
[379] BOA, MAD.d 97, v. 63/a; BOA, TT.d 1057, s. 18.
[380] BOA, MAD.d 97, v. 134/a; BOA, TT.d 09, s. 223.
[381] BOA, MAD.d 97, v. 79/a; BOA, TT.d 11, s. 69.

Kemal Bey[382]	Zi'l-hicce 892 / Kasım-Aralık 1487	Serasker-i Vılçıtrın	8069 akçe
Ali Çelebi[383]	Zi'l-hicce 892 / Kasım-Aralık 1487	Serasker-i Lab	13.121 akçe
Hacı Kemal[384]	Zi'l-hicce 892 / Kasım-Aralık 1487	Serasker-i Morova	8917 akçe
Silahdar Evrenos[385]	Zi'l-hicce 892 / Kasım-Aralık 1487	Serasker-i Topolniçe	10.881 akçe
Murad bin İskender[386]	Zi'l-hicce 932 / Eylül-Ekim 1526	Çeribaşı	2852 akçe
Ali[387]	Zi'l-hicce 932 / Eylül-Ekim 1526	Serasker-i Lab	8742 akçe
Ali bin İsa[388]	Zi'l-hicce 932 / Eylül-Ekim 1526	Serasker-i Morova	5502 akçe
Yeniçeri Davud[389]	Zi'l-hicce 932 / Eylül-Ekim 1526	Serasker-i Topolniçe	9317 akçe
Mahmud[390]	Zi'l-hicce 951 / Şubat-Mart 1545	Serasker-i Vılçıtrın	11.896 akçe
Mustafa bin Solak[391] Kasım	Zi'l-hicce 951 / Şubat-Mart 1545	Serasker	5000 akçe
Ali[392]	Zi'l-hicce 951 / Şubat-Mart 1545	Serasker	7640 akçe
Timur[393]	977 / 1569-1570	Serasker	12.000 akçe
Murad[394]	977 / 1569-1570	Serasker	11.000 akçe
Bali bin Rüstem[395]	977 / 1569-1570	Serasker	5999 akçe
Ömer bin Hızır[396]	977 / 1569-1570	Serasker	5999 akçe
Mustafa b. Ali[397]	Selh-i Zi'l-hicce 983/ 30 Mart 1576	Vılçıtrın Nahiyesi Çeribaşısı	-
Ali b. Kasım[398]	16 Şevvâl 985 / 21 Aralık 1577	Lab Nahiyesi Çeribaşısı	-

[382] BOA, TT.d 22, s. 17.
[383] BOA, TT.d 22, s. 42.
[384] BOA, TT.d 22, s. 82.
[385] BOA, TT.d 22, s. 102.
[386] BOA, TT.d 377, s. 47.
[387] BOA, TT.d 133, s. 412.
[388] BOA, TT.d 133, s. 457.
[389] BOA, TT.d 133, s. 265.
[390] BOA, TT.d 234, s. 310.
[391] BOA, TT.d 234, s. 438.
[392] BOA, TT.d 234, s. 529.
[393] TKGM, TADB, TTd 367, v. 21/a.
[394] TKGM, TADB, TTd 367, v. 21/b.
[395] TKGM, TADB, TTd 367, v. 51/a.
[396] TKGM, TADB, TTd 201, v. 245/b.
[397] BOA, KK.d 230, s. 189. *"Tımışvar beglerbegisi Cafer paşa mektûb gönderüp Vılçıtrın nahiyesinin çeribaşısı olan Ömer fevt olup çeribaşılığı mahlûl olmağın livâ-i mezbûr sipâhilerinden dokuz bin akçelik timarı olan Mustafa b. Ali'ye vaz' itmegin verilmek buyruldu."*
[398] BOA, KK.d 231, s. 226.

Tablo 4'de görüldüğü üzere arşiv belgelerinde çeribaşı ve serasker ifadeleri birbiri yerine kullanılmıştır. Vılçıtrın Sancağı'nda genellikle Vılçıtrın, Morova, Topolniçe ve Lab nahiyelerinde çeribaşı bulunmaktaydı. İncelenen dönem içerisinde Vılçıtrın Sancağı'nda görev yapan 30 çeribaşı tespit edilmiştir. Tahrir defterlerinde hangi çeribaşının nereden sorumlu olduğu genellikle belirtilirken, 1569-1570 yılına ait tahrir defterinde çeribaşılarının sorumlu olduğu nahiyeler kaydedilmemiştir. Çeribaşıların bazen zeâmet tasarruf ettiği görülmekle birlikte Vılçıtrın Sancağı'nda incelenen dönem içerisinde tespit edilen çeribaşıların hiç biri zeâmet tasarruf etmemiştir. Çeribaşı vazifesinin her tahrirde bir başka şahsa tevdi edildiği tespit edilmiş olup bu duruma istisnai durumlar da mevcuttur. İlk olarak 1477 tahririnde ismine rastlanılan Silahtar Evrenos 1487 tahriri de dâhil olmak üzere 10 yıldan fazla Topolniçe çeribaşılığı yapmıştır. 2852 ile 13.121 akçe arasında gelir tasarruf eden çeribaşılar içerisinde Lab çeribaşıları genellikle en fazla gelire sahip olanlardır. Bu durumun Lab nahiyesindeki sipahi sayısının fazlalığı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

1.3. Subaşı

Sancakbeyi ve kadıdan sonra ismi anılan **subaşı** ehl-i örf taifesindendir[399]. Kanunnameye göre Osmanlı Devleti'nde biri mîrî diğeri timar subaşısı olmak üzere iki tür subaşılık vardı. Mîrî subaşılar kadının emri altında şehirlerdeki ihtisab, belediye ve asayiş işlerine bakardı. Timarlı subaşı ise sancakbeyinden sonra sipahilerin en önemli komutanıdır[400]. Timarlı subaşılar serbest dirlik tasarruf eder ve sefere cebelü ile katılırlardı. Sancakbeyleri sancağın merkezinde bulunur, otoritesini nahiyelerde onun subaşısı temsil ederdi[401].

İncelenen dönem içerisinde Vılçıtrın Sancağı'nda sadece 1455 tahririnde subaşıların kaydedildiği görülmektedir. Bunlar: Novabırda subaşısı Kasım Bey[402], Lab subaşısı Mehmed Bey v. Bahşayiş Ağa[403] ve Morova Subaşısı Çaşnıgir Mehmed Bey'dir[404]. Novabırda subaşısı Kasım Bey 80.170 akçe, Lab subaşısı Mehmed Bey 72.807 akçe ve Morova subaşısı Çaşnıgir Mehmed Bey 71.583 akçelik dirlik tasarruf etmişlerdi. Defterde bu kimselerin dirliklerinin has topraklar olduğu kayıtlıdır. Telaffuz edilen unvanlar ile meblağlar arasında bir uyumsuzluk görülmektedir. Benzer durum Üsküp için de geçerli olup Üsküp subaşısının tasarrufundaki miktar da oldukça yüksekti[405]. Üsküp subaşısının yüksek miktarda dirlik tasarruf etmesi bölgenin uç

---

[399] Mücteba İlgürel, "Subaşı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, C. 37, s. 447.
[400] Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 1997, s. 243.
[401] İlhan Şahin, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teskilâtının Özellikleri", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1997, s. 258.
[402] *"Nahiye-i Topolniçe, hashâ-i Kasım Beg, Subaşı-i Novabırda, Kendi bürüme, cebeli 19, geçim 2, çadır 2, günlük 1"* BOA, TT.d 02M, s. 247.
[403] *"Nahiye-i Lab, Hashâ-i Mehmed Beg v. Bahşayiş Ağa, Subaşı-i Lab, Kendi bürüme, cebeli 17, geçim 2, çadır 2"* BOA, TT.d 02M, s. 327.
[404] *"Nahiye-i Morova, Hashâ-i Mehmed Beg Çaşnıgir, Subaşı-i Morova, Kendi bürüme, cebeli 24, geçim 2, çadır 2"* BOA, TT.d 02M, s. 159.
[405] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 323. Fakat yakın cağrafyada bulunan Kırçova da subaşı 7060 akçelik dirlik tasarruf ediyordu. Feridun M. Emecen, "Defter-i Köhne: Pirlepe-Kırçova Kesiminin En Eski Timar Defteri (1445-1455)", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 43, S. 43 (2014), s. 363.

merkezi olmasıyla bağlantılı olabileceği değerlendirilmektedir. Vılçıtrın subaşılarının tasarruflarındaki meblağın yüksekliği de bölgenin yeni fethedilmiş olması ve idari düzenin henüz tam manasıyla yerleşmemiş olması ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle yukarıda isimleri zikredilen kişilerin bölgenin vergilerini toplamak ve asayişi sağlamak için merkezden atanan subaşılar olduğu tahmin edilmektedir. Morova subaşısı Mehmed'in "çaşnıgir" olması ve Lab subaşısı Mehmed'in Bahşayiş Ağa'nın oğlu olması bu kişilerin saray görevlilerinden olma ihtimalini güçlendirmektedir[406].

1.4. Kale Görevlileri

1.4.1. Dizdar, Kethüda, Bölükbaşı (Ser-Bölük) ve Müstahfızlar

Kale muhafızlarının kumandanı manasına gelen dizdar kelimesi Farsça "diz" kelimesinden türetilmiştir[407]. Merkezden berat ile tayin edilen dizdarların kapıkulu ocaklarının yeniçeri, cebeci ve sipahi gibi bölüklerine mensup oldukları bilinmektedir[408]. Sancaklarda bulunan alaybeyleri gibi dizdarlar da zeâmet tasarruf edebilirdi[409] ve tasarruf ettikleri dirlikler idari ve mali bakımdan bazı imtiyazlara sahip serbest timarlar gibi muamele görürdü[410].

Şehirlerin çekirdek yapısı konumunda olan kaleler dört tarafı çevreleyen surları ile vazgeçilmez bir unsurdu[411]. Kalelerin önemine binaen dizdarın emrinde müstahfızların yanı sıra kethüda, bölükbaşı, kale imamı, kapıcı ve topçu gibi özel görevliler bulunurdu. Kale kethüdaları dizdarın en büyük yardımcısıydı ve kalede bulunan müstahfızların dirlik ve düzeninin sağlanmasında ve diğer işlerin yürütülmesinde dizdar ile birlikte hareket ederdi[412]. Kale kumandanlarının emri altında görev yapan en önemli kale görevlileri ise müstahfızlardı. Hisar-eri, merd-i kal'a veya hisarlı gibi isimlerle de anılan müstahfızlar onar kişilik bölükler hâlinde teşkilatlanmıştı[413].

Gerek kroniklerde, gerekse arşiv vesikalarında Vılçıtrın Sancağı dâhilinde bulunan kalelerle ilgili çeşitli bilgiler mevcuttur. Vılk-ili fethini anlatan tüm kronik yazarları, günümüzde de mevcut olan, Novabırda kalesinden ve buranın fethinden bahsetmektedirler. Sancağa ait tahrir defterinin hemen tamamında bu kalede bulunan görevlilerle ilgili bilgiler mevcuttur. Bu doğrultuda tespit edilebilen kale görevlileri aşağıda tablo hâlinde verilmiştir.

Tablo 5: Novabırda Kale Görevlileri (XV ve XVI. Yüzyıl)

Tarih	Dizdar	Kethüda	Ser-bölük	Müstahfız	Kapıcı
1477	1	1	-	45	1
1485	1	1	5	45	-
1487	1	1	5	47	-

[406] Bahşayiş Ağa'nın bir diğer oğlu İlyas Bey'in Fatih Sultan Mehmed devri ricalinden olduğu anlaşılmaktadır. İlyas Bey hakkında ayrıntılı bilgi için Kamil Kepecioğlu, "Bursa'da Şer'i Mahkeme Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Tarihi Bilgiler ve Vesikalar", *Vakıflar Dergisi*, S. 2 (1942), s. 407.

[407] Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdar", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, C. 9, s. 480.

[408] Oğuzoğlu, "Dizdar", s. 481.

[409] Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, s. 83.

[410] Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s. 179.

[411] Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, 2. Baskı Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013, s. 43.

[412] Eftal Ş. Batmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatna Genel Bir Bakış", *OTAM*, C. 7 (1996), s. 5.

[413] Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 481.

1519	1	1	-	49	-
1526	1	1	-	47	-
1544	1	1	-	48	-
1569	1	1	-	45	1

1455 tarihli tahrir defterinde Novabırda kalesi müstahfızlarına ait timar kayıtları bulunmazken 1477 ve sonrasında bu türden bilgilere rastlamak mümkündür. Müstahfızlardan bir kısmı müştereken bir kısmı da müstakil olarak timar tasarruf etmişlerdi. Müstahfız timarlarının miktarları XV. yüzyılda oldukça değişkenlik göstermekle birlikte 1400 akçeye yakındı. Bu husus XVI. yüzyılda bir düzene kavuşmuş ve müstahfızların ekserisi 1400 akçelik, az bir kısmı ise 800-1000 akçelik timara sahip olmuştur. Rakamlar müstahfız timarlarının bu yüzyılda iki çeşit olduğunu göstermektedir. Novabırda kale kapıcısı sadece iki tahrirde müstakil kaydedilmiş olsa da bu görevi ifa eden kişinin diğer tarihlerde de var olduğu ve müstahfızlar arasında zikredildiği düşünülmektedir. Tahrir defterlerinin hepsinde Novabırda'da vazifeli bir dizdar ve bir kethüda mutlak suretle kaydedilirken ser-bölükler sadece 1485 ve 1487 tahrirlerinde yazılmıştı. Ser-bölüklerin de kale kapıcıları gibi varlığını sürdürdüğü, fakat 1487 tahririnden sonra müstakil kaydedilmeyip müstahfızlar arasında zikredildiği tahmin edilmektedir. Zira 1487 sonrasındaki müstahfız sayılarındaki değişim bu durumu destekler niteliktedir. Ser-bölüklerin kale içerisinde kaç kişiden sorumlu olduğu konusunda net bir bilgiye ulaşılamamıştır, fakat ortalama 9-10 müstahfıza bir adet ser-bölük tayin edildiği tahmin edilmektedir.

Novabırda Kalesi (Mart-Haziran 2017 tarihinde yapılan ziyaret esnasında çekilmiştir)

Fatih Sultan Mehmed tarafından 1455 yılında bir haftadan kısa süren kuşatma sonucunda fethedilen Novabırda kalesi hakkında tahrir defterlerinde oldukça fazla bilgi bulunmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında 1455 ve 1530 tarihli defterlerde diğer defterlerden farklı olarak kale görevlilerinin yanı sıra kalede bulunan mühimmat ve zahire hakkında da bilgi mevcuttur[414].

Tablo 6: 1455 Tarihinde Novabırda Kalesinde Bulunan Mühimmat ve Zahire

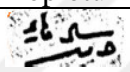
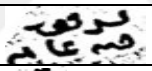
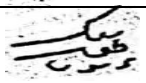
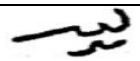
1455			
Asel	2 Denn[415]	Ok	25.000
Boyunduruk	5	Prangı Top[416]	5
Bukagu[417]	3	Revgan-ı Zeyt	1,5 Denn
Büyük Top	3	Siper	45
Cev	2 Ambar	Şemşîr	47
Cebe Bürüme	6	Tîr-dân	8
Darı	1 Ambar	Tir ve Zenberek	3 Sandık
Eşakk-ı Türki	35	Top otu	3 Sandık
Gendüm	6 Ambar pürnîst[418]	Tüfenk	55
Güherçile	15 Kese	Üngürüs Eşakkı	85
Harbe (Hançer)	5	Zenberek	35
Keman	4	Zincir	1
Kıt'a Cebe	30	[illegible]	1
Müsellah	6	[illegible]	2
Nemek (Tuz)	5 Fuçı	Kale haricinde bulunan zahire	
Nemek-i Eflak	200 Pare	Gendüm	3 Ambar pürnîst
Nacak	3	Arpa	2 Ambar pürnîst

1455 tarihinde Novabırda kalesinde bir dizdar, 50 nefer ulûfeci, 10 nefer tüfekçi yeniçeri, altı nefer neccar, altı nefer âhen-ger (demirci), 11 nefer zenberekçi, tüfekçi ve topçu, dört nefer bennâ vardı[419]. Novabırda ileri karakol durumunda olmasından dolayı bu tarihte asker sayısı Üsküp kalesindeki asker sayısından fazladır[420]. 1455 tarihli defterde yukarıda vazifeleri zikredilen Novabırda kale görevlilerin isimleri de deftere kaydedilmiştir. Kayıtlar incelendiğinde kalede bulunan ulûfecilerin ve tüfekli yeniçerilerin Müslüman isimlere sahip olduğu, bu grupların haricinde kalan neccar, ahenger ve bennâ gibi teknik elemanların yanı sıra Stefan adlı Sırp muhafızın başında bulunduğu 11 nefer tüfekçinin gayrimüslim adı taşıdığı görülmüştür. Novabırda'nın fethi kısmında Âşıkpaşazâde "... *ve hisara Müslümanlar kodılar ve bu kâfirlerün i'timad*

[414] BOA, TT.d 02 M, s. 283; BOA, TT.d 167, s. 333.
[415] Sözlük anlamı küp, büyük küp olsada bu kelimenin sürahi anlamı da vardır. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 174.
[416] Küçük top. Feridun M. Emecen, "Ateşli Silahlar Çağı: Askeri Dönüşüm ve Osmanlı Ordusu", *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 36.
[417] Bukağı: Mahkûmların ayaklarına takılan ve ucuna pranga bağlanan demir halka. http://lugatim.com/s/BUKA%C4%9EI Erişim tarihi: 26.12.2019.
[418] **Pür:** Dolu; **Nîst:** Yoktur, değildir. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, ss. 840, 869. Pürnîst dolu değil, tam dolu olmayan anlamında kullanılmıştır.
[419] BOA, TT.d 02M, s. 283-285.
[420] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 48.

etdüklerün yerinde kodılar…" şeklinde bilgi vermektedir[421]. Tahrir defteri kronikte verilen bilgileri doğrulamaktadır. Bu kayıtlardan Novabırda kalesinde bulunan gayrimüslim askerlerin Osmanlı öncesinde de orada görev yaptığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu kadar erken tarihte yeniçerilerin ve diğer Sırp askerlerin tüfekle donatılmaları Osmanlı ordusunun erken dönemlerinden itibaren ateşli silahları kullanmaya başladığının göstergesidir. Ayrıca isimleri tespit edilebilen bu ilk tüfekçi yeniçeri grubunun yarım asırdan fazla Osmanlı idaresi altında kalıp Türkleşmiş ve İslamlaşmış batı Trakya ve Makedonya kökenli oldukları görülmektedir[422]. Novabırda kalesindeki gayrimüslimler, Osmanlı ordusunda bulunan gayrimüslim askerler için güzel bir örnektir[423]. 1455 sonrası kayıtlarda Novabırda kale görevlileri arasında gayrimüslimlere rastlanmamıştır.

Tablo 7: 1529-1530 Tarihinde Novabırda Kalesinde Bulunan Mühimmat

1529-1530			
Novabırda[424]			
Ahen	7 Sandık	Top otu	10 Kantar
Ahen-i dest	136	Top otu	12 Adet
Büzürg dolama	34	 siperha?-i dest	148 Adet
Cebe Top	20	Tüfenk kabza	67
Dizlik	4	Zonba	5 Kıt'a
Dolama	14	 Nemek?	6 Kıt'a
Kalkan kabza	71		8
Kazgan-ı büzürg	2		2
Kolçak	4	 Seng-i Top…	1 Sandık
Meç-i kebirî kabza[425]	18		1 Sandık
Şemşir kabza	65		
Tirha-i demren	5,5 Sandık		
Tirha-i dest	20.000		

Novabırda kalesinde bulunan mühimmatın miktarları ve çeşitlerinde XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla büyük değişimin olmadığı görülmektedir. Kalede kılıç, kalkan ve ok gibi geleneksel silahların yanı sıra tüfek ve top gibi ateşli silahların bir arada kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı durum yakınlarda bulunan Prizren Sancağı dâhilindeki Bihor kalesi için de geçerlidir. 1530 tarihinde zikredilen kalede 17.665 adet ok, 15 tüfek

[421] Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", s. 196.
[422] Emecen, "Ateşli Silahlar Çağı: Askeri Dönüşüm ve Osmanlı Ordusu", s. 36.
[423] Vılçıtrın Sancağı'nda gayrimüslimler sadece kale eri olarak değil aynı zamanda sipahi olarak da istihdam edilmişlerdir.
[424] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 333.
[425] Meç: Düz kılıç. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007, s. 1295.

ve iki kıta top barutu vardı[426]. Bihor kalesinde bulunan mühimmatın çeşidi ve miktarı Novabırda kalesi ile kıyaslandığında iki kalenin eş değer olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti, XV. yüzyıl ortalarından itibaren seferler sırasında kurulan dökümhanelerin yanı sıra eyalet ve maden merkezlerinde de top dökmüşlerdi[427]. Fatih Sultan Mehmed II. Belgrad kuşatması için Üsküp'te top döktürmüştür. Dökümhane Ali Menteşelü Mahallesi'nde kurulmuştu ve bu tarihten sonra zikredilen mahallenin ismi değişmiş ve *Tophane* olarak anılmaya başlanmıştır[428]. Novabırda'da bulunan top dökümhanesi ise maden ocaklarının varlığından kaynaklanmaktadır. Top ve top yuvarlağı dökümü için gerekli hammaddelerden demir ve kurşun cevheri Novabırda ve civarındaki maden şehirlerinden çıkartılıyordu[429]. Zikredilen maden cevherlerinin varlığı top döküm işini kolaylaştırmıştır. Buradaki dökümhanenin Balkanlar'ın en eski imalathanelerinden olduğu ve batıda yapılan arkebüzlerin burada da yapılabildiği bilinmektedir[430].

Novabırda kalesi dışında bölgede kale benzeri birkaç yapı daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki Vılçıtrın kalesidir. Sultan I. Murad zamanında Bazarlı Doğan Bey komutasında harekât[431] düzenlenen bu kale Evliya Çelebi'ye göre 792 / 1389-1390 tarihinde fethedilmiş ve sonrasında yıktırılmıştır[432]. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde Vılçıtrın'da Hisar adında Müslüman mahallesinin varlığı, Şemseddin Sami'nin zikredilen kale için harab hâldedir demesi[433] ve günümüzde Vılçıtrın şehir merkezinde iç kale benzeri ufak bir yapının hâlen ayakta olması bu bilgiyi doğrulamaktadır[434].

---

[426] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 390.

[427] Gabor Agoston, *Barut, Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, s. 235.

[428] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 152.

[429] Gabor Agoston, "15. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Topçuluğu ve Avrupa Askeri Teknolojisi", *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 144; Salim Aydüz, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006, s. 242.

[430] Aydüz, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, s. 57. Aydüz, adı geçen eserinde Osmanlı Arşivi'nde bulunan MAD.d 523, s. 524'e atfen 1538 tarihinde Hoca İshak eliyle Novabırda'da toplar döküldüğünden bahsetmektedir. Zikredilen arşiv belgesi inclendiğinde belirtilen kalenin Hersek Sancağı'nda bulunan Nova kalesi olduğu görülmüştür. Mevcut yanlışlığın isim benzerliğinden ileri geldiği düşünülmektedir.

[431] *"...Âhir-i kâr, bu tedbîr[i] takdîr itdiler ki, Vulçitrin hisârını ki, Vulk-ili'nde olan şehriyârlaruñ dâru'l-mülkidür..."* Kemalpaşazâde (İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman III. Defter*, s. 88.

[432] *"...Ba'de'l-feth bir dahi küffâra cây-ı âmân olmasın içün kalası münhedim olunup hâlâ temelleri zâhir ü bâhirdir. ..."*, Evliya Çelebi Mehmed Zıllî ibn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi V. Cilt*, s. 550; Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, ss. 293–94.

[433] Şemseddin Sami, *Kamûsü'l-A'lâm Cilt VI*, Istanbul, 1889, s. 4691.

[434] Zikredilen yapının planı için bkz. Ek. 7.

Vılçıtrın Kalesi (Mart-Haziran 2017 tarihinde yapılan ziyaret esnasında çekilmiştir)

Evliya Çelebi, Priştine'de de bir kale olduğunu ve fetih sonrası yıktırıldığını belirtmektedir[435], fakat 1594 yılında Priştine'de dört gün kalan Âşık Mehmed burada sur olmadığını bildirir[436]. Ayrıca arşiv vesikalarında da Priştine'de kale olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Dolayısıyla Evliya Çelebi'nin Priştine'de kalesi hakkında vermiş olduğu bilgilere ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

Kroniklerde, birkaç gün direnen Novabırda kalesi alındıktan sonra Trebçe hisarına gidildiği, burasının da hemen fethedildiği yazmaktadır[437]. Trebçe hisarının hemen fethedilmesi buradaki kalenin Novabırda kalesi kadar büyük ve müstahkem olmadığını düşündürmektedir. Trebçe ve civarının güvenliği yakınlardaki yüksekçe bir dağın zirvesinde bulunan Zveçan kalesi tarafından sağlandığından[438] Trebçe hisarının daVılçıtrın kalesi gibi küçük olduğu tahmin edilmektedir. Varlığı kroniklerden öğrenilen kale tahrir defterlerine kaydedilmemiştir, dolayısıyla hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. Fetihlerin ilerlemesi ve bölgenin serhat olmaktan çıkması üzerine mevcut yapının

---

435 "*... fâtihi yine sene 792 târihinde Gâzî Hudâvendigâr'dır. Ba'de'l-feth kalası münhedim olmuşdur...* " Evliya Çelebi Mehmed Zıllî ibn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi V. Cilt*, s. 552; Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, çev. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 294.

436 "*...Piriştine belde-i sagîredir ve sûrı yokdur...* ". Âşık Mehmed, *Menâzırü'l-Avâlim I-III*, çev. Mahmut Ak, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007, s. 1109.

437 " *... Andan yüridiler. Trebce hisarına vardılar. Heman dem kim vardılar, dahi daş hisarı feth olundı...* "Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", s. 196.

438 Drançolli, "Qytetet e Kosoves Gjate Mesjetes", s. 49.

önemini kaybettiği söylenebilir. Günümüzde ise Trebçe civarında kale kalıntıları mevcuttur[439].

2. Ehl-i Şer‘ Mensupları

2.1. Kadı

Kadı, Osmanlı Devleti'nde şer‘î ve hukuki hükümleri tatbik eden, devletin emirlerini yerine getiren bir fonksiyona sahipti[440]. Osmanlı Devleti, fethettiği yeni yerlere hukuku temsilen bir kadı, idareyi temsilen bir bey tayin ederdi. İlmiye sınıfından olan kadı merkezi hükümetin memuru olduğu kadar reayanın da devlet karşısında temsilcisi ve sözcüsü konumundaydı[441].

Osmanlı idaresinde kaza, büyük bir kasaba veya şehir ile etrafında ona bağlı köylerden ibaret bir bölgeyi teşkil etmişti ve her kazanın başında sivil ve adli amir olarak kadı bulunurdu[442]. Vılçıtrın bölgesine fethedildikten sonra 1439-1444 arasında kadılar tayin edilmişti, fakat 1444 yılında yapılan anlaşma ile bölgenin büyük kısmı Osmanlı idaresinden çıkmıştır. Burası Fatih Sultan Mehmed tarafından nihai olarak fethedildikten sonra hazırlanan 1455 tarihli tahrir defterinden Vılçıtrın Sancağı bölgesinde Priştine ve Novabırda'da iki kadı olduğu tespit edilmiştir[443]. 1477 tahririnde ise Priştine ve Novabırda kadılarının kayıtlarına ek olarak Vılçıtrın kadısına ait bilgiler de belirtilmiştir[444]. Priştine, Novabırda ve Vılçıtrın kadılarına ait timar kayıtları XV. yüzyıla ait diğer tahrir defterlerinde de bulunmaktadır[445]. Bu kayıtlardan hareketle Vılçıtrın Sancağı'nın XV. yüzyılda üç kadılık ile idare edildiği söylenebilir.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının hemen başında (1522) tertip edilen bir belgede Vılçıtrın Sancağı'nın kaza sayısının arttığı ve Novabırda, Priştine ile Vılçıtrın kazalarına Belasniçe kazasının eklendiği anlaşılmaktadır[446]. 932 / 1525-1526 tarihli Vılçıtrın Sancağı mufassal tahrir defterinde de mevcut durumun devam ettiği görülmektedir[447]. Vılçıtrın Sancağı, XVI. yüzyılın sonlarına kadar bu dört kadılıkla idare edilmiştir. Yüzyılın sonuna doğru sancak dâhilinde bir kısmı nahiye merkezi bir kısmı da şehir merkezi konumunda olan yerleşim birimlerinin de kaza statüsüne yükseltildiği görülmektedir. Bu bağlamda XVI. yüzyıl sonlarında Vılçıtrın Sancağı'nda Vılçıtrın, Priştine, Novabırda, Belasniçe, Trebçe, Morova, Lab ve Topolniçe kazaları vardır.

Osmanlı Devleti'nde Anadolu kadılıkları kendi arasında on, Rumeli kadılıkları dokuz ve Mısır kadılıkları ise altı dereceye ayrılmıştır[448]. Vılçıtrın Sancağı kadıları

---

[439] Jusuf Osmani, *Vendbanimet e Kosoves Mitrovica, Zveçani, Leposaviqi dhe Zubin Potoku*, Prishtine, 2003, s. 111.
[440] Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, s. 109.
[441] İlber Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, C. 24, s. 69.
[442] Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s. 48.
[443] BOA, TT.d 02M, s. 294, 297.
[444] BOA, MAD.d 16, s. 20.
[445] BOA, MAD.d 97, s. 22, 120; BOA, TT.d. 22, s. 78.
[446] BOA, TS.MA.d 00699, v. 5/a. Sancak dâhilinde bulunan Belasniçe bu tarihten itibaren müstakil kaza statüsüne kavuşmuştur.
[447] BOA, TT.d 133, s. 2.
[448] Şinasi Altundağ, "Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet ve Vazifeleri Hakkında", *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1961, s. 346.

Rumeli kadılıkları içerisinde orta dereceli bir kadılıktı. Kadıların gelirleri rütbelerine göre belirlenmekte olup sancak içerisinde en yüksek gelirli kadılık Priştine'dir. Priştine'ye tayin edilen kadıların derecesi 130 - 300 akçe arasında değişmektedir[449]. Örneğin 29 Aralık 1591 tarihine kadar Priştine kadısı olan Mevlânâ Ahmed 150 akçelik derece ile bu vazifeyi sürdürürken yerine tayin olunan Mevlânâ Ali aynı vazifeyi 130 akçe derece ile devam ettirmişti[450]. Arşiv kayıtlarında*"cihet-i kazâ fi yevm*" başlığı altında verilen bu rakamlar kadı rütbelerini gösterdiği gibi kazaların önem ve dereceleri hakkında da bilgi vermektedir[451]. Gelir bakımından Priştine kadılığını 130 akçe ile Novabırda ve Vılçıtrın kadılıkları takip ederken, Morova ve Belasniçe kadılıkları ise 60-40 akçe aralığında tayin edilmişlerdi[452]. Sancak dâhilinde en az gelire sahip olan kadılık ise Trebçe kadılığı olup buraya tayin olan kadılar 25-35 akçe aralığında atanmışlardı[453]. Kazaların rütbe sıralaması XVII. yüzyılda da neredeyse hiç değişmemiştir[454].Vılçıtrın Sancağı içerisinde bulunan kadılıklar arasında Priştine kadılığının özel bir yeri vardır. Priştine kadıları 1544 yılına kadar çeşitli miktarlarda timar tasarruf etmiştir. Bu bağlamda zikredilen kadılığa ait tespit edilebilen timar miktarları aşağıda tablo hâlinde verilmiştir.

Tablo 8: Priştine Kadısına Ait Timarlar (XV ve XVI. Yüzyıl)

Tarih	İsim	Miktar
1455	Kadı-i Priştine[455]	10.238 akçe
1477	Mevlânâ Muhiddin[456]	4696 akçe
1485	Mevlânâ Resul[457]	4771 akçe
1487	Mevlânâ Resul[458]	5333 akçe
1519	Mevlânâ Kadı-i Priştine[459]	5333 akçe
1526	Mevlânâ Muhiddin Efendi[460]	5332 akçe
1544	Kadı-i Priştine[461]	5070 akçe

Kadıların maişetlerinin düzenli olmadığı erken devirlerde timar tasarruf ettikleri bilinmekle birlikte Priştine kadısının bu durumu XVI. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Benzer durum Prizren kadısı için de geçerli olup 1580 tarihli tahrir defterinde Prizren kadısına ait timar kaydı bulunmaktadır[462]. Konu hakkında Barkan *"Bu keyfiyeti, kesif hıristiyan kalabalıkları arasında ve henüz harp sahası ve hudut bölgesi durumunda*

[449] Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, ss. 183–84.
[450] NOK. RKR. 5193/4, 26/b.
[451] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 189.
[452] Bu sıralamaya bazı istisnai durumlar olmuştur. Örneğin 1522 tarihli belgeye göre Novabırda kadısı, Priştine ve Vılçıtrın kadılarından daha üst rütbeye sahiptir. BOA, TS.MA.d 00699, v. 5/a.
[453] Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, ss. 186-187–88.
[454] M. Kemal Özergin, "Rumeli Kadılıkları'nda 1078 Düzenlemesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılıya Armağan*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976, ss. 259–70.
[455] BOA, TT.d 02M, s. 294.
[456] BOA, TT.d 1048, s. 438.
[457] BOA, TT.d 1057, s. 140; BOA. MAD.d 97, s. 118.
[458] BOA, TT.d 22, s. 78.
[459] BOA, TT.d 977, s. 198.
[460] BOA. TT.d 133, s. 33.
[461] BOA, TT.d 234, s. 501.
[462] Hanife Alaca, *XVI. Yüzyılda Prizren Sancağı*, Ankara: Yıldırım Bayezid Üniversitesi, 2017, s. 145 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

bulunan bir memlekette kadılara daha sağlam bir gelir kaynağı sağlamak kaygusu ile izah etmek mümkündür." şeklinde bir açıklama yapmaktadır[463]. Bu bağlamda bakıldığında Vılçıtrın Sancağı'ndaki hıristiyan nüfusun oldukça fazla olması verilen izahatı teyit eder niteliktedir.

Kadılar bulundukları bölgenin en büyük sivil ve adli amiriydi[464]. Bu sebepten Osmanlı kadılarının görev ve yetkileri oldukça geniştir. Kadının başlıca görevi adli meselelerin halli olsa da bu vazifesinin yanı sıra askerî ve beledî vazifeleri de vardı. Her türlü anlaşmazlıklar ve cezai müeyyideyi gerektiren suçlar kadı mahkemelerinde çözümlenirdi[465]. Adli durumlarda kadının en büyük yardımcısı asayişten sorumlu şehir subaşısıdır[466]. Subaşı bölgede suç işleyen kimseleri yakalayarak kadı huzuruna getirirdi. İncelenen dönem içerisinde sancak dâhilinde asayişi ilgilendiren pek çok durum olduğu görülmektedir. Sancaktaki asayiş meselelerinin büyük çoğunluğu eşkıyalık ve zorbalıkla ilgili konulardır. Kayıtlar incelendiğinde sancak dâhilinde bulunan kadıların sadece sorumlu oldukları sahalardaki meseleleriyle ilgilenmedikleri, ayrıca civar yerlerde bulunan idarecilerin kanunsuz davranışlarını da teftiş ettikleri görülmüştür. 20 Muharrem 985 / 9 Nisan 1577 tarihinde Priştine ve Yenipazar kadıları ile İskenderiye beyine yazılan bir hükümde İpek kadısının zulmünden şikâyet eden ahalinin şikâyetleri bildirilerek durumun teftiş edilmesi istenmiştir[467]. Benzer durum Alacahisar kadısının zulmünden şikâyet eden Alacahisar ahalisinin durumu için de geçerli olup konunun Priştine kadısına havale edildiği görülmektedir[468].

Osmanlı kadısının askerî vazifesi de adli vazifesi kadar önemliydi. Avarız hanelerinin tespiti ile avarız ve kürekçi bedelinin toplanması, nüzül ve sürsat zahiresi adı altında ordunun iaşe işlerinin halledilmesi de kadının vazifelerindendi[469]. Bu bağlamda 28 Eylül 1570 yılında Priştine ve Vılçıtrın kadılarına yazılan bir hükümde, belirtilen tarihte bölgede bir kıtlık olduğu, o yıl Vılçıtrın ve Priştine kazalarından toplanması gereken arpanın Üsküp, Alacahisar, Kratova ve İvranye kazalarına havale edildiği ve buradan sadece un alındığı anlaşılmaktadır[470]. 25 Haziran 1578 tarihli bir diğer hükümde sancak dâhilinde toplanan 1578 yılı avarız akçesinin Budin yerine İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir[471].

Vılçıtrın Sancağı dâhilinde bulunan kadılıkların incelenen döneme ait şer'iye sicilleri kayıptır. Şer'iye sicilleri haricindeki arşiv malzemelerinde ise bölgeye ait adli bilgiler oldukça sınırlıdır. Merkezden gönderilen hükümlerde çoğunlukla muhatabın ismi zikredilmeden *"Vılçıtrın kadısına hüküm ki"* gibi bir hitap şekli benimsenmiştir. Bu sebepten Vılçıtrın Sancağı'nda görev yapmış kadılarla ilgili bilgilere ulaşmak oldukça zordur. Yapılan çalışmalar sonucu tespit edilen kadılar aşağıda tablolar hâlinde verilmiştir

---

[463] Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (II)", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XIII, S. 1–4 (1952), s. 221 Not 94.
[464] Mustafa Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *AÜDTCFD*, C. 13, S. 1–2 (1955), s. 48.
[465] Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", s. 49.
[466] İlgürel, "Subaşı", s. 447.
[467] BOA, A.DVNSMHM.d 30, Hüküm 12.
[468] BOA, A.DVNSMHM.d 30, Hüküm 718.
[469] Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", s. 72.
[470] BOA, A.DVNSMHM.d 14/1, Hüküm 699.
[471] BOA, A.DVNSMHM.d 35, Hüküm 121, 350, 351.

Tablo 9: Priştine'de Görev Yapan Kadılar (XV ve XVI. Yüzyıl)

İsmi	Görevi	Görevde Olduğu Tarih
Mevlânâ Muhiddin[472]	Priştine Kadısı	Muharrem 882 / Nisan 1477
Mevlânâ Resul[473]	Priştine Kadısı	Cumâde'l-evvel 890 / Mayıs 1485 - Zi'l-hicce 892 / Kasım 1487
Mevlânâ Abdulvahab[474]	Priştine Kadısı	1-10 Muharrem 928 / 1-10 Aralık 1521
Mevlânâ Muhiddin[475]	Priştine Kadısı	Zi'l-hicce 932 / Eylül 1526
Mevlânâ Alâeddin Küçük[476]	Priştine Kadısı	29 Cumâde'l-evvel 890 / 2 Nisan 1527
Mevlânâ Ali[477]	Priştine Kadısı	953 / 1546-47
Pir Mehmed[478]	Priştine Kadısı	13 Şevvâl 980 / 16 Şubat 1573
Mevlânâ Muhiddin[479]	Priştine Kadısı	11 Zi'l-ka'de 982 / 22 Şubat 1575
Mevlânâ Mahmud[480]	Priştine Eski Kadısı	22 Safer 986 / 30 Nisan 1578 öncesi
Mevlânâ Nezir[481]	Priştine Eski Kadısı	5 Cumâde'l-evvel 988 / 18 Haziran 1580 öncesi
Bedreddin[482]	Priştine Eski Kadısı	5 Şevvâl 991 / 22 Ekim 1583 öncesi
Mustafa[483]	Priştine Eski Kadısı	22 Şevvâl 992 / 27 Ekim 1584 öncesi
Mevlânâ Muslihiddin Efendi[484]	Priştine Eski Kadısı	17 Rebî'u'l-evvel 993 / 19 Mart 1585 öncesi
Abdulkadir[485]	Priştine Kadısı	26 Cumâde'l-evvel 994 / 15 Mayıs 1586
Abdulkadir[486]	Priştine Kadısı	1 Receb 997 / 16 Mayıs 1589
Mevlânâ Ahmed[487]	Priştine Kadısı	13 Rebî'u'l-evvel1000 / 29 Aralık 1591 öncesi
Mevlânâ Ali[488]	Priştine Kadısı	13 Rebî'u'l-evvel1000 / 29 Aralık 1591
Mevlânâ Mahmud[489]	Priştine Kadısı	16 Muharrem 1009 / 27 Temmuz 1600

Osmanlı Devleti'nde kadıların görev süreleri tayin edildikleri bölgede ahali ile yakınlaşmaları önlemek amacıyla oldukça kısa tutulmuştur. Kadıların görev süreleri ortalama yirmi aydı fakat bu sürenin uzaması veya kısaması mümkündü[490]. Görev süresi biten kadılar İstanbul'a dönerek bağlı oldukları Kazasker yanında mülazemet vazifesi görürdü[491]. Mülazemeti biten kadı uygun bir pozisyona yeniden atanırdı. Vılçıtrın Sancağı'nda kadılık yapan bazı kadıların sancağın bir kazasından diğer kazasına da atandığı görülmektedir. Örneğin 1580 öncesinde Priştine'de kadılık yapan Mevlânâ Nezir'in 1582 yılında Novabırda kadılığı vazifesinde olduğu görülmektedir. Bu duruma

[472] BOA, TT.d 1048, s. 438.
[473] BOA, MAD.d 97, s. 119; BOA, TT.d 1057, s. 140; BOA, TT.d 22, s. 78.
[474] BOA, TS.MA.d 00699, v. 5/a.
[475] BOA, TT.d 133, s. 410.
[476] BOA, MAD.d 656, s. 162.
[477] BOA, MAD.d 21960, s. 110.
[478] BOA, A.NŞT.d 1066, s. 354.
[479] BOA, KK.d 665, s. 20.
[480] BOA, A.DVNSMHM.d 34, Hüküm 335.
[481] BOA, A.DVNSMHM.d 43, Hüküm 163.
[482] BOA, A.DVNSMHM.d 52, Hüküm 195.
[483] BOA, A.DVNSMHM.d 55, Hüküm 16.
[484] BOA, A.DVNSMHM.d 55, Hüküm 520.
[485] BOA, A.NŞT.d 1117, s. 2; BOA, A.DVNSMHM.d 60, Hüküm 551; BOA, D.MMK.d 22694, s. 1.
[486] Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 149.
[487] NOK, RKR. 5193/4, v. 26/b.
[488] NOK, RKR. 5193/4, v. 26/b.
[489] NOK, RKR. 5193/4, v. 19/a.
[490] Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", s. 71.
[491] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 104.

bir diğer örnek Mevlânâ Muslihiddin'dir. 1580 yılında Novabırda kadılığı yapan Mevlânâ Muslihiddin, 1585 yılında Priştine kadılığı da yapmıştır[492]. Kadıların sancak içerisindeki bu hareketlerinin nedeni yürütmüş oldukları müfettişlik ve mukâtaalarla ilgili görevler olduğu tahmin edilmektedir. Bahsi geçen her iki kazada da maden işletmeciliği yapılmakta ve kadılar da bu işletmelerde önemli görevler üstlenmektedirler. Bir önceki vazifesinde başarılı olan ve bu işte tecrübe kazanan kadının sancak içerisinde aynı vazifeleri sürdürdüğü ve bir diğer kazaya atandığı düşünülmektedir. Yürüttüğü vazifesinden dolayı tercih edilen bir diğer kadı ise Abdulkadir'di. Kaydına ilk olarak 15 Mayıs 1586 tarihli bir belgede rastlanan Priştine kadısı Abdulkadir'in 16 Mayıs 1589 tarihinde hâlen aynı vazifeyi sürdürdüğü ve sonrasında da başarısından dolayı vazifesinde kalması için Üsküp nezaretini iltizama alan nazırın bu konuda talepte bulunduğu bilinmektedir[493].

Tablo 10: Novabırda'da Görev Yapan Kadılar (XV ve XVI. Yüzyıl)

İsmi	Görevi	Görevde Olduğu Tarih
Mevlânâ Sinan[494]	Novabırda Kadısı	1 Rebî'u'l-âhir 881 / 24 Temmuz 1476 - Muharrem 882 / Nisan 1477
Mevlânâ Mahmud Çelebi[495]	Novabırda Eski Kadısı	1481 öncesi
Musa Çelebi[496]	Novabırda Kadısı	22 Safer 890 / 10 Mart 1485
Zahid Çelebi[497]	Novabırda Kadısı	11 Cumâde'l-evvel 896 / 22 Mart 1491
Mevlânâ Alâeddin[498]	Novabırda Kadısı	1-10 Muharrem 928 / 1-10 Aralık 1521
Alâeddin Efendi[499]	Novabırda Kadısı	Zi'l-hicce 932 / Eylül 1526
Mevlânâ Mehmed Çelebi[500]	Novabırda Kadısı	19 Rebî'u'l-âhir 950 / 22 Temmuz 1543
Yunus[501]	Novabırda Kadısı	12 Receb 951 / 29 Eylül 1544
Mevlânâ Muslihiddin[502]	Novabırda Kadısı	15 Rebî'u'l-evvel 988 / 30 Nisan 1580
Mevlânâ Nezir[503]	Novabırda Kadısı	24 Rebî'u'l-âhir 990 / 18 Mayıs 1582
Abdullah[504]	Novabırda Kadısı	20 Rebî'u'l-evvel 994 / 11 Mart 1586
Şükrullah[505]	Novabırda Kadısı	20 Rebî'u'l-evvel 996 / 18 Şubat 1588
Mevlânâ Halil[506]	Novabırda Kadısı	4 Şa'bân 1009 / 8 Şubat 1601
Mevlânâ Mehmed[507]	Novabırda Kadısı	19 Muharrem 1010 / 20 Temmuz 1601

[492] Bkz. Tablo 9 ve Tablo 10.
[493] Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 149.
[494] BOA, MAD.d 176, v. 6/b; BOA, D.BŞM.d 01, s. 26; BOA, MAD.d 16, s. 114; BOA, MAD.d 17, v. 4/a.
[495] Halil Sahillioğlu, "Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 23, S. 1-4 Ayrı Bası (1963), ss. 64–65.
[496] Sahillioğlu, "Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları", s. 64.
[497] Gökbilgin, *XV-XVI. Asırda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, s. 158.
[498] BOA, TS.MA.d 00699, v. 5/a.
[499] BOA, TT.d 133, s. 142.
[500] BOA, MAD.d 499, s. 149.
[501] BOA, MAD.d 21959, s. 8.
[502] NOK, RKR. 5193/2, v. 19/b; Beyazıt, *Kadıasker Atama Ruznamçelerinden "Çivizade Mehmed Efendi Ruznamçesi"*, s. 88.
[503] Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 147.
[504] BOA, D.MMK.d 22704, s. 1.
[505] BOA, A.DVNSMHM.d 62, Hüküm 446.
[506] NOK, RKR. 5193/5, v. 28/a.
[507] NOK, RKR. 5193/5, v. 31/b.

Tablo 11: Vılçıtrın'da Görev Yapan Kadılar (XV ve XVI. Yüzyıl)

İsmi	Görevi	Görevde Olduğu Tarih
Mevlânâ Muhiddin[508]	Vılçıtrın Kadısı	Muharrem 882 / Nisan 1477
Sinan Efendi[509]	Vılçıtrın Kadısı	Cumâde'l-evvel 890 / Mayıs 1485
Mevlânâ Bedreddin[510]	Vılçıtrın Kadısı	1-10 Muharrem 928 / 1-10 Aralık 1521
Mevlânâ Mahmud[511]	Vılçıtrın Kadısı	Zi'l-hicce 932 / Eylül 1526
Hasan[512]	Vılçıtrın Kadısı	8 Muharrem 953 / 11Mart 1546
Mevlânâ Mustafa[513]	Vılçıtrın Kadısı	29 Cumâde'l-âhır 967 / 27 Mart 1560
Mevlânâ Hüsam[514]	Vılçıtrın Kadısı	14 Ramazan 987 / 4 Kasım 1579 öncesi
Cerrahzade[515]	Vılçıtrın Kadısı	16 Cumâde'l-evvel 989 / 18 Haziran 1581 öncesi
Mevlânâ Mehmed[516]	Vılçıtrın Kadısı	16 Cumâde'l-evvel 989 / 18 Haziran 1581
Mevlânâ Halil[517]	Vılçıtrın Kadısı	Receb 999 / Mayıs 1591 öncesi
Mevlânâ Mustafa[518]	Vılçıtrın Kadısı	Receb 999 / Mayıs 1591
Mevlânâ Mehmed[519]	Vılçıtrın Kadısı	13 Rebî'u'l-evvel1000 / 29 Aralık 1591
Mevlânâ Mehmed[520]	Vılçıtrın Kadısı	16 Cumâde'l-evvel 1009 / 22 Kasım 1600

Tablo 12: Belasniçe'de Görev Yapan Kadılar (XVI. Yüzyıl)

İsmi	Görevi	Görevde Olduğu Tarih
Mevlânâ Hayreddin[521]	Belasniçe Kadısı	1-10 Muharrem 928 / 1-10 Aralık 1521
Mevlânâ Mehmed[522]	Belasniçe Kadısı	27 Zi'l-hicce 989 / 22 Ocak 1582 öncesi
Mevlânâ Mahmud[523]	Belasniçe Kadısı	27 Zi'l-hicce 989 / 22 Ocak 1582

Tablo 13: Morova ve Trebçe'de Görev Yapan Kadılar (XVI. Yüzyıl)

İsmi	Görevi	Görevde Olduğu Tarih
Mevlânâ Ahmed[524]	Trebçe Kadısı	8 Şevvâl 989 / 5 Kasım 1581
Mevlânâ Mehmed[525]	Morova Kadısı	Receb 999 / Mayıs 1591 öncesi
Mevlânâ Ahmed[526]	Morova Kadısı	Receb 999 / Mayıs 1591

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan Trebçe, Morova, Topolniçe ve Lab kazaya dönüştürülmüştür. İsmi geçen yerlerden kısıtlı da olsa Morova

[508] BOA, MAD.d 176, v. 6/b; BOA, TT.d 1048, s. 179.
[509] BOA, MAD.d 97, s. 24.
[510] BOA, TS.MA.d 00699, v. 5/a.
[511] BOA, TT.d 133, s. 176.
[512] BOA, MAD.d 21959, s. 54.
[513] BOA, TS.MA.e, 840/4.
[514] NOK, RKR. 5193/2, v. 1/b.
[515] NOK, RKR. 5193/2, v. 5/b.
[516] NOK, RKR. 5193/2, v. 5/b.
[517] NOK, RKR. 5193/4, v. 17/a.
[518] NOK, RKR. 5193/4, v. 17/a.
[519] NOK, RKR. 5193/4, v. 26/b.
[520] NOK. RKR. 5193/5, v. 8/A
[521] BOA, TS.MA.d 00699, v. 5/a.
[522] NOK. RKR. 5193/2, v. 27/a.
[523] NOK. RKR. 5193/2, v. 27/a.
[524] NOK, RKR. 5193/2, v. 19/a; Beyazıt, *Kadıasker Atama Ruznamçelerinden "Çivizade Mehmed Efendi Ruznamçesi"*, s. 86.
[525] NOK. RKR. 5193/4, v. 12/a.
[526] NOK. RKR. 5193/4, v. 12/a.

ve Trebçe kadıların isimlerine ulaşılmıştır. Topolniçe ve Lab'a ait kayıtlarda kadı ismi zikredilmediğinden yukarıdaki tablolarda gösterilmemiştir. Belasniçe kazasında görev yapan kadılardan sadece üç tanesinin ismine ulaşılmasının sebebi ise kazanın küçük olması ve idari konuda Belasniçe kadılarına nispeten daha az hüküm yazılmasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM NÜFUS VE YERLEŞME

A. VILÇITRIN SANCAĞI'NA BAĞLI KAZALARDAKİ NÜFUS VE YERLEŞME

XV. yüzyılın ikinci yarısında sancak statüsüne kavuşan Vılçıtrın, XVI. yüzyılın ilk çeyreğine kadar üç kaza şeklinde örgütlenmişti. Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının hemen başında sancaktaki kaza sayısı dörde çıkartılmıştır. 1530 tarihli tahrir defterine göre sancak genelindeki şehirler ile 1084 köy ve 67 mezrada vergiye tabi 26.573 nefer vardı[527].

1. Vılçıtrın Kazası

Gelirlerinin büyük bir kısmı sancakbeyine tahsis edilmiş olan ve sancak merkezi konumundaki Vılçıtrın kazası, Vılçıtrın ve Trebçe şehirlerinin yanı sıra Vılçıtrın, Klopotnik, Dolçi ve Gorna Obrafça nahiyelerinden meydana gelmektedir.

1.1. Vılçıtrın Şehri

Osmanlı şehirlerinde mekânlar inanç ve kültürel gereksinimlerin bir yansıması olarak inşa edilmişti[528]. Erken dönem Osmanlı şehirlerinin gelişimini etkileyen en önemli yapılardan biri de hiç şüphesiz ki camilerdi[529]. Yeni fethedilen bölgelere yaptırılan camiler dinî hizmet sunmanın yanı sıra o şehre Osmanlı karakteristiği de katardı[530].

Balkan coğrafyası özelinde Kosova, doğu-batı-kuzey-güney istikametinde birçok kavmin geçiş güzergâhı üzerindeydi. Dolayısıyla bu coğrafyada pek çok milletin izine rastlamak mümkündür. Osmanlı fethi öncesine bakıldığında bölgede Sırpların, Vlahların ve Arnavutların yaşadığı bilinmektedir[531]. Bu durum yer adlarından da anlaşılmakta, Osmanlı fethi sonrası tutulan tahrir defterlerinde Arnavutlar ile Vlahların izlerine[532] ve Slavca köy isimlerine[533] rastlanmaktadır.

Priştine'nin yaklaşık 30 km kuzeydoğusunda bulunan Vılçıtrın şehri tarih boyunca Roma İmparatorluğu, Bizans ve Sırp Krallığı gibi birçok devletin egemenliği altına girmiştir. Bir ara Georg (Durad) Brankoviç'in baş şehri olan Vılçıtrın, bölgenin Dubrovnik ile olan ticaretinde de merkezi bir konuma sahipti. Burası Osmanlılar tarafından iki kez fethedilmiştir[534]. Sitniçe Nehri'nin sağ kıyısında kurulan şehir, Fatih Sultan Mehmed'in 1455 tarihinde nihai fethinin ardından yaklaşık beş asır Osmanlı egemenliğinde kalmıştır.

---

[527] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 367.
[528] Erol Özvar, Arif Bilgin, "Şehir Yönetimi ve Tarihi Üzerine", *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, ed. Erol Özvar, Arif Bilgin, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2008, s. 21.
[529] Filiz Yenişehirlioğlu, "Balkanlarda Osmanlı Mimarisi", *Tarih Çevresi Dergisi*, S. 11 (1994), s. 30.
[530] Nikolaĭ Todorov, *The Balkan City, 1400-1900*, Seattle: University of Washington Press, 1983, s. 9; Fatma Acun, "A Portrait of the Ottoman Cities", *The Muslim World*, C. 92 (2002), s. 264.
[531] Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, ss. 46–67.
[532] Rexha, *Onomastika Mesjetare Arbane Ne Arealin E Dardanise*, s. 59 vd.
[533] Hadžibegić, Handžić, Kovačević, *Oblast Brankovica Opsirni Katastarski Popis iz 1455 Godine II*, s. 4 vd.
[534] Radovaniç, "Vuçıtrn", s. 1171.

Osmanlı dönemine ait tahrir defterlerinden elde edilen bilgilere göre 1455-1569 tarihleri arasında Vılçıtrın şehrindeki müslim ve gayrimüslim nüfusun hane, mücerred ile bive sayıları aşağıda tablo 14'de verilmiştir.

Tablo 14: Vılçıtrın Şehri Nüfusu (1455-1569)

Tarih	Müslüman	Gayrimüslim		
	Hane	Hane	Bive	Mücerred
1455	-	200	14	14
1477	45	94	24	23
1485	43	94	15	6
1487	43	74	9	13
1519	-	50	4	-
1526	95	34	3	2
1544	109	82	2	5
1569	181	97	-	17

1455 tahririnde şehir nüfusu 200 hane, 14 bive ve 14 mücerred olarak kaydedilmiştir[535]. Şehirde yaşayan gayrimüslim nüfusun XV. yüzyılın ikinci yarısında sürekli azalma eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle 1455-1477 arasında gayrimüslim hane sayısındaki azalış ileride etraflıca tartışılmış olan reayanın göç etme ihtimali ile izah edilebilir[536]. 1544 ve 1569 tahririnde şehrin nüfusu artmış, bu artışla birlikte gayrimüslim hane sayısında da artış gözlemlenmiştir. Şehirde yaşayan Müslümanların sayısı XV. yüzyılın ikinci yarısında neredeyse hiç değişmezken XVI. yüzyılda yükselmiştir. Bu tarihte Müslüman hane sayısı çoğalmasına rağmen mahalle sayısında önemli bir değişiklik olmamıştır.

1477 tarihinde şehir nüfusu deftere cemaatler hâlinde kaydedilmişti. Bu tarihte Müslümanlar 45, gayrimüslimler 94 hane idi[537]. Bu veriler Fatih Sultan Mehmed zamanında bölgeye Türk iskânı yapıldığını göstermektedir. Fakat iskân ettirilen nüfusun defterlerde cemaat olarak kaydedilmesi bu iskânın nereden yapıldığı ve hangi grupların iskân ettirildiği gibi konularda bilgi edinilmesini güçleştirmektedir. 1485 tarihli defterde şehir nüfusu yine cemaatlere ayrılarak gösterilmişti. Cemaat-i Müslümanân 43 hane, cemaat-i gebrân 94 hane, 15 bive ve altı mücerred kayıtlıydı[538]. Şehirde mahalleler olmasına rağmen yukarıda bahsedilen defterlerin hiçbirinde mahalle isimleri belirtilmemiştir. Bununla birlikte 1487 tarihli defterde Vılçıtrın şehrinin mahalleleri de kaydedilmişti. Bu tarihte Müslümanlar 43 hanelik cemaat olarak, gayrimüslimler ise Ratay, Tırgovişte, Gradiçka ve Şuşter mahallerinde meskûn toplam 74 hane, 9 bive ve 13 mücerred olarak yazılmıştı[539]. Bu bilgilerden zikredilen gayrimüslim mahalle isimlerinin 1487 öncesinde de var olduğu tahmin edilmektedir.

[535] BOA, TT.d 02M, s. 37.
[536] 1455-1485 tarihleri arasında gayrimüslimlerin nüfus hareketleri ile ilgili izahat Vılçıtrın Sancağı'nın Toplam Nüfusu, Kırsal Nüfus başlığı altında yapılmıştır.
[537] BOA, MAD.d 16, s. 3.
[538] BOA, MAD.d 97, v. 3/a.
[539] BOA, TT.d 22, s. 3.

1519 tarihli defter, icmal olduğu için Vılçıtrın şehrindeki mahalleler kayıtlı değildir. Bu tarihte Vılçıtrın şehrinde 50 gayrimüslim hane ve dört bive vardı[540]. 1526 tahririyle birlikte Müslümanlar artık mahalle isimleriyle kaydedilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda 1526 tarihinde Vılçıtrın'da Hisar, Câmi'-i Şerif, Kadı, Zağanos, Doğancı Yusuf ve Tahirli mahallerinde altı akıncı, beş sail (dilenci), birer imam, müezzin, hatip, iki malul ve bir pir-i fâninin de dâhil olduğu toplam 95 hane Müslüman vardı[541]. Ayrıca bu tarihte Vılçıtrın'da Derviş Pir Hasan Baba zaviyesi de bulunuyordu. Öte yandan gayrimüslim mahallelerinin isim ve sayısı aynı kalmış, fakat nüfus yoğunluğu azalmıştır. Vılçıtrın'da yaşayan gayrimüslimler toplamda 34 hane, üç bive ve iki mücerred olarak kaydedilmişti[542]. 1544 yılında Vılçıtrın şehri mevcut yapısını koruyarak altı Müslüman ve dört gayrimüslim mahallesi kaydedilmişti. Müslümanlar 21 akıncı, üç imam, iki müezzin, bir hatibin dâhil olduğu 109 hane, gayrimüslimler ise 82 hane, iki bive ve beş mücerred şeklinde belirtilmişti[543]. 1569 tarihli tahrir Vılçıtrın şehri ile ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu tahrirde Câmi'-i Şerif Mahallesi'nin büyüyerek Hisar Mahallesi'ni içine aldığı ve mevcut Müslüman mahallelerine Hürrem Çavuş Mahallesi'nin eklendiği görülmektedir. Müslümanlar yedi mahallede beş müezzin, dört imam, bir hatip, bir akıncı ve bir şeyhin dâhil olduğu 181 haneydi. Mahalle sayısı değişmeyen gayrimüslimler ise 97 hane ve 17 mücerred olarak kaydedilmişti[544].

Tablo 15: Vılçıtrın Şehri Mahalleleri (1487-1569)[545]

Müslüman							
1487	**1526**			**1544**		**1569**	
Cemaat-i Müslümanân 43	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**Mahalle İsmi**	**H**	**Mahalle İsmi**	**H**
	Câmi'-i Şerif	5	2	Câmi'-i Şerif	13	Câmi'-i Şerif maa Mahalle-i Hisar	38
	Hisar	14	-	Hisar	18	-	-
	Kadı	23	-	Kadı	29	Kadı	63
	Zağanos	17	-	Zağanos	19	Zağanos	18
	Doğancı Yusuf	13	-	Doğancı Yusuf	13	Doğancı Yusuf	18
	Tahirli	8	-	Tahirli	17	Tahirli	23
	-	-	-	-	-	Hürrem Çavuş	21

Gayrimüslim															
Mahalle İsmi	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**
Ratay	22	3	2	Ratay	9	-	-	Ratay	24	2	1	Ratay	38	6	-
Tırgovişte	22	4	2	Tırgovişte	7	-	-	Tırgovişte	29	2	1	Tırgovişte	30	4	-

[540] BOA, TT.d 977, s. 1.
[541] BOA, TT.d 167, s. 340.
[542] BOA, TT.d 133, s. 210.
[543] BOA, TT.d 234, s. 214.
[544] TKGM, TADB, TTd 201, v. 217/a
[545] BOA, TT.d 22, s. 3-4; BOA, TT.d 133, s. 210-213; BOA, TT.d 234, s. 214-216; TKGM, TADB, TTd 201, v. 217/a-219/b. 1455, 1477, 1485 ve 1519 tarihli tahrir defterlerinde Vılçıtrın şehri mahalleleri kaydedilmediği için tabloda gösterilmemiştir.

Gradiçka	18	3	1	Gradiçka	14	-	-	Gradiçka	22	-	-	Gradiçka	23	6	-
Şuşter	12	3	4	Şuşter	4	2	-	Şuşter	7	-	1	Şuşter	6	1	-

H: Hane M: Mücerred B: Bive

Müslüman nüfus XV. yüzyılın ikinci yarısında her ne kadar cemaat olarak kaydedilmişse de şehir merkezinde birkaç mahallede sakin olma ihtimalleri yüksektir. Bu ihtimali kuvvetlendiren verilerden ilki Câmi'-i Şerif Mahallesi'dir. 1526 tarihli tahrir defterinin sonunda sancak genelinde bulunan vakıf kayıtları eklenmiş olup bunlar arasında Vılçıtrın şehir merkezinde Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış bir cami kaydedilmişti[546]. Müslüman mahallelerinin genellikle bir cami veya mescit etrafında kurulduğu olgusundan hareketle 1526 tarihli defterde kayıtlı olan Câmi'-i Şerif Mahallesi'nin çekirdeğini oluşturan mabedin bu olduğu düşünülmektedir. Bu konudaki ikinci veri ise mahallelerdeki hane sayılarıdır. Gerek gayrimüslim mahallelerinin ilk kaydedildiği 1487 yılında, gerekse hem Müslüman hem gayrimüslim mahallelerinin birlikte yazıldığı 1526 yılında mahallelerdeki meskûn hane sayısı 23'ü geçmemişti. Dolayısıyla 43 haneden oluşan Müslümanların birden çok mahallede ikamet etme ihtimali yüksektir.

Yukarıdaki tabloda 1526 tarihinde gösterilen hane ve mücerred sayılarına ek olarak Câmi'-i Şerif Mahallesi'nde bir akıncı, Hisar Mahallesi'nde bir pir-i fanî ve üç akıncı, Kadı Mahallesi'nde iki akıncı ve iki malul, Zağanos Mahallesi'nde bir akıncı, Tahirli Mahallesi'nde dört ehl-i berat Müslüman nefer kaydedilmişti. Bu tarihte Vılçıtrın şehrinde kasaplık, terzilik, dellaklık ve madencilik gibi çeşitli meslek kolları vardı. 1544 yılında Müslüman mahallelerinin isimlerinde ve miktarlarında bir değişiklik yoktu. Müslümanların meskûn olduğu mahallelerin nüfusuna bakıldığında Kadı Mahallesi'nin her zaman en kalabalık mahalle olduğu görülmektedir. İsmine ilk defa 1569 tahririnde rastlanan Hürrem Çavuş Mahallesi'nin 1544'den sonra kurulduğu düşünülmektedir. Bu durum vakıf kayıtlarından da teyit edilmektedir. Zira 1526 ve 1544 tarihlerinde tutulan tahrir defterlerinin vakıflar kısmında Hürrem Çavuş'a ait bir vakıf yoktur.

Gayrimüslim mahallelerinin isimlerinde 1487-1569 arası hiç değişiklik olmamıştır. Vılçıtrın şehrinin gayrimüslim mahallerinin en büyüğü 1487 yılında 22 hane ile Ratay Mahallesi iken 1526'da 14 hane ile Gradiçka, 1544'de 29 hane ile Tırgovişte Mahallesi'ydi. 1569 yılında 38 hane ile en büyük mahalle yine Ratay olmuştu. Vılçıtrın şehrinde Müslümanlar ile gayrimüslimler ayrı mahallelerde ikamet etmişlerdi.

1660 yılında Vılçıtrın'a gelen Evliya Çelebi, şehrin Sırp kralları tarafından kurulduğunu zikretmektedir. Sancak merkezi olan şehirde alaybeyi, çeribaşı, yeniçeri serdarı gibi askerî görevlilerin yanı sıra kadı ve muhtesip gibi idari görevliler de vardı. Bu tarihte kiremit kaplı 2000 kadar ev, çarşı içinde Hüdâvendigâr vakfı ve eski cami adıyla bir cami, medrese, tekke ve mektepler vardı. Çarşısı az olan Vılçıtrın'da bedesten ve imaret yoktu[547]. Evliya Çelebi şehir halkının Rumeli kavminden olduğunu, Türkçe ve Arnavutça konuştuklarını zikreder. XIX. yüzyılda kaleme alınan Kamûsü'l-A'lâm'da Vılçıtrın, kaza merkezi bir kasaba şeklinde kaydedilmiştir. 4000 kadar kişinin yaşadığı

[546] BOA, TT.d 133, s. 304.
[547] Evliya Çelebi Mehmed Zıllî ibn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi V. Cilt*, s. 550.

bu şehirde 14 cami ve mescit, 2 medrese, birer tane rüştiye ve iptidaiye mektepleri ve harap bir kale vardı[548].

1.2. Trebçe Şehri

Trebçe, Vılçıtrın şehrinin yaklaşık 10 km kuzeybatısında bugün Mazhik köyü ile Stanterg kasabası arasında yer alan bir maden bölgesidir. *"Nefs-i Mâ'den-i Trebçe"* şeklinde kayıtlara geçen şehir, bölgenin dağlık olmasından dolayı yukarı (Trebçe-i Bâlâ) ve aşağı (Trebçe-i Zir) olmak üzere iki ayrı kısımdan oluşmuştu. 1526 tarihinde yukarı Trebçe şehrinde 3 Müslüman ve 13 gayrimüslim mahallesi vardı[549].

Tablo 16: Yukarı Trebçe (Trebçe-i Bâlâ) Mahalleleri ve Nüfusu (1526-1569)[550]

Müslüman										
1526			**1544**			**1569**				
Mahalle İsmi	**H**	**M**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**		
Câmi'-i Sinan Ağa	20	2	Câmi'-i Sinan Ağa	26	-	Câmi'-i Sinan Ağa	42	-		
Mescid-i Mevlânâ Müezzin	23	-	Mescid-i Mevlânâ Müezzin	27	-	Mescid-i Mevlânâ Müezzin	28	-		
Mescid-i Hacı Hüseyin	19	-	Mescid-i Hacı Hüseyin	23	-	Mescid-i Hacı Hüseyin	24	-		
Toplam	**62**	**2**	**Toplam**	**76**	**-**	**Toplam**	**94**	**-**		
Gayrimüslim										
Mahalle İsmi	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**
Boğdan İstaykovik	10	4	1	Boğdan Pop İstaykovik	11	2	2	Boğdan İstaykovik	22	-	2
Boğdan Kozdar	13	1	2	Boğdan Kozdar	9	-	-	Kozdar (Boğdan Kozdar)	12	2	-
Brayova	9	1	1	Brayova	6	4	1	-	-	-	-
İstepan-ı Cedid	5	-	1	İstepan-ı Cedid	2	-	-	-	-	-	-
İstepan Şınaydar	1	3	-	İstepan Şınaydar	2	-	-	-	-	-	-
Lunçik	24	5	2	Lunçik	27	3	1	Lunçik	37	7	3
Mekşe	46	5	-	Mekşe	35	15	3	Mekşe	58	4	4
Petri Pirin	27	3	-	Petri Pirin	25	2	3	Petri Pirin	33	6	3
Pop Voyin	17	2	1	Pop Voyin	14	2	-	Pop Voyin	30	5	-
Radinko	9	12	1	Radinko	24	11	1	Radinko	34	9	4
Radosav Korik	18	5	1	Radosav Gorik	13	7	1	Raşa? Kassab nam-ı ıdiğer Radosav Gorik	17	2	2

[548] Şemseddin Sami, *Kamûsü'l-A'lâm Cilt VI*, s. 4691.
[549] BOA, TT.d 133, s. 125.
[550] BOA, TT.d 133, s. 125-129; BOA, TT.d 234, s. 118-121; TKGM, TADB, TTd 201, v. 112/a-116/b.

Simon Kralovik	35	5	1	Simon Kralovik	32	8	3	Simon Kralovik	48	10	-
Yovan Gorki	9	3	3	Yovan Gorki	8	2	1	-	-	-	-
Toplam	**223**	**49**	**14**	**Toplam**	**208**	**56**	**16**	**Toplam**	**291**	**45**	**18**

Mahalle isimlerinden de anlaşılacağı üzere Müslüman mahallelerinin kurulmasında ve gelişmesinde dini yapıların varlığı söz konusudur. Daha 1426 tarihinde burada bir Müslüman mahallesinin olduğu ve 1438 de bir Osmanlı darphânesinin kurulduğu ileri sürülmektedir[551]. Yukarı Trebçe'de Müslümanlara ait mahalle isimleri ve sayıları 1526'dan 1569'a kadar değişmeden kalmıştır. Mahallelerin hane sayılarına bakılarak büyüklüklerinin birbirine yakın olduğu söylenebilir, fakat 1569 tahririnde Câmi'-i Sinan Ağa Mahallesi'nin nüfusu diğerlerine nispeten daha kalabalıktır. Bu şehirdeki Müslümanlar belirtilen tarihler arasında sürekli artış göstermesine rağmen gayrimüslim nüfus oran olarak daha fazla kalmıştır. Nitekim Müslümanlar en kalabalık olduğu tarih olan 1569'da bile gayrimüslimlerin yaklaşık 1/3'ü kadardı. Yukarıda zikredilen her üç tarihte de şehirdeki her caminin imam-hatibi ve müezzini vardı.

1526 ve 1544 tahrirlerinde Yukarı Trebçe'deki gayrimüslim mahallelerinin isimlerinin ve sayılarının değişmediği görülür. Fakat 1569'da mahalle sayısı azalarak dokuza düşmüştür. Bu tahrirde ismi geçmeyen Brayova, İstepan-ı Cedid, İstepan Şınaydar ve Yovan Gorki mahallelerinin önceki tahrirler olan 1526 ve 1544 kayıtlarında hane sayılarının sürekli azaldığı görülmektedir. Zikredilen mahallelerde zamanla gayrimüslim kalmadığı için 1569 tahririnde kaydedilmediği tahmin edilmektedir. Yukarı Trebçe'de mahalle sayısı 1544'den 1569'a azalsa da gayrimüslimlerin toplam nüfusu artmıştır. İncelenen dönem içerisinde gayrimüslimlerin en fazla nüfusa sahip olduğu tarih 1569'dur. Bu tarihte mahalle sayısında da bir düşüş yaşandığı için mevcut mahallelerin nüfus yoğunluğu artmış, 1526 ve 1544 tahrirlerinde gayrimüslim mahallelerindeki hane sayısı ortalama 17 iken bu rakam 1569 tahririnde 32'ye yükselmiştir. Her üç tahrirde de en kalabalık gayrimüslim mahallesi Mekşe'dir. Bu mahalleyi sırasıyla Simon Kralovik ve Lunçik mahalleleri takip etmiştir.

Tablo 17: Aşağı Trebçe (Trebçe-i Zir) Mahalleleri ve Nüfusu (1526-1569)[552]

Gayrimüslim											
1526				**1544**				**1569**			
Mahalle İsmi	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**
Bojdar Galik	4	1	-	Bojdar Galik	4	1	1	-	-	-	-
Bojdar Kassab	4	2	3	Bojdar Kasab	4	3	-	Bojdar Kasab	6	1	-
Boyko	5	1	-	Boyko	9	1	-	Boyko	4	-	-
İstoyan	5	2	-	İstoyan	9	1	-	İstoyan	5	1	-
İvaniş Şuşter	8	3	5	İvaniş Şuşter	8	2	1	İvaniş Şuşter	8	2	-
İvlatko	3	-	1	İvlatko	3	1	1	İvlatko	3	-	-
Mihail	6	1	-	Mihail	11	1	-	-	-	-	-
Nikola Şınaydar	4	1	-	Nikola Şınaydar	8	-	-	Nikola Şınaydar	5	3	-

[551] Rızaj, *Kosova Gjate Shekujve XV, XVI dhe XVII*, s. 256.
[552] BOA, TT.d 133, s. 129-131; BOA, TT.d 234, s. 122-124; TKGM, TADB, TTd 201, v. 116/a.

Petri Radik	3	1	-	Petri Radik	6	-	-	Petri Radik	6	1	-
Pop Bojdar	8	2	1	Pop Bojdar	5	2	-	Pop Bojdar	7	2	-
Radik Yovan	2	-	-	Radik Yovan	2	-	-	-	-	-	-
Radman	2	1	-	Radman	6	1	-	Radman	10	1	4
Yovan Radosalin	6	1	1	Yovan Radosalin	5	1	1	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	Pop Şinayder	6	3	-
Toplam	**60**	**16**	**11**	**Toplam**	**80**	**14**	**4**	**Toplam**	**60**	**14**	**4**

Müslüman mahallesi bulunmayan Aşağı Trebçe şehrine bakıldığında 1526-1544 arası gayrimüslim mahalle sayılarında ve isimlerinde bir değişim olmadığı, fakat 1569 tahririnde mahalle sayısının azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte 1526'dan 1569'a mahalle sayılarında meydana gelen değişme şehrin toplam nüfusuna etki etmemiştir. 1526 ile 1569 tahrirlerinde nüfus verileri birbirine oldukça yakındır. Bu da Aşağı Trebçe'nin nüfus açısından mevcudiyetini koruduğunu göstermektedir. Aşağı Trebçe mahallelerinde bulunan hane sayıları oldukça düşük olup hane ortalaması 4,5'tir.

Yukarı Trebçe ile Aşağı Trebçe nüfus bakımından karşılaştırıldığında Aşağı Trebçe'nin nüfusu 1544-1569 arasında azalırken, aynı tarihte Yukarı Trebçe'nin nüfusunun arttığı görülmektedir. Bu da Aşağı Trebçe'den yukarı kısma bir göç gerçekleşmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Tablo 18: Trebçe Şehri Toplam Nüfusu (1526-1569)

Tarih	Müslüman	Gayrimüslim		
	Hane	Hane	Mücerred	Bive
1526	62	283	65	25
1544	76	288	70	26
1569	94	351	62	20

Aşağı ve Yukarı Trebçe şehrinde gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Müslüman nüfus sürekli olarak artmıştır, fakat gayrimüslim nüfus 1526 ve 1544 yılında neredeyse aynı kalırken 1569 tarihinde azalmıştır. Bu bağlamda bakıldığında 1526 yılında şehirde yaşayanların %17'si Müslüman %83'ü gayrimüslimdi. Bu oran 1544 yılında %20 Müslüman, % 80 gayrimüslim şeklinde değişmiştir. 1569 yılına gelindiğinde ise şehrin nüfusu artmasına rağmen Müslüman-gayrimüslim oranında değişiklik olmamıştı.

Trebçe şehrine ait XV. yüzyıl verileri günümüze ulaşmadığından zikredilen yüzyıl için bir değerlendirme yapılamasa da XVI. yüzyılda nüfus bakımından Vılçıtrın kazasının en büyük şehri Trebçe'ydi denilebilir. Müslüman nüfus fethi takip eden yıllarda Vılçıtrın şehrinde azınlıkta iken aradan geçen yıllar içerisinde sayı önce eşitlenmiş, sonrasında ise gayrimüslim nüfusu geçmişti. Fakat Müslümanlar incelenen dönem içerisinde Trebçe'de hiçbir zaman çoğunluğu elde edememiştir. Birbirine yakın olan bu iki şehrin demografisi sahip oldukları özelliklere göre şekillenmiştir. Sancak merkezi olması hasebiyle Vılçıtrın'da idarecilerin ve askerlerin bulunması şehrin demografisinin Müslüman

ağırlıklı olmasına sebebiyet vermişti. Trebçe ise maden şehriydi. Madenin çıkartılması ve işlenmesi hem teknik hem de meşakkatli işti. Dolayısıyla Osmanlı Devleti burayı ele geçirdikten sonra madencilik konusunda köklü bir değişikliğe gitmeyerek var olan düzenin devam etmesi politikası gütmüş bu da şehrin demografik yapısını değiştirmemiştir. Trebçe'deki madencilik faliyetinin azalması ile şehir zamanla küçülüp önemini yitirirken hemen yanı başındaki Mitroviça ticaret sayesinde yeni bir cazibe merkezi olmuştur[553]. Neredeyse hiçbir yapısı günümüze ulaşmayan Trebçe'nin aşağı ve yukarı kısımları tam olarak tespit edilememekle birlikte, Aşağı Trebçe kısmının maden ocaklarına daha yakın olan bölgeyi, Yukarı Trebçe kısmının ise Müezzin Hoca Mescidi'nin de içinde bulunduğu nispeten düzlük kısmı ihtiva ettiği tahmin edilmektedir.

1.3. Kırsal Nüfus ve Yerleşme

Vılçıtrın kırsalında kazaya bağlı XV. yüzyılda Vılçıtrın, Klopotnik, Dolçi ve Gorna Obrafça nahiyeleri olmak üzere dört nahiye varken bu sayı XVI. yüzyılda ikiye (Vılçıtrın ve Klopotnik) düşmüştür. Vılçıtrın ve Klopotnik nahiyelerine bağlı olan köylerin bir kısmı sipahiye timar olarak, bir kısmı da sancakbeyine has olarak tahsis edilmişti. İncelenen dönemde Vılçıtrın nahiyesi kazaya bağlı diğer nahiyelerden her zaman daha büyüktür.

Vılçıtrın Nahiyesi

1455 yılında Vılçıtrın nahiyesine bağlı 136 köy ve mezrada toplam 3287 hane, 356 mücerred ve 108 bive vardı[554]. 1477 yılına gelindiğinde Vılçıtrın nahiyesine bağlı köy ve mezra sayısı 176'ye çıkmıştı[555]. Köylerden 33'ü sancakbeyine has olarak, 143'ü sipahiye timar olarak verilmişti. Bu tarihte nüfus 2306 hane, 424 mücerred ve 150 bive olarak kayıtlıydı[556]. Her iki tarihte de Vılçıtrın nahiyesine bağlı köylerde Müslüman nüfusa rastlanmamıştır. 1485 tarihli tahrirde Vılçıtrın'a bağlı 232 köy ve mezra, 1487'de ise 200 köy ve mezra vardı. XV. yüzyıla ait verilere genel olarak bakıldığında Vılçıtrın nahiyesinde yeni yerleşim birimlerinin açıldığı, nüfusun arttığı görülmektedir. XVI. yüzyıla ait ilk veri 1519 tarihli tahrir defteriyle başlamakta ve 1526, 1544 ve 1569 tarihli defterlerle devam etmektedir. Bu bağlamda XV ve XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinden çıkartılan nüfus verileri aşağıda tablo hâlinde verilmiştir.

Tablo 19: Vılçıtrın Nahiyesi Nüfusu (1455-1569)

Tarih	Köy ve Mezra	Müslüman Hane	Gayrimüslim Hane	Mücerred	Bive
1455	136	-	3287	356	108
1477	176	-	2306	424	150
1485	203	24	3862	521	206

[553] Mitroviça hakkında ayrıntılı bilgi için Hatice Oruç, "15. ve 16. Yüzyıllarda Mitrovica", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti IV. Uluslar arası Kongresi*, Üsküp: IRCICA, 2010, s. 614.

[554] BOA, TT.d 02M, s. 59-157.

[555] Alaca, bu tarihte Vılçıtrın nahiyesindeki köy sayısını 27 olarak vermiş ve 1455-1477 arasında köy sayısında bir düşüş olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Hanife Alaca, "XV. Yüzyılda Vulçıtrın Nahiyesi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10 (2019), s. 27. 1477 tahririnde Vılçıtrın'a tabi köy sayısı 176'idi ve 1455-1477 arasında köy sayısında düşüş değil artış olmuştu. Alaca'nın vermiş olduğu rakamın hayli düşük olmasının hesaplama hatasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

[556] BOA, MAD.d 16, s. 10-20; BOA, TT.d 1048, s. 79-179.

1487	200	37	3246	862	177
1519	232	2	3700	424	167
1526	240[557]	7	3048	540	183
1544	243	9	3333	337	139
1569	260	65	3190	1232	16

Vılçıtrın nahiyesine bağlı köy ve mezra sayısında sürekli bir artış olmuş, incelenen yüz yıllık dönemde köy sayıları yaklaşık iki katına çıkmıştır. Köy isimleri karşılaştırıldığında yeni köyler kurulduğu anlaşılmaktadır. İncelenen süreçte gayrimüslim hane sayıları dalgalı bir seyir izlemiştir. 1455 yılından 1477 yılına kadar köy sayısı yaklaşık %30 artmasına rağmen gayrimüslim hane sayısı yaklaşık % 20 azalmıştı. 1477 yılından 1487 yılına kadar köy sayısı ve gayrimüslim hane sayısı değerlendirildiğinde, köy sayısının yaklaşık %30, gayrimüslim hane sayısının ise yaklaşık % 25 çoğaldığı görülmektedir. Tahrir defterlerinden elde edilen mevcut verileri teyit edecek başka bir kaynağa erişilememiştir ve bu veriler zikredilen tarih aralığında köy ve gayrimüslim hane sayılarında ki artış - azalışları izah etme noktasında oldukça yetersiz kalmaktadır.

Vılçıtrın kırsalında Müslüman nüfusun artışı şehir merkezlerindeki Müslüman nüfusun artışı ile paralellik göstermektedir. 1485 tarihinde 25 hane olarak görülen Müslüman nüfus sonraki tahrirlerde 37 hane olmuştur. 1569 tarihli son tahrirde ise 65 hane kaydedilmişti. İncelenen dönem boyunca 1569 tahririne kadar Vılçıtrın nahiyesinde tamamı Müslümanlardan oluşan köy yoktu. Müslüman reaya genellikle gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu köylerde bir iki hane olarak görülmektedir. Bu sayılar bölgedeki gayrimüslimlerin ihtida sonucu Müslüman oldukları kanısını güçlendirmektedir. 1569 tahririnde ise Kotor[558], Bozofça[559] ve Okraştice[560] köyleri tamamen Müslümanlardan oluşurken Dolna Klina[561] köyünde ise Müslüman nüfus çoğunluktaydı. Müslüman nüfusun yeni köyler kurup yerleşmesi söz konusu değildi. Yukarıda zikredilen Kotor, Bozofça ve Okraştice köylerinin önceki tahrirlerde izi sürüldüğünde bu köylerin gayrimüslim köyü olduğu, Müslüman nüfusun buraya sonradan gelerek yerleştiği görülmüştür.

Klopotnik Nahiyesi

Vılçıtrın kazasına bağlı büyüklük bakımından ikinci sırada gelen Klopotnik nahiyesi günümüzde Mitroviça şehri civarını kapsamaktadır. Bu nahiyeye 1455 tarihinde 12'si voynuk köyü olmak üzere toplam 42 köy bağlıdır. 1477 yılına gelindiğinde Klopotnik nahiyesine bağlı köy sayısı 44 olup, defterde voynuk köyleri ayrıca belirtilmemiştir. 1485'de Klopotnik'e bağlı köy sayısı 61, 1487'de ise 57'ye düşmüştür. XVI. yüzyıla gelindiğinde 1519 yılında 47, 1526 yılında 56, 1544 yılında 63 ve 1569 yılında 50 köy, Klopotnik nahiyesine bağlıdır.

---

[557] 1526 tarihli tahrir defteri ile aynı verileri kullanan 1530 tarihli muhasebe-i icmal defterinde Vılçıtrın'a ait 20 köy ve bir mezra Prizrin Sancağı'ndaki tımarlı sipahilere tahsis edilmiş, dolayısıyla bahsedilen köyler bu sancak dâhilinde kaydedilmiştir. *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 388. Zikredilen köyler yukarıda verilen rakama dâhil edilmemiştir.

[558] TKGM, TADB, TTd 201, v. 272/b.

[559] TKGM, TADB, TTd 201, v. 269/b.

[560] TKGM, TADB, TTd 201, v. 246/b.

[561] TKGM, TADB, TTd 201, v. 263/a.

Tablo 20: Klopotnik Nahiyesi Nüfusu (1455-1569)

Tarih	Köy ve Mezra	Müslüman Hane	Gayrimüslim Hane	Mücerred	Bive
1455	42	-	451	31	44
1477	44	-	617	163	56
1485	61	-	1180	160	65
1487	57	-	944	247	78
1519	47	-	770	10	40
1526	56	-	892	107	52
1544	63	-	833	123	52
1569	50	2	491	179	3

Klopotnik nahiyesine bağlı köylerin sayıları XV. yüzyılda sürekli artış göstermiştir. Köy sayılarındaki artışa bağlı olarak gayrimüslim hane sayıları da yükselmiştir. Klopotnik nahiyesi en kalabalık kırsal nüfusa 1485 yılında erişmiştir. Bu tarihte hane sayısı 1180 olup tamamı gayrimüslimlerden meydana gelmekteydi. Müslüman nüfus sadece son tahrir defterinde, 1569 yılında, dokuz haneden oluşan Rabindol köyünde iki hane idi[562]. Bunlardan Mehmed baştine sahibiydi, Şadi'nin ise baba adı Abdullah olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla bunların ihtida ederek Müslüman oldukları tahmin edilmektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısında köy sayılarında ve buna bağlı olarak hane sayılarında sürekli bir artış yaşanmıştı. Ancak yüzyılın ikinci yarısında köy sayısında ve hane sayısında azalma söz konusudur. Klopotnik kırsalında bulunan mücerred ve bive sayılarındaki dalgalanmalar da köy ve hane sayılarına doğru orantıdadır.

Dolçi Nahiyesi

Küçük bir pazara sahip olan Dolçi nahiyesi de Vılçıtrın kazasına bağlıydı. Günümüzde coğrafi olarak Priştine ile İpek şehirleri arasında ama İpek'e daha yakın bir konumda olan Dolçi, tarihte de Vılçıtrın ile İpek sınırlarının kesiştiği yerdeydi. Küçük bir nahiye olan Dolçi, XV. yüzyıl defterlerinde kayıtlı iken XVI. yüzyıl defterlerinde Vılçıtrın dâhilinde zikredilmemişti. 1519 tarihli defterde *"karye-i Giva tabi Dolçi an-kaza-i İpek"* şeklindeki kayıttan bu nahiyenin XVI. yüzyılın başlarında İpek kazasına dâhil edildiği anlaşılmaktadır[563]. 1544 tarihli *" karye-i Dolçi bazarı durur tabi-i kaza-i İpek"* şeklindeki bir diğer kayıt da bu durumu teyit eder niteliktedir[564]. 1455 tarihli defterde Dolçi nahiyesine bağlı 17 köyde 556 hane, 79 mücerred ve 51 bive vardı[565]. 1477 tahririnde köy sayısı 14'e düşerken hane sayısı 367, mücerred 49 ve bive 24 olarak kaydedilmişti. Bu tarihte nahiye merkezinde bulunan pazara ek olarak ikinci bir pazarın da *Çabik* köyünde kurulduğu kayıtlardan öğrenilmektedir[566]. Dolçi nahiyesine ait son veriler 1485 ve 1487 tarihli tahrir defterinde bulunmaktadır. 1485 tahririnde Dolçi

[562] TKGM, TADB, TTd 201, v. 295/b.
[563] BOA, TT.d 977, s. 22.
[564] BOA, TT.d 234, s. 310.
[565] BOA, TT.d 02M, s. 21-42.
[566] *"Karye-i Çabik bazardır", "kıst-ı bazar 200".* BOA, TT.d 1048, s. 72-73.

nahiyesine bağlı yedi köyde 304 hane, 22 mücerred ve 20 bive vardı[567]. Köy sayısı ve hane sayısı her tahrir sonrası azalan Dolçi nahiyesinde Müslüman nüfus yoktu ve nahiyede bulunan nüfusun tamamı gayrimüslimlerden ibaretti.

Gorna Obrafça

Vılçıtrın kırsalında Gorna Obrafça isminde bir nahiye daha vardı. 1455 tahririnde Priştine'ye bağlı olan bu yer, 1477 ve 1485 tahririnde müstakil bir nahiye olarak kaydedilmiştir. Nahiyeye bağlı köy sayısı 1477'de 36[568], 1485'de 30[569] idi. Takip eden tahrirlerde bu isimde bir nahiye zikredilmemiştir. Nahiyeye ait köyler sonraki tahrirlerde karışık olarak Vılçıtrın, Lab ve Priştine nahiyelerine bağlanmıştır.

Vılçıtrın kazası sancağın merkez kazası durumundadır, fakat en kalabalık kazası değildir. Bu durum sancağın diğer kazalarının da cazibe merkezleri olmasından kaynaklanmaktadır. Cağrafi olarak diğer sancaklarla sınırı olan bu kazaya bağlı bazı köy ve nahiyelerin idaresi zaman zaman başka kazalara verilmiştir. Bu sebepten bölgenin demografik yapısı ve nüfus miktarı değişiklik arz etmiştir.

2. Priştine Kazası

Tarımsal faaliyetler bakımından ön plana çıkan Priştine kazası şehir merkezinin yanı sıra Priştine, Morova ve Lab nahiyelerinden oluşmaktadır. Priştine kazası coğrafi olarak sancağın orta kısmında, genişçe düzlükler üzerinde bulunmaktadır.

2.1. Priştine Şehri

Priştine, Osmanlı Devleti tarafından fethedilmeden önce Sırp despotluğunun önemli bir şehriydi[570]. Şehir, Osmanlı tarihi için büyük öneme haiz I. Kosova savaşının yapıldığı ovanın hemen yanındadır[571]. Tahrir defterleri sayesinde Priştine şehrinin XV. yüzyılın ikinci yarısını ve XVI. yüzyılını geniş bir şekilde incelenme fırsatı olmuştur. XV. yüzyılın sonunda Kosova bölgesinden geçen Arnold von Harff, Priştine ve Vılçıtrın için *"güzel bir kasaba"* nitelemesinde bulunmuştur[572]. XVI. yüzyılın sonlarına doğru Priştine'den geçen Jean de Paleme ise burasını cami ve kervansarayları olan güzel bir kasaba diye niteler[573].

Priştine'deki Müslüman mahalleleri diğer Balkan şehirlerinde olduğu gibi mescitler ve camiler etrafında kurulmuş ve genişlemiştir. Bu bağlamda bakıldığında şehirdeki Müslüman mahallelerinin hepsi bir mabet ve mabedin banisi ile anılmaktadır. Müslüman mahallelerinin sayı olarak en fazla olduğu tarih 1569'dur. Bu tarihteki

---

[567] BOA, MAD.d 97, v. 8/a.
[568] BOA, MAD.d 16, s. 72-76.
[569] BOA, MAD.d 97, v. 10/b-12/a.
[570] Vojislav Radovanovic, "Priştina", *Narodna Enciklopedija*, Bibliografski Zavod D. D. Zagreb, 1928, C. III, s. 694.
[571] Rahman Şahin, "Fatih Sultan Mehmed Devri Priştine Kazası (Tahrir Defterlerine Göre)", *Cappadocia Journal of History And Social Sciences*, C. 10 (2018), s. 208.
[572] Arnold von Harff, *The Pilgrimage of Arnold von Harff, Knight, From Cologne, 1496-1499*, *Malcolm Letts*, London: The University Press, 1946, s. 248.
[573] Kiel, "Priştine", s. 346.

Müslüman mahallelerinin isimleri incelendiğinde şehrin iki cami, dokuz mescit etrafında geliştiği görülmektedir[574].

Tahrir defterlerinde şehre ait bilgiler 1477 tarihli defterden itibaren başlamaktadır. 1477 yılında şehirde Medropolid, Koçanoko, Puyasar, Putoçişte, İştitar, Virlaçko, Küsrik ve Lukar adlı tamamında gayrimüslimlerin meskûn olduğu sekiz mahalle vardı[575]. Bu mahallelerde toplam 285 hane, 64 mücerred ve 64 bive kayıtlıydı. Ayrıca beş haneden oluşan bir Latin cemaati de deftere kaydedilmişti. 1485 yılına gelindiğinde 10 hane Müslüman vardı. Bu tarihte Müslümanların henüz bir mahalle kurmadıkları *"Cemaat-i Müslümanân"* ibaresinden anlaşılmaktadır[576]. 1487 tarihli tahrir defterinde cemaat-i Müslümanân başlığı altında 51 hane Müslüman nüfus vardı[577]. Gayrimüslimler ise 252 hane, 33 mücerred ve 61 bive olarak kayıtlıydı. Bu tarihte Latinler artık aynı adı taşıyan mahallede sakindi. 1519 tarihli defterde Müslümanlar yine cemaat olarak kaydedilirken, gayrimüslimlerin ise mahalleleri zikredilmeden toplam nüfusu verilmişti. Buna göre Müslümanlar 67 hane, 12 mücerred, 12 akıncı ve 13 ehl-i berattan, gayrimüslimler 221 hane, 20 mücerred ve 26 biveden ibaretti[578].

1526 tarihli defter Priştine ile ilgili oldukça önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu defterde Müslümanlar mahalleleri ile kaydedilmiştir. Câmi'-i Sultan Mehmed Han Gazi, Mescid-i Çarşı ve Mescid-i Sinan Bey mahallelerinde toplam 121 hane, 29 mücerred, yedi akıncı, üçer imam ile müezzin ile 18 ehl-i berat vardı[579]. 1544 yılında Priştine'deki Müslüman mahallelerine Mescid-i Mehmed Bey, Ayasofya, Mescid-i Hasan Bey ve Mescid-i Emin Alâeddin mahalleleri eklenerek sayı yediye yükselmiştir. Böylelikle Priştine'de Müslümanlar 151 hane, altı imam ile birer müezzin ve hatipten, gayrimüslimler 322 hane, 28 mücerred ve altı biveden ibaretti[580]. 1569 tahririnde var olan Müslüman mahallelerine dört yeni mahalle daha eklenerek Müslüman mahalle sayısı 11'e ulaşmıştı. Bu tarihte Priştine şehrinde Müslümanlar 307 hane, sekiz müezzin, üç imam ve 19 ehl-i berattan, gayrimüslimler 251 hane ve 99 mücerredden oluşuyordu.

Tablo 21: Priştine Şehri Nüfusu (1455-1569)

Tarih	Müslüman				Gayrimüslim		
	Hane	Mücerred	Akıncı	Ehl-i Berat	Hane	Mücerred	Bive
1477	-	-	-	-	290	64	64
1485	10	-	-	-	264	27	54
1487	50	-	-	-	252	33	61
1519	67	12	12	13	221	20	26
1526	121	29	7	18	262	9	15
1544	151	-	-	-	322	28	6

[574] TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/a – 302/b.
[575] BOA, TT.d 1048, s. 410.
[576] BOA, TT.d 1057, s. 114.
[577] BOA, TT.d 22, s. 11.
[578] BOA, TT.d 977, s. 4.
[579] BOA, TT.d 133, s. 161.
[580] BOA, TT.d 234, s. 155-160.

1569	307	-	-	19	251	99	-

Priştine'de yaşayan Müslüman nüfus sürekli artmıştır. 1526 tarihinde Müslümanlar nüfusun yaklaşık %32'sini oluştururken, 1569 tarihinde %55'ini teşkil etmiştir. Priştine şehrinde zaman zaman akıncılar görülmekteydi. Akıncıların gerek Priştine gerekse Vılçıtrın şehir merkezlerinde görülmesinin Vılçıtrın sancakbeylerinden bazılarının aynı zamanda akıncı beyi olması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir[581]. Burada dikkati çeken bir diğer husus Müslümanlar arasında bulunan berat sahibi kişilerdir. Bunlar merkezden bir görev tevdi edilmiş kişilerdi. Ehl-i berat başlığı altında kaydedilen kişiler genellikle madenlerde görevli Müslümanlardan oluşmaktadır. Bazı tahrirlerde din görevlilerinin de ehl-i berat içerisinde zikredildiği görülmüştür. Yukarıda, tablo 21'de görüleceği üzere Priştine'de bulunan gayrimüslim hane sayıları dalgalanma gösterse de 1477 ile 1569 rakamları birbirine oldukça yakındır.

Osmanlı egemenliğine girdiği zaman Priştine'de cami yapımına başlanmış fakat bitirilememişti. Fatih Sultan Mehmed 1455 yılında burayı tekraren ve nihai olarak fethettiğinde yapımı yarım kalan camiyi tamamlatmıştır. Sultan bu camiye 200 metre mesafede 1461-1462 yılları arasında kendi camisini de yaptırmıştır[582]. Tahrir defterlerine göre Priştine'de Müslüman nüfusa en erken 1485 tahririnde rastlanmaktadır ki sadece 10 hanedir. 1463 yılı itibarıyla şehir merkezinde kubbeli ve minareli iki cami bulunmaktadır, fakat tahrir defterlerine göre bu tarihlerde şehirde Müslüman nüfus yoktur. Bu durum bir tezat oluşturuyor gibi görülse de fethin hemen akabinde buraya bir kadı tayin edildiği[583] ve kaza teşkilatı kurulduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bölgede yöneticiler ve askerlerden oluşan Müslüman nüfusun olduğu ve Priştine'nin coğrafi olarak merkezi bir konumda olması hasebiyle etrafta bulunan Müslümanların Cuma namazı için buraya geldiği düşünülmektedir.

Tablo 22: Priştine Şehri Müslüman Mahalleleri ve Nüfusu (1485 – 1569)[584]

Müslüman											
1485	**1487**	**1519**	**1526**			**1544**			**1569**		
Cemaat-i Müslümanân 10	Cemaat-i Müslümanân 50	Cemaat-i Müslümanân 67	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**
			Câmi'-i Sultan Mehmed Han Gazi	60	16	Câmi'-i Sultan Mehmed Han Gazi	45	-	Câmi'-i Sultan Mehmed Han Gazi	44	-
			Mescid-i Çarşı	34	10	Mescid-i Çarşı Câmi'-i Cedid	11	-	Mescid-i Çarşı	12	-
			Mescid-i Sinan Bey Miralay	27	3	Mescid-i Sinan Bey	21	-	Mescid-i Yaralı Sinan Bey	24	-

[581] BOA, A.DVNSMHM.d 3, Hüküm 143.
[582] Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 493.
[583] BOA, TT.d 02M, s. 294.
[584] BOA, MAD.d 97, s. 110; BOA, TT.d 22, s. 11; BOA, TT.d 977, s. 4; BOA, TT.d 133, s. 161-162; BOA, TT.d 234, s. 155-157; TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/a-300/b.

			-	-	-	Mescid-i Hasan Bey	35	-	Mescid-i Hasan Bey	30	-
			-	-	-	Mescid-i Emin Alâeddin	14	-	Mescid-i Emin Alâeddin	48	-
			-	-	-	Mescid-i Mehmed Bey	17	-	Mescid-i Mehmed Bey	29	-
			-	-	-	Ayasofya	8	-	-	-	-
			-	-	-	-	-	-	Câmi‘-i Yunus Kadı	34	-
			-	-	-	-	-	-	Mescid-i Yusuf Çelebi	38	-
			-	-	-	-	-	-	Mescid-i Hasan Emin	16	-
			-	-	-	-	-	-	Mescid-i Hatuniye	12	-
			-	-	-	-	-	-	Mescid-i Ramazan Çavuş	20	-
			Toplam	**121**	**29**	**Toplam**	**151**	**-**	**Toplam**	**307**	**-**

Priştine şehrinde yaşayan Müslümanların 1526 tarihine kadar cemaat olarak kaydedilmesinden Müslümanların mahalle kuracak kadar nüfuslarının olmadığı anlaşılabilir. Fakat özellikle şehirde 1462 yılında yapımı tamamlanan Fatih Sultan Mehmed Câmi‘ etrafında Müslümanların yerleşerek mahalle çekirdeğini oluşturduğu düşünülmektedir. Müslüman mahallelerinin ilk kaydedildiği tahrirde üç Müslüman mahallesinden en kalabalık olanı Câmi‘-i Sultan Mehmed Han Gazi’dir[585]. Dolayısıyla şehir merkezinde oluşturulan ilk Müslüman mahallesinin de bu olma ihtimali yüksektir. 1485 yılında deftere kaydedilen 50 hane Müslümanın birden çok mahalle de sakin olduğu düşünülmektedir. Özellikle Müslümanların 67 hane olarak yazıldığı 1519 tarihinde bir sonraki tahrirde adı geçen üç mahallenin aynen var olması kuvvetle muhtemeldir. Zira yedi yıl sonraki tahrirde kaydedilen mahallelerin en küçüğü olan Mescid-i Sinan Bey mahallesinde bile 27 hane ve üç mücerred bulunuyordu. O tarihte bölgenin demografisi düşünüldüğünde bu büyüklükteki bir Müslüman mahallesinin yedi yıl gibi kısa sürede kurulması ve genişlemesi oldukça zordur.

Câmi‘-i Sultan Mehmed Han Gazi Mahallesi: Priştine şehir merkezinde Müslümanların kurdukları ilk mahallelerin Câmi‘-i Sultan Mehmed Han Gazi Mahallesi ve Mescid-i Çarşı Mahallesi olduğu tahmin edilmektedir. Câmi‘-i Sultan Mehmed Han Gazi Mahallesi 1526 tahririnde 60 hane, 14 ehl-i berat, 16 mücerred ve dört akıncıdan meydana gelip şehrin en büyük mahallesiydi. Berat sahipleri arasında bir imam ve bir müezzin vardı, fakat diğer 12 kişinin ne işle meşgul olduğu kayıtlı değildi. 1544 tarihine gelindiğinde mahallenin nüfusu 45 haneye düşmüştü. Bu azalmanın sadece 1544 tahririnde kaydedilen ve bu mahalle bağlı olan Ayasofya Mahallesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu tarihte Ayasofya Mahallesi’nde 8 hane mevcuttu. Bu rakam belirtilen azalışın sebebini açıklamaktadır.1544 tahririnde bir önceki tahrirde olduğu gibi

[585] BOA, TT.d 133, s. 161.

mücerredler, ehl-i beratlar ve akıncılar ayrı ayrı yazılmamıştı. Câmi‘-i Sultan Mehmed Han Gazi imamı burada sakindi[586]. 1569 tahririnde ise mahallede yaşayanlar 44 haneye düşmüştü. Önceleri genellikle madencilerin ikamet ettiği mahallede artık yeni meslek sahipleri görülmeye başlanmıştı. Bununla birlikte yine önceki tahrirlerde bu mahallede görülmeyen fakir kimseler 1569 tahririnde altı hane olarak kaydedilmişti. Câmi‘-i Sultan Mehmed Han Gazi Mahallesi XVI. yüzyılın ikinci yarısında ilk yarısındaki büyüklüğünü yitirmiştir. Bu durum şehrin genişlemesi ve kurulan yeni mahallelerle izah edilebilir.

Mescid-i Çarşı Mahallesi: Mahallenin merkezini oluşturan mabedin inşaatı Fatih Sultan Mehmed'in Kosova'yı fethinden sonra tamamlanmıştır. Mahallenin ismi 1526 tahririnde *"Mescid-i Çarşu"*, 1544 tahririnde *"Mescid-i Çarşu Câmi‘-i Cedid"* 1569 tahririnde *"Mescid-i Çarşu"* şeklinde geçmektedir[587]. Kaynaklarda Mescid-i Çarşı diye zikredilen cami bugün Küçük Fatih Câmi‘, Sultan Murad Câmi‘ veya Çarşı Câmi‘ gibi birden çok isimle anılmaktadır[588]. 1526 yılında Mescid-i Çarşı mahallesinde 34 hane, 10 mücerred, dört ehl-i berat ve üç akıncı kayıtlıydı[589]. İçerisinde bir imam ve bir müezzinin ikamet ettiği mahallede ehl-i berat olarak kaydedilen dört hane Priştine'nin yakınındaki Novabırda kalesinin hizmetkârlarıydı. 1544 yılına gelindiğinde mahalle 11 haneye düşmüştü. Bir imam ve bir müezzinin ikamet ettiği mahallede üç hane madenci, bir kalaycı ve bir de bakkal vardı. Daha önceki tahrirde olmayan fakirü'l-hâl kişiler burada da kaydedilmişti. 1569 tahririnde 12 hane olarak kaydedilen mahallede üç hayyat, bir emin ve bir hatip ikamet etmişti.

Sinan Bey Mescidi Mahallesi: Zikredilen mahallenin kurucusu Sinan Bey'in, Miralay olduğu 1526 tarihli defterde *"Mahalle-i Mescid-i Sinan Bey Miralay"* şeklindeki ifadeden anlaşılmaktadır[590]. Sinan Bey'in Vılçıtrın Sancağı'nda 1519 tahririnde 17.000 akçelik zeâmet tasarruf ettiği ve lakabının *Yaralı* olduğu "*Sinan Bey Yaralı Miralay"* şeklindeki kayıttan öğrenilmektedir[591]. 1544 tahririnde bu mahallenin Câmi‘-i Sultan Mehmed Han Gazi Mahallesi'nden ayrıldığı belirtilmiştir[592]. Aynı mahalle 1569 tahririnde *"Mahalle-i Mescid-i Yaralı Sinan Bey"* şeklinde tahrir edilmiştir[593]. Mescidin ve mahallenin kurucusu Sinan Bey'e ait bilgiler yukarıdaki tahrirlerde parça parça zikredilmiştir. Buna göre mescidin banisi Sinan Bey'in lakabının *Yaralı* vazifesinin de *Miralay* olduğu görülmektedir. Sinan Bey tarafından yaptırılan mescit etrafında kurulan mahalle ise Câmi‘-i Sultan Mehmed Han Gazi Mahallesi'nden ayrılmıştır. Nitekim bu mescit ve mahalle hâlâ ayakta olmakla birlikte mescidin ismi bugün oldukça farklıdır. Günümüzde Priştine şehir merkezinde Yarar Çeribaşı (Buzağı) Câmi‘[594] diye bilinen mescitten çevrilme cami aslında Sinan Bey'in yaptırdığı eserdir. Buradaki "yarar" kelimesinin

---

[586] *"Mevlânâ Mehmed el-hatib Cami-i Sultan Mehmed Han bin Murad Han"*. BOA, TT.d 234, s. 155.
[587] BOA, TT.d 133, s. 161; BOA, TT.d 234, s. 156; TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/b.
[588] Aydın Yüksel, "Kosova'da Türk Eserleri", *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 49; Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 453.
[589] BOA, TT.d 133, s. 162.
[590] BOA, TT.d 133, s. 162.
[591] BOA, TT.d 977, s. 12. Ayrıca 1526 tahririndeki *"Çiftlik der-tasarruf-ı Sinan Bey Miralay, mezkûr fevt olup yerine oğlu tasarruf eder, mezkûr on beş yıllık hüccet ibraz eyledi"* kaydından Sinan Bey'in bu tarihten önce vefat ettiği anlaşılmaktadır. BOA, TT.d 133, s. 262.
[592] BOA, TT.d 234, s. 155.
[593] TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/b.
[594] Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 502.

Sinan Bey'in lakabı olan "yaralı" kelimesinden, "çeribaşı" kelimesinin de yine Sinan Bey'in vazifesi olan "miralay" kelimesinden geldiği aşikârdır.

1544 tahririnde bu mahallenin Câmi'-i Sultan Mehmed Han Gazi Mahallesi'nden ayrıldığı bilgisi ise bu durumu teyit etmektedir. Çünkü zikredilen Yarar Çeribaşı (Buzağı) Câmi', Sultan Mehmed Han Gazi Câmi''ne oldukça yakındır. 1526 tahririnde 27 hane ve üç mücerredin meskûn olduğu mahallede meslek kollarına dair çok az bilgi vardır. 1544 yılına gelindiğinde hane sayısı 21'e düşmüştü. Önceki tahrirden farklı olarak artık mahalle de 10 hane madenci ve üç hane fakirü'l-hâl vardı. 1569 tahririnde ise Mescid-i Yaralı Sinan Bey olarak kaydedilen mahalle de 24 hane meskûndu. Bu tarihte mahalle de Yusuf Çelebi mescidi imamı, Sinan Bey mescidi müezzini, Ramazan Çavuş mescidi müezzini, biri defterhane kâtibi olmak üzere iki kâtip, iki madenci, beş fakirü'l- hâl, yedi cündî ve bir de talebe-i ilm vardı[595].

Mehmed Bey Mescidi Mahallesi: 1544 tarihine gelindiğinde Priştine'deki Müslüman mahalleleri sayısı üçten yediye çıkmıştır. Câmi'-i Sultan Mehmed Han Gazi Mahallesi'nden ve Çarşı Mescidi Mahallesi'nden yeni mahalleler oluşturulmuştur. Bunlardan ilki Mehmed Bey Mescidi Mahallesi'dir. 1544 tahririnde bulunan *"Mescid-i Mehmed Bey mahalle-i mezbûreden ayrılmıştır"* şeklindeki kayıttan[596] Mescid-i Mehmed Bey Mahallesi'nin Câmi'-i Sultan Mehmed Han Gazi Mahallesi'nden ayrıldığı anlaşılmaktadır. 17 hanenin meskûn olduğu mahallede bir imam, iki madenci ve bir fakirü'l-hâl vardı. 1569 yılında ise hane sayısı artarak 29 olmuştu. Bu tarihte mahallede bir serasker, bir yeniçeri, beş cündînin yanı sıra hayyatlar ve bakkallar gibi esnaf zümresine mensup kişilerde vardı[597].

Ayasofya Mahallesi: Bu mahalle de Câmi'-i Sultan Mehmed Han Gazi Mahallesi'nden ayrılma olup sadece 1544 tahririnde geçmektedir. Bu tarihte sekiz Müslüman neferin yaşadığı mahallenin çoğu madencidir. Bu mahalle ile ilgili 1544 tahririnde şu ibare yer almaktadır *"Mahalle-i Ayasofya, mahalle-i mezbûre Sultan Mehmed Han Gazi mahallesindendir"*[598]. Dolayısıyla buranın ayrı bir mahalle olmadığı, belirtilen durumun sadece 1544 tahririne özel olduğu anlaşılmaktadır.

Mescid-i Hasan Bey Mahallesi: 1544 tahririnde bu mahalle *"Mescid-i Hasan Bey tabii Mahalle-i Çarşı"* şeklinde kaydedilmiştir[599]. Bu kayıttan zikredilen mahallenin Çarşı mahallesinden ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bu tarihte 35 hanesi olan mahallede bir imamın yanı sıra genellikle madenciler ikamet etmişti. Bunların dışında mahalle sakinleri arasında fakirü'l-hâl kişiler, kalaycılar, çullahlar ve hayyatlar da vardı. 1569 tahririnde 30 hane olarak kaydedilen mahallede de fakir kimselerin sayısı azalırken var olan meslek gruplarına çilingirler, bakkallar ve debbağlar eklenmişti. Ayrıca bu tarihte bir kâtibin yanı sıra Çarşı mescidinin müezzini de mahallede meskûndu[600].

---

[595] TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/b.
[596] BOA, TT.d 234, s. 156.
[597] TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/a.
[598] BOA, TT.d 234, s. 155.
[599] BOA, TT.d 234, s. 156.
[600] TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/b.

Mescid-i Emin Alâeddin Mahallesi: 1544 tahririne göre Mescid-i Çarşı Mahallesi'nden ayrılan bir diğer mahalle Mescid-i Emin Alâeddin Mahallesi'dir. 1544 tahririnde *"Mescid-i Emin Alâeddin tabii Mahalle-i Çarşu"* şeklinde kaydedilen mahallede 14 hane, bir imam, iki fakirü'l-hâl, bir malul, bir arabacı ve bir zerger ikamet etmişti[601]. Mahallenin nüfusunun bir sonraki tahrirde arttığı görülmektedir. Bu bağlamda 1569 yılında mahalledeki hane sayısı 48'e çıkmıştı. Bu tarihte yoğun olarak cündîlerin(akıncılar) ve debbağların yerleşik olduğu mahallede ayrıca yedi hane fakirü'l-hâl vardı[602].

Câmi'-i Yunus Kadı Mahallesi: Kaydına 1569 tahririnde rastlanan bu mahalle de şehirdeki diğer mahalleler gibi bir ibadethane etrafında kurulmuştur. Mahallenin merkezini teşkil eden ibadethane adından da anlaşılacağı üzere cami olarak inşa edilmişti. Kitabesine göre caminin yapılış tarihi 1553-1554 yılıdır[603]. Bu mahallenin 1544 tahririnde olmaması, sadece 1569 tahririnde kayda geçmesi yukarıda zikredilen 1553-1554 tarihini doğrular niteliktedir. Dolayısıyla mahallenin kuruluşunun da bu tarihlere rastladığı düşünülmektedir. 34 hanesi bulunan mahallede madenciler, debbağlar ve fakirü'l-hâl kimseler sakindi[604].

Mescid-i Yusuf Çelebi Mahallesi: 1569 tahririnde kayda geçen bir diğer mahalle Mescid-i Yusuf Çelebi Mahallesi'dir. Bu tarihte 38 hane olarak kaydedilen mahallede ağırlıklı olarak akıncılar ile fakirü'l-hâl kimseler meskûndu[605]. Mahallenin merkezi niteliğindeki mescit günümüzde hâlen ayaktadır ve aynı isimle anılmaktadır.

Mescid-i Hasan Emin Mahallesi: Mescid-i Hasan Emin Mahallesi de yukarıda zikredilen mahalleler gibi 1569 tahririnde ilk defa kayda geçmişti. Mescid-i Hasan Bey Mahallesi ile bu mahalle isim olarak benzerlik gösterse de farklı mahallelerdir. Bu mahalle Mescid-i Çarşı mahallesinin yakınındadır. Mahallelerin merkezi konumunda olan Hasan Emin mescidi Çarşı Câmi' (Mescid-i Çarşı) ile yakın mesafededir. Mescid-i Hasan Emin Mahallesi bu tarihte 16 haneden ibaretti. Mescidin banisi olan Hasan Emin Efendi'nin Mirza ve Mehmed isimli iki oğlu da bu mahallede sakindi[606].

Mescid-i Hatuniye Mahallesi: Câmi'-i Sultan Mehmed Han Gazi Mahallesi'ne yakın bir konumdan olan Hatuniye mahallesinde 1569 tahririnde 12 hane meskûndu[607]. Hatuniye mahallesi mescidi günümüze ulaşmamış olup bugün mescidin olması gereken yerde aynı ismi taşıyan büyükçe bir cami yer almaktadır.

Mescid-i Ramazan Çavuş Mahallesi: 1569 tahrir defterinde zikredilen Müslüman mahallelerinin sonuncusu Mescid-i Ramazan Çavuş'dur. Bu tarihte mahallede 20 hane kayıtlıydı[608]. Bu mahallenin merkezinde bulunan ibadethane bugün hâlâ ayaktadır. Fakat tahrir defterlerinde mescit olarak geçmesine rağmen mevcut yapı kubbeli ve minareli bir cami formundadır. Halk arasında iki isimle hem Ramazan Çavuş Câmi' hem de Lab

---

601 BOA, TT.d 234, s. 157.
602 TKGM, TADB, TTd 201, v. 300/a.
603 Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 246. Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 958.
604 TKGM, TADB, TTd 201, v. 300/a.
605 TKGM, TADB, TTd 201, v. 300/a.
606 TKGM, TADB, TTd 201, v. 300/a.
607 TKGM, TADB, TTd 201, v. 300/b.
608 TKGM, TADB, TTd 201, v. 300/b.

Câmi'[609] ismiyle bilinen bu ibadethanenin geçmişte yeniden inşa edildiği, bu inşa sonrasında iki isimle anılmaya başlandığı tahmin edilmektedir.

Tablo 23: Priştine Şehri Gayrimüslim Mahalleleri ve Nüfusu (1477 – 1569)[610]

Mahalle İsmi	1477			1485			1487			1526			1544			1569		
	H	M	B	H	M	B	H	M	B	H	M	B	H	M	B	H	M	B
İştitar	28	4	3	25	3	3	19	4	4	24	2	1	35	3	-	34	13	-
Koçanoko	50	16	14	50	4	8	50	7	8	58	-	2	72	7	1	63	24	-
Kusrik	20	4	5	19	2	5	17	2	5	17	1	2	22	2	-	12	7	-
Lukar	27	3	2	29	2	1	31	5	5	17	1	-	28	2	1	27	6	-
Medropolid	34	7	14	30	4	6	28	5	10	23	2	5	22	2	1	8	2	-
Putoçişte	34	11	6	35	6	5	32	5	3	31	-	-	31	3	-	29	8	-
Puyasar	45	12	10	35	2	15	31	2	15	43	2	-	58	4	1	33	15	-
Virlaçko	46	7	10	43	3	10	40	1	8	45	1	2	45	4	1	39	23	-
Latin	5	-	-	5	1	1	4	1	3	5	-	3	9	1	-	6	1	-

Priştine'deki gayrimüslim mahallelerinin sayıları da isimleri de 1477'den 1569'a kadar yaklaşık yüzyıllık süreçte hemen hiç değişmemişti. Sadece 1477 ve 1485 tahrirlerinde cemaat olarak kaydedilen Latinler, 1487'den itibaren *"mahalle-i Latin"* başlığı altında yazılmaya başlanmış ve sayıları hiçbir zaman 10'u geçmemiştir. Gayrimüslim mahalleri içerisinde en büyük mahalle gerek XV. yüzyılın ikinci yarısında gerekse XVI. yüzyılın ilk yarısında Koçanoko Mahallesi olmuştur. Ayrıca Priştinede bulunan bu ve diğer mahallelerde meskûn gayrimüslimlerden bazıları için kullanılan "prişeleç" ve "doşliç" ifadeleri[611] burada nüfus hareketliliği olduğunu göstermektedir[612]. Gayrimüslim mahalleleri içerisinde en çok nüfus kaybeden mahalle ise Medropolid Mahallesi'dir. Mahalle sakinleri 1477'de 34 hane iken 1569'da sekiz haneye kadar düşmüştür.

Mayıs 1594 tarihinde Priştine'de dört gün konaklayan Seyyah Âşık Mehmed burasının çimenlik, suru olmayan, etrafında ufak nehirleri olan, Cuma namazının edası için bir iki cami ve hamama sahip, küçük bir pazarı bulunan bir belde olduğunu zikreder[613]. XVII. yüzyılın ortalarında Priştine'den geçen Evliya Çelebi ise Priştine ile ilgili oldukça önemli bilgi verir. Evliya Çelebi'ye göre şehirde kethüdayeri ve yeniçeri serdarı'nın yanı sıra bir alaybeyi sarayı, bir mahkeme sarayı, 11 tane han ve 2060 adet bahçeli ev vardı[614]. Bu tarihte 300 tane dükkân olduğunu zikreden Evliya Çelebi rakamın şehrin büyüklüğüne göre az olduğunu ifade eder[615]. 1671 yılında Priştine'de bulunan

[609] Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 223.
[610] BOA, MAD.d 16, s. 74-75; BOA, MAD.d 97, s. 110-111; BOA, TT.d 22, s. 11-12; BOA, TT.d 977, s. 4; BOA, TT.d 133, s. 136-167; BOA, TT.d 234, s. 157-161; TKGM, TADB, TTd 201, v. 301/a-302/b.
[611] Slavca olan bu iki kelime belirtilen yerleşim birimine yeni gelenleri veya göçmenleri ifade etmektedir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Kayapınar, "Language As An Interaction Tool: Slavic-Bulgarian Terms in The Ottoman Tax And Court Registers", *İnternational Balkan Annual Conference (IBAC) Book Series (5) Turkey & Bulgaria A Contribution to Balkan Heritage*, ed. Özgür Kolçak, İstanbul: Yeni Anadolu Yayıncılık, 2017, s. 58.
[612] BOA, TT.d 1048, s. 411-417.
[613] Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-Avâlim I-III*, s. 1109.
[614] Kapıkulu ocaklarında bulunanların asayiş ve düzenin sağlanması için XVI. yüzyılda taşrada görevlendirildiği malumdur. Ayrıntılı bilgi için İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
[615] Evliya Çelebi Mehmed Zıllî ibn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi V. Cilt*, s. 552.

Shtjefen Gasparite de burasının Kosova madenciliğinin merkezi olduğunu bildirmektedir[616].

XVII. yüzyılın ikinci yarısında bölgede artan eşkıyalık hareketlerinden Priştine de nasibini almıştı. Priştine ayan ve eşrafı 1669 yılında Priştine kadısına birçok eşkıyanın türediğini, bu eşkıyaların sadece yoldan gelip geçenleri rahatsız etmediği, aynı zamanda yerleşik kimselerin evlerini de bastıkları bildirilmişti[617].

XVII. yüzyılın sonlarına doğru Avusturya işgalinde kalan Priştine, özellikle 1737-1739 arasındaki savaşlarda büyük bir yıkıma uğramış ve toparlanması uzun sürmüştü[618]. Tüm bu olumsuzlukların ardından 1844 yılına gelindiğinde şehirde 12 Müslüman mahallesinde meskûn 779 Müslüman hane vardı[619]. Bu tarihteki mahalle isimlerine bakıldığında 1569 tahririnde kayıtlı mahallelere Pirnazır Mahallesi'nin eklendiği görülmüştür. Bu tarihte en kalabalık mahalle 118 hane ile Yunus Kadı Mahallesi iken en küçük mahalle ise Câmi'-i Sagir (Mescid-i Çarşı) Mahallesi'ydi. 1844 yılında Yarar Çeribaşı (Mescid-i Yaralı Sinan Bey Miralay) Mahallesi ile Hasan Bey (Mescid-i Hasan Bey) Mahallesi yakınında bulunan varoşlarda yoğun olmak üzere şehrin çeşitli yerlerinde toplam 239 gayrimüslim hane vardı. Bunlara ek olarak Priştine şehrinde 6 hane Yahudi, 63 hane Müslüman kıpti, 59 hane Hristiyan kıpti mevcuttu. Bu rakamlar dikkate alındığında 1844 yılında şehrin yaklaşık ¾'ü Müslüman ¼'ü gayrimüslim olduğu görülmektedir. Şehirde en çok görülen meslekler ise arabacılık, terzilik, tüccarlık, odun-kömürcülük, bakkallık, yemenicilik ve berberlikti[620].

Priştine 1859 ve 1863 yılında iki büyük yangın geçirmişti ve bu yangınlarda şehrin bir kısmı ile çarşısı tamamen yok olmuştu. 1864'ten sonra sancak merkezi hâline gelen Priştine de 1896 tarihinde 9901 Müslüman, 2169 Hristiyan ve 305 Yahudi vardı[621]. Şemseddin Sami Kamûsü'l-A'lâm'da Priştine ile ilgili oldukça önemli bilgiler vermektedir. 1889 tarihinde şehrin nüfusu 8165'i Müslüman olmak üzere toplam 10.638 kişidir. Bu tarihte şehirde 13 cami, beş mescit, üç medrese, bir rüştiye, biri kızlar diğeri erkekler için iki ibtida, birkaç sıbyan mektebi, 3 hamam, 500 kadar mağaza ve dükkân, 10 han ve iki misafirhane vardı[622]. 2 Ekim 1912 tarihinde Sırp ordusunun şehre girmesi ile burada Osmanlı hâkimiyeti son bulmuştur.

2.2. Kırsal Nüfus ve Yerleşme

Priştine kazasına bağlı üç büyük nahiye vardı. Bunlar; Priştine, Morova ve Lab nahiyeleriydi. Kazaya bağlı nahiyelerin köy sayıları ve nüfus durumuna bakıldığında Morova ve Lab nahiyeleri ön plana çıkmaktadır. Bu durum 1526 ve 1544 tahrirlerinde değişmezken, 1569 tarihli son defterde Priştine nahiyesine bağlı köylerin bir kısmının

---

[616] Rızaj, *Kosova Gjate Shekujve XV, XVI dhe XVII*, s. 248.
[617] Selçuk, *Osmanlı İdaresinde Priştine*, s. 68.
[618] Kiel, "Priştine", s. 346.
[619] Terzi, "Piriştina Şehri'nde Meslekler", s. 281. Zikredilen mahalleler sonraki dönemlerde de varlığını korumuştur. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*.
[620] Terzi, "Piriştina Şehri'nde Meslekler", s. 288.
[621] Kiel, "Priştine", s. 347.
[622] Şemseddin Sami, *Kamûsü'l-A'lâm Cilt II*, İstanbul, 1889, s. 1498.

Vılçıtrın nahiyesine, ama büyük çoğunluğunun Morova nahiyesine bağlandığı görülmektedir[623].

Tablo 24: Priştine Nahiyesi Nüfusu (1455-1544)

Tarih	Köy ve Mezra	Müslüman Hane	Gayrimüslim Hane	Mücerred	Bive
1455	47	-	1375	154	58
1477	40	-	988	146	27
1485	62	9	1350	184	88
1487	69	23	1138	261	170
1519	50	-	891	74	46
1526	48	15	754	109	40
1544	55	20	850	235	34

Yukarıdaki tabloda Priştine nahiyesine bağlı olan köylerin ve gayrimüslim hane sayılarının sürekli değişkenlik arz ettiği görülmektedir. Gayrimüslim hane sayısında özellikle 1455-1477 arası azalma, 1477-1485 arasında artış söz konusudur.

Priştine kırsalında 1485 tahriri ile birlikte Müslüman nüfus görülmeye başlanmıştır. Bu tarihte dokuz hane olarak belirtilen Müslümanların iki hanesi Tunejdol[624] köyünde yedi hanesi ise Ulyar[625] köyünde sakindi. 1487 tahririnde ise Gradçaniçe köyünde bir, Ulyar köyünde 22 hane Müslüman vardı. 1526 tahririnde gayrimüslim ismi taşıyan bir köyde hiç gayrimüslim bulunmazken 15 hane Müslüman kayıtlıydı[626]. *"Cemaat-i Müslümanân ki karye-i Dragolye de mütemekkin olup ikişer akçe resm-i duhan verirler"* şeklindeki kayıttan[627] bu köyün bir gayrimüslim köyü olduğu ama bir şekilde gayrimüslimlerin burayı terk ettiği, sonrasında Müslümanların buraya geldikleri anlaşılmaktadır. 1544'de Müslümanların 18 hanesi yukarıda da zikredilen Dragolye[628] köyünde, iki hanesi de gayrimüslimlerin oldukça fazla olduğu Saliç[629] köyünde mütemekkindi.

Morova Nahiyesi

Priştine kazasına bağlı bir büyük nahiye olan Morova, günümüzde Priştine'nin güneyi, Gilan'ın güney batısında olan Ferizay şehri yakınlarında araziyi kapsamakta olup Priştine ve Novabırda kazasının ortasında konumlanmıştı. Bu coğrafi konum sebebi ile Morova nahiyesi köyleri Priştine ve Novabırda kazalarına dağıtılmıştır. Morova

[623] TKGM, TADB, TTd 201, v. 298/b.
[624] BOA, TT.d 09, s. 279.
[625] BOA, TT.d 09, s. 312.
[626] BOA, TT.d 133, s. 445.
[627] Eğriboz kanunnâmesinde *"resm-i dühan hariçten bir toprakta gelip kışlayup ziraat ve haraset etmeyüp asla ol sipahiye nesne vermeyenlerden alınmak kanundur amma gelüp toprakta ziraat ve haraset edüp öşür verenlerden resm-i dühan alınmak kânun olmamagın"* denmektedir. Ayrıntılı bilgi için Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *AÜDTCFD*, C. 5, S. 5 (1947), s. 505. Burada bulunan Müslümanlardan dühan resmi alındığından bunların ziraat etmedikleri anlaşılmaktadır.
[628] BOA, TT.d 234, s. 374.
[629] BOA, TT.d 234, s. 171.

nahiyesinde 1455 tahririnde 129[630], 1477 tahririnde 115[631], 1485 tahririnde 125[632], 1487 tahririnde 147[633], 1519 tahririnde 146[634], 1526 tahririnde 151[635], 1544 tahririnde 160[636], 1569 tahririnde 212[637] köy ve mezra kayıtlıydı.

Tablo 25: Morova Nahiyesi Nüfusu (1455-1569)

Tarih	Köy ve Mezra	Müslüman Hane	Gayrimüslim Hane	Mücerred	Bive
1455	129	-	3646	268	96
1477	115	-	2288	335	146
1485	125	6	2586	379	168
1487	147	14	2710	723	193
1519	146	-	2379	278	112
1526	151	4	2745	405	190
1544	160	7	3103	404	89
1569	212	57	4337	1375	24

Morova nahiyesinin nüfus istatistik verilerine genel olarak bakıldığında 1455'ten 1477'ye azalma söz konusudur. Bu durum yukarıda bahsi geçen Vılçıtrın ve Priştine nahiyeleri için de geçerlidir. Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan diğer birçok nahiye gibi Morova nahiyesinin nüfusunda da XVI. yüzyılın başından ortalarına doğru bir artış söz konusudur. 1519'dan 1544'e kadar olan artış normal seyrinde devam etmiştir. Ancak 1569 yılında kayıtlara yansıyan artış oldukça fazladır. Bunun en önemli sebebi bu tahrirde Priştine nahiyesine bağlı köylerin büyük çoğunluğunun Morova nahiyesine bağlanmasından kaynaklanmaktadır.

Müslümanlar, gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu köylerde bir iki hane şeklinde mütemekkindi. Bu sebepten burada bulunanların ihtida ederek Müslüman oldukları tahmin edilmektedir. Morova nahiyesinde 1485 tahririnde altı, 1487 tahririnde 14, 1526'da dört,1544'de yedi, 1569'da ise 57 hane Müslüman vardı.

Obiç Nahiyesi

Günümüzde Priştine ile Üsküp arasındaki Kaçanik geçidi civarlarındaki bölgeye tekabül eden Obiç nahiyesi tahrir defterlerinde zaman zaman müstakil bir nahiye zaman zaman da Morova nahiyesi içerisinde gösterilmiştir. 1455 tarihinde küçük bir pazarı bulunan Obiç'e bağlı 16 köyde 559 gayrimüslim hane, 98 mücerred ve 16 bive vardı. Obiç nahiyesinde 1477'de 19, 1485 ve 1487 yıllarında 15 köy vardı. 1485 yılında Obiç nahiyesinin nüfusu yaklaşık %40 azalmıştı.

[630] BOA, TT.d 02M, s. 159- 246.
[631] BOA, MAD. 16, s. 44- 110.
[632] BOA, MAD.d 97, s. 20- 182.
[633] BOA, TT.d 22, s. 15- 111.
[634] BOA, TT.d 977, s. 6- 200.
[635] BOA, TT.d 133, s. 106-600.
[636] BOA, TT.d 234, s. 164-624.
[637] TKGM, TADB, TTd 201, v. 308/a – 370/b.

Tablo 26: Obiç Nahiyesi Nüfusu (1455-1487)

Tarih	Köy ve Mezra	Müslüman Hane	Gayrimüslim Hane	Mücerred	Bive
1455	16	-	559	98	16
1477	19	1	643	131	25
1485	15	-	378	34	24
1487	15	-	341	68	29

XVI. yüzyıl defterlerinde kaydı görülmeyen nahiyenin bu asrın başlarında Morova nahiyesine bağlandığı tespit edilmiştir. 1455 tahririnde Obiç köyünde *"küçük pazardır"* şeklinde not düşülmüştü[638]. Daha sonraki tüm tahrirlerde burada bir pazar olduğu kayıtlıdır. 1569 tarihli son tahrir defterinde ise Morova nahiyesine bağlanmış olan Obiç köyüne şöyle bir kayıt düşülmüştü: *"Karye-i mezbûrda sabıka bac-ı bazar yazulup haliya emr-i şerifle ref' olunup Kaçanik nâm karyede cem' olur"* [639]. Bu kayıttan Obiç köyünde kurulan pazarın Kaçanik köyüne taşındığı anlaşılmaktadır. Üsküp'e bağlı bir nahiye olan Kaçanik'te aynı zamanda bir de derbent vardı. Üsküp ile Priştine arasında bulunan bu derbent ulaşım konusunda oldukça önemliydi[640]. Ticari malların buradan gelip geçtiği düşünüldüğünde Kaçanik'te pazar kurulması kaçınılmazdır. Obiç ile Kaçanik nahiyesi köyleri karşılaştırıldığında bu iki nahiyenin farklı köylerden oluştuğu, sadece pazarın Kaçanik'e taşındığı, köylerin ise bu nahiyeye ilhak olmadığı tespit edilmiştir.

Lab Nahiyesi

Lab nahiyesi Vılçıtrın'ın doğusunda, Priştine'nin kuzeyinde, Poduyeva şehri civarında bulunan bölgeyi kapsamaktadır. Vılçıtrın ile Priştine kazaları arasında bulunan Lab, tahrir defterlerinde bazen Vılçıtrın kazasında, bazen de Priştine kazasında zikredilmiştir. 1455 yılında bu nahiyeye bağlı 22'si voynuk köyü olmak üzere toplam 234 köy ve mezra vardı[641]. 1477 tahririnde 290[642], 1485 tahririnde 248[643], 1487 tahririnde 271[644], 1519 tahririnde 254[645], 1526 tahririnde 245[646], 1544 tahririnde 264[647] ve 1569 tahririnde 166[648] köy ve mezra Lab nahiyesine bağlıydı.

Tablo 27: Lab Nahiyesi Nüfusu (1455-1569)

Tarih	Köy ve Mezra	Müslüman Hane	Gayrimüslim Hane	Mücerred	Bive
1455	234	-	4101	705	118

[638] BOA, TT.d 02M, s. 43.
[639] TKGM, TADB, TTd 201, v. 333/a.
[640] Eyüp Kul, "Priştine-Üsküp Yolu Üzerinde Bir Derbent: Kaçanik", *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hakani*, ed. Abidin Temizer, Uğur Özcan, Libra Kitapçılık, 2015, s. 398.
[641] BOA, TT.d 02M, s. 340-464.
[642] BOA, MAD.d 16, s. 44-72.
[643] BOA, MAD.d 97, s. 32-172.
[644] BOA, TT.d 22, s. 23-112.
[645] BOA, TT.d 977, s. 8-200.
[646] BOA, TT.d 133, s. 180-560.
[647] BOA, TT.d 234, s. 180-642.
[648] TKGM, TADB, TTd 201, v. 133/a – 178/a.

1477	290	-	4289	1111	238
1485	248	-	4655	489	282
1487	271	14	4331	1464	243
1519	254	2	4150	604	185
1526	245	6	3813	757	223
1544	264	-	3979	569	85
1569	166	17	2388	914	43

XV. yüzyılın ikinci yarısı Lab nahiyesine bağlı köy sayısında, 1477 tahriri hariç, olağan dışı bir artış ya da azalış söz konusu değildi. 1487 tahririne kadar gayrimüslim hane sayısında sürekli bir artış olmuş, en fazla gayrimüslim 4655 hane ile 1485 tahririnde kaydedilmişti. XV. yüzyılda artış eğilimi gösteren hane sayısı XVI. yüzyılda azalışa geçmişti. Özellikle 1569 tahririnde hem nahiyeye bağlı köy sayısında hem de gayrimüslim hane sayısında yaklaşık %40 azalma söz konusudur. Nahiyede bulunan mücerred sayılarında ise 1477 ve 1487 tahrirlerinde yüksek bir artış olduğu görülmektedir. 1477 tahririnde mücerred olarak kaydedilenlerin bir kısmının 1485 tahririnde hane sayısına dâhil edildiği, 1487 tahririnde ise hane sayısına dâhil edilenlerin bir kısmının yeniden mücerred olarak kaydedildiği düşünülmektedir. Zikredilen üç tahrir defterindeki hane ve mücerred sayılarındaki değişim bu durumu destekler niteliktedir.

Lab nahiyesinde 1487 tahririnden beri görülen Müslüman haneler gayrimüslimlerin sayısal olarak çoğunlukta olduğu köylerde bir iki hane şeklinde kayıtlıydı, fakat 1526 tahririnde Rujine[649] köyünde hiç gayrimüslim bulunmazken iki hane Müslüman hane yazılmıştır. Bu tahrirde kaydedilen diğer dört hane Müslüman yukarıda belirtildiği şekilde, gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu yerlerde, bir iki hane olarak mütemekkindi. Bu verilerden hareketle burada bulunan gayrimüslimlerin ihtida ederek Müslüman olduğu tahmin edilmektedir.

3. Novabırda Kazası

Gelirlerinin neredeyse tamamı padişah hassı olan Novabırda kazasında Novabırda ve Yanova şehirlerinin yanı sıra 15'den fazla nahiye vardı. Dağlık bir araziye sahip olan bölgenin nahiyeleri diğer kazalardaki nahiyelere oranla küçüktür.

3.1. Novabırda Şehri

İtalyanlar tarafından Rocca di Novomonte[650] diye anılan Novabırda, 1455 tarihinde Fatih Sultan Mehmed'in ordusu ile gelip bizzat fethettiği yerleşim yeridir. Burası muhtelif kaynaklarda Novo Brdo – Novo Brodo[651], Nevabir[652], Novaberde[653],

[649] BOA, TT.d 133, s. 251.
[650] Friedrich Karl Kienitz, *Sultanların Şehirleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014, s. 154.
[651] Gabor Agoston, "Ateşli Silahlar ve Askeri Uyarlama: Osmanlılar ve 'Askeri Devrim'", *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, çev. Kahraman Şakul, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, ss. 48–49.
[652] Robert Anhegger, Halil İnalcık, *Kânûnnâme-i Sultâni Ber Mûceb-i 'Örf-i 'Osmâni II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000, s. 6.
[653] Skender Rızaj, "1569/70 Yıl Mufassal Defterine Göre Maden Şehri Novaberde", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1985, ss. 553–56.

Novaberda[654] ve Novabırda[655] gibi isimlerle zikredilmiştir. Şehrin isminin bu kadar farklı olmasının sebebi belgelerdeki yazım şeklinin çeşitlilik arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Burası aynı kanunnamede bile altı farklı şekilde yazılmıştır[656].

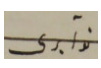
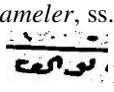
Şehir, düzlüklerde bulunan diğer Kosova şehirlerinin aksine yüksekçe bir dağın zirvesine kurulmuştu. Bugün terkedilmiş bir vaziyette bulunan Novabırda, Gilan şehrinin yaklaşık 20 km kuzeyindedir. Novabırda şehri ile ilgili en erken tarihli veriler eksik ve yıpranmış olan 1498 tarihli tahrir defterinde bulunmaktadır. Novabırda şehrinde 1498 tarihinde 38 mahallede meskûn 700 gayrimüslim hane ve 138 bivenin yanı sıra 78 hane nev-yafte[657] vardı[658]. Bu defterde hiç Müslüman hanesi zikredilmemişti ve gayrimüslimler için *"Nefs-i şehrin halkı ehl-i madendir, ziraat etmezler galle hâsılları yoktur"* şeklinde bir not düşülmüştü. Bu kayıttan şehirde yaşayan gayrimüslimlerin tamamının madenci olduğu anlaşılmaktadır. Şehirdeki mahalle sayısı 1526 tarihinde 47[659], 1544 tarihinde 42[660], 1569 tarihinde 25[661] idi.

Tablo 28: Novabırda Şehri Nüfusu (1498-1569)

Tarih	Müslüman			Gayrimüslim		
	Hane	Mücerred	Üstat	Hane	Mücerred	Bive
1498	**-**	**-**	**-**	700	-	138
1526	77	3	62	323	29	24
1544	86	-	76	300	30	15
1569	103	-	35	231	28	15

Şehirde, 1526 tahriri ile birlikte Müslüman nüfusun da kaydedilmeye başlandığı görülmektedir. Bu tarihte dört mahallede 77 Müslüman hane meskûndu. Ayrıca burada gümüş madeninin işlenmesinden dolayı darphâne ve kalhâne gibi çok sayıda ustalık gerektiren işletmelerde çalışan 62 üstat vardı. Zikredilen kişiler *"Cemaat-i Üstadân"* başlığı altında deftere kaydedilmişti ve 13 tanesi berat sahibiydi. Buraya iskân ettirilen Müslüman nüfusun madenci olduğu görülmektedir. Trebçe, Yanova ve Belasniçe şehirleri de maden şehriydi ve buralara da Müslüman nüfus iskân ettirilmişti, fakat sadece Novabırda'da Müslüman üstatlar vardı. Zikredilen diğer şehirlerde bulunan Müslümanlar için "üstad" kaydına rastlanmamıştır. Bu durum Novabırda'da bulunan kalhâne ve darphâne ile ilişkiliydi ve üstatlar darphânede görevliydi. 1544 yılına gelindiğinde Müslüman nüfus 86 haneydi, bu rakama ek olarak 76 üstat vardı[662]. 1569 tahririnde ise

---

[654] Emecen, "Ateşli Silahlar Çağı: Askeri Dönüşüm ve Osmanlı Ordusu", s. 35.
[655] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 3 vd.
[656] Anhegger, İnalcık, *Kânûnnâme-i Sultâni Ber Mûceb-i 'Örf-i 'Osmâni II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, ss. 5–6 Not 13. Farklı yazım şekillerine örneker:
 BOA, MAD.d 14648, s. 1-2; BOA, MAD.d 468, s. 23.
[657] Arazi tahririnde bir önceki sayıma nazaran fazla olarak çıkan nüfustur. Ayrıntılı bilgi için Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2015.
[658] BOA, TT.d 28, s. s. 15.
[659] BOA, TT.d 133, s. 12-22.
[660] BOA, TT.d 234, s. 15-23.
[661] TKGM, TADB, TTd 201, v. 6/a – 9/b.
[662] BOA, TT.d 234, s. 17-23.

Müslümanlar 103 hane ve 35 üstat, gayrimüslimler ise 231 hane, 28 mücerred ve 15 bive olarak kaydedilmişti. XVI. yüzyıl defterlerinde şehirde, ayrıca Yahudi cemaati olduğu ve sayılarının 10'u geçmediği görülmektedir.

Şehirlerdeki iktisadi hayat, nüfus artışında belirleyici etken olmuştur[663]. Gümüş madeninin varlığı tarih boyunca Novabırda şehri için en önemli unsurdur. Novabırda şehri sakinlerinin tamamının madenci olması şehirdeki nüfusunun madenlerin verimliliği ile doğru orantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Şehir, Sultan II. Bayezid devrinde muazzam bir ilerleme kaydetti[664]. Fakat sonrasında burada bulunan maden kuyuları zamanla derinleşmeye ve verimsizleşmeye başlamıştı. Ayrıca açılan kuyuların suyla dolduğu, dolayısıyla üretimin aksadığı da bilinmektedir[665]. Bölgedeki madencilik faaliyeti XV. yüzyılın ikinci yarısında belirli bir süre istikrar ve ilerleme kaydettikten sonra XVI. yüzyıl başlarında gelişmenin temposu yavaşlamıştır[666]. Dolayısıyla şehirdeki nüfusun ve mahalle sayılarının 1498'den 1569'a sürekli azalmasının madenlerin verimsizleşmeye başlamasından ileri geldiği düşünülmektedir. Şehirde bulunan üstat sayısının azalması da aynı durumla ilişkilidir. Şehrin gelirleri doğrudan padişah hassıydı ve XVI. yüzyıl boyunca padişah haslarına bakıldığında sürekli bir düşüşün yaşandığı görülmektedir. Bu da bölgede bulunan madencilik faaliyetinin, paralelinde nüfusun azaldığının göstergesidir.

Tablo 29: Novabırda Şehri Müslüman Mahalleleri (1526-1569)[667]

Müslüman								
1526			**1544**			**1569**		
Mahalle İsmi	**H**	**M**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**
Câmi'-i Şerif	45	3	Câmi'-i Şerif	41	-	Câmi'-i Şerif	26	-
Darphâne	22	-	Darphâne	5	-	Darphâne	40	-
Cedid Kasab	7	-	Cedid Kasab	21	-	Kasab	11	-
Çarşı	3	-	Çarşı	14	-	Bu tarihte gayrimüslim mahallesi		
-	-	-	Hamam Cedid	5	-	Hamam	21	-
-	-	-	-	-	-	Mehmed Çelebi	5	-
Cemaat-i Üstadân Darphâne-i Bâlâ 18			Cemaat-i Üstadân-ı Dezgah-i Bala 19					
Cemaat-i Üstadân-ı Vasat 16			Cemaat-i Üstadân Dezgah-ı Vasat 19					
Cemaat-i Üstadân-ı Darphâne-i Zir 15			Cemaat-i Üstadân-ı Dezgah-ı Zir 16			Cemaat-i Darphâneciyan 26		
Cemaat-i Üstadân ba-berat-ı padişahi 13			Cemaat-i Üstadân-ı ba-berat 22			Cemaat-i Üstadân -ı ba-berat 9		

663 Tuncer Baykara, "Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet Midir?", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 533.
664 Rızaj, "1569/70 Yıl Mufassal Defterine Göre Maden Şehri Novaberde", s. 553.
665 Anhegger, İnalcık, *Kânûnnâme-i Sultâni Ber Mûceb-i 'Örf-i 'Osmâni II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, s. 10; Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, s. 255.
666 Skender Rızaj, "Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darphanelerine Dair Mukataalar (XV-XVII yy)", *I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1973, s. 245.
667 BOA, TT.d 133, s. 12-14; BOA, TT.d 234, s. 15-17; TKGM, TADB, TTd 201, v. 6/a – 7/a.

Vılçıtrın Sancağı'nın diğer şehirlerinde Müslüman mahalleleri bir cami ya da mescit etrafında kurulurken Novabırda şehrinde bu kaide geçerli değildir. Dini mabet etrafında kurulan sadece bir mahalle, Câmi'-i Şerif Mahallesi vardı, diğer mahalleler ise şehirdeki hamam ve darphâne gibi binalar etrafında kurulup genişlemişti. Şehirde yaşayan Müslüman reaya 1526'da dört, 1544'te ve 1569'da beş mahallede meskûndu. Önceleri Müslümanların ikamet ettiği Çarşı Mahallesi'nde 1569 tahririnde sadece gayrimüslimlerin ikamet ettiği, fakat aynı tarihte mahalledeki Çarşı Mescidi'nin varlığını sürdürdüğü bilinmektedir[668]. Şehirde var olan mahallelere 1544'te Hamam Mahallesi ile 1569'da Mehmed Çelebi Mahallesi eklenmiştir. Müslüman mahalleri içerisinde 1526 ve 1544 tarihlerinde en kalabalık mahalle Câmi'-i Şerif Mahallesi'ydi. 1569 yılına gelindiğinde ise en kalabalık mahalle Darphâne Mahallesi olmuştur.

Tablo 30: Novabırda Şehri Gayrimüslim Mahalleleri (1498-1569)[669]

İsmi değişmeyen gayrimüslim mahalleleri															
1498				**1526**				**1544**				**1569**			
Mahalle İsmi	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**
Pop Simon	16	-	1	Pop Simon	12	-	-	Pop Simon	9	2	-	Pop Simon	13	2	1
Sekuliçik	23	-	7	Sekuliçik-i Büzürg	3	-	-	Sekuliç-i Büzürg	2		-	Sekuliç	8	2	-
				Sekuliçik-i Küçük	9	-	-	Sekuliç-i Küçük	4	2					
İstepan Protopop	27	-	1	İstepan Protopop	7	3	2	Protopop	4	1	-	Protopop	9	2	2
İsveta Petri	15	-	3	İsveta Petri	2	-	1	İsveta Petri	8	2	1	İsveta Petri	19	2	2
Kaluger Gligor	16	-	3	Kaluger Likor (Glikor)	8	-	2	Kaluger Glikor	8	1	1	Kaluger Glikor	6	-	-
Pop Gore Şuşter	37	-	3	Gore Şuşter	28	-	1	Pop Gore	26	2	2	Şuşter (Gore Şuşter)	14	-	-
İsveta Petka	28	-	11	-	-	-	-	İsveta Petka	18	2	-	İsveta Petka	9	3	
-	-	-	-	Cemaat-i Yahudiyan	6	-	-	Cemaat-i Yahuda	6	-	-	Cemmat-i Yahuda	6	-	-
Kaluger Çirvenka	13	-		Kaluger Çirvenka	3	-	-	Küçük Kaluger	4	-	-	-	-	-	-
Gore Kâtip Darphâne	4	-	-	Gore el-Kâtip	3	-	-	Gore el-Kâtip	1	-	-	-	-	-	-
Mahalle-i Cedid	10	-	-	Mahalle-i Cedid	3	2	1	Cedid	6	1		-	-	-	-
Marko v. İstepan	22	-	-	Marko İstepan	13	2	-	Marko İstepan	15			-	-	-	-

[668] 1569 tahririnde bu mescitte görevli imam ve müezzinin Darphâne Mahallesi'nde meskûn olduğu görülmektedir. TKGM, TADB, TTd 201, v. 6/b.

[669] BOA, TT.d 28, s. 1-15; BOA, TT.d 133, s. 15-22; BOA, TT.d 234, s. 17-23; TKGM, TADB, TTd 201, v. 7/b – 9/b.

Pop Bojdar İsklan	16	-	3	Pop Bojdar	10	-	-	Pop Bojdar	7	2	1	-	-	-	-
Pop Dançul	19	-	20	Pop Dançul	3	-	1	Pop Dançul	3	-	-	-	-	-	-
Pop Dimitri Grnobik	23	-	6	Pop Dimitri Krilovik	6	1	1	Pop Dimitri Krilovik	5	2	-	-	-	-	-
Pop İstepan Raşik	15	-	2	Pop İstepan Raşik	10	-	2	Pop İstepan Raşik	6	2		-	-	-	-
Pop Vladko	34	-	11	Pop Vladko	14	4	3	Pop Vladko	13	1	-	-	-	-	-
Pop Laşiç	18	-	6	Pop Laşiçik	8	-	2	Laşiçik	3	-	-	-	-	-	-
Pop Lukaç	27	-	4	Pop Lukaç	5	1	-	Pop Lukaç	4	2	-	-	-	-	-
Pop Nikola Liplaniç	31	-	9	Pop İstephan Liplan	13	2	1	Pop Liplan	10	-	-	-	-	-	-
Pop Prodan	13	-	2	Pop Prodan	2	-	-	Pop Prodan	2	1	-	-	-	-	-
Pop Provalye	32	-	5	Provalye Pop	12	2	-	Provalye Pop	12	1		-	-	-	-
Pop Radosav	13	-	3	Pop Radosav	7	2	3	Pop Radoslav	7	1	3	-	-	-	-
Boyabile	6	-	-	Boyabile Küçük Filip	5	-	-	Pop Boyabile Küçük Filip	5	-	-	-	-	-	-
Pop Sinçik	34	-	1	Pop Şinçik	18		1	Pop Sinçik	28	1	1	-	-	-	-
Raye Vasil	10	-		Raye Vasil	7	-	-	Raye Vasil	5		1				
-	-	-	-	Pop Raye Vasil Küçük	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pop Nikolin	7	-	1	Pop Nikovan	3	-	-								
Şaşko Çirkova	20	-	1	Şaşko Çirkova	10	3	-								
İsmi değişen gayrimüslim mahalleleri															
İsmolik	9	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İspasoviç	9	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pop Boşko	20	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pop Gore	3	-		-	-	-	-					-	-	-	-
Pop Gusumik	32	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pop Hralye	12	-		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pop İnosik	17	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Prodaşik	10	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Velika Vrata	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Pop Filip	27	-	5	-	-	-	-	Pop Filip	9	1	4	-	-	-	-
-	-	-	-	Guşçik Pop	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	Karniç	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	Lista Tavçe	6	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	Male Kaluger	4		-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	Pop İsveta Niko	19	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	Pop Petri nam-ı diğer Petrili	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	Pop Trovanik	6	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	Pop Yorko	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	Provalye-i Küçük	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	Bazar-ı Hınzır	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	Dubliçik İstoyko	7	-	-	Dubliçik İstoyko	3	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	Pop Radosav İbyonik	4	1	2	Pop Radoslav İbyonik	4	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	Pop Bortbar-ı Cedid	3	-	-	Bortbar	5	1	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	Badiska? Hariç ez defter	1		-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	Tuz Bazarı	1		-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	Pop Brodaşik	3	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	Briştad	5		1	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	İspasviç	7			-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	Pop Guşçik	4	2	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Kovaç Radosav	12	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Kudiçka	13	2	
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Marko Krist	26	3	3
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Pop Groban	5	1	1
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Pop Krilonye	10	1	2
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	İzlatar	9	1	1
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Kalin	9	2	1
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Samaydi	9	1	
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Sukraye	15	2	1
-	-	-	-	Bu tarihte Müslüman mahallesi				Bu tarihte Müslüman mahallesi				Çarşı	13	-	-

-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Cemaat-i Gebran	14	-	1
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Pop Loje	4	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Vuk Mirkaşin	8	4	-

Novabırda şehrinde bulunan gayrimüslim mahallelerinin sayıları XV. yüzyıl sonu XVI. yüzyıl başında artmış, XVI. yüzyıl ortalarına doğru ise azalmıştı. XVI. yüzyıla ait ilk iki tahrirde mahalle sayısında ve buralarda ikamet eden gayrimüslim nüfusunda önemli bir değişim yoktur, fakat 1569 tarihinde şehirdeki mahalle sayısının ve nüfusun azaldığı görülmektedir. Öyle ki bu tarihte mahalle sayısı neredeyse %50 azalmıştır. Novabırda'da bulunan gayrimüslim mahallelerinin çoğuna birer *Pop* yani *Papaz* tayin edilmişti ve mahalleler de isimlerini o papazlardan almıştı. Mahallere tayin edilen papazların ölmesi veya görevden azli neticesinde yerine yeni bir papaz atanırdı. Bu gibi durumlarda mahalleler yeni tayin edilen papazın adı ile kaydedilirdi[670], fakat bu genel bir kaide olmayıp bazı durumlarda mahallelerin isimlerinde değişiklik olmazdı.

Novabırda şehri gayrimüslim mahalle isimleri tahrirler arasında karşılaştırmalı olarak incelendiğinde yukarıda zikredilen durumun gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Örneğin, 1569 tahririnde kaydedilen 21 mahalleden sadece yedi tanesi bir önceki mahalle ile aynı isimde olup 13 mahallenin ismi değişmiştir. *Pop* ile başlayan bazı mahalle isimleri bir sonraki tahrirde değişirken, bazıları aynı kalmıştır. 1498 tahririnde şehirde bulunan gayrimüslim mahallelerinin isimlerine bakıldığında 38 mahalleden 23'ünde pop yani papaz kelimesi geçmektedir. Aynı durum diğer tahrirlerde de mevcuttur. 1526 tahririnde 43 mahalleden 24'ünde, 1544 tahririnde 37 mahalleden 20'sinde, 1569 tahririnde 19 mahalleden beşinde papaz kelimesi geçmektedir. Papaz isimlerinin kullanılması 1526 ve 1544'te oldukça fazla iken 1569'da azalmıştı. Şehirdeki gayrimüslim mahallelerinin isimleri incelendiğinde şehirdeki bazı önemli kişilerin adlarıyla da mahallelerin kurulduğu görülmektedir. Örneğin 1498 tahririnde bir mahalle Novabırda darphânesinde kâtiplik yapan Gore isminde bir gayrimüslimin adı ile kaydedilmişti. Zikredilen mahalle ismini ve varlığını 1526 ve 1544 tahrirlerinde de devam ettirmesine rağmen 1569 tahririnde bu isimde bir mahalleye rastlanmamıştır. Bu duruma diğer bir misal 1569 tahririnde kaydedilmiş olan *Kovaç Radosav Mahallesi*dir. Bu mahalle de ismini demircilikle uğraşan Radosav ismindeki gayrimüslimden almıştı. Gayrimüslim mahalle sayısı fazla olmasına rağmen mahallede ikamet eden reayanın adedi azdır. Mahallelerde ortalama 8-10 hane gayrimüslim ikamet etmektedir. Mahallelerin bu denli küçük olması şehrin kurulduğu coğrafyanın dağlık olması ve genişlemeye müsait olmaması ile açıklanabilir. Hıristiyan reayadan başka burada Yahudiler ikamet etmekteydi. Her üç tahrirde de altı hane olarak kaydedilen Yahudilerin 1569 tahririnde bağlı oldukları cemaatlerinin Selanik'te olduğu kaydedilmişti[671].

Osmanlı Devleti'nden önce bölgeye hâkim olan Sırp despotluklarının mali gücü burada bulunan madenlerden gelmekteydi. Gümüş madenlerini Sas madenciler vasıtasıyla işleten Kral Lazar, çıkartılan gümüşü Raguzalı tüccarlara satarak büyük gelir

[670] Demir, *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı*, s. 91.
[671] TKGM, TADB, TTd 201, v. 7/a.

elde etmiş, bu gelir sayesinde Osmanlılara karşı yapılan savaşları finanse edebilmişti[672]. Osmanlı Devleti tarafından nihai olarak 1455'te fethedilen Novabırda'da gümüş madenciliği devam ettirilmişti[673]. Şehir fethedildikten sonra burada bulunan gayrimüslimlerin İstanbul'a taşındığı, sonrasında Türklerin buraya yerleştiği ileri sürülmektedir[674]. Fakat şehirde yaşayanların madencilikle uğraştığı düşünüldüğünde maden işlerinin devam edebilmesi bu nüfusa bağlıydı. Dolayısıyla şehirde yaşayanların değil kırsalda yaşayan kimselerin göç ettirildiği düşünülmektedir.

Çıkartılan gümüş madeni sayesinde bu yüzyılın ilk yarısında hayli kalabalık olan şehirde Müslüman ve gayrimüslim mahalleleri toplamı 46'yı bulmuştu. Fakat yüzyılın ikinci yarısına doğru mahalle sayılarında bir azalmanın olduğu, dolayısıyla nüfusunda da bundan etkilendiği yukarıdaki tablodan açıktır. Hatta 1664-1665 yılında mahalle sayısı 10'a kadar düşmüştür[675]. XVII. yüzyıl ortalarında Novabırda'ya gelen Evliya Çelebi burada üç adet gümüş damarının hâlen var olduğunu ve bu gümüşü madenlerden mahkûmların çıkarttığını yazmaktadır[676]. Bir dizdarın görev yaptığı Novabırda kalesinde 20 adet müstahfızın yanı sıra kethüdayeri ve yeniçeri serdarı gibi çeşitli askerî görevlilerin olduğu bildirilmektedir. XVII. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan Osmanlı-Avusturya savaşları (1683-1699) genel olarak madenlere ağır zararlar verdi, bu nedenle madenlerdeki üretim oldukça azaldı[677]. Nitekim bu uzun savaşın daha başlarında, 1685 yılında şehrin nüfusunun 650 hane olduğu belirtilirken[678]; Rızaj şehrin XVII. yüzyılın sonunda küçük bir köye dönüştüğünü ileri sürmektedir[679]. Yaşanan bu olaylar neticesinde XVIII. yüzyılın başlarında şehrin nüfusu azalmıştı[680]. Bu nüfus düşüşüne etki eden faktörler içerisinde yukarıda Priştine şehri kısmında belirtilen eşkıyalık olaylarının[681] benzerlerinin buralarda da görülmesi ve gümüş üretiminin zamanla azalması gösterilebilir.

Şehir dağlık alanda kurulu olduğu için onu besleyen dinamiklerin ortadan kalması, ulaşımının güç ve zahmetli olması buranın cazibesini yitirmesine ve zamanla terkedilmesine yol açmıştır. Günümüzde yıkık ve harabe olan Novabırda'da sadece 10 hane bulunmaktadır. Dolayısıyla bugünden bakılarak XVI. yüzyıl yapılarının ve mahallelerinin yerini tespit etmek çok güçtür.

3.2. Yanova Şehri

Novabırda ile Priştine şehirleri arasında bulunan ve Novabırda kazasına bağlı olan bu şehirde 1496 tarihli cizye defteri kayıtlarına göre dört mahalle, bu mahallelerde 186

---

672 İnalcık, "Murad I", s. 118.
673 Sahillioğlu, "Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları", s. 23.
674 İ. Zdravkovic, M. Simic, "Manje Crkvene Gradevine i Zgrade iz Turskog Doba na Novom Brdu i u Okolini", *Buletini i Muzeumit Te Kosove Metohis Glasnik Muzeja Kosova ı Metohije*, 1956, s. 264.
675 Олга Зирojевић, "Кроз Новобрдске Махале 1664/65. Године", *Miscellanea*, C. 20 (1990), s. 9.
676 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, s. 315.
677 Rızaj, *Kosova Gjate Shekujve XV, XVI dhe XVII*, s. 262.
678 Zdravkovic, Simic, "Manje Crkvene Gradevine i Zgrade iz Turskog Doba na Novom Brdu i u Okolini", s. 267.
679 Rızaj, "1569/70 Yıl Mufassal Defterine Göre Maden Şehri Novaberde", s. 556.
680 Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 338.
681 İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, ss. 339–40.

gayrimüslim hane ve 22 bive vardı[682]. Yanova'da 1498 tarihli parça tahrir defterinde beş[683], 1526 ve 1544 tarihinde ise altı[684] mahalle kaydedilmişti. 1569 tahririnde İstarosile nahiyesine bağlanan bu şehirde gayrimüslimler 247 hane, 17 mücerred ve altı bive olarak kayıtlıydı[685].

Tablo 31: Yanova Şehri Nüfusu (1496-1569)

Tarih	Müslüman	Gayrimüslim		
	Hane	Hane	Mücerred	Bive
1496	**-**	186	-	22
1498	**-**	245	-	23
1526	6	218	17	9
1544	-	241	22	4
1569	42	247	17	6

Yanova'da bulunan Müslüman nüfus 1526 tahriri ile kaydedilmeye başlanmıştır. Bu tarihte altı hane olarak kaydedilenlerin ihtida sonucu Müslüman olduğu tahmin edilmektedir. Sayısı oldukça az olan Müslümanlar 1544 tahririnde kaydedilmemiştir. Bu durum Müslümanların göç etme ihtimali ile açıklanabilir. İncelenen döneme ait son tahrirde ise Müslüman hane sayısı 42'ye ulaşmıştır. Müslüman nüfusun azınlıkta olduğu Yanova şehrinde gayrimüslim nüfus her geçen yıl artmıştır. Bu artışta bölgede bulunan maden işletmeciliğinin katkısı olduğu düşünülmektedir. Şehirde yaşayan Müslümanlar ise defterlerde cemaat olarak kaydedilmiştir.

Tablo 32:Yanova Şehri Mahalleleri (1496-1569)[686]

1496	1498	1526	1544	1569
Müslüman				
-	-	Cemaat-i Müslümanân 6	-	Cemaat-i Müslümanân 42
Gayrimüslim				
Arbanaş	Arbanaş	Arbanaş	Arbanaş	Arbanaş
Belakaniçe	Belakaniçe	Belakaniçe	Belakaniçe	Belakaniçe
Pop Nenade	Pop Nenade	Pop Nenade	Pop Nenade	Pop Nenade
Dolna Kray	Dolna Kray	Dolna Kray	Dolna Kray	Dolna Kragoy
-	Spot	Spot	Spot	Spot
-	-	Zabiçe	Zabiçe	Zabiçe

[682] BOA, MAD 14668, s. 1-5.
[683] BOA, TT.d 28, s. 110-114.
[684] BOA, TT.d 133, s. 23-25; BOA, TT.d 234, s. 114-117.
[685] TKGM, TADB, TTd 201, v. 97/a -98/b.
[686] BOA, MAD.d 14648, s. 1-5; BOA, TT.d 28, s. 110-112; BOA, TT.d 133, s. 23-25; BOA, TT.d 234, s. 114-117; TKGM, TADB, TTd 201, v. 97/a-98/b.

Şehirde bulunan mahalle sayıları yıldan yıla artış göstermiş ve son tahrir olan 1569'da altıya ulaşmıştı. Gayrimüslim mahalleleri arasında Arbanaş Mahallesi her zaman en kalabalık mahalle olarak kalmıştı. Öyle ki bu mahallede 1526'da 73[687], 1544'de 79[688] ve 1569 tahririnde 84[689] hane gayrimüslim vardı. Nüfus bakımından en düşük mahalle ise yine her üç tarihte de değişmeyen Zabiçe Mahallesi'ydi.

3.3. Kırsal Nüfus ve Yerleşme

Novabırda kazasında Bana, Bogarine, Dobriçan, Glama, İstarosile, Karadonlu, Kremenat, Krileva maa Krileva Rika, Leskofça, Muçibaba, Obyest, Ostroviçe, Sirçe, Suteska, Topolniçe, Tırboştice ve Yasenovik nahiyelerinden oluşan irili ufaklı 18 nahiye vardı. Novabırda kazası coğrafi olarak dağlık bir bölgede olduğundan nahiye sayısı fazla, fakat nahiyelere bağlı köy sayısı oldukça azdır. Örneğin 1526 tarihinde Obyest nahiyesine bağlı sadece altı köy vardı ve bu sayı 1544 ve 1569 tarihinde de aynı kalmıştır. Kazada bulunan nahiyeler arasında en büyüğü Topolniçe nahiyesiydi. Bu nahiyenin büyük olmasının yanı sıra bir diğer özelliği XV. yüzyıla ait tahrir defterlerinde de zikredilmesidir. Bugünkü konumu Gilan şehrinin yaklaşık 20 km doğusuna tekabül eden Topolniçe nahiyesinde 1455 tarihinde 75 köy, 852 gayrimüslim hane, 69 mücerred ve 29 bive bulunuyordu[690]. XV. yüzyıl verilerine bakıldığında 1455 yılından 1477 yılına hem köy sayılarında hem de buna bağlı olarak hane, mücerred ve bive sayılarında ciddi bir artış görülmektedir. Bu artışın Topolniçe nahiyesine civar nahiyelerden yeni köylerin eklenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. 1477 ile 1487 tarihleri arasında ise gerek köy sayısı gerekse nüfus miktarındaki artış ve azalışlar olağandır.

Tablo 33: Topolniçe Nahiyesi Nüfusu (1455-1569)

Tarih	Köy ve Mezra	Müslüman Hane	Gayrimüslim Hane	Mücerred	Bive
1455	75	-	852	69	29
1477	158	-	1774	350	138
1485	125	2	1779	204	126
1487	123	7	1472	461	103
1519	132	4	1435	244	67
1526	132	2	1503	235	67
1544	158	-	1396	232	38
1569	130	22	1605	541	37

Topolniçe nahiyesinin neredeyse tamamı gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Nahiyede yaşayan Müslümanlar müstakil bir köy kurmayıp diğer nahiyelerde olduğu gibi gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadıkları köylerde iki üç hane şeklinde kayıtlıydı. Bu sebepten burada bulunan gayrimüslimlerin ihtida ederek Müslüman olduğu tahmin edilmektedir.

[687] BOA, TT.d 167, s. 321.
[688] BOA, TT.d 234, s. 114.
[689] TKGM, TADB, TTd 201, v. 97/a.
[690] BOA, TT.d 02M, s. 247-280.

Novabırda kazasına bağlı diğer nahiyelere ait bilgiler Topolniçe nahiyesi kadar fazla değildir. Mevcut bilgilere göre diğer nahiyelere ait en erken kayıtlar 1496 tarihine uzanmaktadır. 1496 tarihli cizye defterinde Krileva, Glama, Kremenat, Tırboştice, Suteska, İstarosile, Bana, Leskofça ve Ostroviçe nahiyeleri kayıtlıdır. Bu bağlamda Novabırda kazasına tabi nahiyeler ve bu nahiyelerde bulunan köy, hane, mücerred ve bive sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 34: Krileva Rika, Glama, Bogarine, Kremenat, Tırboştice, Obyest, Sirçe, Suteska, Muçibaba, İstarosile, Bana, Leskofça, Ostroviçe, Yasenovik, Dobriçan ve Karadonlu Nahiyeleri Nüfusu (1496-1569)

Nahiyeler	**1496**			**1498**		
	K	**H**	**B**	**K**	**H**	**B**
Krileva	22	371	28	21	467	33
Glama	9	84	15	8	90	13
Bogarine	-	-	-	16	286	8
Kremenat	27	332	30	25	486	30
Tırboştice	23	576	45	15	667	30
Obyest	-	-	-	5	121	2
Sirçe	-	-	-	18	339	30
Suteska	21	248	27	9	141	2
Muçibaba	-	-	-	5	39	6
İstarosile	19	373	46	18	414	39
Bana	16	485	25	16	596	19
Leskofça	15	323	28	15	433	27
Ostroviçe	21	833	98	21	867	29
Yasenovik	-	-	-	5	83	11
Dobriçan	-	-	-	9	236	22
Karadonlu	-	-	-	22	812	41
Toplam	**173**	**3625**	**342**	**228**	**6077**	**342**

Bablo 34'de gösterilen 1496 tarihli veriler parçalanmış halde bulunan cizye defterine aittir[691] ve bu defter sadece Novabırda kırsalını göstermektedir. Yine parçalanmış olduğu için bu kazaya ait bazı nahiyelerin kaydı yoktur. 1498 tarihli veriler ise tahrir defterinden alınmıştır. Bu defter de parça hâldedir ve sadece Novabırda kazasını ihtiva etmektedir. Dolayısıyla bu iki defter hazırlanış amaçları bakımından da farklılık arz etmektedir. Belirtilen sebeplerden dolayı tablodaki toplam köy ve hane sayıları arasında farklılıklar mevcuttur. Zikredilen defterler eksikliklerine rağmen XV. yüzyıl Novabırda kırsalı için oldukça kıymetli bilgiler ihtiva etmektedirler.

Nahiyeler	**1526**				**1544**				**1569**			
	K	**H**	**M**	**B**	**K**	**H**	**M**	**B**	**K**	**H**	**M**	**B**
Krileva	20	313	42	13	20	366	58	10	20	236	91	9
Glama	7	61	6	11	9	70	16	2	9	77	40	3
Bogarine	14	107	20	2	14	125	19	1	14	101	39	3
Kremenat	23	238	36	12	23	234	44	4	21	201	64	6

[691] BOA, MAD.d 14648, s. 1-112.

Tırboştice	15	307	38	7	15	305	45	8	23	314	107	4
Obyest	6	51	7	-	6	35	12	-	6	65	19	3
Sirçe	17	182	37	10	18	194	17	8	19	201	67	2
Suteska	10	109	24	4	9	108	17	5	27	233	86	6
Muçibaba	5	25	4	4	6	22	7	4	6	27	16	-
İstarosile	18	260	34	13	18	259	39	7	18	271	91	6
Bana	15	319	35	3	15	139	36	5	16	177	70	9
Leskofça	12	188	19	3	13	91	20	-	13	75	29	2
Ostroviçe	21	467	57	17	22	312	58	4	23	225	73	4
Yasenovik	4	47	5	2	4	64	12	2	3	63	19	-
Dobriçan	8	172	20	-	8	175	34	-	8	170	54	4
Karadonlu	13	189	19	6	13	147	24	5	30	395	138	11
Toplam	**208**	**3035**	**403**	**107**	**213**	**2646**	**458**	**65**	**256**	**2831**	**1003**	**72**

K: Köy ve Mezra Sayısı, H: Gayrimüslim Hane, M: Mücerred, B: Bive

XVI. yüzyıla ait verilerin hepsi tahrir defterlerinden elde edildiği için toplam rakamlar arasında XV. yüzyıl kayıtlarında olduğu gibi büyük farklılıklar yoktur. Bu kapsamda incelendiğinde kaza dâhilinde nüfus bakımından en büyük nahiye Topolniçe'dir. Bu nahiyeyi sırasıyla Ostroviçe, Bana ve Krileva takip etmektedir. Hem köy sayısı hem de nüfus bakımından küçük nahiyeler ise Yasenovik, Muçibaba, Obyest, Glama ve Dobriçan'dır. Yukarıda zikredilen nahiyelerin köy sayılarına ve buna paralel olarak hane sayılarına bakıldığında Suteska ve Karadonlu nahiyelerinde, 1569 tarihinde ciddi bir yükselmenin olduğu görülmektedir. Yasenovik nahiyesinde ise her tahrirde köy sayısı azalma göstermesine rağmen hane sayısında bir azalma söz konusu olmadığı gibi aksine artış yaşanmıştır. Bana nahiyesinde her üç tahrirde köy sayısı aynı kalmasına rağmen gayrimüslim hane sayısında %60'a yakın bir azalma söz konusudur.

Nüfus verileri yukarıda tablo 33 ve tablo 34'de gösterilen nahiyelerin bazılarında az da olsa Müslüman nüfus vardı. 1526 tahririnde Glama nahiyesinde 16 hane[692], Yasenovik nahiyesinde ise bir hane[693] Müslüman yazılmıştır. 1544 yılına gelindiğinde Krileva nahiyesinde iki[694], Glama nahiyesinde bir[695], Dobriçan nahiyesinde altı[696], Sirçe nahiyesinde bir[697], Ostroviçe nahiyesinde bir[698] ve Karadonlu nahiyesinde bir hane[699] Müslüman nüfus kayıtlıydı. Bu iki tahrirde de içerisinde Müslüman hane bulunan köylerde gayrimüslim haneler çoğunluktaydı. Sadece Müslümanlardan oluşan bir köy olmadığı gibi, Müslümanların çoğunlukta olduğu bir köy de yoktu. Dolayısıyla buralarda bulunan kişilerin ihtida sonrası Müslüman oldukları düşünülmektedir. 1569 tahririnde hem nahiyelerde bulunan Müslüman sayısının önceki tahrirlere kıyasla arttığı, hem de Müslümanların çoğunlukta olduğu köylerin olduğu görülmüştür. Bu tarihte Krileva nahiyesinde 10 hane[700], Glama nahiyesinde iki hane[701], Yasenovik nahiyesinde dört

[692] BOA, TT.d 133, s. 34.
[693] BOA, TT.d 133, s. 104.
[694] BOA, TT.d 234, s. 23.
[695] BOA, TT.d 234, s. 35.
[696] BOA, TT.d 234, s. 46.
[697] BOA, TT.d 234, s. 68.
[698] BOA, TT.d 234, s. 100.
[699] BOA, TT.d 234, s. 111.
[700] TKGM, TADB, TTd 201, v. 14/a.
[701] TKGM, TADB, TTd 201, v. 20/a.

hane[702], Bana nahiyesinde bir hane[703], Bogarine nahiyesinde iki hane[704], Dobriçan nahiyesinde 11 hane[705], İstarosile nahiyesinde ise bir hane[706] Müslüman kayıtlıydı.

4. Belasniçe Kazası

İncelenen dönem içerisinde köy sayısı ve nüfusu bakımından en küçük olan bu kaza, Belasniçe ve Belabırda şehirleri ile Koporik nahiyesinden oluşmaktadır.

4.1. Belasniçe Şehri

Belasniçe kazası bugün Mitroviça şehrinin kuzeyinde Sırbistan ile Kosova sınırındadır. Arazisinin bir kısmı Kosova, bir kısmı Sırbistan sınırları içerisinde kalmıştır. Kazanın merkezi olan Belasniçe şehri ile ilgili veriler XVI. yüzyıl ile sınırlıdır. Novabırda ve Yanova şehirleri gibi burası da 1526, 1544 ve 1569 tahrirlerinde zikredilmektedir. 1526 tarihinde yedi mahallesi bulunan şehirde 179 hane gayrimüslim, sekiz mücerred ve 12 bive vardı[707]. 1544 yılında gayrimüslimler 128 hane, 31 mücerred ve üç bive olarak yazılmıştır[708]. 1569 yılına gelindiğinde gayrimüslimler 126 hane, 55 mücerred ve dört bive olmuştu[709]. Gayrimüslimlerin hane sayılarında 1526'dan 1544'e bir düşüş olsa da sonraki tahrirde sayı hemen hemen hiç değişmeden kalmıştır.

Tablo 35: Belasniçe Şehri Nüfusu (1526-1569)

Tarih	Müslüman	Gayrimüslim		
	Hane	Hane	Mücerred	Bive
1526	14	179	8	12
1544	10	128	31	3
1569	23	126	55	4

Belasniçe şehri gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı bir yerleşim birimidir. Burada bulunan Müslümanlar ise Yanova şehrinde olduğu gibi cemaat olarak kaydedilmişti ve en kalabalık oldukları 1569 tarihinde bile sayıları gayrimüslimlerin 1/5'i kadardı. Tahrir defterlerinde şehirde Müslümanlara ait bir yapı ismi zikredilmemiştir. Ancak 1544'te Mevlanâ İskender'in, 1569'da ise Latif Çelebi'nin imamlık görevini ifa ettikleri belgelere yansımıştı. Bu veriler, defterlere kayıtlı olmasa da belirtilen tarihlerde şehirde bir mescidin olduğunu göstermektedir.

Tablo 36: Belasniçe Şehri Mahalleleri (1526-1569)[710]

Müslüman		
1526	**1544**	**1569**

[702] TKGM, TADB, TTd 201, v. 23/a.
[703] TKGM, TADB, TTd 201, v. 34/a.
[704] TKGM, TADB, TTd 201, v. 55/b.
[705] TKGM, TADB, TTd 201, v. 65/a.
[706] TKGM, TADB, TTd 201, v. 100/b.
[707] BOA, TT.d 133, s. 140.
[708] BOA, TT.d 234, s. 136.
[709] TKGM, TADB, TTd 201, v. 121/a.
[710] BOA, TT.d 133, s. 140-142; BOA, TT.d 234, s. 136-138; TKGM, TADB, TTd 201, v. 121/a-122/a.

Cemaat-i Müslümanân 14				Cemaat-i Müslümanân 10				Cemaat-i Müslümanân 23			
Gayrimüslim											
Mahalle İsmi	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**
Boja nâm-ı diğer Pop İstepan	31	-	3	Boja nâm-ı diğer Pop İstepan	25	5	1	İstephan	30	12	1
Nikola Petri	24	-	3	Nikola Petri	16	6	1	Nikola Petri	19	7	-
Nikola İçvetko nam-ı diğer Nikola Olivir	16	1	1	Nikola İçvetko	20	3	1	Nikola İçvetko	22	8	-
Raye Yovan	47	1	2	Raye Yovan	28	7	-	Raye Yovan	27	11	2
Atoriko nam-ı diğer İvanko İstepan	33	3	1	Atoriko nam-ı diğer İvanko İstepan	22	3	-	Pop İvanko	21	12	1
Raye Kaluger Damyan dahi derler	27	3	2	Raye Kaluger Damyan dahi derler	16	7	-	Pop Damyan	7	5	-
Andreye Latin	1	-	-	Andreye Latin	1	-	-	-	-	-	-

Tablo 36 incelendiğinde 1526 ve 1544 tahrirlerinde gayrimüslim mahallelerinin aynen kaydedildiği görülmektedir. Toplam yedi mahallenin dördünün ikinci bir adı daha vardır. İvanko İstepan ile Raye Kaluger mahalleleri 1569 tahririnde görülmemektedir. Bu tarihte zikredilen iki mahallenin isminin değiştiği, İvanko İstephan yerine Pop İvanko, Raye Kaluger yerine Pop Damyan isimlerinin kullanıldığı mahallelerin mevcut hane sayılarından tahmin edilmektedir. 1526 ve 1544 tarihlerinde görülen Andreye Latin Mahallesi sadece bir haneden ibaretti ve son tahrirde ise kaydedilmemişti.

4.2. Belabırda Şehri

Kosova'nın en kuzeyinde Sırbistan sınırına yakın bir bölgede bulunan Belabırda beş mahallesi olan küçük bir şehirdi. Tamamı gayrimüslimlerden oluşan Belabırda'da 1526 tarihinde 81 hane, 11 mücerred ve 23 bive vardı[711]. 1544 yılında ise burada 23 hane, yedi mücerred ve altı bive kalmıştı[712]. Bu rakamlar nüfusunun 1526'dan 1544'e %75 azaldığını göstermektedir. Bir sonraki tahrir olan 1569 tahririnde ise Belabırda 19 hanelik bir köy olarak kaydedilmişti[713].

Tablo 37: Belabırda Şehri Mahalleleri (1526-1544)[714]

Gayrimüslim							
1526				**1544**			
Mahalle İsmi	**H**	**M**	**B**	**Mahalle İsmi**	**H**	**M**	**B**
Protopop	19	1	5	Protopop	9	1	3
Pop Radiboy	20	2	3	Pop Radiboy	2	1	
Pop Radohne	15	1	2	Pop Radohne	5	2	2
Latin	9	1	-	Latin	1	1	-

[711] BOA, TT.d 133, s. 148.
[712] BOA, TT.d 234, s. 151.
[713] TKGM, TADB, TTd 201, v. 129/a.
[714] BOA, TT.d 133, s. 142-143; BOA, TT.d 234, s. 138-140.

Pop Todor	18	6	13	Pop Todor	6	2	1

Tahrir defterlerinde Belasniçe kazasına tabi olan ve *"nefs-i Belabırda"*[715] şeklinde kaydedilen Belabırda, şehirden daha çok kasaba mahiyetindedir[716]. XVI. yüzyılın ilk yarısında nüfus yoğunluğunu hızla kaybeden Belabırda yüzyılın ikinci yarısında köye dönüşmüştür. Belabırda günümüzde de küçük bir köy olarak varlığını sürdürmektedir.

Genel olarak bakıldığında kaza merkezi durumunda olan Belasniçe şehrinin bile nüfusu oldukça azdır. Nüfusu az olan bu tür yerleşim birimleri merkez kabul edilerek "nefs" şeklinde nitelendirilmiş ve bu sebepten şehir denmiştir.

4.3. Kırsal Nüfus ve Yerleşme

Kazada bulunan kırsal yerleşime bakıldığında merkezinde küçük bir kasaba bulunan Koporik nahiyesinden başka nahiye yoktur. Koporik, 1530 tarihli defterde *"nefs"* olarak kaydedilmiş olsa da şehirden ziyade nahiye merkezi özelliği taşımaktadır. Fakat kırsalda bulunan bütün köyler bu nahiyeye bağlı değildi. Belasniçe ve Belabırda şehirlerinin yakınında bulunan az sayıdaki köy bu şehirlere tabi idi. 1526 tarihinde Belasniçe kırsalında toplamda bir kasaba, 30 köy, bir Müslüman, 650 gayrimüslim hane, 71 mücerred ve 46 bive vardı. 1544 tarihine gelindiğinde köy sayısında bir değişme olmazken gayrimüslim hane sayısı 413, mücerred 37, bive 36'ya düşmüştü. Bir önceki tahrirde Koporik kasabasında görülen bir Müslüman hanesi bu tahrirde kayıtlı değildi. 1569 tahririnde köy sayısında az bir artış olmuştu. Bu tarihte 35 köyde iki Müslüman, 381 gayrimüslim hane, 93 mücerred ve altı bive vardı. Buradaki verilen ilk tahrir ile son tahrir arasında nüfusun yaklaşık % 40 düştüğü görülmektedir.

Tablo 38: Belasniçe Kazası Kırsal Nüfusu (1526-1569)

Tarih	Köy ve Mezra	Müslüman Hane	Gayrimüslim Hane	Mücerred	Bive
1526	30	1	650	71	46
1544	30	-	413	37	36
1569	35	2	381	93	6

Belasniçe kazası kırsalındaki nüfus, tıpkı şehirlerinde olduğu gibi, XVI. yüzyıl boyunca sürekli azalmıştı. Bölgede bulunan madenlerin zamanla önemini yitirmesi[717], dolayısıyla madencilikten başka bir cazibesi olmayan bölgenin yavaş yavaş boşalmasına sebebiyet vermiştir. Madencilik konusunda ehil olan bu kişilerin sancak içerisindeki diğer maden bölgelerine özellikle coğrafi olarak yakın olan Trebçe şehrine göç ettikleri tahmin edilmektedir. Zira benzer tarihlerde Belasniçe'nin nüfusu azalırken Trebçe'nin ki artmıştır.

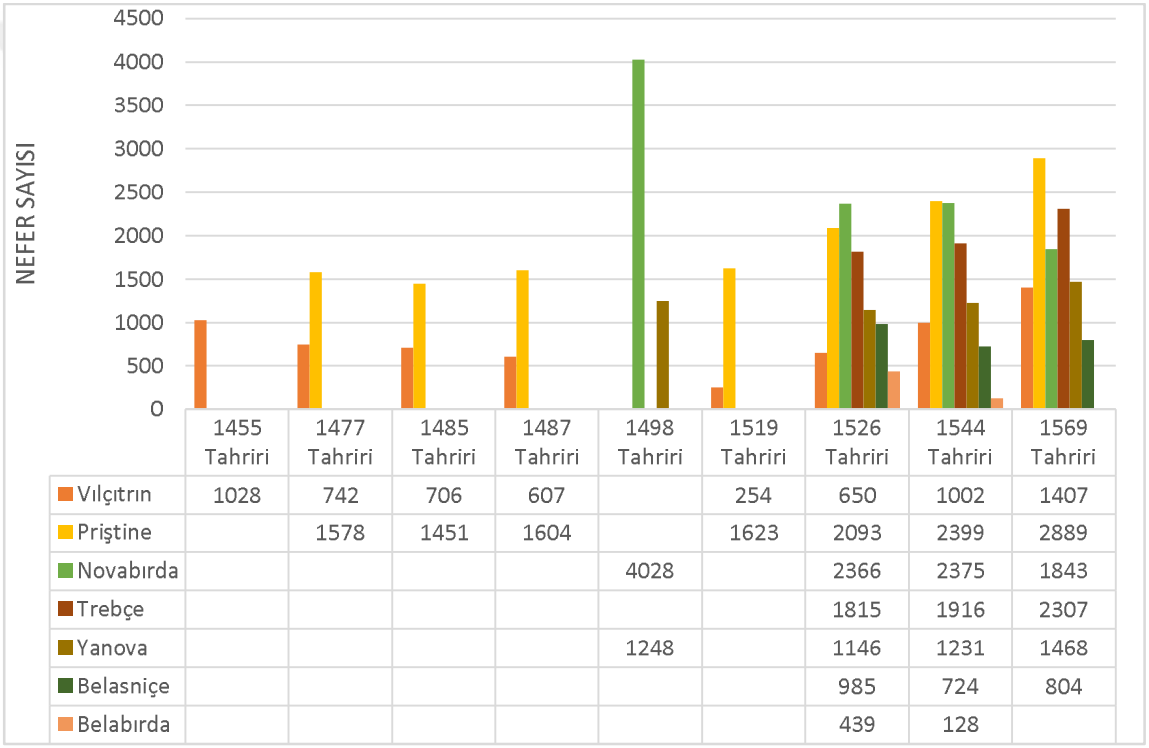
[715] BOA, TT.d 133, s. 148.
[716] Burada kasdedilen "kasaba" şehire göre daha küçük yerleşim birimini ifade etmektedir.
[717] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar,* s. 340.

B. VILÇITRIN SANCAĞI'NIN TOPLAM NÜFUSU

1. Şehirler

İncelenen dönem içerisinde Vılçıtrın Sancağı dâhilindeki nefs sayısı dokuza[718] kadar yükselmiş olsa da bunlardan dört tanesi, Novabırda, Priştine, Vılçıtrın ve Trebçe, nüfus bakımından kalabalıktı[719]. Mevcut tahrir defterlerine göre sadece Vılçıtrın ve Priştine'ye ait veriler XV. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Diğer şehirlere ait sağlıklı veriler ise 1526, 1544 ve 1569 tahrirlerinde bulunmaktadır. Bu şehirlerden bazılarının XV. yüzyılda da varlığı bilinmektedir, fakat Vılçıtrın Sancağı'na ait mevcut XV. yüzyıl tahrir defterlerinde padişah hasları kayıtlı değildir. Bu sebepten hepsi birer maden şehri olan ve gelirleri padişaha has olarak kaydedilen Novabırda, Trebçe, Yanova, Belasniçe ve Belabırda'ya ait bilgiler XVI. yüzyıl ile sınırlıdır.

Tablo 39: Vılçıtrın Sancağı Şehirlerindeki Toplam Nüfus[720]

	1455 Tahriri	1477 Tahriri	1485 Tahriri	1487 Tahriri	1498 Tahriri	1519 Tahriri	1526 Tahriri	1544 Tahriri	1569 Tahriri
Vılçıtrın	1028	742	706	607		254	650	1002	1407
Priştine		1578	1451	1604		1623	2093	2399	2889
Novabırda					4028		2366	2375	1843
Trebçe							1815	1916	2307
Yanova					1248		1146	1231	1468
Belasniçe							985	724	804
Belabırda							439	128	

Tahrir defterlerinde Vılçıtrın şehri ile ilgili bilgiler 1455 yılına kadar gitmektedir. Bu defterde Vılçıtrın şehri gelirleri Bahşayiş Ağa oğlu Miralem İlyas Bey'e has olarak

---

[718] *Nefs-i Novabırda, Nefs-i Yanova, Nefs-i Belasniçe, Nefs-i Belabırda, Nefs-i Koporik, Nefs-i Ma'den-i Trebçe, Nefs-i Trebçe-i Zir, Nefs-i Vılçıtrın, Nefs-i Priştine. 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, ss. 23–27.

[719] Yanova, Belasniçe, Belabırda ve Koporik şehirden ziyade büyük bir kasaba görünümündedir. Fakat tahrir defterlerinde "*nefs*" olarak belirtilmişlerdir. Tahmini olarak XVI. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilecek Rumeli'nde bulunan şehirleri gösterir defterde de Vılçıtrın Sancağı'nda dört şehir, Novabırda-Priştine-Trebçe-Vılçıtrın, gösterilmektedir. BOA, TS.MA.d 09578, v. 6/a.

[720] Vılçıtrın Sancağı'nın toplam nüfusuna ait rakamlara mevcut hane sayısının 5 ile çarpılmasından elde edilen sonuca mücerred ve bive rakamlarının eklenmesi ile ulaşılmıştır. Tahrir defterlerindeki nüfus hesaplamalarında kullanılan katsayılara ilişkin ayrıntılı bilgi için Nejat Göyünç, "Hâne", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, C. 15, ss. 552–53; Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. 32 (1979), ss. 331–48.

kaydedilmişti[721]. İçerisinde sadece 200 gayrimüslim hane bulunan Vılçıtrın şehrinde bir pazarın varlığı alınan vergilerden anlaşılmaktadır. Şehrin gelirleri 1477 tahririnden 1569 tahririne kadar kesintisiz olarak sancakbeyine has olarak verilmişti. Vılçıtrın şehri nüfusu 1455 ile 1519 arasında azalma eğilimi gösterirken, 1519 ile 1569 yılları arasında ise artış söz konusuydu. XVI. yüzyıl nüfus eğrisine bakıldığında Vılçıtrın şehrinin nüfusu artmasına rağmen sancağın en büyük şehri olmadığı görülür.

Priştine'ye ait kayıtlar tıpkı Vılçıtrın'daki gibi XV. yüzyıla kadar gitmektedir. 1455 tahririnde Priştine'ye tabi köyler kaydedilmesine rağmen şehir ile ilgili bilgiler mevcut değildi. Priştine şehrine ait ilk bilgiler 1477 tahririnde geçmektedir. Şehir XV. yüzyılın ikinci yarısında zeâmet şeklinde tasarruf edilirken XVI. yüzyılda padişah haslarına dâhil edilmişti. Tıpkı Vılçıtrın'da olduğu gibi burada da incelenen tarih aralığında daimi bir pazar mevcuttu. Ağırlıklı olarak Müslümanların yaşadığı Priştine şehrinin nüfusu XV. yüzyılın ikinci yarısında çok değişiklik göstermemişti, fakat XVI. yüzyıl içinde sürekli artarak son tahrir verilerine göre sancağın en büyük şehri konumuna yükselmişti.

Trebçe, nüfusu ile ilgili bilgilere sadece XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden ulaşılan şehirlerden bir tanesidir. Vılçıtrın kazasında bulunan bu şehir yukarı (Trebçe-i Bâlâ) ve aşağı (Trebçe-i Zir) olmak üzere iki kısımdan oluşmuştu. Gümüş madeni çıkartılmasından dolayı şehir nüfusu oldukça fazlaydı. 1526, 1544 ve 1569 tahrirlerine göre de nüfusu sürekli olarak artış göstermişti. Aynı kazada bulunan ve sancak merkezi konumundaki Vılçıtrın şehrinden daha kalabalık olan Trebçe'de ağırlıklı olarak gayrimüslimler ikamet etmişlerdi.

1498 tarihli parça tahrir defterine göre nüfusu tahminen 4028 nefer olan Novabırda, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde de sancağın en büyük şehriydi. Nüfusu yüzyılın ortalarına doğru değişmeyerek sabit kalmıştı. Bu tarihlerde nüfusu sürekli artan Priştine nüfus bakımından Novabırda'yı yakalamış ve 1544 tahririnde sancağın en büyük şehri unvanını Novabırda'dan almıştı. Priştine nüfusu XVI. yüzyılın ortalarından itibaren azalmaya başlamakla birlikte kazanın en büyük şehri 1569 tahririnde yine burasıydı.

Yanova şehrinin XV. yüzyıla ait verileri 1498 tarihli deftere dayanmaktadır. Bu tarihte şehrin nüfusu 1248'di. XVI. yüzyılda hemen yanı başında bulunan Novabırda şehrinin nüfusunda azalma görülürken Yanova şehrinin nüfusu yüzyıl boyunca sürekli artmıştı. Ağırlıklı olarak gayrimüslimlerin yaşadığı bu şehir büyüklük bakımından kazanın ikinci büyük şehriydi.

Belasniçe kazası dâhilinde bulunan Belasniçe ve Belabırda şehirleri nüfus bakımından sancağın en küçük şehirleriydi. Bu şehirlere ait bilgiler yukarıda zikredilen diğer maden şehirleri gibi sadece XVI. yüzyıl defterlerinde bulunmaktadır. Her iki şehir de yüzyılın başından sonlarına doğru nüfus bakımından kayba uğramış, özellikle Belabırda 1569 tahririnde köye dönüşmüştü.

Sancak dâhilindeki şehirlere genel olarak bakıldığında Vılçıtrın ve Priştine şehirlerinin düzlükte, Novabırda, Trebçe, Yanova, Belasniçe ve Belabırda şehirlerinin de dağlık alanlarda kurulduğu görülür. Dağlık alanda kurulan bu şehirlerin en büyük

[721] BOA, TT.d 02M, s. 32.

dinamiği madencilikti ve şehirler madenlerin verimine göre büyüyüp küçülmüştü. Zikredilen maden şehirlerinden Novabırda, Belasniçe ve Belabırda şehirleri sürekli nüfus kaybına uğrayıp küçülürken, Trebçe ve Yanova şehirleri cazibesini yitirmeyerek XVI. yüzyıl boyunca nüfus çekmişti. Bu iki maden şehri cazibesini sonraki yüzyılda da devam ettirerek XVII. yüzyılda mukâtaa bedelleri bakımından birlikte zikredilen diğer maden şehirlerinden çok daha yüksek meblağa iltizama verilmiştir[722]. XVI. yüzyıl ortalarına doğru Priştine civarında da madencilik yapılmaya başlandığı ve şehir nüfusunun bir kısmının madencilik sektöründe iş yaptığı anlaşılmaktadır. Şehrin düzlükte kurulu olması ve ticaret yolları üzerinde bulunması da Priştine'de özellikle XVI. yüzyılda hızlı bir nüfus artışına sebebiyet vermiş ve burası sancağın en büyük şehri hâline gelmiştir.

Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan şehirlerin nüfusu kırsal alanlardan yapılan göçlerle desteklenmekteydi. Bu bağlamda 1526 tahririnde Priştine'nin gayrimüslim mahallelerine civar köylerden toplam 24 kişinin geldiği görülmektedir. Aynı durum 1544 tahriri içinde geçerlidir. Bu tarihte Novabırda'ya dört, Yanova'ya bir, Trebçe'ye 21, Belasniçe'ye dört, Priştine'ye yedi kişi civar köylerden göç edip yerleşmişti[723]. 1569 tahririnde de kırsal alanlardan şehirlere göçün devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte Yanova ve Trebçe en fazla göç alan şehirlerdi. Zikredilen tarihlerde şehirlere göç eden kişilerin tamamı gayrimüslimdi ve şehirlerdeki gayrimüslim mahallelerine yerleşmişlerdi.

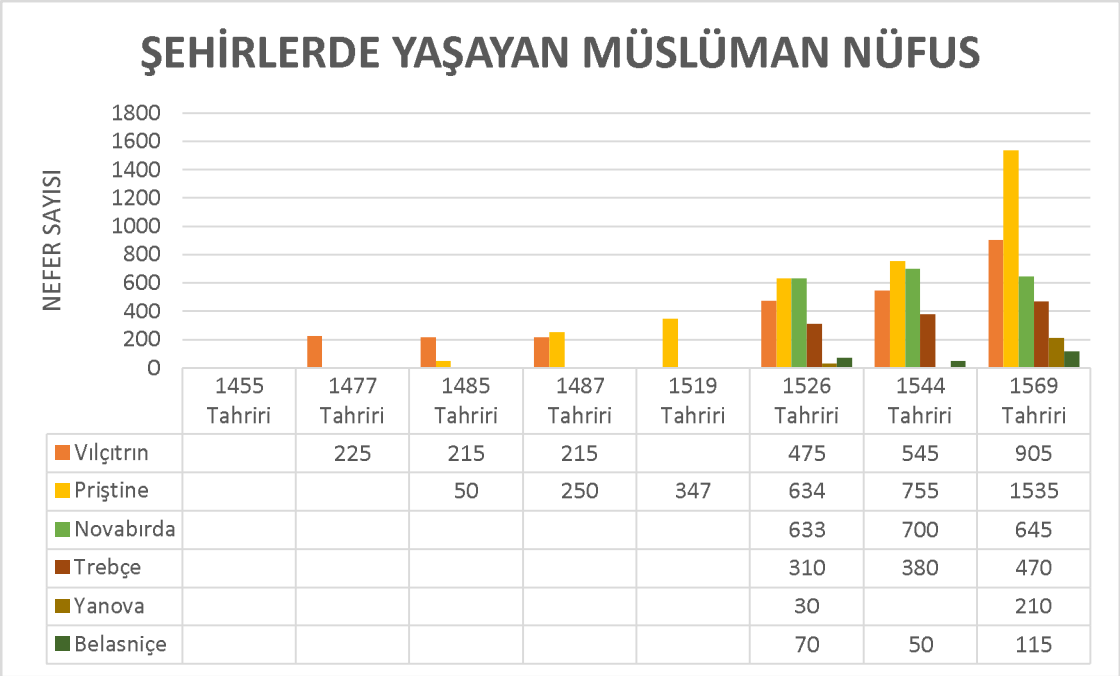
1.1. Müslüman Nüfus

Kosova, 1455 yılında nihai olarak fethedildikten sonra Müslüman nüfus bölgede görünmeye başlamıştı. 1455 tarihli defterde Vılçıtrın sancağı dâhilinde kayıtlı Müslümanlar sadece timarlı sipahilerden ibaretti. Şüphesiz bu tarihlerde kazalarda devlet tarafından görevlendirilen kadı ve subaşı gibi Müslüman devlet görevlileri vardı, fakat reaya olarak Müslüman nüfus sancak dâhilinde bulunan şehirlerde ilk olarak 1477 tahririnde Vılçıtrın'da kaydedilmişti. Cemaat olarak kaydedilen Müslümanlar 45 haneydi. Sonrasında 1485 tahririnde Vılçıtrın'da bulunan 43 hane Müslümanın yanı sıra Priştine şehrinde de 10 hane Müslüman kayıtlara geçmişti. 1487 tarihli defterde ise Priştine ve Vılçıtrın'da bulunan Müslüman hane sayıları birbirine oldukça yakın bir duruma gelmiştir. 1519 yılına gelindiğinde Priştine'de bulunan Müslümanların sayısı 67 haneye yükselmişti. Aynı defterin Vılçıtrın şehrindeki Müslümanları zikretmemesi oldukça ilginçtir. Şüphesiz bu tarihte Vılçıtrın'da Müslüman nüfus vardı ama kayıtlara geçmemiştir. Vılçıtrın'a ait Müslüman nüfus eğrisi takip edildiğinde 1519 tahririnde Müslüman nüfusun en az 50-60 hane arasında olması gerekir. Priştine ve Vılçıtrın şehirleri haricinde diğer şehirlerin XV. yüzyıla ait verisi olmadığı için burada bulunan Müslümanların hane sayısını tespit etmek mümkün değildir. Fakat Novabırda ve Trebçe gibi önemli maden şehirlerinde Müslüman nüfusun olduğu şüphesizdir. Zira 1526 tahririnde zikredilen bu iki şehirdeki Müslüman nüfus cemaat olarak değil, mahalle isimleri ile kaydedilmişti. Bu şehirlerdeki Müslüman nüfusun mahalleleri ile kaydedilmesi buralarda önceki tarihlerde de Müslümanların yaşadığının kanıtıdır. Bu iki şehrin Müslüman nüfus eğrilerine bakıldığında 1526 ve 1544 tahrirlerinde Priştine ile Novabırda'nın, Vılçıtrın ile Trebçe'nin nüfuslarının benzer oranlarda arttığı görülür. 1526

[722] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 339.
[723] BOA, TT.d. 234, s. 17-23; 114-117; 118-124; 136-138; 157-160.

ve 1544 yıllarındaki bu paralel artışın bir benzerinin 1487 ve 1519 tarihlerinde de olması kuvvetle muhtemeldir.

Tablo 40: Vılçıtrın Sancağı Şehirlerindeki Müslüman Nüfus[724]

	1455 Tahriri	1477 Tahriri	1485 Tahriri	1487 Tahriri	1519 Tahriri	1526 Tahriri	1544 Tahriri	1569 Tahriri
Vılçıtrın		225	215	215		475	545	905
Priştine			50	250	347	634	755	1535
Novabırda						633	700	645
Trebçe						310	380	470
Yanova						30		210
Belasniçe						70	50	115

1526 tahririnde Yanova, Belasniçe ve Belabırda şehirlerindeki Müslüman nüfusun hâlâ cemaat olarak kaydedilmiş olması buralardaki Müslüman yerleşiminin henüz yeni olduğunu gösterir. XVI. yüzyıla ait kayıtlara bakıldığında 1526 tarihinde en fazla Müslüman nüfus Novabırda ve Priştine şehirlerindeydi. Bu şehirleri sırasıyla Vılçıtrın, Trebçe, Belasniçe ve Yanova takip etmekteydi. 1544 tahririnde sıralama büyük oranda aynı kalırken 1569 tahririnde ise en çok Müslüman nüfus Priştine şehrindeydi. Bu şehri sırasıyla Vılçıtrın, Novabırda, Trebçe Yanova ve Belasniçe takip etmişti. 1569 tahririnde sancak genelinde bulunan şehirlerden ikisinde, Vılçıtrın ve Priştine de, Müslüman nüfusun gayrimüslimleri geçtiği görülmüştür.

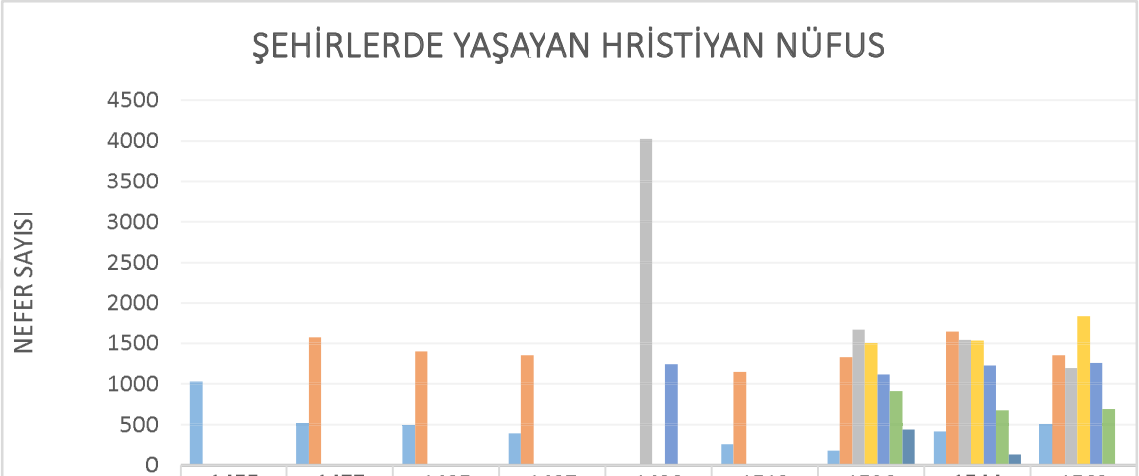
1.2. Hristiyan Nüfus

Vılçıtrın sancağı dâhilinde bulunan şehirlerde yaşayan gayrimüslimlerle ilgili istatistiki bilgiler bölgenin Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi ile başlamaktadır. Bu bağlamda en erken bilgiler Vılçıtrın şehrine aittir. 1455, 1477 ve 1485 tahrirlerinde Vılçıtrın şehrindeki gayrimüslimler *"cemaat-i gebrân"* şeklinde mahalleleri gösterilmeden kaydedilirken, 1487 tahririnde ilk kez mahalle isimleri ile birlikte kaydedilmişti. Bu şehirde bulunan gayrimüslim nüfus ilk kaydedildiği 1455 yılından 1526 yılına kadar sürekli olarak azalma eğilimi, 1526 yılından sonra ise artış eğilimi göstermişti. Belirtilen tarih aralığında Vılçıtrın'da yaşanan demografik değişimin şehrin sancak merkezi yapılması paralelinde Müslüman nüfusun sürekli artması ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Gayrimüslim nüfusunda her ne kadar XVI. yüzyılın ortalarına doğru bir artış yaşansa da gayrimüslimler Osmanlı fethi öncesindeki rakamına asla

[724] Tablo 40'daki veriler Müslüman hane ve mücerred toplamını göstermektedir, hane sayıları beş ile çarpıldıktan sonra üzerine mücerred sayıları eklenmiştir.

ulaşamamıştır. Nüfus istatistik verileri Vılçıtrın kadar eskiye giden bir diğer şehir Priştine'dir. Burada yaşayan gayrimüslim nüfus tıpkı Vılçıtrın'da olduğu gibi XV. yüzyılın ikinci yarısında sürekli azalma eğilimi göstermişti. XVI. yüzyılın başından ortalarına kadar bir artış söz konusu olsa da yüzyılın ikinci yarısında yine bir düşüş yaşanmıştır.

Tablo 41: Vılçıtrın Sancağı Şehirlerindeki Hristiyan Nüfus[725]

	1455 Tahriri	1477 Tahriri	1485 Tahriri	1487 Tahriri	1498 Tahriri	1519 Tahriri	1526 Tahriri	1544 Tahriri	1569 Tahriri
Vılçıtrın	1028	517	491	392		254	175	417	502
Priştine		1578	1401	1354		1151	1334	1644	1354
Novabırda					4028		1668	1545	1198
Trebçe							1505	1536	1837
Yanova					1248		1116	1231	1258
Belasniçe							915	674	689
Belabırda							439	128	

Sancak dâhilinde bulunan diğer şehirlere ait veriler, Novabırda ve Yanova hariç, 1526 tahriri ile başlamaktadır. Novabırda ve Yanova şehirlerinin nüfusu ile ilgili bilgiler 1498 tarihli parça tahrir defterinde kayıtlıdır. Bu tarihte Novabırda'da 4028, Yanova'da 1248 gayrimüslim vardı. Mevcut bilgilere göre XV. yüzyıl sonlarında sancağın en büyük şehri Novabırda'dır. Belasniçe ve Belabırda şehirlerine ait XV. yüzyılda veri bulunmazken XVI. yüzyıl boyunca nüfusunun sürekli azaldığı görülmektedir. Cazibesini yitirmeyen Trebçe ve Yanova şehirlerinde ise XVI. yüzyıl boyunca sürekli artış söz konusudur.

1.3. Yahudi Nüfusu

Yahudiler, Vılçıtrın Sancağı'nda sadece Novabırda şehrinde kaydedilmişti. 1526 tahririnde tüm gayrimüslim mahalleleri zikredildikten sonra *"Cemaat-i Yahudiyan"* başlığı altında altı hane Yahudi yazılmıştır. 1544 tahririnde ise şehirde bulunan Müslümanlar yazıldıktan sonra gayrimüslim mahallelerine geçmeden hemen önce zikredilen Yahudilerin sayısı değişmemiştir. 1569 tahririnde yine 1544 tahriri gibi Müslümanlardan hemen sonra altı hane Yahudi kaydedilmişti. Aynı defterde Yahudi

[725] Tablo 41'deki veriler gayrimüslim hane, mücerred ve bivelerin toplamını göstermektedir. Hane sayıları 5 ile çarpıldıktan sonra üzerine mücerred ve bive sayıları eklenmiştir.

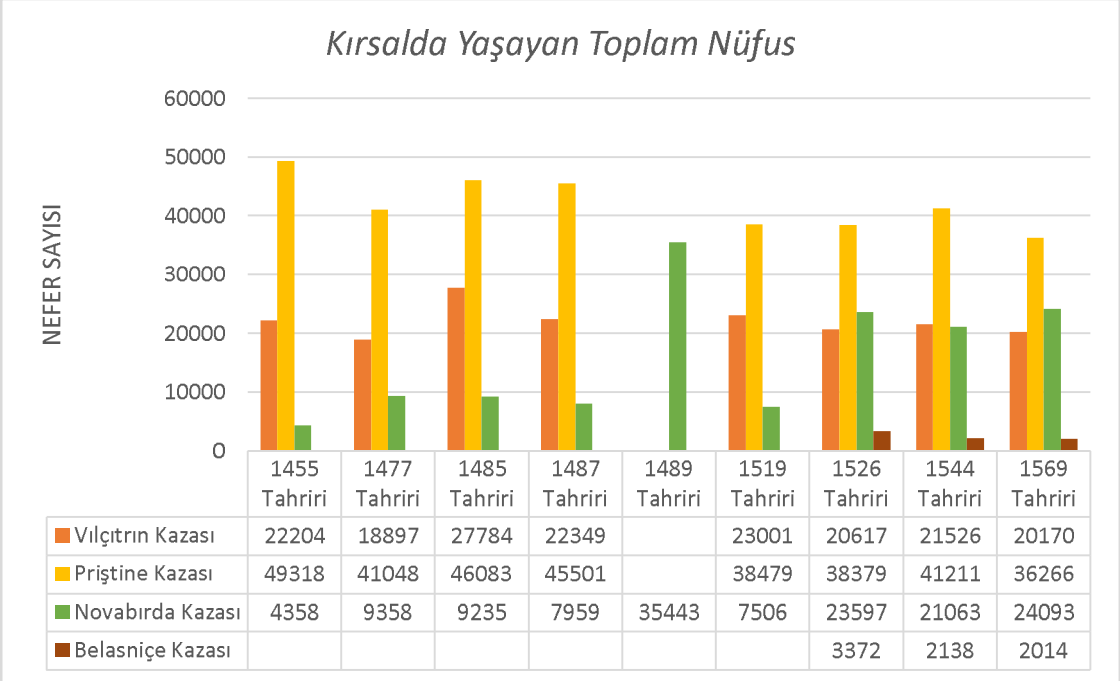
haneleri altına düşülen *"Cizyelerin nefs-i Selanik'de cemaatleri ile edâ ettiklerine ellerinde temessükâtı olmağın vech-i meşruh üzre defter-i cedide kayd olundu"* şeklindeki nottan Novabırda'daki Yahudilerin Selanik bağlantılı oldukları anlaşılmaktadır[726]. Yahudilerin sonraki yüzyıllarda sancağın diğer şehirlerinde de bulunduğu bilinmektedir[727].

2. Kırsal Nüfus

Köylerde yaşayan reayanın kazalara olan dağılımına bakıldığında sancak genelinde kır nüfusu bakımından en büyük kaza her zaman Priştine olmuştu. Sancak dâhilindeki kır nüfus eğrisine bakıldığında XV. yüzyılda verisi olan Vılçıtrın ve Priştine kazalarında 1455'ten 1477'ye bir düşüş, 1477'den 1485'e ise bir artış olduğu görülmektedir. Mevcut XV. yüzyıl defterlerinde Novabırda'ya ait bütün nahiyeler kaydedilmemişti. 1455, 1477, 1485, 1487 ve 1519 tarihli tahrir defterlerinde Novabırda kazasının sadece Topolniçe nahiyesi vardı. Parça bir defter olan 1498 tarihli tahrir defterinde ise Novabırda kazası Topolniçe nahiyesi hariç tamamen kayıtlıydı. Bu sebepten aşağıdaki grafikte bulunan Novabırda kazasına ait XV. yüzyıl verileri oldukça farklılık arz etmektedir, fakat 1526 tarihinden sonra kaza dâhilinde bulunan bütün nahiyeler defterlere kaydedildiği için kazaya ait nüfus verileri tamdır. Novabırda kazasının nüfus eğrisindeki 1489 yılındaki ani artış ve arkasından 1519 tarihindeki ani düşüşün sebebi yukarıda zikredilen özel durumdan kaynaklanmaktadır. Novabırda kazasına ait 1489 verilerin bu tarihten öncesine yakın olduğu varsayılırsa Novabırda kazasının XV. yüzyılın ikinci yarısında Priştine kazasına yakın bir nüfusunun olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla XV. yüzyılın ikinci yarısında bu kazanın nüfus eğrisi Priştine kazasının nüfus eğrisi ile oldukça benzerlik gösterecektir. Tıpkı Priştine'de olduğu gibi Novabırda kazasında da demografik olarak XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla doğru azalış söz konusudur. Vılçıtrın kazası ile Novabırda kazası verileri XVI. yüzyılda birbirine oldukça yakındır, bu rakamsal yakınlığın XV. yüzyılda da benzer olduğu düşünülmektedir. Yani XV. yüzyıl defterlerinde tam olarak kaydedilmeyen Novabırda kır nüfusunun Vılçıtrın kır nüfusuna yakın olduğu tahmin edilmektedir.

[726] TKGM, TADB, TTd 201, v. 7/a.
[727] 1314 Tarihli Kosova Vilayet Salnamesi, s. 344.

Tablo 42: Vılçıtrın Sancağı Kırsalında Yaşayan Toplam Nüfus[728]

	1455 Tahriri	1477 Tahriri	1485 Tahriri	1487 Tahriri	1489 Tahriri	1519 Tahriri	1526 Tahriri	1544 Tahriri	1569 Tahriri
Vılçıtrın Kazası	22204	18897	27784	22349		23001	20617	21526	20170
Priştine Kazası	49318	41048	46083	45501		38479	38379	41211	36266
Novabırda Kazası	4358	9358	9235	7959	35443	7506	23597	21063	24093
Belasniçe Kazası							3372	2138	2014

Mevcut XV. yüzyıl defterlerinde Belasniçe kazasına ait veri yoktur. Bu sebepten tablo 42'deki Belasniçe kazası kır nüfus verileri XVI. yüzyıldan başlamaktadır. XV. yüzyıl defterlerinde Belasniçe kazasına ait veri olmaması bu kazaya bağlı köylerin olmadığı anlamına gelmez. Bu kazaya bağlı kır nüfusu şüphesiz ki XV. yüzyılda da vardı, fakat tahrir defterlerinde kayıtlı değildi. XVI. yüzyıl verilerine bakıldığında tıpkı şehir nüfusunda olduğu gibi Belasniçe kazası kır nüfusunda da sancağın en küçük kazasıydı.

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında Vılçıtrın Sancağı kırsalında bulunan reaya nüfusundaki dalgalanmanın 1455-1485 tarihleri arasında oldukça fazla olduğu, 1487 yılından itibaren nispeten daha sakin olduğu görülmektedir. Belirtilen tarih aralığındaki demografik hareketin nedeni ve ne zaman başladığı tam olarak tespit edilememiştir. Bu durumun başlıca iki büyük nedeni vardır. Bunlardan birincisi tahrir defterlerindeki kronolojik eksikliktir. 1455-1477 tahrirleri arasında tarihi 1465-1468 olması kuvvetle muhtemel bir tahrir daha yapıldığı düşünülmektedir, fakat bu tahrir günümüze ulaşmamıştır. Belirtilen ikinci neden ise mevcut XV. yüzyıl tahrir defterlerinde padişah hassına ait bölgelerin gösterilmemesidir. Padişah hassına dâhil olan arazilerde nüfus hareketliliği takip edilememiş, dolayısıyla 1455-1485 arasındaki demografik değişimin timar topraklarının yanı sıra has topraklarında da gerçekleşip gerçekleşmediği tespit edilememiştir.

Vılçıtrın Sancağı'ndan göç eden nüfusun civar sancaklara dağılma ihtimali de bulunmaktadır. Kosova bölgesi üzerinde çalışan Muhamed Ternava, Osmanlı öncesi bölgede bulunan feodal beylerin angaryalarından kaçan köylülerden bahsetmektedir. Ternava bu hareketliliğin devam ettiği esnada Osmanlılar'ın bölgeyi ele geçirdiğini,

[728] Tablo 42'deki veriler Müslüman ve gayrimüslim hane, mücerred, bive ve muafların toplamını göstermektedir, hane sayıları beş ile çarpıldıktan sonra üzerine mücerred, bive ve muafların sayısı eklenmiştir.

dolayısıyla mevcut durumun Osmanlı egemenliğindeki yıllarda da yaşandığını ileri sürmektedir[729]. Ternava'nın Vılçıtrın Sancağı için verdiği rakamlar oldukça küçük olup mevcut hareketliliğin izahı noktasında yetersiz kalmakla birlikte mevcut hareketliliği anlamada katkı sağlamaktadır.

1455 ve 1485 yılları arasında yeni fethedilen bölgedeki reaya ile devlet arasında bir uyum süreci yaşandığı ve bu sürecin 1487 yılından itibaren sona erdiği düşünülmektedir. Bu sürece bölgede bulunan reayanın yer değiştirmesi, göç etmesi, vergi vermemek için tahrir eminlerinden gizlenmesi gibi yaşanması muhtemel olayların yanı sıra 1466-1467 yıllarından itibaren Balkanlar'da kol gezen olan vebanın[730] da etki ettiği tahmin edilmektedir. Zira Teselya bölgesinde başlayan salgın 1468 yılında Novabırda dâhil tüm Balkanlar'a yayılmıştır[731].

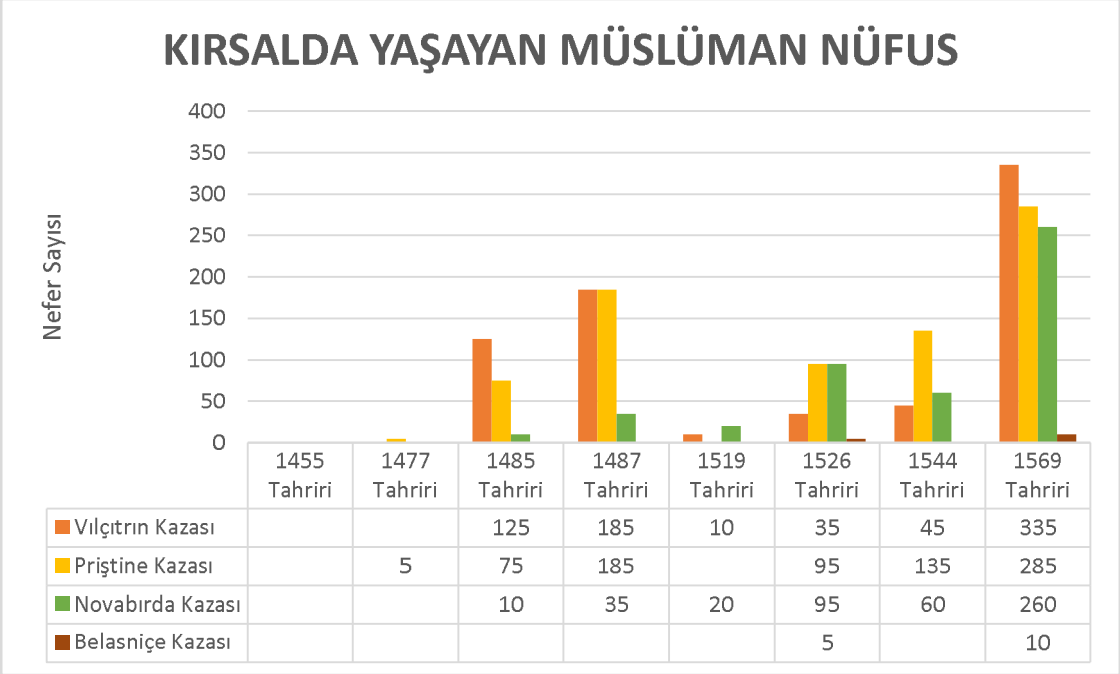
2.1. Müslüman Nüfus

Müslüman nüfus sancak genelinde önce şehir merkezlerinde sonra ise az da olsa kırsal alanda görülmeye başlanmıştı. Kırsal alanda bulunan Müslümanlar çoğu zaman kalabalık gayrimüslim köyleri içerisinde bir iki hane şeklinde varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla kırsal alanlardaki Müslüman nüfusun ihtida sonucu müslümanlaştığı düşünülmektedir. Tahrir defterlerinde gayrimüslim köy halkı yazıldıktan sonra genellikle kaydın son kısmında zikredilen Müslümanlar bazı tahrirlerde hiç kaydedilmemişti. Örneğin Priştine kazasında 1487 tahririnde 185 Müslüman bulunurken bir sonraki tahrir olan 1519 tahririnde hiç Müslüman hanesi yazılmamıştı, fakat bir sonraki tahrir olan 1526 tahririnde ise 95 hane olarak kayıtlıydı. Dolayısıyla aşağıdaki tabloda oldukça büyük dalgalanmalar söz konusudur.

---

[729] Muhamet Ternava, "Migrimet e Populllsise Ne Territorin e Sotem Te Kosoves Gjate Shekujve XIV - XVI", *Enti i Historise Se Kosoves*, C. 5, S. 5 (1976), s. 295.
[730] Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 2 (1451-1538)*, s. 133.
[731] Bogomil Hrabak, "Kuga u Balkanskim Zemljama Pod Turcima Od 1450 Do 1600 Godine", *Istoriski Glasnik*, C. 1–2 (1957), ss. 22–23.

Tablo 43: Vılçıtrın Sancağı Kırsalında Yaşayan Müslüman Nüfus[732]

	1455 Tahriri	1477 Tahriri	1485 Tahriri	1487 Tahriri	1519 Tahriri	1526 Tahriri	1544 Tahriri	1569 Tahriri
Vılçıtrın Kazası			125	185	10	35	45	335
Priştine Kazası		5	75	185		95	135	285
Novabırda Kazası			10	35	20	95	60	260
Belasniçe Kazası						5		10

Kırsalda yaşayan Müslüman nüfus tıpkı şehirlerdeki gibi XVI. yüzyılın ortalarına doğru artmaya başlamıştı. 1569 tahririndeki verilere bakıldığında sancak genelinde en fazla Vılçıtrın kırsalında Müslüman nüfus vardı. Onu sırasıyla Priştine ve Novabırda kazaları takip etmiştir. Belasniçe kazası kırsalında sadece 1526 ve 1569 tarihleri arasında oldukça az Müslüman nüfus olduğu için grafikte bu kazanın Müslüman nüfus eğrisi oluşmamıştır.

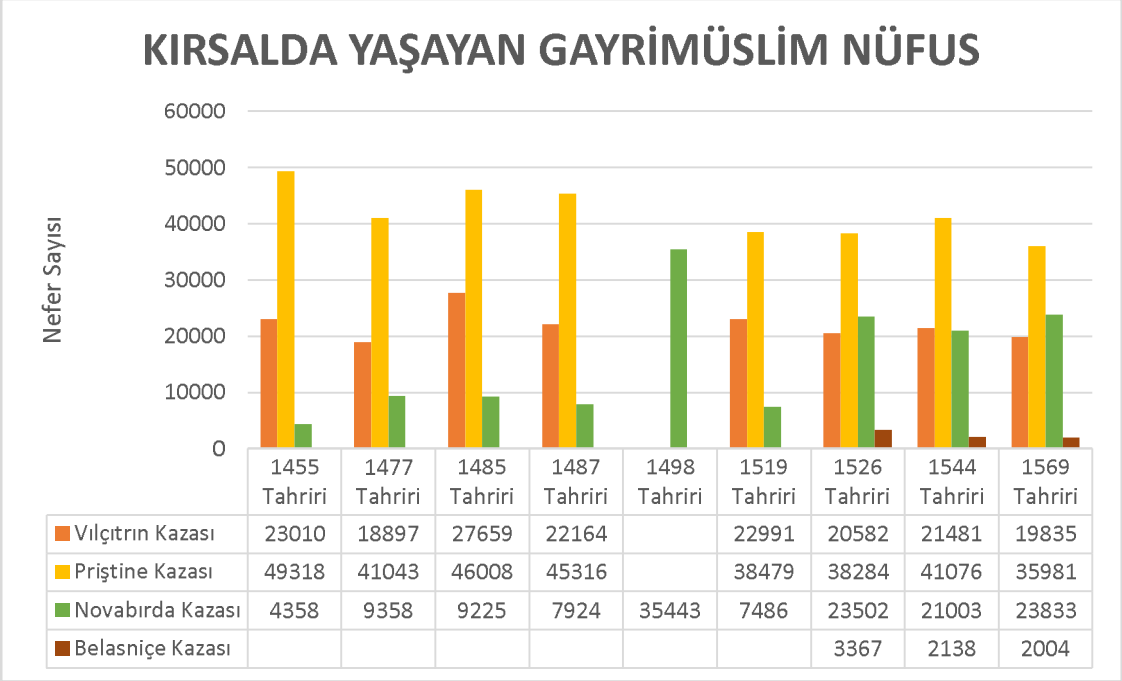
2.2. Hristiyan Nüfus

XVI. yüzyılda bazı şehir merkezlerinde Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusu geçtiği gözlense de bu durum kırsalda gerçekleşmemişti. Vılçıtrın Sancağı'nın kırsal nüfusunun neredeyse tamamı gayrimüslimlerden oluşmuştur. Priştine ve Vılçıtrın kazası verileri 1455 tahriri ile başladığı için bu kazaların demografik yapısı yüzyıllık süreçte incelenebilmektedir[733].

[732] Tablo 43'deki veriler Müslüman hane ve mücerred toplamını göstermektedir, hane sayıları 5 ile çarpıldıktan sonra üzerine mücerred sayıları eklenmiştir.

[733] Tablo 43'de XV. yüzyılın ikinci yarısında Novabırda kazasına ait nüfus eğrisi sadece Topolniçe nahiyesinden ibarettir. Kazanın diğer nahiyeleri zikredilen tarihteki defterlere kaydedilmediğinden Novabırda kazasına ait XV. yüzyıl nüfus eğrisi gerçeği yansıtması bakımından oldukça eksik kalmaktadır. Bu sebepten Novabırda kazasının XV. yüzyıldaki demografik yapısı tam olarak tespit edilememiştir.

Tablo 44: Vılçıtrın Sancağı Kırsalında Yaşayan Gayrimüslim Nüfus[734]

	1455 Tahriri	1477 Tahriri	1485 Tahriri	1487 Tahriri	1498 Tahriri	1519 Tahriri	1526 Tahriri	1544 Tahriri	1569 Tahriri
Vılçıtrın Kazası	23010	18897	27659	22164		22991	20582	21481	19835
Priştine Kazası	49318	41043	46008	45316		38479	38284	41076	35981
Novabırda Kazası	4358	9358	9225	7924	35443	7486	23502	21003	23833
Belasniçe Kazası							3367	2138	2004

1455 verileri Osmanlı fethi öncesini yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Bu bağlamda bakıldığında Osmanlı kaynaklarında Vılk-ili diye adlandırılan bölge fethedildiğinde Priştine kırsalında yaklaşık 49.000, Vılçıtrın kırsalında ise yaklaşık 23.000 gayrimüslim vardı. Her iki kazanın nüfusunda 1477 tahririnde bir düşüş, 1485 tahririnde bir artış söz konusudur. Sonrasındaki tahrirlerden elde edilen verilere bakıldığında 1487 yılından itibaren bir dengelenmenin olduğu görülmektedir. Bu tarihten sonra Priştine kırsalında yaşayan gayrimüslim nüfus az da olsa azalma göstermesine rağmen sonraki süreçte dengelenmişti. Eldeki mevcut bilgiler XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bu hareketliliği açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Sancak dâhilinde bulunan kazaların tamamının eksiksiz olarak kaydedildiği 1526, 1544 ve 1569 tarihlerine bakıldığında en fazla nüfusun yine Priştine kazasında olduğu görülmektedir. Vılçıtrın ve Novabırda kırsalında yaşayan gayrimüslim nüfus birbirine oldukça yakın iken, demografik açıdan en küçük kazanın Belasniçe olduğu görülmektedir.

3. Muaf ve Ayrıcalıklı Gruplar

Osmanlı Devleti içerisindeki bazı zümreler yapmış oldukları hizmet mukabilinde çeşitli vergilerden muaf tutulmuşlardır. Vılçıtrın Sancağı içerisinde vergi muafiyeti olan gruplar akıncılar, madenciler, voynuklar, derbentçiler ve eflaklar'dır. Konu bütünlüğü açısından zikredilen gruplardan akıncılar idareciler kısmında sancakbeyi başlığında, madenciler ise iktisadi hayat kısmında mukâtaalar ve medanler başlığında değerlendirildiğinden buraya alınmamıştır.

[734] Tablo 44'deki veriler gayrimüslim hane mücerred ve bivelerin toplamını göstermektedir. Hane sayıları 5 ile çarpıldıktan sonra üzerine mücerredve biveler eklenmiştir.

3.1. Voynuklar

Slavca bir kelime olan voynuk asker anlamına gelmektedir. Özel bir askerî teşkilat olan voynuk teşkilatı. Sultan I. Murad zamanında Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında kurulmuştu[735]. Osmanlı Devleti tarafından fethedilmeden önce "voyini" veya "voynici" diye adlandırılan küçük toprak sahibi asiller Osmanlı idaresinde voynuk adı altında varlıklarını sürdürmüştü[736]. Voynuklar hizmetlerini üç dört kişiden oluşan "gönder" denilen askerî ocak içeresinde yaparlardı[737] ve bu hizmetler karşılığında haraçtan, ispençeden, baştinasındaki öşürden, hınzır ve kovan resminden muaf tutulurlardı. Üç dört kişiden oluşan gönder içerisinde sefer sırası gelene *voynuk* diğerlerine *yamak* denirdi. Voynuk oğullarına ise *zevaid* denirdi. Bir voynuk ölünce yerine geçebilecek oğullarından her biri voynuk zevaididir[738].

Voynuklar, Vılçıtrın Sancağı dâhilinde hem XV. yüzyılda hem de XVI. yüzyılda bulunmuşlardı. Fakat bu gruba dair kayıtlar düzensizlik göstermektedir. Voynuklar 1455 tarihli voynuk defteri ile 1485 ve 1526 tarihli tahrir defterinde müstakilen; 1544 tarihli tahrir defterinde meskûn oldukları köyde reaya ile birlikte; 1569 tarihli tahrir defterinde ise hiç kaydedilmemişlerdi. Bu bağlamda bakıldığında Vılk-ili'nde 1455'de 162 voynuk, 576 yamak vardı[739]. 1485 tarihinde ise 108 voynuk, 199 yamak kaydedilmişti[740]. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde sancak dâhilinde 118 voynuk, 240 yamak vardı[741]. 1544 tahriri bölgede bulunan voynuklarla ilgili bilgi veren son tahrirdir. Bu tarihte voynuklar sakin oldukları köylerde kaydedildiği için sayıları hane olarak tespit edilebilmiştir. Zikredilen tarihte voynuklar 292 hane ve 51 mücerredden ibaretti[742].

Voynukların sefer zamanında orduya ait atlara bakmak, seferlere katılmak, istihbarat toplamak sefer olmadığı zamanlarda ise kaleleri korumak, has ahıra ait çayırları biçmek gibi görevleri yürütürdü[743]. 1526 tahririnde Klopotnik nahiyesinde bulunan iki voynuk ve dokuz yamak için deftere *"mezkûr voynuklar Trebçe ma'deninden Novabırda darphânesine gümüş iletmeğe hizmet ederler zikr olunan hizmetleri mukabelesinde sefere hizmet etmezler ki ellerinde hükm-i pâdişâhî vardır"* şeklinde kayıt düşülmüştü[744]. Bu kayıttan Vılçıtrın Sancağı dâhilinde bulunan voynuklardan küçük bir kısmının gümüş nakliyle vazifelendirildikleri, bu hizmetleri karşılığında sefer yükümlülüklerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Tahrir defterlerinde voynuk zevaidlerine dair bilgiler bulunmaktadır. Fakat tıpkı voynuklarda olduğu gibi zevaidler konusunda da kayıtlar düzensizlik göstermektedir.

---

[735] Ayşe Kayapınar, "Voynuk", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, C. 43, s. 126.
[736] İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeileri", s. 173.
[737] Kayapınar, "Voynuk", s. 126.
[738] Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 18.
[739] İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, *Muallim Cevdet Evrakı,* No 36-03, v. 92-112.
[740] BOA, TT.d 11 s. 36-53.
[741] BOA, TT.d 133, s. 601-623.
[742] BOA, TT.d 234, s. 208 – 621.
[743] Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, s. 25.
[744] BOA, TT.d 133, s. 601.

1455 tarihli defterde 22'si Lab[745], 11'i Klopotnik nahiyesinde[746] olmak üzere toplam 33 voynuk zevaidi köyü vardı. Bu köylerde toplamda 239 hane gayrimüslim kayıtlıydı. 1477 tahririnde ise sadece Otaşanovik, Berkofça, Gorna Kuyaviç ve Dolna İspaniç köyleri için *"ekseri voynuk zevâididir"* denmiştir[747]. Köy isimlerinin yanındaki bu kayıtlardan o köyde meskûn nüfusun tamamının voynuk zevaidi olmadığı anlaşılmaktadır. 1485 tahririnde Gorna Kuyaviç, Dolna İspaniç ve Berkofça köyleri için *"ekseri voynuk zevâididir"*[748], Kaletinçe ve Dolna Virbovaç köylerine *"zevâid-i voynuk"*[749] kaydı düşülmüştü. 1487 de ise Dubovaç, Gladno, Dolna Mirisgul, Balaban ve Miladkofça köylerine *"an zevâid-i voynugan"*[750], Gorna Kuyaviç ve Dolna İspaniç köylerine ise *"ekseri voynuk zevâididir"*[751] denmiştir. Voynuk zevaidlerinin bulunduğu köy sayısı 1519'da 19, 1526'da 29 tanedir. 1526 tahririnde belirtilen köylerde nüfusun büyük çoğunluğu zevaid olsa da bazılarında reaya da vardı. Fakat defterde zevaidler ile reaya ayrı ayrı kaydedilmiştir. Bu tarihte voynuk zevaidleri 298 hane, 37 mücerred ve dokuz biveden ibaretti. 1544 tarihinde ise voynuk zevaidleri 87 hane ve iki mücerred olarak kaydedilmişti.

Voynuk teşkilatı, voynuk sancakbeyine veya seraskerine bağlı olarak mıntıkalar hâlinde örgütlenmişti. Her mıntıkada bir çeribaşı, primkür ve likatör/lagator denilen görevliler vardı. Bu görevlilerden çeribaşılar Müslüman, diğerleri ise Hristiyan'dı[752]. 1455 tarihli tahrir defterinde timar tasarruf eden iki tane lagator kayıtlıdır. Bunlardan ilki 2465 akçe gelire sahip Radislav'dı, tasarruf ettiği gelir karşılığında sefere kendi bürüme zırh ile katılırken yanında bir cebeli asker ve bir tenktûr getirmekle yükümlüydü[753]. Diğeri ise timarını kendinden başka iki gayrimüslim ile müşterek tasarruf eden Dragoslav'dı. Tasarruf edilen 2011 akçe karşılığında yılda biri cebe zırh ile sefere katılırken yanında bir hizmetkâr getirmekle yükümlüydü[754]. 1519 tarihli defterde ise üç adet voynuk çeribaşısı/ser-askeri timarı vardı. Bunlardan ikisi 18.000 akçelik timarı ortaklaşa[755], diğeri ise 13.000 akçelik timarı tek başına tasarruf etmişti[756].

1526 tarihli defterde bulunan bazı kayıtlardan İskenderiye Sancağı'nda kale muhafazasında olan sekiz hane voynuğun kalenin yıkılması ile raiyyet kaydedildiği ve Klopotnik nahiyesi köylerine yerleştirildiği anlaşılmaktadır[757]. Voynukluktan raiyyetliğe geçirilenler bunlarla sınırlı değildi. Bunların haricinde 1530 tarihinden önce sancak genelinde bulunan voynuklardan 310 hane, 15 bive ve 109 mücerred raiyyet

---

[745] BOA, TT.d 02M, s. 345.
[746] BOA, TT.d 02M, s. 20.
[747] BOA, TT.d 1048, s. 22; BOA, MAD.d 16, s. 44.
[748] BOA, MAD.d 97, s. 64.
[749] BOA, MAD.d 97, s. 64; 66.
[750] BOA, TT.d 22, s. 5; 13; 40.
[751] BOA, TT.d 22, s. 40.
[752] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 502.
[753] *"Tımar-ı Radislav, Lagotor, Voynugân-ı Morova, Kendü Bürüme, Cebelü 1, Tenktûr 1"* BOA, TT.d 02M, s. 216.
[754] BOA, TT.d 02M, s. 279.
[755] BOA, TT.d 977, s. 148.
[756] BOA, TT.d 977, s. 160.
[757] BOA, TT.d 133, s. 231; 240.

kaydedilmişti[758]. Son belirtilen grubun neden raiyyet kaydedildiği konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.2. Derbentciler

Farsça der (geçit) ve bend (tutma) kelimelerinden gelen derbend, genellikle dağlar arasında güçlükle geçilen mevkiler için kullanılmıştır[759]. Balkan coğrafyasında sadece dağlık bölgelerde değil büyük nehirlerin olduğu yerlerde de derbentler kurulmuştur. Geçilmesi zor olan bu yerleri korumak, geçenlerin can ve mal güvenliğini sağlamakla vazifelendirilen kişilere de derbentçi denmiştir[760]. Derbentler yolların emniyetinin sağlanmasının yanında kuruldukları bölgeleri şenletmek görevini de üstlenmişti. Derbentlerde görevlendirilen kişiler Müslüman veya gayrimüslim olabilirdi[761] ve derbendin durumuna göre sayıları 10 ila 100 arasında değişirdi. Derbentçiler hizmetleri karşılığında tekâlif-i örfiyeden ve avarız-ı divaniyeden muaf tutulmuşlardı[762].

Tablo 45: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Derbentler (1477-1487)

Köy	Nahiye	1477			1485			1487		
		H	M	B	H	M	B	H	M	B
İstançik	Morova	18	-	-	13	-	-	11	2	-
Kamane Glava	Morova	20	-	-	-	-	-	25	4	-
Glama nam-ı diğer İstraje	Topolniçe	25	-	-	27	-	-	26	4	-
Toplam		**63**	**-**	**-**	**40**	**-**	**-**	**62**	**10**	**-**

Tablo 46: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Derbentler (1519-1569)

Köy	Nahiye	1519			1526			1544			1569		
		H	M	B	H	M	B	H	M	B	H	M	B
İstançik	Morova	14	-	-	12	2	1	12	3	1	21	-	-
Kamane Glava	Morova	21	-	-	3	3	-	10	2	-	19	-	-
Glama nam-ı diğer İstraje	Topolniçe	30	2	-	36	-	-	17	5	-	19	-	-
Yastriçe	Karadonlu	-	-	-	23	-	-	23	8	-	23	3	-
Rağozne	Trebçe	-	-	-	-	-	-	15	1	1	-	-	-

[758] BOA, TT.d 167, s. 365, 366, 367.
[759] Yusuf Halaçoğlu, "Derbend", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, C. 9, s. 162.
[760] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, Istanbul: Eren Yayıncılık, 1990, s. 10.
[761] Balkan coğrafyasında derbentçilerin ağırlıklı olarak gayrimüslimlerden seçildiği görülmektedir.
[762] Halaçoğlu, "Derbend", s. 162.

Toplam	**65**	**2**	**-**	**74**	**5**	**1**	**77**	**19**	**2**	**82**	**3**	**-**

Vılçıtrın Sancağı dâhilinde bulunan derbend sayısı XV. yüzyılda üç iken XVI. yüzyılda artarak beşe ulaşmıştı. Sancağın dağlık alanlarında bulunan derbentlerdeki derbentçiler 11 ila 36 arasında değişmişti. Bu sayılar sancak dâhilinde bulunan derbentlerin orta ölçekli olduğunu göstermektedir. Tablo 46'da gösterilen İstançik derbentçileri için 1544 tahririnde "*İskenderiye ve Prizren canibine giden yolları beklerler"* şeklinde not düşülmüştü[763]. Kamane Glava derbentçileri için aynı defterde "*Morova'ya ve Üsküb'e giden yolu beklerler"* denilmiştir[764]. Tablo 46'da gösterilen bir diğer derbent Glama nam-ı diğer İstraje derbentidir ve yine 1544 tahririnde burada bulunan derbetçiler için Fatih Sultan Mehmed zamanından beri derbentçi oldukları ve ellerinde padişah hükmü olduğu yazılıdır[765]. Yukarıda zikredilen derbentlere XVI. yüzyılda iki derbend daha eklenmişti. Bunlardan ilki Yestariçe derbendidir. Bu derbent için 1544 tahririnde *"Üsküb'e giden yolu muhafaza ederler, ellerinde hükmü padişahi vardır"* şeklinde kayıt düşülmüştü[766]. Vılçıtrın Sancağı'ndan Bosna, Hersek ve İskenderiye (Arnavudluk İskenderiyesi) tarafına giden yol Rağozne adlı dağın güvenli olmayan yerlerinden geçtiği için Rağozne köyünün bu yol üzerinde olması ve derbentliğe uygun olması sebebiyle Yeni Pazar kadısı tarafından divana arz olunup derbent yapılmıştır[767]. Son zikredilen derbent sadece 1544 tahririnde kaydedilmiştir. Dolayısıyla bu derbendin 1544'ün hemen öncesinde kurulduğu söylenebilir.

Sancak genelindeki derbentlerde görev yapan derbentçilerin sayıları hiçbir zaman 85'i geçmemişti ve tamamı gayrimüslimdi. Derbentçilerin eda ettikleri vazifeleri mukabilinde avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf oldukları bilinmektedir[768]. Fakat derbentçilerin bu vergilerden muaf olmaları hiç vergi vermedikleri anlamına gelmemektedir. Sancak kanunnamesinde derbentçilerin ödeyecekleri vergiler*"... derbend olan kurâ halkından haneden haneye onar akçe ispenç ve bir kile buğday ve bir kile arpa alınur ve haraç alınur ve koyun hakkı alınur ve resm-i arusane alınur ve cürm-i cinayet sair reaya gibi alınur, avarız-ı divaniyeden muaflardır..."* şeklinde belirtilmiştir[769]. Bu kayıttan derbentçilerin ispençe ve haraç ödedikleri, niyabet türü vergileri de diğer reaya gibi verdikleri anlaşılmaktadır. Sancak genelinde normal bir reayanın ödediği ispençe miktarı 25 akçedir. Derbentçiler hizmetleri karşılığında bu vergiyi daha az ödemişlerdir. Vılçıtrın Sancağı tahrir defterlerinde derbend köylerine *"derbend âdetin verirler"* şeklinde kayıtlar düşülmüştü. XV. yüzyıl defterlerinde *derbend âdeti* ile ilgili bilgi verilmezken 1544 tarihli defter bu konuya açıklık getirmektedir. Buna göre her müzevvec haneden birer kile buğday ve arpa alındıktan

---

[763] BOA, TT.d 234, s. 577.
[764] BOA, TT.d 234, s. 529.
[765] *"Zikr olunan karye Sultân Mehmed Han aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân zamanından berü derbend olub ... ... ellerine hükm-i şerîf virilüb ve el-ân dahi padişahımız Sultân Süleyman Han e'azzallâhu ensârahu hazretlerinin vech-i meşrûh üreze ellerinde mukarrer nâme-i hümâyûnları olmagın ber-karâr-ı sâbık defter-i atîk mûcebince defter-i cedîd-i sultâniye dahi derbend kayd olundu"* BOA, TT.d 234, s. 369.
[766] BOA, TT.d 234, s. 109.
[767] BOA, TT.d 234, s. 134.
[768] Halaçoğlu, "Derbend", s. 163.
[769] BOA, TT.d 133, s. 5.

sonra on akçe ispençe tahsis edilmiştir[770]. Buradaki kayıt kanunnamede belirtilen miktarları teyit etmektedir. Fakat sancak dâhilinde bulunan Topolniçe nahiyesine bağlı Glama nam-ı diğer İstraje köyündeki derbençilerin ödemiş oldukları aynî verginin kanunnamede belirtilenden daha yüksek olduğu görülmektedir[771].

3.3. Eflâklar

Tuna ve Daçya bölgesinde bulunan Romanlaşmış yerli halk, Kavimler Göçü ile güneye inerek Balkan yarımadasının doğu ve kuzeydoğu bölgelerine yerleştiler. Balkanlarda VIII. yüzyılın sonuna doğru gerçekleşen Slav istilası sırasında güneye inen halk dağlara çekilmişti. Karadağ'dan Romanya'ya kadar uzanan sınır bölgesinde bulunan bu halka Osmanlı'da *Eflâkan* tabiri kullanılmıştı[772]. Haraç, öşür, ispenç, adet-i ağnam resm-i arus gibi vergilerden[773] ve avarız-ı divaniyeden muaf olan Eflaklar, haneden haneye bir filori ve bir koç bahası verirlerdi[774]. Eflâklar muafiyetleri karşılığında ordunun geri hizmetinde bulunurlar, barış zamanlarında ise kale ve köprü tamiri işlerine bakarlardı[775].

İncelenen dönem boyunca Vılçıtrın Sancağı defterlerinde Eflâkların kayıtlarına rastlanmıştır. 1455 tarihli defterde timarlı sipahiler içerisinde iki sipahi ve Novabırda kalesi müstahfızları içerisinde üç müstahfız, Eflâklardan oluşuyordu. Ayrıca Morova nahiyesine bağlı İslivova köyünde 11 nefer Eflâk vardı[776]. XV. yüzyılın ikinci yarısına ait diğer tahrirlerde Morova nahiyesine bağlı Eflâklara ait bir köy tüm tahrirlerde yazılmıştı. Defterlerde *"Cemaat-i Eflâkan Drançik dahi derler"* şeklinde kaydedilen köyde 1477'de 18 hane[777], 1485'de 24 hane[778], 1487'de 25 hane[779] nüfus vardı. XV. yüzyılın ikinci yarısına ait veriler sadece tahrir defterlerinden ibaret değildi, 894 / 1488-1489 yılına ait cizye defterinde *"Eflâkan-ı Priştine"* başlığında 784 hane, 86 bive kaydedilmiştir[780]. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde ise Eflâklara ait köy sayısının değişiklik arz ettiği görülmektedir. Bu bağlamda 1519 tahririnde Eflâklara ait Lab

---

[770] BOA, TT.d 234, s. 109, 377.

[771] *"Karye-i Glama nam-ı diğer İstraje, derbend, tabi' Topolniçe, 'Zikr olunan karye Sultân Mehmed Han aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân zamanından berü derbend olub derbend âdetince her müzevvec haneden İstanbul kilesiyle üçer kile buğday ve üçer kile arpa ve onar akçe ispençe virüp mecmû'ı avârız-ı dîvâniyyeden ve tekâlîf-i örfiyeden mu'âf u müsellem olalar diyü ellerine hükm-i şerîf virilüb ve el-ân dahi padişahımız Sultân Süleyman Han e'azzallâhu ensârahu hazretlerinin vech-i meşrûh üreze ellerinde mukarrer nâme-i hümâyûnları olmagın ber-karâr-ı sâbık defter-i atîk mûcebince defter-i cedîd-i sultâniye dahi derbend kayd olundu"* BOA, TT.d 234, s. 369.

[772] Snježana Buzov, "Vlasi Istrije na Području Sjeverne Dalmacije u Popısnım Defterıma 16. Stoueća", *Prilozi Za Orijentalnu Filologiju*, C. 40 (1991), s. 243; Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, s. 149. Bazı Osmanlı belgelerinde Eflaklar için "filorici" ifadeside kullanılmaktadır.

[773] Barkan, "894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları", s. 4.

[774] Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları (Kanunlar I)*, İstanbul: İstanbul Burhaneddin Matbaası, 1943, s. 325.

[775] Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17 (2007), s. 631; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 217.

[776] BOA, TT.d 02M, s. 159.

[777] BOA, MAD.d 16, s. 86.

[778] BOA, MAD.d 97, s. 124.

[779] BOA, TT.d 22, s. 100.

[780] NBKM. OAK. 214/5, v. 47/a; Barkan, "894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları", ss. 1–117 Ek-Cedvel; Todorov, Velkov, *Situation Demographique de la Peninsule Balkanique (Fin du XVs.-debut du XVIs.)*, s. 279.

nahiyesinde "Eflâk" adında 18 hanelik bir köy ve Morova'da yine aynı isimde 21 hanelik bir mezra vardı. 1526 tarihinde Eflâklara ait üç köy kayda geçmişti ve bu üç köyde toplam 27 hane ve üç mücerred vardı. 1544 tarihinde Prizren Sancağı'ndan gelerek Vılçıtrın Sancağı'na yerleşen 10 hanelik bir Eflâk grubunun yanı sıra[781], önceki tahrirlerde zikredilen "Eflâk" köyü 12 hane olarak varlığını sürdürmüştü. 1569 tahririnde Prizren'den gelen Eflâkların bir köy kurarak yerleştikleri görülmektedir[782]. Bu tarihte sancak dâhilinde bulunan Eflâklar 25 hane, üç mücerred ve bir biveden ibaretti.

Vılçıtrın'a tabi Eflaklar doğrudan sancağın defterlerine kaydedilmekle birlikte bir kısmının da civar sancakların defterlerinde kayıtlı olduğu görülmektedir. Örneğin TT.d 05M numaralı defterde Bihor ve havalisi ile birlikte Vılk-ili eflakları da zikredilmektedir[783].

[781] BOA, TT.d 234, s. 536.
[782] TKGM, TADB, TTd 201, v. 354/a.
[783] Vılk-ili eflakları bu defterde 28-32. sayfalar arasında kaydedilmiştir. Defterle ilgili ayrıntılı bilgi için İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeileri", s. 152; Alaca, *XVI. Yüzyılda Prizren Sancağı*, ss. 3–4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TOPRAK YÖNETİMİ VE İKTİSADİ HAYAT

A. TOPRAK YÖNETİMİ VE SANCAK GELİRLERİNİN PAYLAŞIMI

Osmanlı toprak sistemi kaynağını İslâm hukukundan almakla birlikte, kendisinden önce kurulan Selçuklu Devleti'nin uyguladığı ıktâ sisteminden de etkilenmiştir[784]. Osmanlı Devleti'nde toprağın hukuki durumu ve tasarruf şekli bakımından sınırları içerisindeki tüm arazide tek bir sistem uygulanmamıştı. Devlet adamları, genellikle fetih yoluyla imparatorluğa katılan ülkelerde önceden tatbik edilen örf ve adetleri, hukuki ve fiili durumları göz önüne alarak her bölgeye özel istikrarlı bir yapı oluşturmaya çalışmışlardı[785]. Fethedilen yerlerdeki arazi devletin mülkü (mîrî) kabul edilmiş ve şahıslara toprak mülkiyeti olarak sadece bağ, bahçe ve içine ev yapılmış olan arazi, yani imar görmüş yerler mülk olarak tahsis edilmişti.

1. Mîrî Arazi

Osmanlı Devleti'nde mîrî arazi, mülk arazi ve vakıf arazisi olmak üzere üç çeşit arazi vardı. Mîrî arazi rakabesi (mülkiyeti) devlete ait olan arazidir ve bütün tarım topraklarını kapsamayıp yalnız hububat üretimi yapılan, tarla olarak kullanılan araziyi içine alır[786]. Bu tür arazilerin tasarrufu devlet adına şahıslar tarafından yapılırdı. Bu araziler kanunnamede ise şöyle tarif edilmektedir: *"...bir kısım dahi vardır ki, ne öşriyyedir ve ne vech-i mezbûr üzere haracîyyedir. Ana 'arz-ı memleket dirler. Aslı haracîyyedir. Lakin sahiplerine temlik olunduğu takdirde fevt olub verese-i kesire mabeynlerinde taksîm olunub her birine bir cüz'i kıt'a değüp her birinin hissesine göre haraçların tevzi' ve ta'yin olunmakda kemal-i su'ûbet ve işkâl olub belki 'adeten muhal olmağın rakabe-i arazi beytü'l-mâl-i müslimin içün alıkonulub reayaya 'ariyet tarikiyle virülüb ziraat ve hıraset idüb hâsıl olandan haraç-ı mukasemesin ve haraç-ı muvazzafın virmek emr olunmuşdur..."* [787].

Devlet rakabesini elinde bulundurduğu mîrî araziyi gelirinin büyüklüğüne göre has, zeâmet ve timar olarak üçe ayırmıştı[788]. Taksimatı yapılan toprakların gelirlerini elinde bulunduran kimselerin tasarruf miktarlarına göre savaş için yükümlülükleri vardı. Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan sipahilerin savaş yükümlülükleri XV. yüzyıl defterlerinde açık bir şekilde kaydedilmiş olmakla birlikte XVI. yüzyıl defterlerinde aynı durum söz konusu değildir. Bu defterlerin bazılarında sadece sancak dâhilinde bulunan sipahilerin miktarı kayıtlıydı.

XV. yüzyılda sipahilerin sefer yükümlülüklerine bakıldığında gelirlerine orantılı olarak yükümlülüklerinin arttığı görülmektedir. Düşük gelirli timarlı sipahiler seferlere cebe zırh ile katılmak zorundaydı. En düşük sefer yükümlülüğü deftere *"kendi cebelü"* şeklinde kaydedilmiştir. Sipahinin gelirinin artması ile kendisinden cebe zırh yerine bürüme zırh istenmiştir. Sancak genelindeki timarlı sipahilerin büyük çoğunluğu sefere

---

[784] Yılmaz Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, C. III, s. 59.
[785] Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 87.
[786] Halil İnalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2009, s. 3.
[787] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 315.
[788] Ömer Lütfi Barkan, "Timar", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1979, C. XII/I, s. 314; Halil İnalcık, "Timar", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, C. 41, s. 169.

giderken bürüme zırh giymek zorundaydı. Timarlı sipahinin gelirindeki artışa göre yükümlülüklerine yenileri eklenmişti. Eklenen ilk yükümlülük sefer için yanında getirmesi gereken *cebeli*ydi. Sonrasındaki artışın belli bir standardı olmamasına rağmen genellikle sipahiden istenen bir sonraki yükümlülük *tenktûr/tenketür* tipi çadır ve yardımcı/hizmetçi görevindeki *gulam*dı. Sipahinin gelirine paralel olarak bu yükümlülüklerin üzerine beraberinde getirmesi gereken cebeli sayısının arttığı görülmüştür. Geliri 5000-6000 akçe civarındaki sipahiler genellikle kendi bürüme zırh ile sefere giderken, yanında iki cebeli ve bir çadır getirmekle yükümlüydü. Sipahinin geliri arttıkça sefere getirmesi gereken cebeli ve çadır sayısı da artmıştır.

Tablo 47: XV. Yüzyılda Vılçıtrın Sancağı Gelirleri ve Savaş Yükümlülükleri

Gelir Türü	**Miktarı (Akçe)**	**Sefer Yükümlülüğü**					
		Bürüme Zırhlı Sipahi	**Geçim** [789]	**Cebeli** [790]	**Çadır**	**Tenktûr** [791]	**Gulam**
1455							
Has	444.065	4	12	120	12	-	-
Zeâmet	-	-	-	-	-	-	-
Timar	1.127.132	120	-	298	101	35	68
Toplam	**1.571.197**	**124**	**12**	**418**	**113**	**35**	**68**
1477							
Has	289.966	1	6	58	6	-	-
Zeâmet	272.821	6	4	62	7	6	2
Timar	1.139.006	113	-	333	34	84	78
Toplam	**1.701.793**	**120**	**10**	**453**	**47**	**90**	**80**
1487							
Has	350.991	1	7	70	6	-	-
Zeâmet	330.675	8	9	69	8[792]	8	1
Timar	1.495.919	171	-	398	55	111	155
Toplam	**2.177.585**	**180**	**16**	**537**	**69**	**119**	**156**

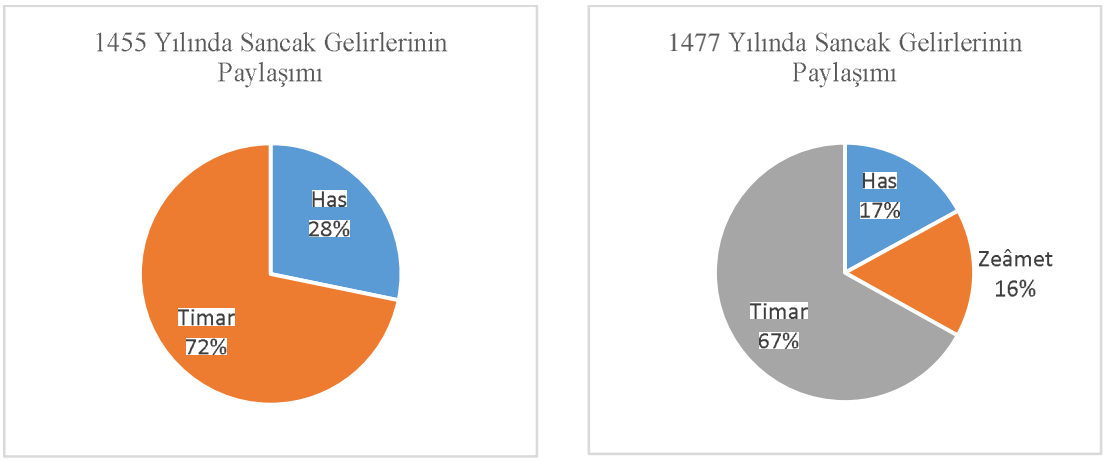
Tablo 47 incelendiğinde sancak gelirlerinin her tahrirde biraz daha arttığı, buna paralel olarak sipahilerden istenilen sefer yükümlülüklerinde de bir artış olduğu gözlenmiştir. Bu bağlamda Vılçıtrın Sancağı'nda bürüme zırhlı sipahi sayısı 124'ten 180'e, cebeli sayısı ise 418'den 537'ye çıkmıştır. Vılçıtrın Sancağı'nda has tasarruf eden kişilerden sefere bürüme zırh ile gelmeleri ve yanlarında mutlaka muhtelif miktarda geçim getirmeleri istenmiştir. Ayrıca has sahiplerinin sefere götürdükleri çadırların çeşidi ve fonksiyonu normal sipahilerin götürdüklerinden farklıdır. Bu doğrultuda bakıldığında 1455 tarihinde has tasarruf eden Miralem İlyas Bey'den istenilen 12 çadır içerisinde sokaklı ve abrizli (abdesthaneli) çadır, hazine çadırı, kiler çadırı, matbah çadırı, saraçhane çadırı vardı[793]. Burada zikredilen *sokaklı ve abrizli çadır* birden çok bölmesi olan perdeli bir çadırdır. *Abriz* kelimesi abdesthane, su akıtılan yer manası

[789] Atlara giydirilen zırh.
[790] Tam teçhizatlı asker.
[791] Küçük sipahi çadırı. Küçük çadır diye bilinen Tenktûr'un tek kişilik uyku tulumu olma ihtimali de vardır. Emecen, "Defter-i Köhne: Pirlepe-Kırçova Kesiminin En Eski Timar Defteri (1445-1455)", s. 350.
[792] Buradaki çadırların tamamı abrizli (abdesthaneli) çadırdır.
[793] BOA, TT.d 02M, s. 1.

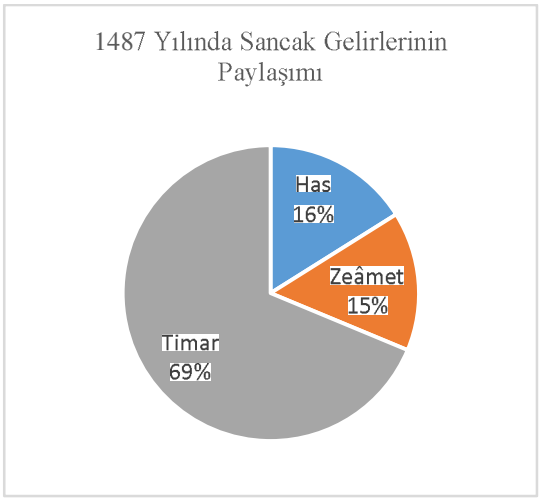
taşımaktadır[794], dolayısıyla abrizli çadır teriminden muhtemelen kısa temizlik yapılabilecek perdeli bir çadır anlaşılabilir[795]. 1477 ve 1487 tahririnde ise sancakbeyinden sokaklı ve abrizli çadır, hazine çadırı, matbah çadırı, kiler çadırı, saraçhane çadırı ve günlük çadır istenmiştir. Sancakbeyinden istenen çadırların bu kadar çeşitlilik arz etmesinin emri altındaki askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması için olduğu düşünülmektedir. Örneğin *sokaklı ve abrizli çadır*ın askerlerin temizlik ihtiyacı için, *saraçhane çadırı*nın sipahi atlarının koşum takımları gibi gereksinim duyulan deri işleri için kullanıldığı tahmin edilmektedir. 1455 tahririnde bu yükümlülükler sancakbeyi olmamasına rağmen has tasarruf eden Miralem İlyas Bey'den talep edilmiştir. İlyas Bey'in bölgenin yönetiminden sorumlu kişinin adamı olduğu tahmin edilmektedir, zira miralemlerin has tasarruf etmedikleri bilinmektedir[796].

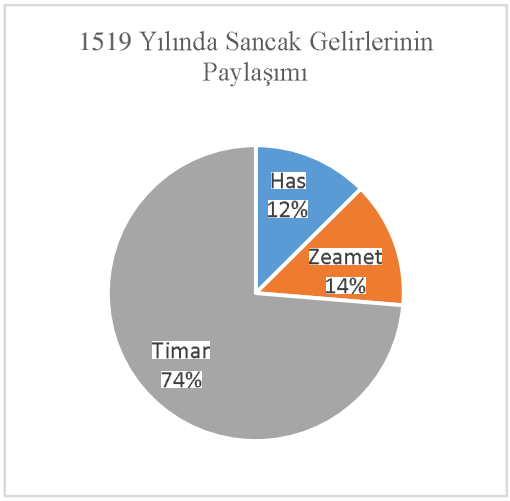
1455 tahririnde sancak dâhilinde zeâmet görülmese de 1477 ve 1487 tahrirlerinde zeâmet tasarruf edenlerin isimleri ve yükümlülükleri de kaydedilmişti. Zeâmet sahiplerinden istenilen çadırlar 1477 yılında sipahilerden istenilenlerle aynı iken 1487 yılında farklılık göstermiş ve daha büyük olan abrizli çadırlar istenmiştir. Sefer yükümlülüğü olan tenktûrlar ile yardımcı/hizmetçi vasfına sahip gulamlar ise genellikle timarlı sipahilerden istenmiştir. Mevcut tahrir defterlerine göre XV. yüzyılda sancak gelirleri içerisinde en büyük pay timarlı sipahilere aitti, dolayısıyla en fazla yükümlülük de yine onlarındı. Vılçıtrın Sancağı'nda seferle yükümlü olan sipahi sayısı 1487 yılında 180 iken 1526 yılında 293[797], 1544 yılında 234[798], 1533 yılında 294[799], 1569 yılında ise 316[800] olmuştur. Bu rakamlar sancak genelindeki sipahi sayısının istikrarlı bir şekilde arttığını göstermektedir.

Şekil 3: XV ve XVI. Yüzyılda Vılçıtrın Sancağı Gelirleri Paylaşımı

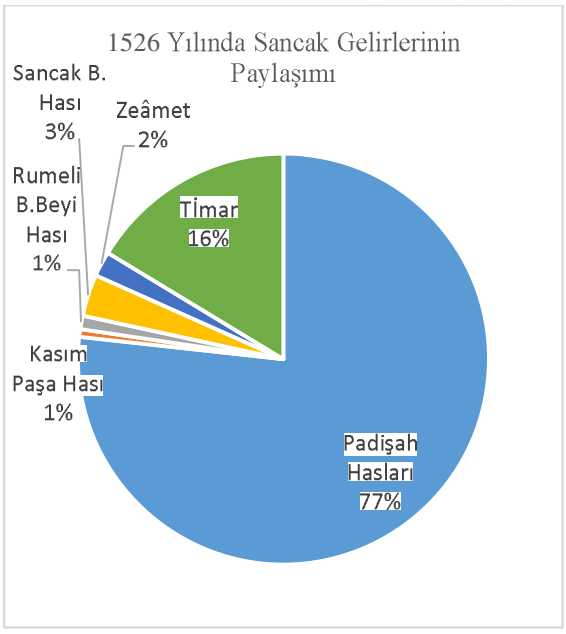
[794] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1983, s. 7; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 6; Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 5.
[795] Nicoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Teori Yayınları, 1985, s. 97.
[796] Erhan Afyoncu, "Mîr-i Alem", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, C. 30, ss. 124–25.
[797] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 16.
[798] BOA, TT.d 234, s. 647.
[799] BOA, TS.MA.d 00734, v. 6/a.
[800] TKGM, TADB, TTd 367, v. 57/a.

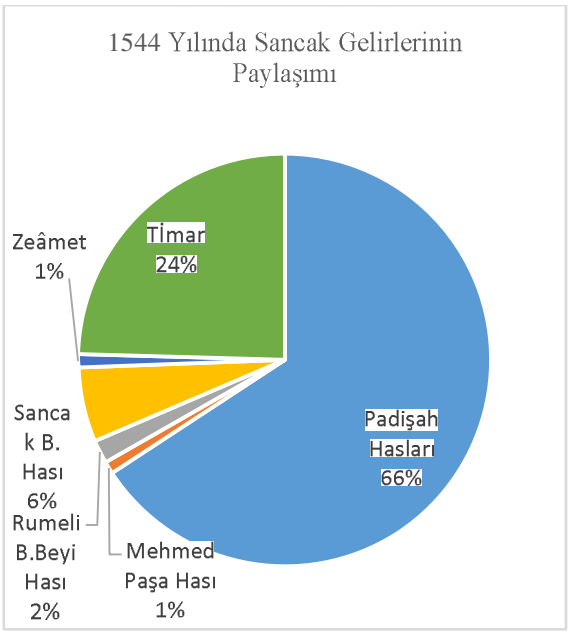

1455, 1477, 1485 ve 1519 tarihli defterlerde padişah hassına ait veriler bulunmadığından yukarıdaki grafiklerde gösterilen has oranları sadece Vılçıtrın sancakbeyine aittir. 1455 tahririndeki haslar Miralem İlyas Bey ve sancak dâhilindeki subaşıların tasarrufundaydı. Yukarıda zikredilen tahrirlere göre sancak gelirlerinin ortalama %70'i timar, % 15'i zeâmet, % 15'i sancakbeyi hassıdır.

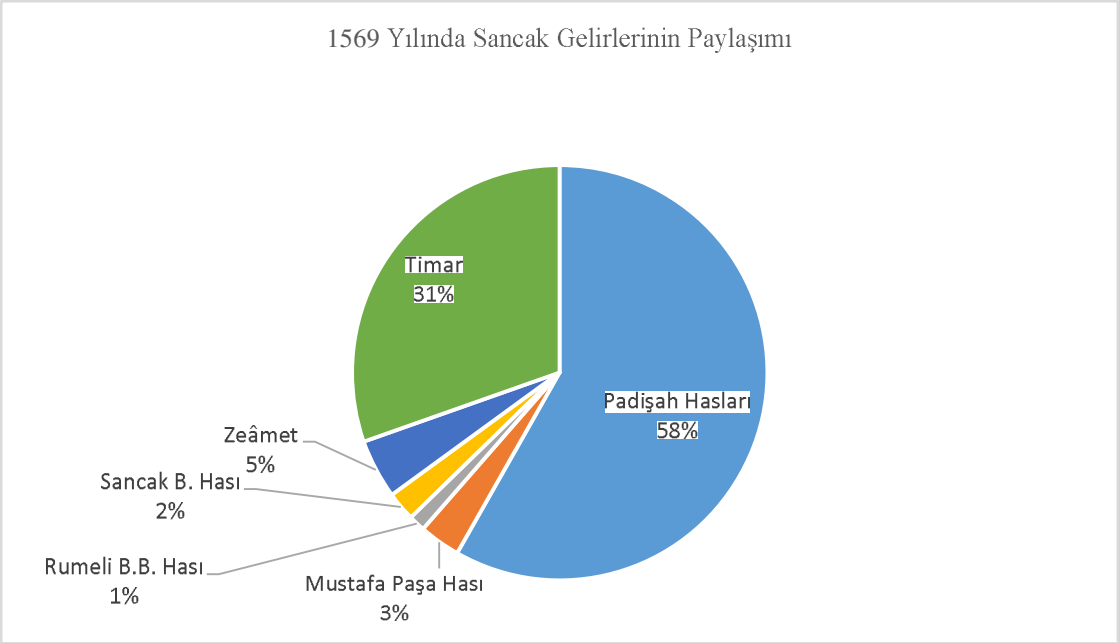
XVI. yüzyıla ait 1526, 1544 ve 1569 tahrirleri sancağı eksiksiz göstermektedir. Bu tahrirlerde XV. yüzyıl defterlerinde olmayan padişah hasları da mevcuttur. Yine defterlerden anlaşılmaktadır ki, bu yüzyılda sancak dâhilindeki haslar sadece padişah haslarından ibaret değildi, Rumeli beylerbeyi ve vüzera hasları da vardı.

1526 tahririnde sancak gelirlerinin % 82'sini haslar, %2'sini zeâmetler, %16'sını ise timarlar oluşturmuştu. Has gelirleri içerisinde en büyük pay %77 ile padişaha aitti, onu %3 ile sancakbeyi, %1 ile Rumeli beylerbeyi ve %1 ile vüzera takip etmiştir. 1544 yılında ise sancak gelirleri içerisinde timarların, Rumeli beylerbeyinin ve sancakbeyinin payı artarken, zeâmetlerin ve padişahın payı azalmıştı. Bu doğrultuda sancak gelirlerinin % 75'ini haslar, %1'ini zeâmetler ve %24'ünü timarlar oluşturmuştu. 1569 yılına

gelindiğinde gelirlerin dağılımı %64 has, %5 zeâmet, %31 timar şeklindedir. Bu tarihte padişah hasları yüzyılın en düşük seviyesinde, % 58'deydi.

Yukarıdaki grafikler incelendiğinde Vılçıtrın Sancağı gelirleri içerisinde 1526'dan 1569'a timar gelirleri oranının arttığı, padişah gelirleri oranının azaldığı görülmektedir. Bu artış ve azalışın sebeplerinden birisi padişah haslarından elde edilen gelirlerin durumudur. Sancak dâhilindeki maden ve darphâne gelirlerindeki azalış padişahın has gelirlerine yansımış, dolayısıyla sancağın toplam geliri içerisinde padişah gelirlerinin oranı azalmıştır.

1.1. Has Topraklar

Haslar genellikle geliri 100.000 akçeden yüksek olan dirliklerdir. Fakat geliri 100.000 akçeden düşük olan hasların var olduğunu da bilinmektedir[801]. Haslar Padişah hasları, vezirlerle diğer yüksek devlet memurlarına verilen haslar, tekaüd hasları ve hanedana mensup hanımlara tahsis edilen haslar olmak üzere dörde ayrılırdı. Bunların dışında nadir olarak "arpalık hasları" tabirine de rastlanmaktadır[802].

Vılçıtrın Sancağı'na ait mevcut tahrir defterlerinde zikredilen haslar XV ve XVI. yüzyılda farklılık arz etmektedir. Bölgeye ait 1455 tarihli defterde timarlar, sadece has ve timar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Buna göre Miralem İlyas Bey 220.357[803], Morova Subaşısı Mehmed Bey 71.583[804], Novabırda Subaşısı Kasım Bey 79.318[805] ve Lab

[801] Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi", s. 61.
[802] Cengiz Orhonlu, Nejat Göyünç, "Has", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, C. 16, s. 268.
[803] *"Hashâ-i mîr-i alem vilayet-i Vılk İlyas beg veled-i Bahşâyiş Ağa"*. BOA, TT.d 02M, s. 1. Fatih Sultan Mehmed devri ricalinden olduğu anlaşılan İlyas Bey'in Bilecik yakınlarında ismini taşıyan kasabada vakıfları vardır. İlyas Bey hakkında ayrıntılı bilgi için Kepecioğlu, "Bursa'da Şer'i Mahkeme Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Tarihi Bilgiler ve Vesikalar", s. 407.
[804] *"Hashâ-i Mehmed beg çaşnıgîr subaşı-yı Morova"*. BOA, TT.d 02M, s. 159.
[805] *"Hashâ-i Kasım beg subaşı-yı Novabırda"*. BOA, TT.d 02M, s. 247.

Subaşısı Bahşayiş Ağa oğlu Mehmed Bey 72.807[806] akçe has tasarruf etmişti[807]. Erken devirlerde subaşılara yapılan tahsisler onların askerî konumuna göre ya timar ya da has olarak adlandırılmaktaydı[808]. Vılçıtrın bölgesi subaşılarının has tasarruf etmeleri onların askerî bakımdan önemli bir konumda olduklarını göstermektedir. Bu defterde mirliva hasları zikredilmemişti. Daha sonraki tarihlerde düzenlenen defterlerde ise sadece Vılçıtrın sancakbeyinin hasları kayıtlıydı. XV. yüzyıl sonlarında tutulan 1498 tarihli defterin tamamı Novabırda kazasında bulunan padişah haslarını içermektedir. XVI. yüzyıla gelindiğinde ise Vılçıtrın Sancağı tahrir defterlerinde padişah hasları, vüzera hasları, beylerbeyi hasları ve sancakbeyi hasları zikredilmiştir.

1.1.1. Padişah ve Vüzera Hasları

Vılçıtrın Sancağı'na ait mevcut defterler içerisinde padişah haslarından bahseden ilk defter 1498 tarihli parça hâlde bulunan mufassal tahrir defteridir. Zikredilen defter sancağın tümünü kapsamadığından bu tarihte padişah haslarının sağlıklı bir şekilde hesaplanması söz konusu değildir. 1526 tahriri neticesinde hazırlanan defterler sancağın tamamını içerdiğinden padişah hasları ile ilgili bilgiler tamdır. Bu tarihte 5.588.243 akçe olan padişah hasları, Novabırda kazasında bulunan Novabırda ve Yanova şehirlerinin hâsılları, Novabırda darphânesi ve madeninin hâsılları, Yanova maden hâsılı, Priştine kazasında bulunan Priştine şehrinin hâsılı, Priştine'nin maden hâsılı, Vılçıtrın kazasında bulunan Trebçe madenleri hâsılları ve sancak genelinde padişah hassına dâhil edilmiş olan köy ve mezraların hâsıllarından oluşmuştur[809]. 1544 tarihinde ise padişahın sancak genelinde bulunan madenlerden, köylerden ve mezralardan toplam geliri 4.032.544 akçeydi[810]. 1569 tarihinde padişah hasları toplamı 3.262.672 akçeye kadar gerilemişti[811].

1526, 1544 ve 1569 tahrirlerine göre sancağın toplam geliri ve bu gelirin paylaşımı hesaplandığında toplam gelirin 2/3'nün padişah haslarına kalan 1/3'nün ise diğer has, zeâmet ve timarlara ayrıldığı görülmüştür. Mevcut durumun XV. yüzyılda da geçerli olduğu, sancak gelirlerinin 2/3 padişah hassına, 1/3 diğer has, zeâmet ve timarlara ayrıldığı düşünülmektedir. XVI. yüzyılda padişah haslarının kazalara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir[812].

---

[806] *"Hashâ-i Mehmed beg veled-i Bahşâyiş Ağa subaşı-yı Lab"*. BOA, TT.d 02M, s. 327.

[807] Zikredilen unvanlar ile tasarruf edilen miktarlar arasında bir uyumsuzluk görülmektedir. Bu durum konu bütünlüğü açısından Subaşı başlığında izah edilmeye çalışılmıştır.

[808] Halil İnalcık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2018, s. 137.

[809] BOA, TT.d 167, s. 368-369-370; Zirojevic, "Vucıtrnski i Prizrenski Sandzak u Svetlosti Turskog Popisa 1530/31 Godine", s. 104.

[810] BOA, TT.d 234, s. 1-171.

[811] TKGM, TADB, TTd 367, v. 4/a – 10/a.

[812] Bu tabloda yer alan rakamlar tahrir defterlerinden elde edilmiştir, cizye gelirleri dâhil değildir. Mevcut verilere göre sadece 1526 tarihindeki cizye rakamları bilinmektedir. BOA, TT.d 167, s. 368 de ki bilgiye göre 1526 tarihinde padişah hassına tahsis edilen cizye miktarı 1.367.093 akçedir. Yine aynı deftere göre 1526 tarihinde sancağın toplam geliri 8.526.688 akçeydi. Padişah hasları ise 7.389.646 akçedir. Padişah gelirlerinin 5.521.460 akçesi maden ve nüfustan, 1.367.093 akçesi cizyeden ve 501.043 akçesi de köy ve mezralardan gelmekteydi. Karşılaştırınız *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 27.

Tablo 48: Padişah Haslarının Kazalara Göre Dağılımı (1526 – 1569)

Kaza İsmi	1526[813]	1544	1569
Vılçıtrın	815.033	696.300	666.638
Priştine	148.716	158.534	142.838
Novabırda	4.474.349	3.070.618	2.320.140
Belasniçe	150.145	107.092	133.056
Toplam	**5.588.243**	**4.032.544**	**3.262.672**

Padişah hasları 1526'dan 1569'a sürekli olarak azalma eğilimi göstermiştir. Bu azalışta en büyük etken Novabırda kazasından gelen gelirlerdeki düşüştür. 1526 yılında mevcut olan 4.474.349 akçelik gelirin 4.000.000 akçesi kaza dâhilinde bulunan Novabırda ve Yanova madenlerinden ve bu madenlerin işletilmesinden elde edilmiştir. Zikredilen gelir türleri 1544 yılında 2.747.823 akçeye, 1569 yılında ise 1.913.422 akçeye gerilemiştir. Bahsi geçen son iki tarihteki elde edilen gelirlerin büyük çoğunluğu Novabırda darphânesinden gelmektedir. Vılçıtrın kazasında bulunan padişah haslarının gelirleri ise büyük oranda Trebçe madenlerinden sağlanmaktaydı. Bu durum Priştine ve Belasniçe kazaları için de geçerlidir. Bu kazalarda işletilen madenlerden elde edilen tüm gelirler padişah hassına bağlanmıştır.

Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan padişah haslarının miktarı sürekli değişkenlik göstermekteydi. Bunun sebebi sancak dâhilinde bulunan gümüş madenlerinin verimliliğiydi. Madenlerden çıkarılan gümüş miktarıyla doğru orantılı olarak padişahın has gelirleri artmış ya da azalmıştır.

Vılçıtrın Sancağı'na ait mevcut tahrir defterlerinden 1526, 1544 ve 1569 tarihli olanlarında vüzera hasları kaydedilmiştir. Bu bağlamda 1526 tahririnde üçüncü vezir Kasım Paşa'ya toplam hâsılı 42.196 akçe olan Vılçıtrın, Priştine, Morova ve Lab nahiyelerine tabi 28 köy geliri has olarak verilmiştir[814]. Kasım Paşa, 1526 tarihli mufassal tahrir defterinde Rumeli beylerbeyi olarak zikredilirken, 1530 tarihli icmal defterde ise Rumeli beylerbeyi Behram Paşa gösterilmektedir. Kasım Paşa'nın Rumeli beylerbeyliği görevinden kısa süre sonra üçüncü vezirliğe yükselmiştir[815]. Bu sebeple 1526 tarihli mufassal defterde Rumeli beylerbeyi olarak, 1530 tarihli icmal defterde ise sadece Kasım Paşa şeklinde kaydedilmiştir. 1544 tahririnde Mehmed Paşa'nın sancak dâhilinde 32 köyü kapsayan 54.281 akçelik hassı vardı[816]. 1569 tahririnde ise Mustafa Paşa'nın 179.700 akçelik has geliri mevcuttu[817].

[813] Bu tarihte üç defter bulunduğundan dolayı üç farklı rakam çıkmaktadır. Bu rakamlar BOA, TT.d 133 numaralı defterden alınmıştır. Padişah hasları BOA, TT.d 377 numaralı defterde 5.464.066 akçe, BOA, TT.d 167 numaralı defterde ise 5.568.564 akçe olarak hesaplanmaktadır. Rakamlardaki bu farkın defterleri hazırlayan kâtiplerin toplama hatalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu tarihte hazırlanan defterlerin temeli BOA, TT.d 133 numaralı defter olduğundan o defterdeki rakamlar esas alınmıştır.
[814] Kasım Paşa'nın hassı deftere, 41.762 akçe kaydedilmiştir. Bak. BOA, TT.d 377, s. 15.
[815] Faruk Sümer, "Kasım Paşa, Güzelce", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, C. 24, s. 547.
[816] BOA, TT.d 234, s. 173-193.
[817] TKGM, TADB, TTd 367, v. 11/a – 11/b.

1.1.2. Beylerbeyi ve Sancakbeyi Hasları

Beylerbeyleri, Fatih Sultan Mehmed kanunnamesine göre 800.000 ile 1.000.000 akçe arasında değişen has tasarruf etmektedir[818]. Beylerbeylerinin gelirleri birden çok sancakta bulunabilirdi. Bu bağlamda Vılçıtrın Sancağı'nda 1526 tarihinde Rumeli beylerbeylerinden Behram Paşa'nın 75.349[819], 1544'te Ahmed Paşa'nın 99.187[820] ve 1569'da Hüseyin Paşa'nın 71.678 akçe[821] hassı vardı. Sancak genelindeki beylerbeyi hasları sadece köylerin hâsıllarını kapsamaktadır.

Ehl-i örf mensubu olan sancakbeyleri, tayin edildikleri bölgenin en yüksek idarecisidir[822]. Doğrudan doğruya padişah beratıyla atanan sancakbeyleri 150.000 ile 600.000 akçe arasında has tasarruf ederlerdi. Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan mirliva haslarının izi XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürülmektedir. Bu bağlamda 1477 tarihinde geliri 289.966 akçe olan[823] Vılçıtrın sancakbeyi Sinan Bey'in tasarrufundaki has topraklar içerisinde bir şehir merkezi (nefs-i Vılçıtrın), 124 köy, 11 manastır, 3277 hane, 103 mücerred, 101 bive vardı[824]. Yine 1485 tahririnde de sancakbeyi olarak görülen Sinan Bey'in hassı 242.999 akçedir[825].

1487 yılında sancakbeyi olan Hürrem Bey, 350.991 akçe has tasarruf etmişti[826]. 1519 tahririnde sancakbeyi olan Piri Bey'in tasarrufunda bulunan has miktarı 400.000 akçeydi. Deftere düşülen nottan daha önceki sancakbeyi olan Ahmed Bey'in tasarrufunda bulunan miktarın 297.423 akçe olduğu, Ahmed Bey yerine tayin edilen Piri Bey'in tasarrufuna 400.000 akçelik has verildiği anlaşılmaktadır. Piri Bey'in tasarrufunda bulunan 400.000 akçelik hassın 300.487 akçesi Vılçıtrın Sancağı'ndan, kalan 100.000 akçesi ise imparatorluk dâhilindeki muhtelif yerlerden toplanmaktadır[827].

1526'da Vılçıtrın sancakbeyi olan İskender Paşa oğlu Ali Bey 231.659 akçelik has tasarruf etmiştir[828]. 1544'de sancakbeyi olan Ali Bey'in hassı 196.362 akçedir. 1569'da ise Hasan Bey'in geliri 205.000 akçedir[829]. Evliya Çelebi, son zikredilen rakamın Kanûnî Sultan Süleyman kanunu olduğunu belirtmiştir[830].

Tablo 49: Vılçıtrın Sancakbeyi Hassında Bulunan Köyler ve Bağlı Oldukları Nahiyeler (1477-1569)

Nahiyeler	1477	1485	1487	1519	1526	1544	1569
Vılçıtrın	33	21	21	27	32	30	17

[818] Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, C. 6, s. 104. Kanunnamede bu şekilde belirtilmesine rağmen uygulamada beylerbeyi gelirlerinin 600.000 ile 2.500.000 akçe arasında değiştiği bilinmektedir.
[819] Behram Paşa'nın hassı deftere 96.622 akçe kaydedilmiştir. BOA, TT.d 377, s. 16.
[820] BOA, TT.d 234, s. 194-213.
[821] TKGM, TADB, TTd 367, v. 12/a – 13/b.
[822] Şahin, "Sancak", s. 99.
[823] Sinan Bey hassı defterde 298.548 akçe olarak geçmektedir.
[824] BOA, MAD.d 16, s. 20.
[825] BOA, MAD.d 97, s. 1-16. Defterde bu miktar 255.457 akçe olarak kaydedilmiştir.
[826] BOA, TT.d 22, s. 1-13. Bu miktar defterde 348.497 akçe olarak belirtilmiştir.
[827] BOA, TT.d 977, s. 6.
[828] BOA, TT.d 377, s. 16-19. Ali beyin hassı defterde 230.000 akçedir.
[829] TKGM, TADB, TTd 367, v. 15/a – 15/b.
[830] Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, s. 87.

Priştine	-	-	2	10	9	-	-
Morova	-	-	-	15	23	21	9
Lab	-	-	-	-	19	10	4
Karadonlu	-	-	-	-	7	8	-
Klopotnik	44	29	30	-	15	16	3
Topolniçe	-	-	-	-	5	3	3
Dolçi	15	8	8	-	-	-	-
Obiç	19	16	16	-	-	-	-
Zagorye	13	-	-	-	-	-	-
Toplam	**124**	**74**	**77**	**52**	**110**	**88**	**36**

XV. yüzyılda sancakbeyi hasları Vılçıtrın, Klopotnik, Dolçi ve Obiç nahiyelerinde bulunan bir kısım köylerin hâsıllarından, bu köylerden toplanan niyâbet/bâd-ı hevâ vergisinin yarısı ve Vılçıtrın şehrinden toplanan vergilerden ibaretti[831]. Bunların haricinde vergi olarak çok bir getirisi olmasa da 10 adet manastırın geliri de sancakbeyi hassına ayrılmıştı ve bu durum XVI. yüzyılda da değişmemişti. Daha öncesinde zeâmet olarak tasarruf edilen Priştine şehrinin gelirleri, 1487 tahririnden sonra sancakbeyi hassına dâhil edilmiştir. XVI. yüzyıla gelindiğinde 1519 tahririnde Morova, 1526'da Lab, Karadonlu ve Topolniçe nahiyelerinde bulunan bazı köylerin hâsılları da sancakbeyi hassına bağlanmıştır. 1487 tahriri ile sancakbeyi hassı olan Priştine şehri gelirleri 1526 tahririyle birlikte padişah haslarına eklenmiş, 1544 ve 1569 tahrirlerinde de padişah hassı olarak kalmıştır. 1569 tahririnde Vılçıtrın Sancağı gelirlerinin bir kısmının Mizistre sancakbeyi Ali Bey'e tahsis edildiği görülmüştür. Has olarak tahsis edilen bu gelirler toplamı 20.100 akçe olup söz konusu durum sadece 1569 tahriri ile sınırlıdır[832].

1.2. Zeâmet Toprakları

Genel bir sınıflandırma ile yıllık geliri 20.000 akçe ilâ 100.000 akçe arasında olan dirliklere zeâmet, bunlara sahip olan kişilere ise zaîm denilmekteydi[833]. Zeâmet tasarruf edenlerin mutlaka sefere katılması gerekirdi ve tasarruf ettikleri her 5000 akçe için yanlarında bir cebeli getirmekle mükelleflerdi[834].

Tablo 50: XV. Yüzyılda Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Zeâmet Sahipleri ve Gelirleri

Zeâmet Sahipleri	**1477**		**1485**		**1487**	
	Defterdeki Miktar	**Hesaplanan Miktar**	**Defterdeki Miktar**	**Hesaplanan Miktar**	**Defterdeki Miktar**	**Hesaplanan Miktar**
İlyas Bey v. Malkoç	-	67.345	-	-	-	-
Kılıçarslan ve Bataklı Ali	51.597	52.400	-	-	-	-

[831] Vılçıtrın sancakbeyi hasları arasında sadece 1477 tahririnde 13 köy Zagorya nahiyesine tabidir. İsmi geçen bu nahiyenin Hersek Sancağı'ndaki Zagorya nahiyesi mi, yoksa Vidin Sancağı'ndaki Zagorya nahiyesi mi olduğu tespit edilememiştir.
[832] TKGM, TADB, TTd 367, v. 17/a.
[833] Halil Sahillioğlu, "Zeâmet", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1986, C. 13, s. 13; Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi", s. 63.
[834] Afyoncu, "Zeâmet", s. 162.

Mahmud Bey v. İnal Bey	-	32.948	-	-	-	-
Mustafa v. Nalband Doğan	-	33.546	-	-	-	-
Hasan Bey	69.303	59.144	69.942	69.841	-	-
Çaşnigir Hamza Bey	-	27.438	27.476	27.476	-	-
Abdullatif Çelebi	-	-	68.255	66.255	-	-
Hamza Bey	-	-	32.745	32.445	-	-
Kılıççı Alâeddin	-	-	33.501	33.501	-	-
Ramazan ve Mustafa	-	-	53.319	53.319	-	-
Sinan Bey	-	-	38.207	38.207	40.566	40.576
Hacı Bey	-	-	26.637	26.637	26.402	26.392
Rikabdar Ali	-	-	35.194	35.206	35.645	35.580
Yunus Bey	-	-	32.935	32.939	33.711	33.711
Emirza Bey v. Burma	-	-	-	-	38.448	38.442
Hasan Bey	-	-	-	-	77.779	78.007
Hasan Bey	-	-	-	-	58.673	58.673
Mehmed Bey v. Hürrem Bey Mirmiran	-	-	-	-	19.284	19.294
Toplam	**-**	**272.821**	**418.211**	**415.826**	**330.508**	**330.675**

Mevcut tahrir defterlerine göre Vılçıtrın Sancağı'nda zeâmet tasarruf edenleri gösteren ilk defter 1477 tarihlidir. Bu tarihte sancak genelinde beş zeâmet vardı. Bunlardan sadece Kılıçarslan ve Bataklı Ali'nin ortaklaşa tasarruf ettikleri zeâmet[835] nefs gelirlerini kapsarken, diğer zeâmetler köylerin hâsıllarından ibaretti. Zeâmet gelirleri sancak gelirlerinin %16'sını ihtiva etmektedir. Yine bu tarihte zeâmet sahiplerinden sadece bir tanesi, Çaşnigir Hamza Bey, saray görevlisiydi. 1485 tahririnde zeâmet tasarruf edenlerin sayısı 10'a yükselmişti. Bunlardan iki tanesi, Hasan Bey ve Çaşnıgir Hamza Bey, zeâmetini 1477'den beri elinde bulundurmuştu ve tasarruf ettikleri miktar değişmemişti. Bu tarihte zeâmet gelirleri bir önceki tahrire nazaran yaklaşık %60 artarak 415.826 akçe ile sancak gelirlerinin %22'sine karşılık gelmiştir. 1487 tahririnde zeâmet tasarruf edenlerin sayısı azalarak sekize gerilemişti. Bir önceki tahrirdeki zeâmet sahiplerinden dört tanesi, Hacı, Ali (Rikabdar), Sinan ve Yunus beyler yerini koruyabilmişti ve tasarruf ettikleri miktarlar da hemen hemen aynı kalmıştı. Hasan Bey ismi 1485 ve 1487 tahrirlerinde geçmesine rağmen aynı kişiler olup olmadığı tespit edilememiştir.

XVI. yüzyıla gelindiğinde sancak genelinde zeâmetlerin en az olduğu yıl 1544 yılıdır. Bu tarihte sancakta sadece iki zeâmet vardı ve toplamda 55.692 akçeydi. Sancak gelirlerinin sadece %1'ni oluşturan zeâmetlerden ilki Vılçıtrın miralayı Derviş Bey, diğeri Mehmed bin Musa tasarrufundaydı. 1569 tahririnde ise zeâmet sayısı yeniden artarak dokuz olmuştur. Bu tarihte sancak genelinde zeâmet tasarruf edenlerden dört tanesi saray

[835] BOA, TT.d 1048 s. 410.

görevlisi, biri ise miralaydı. 1519 yılından beri Vılçıtrın sancağı miralayı olan Derviş Bey 1569 tahririnde yerini Veli'ye devretmişti. Bu tahrirde zeâmet gelirleri sancağın toplam gelirlerinin %5'ine karşılık gelmekteydi.

Tablo 51: XVI. Yüzyılda Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Zeâmet Sahipleri ve Gelirleri[836]

Tarih	**Zeâmet Sahipleri**	**Defterdeki Miktar**	**Hesaplanan Miktar**
1519	Abdi Bey	13.500	9.500
	Ali Bey nam-ı diğer Haydar Bey	21.227	21.227
	Derviş Bey	35.004	35.673
	Derviş Mehmed bin Hüsam Bey	12.000	12.000
	Hasan Bey bin Hayreddin (Cenkçi)	41.000	36.000
	Hayreddin	40.043	40.043
	İskender (ser-piyadegân)	20.343	20.367
	İskender Çelebi	17.750	17.745
	Mehmed Bey	30.130	25.193
	Mehmed Bey (İhtimanlu)	38.085	38.085
	Mustafa Bey	43.000	42.625
	Sinan Bey (Yaralı) Miralay	17.000	17.000
	Tursun Bey bin Hacı Bey	15.641	15.641
	TOPLAM	**344.723**	**331.099**
1526	Derviş Bey (Miralay)	33.204	33.204
	Hüseyin bin Piri Bey	20.000	20.000
	Kasım bin Mehmed Bey	53.304	53.199
	Süleyman ve Mustafa	36.345	36.345
	TOPLAM	**142.853**	**142.748**
1544	Derviş Bey (Miralay)	34.943	33.343
	Mehmed bin Musa	22.349	22.349
	TOPLAM	**57.292**	**55.692**
1569	Ahmed	20.950	20.950
	Ali (kâtip defter-i hakânî)	70.000	70.000
	Hızır Çavuş (dergâh-ı âlî)	20.993	20.993
	Hüseyin (Sofyalu)	26.000	26.000
	İsa Çavuş (dergâh-ı âlî)	23.000	23.000
	Mustafa Çavuş (dergâh-ı âlî)	13.000	13.000
	Ramazan	27.000	27.000
	Veli (Miralay)	21.200	21.200
	Yusuf bin Velihan Bey	38.000	38.000
	TOPLAM	**260.143**	**260.143**

1519 tarihli defter sancak genelinde en fazla zeâmetin kaydedildiği defterdir. Bu deftere göre Vılçıtrın Sancağı'nda 13 zaim, toplamda 331.099 akçelik zeâmet tasarruf etmişti. Mevcut zeâmet sahiplerinden birisi ser-piyadegân diğeri miralay rütbesindedir. Bu tarihte zeâmet gelirlerinin tamamı köy hâsıllarından ibaretti ve en büyük zeâmet 42.625 akçe ile Mustafa Bey'e aitti. Zeâmet sahiplerinden Miralay Yaralı Sinan Bey'in 1526 tahririnde Priştine şehrinde ismini taşıyan bir mescidi ve bir mahallesi vardı. 1519

[836] Bazı zeâmet sahiplerinin gelirleri tabloda iki farklı rakamla gösterilmiştir. Bu farklılık kâtibin hesaplama hatasından ileri gelmektedir.

tahririne göre sancak genelindeki zeâmetler toplam gelirin %14'üne karşılık gelmekteydi. Bu tarihte zeamet sahibi Mehmed Bey (İhtimanlu) ile 1569 tahririnde belirtilen Hüseyin (Sofyalu)'in Vılçıtrın'a nispeten yakın olan Sofya ve İhtiman'dan geldiği düşünülmektedir. 1526 tarihine gelindiğinde zeâmet sayısı 13'ten dörde düşmüş ve sancak gelirleri içerisindeki oranı %2 olmuştu. Bu tarihte zeâmet sahiplerinden sadece Derviş Bey'in miralay rütbesinde olduğu görülmektedir. Derviş Bey zaim olarak 1519 tahririnden 1544 tahririne kadar yerini korumuştu ve 1526 ila 1544 tarihleri arasında Vılçıtrın Sancağı'nın miralaylığı vazifesini yürütmüştür. 1533 tarihli bir diğer belgede de zeâmet sahiplerinin sayısının değişmediği, sancak dâhilinde hâlen dört zaim olduğu görülmektedir[837].

1.3. Timar Toprakları

Osmanlı Devleti'nde rakabesi devlete ait toprakların askerî ve idari amaçlarla tahsisine dayalı sisteme timar sistemi[838] bu sistem içerisinde geliri 20.000 akçeye kadar olan dirliklere de timar adı verilmiştir[839].

Timarlar hizmet cinslerine göre başlıca sivil ve askerî olmak üzere ikiye ayrılır[840]. Askerî timar sahipleri ellerindeki timar beratı ile yetkileri dâhilinde olan köylerden topladıkları öşür, çift akçesi, bağ-bostan, değirmen resimleri vs. karşılığında bütün masrafları kendisine ait olmak üzere silahları ve adamlarıyla seferlere katılmak zorundaydılar[841]. Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan timarlar hizmet cinslerine göre tasnif edildiğinde sancakta bulunan timarların neredeyse tamamının askerî timar olduğu görülür. Sancak dâhilindeki askerî timarların bir kısmı atlı hizmet karşılığında verilen timarlar, bir kısmı da süvari olmayanlara verilen timarlardır. Bahsedilen ikinci kısım timarlar ise Novabırda kalesinde bulunan askerlere tahsis edilmiştir. Bazı kalelere mensup görevliler timar yerine maaş almaktaydı[842], fakat bu durum Novabırda kalesi görevlileri için geçerli değildir. Burada bulunan müstahfızlar vazifeleri karşılığında timar tasarruf etmişlerdir.

Tablo 52: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Timarların Dağılımı

Tarih	Askerî Timarlar						Sivil Timar / Hizmet Timarı		Timarların Toplam Geliri (Akçe)
	Sipahi Timarları				Müstahfız Timarları				
	Müslüman Sipahi Timarı		Gayrimüslim Sipahi Timarı						
	Sayısı	Oranı	Sayısı	Oranı	Sayısı	Oranı	Sayısı	Oranı	
1455	153	%80	32	%17	3	%2	2	%1	1.127.132
1477	162	%76	20	%9	29	%14	2	%1	1.139.006
1485	177	%77	27	%12	24	%11	1	< %1	1.251.737
1487	188	%85	9	%4	24	%11	1	< % 0,5	1.495.919
1519	334	%91	10	%3	23	%6	1	< % 0,5	1.768.148
1526	240	%87	2	%1	24	%11	1	< % 0,5	1.163.552

[837] BOA, TS.MA.d 00734, v. 6/a.
[838] İnalcık, "Timar", s. 168; Mustafa Akdağ, "Timar Rejiminin Bozuluşu", *AÜDTCFD*, C. 3, S. 4 (1945), s. 419.
[839] Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, s. 44.
[840] Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, ss. 33–48.
[841] Barkan, "Timar", s. 307.
[842] Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, s. 45.

1544	280	%90	4	%1	26	%9	1	< % 0,5	1.338.203
1569	314	%92	3	%1	24	%7	0	-	1.703.857

1455 tarihli defterdeki timar dağılımında sipahi timarların oranı %97'dir. Gayrimüslimlerin timar tasarruf ettiği bilinmektedir[843] ve bu durum Vılçıtrın Sancağı için de geçerli olup sipahi timarların %17'si gayrimüslimlerin idaresindedir. Bu timarlar genellikle düşük gelirli olup birden çok sipahinin müşterek tasarrufundadır. Sancak dâhilinde bulunan gayrimüslim timarlı sipahilerin sayıları azalmakla birlikte, XVI. yüzyılda da timar tasarruf ettikleri görülmektedir. Müslüman sipahi timarları her tahrirde artmış ve timarların ortalama %85'ini oluşturmuştur. Gayrimüslim sipahi timarları yıllara göre değişiklik arz etmekle birlikte sürekli azalmıştı ve timarların ortalama % 6'sına tekabül etmekteydi.

1455 tahririnde Novabırda kalesinde görevli müstahfızlardan sadece üç tanesi timar tasarruf etmişti. 1477 tahririnde müstahfızların ellerinde bulundurdukları timarların oranı artarak %14 olmuştur. Müstahfız timarları 1455 tahriri hariç neredeyse tüm tahrirlerde sabit kalmıştı ve sancak genelindeki timarların ortalama olarak %9'una karşılık gelmiştir.

Sancak dâhilinde bulunan hizmet timarı, Novabırda ve Priştine kadısına ait timarlardır. Hizmet timarı tasarruf edenlerin savaşla yükümlü olmadıkları bilinmektedir[844]. Fakat 1455 tarihli deftere Priştine kadısı için "*Timar-ı Kadı-ı Priştine bürüme 1, cebeli 3, oğlan (gulam) 1, çadır 1"*[845] şeklinde bir not düşülmüştü. Bu kayıttan Priştine kadısının tasarrufunda bulunan 10.238 akçe karşılığında sefer için bazı yükümlülüklerinin olduğu anlaşılmaktadır. Diğer sipahi timarlarında sefer yükümlülükleri *"kendi bürüme ..."* şeklinde yazılırken Priştine kadısının timarında sefer yükümlülüğü *"bürüme 1..."* şeklinde yazılmıştı. Bu iki kayıt karşılaştırıldığında kadının yükümlülüğünde "kendi" ibaresinin geçmediği görülmektedir. Bu sebepten Priştine kadısının sefer yükümlülüğü olmakla birlikte savaşa katılmadığı, yerine bürüme zırhlı bir asker gönderdiği anlaşılmaktadır. Fakat Novabırda kadısı için sefer yükümlülüğü *"kendi bürüme..."* şeklinde kaydedilmiştir[846]. Bu ibareden Novabırda kadısının sefere katılma yükümlülüğü varmış gibi bir anlam çıksa da sefere katılıp katılmadığı teyit edilememiştir. Priştine kadısı, miktarı değişmekle birlikte 1544 yılına kadar timar tasarruf etmeye devam etmiştir.

Sancak genelinde bulunan **çiftlikler** ve **baştineler** genellikle timar toprakları içerisinde tasarruf ediliyordu. Çiftlik, çift sürülen ve ziraat yapılan yer anlamında belirli büyüklükteki toprak parçalarına verilen isimdir[847]. Osmanlı toprak sistemi içerisinde çiftlikler; reaya çiftlikleri, askerî vazifelere bağlı çiftlikler ve sipahilere tahsis edilen hassa çiftlikler gibi çeşitlilik arz etmiştir[848]. Baştina ise Slavca asıllı bir kelime olup babadan

---

[843] İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeileri", ss. 137–84.
[844] Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, ss. 35–36.
[845] BOA, TTd.02M, s. 294.
[846] BOA, TTd.02M, s. 297.
[847] Ömer Lütfi Barkan, "Çiftlik", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1977, C. III, s. 392.
[848] Halil İnalcık, "Çiftlik", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, C. 8, s. 314.

oğula miras yoluyla intikal eden toprakları ifade etmektedir. Bu tabir Osmanlı fethi öncesi Bosna'da önemli bir hizmet karşılığında kralın daimi ve mutlak mülk olarak verdiği arazi parçaları için kullanılmaktaydı[849]. Sırbistan, Makedonya ve Bulgaristan'da bulunan baştineler ise voynuk statüsündeki gayrimüslimlere tahsis edilmiş topraklardı. Osmanlı Devleti, Balkanları fethettiğinde baştineleri kendi arazi rejimine dâhil etmişti. Baştineler de tıpkı çiftlikler gibi raiyyet baştinesi ve askerî hizmet baştinesi şeklinde ikiye ayrılmaktadır[850].

Vılçıtrın Sancağı'na ait çeşitli tahrir defterlerinde baştinelerin kaydına rastlanmaktadır. XV. yüzyıl defterlerinde genellikle gayrimüslimlerin isimleri altında belirtilen baştinelerin, XVI. yüzyıla doğru el değiştirerek Müslümanların eline geçtiği görülmektedir. Örneğin 1477 tahririnde Lab nahiyesine bağlı Muyanofça köyünde bulunan üç baştine, Yunus v. Yakub tarafından tasarruf edilmekteydi[851]. 1455 tahririnde hiç baştine kaydına rastlanmazken 1477'te 105, 1485'te ise 124 adet baştine defterlere kaydedilmiştir. XVI. yüzyıla gelindiğinde sancak genelinde 1544'te 109 ve 1569'da 83 adet baştine vardı. Çiftlikler ise baştinelere nazaran oldukça azdı. XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde görülmeye başlanan çiftlikler ve bunlardan elde edilen gelirler Novabırda şehri hâsıllarıyla birlikte kaydedilmişti. Bu doğrultuda 1544 yılında 35 çiftlikten toplamda 2845 akçe vergi alınmıştır[852].

Yukarıda Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan timar dağılımları XV. yüzyıl ortasından XVI. yüzyıl ortalarına kadar müstakilen gösterilmeye çalışılmıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısında Rumeli beylerbeyliği içerisinde Vılçıtrın Sancağı'ndaki zeâmetlerin ve timarların toplamı beylerbeyliğin %2.57'sine tekabül ettiği görülmektedir. Bu oran Alacahisar'da %5.96, Hersek'te %3.84, Prizren'de %2.42'dir. Vılçıtrın Sancağı'nın oranı yeküne nazaran oldukça düşüktü, fakat civarındaki sancaklarla kıyaslandığında burasının orta-alt bir konumda olduğu ortaya çıkmaktadır[853].

2. Mülk Arazi ve Vakıf Arazisi

Mülk arazilerin rakabesi ve tasarrufu sahiplerine aittir. Osmanlı Devleti mülk sahiplerine ellerindeki toprakları istediği gibi tasarruf etme hakkı tanımıştır[854]. Rumeli'de bulunan birçok sancakta[855] mülk araziler bulunmasına rağmen Vılçıtrın Sancağı'nda mülk araziye rastlanmaz. Sadece Pir Hasan Baba zaviyesi için 1526 tarihli defterde *"... nâm karye sınurında vâki' olan bir kıt'a mülk bağın vakf idüp ..."* şeklinde bir ifade vardır[856].

---

[849] Feridun M. Emecen, "Baştina", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, C. 5, s. 135.
[850] İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeileri", s. 172.
[851] BOA, TT.d 1048, s. 222.
[852] BOA, TT.d 234, s. 113-114.
[853] Orhan Kılıç, "1533 Tarihli İcmâl Defterine Göre Rumeli Vilayeti'nde Zaimler ve Sipahiler", *Journal of International Eastern European Studies*, C. 1, S. 1 (2019), s. 81.
[854] M. Macit Kenanoğlu, "Mülk", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, C. 31, s. 540.
[855] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*; Musa Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil Ilıcası*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2017 (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Demir, *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı*. Kul, *Tırhala Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı (XV-XVI. Yüzyıl)*.
[856] BOA, TT.d 133 s. 213.

Vılçıtrın Sancağı'nda vakıf arazilerin durumu da mülk arazilerin durumuyla aynıdır. Sancak dâhilinde bulunan vakıfların büyük çoğunluğu selatîn vakfıydı ve giderleri Novabırda darphânesinden veya madenlerden karşılanmaktaydı. Kurucusu sultan olmayan vakıflar ise az olmakla birlikte gelirleri şehirlerde bulunan dükkânlardan ibaretti. Mevcut tahrir defterlerine göre sancak genelinde geliri herhangi bir vakfa tahsis edilmiş köy ya da mezra bulunmamaktadır. Sadece 1569 tahririnde Vılçıtrın şehrinde bulunan Zağanos mahallesinin sonuna *"bunlardan mâ'adâ vakf yerleri üzerine bazı fukara evler yapıp sakindir"* notu düşüldükten sonra 18 Müslüman hanesi kaydedilmişti[857]. Buradan Vılçıtrın şehrinde bir miktar vakıf arazisi olduğu sonucu çıkmaktadır. Fakat zikredilen vakıf arazisine ait başka hiçbir kayda ulaşılamamıştır.

B. İKTİSADİ HAYAT

1. Pazarlar

İslam şehirleri cami, pazar ve hamamdan oluşan üç temel yapıdan meydana gelmişti[858]. Osmanlı şehirlerindeki hâkim ögeler ise cami, bedesten ve imaret siteleriydi[859]. Şehirlerdeki iktisadi hayatın çeşitlenmesi ve canlanması o şehrin nüfus yapısını da doğrudan etkilemiştir[860]. Osmanlı şehirleri çevresindeki kırsal alanla sürekli bir iletişim hâlindedir ve pazar yeri olmayan şehir yoktur[861].

Pazarların, Vılçıtrın Sancağı'nda şehir merkezlerinde, kasabalarda ve bazı köylerde de olduğu alınan vergilerden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda mevcut tahrir defterlerine göre XV. yüzyılda Priştine'nin yanı sıra[862], Dolçi[863] ve Obiç[864] nahiyelerinin merkezinde de pazarlar vardı. Zikredilen bu merkezlere ek olarak 1477 tahririnde Dolçi nahiyesine bağlı Çabik köyünde bir pazar olduğu *"karye-i Çabik bazar durur"* şeklindeki kayıttan anlaşılmaktadır[865]. Çabik köyü, Dobridol, Zabırda ve Çerovik köylerinin ortasında bulunuyordu[866]. Çabik köyünün zikredilen diğer köylere yakınlığından dolayı burada bir pazar kurulduğu düşünülmektedir. Devlet pazarlardan 1455 ve 1477 tahrirlerinde *"Kıst-ı Bazar"*, 1487 tahririnde ise *"Bac-ı Bazar"* adı altında vergi almıştır[867]. Bu yüzyıla ait tahrir defterlerinde pazarlardan alınan vergilerin müstakil olarak hesaplanmayıp genellikle başka vergi kalemleri ile birlikte toplanarak kaydedildiği anlaşılmaktadır.

---

[857] TKGM, TADB, TTd 201, v. 217/b.
[858] M. Mahfuz Söylemez, *İslâm Şehirleri*, Topkapı İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011, s. 40.
[859] Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerinde Esnâf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. 88.
[860] Baykara, "Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet Midir?", s. 533.
[861] Mehmet Öz, "Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri", *TALİD*, C. 3, S. 6 (2005), s. 59.
[862] *"Nefs-i bazar Priştine"* BOA, MAD.d 97, s. 110. *"Nefs-i bazar Priştine"* BOA, TT.d 22, s. 22.
[863] *"Nefs-i Dolçi bazardır"* BOA, TT.d 02M, s. 22. *"Nefs-i Dolçi bazar durur"* BOA, MAD.d 16, s. 5. *"Nefs-i bazar Dolçi"* BOA, TT.d 22, s. 16.
[864] *"Karye-i Obiç bazarcukdur"* BOA, TT.d 02M, s. 44. *"Nefs-i bazar Obiç"* BOA, MAD.d 97, s. 10. *" Nefs-i bazar Obiç"* BOA, TT.d 22, s. 18. Burada bulunan pazar 1569 tarihinden hemen önce Kaçanik köyüne taşınmıştır. TKGM, TADB, TTd 201, v. 333/a.
[865] BOA, MAD.d 16, s. 16; BOA, TT.d 1048, s. 73.
[866] Hadžibegić, Handžić, Kovačević, *Oblast Brankovica Opsirni Katastarski Popis iz 1455 Godine II* Bkz. Harita.
[867] Bac vergisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için Celal Yeniçeri, "Bâc", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, C. 4, ss. 411–13.

XVI. yüzyıla gelindiğinde tahrir defterlerine yukarıda zikredilen merkezlere Novabırda, Yanova, Trebçe, Belasniçe ve Koporik'in de eklendiği görülmektedir[868]. Pazarlardan alınan vergiler tıpkı XV. yüzyılda olduğu gibi bu yüzyılda da müstakil hesaplanmayıp genellikle zuhurata bağlı vergiler ile birlikte hesaplanmış ve kaydedilmişti. Bu genellemenin dışında bazı istisnai durumlar vardır. Bu bağlamda 1526 tahririnde Novabırda ve Trebçe pazarlarından alınan vergiler müstakil olarak hesaplanmıştı. Novabırda'da 17.824, Trebçe'de ise 17.767 akçe pazar vergisi alınmıştı[869]. Rakamların birbirine çok yakın olmasından dolayı Novabırda ve Trebçe pazarlarının büyüklük bakımından birbirine yakın olduğu tahmin edilmektedir.

Sancak dâhilinde bulunan pazarların daimi olup olmadığı veya ne zaman kurulduğu ile ilgili tahrir defterlerinde herhangi bir bilgi yoktur. Fakat 1569 tahriri arasına eklenmiş 15 Ekim 1863 tarihli kayıttan Priştine pazarının kurulma gününün önce Pazar gününden Perşembe'ye, sonra da Pazartesi'ye alındığı anlaşılmaktadır[870]. Priştine'de pazarın haricinde bir de panayır kurulmaktaydı. Mevcut tahrir defterleri içerisinde ilk olarak 1526 tahririnde geçen panayırın Priştine şehri yakınlarında kurulduğu ve devlete senelik 6000 akçe gelir getirdiği görülmektedir[871]. 1544 ve 1569 tahrirlerinde panayırın izini sürmek mümkündür. Bu bağlamda devlet panayırdan 1544'de 1520[872], 1569'da ise 2000[873] akçe vergi almıştı. Ayrıca ticaretin daha geniş alanlara yayılabilmesi için panayırların süresini sınırlı tutulmuştur[874]. Sonraki yüzyıllarda Priştine'de kurulan panayırların devam ettiği ve Mayıs ayı başında kurulduğu 1569 tarihli tahrir defteri arasına eklenen 7 Rebî'u'l-âhir 1285 / 9 Eylül 1864 tarihli belgeden öğrenilmektedir[875].

Kanûnî Sultan Süleyman zamanında hazırlanmış tahrir defterlerinde padişah hassı olan bazı köylerde hububat ve sebze-meyve satışlarından tahsil edilen *bâc-ı siyah*[876] vergisinin toplandığı görülmektedir. XVI. yüzyılda batı ve orta Anadolu'nun pek çok yerinde köy pazarlarının arttığı bilinmektedir[877]. Aynı durumun Balkan coğrafyası için de geçerli olduğu düşünülmektedir. Bac-ı siyah vergisi alınan köylerin coğrafi konumuna bakıldığında hemen tamamının dağlık alanda olduğu tespit edilmiştir. Bu cağrafi zorluk ahalinin pazar kurulan şehir merkezlerine ulaşımını zorlaştırıyordu. Dağ köylerinde yaşayan ahalinin ihtiyaçlarının karşılanması için köylerde ufak pazarların kurulduğu ve

---

[868] Zikredilen bu merkezlerde XV. yüzyılda da pazarların olduğu düşünülmektedir, fakat günümüze ulaşan defterlerde bu konuda bir kayda rastlanmamıştır.
[869] BOA, TT.d 133, s. 21, 132.
[870] TKGM, TADB, TTd 201, v. 306/a-b.
[871] BOA, TT.d 133, s. 167.
[872] BOA, TT.d 234, s. 161.
[873] TKGM, TADB, TTd 201, v. 307/a.
[874] M. Akif Erdoğdu, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırlar*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999, s. 9.
[875] *"Prizrin sancağı dâhilinde Priştine kazasında mine'l-kadîm panayır küşâd olunarak haylice tüccar tecemmu' etmekde iken mukaddemâ oralarda vuku' bulan ihtilâl ve adem-i emniyete mebnî tatil olunmuş ve şimdi ise sâye-i asayiş-vâye-i şâhânede emniyet-i matlûbenin husûlüyle beraber 'umran-ı memâlik ve servet-i teba' ... ... kaza-i mezkûr girizgâh ve merkez-i ticaret olduğundan bahisle panayır-ı mezkûrun on beş gün müddetle şehr-i Mayısın ibtidâsından küşâd olunması hususu..."* TKGM, TADB, TTd 201, v. 307/1a.
[876] Hububat, meyve ve sebze satışlarından tahsil edilen vergidir. Erdoğdu, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırlar*, s. 15.
[877] Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Berktay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s. 70.

ağırlıklı olarak hububatla birlikte meyve-sebze satışının olduğu söylenebilir. Bu bağlamda 1526 tahririnde 83 köyden 3310[878], 1544 tahririnde 51 köyden 2290[879] akçe vergi toplanırken 1569 tahririnde bahsi geçen köylerden bu vergi alınmamıştır.

Osmanlı Devleti, pazarlara getirilip satılan ürünlerden bâc-ı bazar vergisi alırken köylerde alınıp satılan ürünlerden bu vergi alınmamıştır[880]. Pazara getirilen ürünlerden koyun, sığır gibi canlı hayvanlar baş hesabı, balık ve un gibi yiyecek maddelerinin yanı sıra keten ve bez gibi kumaşlar yük hesabı ile satılmıştı. Bu bağlamda pazarlarda satılan ürünler ağıda tablo halinde verilmiştir. Gayrimüslimlerin yaşadığı yerlerde şarap satışından da vergi alınırdı[881]. Vılçıtrın Sancağı'ndaki pazarlarda içecek maddesi olan *şarap/hamr*'ın da satıldığı görülmektedir. Hamr yük ile satılırsa ki iki akçe fuçı ile satılırsa 15 akçe bâc alınmıştı.

Tablo 53: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Pazarlarda Satılan Ürünler ve Alınan Vergiler

Malın Cinsi	**Miktar**	**1526 Yılı Vergisi**
Bargir	Baş Hesabı	Satandan 2 akçe Alandan 2 akçe
Sığır	Baş Hesabı	Satandan 1 akçe Alandan 1 akçe
Koyun	Baş Hesabı	1 akçe
Hınzır	Baş Hesabı	1 akçe
Moruna/Morina Balığı	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	8 akçe
Sazan Balığı	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	6 akçe
Havyar	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	12 akçe
Arpa-Buğday	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe
Alef	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	1 akçe
Mercimek	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	1 akçe
Un	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe
Tuz	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	3 akçe
Zeytin Yağı	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	12 akçe
Bal, Yağ, Mum, bi'l-cümle vezn olunandan	Kantar Hesabı	Satandan 1 akçe Alandan 1 akçe
Meyve	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe
Erik	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe
Kavun-Karpuz	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe
Üzüm	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe
Hamr	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe
	Fuçı	15 akçe
Kestane	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe
İncir	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe
Peynir	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe

[878] BOA, TT.d 133, s. 26-501.
[879] BOA, TT.d 234, s. 24-144.
[880] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Istanbul: Eren Yayıncılık, 2000, s. 254.
[881] Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, s. 86.

Piyaz	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	3 akçe
Sarımsak	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe
Kumaş	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe
Yapağı	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	1 akçe
Keten	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	8 akçe
Bez	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	2 akçe
Odun	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	Satandan 1 akçe
Sabun	Yük (6 İstanbul kilesi / 153,86 kg)	4 akçe

Tablo 53'te gösterilen veriler 1488 Novabırda ve Belasniçe maden kanunnamelerinin[882] yanı sıra Vılçıtrın sancak kanunnamelerinden[883] derlenmiştir. Tabloya bakıldığında pazarlarda canlı hayvanların yanı sıra ağırlıklı olarak et-balık, hububat, bakliyat, sebze-meyve ürünlerinin satıldığı görülmektedir. Burada satılan mallar için genellikle satıcılar, fakat bargir, sığır, bal, yağ ve mum gibi emtia için alıcılar da satıcılar kadar bâc ödemişti. Kapalı kaplarda bulunan yağ ve bal gibi mallar kantar hesabıyla satılmıştır. Pazarda satılan ürünlerden en fazla vergi hamrdan alınmış, onu sırasıyla zeytinyağı, moruna balığı ve keten izlemiştir.

2. Kervansaraylar

Kervansaraylar, çeşitli ihtiyaçları karşılamak için, genellikle de ticari amaçlarla şehirlerarası yollarda inşa edilmişlerdir[884]. Tüccarların konaklama yeri olan kervansaraylar olağanüstü durumlarda kale vezifesi de görmüştür. Osmanlı Devleti'nde inşa edilen kervansaraylar mimari üslup olarak kendinden önceki Türk-İslam devletlerininkinden farklılaşarak kale görünümünden uzaklaşmıştı[885]. Bu dönemde kervansaraylar ya külliyeler içerisinde ya da yerleşim birimlerinin ticaretle ilgili kısımlarında inşa edilmiştir[886].

Vılçıtrın Sancağı'nda biri Novabırda diğeri Trebçe şehrinde olmak üzere iki tane kervansaray vardı. Osmanlı Devleti'nde kervansaray olarak tasarlanan binaların cephesinde dükkânların yer aldığı bilinmektedir[887]. 1526 tarihli defterde bulunan bir vakıf kaydından Trebçe'deki kervansarayda Sinan Ağa Câmi''ne vakfedilmiş yedi parça dükkân olduğu anlaşılmaktadır[888]. Bu dükkânların her biri aylık 14 akçeye kiraya verilmiştir. Aynı vakıf kaydında Trebçe şehrinde bulunan dükkânların aylık 12 akçeye kiralandığı görülmektedir. Kervansarayda bulunan dükkânların kira bedellerinin yüksek olması burada bulunan ticari hayatın daha canlı olduğunun bir göstergesi olabilir. 1569 tahririnde bulunan bir vergi kaydından ise Novabırda kervansarayında dükkânların

[882] Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuku Tahlilleri (II. Bayezid Devri Kanunnameleri)*, Istanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1990, s. 537 ve 587.
[883] BOA, TT.d 133, s. 9; BOA, TT.d 234, s. 14.
[884] Şebnem Eryavuz, "Kervansaray", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, C. 25, s. 299.
[885] Mustafa Cezar, "Türk Tarihinde Kervansaray", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976, s. 937.
[886] Eryavuz, "Kervansaray", s. 301.
[887] Eryavuz, "Kervansaray", s. 301.
[888] BOA, TT.d 133, s. 598.

olduğu görülmüştür[889]. Fakat buradaki dükkânların niteliği ve niceliği ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

3. Esnaf Grupları ve Meslekler

Esnaf, şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi yapan bir iş kolunda belirli bir alanda uzmanlaşmış kişilerin meydana getirdiği mesleki örgütlenmeler olarak tanımlanabilir[890]. Ekonomik hayatı canlı tutan ögelerin başında gelen esnaf teşkilatının temeli ahîlik ve fütüvvet anlayışına dayanmaktaydı[891]. Selçuklu dönemi esnaf birliklerinin devamı olan ve genellikle şehir ve kasabalarda bulunan Osmanlı esnafları rekabet prensibi yerine karşılıklı kontrol ve yardımlaşma esasını kabul etmişlerdir. Osmanlılar, esnaf birliklerinin idare tarzına çok önem vermişti, sanat erbabı içinde en dürüst olan kişi teşkilatın reisi olup kendisine ahî denirdi[892]. Büyük şehirlerde çeşitli gruplar hâlinde teşkilatlanan ahîlerin her birinin müstakil bir zaviyesi vardı ve bu zaviyelerde genç işçilere esnaf örgütünün gerektirdiği gibi ahlak eğitimi verilirdi. Loncalara bağlı esnaf grupları hammadde temini, imalat, fiyat ve pazarlama gibi üretim ve satış aşamalarında devletin denetimi altındaydı[893]. Devlet bu denetimi Lonca teşkilatı içerisindeki şeyh, kethüdâ ve yiğitbaşıyla birlikte bölgenin yöneticisi olan kadı marifetiyle yapardı[894].

Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan esnaf yapılanması bulundukları şehirlerin özelliklerine göre değişiklik arz etmiştir. Bölgedeki esnaflar hem ahalinin hem de madencilerin ihtiyacını karşılayacak yeterliliğe sahiptiler. Şehirlerdeki meslek çeşitliliği şehrin nüfusu ile doğru orantılıydı. Örneğin, sancak dâhilindeki kalabalık şehirlerden biri olan Novabırda şehrinde 40, nüfusu az olan Belasniçe şehrinde sadece altı meslek türü vardı. Novabırda'nın yanı sıra Priştine ve Vılçıtrın şehirlerinde de meslek çeşitliliği oldukça yüksektir. Fakat Yanova ve Belasniçe'de nüfusa bağlı olarak çeşitlilik azdır. Sancak genelindeki meslek erbabı defterlere kaydedilirken genellikle Müslüman mahallelerde yaşayanların kaydedildiği, gayrimüslim mahalle sakinlerinin mesleklerinin ise ya hiç yazılmadığı ya da az sayıda tahrir edildiği tespit edilmiştir. Gayrimüslimlerin yaşadığı bu büyük mahallelerde halkın ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda meslek sahibi olmadığı düşünülemez. Bu durum gayrimüslimlerin ispençe yükümlülükleri ile ilgilidir. Kanunnameye göre sanat ehli gayrimüslim reaya ispençe vergisine tabi ise mesleğine özgü başka bir vergi vermemektedir[895]. Bu durum Vılçıtrın Sancağı dâhilindeki Belasniçe maden kanunnamesinde ise *"mumculardan ve bekçilerden ve derziden ve kürekçilerden fi'l-cümle ahali-i dükkândan nesne alınmaz; heman haraç ve ispençe verirler"* şeklinde belirtilmiştir[896]. Bu iki kayıttan anlaşılacağı üzere sancak dâhilinde bulunan gayrimüslim

---

[889] TKGM, TADB, TTd 201, v. 9/b.
[890] Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013, s. 289.
[891] Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 37.
[892] Ziya Kazıcı, "Ahîlik", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, C. 1, s. 541.
[893] Ahmet Kal'a, "Esnaf", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, C. 11, s. 424.
[894] Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018, s. 344.
[895] Melek Delilbaşı, Muzaffer Arıkan, *Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001, ss. XI–XII. Kanunname metni için Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri VII*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1994, s. 331.
[896] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuku Tahlilleri (II. Bayezid Devri Kanunnameleri)*, s. 587.

esnaflar haraç ve ispençe ödediklerinden dolayı meslekleri ile ilgili ayrıca vergi ödemiyordu. Tahrir defterleri vergi kaygısı güdülerek hazırlandığı için gayrimüslimlerin mesleklerinin kaydedilmediği düşünülmektedir. Ayrıca Müslümanların ödemiş olduğu çift resminin karşılığı olan ispençenin şehirlerde de toplanması buradaki gayrimüslimlerin şehre yakın yerlerde tarım yaptıklarını göstermektedir. Bu bağlamda Vılçıtrın Sancağı dâhilinde XVI. yüzyıl boyunca icra edilen meslekler aşağıda tablolar hâlinde verilmiştir. Tablo 54 ve 55'te gösterilen mesleklerin çeşitliliği ve sayıları Müslüman reayaya aittir. Az da olsa defterlere kaydedilen gayrimüslimlerin meslekleri ise belirtilen tablolarda ayrıca gösterilmiştir.

Tablo 54: Priştine ve Vılçıtrın'da İcra Edilen Meslekler (1526-1569)

Priştine					**Vılçıtrın**			
Meslekler	**1526**	**1544**	**1569**		**Meslekler**	**1526**	**1544**	**1569**
Arabacı	-	1	1		Arabacı	1	-	-
Aşçı	1	-	-		Aşçı	-	-	2
Bakkal	-	2	9		Bakkal	1	3	11
Bezzaz	-	-	1		Berber	-	1	-
Boyacı	1	-	-		Boyacı	-	-	2
Bozacı	1	-	-		Bozacı	-	1	1
Çarkcı	4	-	-		Çakırcı	1	-	-
Çilingir	1	3	3		Çizmeci	-	2	2
Çullah	4	1	-		Çullah	1	1	-
Danişmend	-	-	1		Debbağ	-	-	1
Debbağ	-	-	9		Dellak	2	2	5
Dellak	3	1	6		Dellal	-	2	-
Dellal	-	1	2		Deveci	-	-	3
Doğancı	1	1	5		Etmekçi	2	-	1
Dülger	1	-	-		Gulam	-	-	1
Etmekçi	1	-	-		Hallaç	-	-	1
Gulam	-	-	2		Hamamî	1	-	2
Hallaç	-	-	2		Hayyat	4	9	14
Hamamî	1	-	2		Kasap	1	2	3
Hayyat	1	1	25		Kâtip	-	2	2
Kalaycı	-	2	-		Kürkçü	-	-	2
Kâtip	-	-	6		Madenî	3	4	-
Madenî - Arabacı	-	2	-		Madenî - Etmekçi	1	-	-
Madenî - Çullah	-	1	-		Muallim			
Madenî - Hayyat	-	2	-		Muhtesip	-	-	2
Madenî	-	40	10		Muhzır	-	1	-
Muhzır	4	1	2		Mütevelli	1	-	3
Mütevelli	-	-	2		Pabuççu	-	1	2
Penbedûz	-	1	2		Rençber	1	-	-
Rençber	-	-	6		Sabunî	-	15	-
Sabunî	-	-	3		Sarraç	-	-	1
Sarraç	-	-	1		Silahdar	-	-	1
Sarraf	1	-	1		Şeyh	-	-	2
Semerci	-	1	-		Tacir	-	-	1
Şafar	-	1	-		Takyeci	2	-	-
Talebe-i ilm	-	-	5		Talebe-i ilm	-	-	1

Terzi	2	-	-		Tekyenişin	-	-	2
	2	Terzi	1		-	1	-	1
					Tuzcu	-		
					Terzi	1	-	1
					Tuzcu	-	-	-

Tablo 54 ve 55 incelendiğinde sancak genelinde meslek çeşitliliğinin ve o mesleği icra eden meslek erbabı sayısının 1526'dan 1569'a arttığı görülmektedir. Örneğin Priştine'de 1526 tahririnde 16 meslek kolunda 28 meslek erbabı, 1544 yılında 18 meslek kolunda 69 meslek erbabı, 1569'da ise 25 meslek kolunda 109 meslek erbabı vardı. 1526 yılında Priştine de ağırlıklı olarak dokuma sanayinin olduğu, 1544'te ise bu dokuma sanayinin yanı sıra madenciliğin önemli bir artış gösterdiği görülmektedir. Priştine'de madencilikle uğraşan kişilerin sayısındaki artış bu dönemde işletilen Zağradiye madeni ile ilgilidir. 1569 tahririnde ise şehirde bulunan ağırlıklı meslekler yine dokumacılık ve madencilikle ilgiliydi, fakat debbağların ve bakkalların sayısı da azımsanmayacak seviyeye ulaşmıştı. Priştine'de bazı Müslümanların iki mesleki ünvanı bir arada taşıdığı görülmektedir. 1544 tarihli defterde şehirdeki meslek erbabları arasında iki arabacı, iki hayyat ve bir çullah için aynı zamanda *madenî* kaydı da düşülmüştü. Bu kişilerin maden ihtiyaçları için çalışan esnaflar olduğu, fakat bazı vergilerden muaf olduklarını vurgulamak için kâtipler tarafından *madenî* kaydının yazıldığı düşünülmektedir. Priştine'de esnaf dükkânlarını koruyan bir ases teşkilatının varlığı bilinmekledir, fakat bu konuda asesbaşı tayin kaydından başkaca bir belgeye ulaşılamamıştır[897].

Sancak dâhilinde bulunan bir diğer şehir Vılçıtrın'dır. Şehir meslek çeşitliliği bakımından sancak genelindeki şehirler içerisinde birinci sıradadır. Vılçıtrın'da 1526 tarihinde 18 meslek kolunda 26 esnaf vardı. 1544 yılında ise meslek kolunda bir artış olmamasına rağmen esnaf sayısı 52'ye yükselmişti. Bu tarihte şehirde dikkati çeken meslek kolu rençberliktir. 1526 tahririnde şehirde hiç rençber kayıtlı değilken 1544'te sayıları 15'e kadar yükselerek şehirdeki en kalabalık meslek grubu hâline gelmişti. Bu tarihte rençberlik yapan kimselerin çoğu aynı zamanda çift sahibiydi, dolayısıyla bu kişilerin tarımla uğraşan rençber oldukları düşünülmektedir. Vılçıtrın'da bu tarihte rençberlikten sonra ikinci sırada hayyatlık gelmektedir. 1569 tahririnde şehirde 28 meslek kolunda 73 esnaf vardı. 1569'da şehirdeki en kalabalık meslek grubu artık hayyatlık ve bakkalcılıktı. Ayrıca bu tarihte şehirde iki muallimin ve iki ilim talebesinin olması da dikkat çekicidir. İki mesleki unvanı uhdesinde bulunduran esnafların varlığı Vılçıtrın şehri ile Priştine şehrinin benzeştiği noktadır. 1526 tahririnde Vılçıtrın şehrinde bir kişiye hem ekmekçi hem de madenî kaydı düşülmüştü. Zikredilen bu esnafın yukarıda açıklandığı üzere maden için çalışan ama bazı vergilerden de muaf olan bir esnaf olduğu düşünülmektedir.

Tablo 55: Novabırda, Yanova, Belasniçe ve Trebçe'de İcra Edilen Meslekler (1526-1569)

Novabırda					**Yanova**			
Meslekler	**1526**	**1544**	**1569**		**Meslekler**	**1526**	**1544**	**1569**
Attar	1	-	1		Bakkal	-	-	1

[897] BOA, KK.d 219, s. 198. 21 Şevval 972 / 22 Mayıs 1565.

Bakkal	-	-	2
Çanakçı	1	-	-
Çilingir	1	1	-
Çullah	4	4	1
Dellak	1	-	-
Dellal	1	3	1
Gulam	-	2	-
Hallaç	-	-	1
Hamamî	1	1	-
Hayyat	3	4	2
Kasap	-	1	1
Kâtip	-	1	1
Kefgir	1	2	-
Küheni/Eskici	1	2	-
Madenî	-	2	2
Mimar	-	1	-
Mizancı	-	1	-
Muallim	-	1	1
Muhzır	-	-	2
Mumcu	-	1	-
Nail	-	1	1
Penbedûz	-	1	-
Sabancı	-	1	-
Sabunî	-	-	1
Sarraç	2	1	-
Sarraf	-	1	-
Semerci	-	1	-
Şafar	5	1	7
Takyeci	-	-	1
Zerger	3	2	-
Bazdâr	-	-	1
Gayrimüslim			
Demirci	-	-	1
Berber	-	-	1
Bazdar	-	-	1
Çizmeci	-	-	2
Terzi	-	-	3
Hutman	-	-	1

Hamamî	-	-	1
Kasap	-	-	1
Kâtip	-	-	1
Madeni	-	-	6
Muallim	-	-	1
Muhzır	-	-	1
Rençber	-	-	1
Şafar	-	-	3
Belasniçe			
Meslekler	**1526**	**1544**	**1569**
Bozacı	-	-	1
Davulcu	-	-	1
Madenî	-	-	1
Muhzır	-	-	1
Şafar	-	-	1
Tüccar	1	-	-
Trebçe			
Meslekler	**1526**	**1544**	**1569**
Baltacı	-	-	1
Çullah	-	-	1
Dülger	-	-	1
Hayyat	-	-	5
Madenî	-	-	9
Muhzır	-	-	1
Mumcu	1	1	-
Sarraç	1	-	-
Sarraf	-	-	1
Şafar	2	-	1
Talebe-i ilm	-	-	2
Zerger	2	-	-
Gayrimüslim			
Hayyat	1	1	1
Kebeci	-	-	1

Vılçıtrın Sancağı dâhilindeki bir diğer önemli şehir olan Novabırda'da ise 1526 yılında 13 meslek kolunda 25 esnaf, 1544'te 23 meslek kolunda 36 esnaf vardı ve bu son rakamlar 1569 yılında da neredeyse aynıydı. Novabırda şehrinde de Priştine'de olduğu gibi dokumacılık ve madencilik oldukça gelişmiş durumdaydı. 1569 tarihli defterde bu şehirdeki bazı gayrimüslimlerin de meslekleri kaydedilmişti. Buna göre Novabırda'da 1569 yılında bir demirci, bir berber, bir bazdar, iki çizmeci, üç terzi ve bir hutman[898] vardı. Şüphesiz gayrimüslimlerin oldukça kalabalık olduğu bu şehirde gayrimüslim meslek erbabı bu sayılanlardan daha fazlaydı. Örneğin 1526 tahririnde Novabırda'da yaşayan gayrimüslimlerin meslekleri kaydedilmemişti ve Müslüman esnaf sayısı 25'ti. Fakat aynı tarihte Novabırda şehrinde dükkânları korumakla vazifeli aseslerin gelirlerini

[898] Maden işçilerinin yöneticisidir. Rızaj, "1569/70 Yıl Mufassal Defterine Göre Maden Şehri Novaberde", s. 555; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 327.

gösteren belgeye göre şehirdeki dükkân sayısı 170'ti[899]. Şehirde yaşayan Müslüman esnafların her birinin bir dükkânı olduğu varsayıldığında bile 145 dükkânın hangi esnafa ait olduğu belli değildir. Ayrıca belgede aseslerin hizmet bedeli olarak her dükkân için bir akçe aldığı, fakat şuşterlerin beş akçe ödediği kayıtlıdır. Şuşter Almanca schuster kelimesinden gelmektedir ve ayakkabıcı manasındadır[900]. Bu tarihte tahrir defterinde Novabırda şehrinde ayakkabıcılıkla uğraşan esnaf kaydedilmemiştir. Bölgede Sas madencilerin etkisi oldukça fazladır ve bu sebepten diğer maden terminolojilerinde olduğu gibi bu kelime de Osmanlı kâtipleri tarafından devşirilerek kaydedilmişti. Zikredilen şuşterlerin gayrimüslim olma ihtimali oldukça yüksektir ve hesaplara göre açıkta kalan 145 dükkânın da gayrimüslimlere ait dükkânlar olduğu düşünülmektedir. Ases kayıtları Novabırda şehrinde Müslüman ve gayrimüslim esnafların oranını göstermesi bakımından da oldukça önemlidir.

Yanova, Belasniçe ve Trebçe sancak dâhilinde bulunan diğer şehirlerdendi. Zikredilen bu şehirlerde icra edilen meslek çeşitliliği diğer şehirlere nazaran oldukça azdır. Yanova ve Belasniçe şehirlerinde 1569 öncesinde Müslüman nüfus azlığından dolayı bu tarihlerde şehirde icra edilen meslek kolları defterlere kaydedilmemişti. 1569 yılında ise Yanova şehrinde dokuz meslek kolunda 16 esnaf vardı. Bu meslekler içerisinde en kalabalık olanı altı kişi ile madenciler ve üç kişi ile şafarlardı[901]. Yine bu tarihte Belasniçe şehrinde ise beş meslek kolundan beş esnaf vardı. Trebçe zikredilen şehirler içerisinde meslek çeşitliliği ve esnaf sayısı bakımından ilk sıradadır. Ayrıca yine bu şehirde 1569 öncesine ait meslek kolları da defterlere kaydedilmiştir. Bu kapsamda 1526 tarihinde şehirde beş meslek kolunda toplam yedi esnaf vardı. Bu tarihte mevcut esnafların yarıdan fazlası şehrin ve bölgenin doğası gereği madencilik ve maden cevheri ile ilgilenen meslekleri icra etmişlerdir. 1544 tahririnde şehirde sadece iki kişinin mesleği deftere kaydedilmişti. 1569 tarihine gelindiğinde Trebçe'de dokuz meslek kolunda 22 esnaf vardı ve yine madenciler çoğunluktaydı. Fakat bu tarihte Priştine ve Vılçıtrın'da olduğu gibi hayyatların sayısının da arttığı görülmektedir. Trebçe şehrinde gayrimüslimlerin icra ettiği iki meslek de defterlere kaydedilmişti. Bunlardan ilki hayyatlıktır ki her üç tahrirde de bu mesleği icra eden bir gayrimüslim vardı. Diğer meslek ise kebecilikti ve sadece 1569 tahririnde kaydedilmişti.

Sancak genelindeki meslek kollarına genel bir çerçeveden bakıldığında meslek dağılımlarının ve çeşitliliğinin şehirlerin ihtiyaçlarına göre şekillendiği görülmektedir. 1526 ve 1544 tahrirlerinde şehirlerde madenciliğin ve madenciliğe bağlı olarak gelişen diğer iş kollarının oldukça fazla olduğu görülmektedir. 1544 tahririnden başlamak üzere özellikle 1569 tahririnde madencilik kadar ve bazı yerlerde madencilikten daha fazla icra edilen meslek hayyatlıktı. Bölgede bulunan kebe (Vlaviç) değirmenleri dokuma sanayinin gelişmesinde oldukça etkilidir. Dokumacılık iş kolu arasında olan hayyatlar dikiş işlerinden ayrı olarak bir de örücülük yapmaktaydı[902]. Bu mesleği icra edenlerin sayısındaki artış bir noktada şehirlerin artan nüfusu ve buna bağlı olarak yaşanan talep artışı ile izah edilebilir.

---

[899] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 321.
[900] Yaşar Önen, Cemil Ziya Şanbey, *Almanca-Türkçe Sözlük 2*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1993, s. 951.
[901] Şafar: Maden işletici ustalara verilen isim. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 633.
[902] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 232.

4. Küçük Sanayi İşletmeleri

Sancak genelinde bulunan başlıca küçük sanayi işletmeleri kalhâneler, darphâne, şem'hâneler ve değirmenlerdir. Zikredilen işletmelerden şem'hâneler ve değirmenler çoğunlukla reayanın ihtiyaçları neticesinde, kalhâneler ve darphâneler ise bölgede bulunan madencilik faaliyetleri sonucunda meydana gelmiştir. Bu sebepten konu bütünlüğü düşünülerek darphâne ve kalhânelerin madencilik başlığı altında değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Değirmenler

İnsanların temel besin kaynağı olan buğdayın öğütülüp un hâline gelmesi için tarihin her döneminde değirmenler kullanılmıştır. Kullanılan değirmen türleri coğrafya ve iklim koşullarına göre farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda değirmenler önce insan gücüyle, sonrasında hayvan, rüzgâr ve su gücüyle çalıştırılmıştır[903].

Vılçıtrın Sancağı'nda tahıl öğütmek için kullanılan âsiyâb, yün eğirmek için kullanılan Slavca ismiyle vlaviç veya kebe değirmeni/âsiyâb-ı kebe ve demir dövmek için kullanılan samakovlar vardı. Tahrir defterlerinde samakovlar hariç diğer iki değirmenin *"âsiyâb", "âsiyâb-ı kebe", "değirmen", "vlaviç"* gibi farklı şekillerde kaydedildiği olmuştur. Âsiyâblar, taş (bab) sayısına göre ve çalışma süresine göre vergilendirilmiştir. Sancak kanunnamesinde bulunan *" ... ve değirmen olan yerlerde yıl yürürse otuz akçe ve altı ay yürürse on beş akçe alınur ... "* şeklindeki kayıttan sancak dâhilinde bulunan değirmenlerin 6 ay ile 12 ay arasında çalıştığı ve buna göre vergilendirildikleri anlaşılmaktadır. Sancak genelinde en çok görülen değirmen çeşidi su gücü ile çalışan âsiyâblardır ve bu değirmenlerin bir kısmı sipahiye hassa olarak verilirken[904] bir kısmı da reaya tasarrufunda bırakılmıştır. Kanunnamede belirtilen süreler ve alınacak olan vergi miktarı reaya tasarrufunda bulunan değirmenler için olduğu, sipahiye hassa olarak verilen değirmenlerin vergilendirmesinin farklılık gösterdiği alınan miktarlardan anlaşılmaktadır. Örneğin, 1455 tarihli tahrir defterinde Morova nahiyesine bağlı Pleşino köyünde bulunan bir bablık hassa âsiyâbdan 500 akçe, aynı nahiyeye bağlı Manastırçe köyündeki bir bablık hassa âsiyâbdan 300 akçe alınmıştır[905].

Tablo 56: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Değirmenler (XV ve XVI. Yüzyıl)

Tarih	Değirmen								
	Hassa Değirmen			Değirmen			Toplam		
	Bab (Taş)	Resm	Harap	Bab (Taş)	Resm	Harap	Bab (Taş)	Resm	Harap
1455	84	41.790	-	285	6.470	-	369	48.260	-
1477	121	33.372	26	476	12.218	-	597	45.590	26
1485	87	30.947	31	505	11.296	8	592	42.243	39
1487	65	-	58	-	-	-	65	-	58

[903] Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler", *Turkish Studies*, C. 9, S. 1 (2014), s. 637.
[904] Kanunî Sultan Süleyman'dan önce her sipahiye bir çiftlik büyüklüğünde arazinin yanı sıra bağ, çayır, meyve ağaçları ve un değirmeni de verilirdi. Ayrıntılı bilgi için İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, s. 160.
[905] BOA, TT.d 02 M, s. 172-173.

1519	47	-	39	-	-	-	47	-	39
1526	60	11.330	27	827	17.455	7	887	28.785	34
1544	60	7.473	33	828	16.946	13	888	24.419	46
1569	36	3.765	40	857	16.914	58	893	20.679	98

1455 tahririnden elde edilen veriler, Osmanlı öncesindeki durumu aksettirmesi bakımından oldukça önemlidir. 1455 tahririnde toplamda 369 bab değirmen vardı. Fetihten kısa süre sonra 1477 tarihinde bu sayının yaklaşık % 60 artarak 597'ye ulaştığı görülmüştür. Çarpıcı olan bir diğer değişiklik ise 1455 ile 1477 arasındaki vergilendirmedir. 1455 tahririnde 369 bab değirmenden 48.260 akçe vergi alınırken 1477 tahririnde 597 bab değirmenden 45.590 akçe vergi toplanmıştı. Öyle anlaşılılıyor ki Osmanlı Devleti yeni fethettiği bu bölgeyi kalkındırırken vergi yükünü azaltmıştır. 1487 ve 1519 tarihlerindeki düşüşün sebebi bu yılları gösteren defterlerin icmal olmasından ve sadece hassa değirmenlerin kaydedilip reaya tasarrufunda olan değirmenlerin yazılmamasından kaynaklanmaktadır[906]. Bu defterlerde reaya yönetiminde olan âsiyâblar hakkında bilgi yoktur. XVI. yüzyıla gelindiğinde sancak genelinde bulunan değirmenlerin sayısının artarak 893'e ulaştığı görülmektedir. XVI. yüzyılda sipahi tasarrufunda bulunan âsiyâb sayısının oldukça azaldığı, buna karşın reaya tasarrufunda bulunan âsiyâb sayısının arttığı tespit edilmiştir. Osmanlı'nın fethinden sonraki yaklaşık bir asırda Vılçıtrın Sancağı'nda reaya lehine âsiyâb sayısı % 140 artmıştır. Bununla birlikte reayanın tasarrufunda bulundurduğu âsiyâbların vergi yükü ise yaklaşık % 50 azalmıştır.

Bölgedeki değirmenlerin bazı sıkıntılarla karşı karşıya kaldığı arşiv belgelerine yansımıştır. Su gücü ile çalışan bu değirmenler genellikle bir dere yatağına inşa edildiğinden dolayı su taşkınları neticesinde hasar görmüşler[907] ve defterlerde taş sayısı (bab) yazıldıktan sonra alınacak vergi kısmına *"harab"* kaydı düşülmüştür. Yukarıdaki tablo genel olarak incelendiğinde harap olan değirmenlerin büyük oranda sipahi tasarrufundakiler olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti, izlemiş olduğu politikayla reayanın üzerinde bulunan angarya yükünü nakde çevirmiştir. Sipahiler, sefer yükümlülüklerinden dolayı kendilerine tahsis edilen hassa âsiyâbların bakım-onarım işleriyle ilgilenecek zamanı bulamadıkları gibi bu angaryayı reayaya da yükleyemiyorlardı. Tüm bu sebeplerden dolayı sipahi tasarrufunda bulunan hassa âsiyâbların neredeyse %50'sinin harap olduğu görülmektedir. Hassa asiyâbların aksine reaya tasarrufunda bulunan değirmenlerinde zaman zaman harap olduğu görülmekle birlikte bu oran hiçbir tahrirde %10'un üzerine çıkmamıştır.

Tablo 57: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Kebe Değirmenleri (XV ve XVI. Yüzyıl)

Tarih	**Asiyâb-ı Kebe (Vlaviç)**								
	Hassa Asiyâb-ı Kebe			**Asiyâb-ı Kebe**			**Toplam**		
	Bab (Taş)	**Resm**	**Harab**	**Bab (Taş)**	**Resm**	**Harab**	**Bab (Taş)**	**Resm**	**Harab**
1455	-	-	-	11	1064	-	11	1064	-

[906] Bu tarihlerde sancak genelinde reaya tasarrufunda değirmenlerin varlığı muhakkaktır.
[907] Su taşkınları neticesinde hasar gören değirmenlere başka bir örnek için Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil Ilıcası*, s. 273.

1477	1	400	2	44	934	-	45	1334	2
1485	2	170	2	52	1211	1	54	1381	3
1487	1	-	3	-	-	-	1	-	3
1519	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1526	-	-	-	45	1764	-	-	1764	-
1544	-	-	-	39	615	-	39	615	-
1569	-	-	-	34	510	4	34	510	4

Yün eğirme amaçlı kullanılan kebe değirmenleri sancak genelinde en fazla görülen ikinci değirmen türüdür. Kebe değirmenlerinin kiminin su gücüyle[908], kiminin ise rüzgâr gücüyle[909] çalıştığı bilinmektedir. Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan kebe değirmenlerinin su gücüyle mi yoksa rüzgâr gücüyle mi çalıştırıldığı tespit edilememiştir. Kebe değirmenlerinin vergilendirilmesi de âsiyâbların vergilendirilmesi ile benzerlik göstermektedir. Kanunnamede belirtildiği gibi altı ay çalışan değirmenlerden 15 akçe, yıl boyunca çalışanlarından ise 30 akçe vergi alınmıştı. Hassa asiyâblarda olduğu gibi hassa kebe değirmenleri de bu tarifenin dışında vergilendirilmişti. 1455 yılında kebe değirmeni sayısı 11 iken 1477'de bu sayı dört kat artarak 44'e çıkmıştı. Miktar olarak artan kebe değirmenlerinden ise alınan vergi neredeyse aynı kalmıştır. Sancak genelinde en fazla sayıya 1485 tahririnde ulaşan kebe değirmenleri, XVI. yüzyılda varlıklarını devam ettirseler de ilerleyen yıllarda sayıları giderek azalmıştır. XV. yüzyılda sipahi tasarrufunda az da olsa hassa kebe değirmeni bulunurken, XVI. yüzyılda hassa kebe değirmeni izine rastlanmamıştır. Kebe değirmenleri kumaş üretimi ile doğrudan alakalı olduğundan sayılarının artış ve azalışları üretilen kumaş miktarının artış ve azalışıyla doğrudan ilgilidir.

Bulgarca büyük çekiç veya balyoz anlamındaki samakov eritilmiş demiri dövmeye yarayan bir alet olup "demirdöven" manasında kullanılmaktadır[910]. Yapılan araştırmalarda samakov ile ilgili şöyle bilgi verilmektedir: "*Kiel'e göre samakov hızla akan bir su önüne tahtadan yapılmış demirdöven sistemidir. Suyun tahta tekerleğe çarpması ile tekerlek döner, büyük çekiç harekete geçer ve ısıtılmış demiri istenilen kıvama gelinceye kadar döverdi*"[911]. Bulgaristan da aynı isimle anılan bir şehir olup şehir halkı geçimini demir üretimi ile sağlamaktadır[912].

Tablo 58: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Samakovlar (XV ve XVI. Yüzyıl)

Tarih	**Samakov**								
	Hassa Samakov			**Samakov**			**Toplam**		
	Bab (Taş)	**Resm**	**Harap**	**Bab (Taş)**	**Resm**	**Harap**	**Bab (Taş)**	**Resm**	**Harap**
1455	1	600	-	-	-	-	1	600	-

[908] Machiel Kiel, "İskeçe", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, C. 22, s. 554.
[909] Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", s. 584.
[910] Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil Ilıcası*, s. 279.
[911] Musa Sezer, "XVI. Yüzyılda Ilıca (Köstendil) Kazası Değirmenleri", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü*, C. 8, S. 1 (2019), s. 131.
[912] Machiel Kiel, "Samakov", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, C. 36, s. 63.

1477	1	300	-	8	240	-	9	540	-
1485	-	-	-	1	450	-	1	450	-
1487	1	-	-	-	-	-	1	-	-
1519	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1526	-	300	-	7	240	-	-	540	-
1544	1	5	-	10	160	1	11	165	1
1569	-	-	6	1	15	-	1	15	6

Vılçıtrın Sancağı'nda oldukça az sayıda olan samakovlar, bölgenin demir aletleri ihtiyacının karşılanmasında oldukça önemli rol oynamıştı. 1455 tahririnde kayda geçen samakov Lab nahiyesine bağlı Samakov köyünde bir babdı. Bu köyde bulunan samakov mevcudiyetini korumakla birlikte 1477 tahririyle sancak genelindeki samakov sayısı artmaya başlamıştı. Önceleri sadece hassa olarak kaydedilip sipahi tasarrufunda olan samakovların ilerleyen süreçte reaya tasarrufuna da girdiği görülmüştü. Fakat alınan vergilerden sipahi tasarrufunda bulunan samakovların daha fazla iş yaptığı anlaşılmaktadır. Sancak genelinde bulunan samakovların miktarı sürekli değişmekle birlikte en yüksek sayıya 1544 yılında ulaşmıştı. Bu tarihte biri sipahi tasarrufunda olmak üzere 11 samakov vardı.

Samakov Minyatürü[913]

Şem'hâneler

Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan küçük sanayi işletmelerinden bir diğeri ise *Şem'hâneler*dir. *Şem* Arapça'da mum anlamına gelmekte olup bu sebepten mum imal

[913] Kaynak: https://museumsamokov.blogspot.com/p/blog-page_3705.html (20.03.2019)

edilen bu atölyelere *şem'hâne* denmiştir[914]. Hayvanların kuyruk ve iç yağlarının çeşitli işlemlerden geçirilmesi ile elde edilen don yağından üretilen mum, eskiden önemli bir aydınlanma aracı idi. Bu sebepten hemen her kasaba ve şehirde mum üretim atölyeleri mevcuttu. Vılçıtrın Sancağı'na ait sadece üç tahrir defterinde bu atölyeler zikredilmişti. Şem'hâneler mukâtaa olarak işletilmekteydi. 1526 tahririnde sadece Trebçe şehrinde görülen şem'hâneden 1466 akçe vergi alınmıştı[915]. Fakat yakın tarihli bir mukâtaa kaydından bu tarihte sancak dâhilinde sadece Trebçe şem'hânesinin olmadığı, Novabırda şehrinde de bir şem'hâne olduğu ve 6000 akçeye üç yıllığına iltizama verildiği anlaşılmaktadır[916]. 1544 tahririnde ise önceden varlığını bilinen Trebçe şehrindeki şem'hâneye ek olarak Novabırda ve Priştine şehirlerinde de şem'hâneler kaydedilmiştir. Buna göre Novabırda şem'hânesinden 3233[917], Priştine şem'hânesinden 1000[918], Trebçe şem'hânesinden 3000 akçe[919] vergi alınmıştı. Bu tarihte alınan vergilere bakıldığında vergi oranına göre en fazla üretim yapan şem'hânenin Novabırda'da olduğu ve Trebçe şem'hânesinin 1526'dan 1544'e üretiminin arttığı tespit edilmiştir. 1569 tahririnde yukarıda zikredilen şem'hânelere Vılçıtrın şehrindeki şem'hânenin de eklendiği görülmüştür. Bu tarihte Novabırda şem'hânesinden 3000, Trebçe şem'hânesinden 1767 akçe, Priştine şem'hânesinden 1000 ve Vılçıtrın şem'hânesinden 1930 akçe vergi alınmıştı.

5. Vergiler

5.1. Reayadan Alınan Vergiler

Osmanlı Devleti fethettiği coğrafyaları islam hukuku ve örfi hukukla yönetmiştir. Devlet reayadan aldığı vergileri de bu çerçevede şekillendirmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde vergiler şer'i vergiler (Rüsum-ı şer'iye) ve örfi vergiler (Rüsum-ı örfiye) şeklinde başlıca iki sınıfa ayrılabilir. Reaya genel vergilerin dışında mensup oldukları dinî gruba göre vergilendirilmekte idi.

5.1.1. Müslümanlardan Alınan Vergiler

Osmanlı reayası tabi olduğu dine göre çeşitli vergiler öderdi. Müslüman reayadan alınan vergilerin başında çift-resmi gelmektedir[920]. Müslüman reaya bir çift öküz ile işleyebileceği büyüklükteki arazisi karşılığında devlete çift-resmi veya kulluk akçesi denilen vergiyi vermekle yükümlüydü[921]. Osmanlı kanunnamelerinde belirlenmiş olan bir çiftliğin büyüklüğü verimine göre 60-150 dönüm arasındadır[922]. Kanunnameye göre reaya işlemiş olduğu bu arazi karşılığında sipahisine 22 akçe çift resmi öderdi[923].

Vılçıtrın Sancağı'nda Müslüman reaya oldukça azdı ve genellikle şehirlerde yaşamaktaydı. Bu sebepten tahrir defterlerinde çift-resmi çok az zikredilmiştir. Buna göre

---

[914] Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 645.
[915] BOA, TT.d 133, s. 132.
[916] BOA, TS.MA.d 02200, v.13/a.
[917] BOA, TT.d 234, s. 23.
[918] BOA, TT.d 234, s. 160.
[919] BOA, TT.d 234, s. 125.
[920] Halil İnalcık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2009, s. 32.
[921] Barkan, "Çiftlik", s. 392.
[922] Halil İnalcık, "Çiftlik", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1993, C. 8, s. 313.
[923] Feridun M. Emecen, "Çift Resmi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, C. 8, s. 309.

1477 tahririnde sadece üç haneden, 1485 tahririnde yedi haneden çift resmi alınmıştı. Vılçıtrın Sancağı'nda bazı Müslüman reayanın çift-resminden muaf tutulduğu görülmektedir. 1485 tahririnde Vılçıtrın şehrindeki 43 Müslüman için çift-resminden muaf oldukları, ziraatla uğraşanların sadece öşür verdikleri, yine bu Müslümanların tasarruf ettikleri bağlar için sancakbeyine yılda dönümüne dört akçe ödedikleri kaydedilmiştir[924]. 1544 tahririnde 46 haneden ve 1569 tahririnde 97 haneden çift resmi alınmıştır. Bu bölgede çift resmi kanunnamede belirtildiği şekli ile hane başı 22 akçeydi[925]. 1569 tahririnde çift-resmi ile birlikte bennâk[926] resmi de kaydedilmişti. Buna göre Vılçıtrın Sancağı'nda 80 haneden hane başı 12 akçe resm-i bennâk alınmıştır.

Üzüm bağları ve buralardan elde edilen gelirler sancak genelinde önemli bir yekûn tutmaktaydı. Bu sebepten devlet buralardan vergi almayı ihmal etmemiştir. Fakat alınan vergi bağı tasarruf edenin dinine göre farklılık arz etmiştir. Bu vergi çeşidi konu bütünlüğü açısından bağcılık ve bağ ürünleri başlığında değerlendirilmiştir.

5.1.2. Gayrimüslimlerden Alınan Vergiler

Gayrimüslimlerden alınan vergilerin başında ispençe gelmektedir. Bulûğa ermiş her gayrimüslim ispençe öderdi[927]. Örfî bir baş vergisi olan ispençe, Müslümanların ödediği çift-resminin karşılığıdır[928]. İspençe vergisi Sırbistan topraklarında Osmanlı öncesinde de toplanmış olup Osmanlı Devleti'de bölgeyi fethettikten sonra bu vergiyi almaya devam etmiş[929] ve sancak kanunnamesinde ispençenin miktarını tespit etmiştir. Kanunname de *"Reaya-i kefereden müzevvec olsun mücerred olsun yirmi beş akçe ispenç alınır..."* denmektedir[930]. Kanunnamede belirtilmemesine rağmen bivelerden de altı akçe ispençe alındığı tespit edilmiştir. Tahrir defterlerinde bivelerden alınan ispençe ayrı olarak belirtilmeyip müzevvec ve mücerredlerden alınan ispençelerle birlikte toptan zikredilmiştir.

Sancak genelinde toplanan ispençe miktarı müzevvec ve mücerredlerden 25 akçe, bivelerden altı akçeydi. Bu rakamlar XV ve XVI. yüzyılda değişmeyerek sabit kalmıştı. Sancak genelinden toplanan ispençe miktarı nüfustaki değişikliklere paralel olarak artıp-azalmıştır. Bu bağlamda Vılçıtrın Sancağı'ndan alınan ispençe miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

---

924 " ... *mezkûr nefs-i Vılçıtrın Müslümanlarının bağları vardır yılda sancak beğine dönümden dönüme dörder akçe verirler sancak beği marifetiyle iş bu vechle deftere kayd olundu...* " BOA, MAD.d 97, s. 3.

925 Çift resmi miktarı Anadolu'da farklılık arz etsede Balkan coğrafyasında genellikle 22 akçedir.

926 Evli olup nim-çiftten daha az toprak tasarruf edenlere bennâk denirdi. Ayrıntılı bilgi için Feridun M. Emecen, "Bennâk", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, C. 5, ss. 458–59; İnalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk".

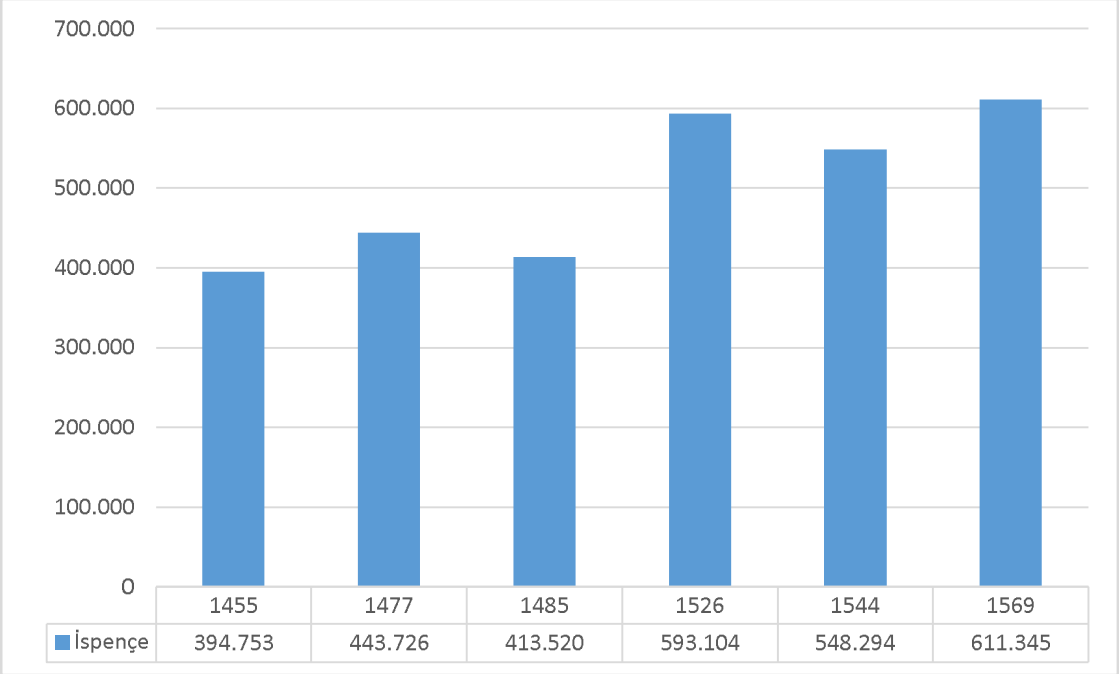
927 İnalcık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", s. 57.

928 Halil İnalcık, "İspençe", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, C. 23, s. 177.

929 İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, s. 105 Not 2.

930 BOA, TT.d 133, s. 12.

Tablo 59: Vılçıtrın Sancağı'ndan Alınan İspençe Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl)

Tablo 59'a bakıldığında toplanan ispençenin XVI. yüzyılda arttığı görülmektedir. Kişilerden toplanan ispençe miktarı aynı olduğu için bu artış yalnızca nüfustaki yükselişle izah edilebilir. Zikredilen tarihlerde ispençeler araziyi tasarruf edenlere tahsis edilmişti. Sancakbeyi kendine ait köylerin ispençesini alırken sipahilerde kendilerine ait köylerin ispençesini tasarruf etmiştir. Bu duruma 1477 tahririndeki Priştine kadısının timarı istisna oluşturmaktadır. Zikredilen tarihte timara *"ispençesi beğliktir"* kaydı düşülmüştür[931]. Bu bilgi dikkate alındığında bahsedilen timardan alınan ispençe vergisinin beye ait olduğu, kadının ise mahsûlattan elde edilen gelirleri tasarruf ettiği sonucuna ulaşılabilir.

Gayrimüslimlerin ödedikleri bir diğer önemli vergi ise cizyedir. Cizye gayrimüslim reayanın harbî olanlardan ayrı tutulmalarına, can ve mal güvenliğine kavuşturulmalarına karşılık ödedikleri bir vergidir[932]. Şer'î bir vergi olan cizye devlet hazinesi için padişaha bağlı görevliler tarafından toplanırdı ve daima askerî amaçlar için harcanırdı[933]. Osmanlı vilayet kanunnamesine göre bir gayrimüslimin cizye ödemesi için evi ve evi içindeki malından başka 300 akçelik daha malı olması gerekirdi[934]. Osmanlı Devleti fethettiği topraklarda cizye yükümlülerini tespit edebilmek amacıyla kadı vasıtasıyla bölgeyi tahrir ettirirdi. Yapılan tahrirler sonucu "defter-i cizye-i gebrân" adı verilen defterler oluşturulurdu[935]. Bu bağlamda Osmanlı Arşivi'nde çeşitli fonlarda Vılçıtrın Sancağı'na ait cizye mükelleflerini gösterir defterler bulunmaktadır[936]. Mevcut

[931] BOA, TT.d 1048, s. 438.
[932] Mehmet Erkal, "Cizye", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, C. 8, s. 42.
[933] Halil İnalcık, "Osmanlılar'da Cizye", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, C. 8, s. 45.
[934] Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", s. 494.
[935] İnalcık, "Osmanlılar'da Cizye", s. 45.
[936] Tespit edilen defterler şunlardır: BOA, MAD.d 37; MAD.d 90; MAD.d 1069; MAD.d 5111; MAD.d 6874; MAD.d 14736 ve KK.d 3523. Bu defterlerin bazıları eksik bazıları ise tarihsizdir. Zikredilen bu defterlerin dışında Ömer Lütfü Barkan'ın neşrettiği 1488-1489 yılı cizyesinin tahsilatına ait muhasebe bilançolarında da Vılçıtrın Sancağı'na ait veriler mevcuttur.

defterlerin büyük çoğunluğu parça hâlde olup sancağın tamamını yansıtmamaktadır. Sadece aşağıdaki tabloda kullanılan defterlerden sancak genelinin cizye hanesi ve vergisi hesaplanabilmektedir.

Tablo 60: Vılçıtrın Sancağı'ndan Toplanan Cizye Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl)

Tarih	Hane	Resim	Bive	Resim	Toplam
1488[937]	35.996	1.667.587	3872	47.400	1.714.987
1551[938]	21.170	895.430	1116	18.972	946.932[939]
1571[940]	21.397	-	-	-	-

Tablo 60'ta cizye hane sayısının ve toplanan verginin azaldığı görülmektedir. Rakamlardaki azalışın nedeni bir noktaya kadar nüfus hareketleri ile izah edilse de cizye vergisinin bir kısmının başka bölgelere tahsis edilmiş olabileceği ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. 1488 yılı verilerine bakıldığında cizye vergisi hane başı ortalama 47 ile 50 akçe arasında toplanırken bivelerden 17 akçe alınmıştı[941]. Bu rakamlar 1551 yılına gelindiğinde haneler için ortalama 42-44 akçeye düşerken, bivelerde ise rakam değişmeyerek sabit kalmıştır[942]. 1551 yılına ait cizye hane sayısını teyit eder nitelikteki bir diğer veri ise 1571 yılına aittir. 1571 yılında Vılçıtrın Sancağı'nda toplam 21.397 cizye hanesi vardı.

Cizye vergisi ile alakalı günümüze ulaşan bazı parça defterlerde Vılçıtrın Sancağı'nın tamamı olmasa da bazı bölgelerine ait veriler bulunmaktadır. Bu bağlamda 1496-1497 yılına ait parça cizye defterine göre Novabırda kazası kırsalında ve Yanova şehir merkezinde toplam 3815 cizye hanesi ve 305 bive vardı ve buralardan 209.472 akçe vergi alınmıştı[943]. 1522 tarihinde Novabırda kent merkezinde 302 haneden ve 20 biveden 14.174 akçe cizye toplanmıştı[944]. 1530 tarihli bir başka deftere göre sancak dâhilinde toplanan cizye miktarı 1.367.093 akçedir[945]. 1551 tarihli bir diğer deftere göre Vılçıtrın, Novabırda ve Priştine'de toplam 17.502 cizye hanesi mevcuttu[946]. Zikredilen son defterde Lab bölgesi cizye hane sayıları verilmemiştir, bu bölgenin rakamları da kaydedilmiş olsaydı yukarıdaki tabloda gösterilen 1551 yılı cizye hane sayısına oldukça yakın bir rakamın ortaya çıkacağı aşikârdır. 960 / 1552-1553 tarihli Rumeli ve Anadolu cizyelerini gösterir defterde Vılçıtrın'da 4357, Lab'da ise 3764 cizye hanesi olduğu

[937] Barkan, "894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları", ss. 1–117 Ek Cedvel 1.
[938] BOA, MAD.d 90, v. 40/a – 42/a.
[939] Hane ve bivelerden alınan vergilerin toplamı 914.402 rakamını vermektedir. Burada verilen rakam ise kâtibin deftere kaydettiği rakamdır.
[940] BOA, MAD.d 6874, s. 23; Yörük, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu", s. 629.
[941] Barkan, "894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları", ss. 1–117 Ek Cedvel Sıra 31.
[942] Emin Pllana, "Vuçiterna Dhe Rrethina Nen Sundımın Osman Ne Shekujt XV-XVII", *İnstituti Albanologjik i Prishtines*, C. XII (1982), s. 74.
[943] BOA, MAD.d 14648, s.1-112.
[944] BOA, MAD.d 37, s. 407- 418.
[945] BOA, TT.d 167, s. 367.
[946] BOA, KK.d 3523, s. 25-26.

kaydedilmiştir[947]. Burada kayıtlı hane sayıları yukarıdaki tabloda gösterilen 1551 yılı sayıları ile neredeyse aynıdır. 1596 tarihinde ise Novabırda kırsalında 1741 cizye hanesi olduğu tespit edilmiştir[948].

5.2. Zirai Ürünler ve Alınan Vergiler

5.2.1. Hububat ve Bakliyat Ürünleri

İnsanların ve hayvanların temel besin maddesi olan hububat üretimi mîrî arazide yapılırdı[949]. Darlık ve açlık hububat üretimindeki eksiklikten kaynaklandığı için Osmanlı Devleti'nde hububat üretimi sürekli olarak kontrol altında tutulmuş[950] ve zirai üretimin öncelikle bölgenin ihtiyacını karşılaması beklenmişti. İhtiyaç karşılanmadıkça bölge dışına zirai ürün satımı yapılmamıştır[951].

Vılçıtrın Sancağı'nda buğday, arpa, çavdar, kabluca ve yulaf gibi hububat ürünleri ile mercimek ve bakla gibi bakliyat ürünleri yetiştirilmekteydi. Kanunnameye göre devlet yetiştirilen bu ürünlerden onda bir öşür ve yüz kilede üç kile salarlık alırdı[952]. Kanunnamede her ne kadar bu bölgenin hububat ölçü birimini *Hıml /Yük* olarak belirtilse de özellikle XV. yüzyıla ait defterlerde ölçü birimlerinin *Lukna/Lokna* olduğu görülmektedir.

Vılçıtrın kanunnamelerinde yük ve hıml kelimeleri birbiri yerine kullanılmıştır. Genel manada **Yük (Hıml)** hububat ölçü birimlerinden olup kastedilen at, eşek, katır veya deve gibi bir yük hayvanının taşıyabileceği miktardır. Vılçıtrın kanunnamesinde Yük/Hıml'ın miktarı açıkça belirtilmiş olup İstanbul kilesi ile altı kiledir. Bir İstanbul kilesi ise buğday için 25,658 kg'dır[953]. Buradan hareketle Vılçıtrın Sancağı'nda **1 Yük (Hıml) buğday 25,658X6=153,948 kg** hesaplandığı görülmektedir. Arpa ise yapısı gereği buğdaydan daha hafif olduğu için defterlerdeki miktarlar kilograma çevrilirken buğday için geçerli olan rakamlar arpa için farklılık arz etmektedir. Şöyle ki, İstanbul kilesinin günümüz ölçü birimi kg karşılığında buğday için genel olarak aynı rakamlar söz konusu iken arpa konusunda farklı rakamlar zikredilmektedir. Bu bağlamda kimi araştırmacılar bir İstanbul kilesi arpa için 22,25 kg rakamını verirken[954], kimi

---

947 BOA, TS.MA.d 10081, v. 6/a; BOA, TS.MA.d 03411, v. 6/b.
948 BOA, MAD.d 14736, s. 1-46.
949 İnalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", s. 3.
950 Mehmet İnbaşı, *Osmanlı İdaresinde Tortum Sancağı (1549-1650)*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 179.
951 Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, s. 40.
952 *"... buğdaydan ve arpadan ve alefden ve darudan ve çavdar ve kabluca ve sâir keyl olunan hubûbâtdan onda bir ve yüz kilede üç kile sâlârlık alınur..."* BOA, TT.d 167, s. 315.
953 Cengiz Kallek, "Kile", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, C. 25, s. 568; Mehmet Ali Ünal, "Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, ed. Zafer Gölen, Birol Çetin, Abidin Temizer, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018, s. 30.
954 Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Sevim Acar, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990, s. 51; Eftal Ş. Batmaz, "XV-XVI. Yüzyıl Sancak Kanunnamelerine Göre Osmanlı Devleti'nde Tahıl Üretimi", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 36 (2004), s. 40.

araştırmacılar ise 23,093 kg rakamını vermektedir[955]. Burada Hinz'in verdiği rakamlar esas alınacak olursa **1 Hıml arpa 22,25X6=133,5 kg etmekteydi**[956].

Lukna Sırbistan coğrafyasında kullanılan yerel bir tahıl ölçü birimidir. Luknanın kullanımında yöresel farklılıklar olup Semendire luknası 140-144 okka iken Braniçevo luknası 72 okkadır.[957] Braniçevo defterinde bulunan kayda göre bir lukna dört Edirne kilesine eşittir. Zikredilen kayıtta bir lukna buğday, arpa vs. hububatın akçe cinsinden değeri de verilmişti. Braniçevo'da bir lukna arpa ve yulafın akçe cinsinden değeri ile Vılçıtrın'da bulunan bir lukna arpa ve yulafın akçe cinsinden değerleri aynıdır. Dolayısıyla Vılçıtrın Sancağı defterlerinde zikredilen lukna ile Braniçevo da zikredilen lukna aynı ölçüye sahip olması gerekir. Sonuç olarak İnalcık'ın belirttiği gibi: 1 lukna = 4 Edirne kilesidir. 4 Edirne kilesi ise buğday için 92,372 kg eder, yani **1 lukna buğday 92,372 kg etmekteydi**. Kaynaklarda Edirne kilesi ile ölçülen buğday için belirli bir değer verilmesine rağmen arpa için bir değer zikredilmemiştir. Yukarıda hıml mevzusunda görüldüğü üzere arpa buğdaydan yaklaşık olarak %13 daha hafiftir. Bu bağlamda 1 lukna buğday 92,372 kg ettiğine göre %13 hafiflikle **1 lukna arpa yaklaşık olarak 80,36364 kg ettiği tahmin edilmektedir**[958].

Ölçü birimlerinin XV ve XVI. yüzyılda farklı olması devletin takip ettiği siyasetten ileri gelmektedir. Şöyle ki, yeni fethedilen bir ülke Osmanlı Devleti'ne bağlanırken ölçü sistemlerinin de dâhil olduğu fetih öncesi mahalli kanun ve adetler belli bir süre muhafaza edilirdi. Geçiş dönemi tamamlandıktan sonra Osmanlılar temelde eski sistemi muhafaza ederek kendi sistemlerini tatbik etmişlerdi[959]. Bu duruma ölçü birimleri de dâhildir. Vılçıtrın Sancağı'nda kullanılan ve yerel ölçü birimi olan *Lukna,* bu politikaya uygun olarak bölgenin fethinden XV. yüzyılın sonuna kadar kullanılmış, XVI. yüzyıl başlarından itibaren lukna yerine hıml ikame edilmiştir.

Tablo 61: Vılçıtrın Sancağı'nda Hububat ve Bakliyatın Tespit Edilen Tahrir Kıymeti (XV. Yüzyıl)

Kazalar	**1477**								**1485**							
	1 Lukna								1 Lukna							
	Buğday	Arpa	Kabluca	Yulaf	Çavdar	Darı	Bakla	Mercimek	Buğday	Arpa	Kabluca	Yulaf	Çavdar	Darı	Bakla	Mercimek
Vılçıtrın	15	10	10	8	10	10	15	15	20	11	9	9	12	12	15	20
Priştine	15	10	10	8	10	10	15	15	20	11	9	9	12	12	15	20

[955] Kallek, "Kile", s. 569; Ünal, "Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar", s. 14.
[956] Yük(Hıml) ile ilgili daha fazla bilgi için Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi, 2005, s. 120 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, s. 448.
[957] Halil İnalcık, "Yük (Hıml) in Ottoman Silk Trade, Mining and Agriculture", *Turcica*, C. XVI (1984), s. 142.
[958] Ayrıntılı bilgi için İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, s. 445; Zeki Arıkan, "Tahrir Defterlerinde Geçen Deyimler", *Osmanlı Araştırmaları*, C. XVI (1996), s. 9; Ünal, "Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar", s. 24.
[959] İnalcık, "Yük (Hıml) in Ottoman Silk Trade, Mining and Agriculture", s. 141.

Novabırda	15	10	8	8	10	10	13	15	20	11	9	9	11	12	15	20

Tablo 62: Vılçıtrın Sancağı'nda Hububat ve Bakliyatın Tespit Edilen Tahrir Kıymeti (XVI. Yüzyıl)

Kazalar	**1526**				**1544**				**1569**			
	1 Hıml				1 Hıml				1 Hıml			
	Buğday	Arpa	Mahlût	Mercimek	Buğday	Arpa	Mahlût	Mercimek	Buğday	Arpa	Mahlût	Mercimek
Vılçıtrın	34	20	20	50-80	40	21	21	40	40	24	20	40
Priştine	32	15	15	80	40	21	21	40	40	24	20	40
Novabırda	32	15	15	60	40	21	21	-	40	24	20	40
Belasniçe	40	-	27	50	40	-	21	40	40	-	20	-

Yetiştirilen hububat ve bakliyatın tahrir kıymetlerini[960] gösteren bu iki tabloya bakıldığında XV. yüzyılda üretilen hububatın çeşitliliğinin daha fazla, XVI. yüzyılda ise nispeten daha az olduğu görülür. XV. yüzyılda ayrı ayrı kaydedilen kabluca, darı, çavdar ve yulaf, XVI. yüzyılda da yetiştirilmekle birlikte üretimi azalmıştı. XVI. yüzyıl defterlerinde bu bitkiler zaman zaman *mahlût* başlığı altında toptan, zaman zaman ise ayrı ayrı kaydedilmişti. XV ve XVI. yüzyıl defterlerinde kullanılan ölçü birimleri farklı olduğu için sağlıklı bir kıyaslama yapılamasa da sancak genelinde XVI. yüzyılda hububat fiyatlarının arttığı görülmektedir. Hububat ve bakliyat ürünleri XV. yüzyılda neredeyse tüm kazalarda aynı kıymet üzerinden fiyatlandırılırken bu durum sonraki asırda değişmiştir. Özellikle 1526 tahriri bu duruma iyi bir örnektir.

Buğday

İnsanların temel besin kaynağı olan buğday üretim ve tüketim aşamalarının neredeyse tamamında kontrol altında bulundurulan bir üründü. Tahrir defterlerinde bazen *"gendüm"* şeklinde geçen buğday, Vılçıtrın Sancağı'nda üretilen tahıllar arasında ilk sırada gelmektedir. 1455 yılında sancak genelinde üretilen hububat ve bakliyatın %38'i buğdaydı. Bu oran 1477 ve 1485'te %43, 1526'da %45, 1544'te %47 ve 1569'da %41 olmuştur. Tahrir defterlerinden tespit edildiği kadarıyla XV. yüzyılda 1 lukna (92,372 kg) buğday sancaktaki tüm kazalarda aynı kıymette olup 15 akçe idi. XVI. yüzyıla gelindiğinde buğdayın hem fiyatı hem de ölçü birimi farklık göstermiştir. Vılçıtrın kanunnamesine göre XVI. yüzyılda 1 yük (hıml) (yaklaşık 154 kg) buğday Novabırda ve Priştine kazasında 32, Vılçıtrın kazasında 34, Belasniçe kazasında ise 40 akçeydi[961].

Tablo 63: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Buğdayın Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV ve XVI. Yüzyıl)

Kaza	1455			1477			1485		
	Miktar		Kıymet[962]	Miktar		Kıymet	Miktar		Kıymet
	Lukna	Kg		Lukna	Kg		Lukna	Kg	
Vılçıtrın	4529	418.353	67.935	4913	453.824	72.875	5311	490.588	104.676
Priştine	8635	797.632	129.525	14.058	1.298.566	210.940	11.828	1.092.576	232.456
Novabırda[963]	1156	106.782	17.340	3522	325.334	52.631	3716	343.254	56.530
Toplam	**14.320**	**1.322.767**	**214.800**	**22.493**	**2.077.723**	**336.446**	**20.855**	**1.926.418**	**393.662**

[960] Timara gelir olarak kaydedilen hububatın para cinsinden değerinin bilinmesi elzem olduğundan tahrirler yapılırken hububata da bir kıymet takdir edilip deftere kaydediliyordu. Hububatların kıymeti mahallinde görev yapan tahrir komisyonları tarafından belirlenirdi. Tahrir kıymeti hakkında ayrıntılı bilgi için Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1964, s. 58.

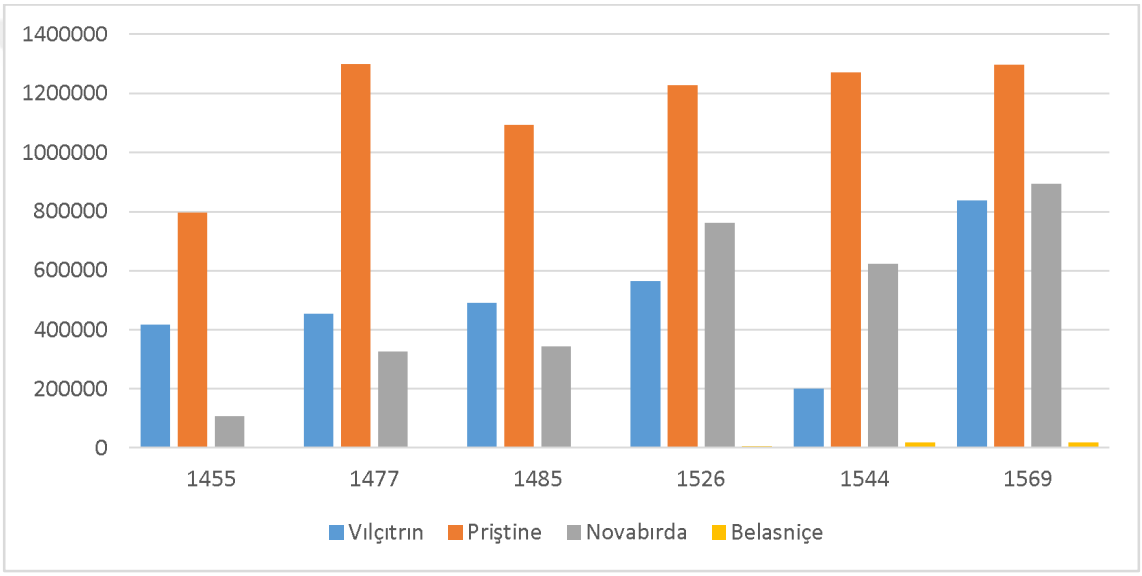
[961] BOA, TT.d 133, s. 12.

[962] 1455 tahririnde vergi olarak alınan tahılların miktarı defterde belirtilmesine rağmen akçe cinsinden kıymetleri yazılmamıştır. 1477 ve 1485 tahrirlerinde 1 lukna buğday 15 akçe olduğundan bu değerin 1455 tahririnde de aynı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla 1455 tahririndeki kıymet sütununda bulunan rakamlar bu hesap üzerine tabloya aktarılmıştır. Bu durum aşağıdaki arpa, yulaf, kabluca, çavdar (mahlût) ve diğer ürünler başlıkları için de geçerlidir. 1477 ve 1485 tahrirlerindeki kıymet sütunları ise kâtiplerin hesaplarının toplamından oluşmaktadır.

[963] Bu satırda gösterilen rakamlar sadece Topolniçe nahiyesine ait olup kazanın tamamını yansıtmamaktadır. Bu durum aşağıdaki arpa, yulaf, kabluca, çavdar (mahlût) ve diğer ürünler başlıkları için de geçerlidir.

Kaza	1526			1544			1569		
	Miktar		Kıymet	Miktar		Kıymet	Miktar		Kıymet
	Hıml	Kg		Hıml	Kg		Hıml	Kg	
Vılçıtrın	3666,5	564.641	127.547	1302,5	200.585	52.495	5440	837.760	181.923
Priştine	7967,5	1.226.995	260.276	8252,5	1.270.885	328.314	8425	1.297.450	332.490
Novabırda	4650,5	716.177	154.909	4051,5	623.931	149.751	5809,5	894.663	230.810
Belasniçe	40	6160	1600	120,5	18.557	4820	122,5	18.865	4900
Toplam	**16.324,5**	**2.513.973**	**544.332**	**13.727**	**2.113.958**	**535.380**	**19.797**	**3.048.738**	**750.123**

Tablo 64: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Buğdayın Kilogram Cinsinden Değeri (XV. ve XVI. Yüzyıl)

Yukarıdaki tablolara bakıldığında buğday üretim miktarında dalgalanmalar olsa da genel olarak bir artış olduğu görülmektedir. Buğday üretimi bölgenin fethinden sonraki yüzyıl içerisinde yaklaşık olarak % 250 artmıştı. Vılçıtrın Sancağı'nda buğday üretimi en fazla Priştine kazasında yapılmıştır. Özellikle Morova ve Lab nahiyeleri sancak içerisinde tarımın yoğun olarak yapıldığı bölgelerdendi. Priştine kazasında üretimin fazla olmasındaki en önemli faktör bulunduğu coğrafi özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Sancak içerisinde tarıma en elverişli arazi bu kaza dâhilindeydi. Buğday üretiminin en az olduğu kaza ise Belasniçe kazasıdır. Bu durumun Belasniçe kazasının hem coğrafik hem de demografik olarak oldukça küçük ve dağlık olmasının yanı sıra ahalisinin maden işleri ile meşgul olmasından ileri gelmektedir.

Arpa

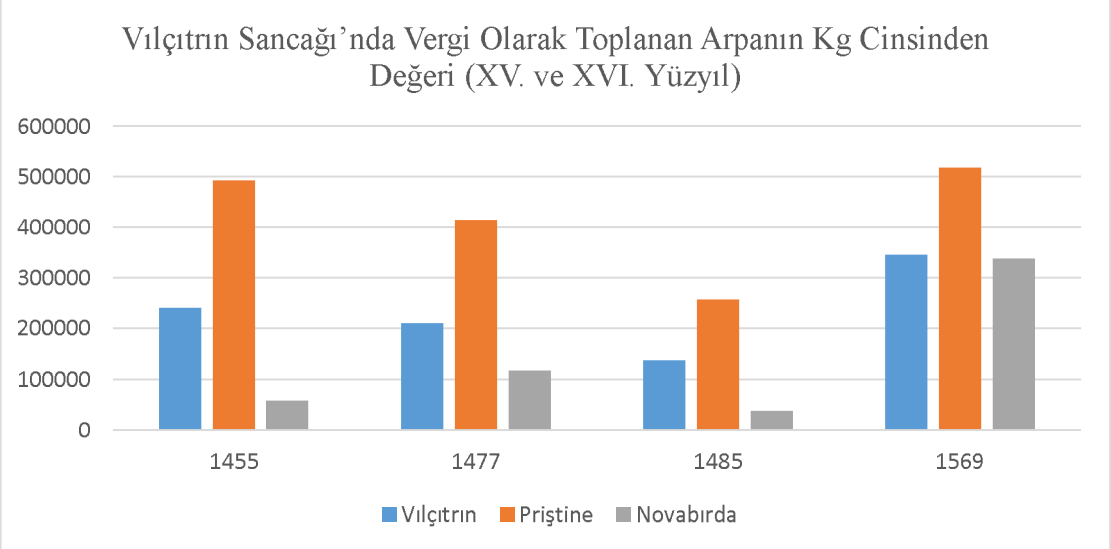
Hayvanların temel besin kaynağı olan arpa, sancak genelinde buğdaydan sonra en fazla üretimi yapılan tarım ürünüdür. 1455 yılında sancak genelinde üretilen hububatın % 24'ünü arpa oluşturmaktadır. Bu oran 1477'de %16, 1485'te %10'a kadar gerilemiştir. Tıpkı buğdayda olduğu gibi arpa da XV. yüzyılda lukna ile XVI. yüzyılda hıml ile ölçülmüştür. 1 lukna arpanın tahrir kıymeti XV. yüzyılda 10-11 akçe arasında değişirken, 1 hıml arpanın tahrir kıymeti ise kanunnameye göre Novabırda ve Priştine kazasında 15,

Vılçıtrın kazasında 20 akçedir. Kanunnamede bu şekilde belirtilmesine rağmen uygulamada zamanla farklılıklar olmuştu. Bu bağlamda sancak genelinde 1 hıml arpa 1526 tahririnde 15-20 akçe arasındayken, 1544 tahririnde 21 akçe, 1569 tahririnde ise 24 akçeydi. Bu rakamlar arpanın akçe cinsinden değerinin XVI. yüzyılın başından ortalarına kadar hemen hiç değişmediğini göstermektedir. Sancak genelinde üretilen arpadan alınan vergi miktarı aşağıda tablo hâlinde gösterilmiştir[964].

Tablo 65: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Arpanın Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV. ve XVI. Yüzyıl)

Kaza	1455			1477			1485		
	Miktar		Kıymet	Miktar		Kıymet	Miktar		Kıymet
	Lukna	Kg		Lukna	Kg		Lukna	Kg	
Vılçıtrın	2728	219.232	27.280	2383	191.506	24.495	1558	125.206	17.050
Priştine	5577	448.188	55.770	4702	377.869	48.074	2926	235.144	31.864
Novabırda	659	52.959	6590	1335	107.285	25.840	434	34.877	4567
Toplam	**8964**	**720.379**	**89.640**	**8420**	**676.660**	**98.409**	**4918**	**395.227**	**53.481**

Kaza	1569		
	Miktar		Kıymet
	Hıml	Kg	
Vılçıtrın	2587,5	345.431	55.174
Priştine	3878,5	517.780	92.523
Novabırda	2537	338.690	60.112
Toplam	**9003**	**1.201.901**	**207.809**

1455 tahririnde toplamda 720.379 kg arpa vergi olarak toplanırken bu rakam 1477 tahririnde 676.660 kilograma gerilemişti. Üretimdeki azalma devam ederek 1485

[964] Arpa üretimi 1455, 1477 ve 1485 tahrirlerinde müstakil olarak, 1526 ve 1544 tahrirlerinde büyük oranda "mahlût" başlığı altında buğday haricindeki diğer tahıllarla birlikte, 1569 tahririnde ise yine müstakil olarak kaydedilmiştir. Bu sebepten yukarıdaki tablo vergi olarak toplanan arpanın müstakil kaydedildiği defterlerden ibarettir.

tahririnde 395.227 kilograma kadar inmiştir. 1569 tarihine gelindiğinde ise sancak genelinde arpa üretimi 1.201.901 kilograma kadar yükselmiştir. Tüm bu rakamlar bir arada değerlendirildiğinde sancak genelinde arpa üretiminin yüz yıllık süreçte arttığı görülmektedir. Üretim kaza özelinde incelendiğinde tıpkı buğday da olduğu gibi arpa üretiminde de Priştine kazası ilk sıradadır. XV. yüzyılın ikinci yarısında Priştine kazasındaki arpa üretimi sancağın kalanındaki arpa üretiminin toplamından fazladır. Aynı durum XVI. yüzyılın ikinci yarısı için geçerli olmayıp belirtilen zaman diliminde Priştine kazasında arpa üretimi azalırken diğer kazalardaki üretim artmıştır. Üretimde Priştine'yi Vılçıtrın ve Novabırda kazaları takip ederken Belasniçe kazasında üretim yok denecek kadar azdır.

Yulaf, Kabluca, Çavdar

Vılçıtrın Sancağı'nda buğday ve arpadan sonra en fazla üretilen ürün yulaf, kabluca[965] ve çavdardı. Hatta yulaf üretimi zaman zaman arpa üretiminden fazladır. Zikredilen bu ürünler hem insanlar için hem de hayvanlar için besin maddesi olduğundan oldukça önemliydi. XV. yüzyılda ait defterlerde bu ürünler ayrı ayrı yazılmış ve tahrir kıymetleri defterlere kaydedilmişti. Bu bağlamda XV. yüzyılın ikinci yarısında 1 lukna kabluca 8-10 akçe, yulaf 8-9 akçe ve çavdar 10-12 akçe değerindeydi. Zikredilen zaman dilimi içerisinde sancak genelinde üretilen tahıllar arasında yulafın payı ortalama %17 idi. Kabluca için bu oran %14, çavdar için %6'dır. XVI. yüzyıla gelindiğinde tahrir defterlerine bu ürünlerin müstakil olarak değil mahlût[966] başlığı altında toptan kaydedildiği görülmektedir. Bununla birlikte 1526 ve 1544 tahrirlerinde mahlûta arpanın da dâhil edildiği tespit edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı zikredilen ürünlerin XV. yüzyılın ikinci yarısında üretim miktarları ve tahrir kıymetleri hesaplanabilirken XVI. yüzyıl için bu hesaplamaları yapmak mümkün değildir.

Tablo 66: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Kabluca, Yulaf ve Çavdarın Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV. Yüzyıl)

Kaza	YULAF					
	1455		1477		1485	
	Lukna	Kıymet	Lukna	Kıymet	Lukna	Kıymet
Vılçıtrın	1458	13.122	2501	19.365	2317	20.896
Priştine	2822	25.398	6251	49.779	5714	53.374
Novabırda	515	4635	1214	9252	1298	11.504
Toplam	**4795**	**43.155**	**9966**	**78.396**	**9329**	**85.774**

Kaza	KABLUCA					
	1455		1477		1485	
	Lukna	Kıymet	Lukna	Kıymet	Lukna	Kıymet
Vılçıtrın	1921	17.289	2171	16.457	3039	26.852
Priştine	2961	26.649	4455	36.497	4164	40.031

[965] Ufak taneli bir cins buğday olan kabluca yaban buğdayı olarak da bilinmektedir.

[966] Karışık, sade ve halis olmayan anlamına gelen bu kelime arapça halt kökünden gelmektedir. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 568. Bu ifade tarım ürünlerinin karışık ekilip toplanması işlemi için de kullanılmıştır.

Novabırda	286	2574	370	2964	788	7023
Toplam	**5168**	**46.512**	**6996**	**55.918**	**7991**	**73.906**

Kaza	**ÇAVDAR**					
	1455		**1477**		**1485**	
	Lukna	**Kıymet**	**Lukna**	**Kıymet**	**Lukna**	**Kıymet**
Vılçıtrın	373	4103	1005	9752	995	12.343
Priştine	909	9999	2365,5	22.644	2249,5	26.898
Novabırda	90	990	508	5218	576	6847
Toplam	**1372**	**15.092**	**3878,5**	**37.614**	**3820,5**	**46.088**

Tablo 66 incelendiğinde yulaf, kabluca ve çavdar üretiminin sürekli arttığı görülür. Özellikle çavdar üretimi 1455-1485 arasında yaklaşık üç kat artmıştır. Yulaf üretimi 1455-1477 yılları arasında yaklaşık iki kat yükselmişti. Kabluca üretiminde ki artış zikredilen diğer iki ürüne nazaran daha dengeli olmuştur. 1455 tahririnde üretim 5168 lukna iken, bu sayı 1477'de 6996 ve 1485'de 7991'e çıkmıştır.

Mercimek, Bakla ve Grah (Bezelye)

Vılçıtrın Sancağı'nda mercimek, bakla ve bezelye gibi baklagiller de yetiştirilmekteydi. Halkın temel besin kaynaklarından olması hasebiyle baklagillerin yetiştirilmesi oldukça önemliydi. Üretilen baklagiller arasında ilk sırada mercimek vardı. **Mercimek** bazen tek başına bazen de *"mercimek ma'a merdümek"* şeklinde merdümekle[967] birlikte kaydedilmişti[968]. XV. yüzyılda sadece lukna ile ölçülen mercimek XVI. yüzyılda kile ve hıml ile tartılmıştır. Mercimeğin tahrir kıymeti yıllara göre farklılık arz etmektedir. 1477 tahririnde 1 lukna mercimek 15 akçe iken, 1485'te bu rakam 20 akçe olmuştu. XVI. yüzyılda ise 1 hıml mercimek 1526 tahririnde 50-60 akçe iken, 1544 ve 1569 tahririnde 40 akçe olmuştur. İncelenen dönem içerisinde mercimeğin tahrir kıymeti buğdayın tahrir kıymeti ile hemen her zaman aynı idi.

Tablo 67: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Mercimek Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV ve XVI. Yüzyıl)

Kaza	**Mercimek**					
	1455		**1477**		**1485**	
	Lukna	**Kıymet**	**Lukna**	**Kıymet**	**Lukna**	**Kıymet**
Vılçıtrın	433	-	66	998	30	650
Priştine	250	-	204	3307	85	1976
Novabırda	30	-	11	187	10,5	210
Toplam	**713**	**-**	**281**	**4492**	**125,5**	**2836**

[967] Farsça kökenli bir kelime olup sözlük anlamı mercimek ve gözbebeğidir. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 620.
[968] BOA, TT.d 133, s. 266.

Kaza	Mercimek						
	1526			1544		1569	
	Kile	Hıml	Kıymet	Hıml	Kıymet	Hıml	Kıymet
Vılçıtrın	26	20	1075	101,5	504	27	1204
Priştine	21	91,5	4118	46	1858	33	1775
Novabırda	48,5	21,5	1686	5	231	64	2880
Toplam	**95,5**	**133**	**6879**	**152,5**	**2641**	**124**	**5859**

Sancak genelinde üretilen baklagillerden mercimek defterlere ölçü birimiyle birlikte (lukna / hıml) kaydedilirken **bakla ve grah**[969] (bezelye) için aynı durum söz konusu değildi[970]. Defterlerde sadece bu ürünlerden alınan verginin akçesi kaydedilmişti. Bu iki ürünle ilgili kayıtlar XV. yüzyılın ikinci yarısına ait olup sancak genelinde bakla için 1455'de 392, 1477'de 195 ve 1485'de ise 161 akçe vergi alınmıştı. Tahsil edilen vergilerden bakla üretiminin zaman içerisinde azaldığı görülmektedir. Grahdan sadece 1455 ve 1485 tahrirlerinde vergi alındığı belgelerden anlaşılmaktadır. Buna göre 1455'de 428 akçe vergi tahsil edilirken 1485'debu miktar 794 akçeye yükselmiştir.

Diğer Ürünler

Vılçıtrın Sancağı'nda az miktarda **darı** yetiştirilmişti. Üretim bölgesi olarak belli bir yerle sınırlı olmayan darı sancak genelinde her kazada yetiştirilmiştir. Defterlerde bazen *erzen* bazen *darı* şeklinde geçen mısırın üretimi 1455 yılında sancak genelinde üretilen hububatın yaklaşık % 5'ine karşılık gelmekteydi, fakat bu oran 1477 de %1, 1485'te ise %3'e olmuştu. Defterlerden tespit edildiği kadarıyla mısırın tahrir kıymeti XV. yüzyılın ikinci yarısında 10-12 akçe arasında değişmekteydi[971]. Sancak genelinde darı üretiminden alınan vergi 1455 tahririne göre 1870 luknaydı. Fakat üretim ilerleyen zamanda azalarak devam etmiş, vergi miktarı 1477'de 760, 1485'te ise 1299 luknaya düşmüştür.

Tablo 68: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Darı Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV. Yüzyıl)

Kaza	Darı					
	1455		1477		1485	
	Lukna	Kıymet	Lukna	Kıymet	Lukna	Kıymet
Vılçıtrın	531	5841	147	1510	347	4065
Priştine	1190	13090	510	5355	747	8927
Novabırda	149	1639	103	1040	205	2556
Toplam	**1870**	**20.570**	**760**	**7905**	**1299**	**15.548**

[969] Tahrir defterlerinde "grah" şeklinde geçen bu ürünün günümüzdeki karşılığı bezelyedir. Bruce W. Mc. Gowan (çev.), *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983, s. 525.
[970] Sadece 1477 tahririnde üretilen baklanın lukna cinsinden değeri verilmiştir.
[971] Darı XVI. yüzyıl defterlerinde müstakil olarak kaydedilmediği için bu yüzyılda üretim miktarı ve tahrir kıymeti hesaplanamamıştır.

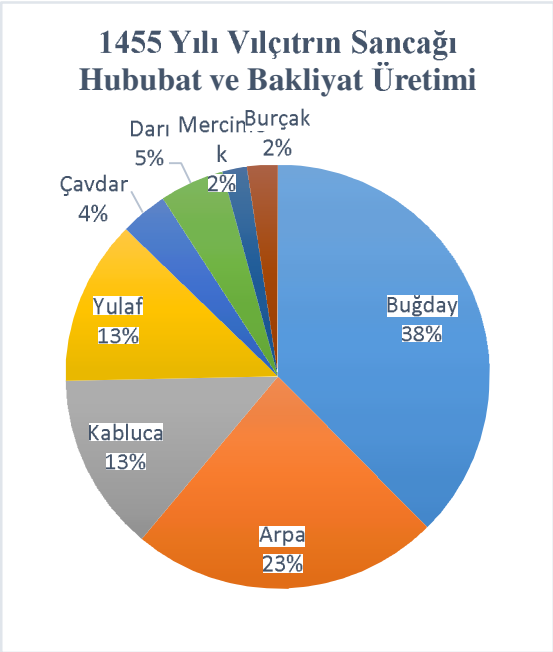
Vılçıtrın Sancağı'nda az miktarda **burçak** da yetiştirilmişti. Diğer hububatlar gibi bu ürün de XV. yüzyılda lukna ile XVI. yüzyılda ise kile veya hıml ile ölçülmüştür. 1455 tahririnde burçak üretimi sancak genelinde üretilen hububatın %2'sine tekabül etmekteydi. Sonraki yıllarda üretiminin azalmasından dolayı bu oran %1'in altına düşmüştür.

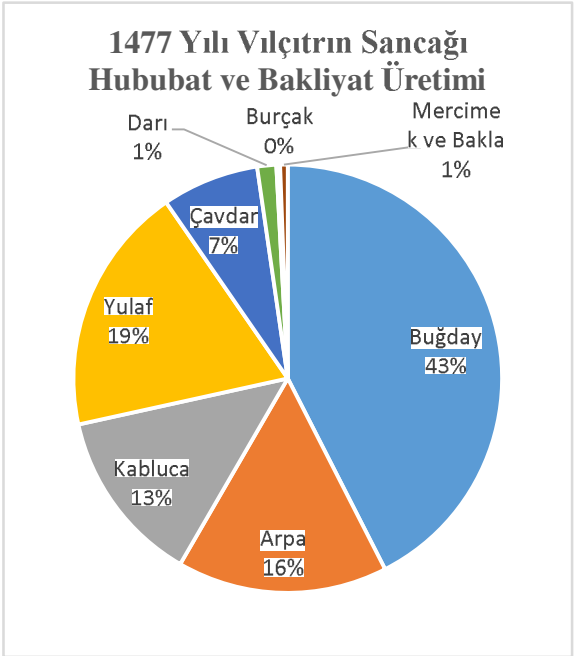
Tablo 69: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Burçak Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV ve XVI. Yüzyıl)

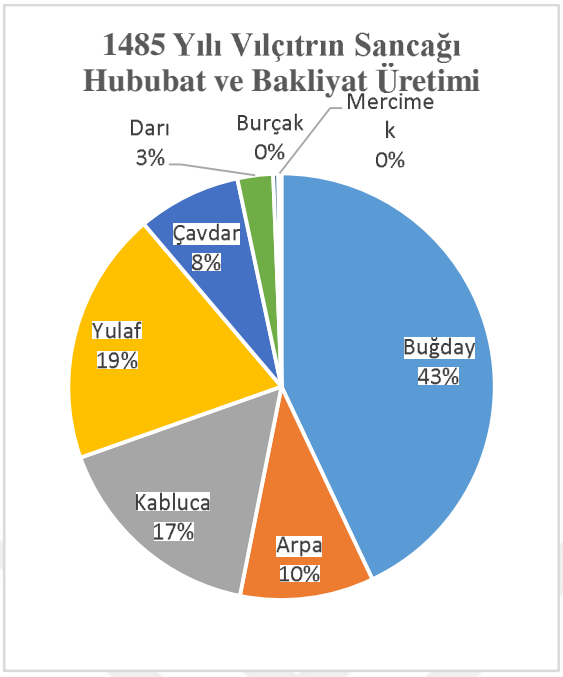
Kaza	Burçak					
	1455		1477		1485	
	Lukna	Kıymet	Lukna	Kıymet	Lukna	Kıymet
Vılçıtrın	376	-	60	900	56	1010
Priştine	425	-	92,33	1237	110	1785
Novabırda	98	-	14,5	218	15	240
Toplam	**899**	**-**	**166,83**	**2355**	**181**	**3035**

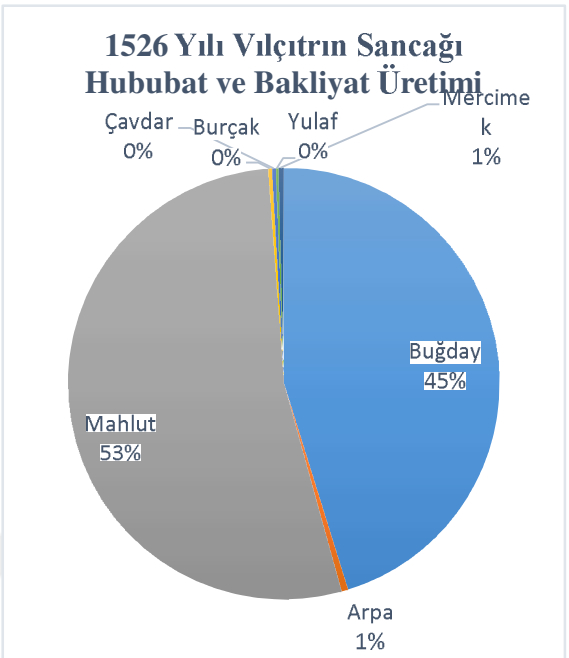
Kaza	Burçak						
	1526			1544		1569	
	Kile	Hıml	Kıymet	Hıml	Kıymet	Hıml	Kıymet
Vılçıtrın	6	31,5	793	15,5	661,5	63	2474
Priştine	6	38,5	1358	48	1937	65,5	3055
Novabırda	12,5	21	814	1,5	60	13	754
Toplam	**24,5**	**91**	**2965**	**65**	**2658,5**	**141,5**	**6283**

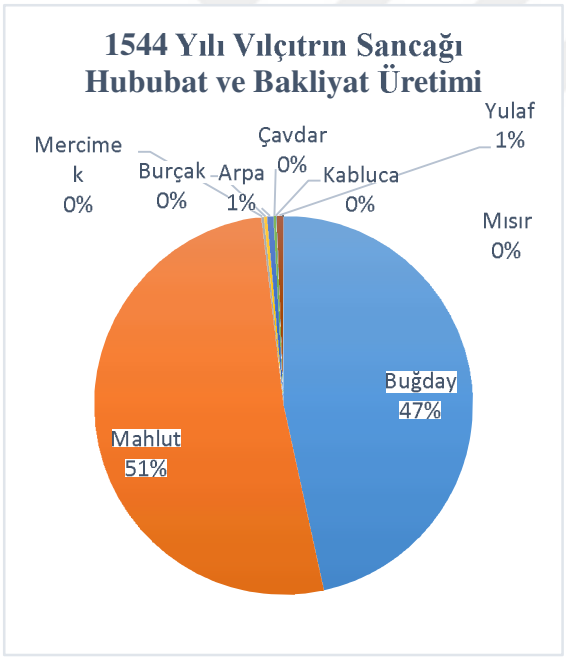
Şekil 4: Vılçıtrın Sancağı'nda Hububat ve Bakliyat Üretimi (XV ve XVI. Yüzyıl)

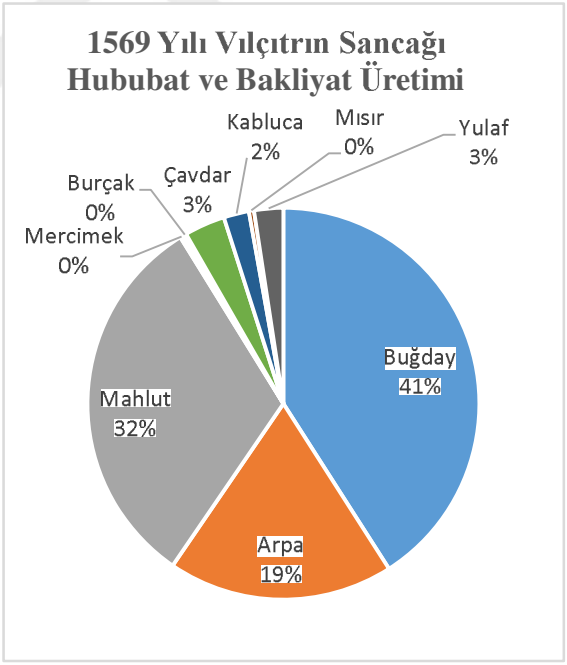

5.2.2. Bağcılık ve Bağ Ürünleri

Bağcılık, Vılçıtrın Sancağı'nda hububat üretimi kadar önemli bir tarımsal faaliyettir. Devlet bağcılıktan alacağı vergiyi üretimi yapan kişinin dinine göre belirlemiştir. Sancak kanunnamesinde *"... ve bağ olan yerlerde Müslümanlardan resm-i dönüm alınır ve kefere yedide sekizde bir verir ve şol Müslüman ki raiyyet bağın tasarruf eder sair reaya gibi yedide sekizde öşür verir, beş akçe resm-i tekne verir..."* şeklinde

geçen kayıttan[972] gayrimüslimlerin ürettikleri üzüme yedide sekizde bir oranında vergi verdikleri, Müslümanların ise sahip oldukları bağın dönümüne göre vergilendirildikleri anlaşılmaktadır. Kanunnamede Müslümanların ödeyeceği resm-i dönüm için belirli bir miktar zikredilmemekle birlikte 1485 tarihinde Vılçıtrın şehrinde bulunan Müslümanlar için şu kayıt düşülmüştür: *" ... mezkûr nefs-i Vılçıtrın Müslümanlarının bağları vardır yılda sancak beğine dönümden dönüme dörder akçe verirler sancak beği marifetiyle iş bu vechle deftere kayd olundu... "*[973]. Bu kayıttan resm-i dönümün yıllık dört akçe olduğu ve bu verginin de sancakbeyine ait olduğu anlaşılmaktadır[974]. Müslüman bağlarından alınan resm-i dönüm Niğbolu Sancağı'nda[975] ve Silistre Sancağı'nda[976] da dört akçe idi. 1526 tarihinde resm-i dönüm toplamda 1273, 1544 tarihinde 1686, 1569 tarihinde ise 1589 akçedir. Toplanan vergilerden Müslümanların ellerindeki bağların miktarının arttığı görülmektedir.

Vılçıtrın Sancağı'nda bağcılık faaliyetlerinden alınan bir diğer vergi ise *resm-i tekne*dir. Vılçıtrın kanunnamesinde resm-i tekne *" ... şol Müslüman ki raiyyet bağın tasarruf eder sair reaya gibi yedide sekizde öşür verir, beş akçe resm-i tekne verir..."* şeklinde tarif edilmektedir. Buradan bağcılık faaliyeti yapan gayrimüslimlerden ve gayrimüslimlere ait olan bağları tasarruf eden Müslümanlardan öşür haricinde resm-i tekne adı altında beş akçe daha alındığı anlaşılmaktadır. Resm-i tekne, Ohri kanunnamesinde[977] *" ... ve bağları olan kefereden hîn-i ta'şîrde kadimden resm-i tekne diyü ikişer akçe alınugelmeğin ..."*, İskenderiye kanunnamesinde[978] *" ... ve her sahib-i bağ olan reaya resm-i tekne diyü beş akçe verirler ..."* şeklinde tarif edilmektedir. Görüldüğü üzere resm-i teknenin miktarı değişiklik arz etmekte, Ohri'de iki akçe alınırken Vılçıtrın ve İskenderiye sancaklarında beş akçe olarak tahsil edilmektedir.

Tablo 70: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Tekne Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl)

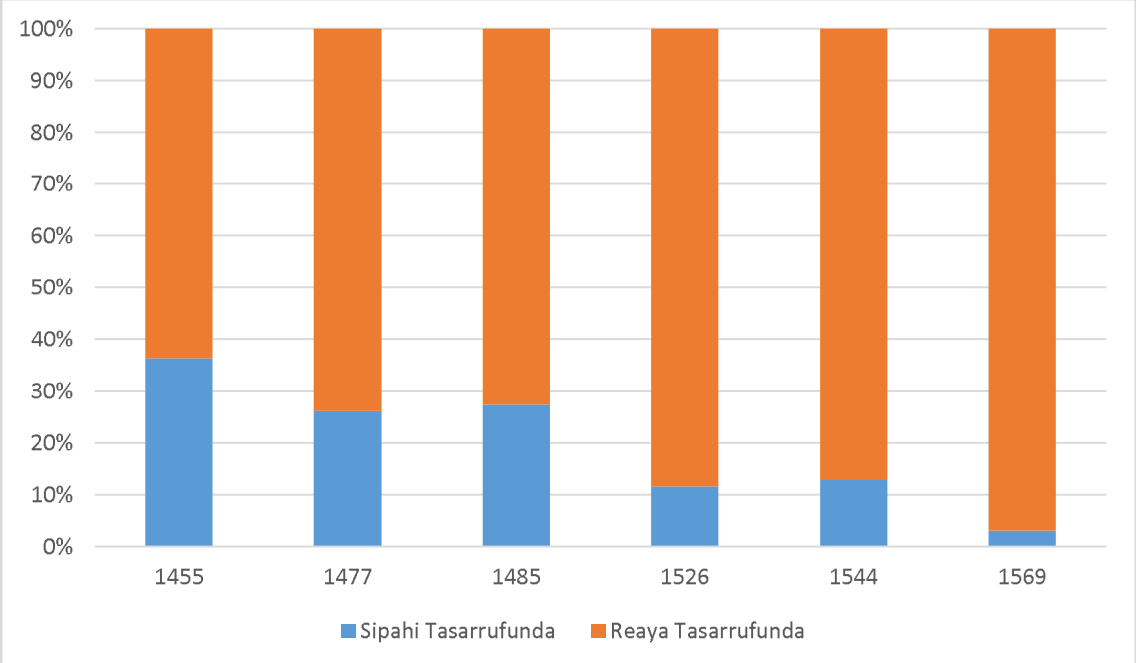
Kaza İsmi	1477	1485	1526	1544	1569
Vılçıtrın	6359	7196	7043	6790	5905
Priştine	8018	12.222	10.318	8450	8715
Novabırda[979]	2343	3305	6377	7144	9040
Belasniçe	-	-	-	-	-
Toplam	**16.720**	**22.723**	**23.738**	**22.384**	**23.660**

[972] BOA, TT.d 133, s. 12.
[973] BOA, MAD.d 97, s. 3.
[974] Müslümanların ödemiş oldukları akçe miktarı Tacida Hafız tarafından Hersek'te bulunan ve neşredilen Vılçıtrın kanunnamesinde de dört akçe olarak gösterilmektedir. Hafız, "Vulçitrin Kanunnamelerinde Zirai, Ekonomik ve Mali Durum (7 belge ile birlikte)", ss. 449–50.
[975] Demir, *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı*, s. 254.
[976] Barkan, *XV ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları (Kanunlar I)*, s. 284.
[977] Barkan, *XV ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları (Kanunlar I)*, s. 293.
[978] Barkan, *XV ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları (Kanunlar I)*, s. 291.
[979] Novabırda kazasına ait XV. yüzyıl verileri sadece Topolniçe nahiyesinden ibaret olup kazanın tamamını göstermemektedir.

Tablo 70 incelendiğinde resm-i teknenin en fazla Priştine kazasından toplandığı görülmektedir. Priştine kazasını Vılçıtrın ve Novabırda kazaları takip ederken Belasniçe kazasında zikredilen vergi hiç toplanmamıştı. Bu durumun sebebi Belasniçe kazasında yetiştirilen üzümün oldukça az olmasıdır. Verginin toplam miktarı yıllara göre dalgalanma gösterse de genel olarak XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla bir artış yaşandığı söylenebilir.

Vılçıtrın Sancağı'nda bağcılıktan yukarıda zikredilen vergilerin dışında XVI. yüzyılda *resm-i onos?* adı altında bir vergi daha alınmıştır. Bu vergi kalemi ile ilgili ulaşılan tek bilgi 1526 tahrir defterinde geçmektedir. Belasniçe şehrinden tahsil edilen vergi kalemleri arasında *"resm-i onos? ki hariçten gelen şıranın hımlından ikişer akçe alınır hıml 795 baha 1589"* şeklinde kayıt vardır[980]. Nüfusunun neredeyse tamamı gayrimüslim olan Belasniçe kazasında üzüm üretimi çok düşüktü. Gayrimüslimler için önemli bir tüketim maddesi olan şarabın hammaddesine, yani şıraya kaza dâhilinde fazlaca ihtiyaç duyulması ve zikredilen bu verginin *"hariçden gelen şıradan alınır"* şeklinde tanımlanması Belasniçe kazasında üretilen şıranın kaza ahalisinin ihtiyaçlarını karşılamadığını, çevre kazalardan buraya şıra getirildiğini ve devletin de bu şıradan vergi aldığını göstermektedir. Bu vergi kalemi 1526, 1544 ve 1569 tahrirlerinde sancak genelinde sadece Belasniçe şehrinden tahsil edilen vergiler arasında zikredilmiş olup başka bir yerde kaydına rastlanmamıştır. Bu bağlamda resm-i onos?[981] 1526'da toplam 1589, 1544'de 656 ve 1569'da ise 40 akçeydi.

Tablo 71: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Bağların Mutasarrıflarına Göre Dağılımı (XV ve XVI. Yüzyıl)

[980] BOA, TT.d 133, s. 142.
[981] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 126,336.

Sancak dâhilinde bulunan üzüm bağlarının bir kısmı reaya tasarrufunda iken bir kısmı da timarlı sipahilerin idaresindeydi. Sipahilere timarları haricinde verilen bu bağlar defterlere *"hassa bağ"* şeklinde kaydedilmiştir. Reaya tasarrufunda bulunan bağlar genellikle bakımlı ve verimliydi, fakat sipahilerin bağları, reaya bağlarına nazaran harap ve verimsiz durumdaydı. Bu durumun sebebi ise seferle yükümlü olan sipahinin kendisine tahsis edilen bu türden arazilerle ilgilenememesidir[982]. Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan bağların mutasarrıflarına bakıldığında reaya bağları oranının zamanla çoğaldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti, bölgeyi fethettikten sonra sipahilerin tasarrufunda bulunan arazinin miktarını zamanla azaltarak reaya lehine bir politika izlemiştir. Bu azalma XV. yüzyıl sonuna doğru dengeli bir seyir izlerken, özellikle XVI. yüzyılda çarpıcı duruma gelmiş, sipahi tasarrufunda bulunan bağların oranı azalmıştır. Bu azalış hem devletin reaya lehine takip ettiği siyasetle, hem de özellikle Kanûnî Sultan Süleyman zamanında hassa toprakların sipahilere tahsis edilmesi geleneğinin kaldırılmasıyla açıklanabilir[983].

Vılçıtrın Sancağı'nda üzüm şırasını ölçmek için *Çeber, Kilinder* ve *Medre* gibi birden çok ölçü kullanılmıştır. **Çeber,** çoğunlukla Balkanlar'da bazen de Anadolu'da kullanılan sıvı ölçü birimidir. Sırpça olan bu kelime Anadolu'nun çeşitli yerlerinde fuçı anlamında kullanılmaktadır[984]. Zamana ve mekâna göre değişiklik arz eden çeber için G. David 42,42 veya 56,56 litrelik iki farklı değer vermiştir[985]. N. Beldiceanu, Trabzon için 53,880 lt, İpek için 41,024 lt olduğunu belirtmiştir[986]. Görüldüğü üzere çeber farklı coğrafyalarda aynı isimle kullanılsa da ölçü birimi olarak farklılıklar arz etmektedir. Çeber, Vılçıtrın kanunnamesinde ise *"... iki çeber bir hıml olur..."* şeklinde tarif edilmiştir[987]. Vılçıtrın'da kullanılan hıml yine kanunnamede *" ... bu yerin hımlı İstanbul kilesi ile altı kile vaz' olunmuştur ..."* şeklinde kayıtlıdır. Tüm bu ifadelerden şöyle bir formül çıkmaktadır: **2 çeber = 1 hıml = 6 İstanbul kilesi ya da 1 çeber = 0,5 hıml = 3 İstanbul kilesi.** Zikredilen bu formül sadeleştirilirse 1 çeber = 3 İstanbul kilesi sonucuna ulaşılır. İnalcık, İstanbul kilesi için *standart 36 litre*, *standart 20 okka* değerlerini vermektedir[988]. Çeber, bir sıvı ölçü birimi olduğuna göre İnalcık'ın vermiş olduğu litre değeri esas alındığında Vılçıtrın Sancağı'nda 1 Çeber = 3X36 litre = 108 litre eder. Çeberin ağırlığı ise; 1 çeber = 3X20 okka = 60 okka eder. İnalcık okka için *standart 1,2822945 kg* değerini vermektedir. 1 çeber = 60X1,2822945 = 76,93767 kg. Tüm bu hesaplamalardan sonra Vılçıtrın Sancağı'nda kullanılan çeberin günümüz karşılığına ulaşılmaktadır: **1 çeber = 108 litre** ya da yaklaşık **76,93 kilogramdır.**

Vılçıtrın Sancağı'nda şıra için kullanılan diğer ölçü birimi ise *kilinder*di. **Kilinder** kelimesinin aslı Yunanca'dan gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde kalay ve tenekeden

---

[982] Timarlı sipahilerin hassa gelirleri hakkında ayrıntılı bilgi için İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, s. 160.
[983] Benzer bir azalış hassa âsiyâblar için de geçerlidir. Bkz. Değirmenler.
[984] Nicoara Beldiceanu, İrene Beldiceanu-Steinherr, "Une mesure ouomane d'origine balkanique pour les liquides: Le çabur", *Turcica*, C. XIX (1987), ss. 225–45; Arıkan, "Tahrir Defterlerinde Geçen Deyimler", s. 9.
[985] Geza David, *16. Yüzyılda Simontornya Sancağı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 124,138.
[986] Nicoara Beldiceanu, "Biens monastiques d'après un registre ottoman de Trébizonde(1487); Monasteres de la Chryokephalos et du Pharos", *Revue des etudes byzantines*, C. XXXV (1977), ss. 190–93.
[987] BOA, TT.d 167, s. 317.
[988] İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, s. 444.

yapılan bir sıvı ölçüsüdür. Kilinder, Vılçıtrın kanunnamesinde *"... iki çeber bir hıml olur, yirmi kilinder bir çeber olur ..."* şeklinde tarif edilmektedir[989]. Vılçıtrın'da kullanılan 1 çeber = 3 İstanbul kilesi = 60 okkadır. Kanunnamede belirtildiği üzere 20 kilinder 1 çeber ettiğine göre 20 kilinder = 60 okkadır. 1 kilinder = 60 /20 = 3 okkadır. Okka standart 1,2822945 kg olduğuna göre 1 kilinder = 3X1,2822945 = 3,8468835 kg eder. Tüm bu hesaplamalardan sonra Vılçıtrın Sancağı'nda kullanılan kilinderin günümüz karşılığına ulaşılmaktadır: **1 kilinder yaklaşık 3,8468 kilogramdır.** Şıra ölçümü için kullanılan ölçü birimleri çeber ve kilinderin ağırlıkları ayrı ayrı hesaplandığında aynı sonucu vermektedir. Şöyle ki: 20 kilinder = 20X3,8468= 76,936 kilogramdır. 1 çeber de 76,93 kilogramdır[990].

Sancak dâhilinde şıra ölçümü için çeber ve kilinder kadar çok olmamakla birlikte medre de kullanılmıştır. **Medre,** Rumeli'de kullanılan sıvı ölçü birimi olup miktarı kullanıldığı yere göre değişiklik arz ederdi. 1 medre Ağrıboz'da 70,55 kg, Semendire'de 56,44 kg'dı[991]. Pakalın ise medreyi altı okkalık şarap kabı olarak tanımlamıştır[992]. Vılçıtrın Sancağı kanunnamesinde çeber ve kilinderin tanımı olmasına rağmen medre hakkında bir bilgi yoktur. Fakat Priştine şehrinden toplanan vergiler arasında şıradan alınan vergi bahsinde *"şıra çeber ki bir çeber dört medredir"*[993] şeklinde bir not düşülmüştür. Bu kayıttan yola çıkıldığında 1 çeber 76,93 kg olduğuna göre 1 medre = 76,93/4= 19,2325 kg eder. Vılçıtrın Sancağı'nda kullanılan medrenin miktarını belirten başka bir kayda rastlanmamıştır. Veri eksikliğinden dolayı yukarıda verilen **1 medre = 19,2325 kilogramdır** hesabı teyit edilemese de kullanılmak durumundadır.

Buğday ve arpada olduğu gibi şıra için de sancak kanunnamesinde akçe cinsinden kıymet belirlenmişti. Kanunnameye göre Novabırda, Vılçıtrın ve Priştine kazasında şıranın çeberi 22 akçeydi[994]. Şıra için takdir edilen bu kıymet sadece 1526 tahriri için geçerlidir. 1477 ve 1485 tahririnde 1 çeber şıranın tahrir kıymetinin 20 akçe[995], 1544 tahririnde 24 akçe[996] ve 1569 tahririnde ise 32 akçe[997] olduğu tespit edilmiştir. Zikredilen rakamlar XVI. yüzyılın ikinci yarısında şıranın kıymetinin arttığını göstermektedir. Bu bağlamda sancak genelinde toplanan şıra miktarı ve akçe olarak karşılığı aşağıda tablolar hâlinde verilmiştir.

Tablo 72: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Şıranın Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XV. Yüzyıl)

Kaza	1455			
	Sipahi Bağından		Reaya Bağından	
	Miktar		Miktar	Kıymet

[989] BOA, TT.d 167, s. 317.
[990] Ayrı ayrı yapılan hesaplamalar sonucu çeber ve kilinder aynı ağırlığı, 76,93 kilogramı verdiği için Vılçıtrın Sancağı'nda üretilen şıra tablo ve grafiklerde günümüz ölçü birimine çevrilirken hacim ölçüsü olan litre yerine ağırlık ölçüsü olan kilogram kullanılacaktır.
[991] Ünal, "Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar", s. 52.
[992] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, s. 436.
[993] BOA, TT.d 133, s. 167.
[994] BOA, TT.d 133, s. 12.
[995] BOA, TT.d 1048, s. 80; BOA, TT.d 09, s. 108.
[996] BOA, TT.d 234, s. 181.
[997] TKGM, TADB, TTd 201, v. 20/a.

	Çeber	Kg	Kıymet[998]	Çeber	Kg	
Vılçıtrın	2189	168.400	43.780	3688	283.718	73.760
Priştine	1852	142.474	37.040	3562	274.025	71.240
Novabırda[999]	906	69.699	18.120	1425	109.625	28.500
Toplam	**4947**	**380.573**	**98.940**	**8675**	**667.369**	**173.500**

Kaza	**1477**					
	Sipahi Bağından			**Reaya Bağından**		
	Miktar		**Kıymet**	**Miktar**		**Kıymet**
	Çeber	**Kg**		**Çeber**	**Kg**	
Vılçıtrın	370	28.464	6740	2080	160.014	85.190
Priştine	477	36.696	7300	4087	314.413	80.640
Novabırda	407	31.311	8140	1022	78.622	20.540
Toplam	**1254**	**96.472**	**22.180**	**7189**	**553.051**	**186.370**

Kaza	**1485**					
	Sipahi Bağından			**Reaya Bağından**		
	Miktar		**Kıymet**	**Miktar**		**Kıymet**
	Çeber	**Kg**		**Çeber**	**Kg**	
Vılçıtrın	417	32.080	8220	3223	247.945	62.108
Priştine	375	28.849	7700	3695	284.256	86.308
Novabırda	12	923	240	1484	114.164	29.720
Toplam	**804**	**61.852**	**16.160**	**8402**	**646.365**	**178.136**

Vılçıtrın Sancağı'nda üzüm yetiştiriciliği oldukça önemli bir tarımsal faaliyettir. Üretim hem sipahi bağlarında hem de reaya bağlarında gerçekleşmiştir. Sipahilerin sahip oldukları bağlar Osmanlı fethi öncesinde de askerî sınıf üyelerinin tasarrufundaydı[1000]. 1455 tahririnde sipahi bağından 4947 çeber, reaya bağından 8675 çeber şıra vergi olarak alınmıştı. Bu tarihte sipahi bağlarındaki üretim oldukça yüksektir. Sonraki tahrirlerde sipahi bağlarındaki üretimin sürekli azaldığı görülmektedir. Bu azalmadaki en büyük etken sipahilerin sefer yükümlülüklerinden dolayı kendilerine hassa olarak tahsis edilen bağların bakımının gereği gibi yapılamamasıdır. Dolayısıyla bu türden bağların zamanla harap kalması ve üretimin düşmesi kaçınılmazdı. Düşüş sadece sipahi bağlarında yaşanmadı, reayanın tasarrufunda bulunan bağlarda da üretim 1455-1477 arasında azaldı. Sipahi bağlarından farklı olarak reaya tasarrufunda bulunan bağlardaki üretim 1477-1485 arasında ise yeniden arttı. Reaya bağlarındaki üretimin artış ve azalışı sancak dâhilinde

[998] 1455 tahririnde vergi olarak alınan şıranın miktarı deftere kaydedilirken akçe cinsinden kıymeti belirtilmemiştir. 1477 ve 1485 tahrirlerinde 1 çeber şıra 20 akçe olduğundan bu değerin 1455 tahririnde de aynı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla 1455 tahririndeki kıymet sütununda bulunan rakamlar bu hesap üzerine tabloya aktarılmıştır.

[999] Bu satırda gösterilen rakamlar sadece Topolniçe nahiyesine ait olup kazanın tamamını yansıtmamaktadır. Bu durum 1477 ve 1485 tahrirleri için de geçerlidir.

[1000] İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, s. 160.

yaşanan nüfus hareketliliği ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla belirtilen tarihlerde reaya tasarrufunda bulunan bağlardaki üretimin nüfus ile ilintili olduğu düşünülmektedir.

XV. yüzyılda şıranın ölçümü için çeberden başka bir birim kullanılmazken XVI. yüzyıla gelindiğinde başka sıvı ölçü birimlerine de rastlanılmaktadır. 1526 ve 1544 tahrirlerinde Vılçıtrın kazasında çeberin yanı sıra medrenin, Priştine ve Novabırda kazalarında ise kilinderin kullanıldığı tespit edilmiştir. Belasniçe kazasında diğer kazalardan farklı olarak çeber hiç kullanılmamıştır. 1526 ve 1544 tahrirlerinde sadece medre kullanılan Belasniçe'de 1569 tahririnde şıra konusunda hiç hâsıl yazılmamıştı. Ayrıca bu kazada diğer kazalardan farklı olarak hassa bağ hiç yoktu. Reaya bağından toplanan şıranın gerek miktarı gerekse akçe cinsinden kıymeti 1526 ve 1544 tahrirlerinde birbirine oldukça yakındır. Buradan hareketle benzer durumun sipahi bağları için de geçerli olduğu düşünülmektedir. XVI. yüzyıla ait yukarıdaki tablolar incelendiğinde üzüm üretiminin XVI. yüzyıl başından ortasına kadar hemen hemen eşit seviyede olduğu fakat yüzyılın ikinci yarısında azaldığı görülmektedir. XVI. yüzyılda bağcılığın sancak dâhilinde en çok yapıldığı yer Novabırda ve Priştine kazalarıydı.

Tablo 73: Vılçıtrın Sancağı'nda Vergi Olarak Toplanan Şıranın Miktarı ve Akçe Cinsinden Kıymeti (XVI. Yüzyıl)

Kaza	1526						
	Sipahi Bağından			Reaya Bağından			
	Miktar		Kıymet	Miktar			Kıymet
	Çeber	Kg		Kilinder	Medre	Çeber	
Vılçıtrın	46	3539	2021	0	15	3270	71.887
Priştine	58	4462	2821	10.302	1	4160	107.867
Novabırda	22	1692	639	20.337	0	2678	87.636
Belasniçe	0	0	0	0	112	0	706
Toplam	**126**	**9695**	**5481**	**30.639**	**128**	**10.108**	**268.097**

Kaza	1544					
	Sipahi Bağından		Reaya Bağından			
	Pare	Kıymet	Miktar			Kıymet
			Kilinder	Medre	Çeber	
Vılçıtrın	58	1834	0	185	3931	92.219
Priştine	25	1698	7562	1	3881	110.966
Novabırda	3	48	22.975	0	2519	94.799
Belasniçe	0	0	0	72	12	720
Toplam	**86**	**3580**	**30.537**	**258**	**10.344**	**298.704**

Kaza	1569					
	Sipahi Bağından			Reaya Bağından		
	Miktar		Kıymet	Miktar		Kıymet
	Çeber	Kg		Çeber	Kg	
Vılçıtrın	11	846	328	2401	184.709	76.166

Priştine	5	385	360	4044	311.105	128.016
Novabırda	0	0	350	4160	320.029	129.469
Belasniçe	0	0	0	0	0	0
Toplam	**16**	**1231**	**1038**	**10.605**	**815.845**	**333.651**

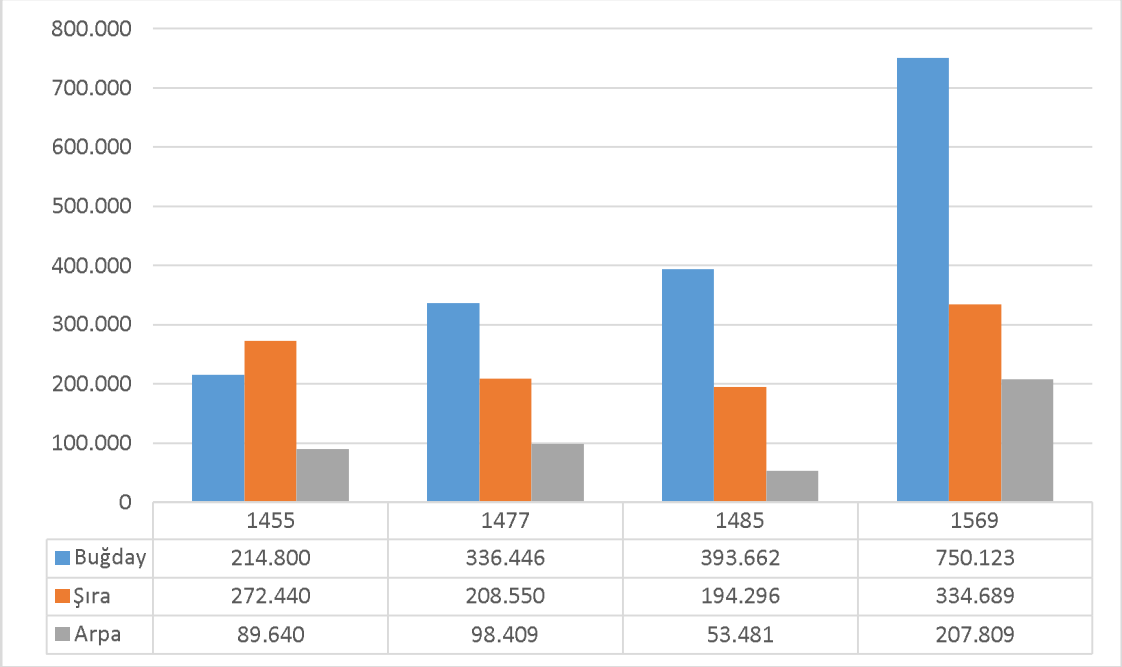
Tablo 73'de gösterilen miktarlardaki şıra vergi olarak timarlı sipahiler tarafından toplanırdı. Sipahi, timarından toplamış olduğu şırayı satarak nakde çevirirdi. Vılçıtrın kanunnamesinde bu konu ile ilgili şöyle bir kayıt vardı; "*sipahi şiresini satmak için iki ay monopolye dutar*"[1001]. Monopolye tekel anlamına gelen *monopol* kelimesinden gelmektedir[1002]. Sipahi topladığı şırayı bir an önce satabilmek için monopolye tutardı. İki ay süren bu uygulamada reaya kendi şırasını satamaz, sadece sipahi şırası pazarda yer alırdı[1003]. Bu sayede sipahi aynî olarak topladığı şırayı nakde çevirirdi.

Sancak nüfusunun büyük kısmı gayrimüslimlerden meydana geldiği için şarabın hammaddesi olması hasebiyle üzüm şırası oldukça önemliydi ve şıradan başkaca vergiler de alınmıştı. Bu vergilerden ilki fuçı vergisidir. Zikredilen vergi pazarlara getirilen şıradan alındığı gibi meyhanelere getirilen şaraplardan da tahsil edilmişti[1004]. Diğer vergi ise yine şehre veya şehir meyhanelerine fuçı ile getirilen şıradan alınandır. Bu verginin ismi yerel bir isim olduğundan okunuşu konusunda farklılıklar vardır. Osmanlı arşivi yetkilileri bu vergiyi *goskoşine, gospo-teştene* şeklinde okurken,[1005] Akgündüz *guşlusine (?)* şeklinde okumuştur[1006]. Bu vergi biriminin *gospo-teştene* şeklinde okunmasının doğru olduğu düşünülmektedir. Fuçı resmi sancak genelinde alınan bir vergi iken zikredilen gospo-teştene vergisi sadece Novabırda şehrinden tahsil edilmişti.

Sancak dâhilinde bağcılık ve şıra üretiminin ne denli önemli olduğunu vurgulamak için Vılçıtrın Sancağı'nda buğday, arpa ve şıradan toplanan vergi miktarları aşağıdaki grafikte karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

[1001] BOA, TT.d 133, s. 9. Bu ifade 1544 tarihli defterdeki kanunnamede *"sipahi şire satmak içün iki ay on gün monopolye dutar"* şeklinde belirtilmektedir. BOA, TT.d 234, s. 12.
[1002] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, s. 354.
[1003] Barkan, *XV ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları (Kanunlar I)*, s. 99.
[1004] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuku Tahlilleri (II. Bayezid Devri Kanunnameleri)*, s. 536.
[1005] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 121.
[1006] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuku Tahlilleri (II. Bayezid Devri Kanunnameleri)*, s. 536.

Tablo 74: Vılçıtrın Sancağı'nda Buğday, Arpa ve Şıradan Toplanan Vergiler (XV ve XVI. Yüzyıl)

	1455	1477	1485	1569
Buğday	214.800	336.446	393.662	750.123
Şıra	272.440	208.550	194.296	334.689
Arpa	89.640	98.409	53.481	207.809

Osmanlı Devleti'nin sancak genelinde tarım ürünlerinden topladığı vergilerin yekûnlarına bakıldığında, 1455 tahriri hariç, birinci sırada buğday, ikinci sırada şıra, üçüncü sırada arpa gelmektedir. 1455 tahririnde devlet en fazla şıradan gelir elde etmişti, fakat sonraki tahrirlerde bu sıralama değişmiş, şıranın yerini buğday almıştı. Buğdaydan elde edilen gelir sürekli yükselmiş ve fetihten yüz yıl sonra yaklaşık % 250 artmıştı. Buğdaydan sonra ikinci sırada gelen şıra gelirlerinde dalgalanmalar olmasına rağmen fetihten sonraki yüz yıllık süreçte yaklaşık %50 artış olmuştur. Üçüncü sıradaki arpadan elde edilen gelir ise yaklaşık %120 artmıştır. Devletin bu ürünlerden elde ettiği gelirlerin yükselmesi üretimin artması ile ilişkilidir. Yukarıdaki veriler Vılçıtrın bölgesinin Osmanlı hâkimiyetinde refaha kavuştuğunu ve bu sayede geliştiğini bir kez daha ispatlamaktadır.

5.2.3. Endüstriyel Ürünler

Vılçıtrın Sancağı'nda endüstri bitkisi olarak **keten** ve **kenevir** üretilmişti. Keten kumaş üretiminde, kenevir ise daha çok urgan ve halat yapımında kullanılmıştır. Bu iki üründen alınan vergiler tahrir defterlerine *"öşr-i keten, resm-i keten"* veya *"öşr-i kendir, resm-i kendir"* başlıkları ile belirtilmiştir. Vılçıtrın Sancağı'nda ketenden ve kenevirden alınan öşrün oranı sancak kanunnamesinde belirtilmediği gibi tahrir defterlerinde de bununla ilgili bir kayıt yoktur. Defterlerde sadece alınan verginin akçe miktarı verilmiştir.

Tablo 75: Vılçıtrın Sancağı'nda Üretilen Keten ve Kenevirden Alınan Vergi (XV ve XVI. Yüzyıl)

Kaza İsmi	1455	1477	1485	1526		1544		1569	
	Keten	Keten	Keten	Kenevir	Keten	Kenevir	Keten	Kenevir	Keten
Vılçıtrın	2735	3441	2853	-	2692	22	4546	72	6495
Priştine	7969	9598	6177	294	6896	478	7184	5680	14.659

Novabırda 1007	540	1859	1571	820	9580	302	4002	1233	9477
Belasniçe	-	-	-	-	151	-	374	-	531
Toplam	**11.244**	**14.898**	**10.601**	**1114**	**19.319**	**802**	**16.106**	**6985**	**31.162**

Keten ve kenevir üretimi yıllara göre dalgalanmalar gösterse de üretimde genel olarak XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla bir artış söz konusudur. 1455 yılında keten üretiminden 11.244 akçe vergi alınırken bu rakam 1569 yılında 31.162 akçeye yükselmiştir. Vergideki artışa paralel olarak üretimin de arttığı varsayıldığında keten üretimi 1455 yılından 1569 yılına % 200 artmıştır. Kenevir ise ketene nazaran daha az üretilen bir üründür. Kenevirle ilgili XV. yüzyıl defterlerinde herhangi bir kayıt yoktur. Keten üretimindeki artışın benzeri kenevir için de olmuştur. Sadece XVI. yüzyıl defterlerinde kayıtlı olan kenevir üretimi 1526'dan 1569'a yaklaşık altı kat artmıştır. Keten ve kenevir üretimi en fazla Priştine kazasında, en az Belasniçe kazasında gerçekleşmiştir.

5.2.4. Sebze ve Meyve Ürünleri

Vılçıtrın Sancağı'nda az da olsa sebze ve meyve üretimi vardı. Üretilen meyve ve sebzeler *üzüm, kiraz, ceviz, armut, erik, elma, soğan, sarımsak*, *kelem (lahana)* ve *şalgam*dı. Bunların dışında kalan sebze ve meyveler hakkında defterlerde bilgi yoktur. Reaya ürettiği sebze ve meyve için öşür ödemekle yükümlüydü, fakat ödenen öşrün oranı veya miktarı kanunnamede belirtilmemişti. Vılçıtrın kanunnamesinde sadece *öşr-i bostan* ile ilgili bilgi vardır ve *" ...her müzevvecden ... ... ikişer akçe resm-i bostan alınır... "* şeklinde belirtilmiştir[1008]. Sebze ve meyveden alınan vergi tahrir defterlerine *öşr-i meyve/fakihe, öşr-i piyaz ve sîr, öşr-i şalgam* ve *öşr-i kelem, öşr-i bostan, resm-i bostan* şeklinde kaydedilmişti.

Tablo 76: Vılçıtrın Sancağı'nda Sebze ve Meyveden Alınan Vergi (XV ve XVI. Yüzyıl)

Ürün İsmi	**1455**	**1477**	**1485**	**1526**	**1544**	**1569**
Soğan	185	1933	986	542	764	785
Sarımsak	138			678	625	
Lahana	-	-	-	6574	9071	20.340
Şalgam	-	-	105	131	20	95
Öşr-i Bostan	8753	16.371	16.102	28.958	36.441	35.645
Öşr-i Meyve	3036	4018	2050	4842	4318	5237
Toplam	**12.112**	**22.322**	**19.243**	**41.725**	**51.239**	**62.102**

Yukarıdaki tablodan Vılçıtrın Sancağı'nda sebze meyve üretiminin ve alınan verginin zamanla arttığı görülmektedir. Soğan ve sarımsak defterlere bazen "öşr-i piyaz, öşr-i sîr" şeklinde ayrı ayrı, bazen de "öşr-i piyaz ve sîr" şeklinde birlikte hesaplanarak kaydedilmişti. Soğan ve sarımsaktan elde edilen gelir oldukça yüksek bir dalgalanma

[1007] Novabırda kazasına ait XV. yüzyıl verileri sadece Topolniçe nahiyesinden ibaret olup kazanın tamamını göstermemektedir.
[1008] BOA, TT.d 133, s.12.

göstermiştir. Bu ürünlerden 1477 yılında 1933 akçe vergi alınırken bu rakam 1485'de yaklaşık %50 azalmıştı. Bu iki üründen elde edilen gelir XVI. yüzyılda dengelenmişti. Sancak dâhilinde yetiştirilen bir diğer ürün olan lahana ile ilgili XV. yüzyıl defterlerinde hiç bilgi yoktur. Fakat XVI. yüzyıla gelindiğinde lahanadan elde edilen gelir. 1526'dan 1569'a oldukça hızlı artmıştı. Öyle ki XVI. yüzyıl boyunca en fazla üretilen sebze olduğundan dolayı öşr-i bostandan sonra en fazla gelir buradan elde edilmişti. Bu vergi 1544 tahririnde bazı yerlerde öşr-i kelem bazı yerlerde resm-i kelem şeklinde kaydedilmişti. Vılçıtrın Sancağı'nda yetiştirilen başka bir ürün ise şalgamdır. Şalgam sadece Topolniçe nahiyesinde birkaç köyde yetiştirilmişti. 1455 ve 1477 tahrirlerinde şalgam ile ilgili kayıt olmayıp ilk kayıtlar 1485 tahriri ile başlamakta ve sonraki tüm tahrirlerde izine rastlanmaktadır. Sancak genelinde sebze ve meyveden toplanan en fazla vergi öşr-i bostandı. Bunun temel sebebi kanunnamede belirtildiği üzere evli her erkeğin iki akçe öşr-i bostan ödemekle yükümlü olmasıydı[1009].

XV. yüzyıl defterlerinde bazı meyve ağaçlarının sayısı da verilmişti. Sipahilere hassa olarak verilen gelirler arasında genellikle meyve ağaçları da vardı ve defterlere adetleri ile yazılmıştı. Bu ağaçlar bazen türlerine göre ayrı ayrı, bazen de *hassa dıraht* başlığı altında tür belirtilmeden sadece sayısı ile kaydedilmişti. Bu bağlamda 1455 tahririnde meyve ağaçları ile ilgili hiç kayıt yoktu. 1477'de sancak genelinde iki ceviz, beş elma, 17 kiraz, 10 armut ağacı ve bunlara ek olarak türü belirtilmeyen 49 adet meyve ağacı vardı. 1485 tahririnde dokuz ceviz, yedi kiraz, 11 armut, 15 ayva ağacı ve 50 adet türü belirtilmeyen meyve ağacı zikredilmiştir. 1526 tahririnde üç ceviz, 20 erik, 12 armut ve 25 kiraz ağacı defterde belirtilmiştir. 1544 tahririnde ise 30 armut, 25 kiraz, iki erik ve üç ceviz ağacı vardı. 1569 tahririnde 12 ceviz, 40 armut, 52 kiraz ve iki erik ağacı deftere kaydedilmişti[1010]. Zikredilen rakamlara bakıldığında Vılçıtrın Sancağı'nda kiraz, armut ve ceviz ağaçlarının diğer meyve ağaçlarına nazaran daha çok yetiştirildiği sonucuna ulaşılabilir. Meyveden alınan vergi ise defterlerde bazen *"öşr-i meyve"* bazen de *"öşr-i fakihe"* şeklinde geçmektedir. Öşr-i meyvenin miktarı, diğer ürünlerde olduğu gibi, dalgalı bir seyir izlemiştir. Sebze ve meyveden elde edilen toplam gelire bakıldığında genel olarak sürekli artış gösterdiği, 1455'den 1569'a %500 artarak 12.112 akçeden 62.102 akçeye yükseldiği anlaşılmaktadır

5.3. Hayvancılıktan Alınan Vergiler

5.3.1. Küçükbaş Hayvancılık

Osmanlı Devleti'nde reaya sahip olduğu küçükbaş hayvanları için devlete bir kısım vergiler ödemekle yükümlüydü ve bu vergilerin başında ***âdet-i ağnâm*** gelirdi. Şer'i vergilerden olan ağnâm resmi, Osmanlı kayıtlarında *resm-i ganem* şeklinde de geçerdi[1011]. Fatih kanunnamesine göre ağnâm resmi üç koyuna bir akçe iken daha sonra iki koyuna bir akçe olarak tespit edilmişti. Bu vergi yalnız koyundan değil keçiden de alınırdı[1012]. Küçükbaş hayvan sahiplerinin ödedikleri bir diğer vergi ise **ağıl resmi**dir. Ağnam vergisine bağlı olan bu vergi kanunnamelerde *yatak resmi, yatak hakkı* veya *çit*

[1009] *"... her müzevvecden resm-i giyâh beşer akçe ve resm-i odun ikişer akçe ve resm-i bostan ikişer akçe alınur..."* BOA, TT.d 234, s. 10.

[1010] Meyve ağaçları hakkında yukarıda zikredilen rakamlar sadece vergiye tabi olanları göstermektedir. Sancak genelindeki tüm ağaç miktarını göstermediği aşikârdır.

[1011] Feridun M. Emecen, "Ağnam Resmi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, C. 1, s. 478.

[1012] Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", s. 485.

parası olarak da geçerdi[1013]. Küçükbaş hayvan sahipleri sürülerini kışlatmak veya kuzulatmak için timarlı sipahi arazisine getirilip etrafı çevrili bir ağıl yaparsa, sipahi, kanunnamede belirtilen miktarda sürü sahibinden ağıl resmi talep ederdi. Kanunnamelerden anlaşıldığına göre bir sürü 100 - 300 hayvandan meydana gelirdi. Bu vergilerden başka sürülerini başka sipahi arazisinde veya mîrî yaylaklarda otlatan sürü sahiplerinden bazı yerlerde sürü hesabıyla bazı yerlerde baş hesabıyla yılda bir defa **yaylak resmi** alınırdı[1014]. Tüm bu vergiler genellikle Mart ayında toplanırdı[1015].

Vılçıtrın tahrir defterlerinde yukarıda zikredilen küçükbaş hayvan vergilerinden kanunnamesine uygun olarak sadece âdet-i ağnâm ya da diğer adıyla resm-i ganem vergisi kayıtlıydı. Ağnam vergisi ilk olarak 1477 tahririnde geçmektedir. Sadece İskender v. Ayas Bey timarında bulunan iki köyden resm-i ganem adı altında toplam 1300 akçe hâsıl yazılmıştı[1016]. 1477 tahririnde zikredilen timar 1485 tahririnde Kâtib Musa adına kayıtlıydı ve meblağ 1320 akçe olarak belirtilmişti[1017]. 1 Nisan 1524 tarihli bir belgede Vılçıtrın Sancağı ağnam miktarı 510.000 akçe olarak yazılmıştır[1018]. 1526 tahririnde ise sancağın ağnam vergisi İzvornik Sancağı'na bağlı Bırvenik kazası[1019] ile birlikte hesaplanarak padişah hassına gelir olarak kaydedilmişti[1020]. Vılçıtrın Sancağı'nın ve Bırvenik kazasının ağnam vergisi 450.000 akçeydi, bu miktar 1544[1021] ve 1569[1022] tahrirlerinde de tekrarlanmıştır[1023]. XVI. yüzyıl defterlerinde Bırvenik kazası ile birlikte kaydedildiği için zikredilen 450.000 akçelik meblağın ne kadarının Vılçıtrın Sancağı'na, ne kadarının Bırvenik kazasına ait olduğu belirsizdir. 1526 tahririnde zikredilen 450.000 akçenin dışında 13.792 akçe daha adet-i ağnam vergisi toplanmıştı. Bahsi geçen 13.792 akçelik ağnam vergisinin büyük çoğunluğu Belasniçe kazasından gelmiştir. 1544 tahririnde Belasniçe kazasından toplanan ağnam vergisi 6249 akçeye düşmüştü. 1569 tahririnde ise Belasniçe kazasında olan küçükbaş hayvan miktarı ve alınan vergi birlikte kaydedilmişti, buna göre 8352 küçükbaş hayvandan 4126 akçe alınmıştı[1024]. Bu rakamlardan iki koyuna bir akçe alındığı anlaşılmaktadır. Bu durum kanunnameye aykırılık göstermektedir. Zira 1526 tarihli Vılçıtrın kanunnamesinde[1025] ağnam resmi ile ilgili "*... adet-i ağnam defter-i atikde iki koyuna bir akçe kaydolunmuş şimdiki halde emr-i padişahiyle her koyuna bir akçe alınur ...*" şeklinde kayıt bulunmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere önceleri iki koyuna bir akçe alınırken 1526 tarihinden sonra her koyuna bir akçe alınması kanundu. Fakat 1544 tahririnde hâlen eski hesap üzerinden vergi

---

[1013] Feridun M. Emecen, "Ağıl Resmi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, C. 1, s. 467.
[1014] Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", s. 509.
[1015] Barkan, *XV ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları (Kanunlar I)*, s. 2.
[1016] BOA, TT.d 1048, s. 383.
[1017] BOA, TT.d 09, s. 18.
[1018] BOA, TS.MA.d 2200, v. 21b.
[1019] *Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, s. 24.
[1020] BOA, TT.d 133, s. 160.
[1021] BOA, TT.d 234, s. 154.
[1022] TKGM, TADB, TTd 201, v. 379/b.
[1023] Yukarıda belirtilen miktarın XV. yüzyılda da tahsil edildiği düşünülmektedir. Fakat kaydına ulaşılamamıştır. Bu durumun madencilik kayıtlarında olduğu gibi XV. yüzyıl tahrir defterlerine belirtilen vergi kaleminin kaydedilmemesinden ileri geldiği düşünülmektedir.
[1024] TKGM, TADB, TTd 201, v. 122/a.
[1025] BOA, TT.d 133, s. 12.

toplandığı görülmektedir. Bu tahrirde Belasniçe kazasının haricinde sancak genelinde 7545 akçe daha ağnam resmi kaydedilmişti.

5.3.2. Arıcılık ve Bal Üretimi

Arıcılık ve bal üretimi yapan reaya devlete vergisini vermekle yükümlüydü. Bal üretiminden alınan vergi *öşr-i kovan, öşr-i kivare, öşr-i asel* veya *öşr-i petek* gibi çeşitli isimler altında kaydedilmişti[1026]. Vılçıtrın kanunnamesinde kovan vergisi *" ... kovan olduğu yerlerde öşr alınır ve öşrü tamam olmayacak her kovana bir akçe alınır ..."* şeklinde tarif edilmiştir.

Tablo 77: Vılçıtrın Sancağı'nda Arıcılık ve Bal Üretiminden Alınan Vergi (XV ve XVI. Yüzyıl)

Kaza İsmi	1455	1477	1485	1526	1544	1569
Vılçıtrın	2547	4896	4166	5115	8101	11.045
Priştine	7028	14.774	10.283	12.255	13.883	18.051
Novabırda[1027]	320	1927	1426	13.598	8239	13.763
Belasniçe	-	-	-	1581	2259	1134
Toplam	**9895**	**21.597**	**15.875**	**32.549**	**32.482**	**43.993**

Vılçıtrın Sancağı'nda arıcılık ve bal üretiminden elde edilen gelir genel olarak sürekli artmıştır. Bölgede Osmanlı hâkimiyetine geçtikten yaklaşık bir asır sonra bal üretimi yaklaşık dört katına çıkmıştır. Sancak genelinde en fazla bal üretimi Priştine kazasında, en az bal üretimi ise Belasniçe kazasında yapılmıştır.

5.3.3. Domuz Yetiştiriciliği

Vılçıtrın Sancağı'nın nüfusu büyük oranda gayrimüslimlerden meydana gelmişti. Bu sebepten sancak genelinde domuz yetiştiriciliği oldukça fazladır. Devlet küçükbaş hayvanlardan olduğu gibi domuzlardan da vergi almıştı. Vılçıtrın sancak kanunnamesinde domuzlardan alınacak vergi şu şekilde tarif edilmişti*: "... yabanda yürüyen hınzırdan ikisine bir akçe alınır ve besili olandan her birine bir akçe alınır ..."*[1028]. Vılçıtrın tahrir defterlerinde bu vergi çoğunlukla *resm-i hınzır* veya *bid'ât-ı hınâzır* şeklinde kaydedilmiş olsa da özellikle 1455 tarihli defterde *resm-i hûk* başlığı ile verilmişti. Hûk Farsça domuz anlamına gelmektedir[1029] ve bu kelime yaban domuzu için de kullanılmıştır[1030].

Tablo 78: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Hınzır Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl)

Kaza İsmi	1455	1477	1485	1526	1544	1569
Vılçıtrın	3198	4317	3683	3854	4612	3275
Priştine	5501	8893	7341	9000	8768	5820

[1026] Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", s. 508.
[1027] Novabırda kazasına ait XV. yüzyıl verileri sadece Topolniçe nahiyesinden ibaret olup kazanın tamamını göstermemektedir.
[1028] BOA, TT.d 234, s. 12.
[1029] F. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London: Routledge & Kegan Paul Limited, 1963, s. 487.
[1030] James W. Redhouse, *Turkish And English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2015, s. 874.

Novabırda[1031]	589	1819	1710	6017	3613	4731
Belasniçe	-	-	-	184	242	278
Toplam	**9288**	**15.029**	**12.734**	**19.055**	**17.235**	**14.104**

Vılçıtrın Sancağı'nda toplanan hınzır vergisi yıllara göre dalgalanmalar göstermişti. Yukarıdaki tablo incelendiğinde en fazla verginin Priştine kazasından toplandığı görülmektedir. Belasniçe ise sancak genelinde en az vergi toplanan kazadır.

5.3.4. Çayır, Saman ve Ot Vergisi

Osmanlı Devleti'nde çayırların büyük bölümü mîrîye ait olup hassa olarak verilmişti[1032]. Vılçıtrın Sancağı için de aynı durum söz konusu olup sancak dâhilinde bulunan çayırların sipahilere hassa gelir olarak tahsis edildiği görülmüştür. Tahrir defterlerinde hassa çayırların kaç parçadan oluştuğu ve ne kadar vergi alındığı hakkında da bilgiler vardır. Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan hassa çayırlarla ilgili veriler 1477 tahriri ile başlamaktadır. 1455 tahririnde hassa bağ ve hassa zemin gibi hassa türünden araziler kaydedilmesine rağmen hassa çayırlar konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Bu bağlamda Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan hassa çayırlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 79: Vılçıtrın Sancağı'nda Bulunan Hassa Çayırlar ve Toplanan Vergiler (XV ve XVI. Yüzyıl)

Kaza Adı	**1477**		**1485**		**1526**		**1544**		**1569**	
	Pare	**Resm**	**Pare**	**Resm**	**Pare**	**Resm**	**Pare**	**Resm**	**Pare**	**Resm**
Vılçıtrın	75	3050	114	5050	81	6789	87	6721	108	7710
Priştine	157	6005	142	6307	129	13.677	138	12.353	128	10.668
Novabırda	30	1745	33	1545	24	2455	22	1770	28	2885
Belasniçe	-	-	-	-	1	75	1	75	1	75
Toplam	**262**	**10.800**	**289**	**12.902**	**235**	**22.996**	**248**	**20.319**	**266**	**21.338**

Tablo 79 incelendiğinde sancak genelinde hassa çayırların XV ve XVI. yüzyıl boyunca varlığını koruduğu görülmektedir. Hassa bağ ve değirmen gibi diğer hassa türünden araziler, XVI. yüzyılda azalmasına rağmen hassa çayırlar için bu durum söz konusu değildir. Sancak genelinde en fazla hassa çayır Priştine kazasındaydı ve buna paralel olarak en fazla vergi de bu kazadan toplanmıştır. Novabırda kazasında bulunan hassa çayırlar sadece Topolniçe nahiyesinden ibaretti, kaza dâhilinde bulunan diğer nahiyelerde hassa çayır kayıtlı değildi. Belasniçe kazasında ise neredeyse hiç hassa çayır yoktur. Bu kazada 1526 tahririnde kaydedilen çayır adedi ve alınan vergi miktarı 1544 ve 1569 yıllarında da aynı kalmıştır.

Sancak genelinde bulunan hassa çayırların adedi XV ve XVI. yüzyılda neredeyse aynı kalmasına rağmen buralardan toplanan vergi miktarı XVI. yüzyılda artmıştır. 1477 tahririnde 262 parça çayırdan 10.800 akçe vergi alınırken, 1569 tahririnde alınan vergi iki

[1031] Novabırda kazasına ait XV. yüzyıl verileri sadece Topolniçe nahiyesinden ibaret olup kazanın tamamını göstermemektedir.
[1032] Demir, *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı*, s. 265.

katına çıkarak 21.338 akçeye yükselmişti. Bu verilerden hareketle sipahilere hassa olarak verilen çayırların XVI. yüzyılda sipahilerin yükünü artırdığı söylenebilir.

Çayırlar ve buralardan alınan vergiler sipahilerin tekelindeydi, fakat saman ve ot vergisi reayaya tahmil edilmişti. Vılçıtrın kanunnamesinde samandan alınacak vergi için herhangi bir kayıt bulunmazken, ot için şu ifade yer almaktadır: *"... ve her müzevvecden... ... ve beşer akçe resm-i otluk alınır..."*[1033]. Buradan hareketle ot vergisinin her haneden alındığı anlaşılmaktadır. Defterlerde *resm-i giyah* şeklinde geçen ot vergisi ile ilgili kayıtlar 1477 tahriri ile başlarken, *baha-i gâh* şeklinde geçen saman vergisi ile ilgili kayıtlar daha geç bir tarihte 1526 tahriri ile başlamaktadır. Bu bağlamda Vılçıtrın Sancağı'ndan toplanan ot ve saman vergileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 80: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Ot ve Saman Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl)

Kazalar	1477	1485	1526		1544		1569	
	Ot	Ot	Ot	Saman	Ot	Saman	Ot	Saman
Vılçıtrın	16.247	18.934	24.803	2466	23.732	4269	21.578	8765
Priştine	42.088	41.333	41.668	5988	41.999	7156	35.124	14.098
Novabırda[1034]	8360	8957	26.306	4400	20.564	3479	29.457	10.223
Belasniçe	-	-	3460	-	2273	266	2130	214
Toplam	**66.695**	**69.224**	**96.237**	**12.854**	**88.568**	**15.170**	**88.289**	**33.300**

Ot vergisi hane başına toplandığı için sancak genelindeki yekûnu oldukça fazladır. Ot vergisinin XV. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyılın ilk yarısına yükseldiği, sonrasında bir miktar düşerek seviyesini koruduğu görülmektedir. Bu vergi en fazla Priştine kazasından, en az ise Belasniçe kazasından toplanmıştı. XV. yüzyıl tahrir defterlerinde Belasniçe kazasına ait veriler olmadığı için bir rakam verilememiştir. Benzer durum Novabırda kazası için de geçerlidir. Novabırda kazasının tamamı XV. yüzyıl tahrir defterlerinde gösterilmiş olsaydı vergi miktarının toplamda 20.000 akçe civarında olabileceği düşünülmektedir.

Defterlerden elde edilen verilere göre saman vergisi 1526'dan 1569'a sürekli artış göstermiş, devletin samandan elde ettiği gelir yaklaşık % 200 artarak 33.300 akçeye ulaşmıştır. Saman vergisinin en çok toplandığı yer ot vergisinde olduğu gibi Priştine kazasıdır.

5.4. Arızi Vergiler

Bâd-ı hevâ başlığı altında toplanan bu vergiler zuhurata bağlı olup ne zaman tahakkuk edip tahsil edileceği belli değildir. Bu sebepten genel olarak kanunnamelerde diğer vergilerin tahsil zamanı belirtilirken bâd-ı hevâ türünden vergilerin tahsil zamanı belirtilmemiştir. Selçuklular zamanında *rüsûm-ı niyâbet* denilen vergilere, Osmanlı Devleti'nde *bâd-ı hevâ* denmiştir[1035]. Bu türden vergilerin hâsılları bölgede yaşayan hane sayısına bakılarak tahmini olarak belirtilirdi. Bâd-ı hevâ türünden vergiler cürm ü cinayet/cerime, resm-i arûs/arûsane, tapu resmi, duhan/tütün resmi, abd-i âbık ve kenîze

[1033] BOA, TT.d 234, s. 10.
[1034] Novabırda kazasına ait XV. yüzyıl verileri sadece Topolniçe nahiyesinden ibaret olup kazanın tamamını göstermemektedir.
[1035] Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 76.

muştuluğu, yava ve kaçgun, beytü'l-mal, mâl-i gaib ve mâl-i mefkud, deştbâni gibi vergilerdir[1036].

Vılçıtrın Sancağı'nda zuhurata bağlı tahsil edilen bu vergiler genel olarak XV. yüzyıl tahrir defterlerinde *niyabet*[1037], 1526 tahririnde *bâd-ı hevâ ve arûsane ve gayrı,* 1544 tahririnde *bâd-ı hevâ ve resm-i arûs maa deştbani ve gayrı,* 1569 tahririnde ise *niyabet ve resm-i arûs ve gayrı* şeklinde kaydedilmiştir. Bu vergiler kırsal alanda müstakil olarak, şehirlerde ise başka vergilerle birlikte hesaplanarak verilmiştir. Örneğin 1526 tahririnde bu tür vergiler Priştine şehrinde *"bac-ı siyah ve niyabet ve gayrı"*[1038], Vılçıtrın şehrinde *"niyabet ve bac-ı siyah maa gerdek"*[1039], Novabırda şehrinde ise *"niyabet maa ihtisab"*[1040] başlığı altında yazılmıştır. Zikredilen örneklere bakıldığında niyabet vergisinin tıpkı kendisi gibi önceden kestirilemeyen ve tahmin üzerine belirlenen vergilerle birlikte kaydedildiği görülmektedir.

Tahrir defterlerinde *resm-i arûs, arûsane* veya *resm-i gerdek* şeklinde geçen vergi timarlı sipahinin kendi toprağındaki kız veya dul kadının evlenmesi üzerine talep ettiği vergidir. Bununla birlikte bu vergi nikâh sırasında nikâhı tescil eden kadılarca istenen vergiden ayrıdır[1041]. Arûs resminin miktarı gelinin durumuna ve dinî mensubiyetine göre değişiklik arz etmektedir. Bu verginin miktarı bazen değişse de genel olarak Müslüman kız evlenirse 60, dul evlenirse 30, gayrimüslim kız evlenirse 30, dul evlenirse 15 akçe idi[1042]. Vılçıtrın kanunnamesinde bu vergi *" ... gerdek hakkı kızdan otuz akçe ve duldan on beş akçe alınur ..."* şeklinde tanımlanmıştı[1043]. Sancak nüfusunun büyük çoğunluğu gayrimüslimlerden meydana geldiği için kanunnamede belirtilen rakamların onlardan tahsil edilen rakamlar olduğu düşünülmektedir.

Kelime anlamı tahıl bekçiliği/ekin bekçisi olan *deştbani* de arızi vergilerdendir. Cerâim-i hayvânât olarak da bilinen bu vergi, gelirini mahsûlden sağlayan timar sahibinin ekinine hayvan salandan zararın tazmini maksadıyla tahsil edilirdi[1044]. Bu vergi sancağın XVI. yüzyıl defterlerinde ayrıca zikredilmeye başlanmıştır. 1526 ve 1544 tahrirlerinde zuhurata bağlı olarak tahsil edilen deştbani, 1569 tahririnde sancağın tamamında *resm-i pulaçine* adı altında her haneden iki akçe olarak toplanmıştır. Sırp ve Bosna coğrafyasında yerel bir vergi olan Pulaçine[1045], 1526 tarihli Bosna vilayet kanunnamesinde *"... ve bazı yerlerde pulaçine deyü haneden haneye dört akçe alınurmış alınmaya kanun-ı kadim haneden haneye iki akçe alınır birin sancakbeği ve birin timar eri alur bundan zaid nesne alınmaya..."* şekilde izah edilmektedir[1046]. Bu verginin toplanma tarihi de yine Bosna kanunnamesinde *"... ve liva-i Bosna'da haslarda ve sair timarlarda pulaçine deyü alınan*

[1036] Halil Sahillioğlu, "Bâd-ı Hevâ", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, C. 4, s. 417.
[1037] Niyabet ile bâd-ı hevâ aynı anlama gelmektedir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 522.
[1038] BOA,TT.d 133, s. 209.
[1039] BOA,TT.d 133, s. 223.
[1040] BOA,TT.d 133, s. 21.
[1041] Halil Sahillioğlu, "Arûs Resmi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, C. 3, s. 422.
[1042] Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", s. 507.
[1043] BOA, TT.d 133, s. 12.
[1044] Sahillioğlu, "Bâd-ı Hevâ", s. 418.
[1045] Kayapınar, "Language As An Interaction Tool: Slavic-Bulgarian Terms in The Ottoman Tax And Court Registers", s. 64.
[1046] Barkan, *XV ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları (Kanunlar I)*, s. 397.

ikişer akçe hızırilyas gününde alınır…" şeklinde belirtilmektedir. Vılçıtrın Sancağı'ndaki resm-i pulaçinenin toplanma tarihi tespit edilemese de miktarı Bosna kanunnamesinde belirtildiği gibi iki akçedir.

Tablo 81: XV. Yüzyılda Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Niyabet Vergisi

Kazalar	1455		1477		1485	
	Niyabet	Kıst-ı Bazar maa Niyabet	Niyabet	Kıst-ı Bazar maa Niyabet	Niyabet	Kıst-ı Bazar maa Niyabet
Vılçıtrın	12.393	2000	2380	6596	4819	-
Priştine	9967	-	10.149	19.500	10246	14.000
Novabırda[1047]	851	-	4895	-	5339	-
Toplam	**23.211**	**2000**	**17.424**	**26.096**	**24.904**	**14.000**

XV. yüzyılda niyabet vergisi tıpkı XVI. yüzyılda olduğu gibi kırsal alanda müstakil, şehirlerde ise genelde pazar vergisi ile birlikte hesaplanmıştır. Yukarıdaki tabloda *niyabet* başlığı kırsal alanları, *kıst-ı bazar maa niyabet* başlığı ise şehirlerden toplanan vergileri göstermektedir. Tablo incelendiğinde kırsal alandan alınan niyabet süreklilik arz ederken şehirlerden alınan niyabetin bazı yıllar hiç kaydedilmediği görülmektedir. Bu durumun sebebi ise günümüze ulaşan XV. yüzyıla ait defterlerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 82: XVI. Yüzyılda Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Niyabet Vergisi

Kazalar	1526		1544		1569	
	Taşra	Şehir Merkezi	Taşra	Şehir Merkezi	Taşra	Şehir Merkezi
Vılçıtrın	25.144	26872	18.654	10.625	29.544	10500
Priştine	22.594	9200	32.706	7000	21.188	9500
Novabırda	12.708	10.663	18.377	6666	18.063	6000
Belasniçe	555	4000	892	4500	1476	6000
Toplam	**61.001**	**50.735**	**70.629**	**28.791**	**70.315**	**32.000**

Niyabet vergisi tıpkı XV. yüzyıl defterlerinde olduğu gibi XVI. yüzyıl defterlerinde de taşrada müstakil olarak, şehir merkezlerinde ise resm-i ihtisab, bac-ı siyah, beytü'l-mal vb. vergilerle birlikte hesaplanıp kaydedilmişti. Bu sebepten tablo 82'de şehir merkezi başlığı altında gösterilen rakamlar sadece niyabet vergisinden ibaret değildir. Bâd-ı hevâ türünden vergiler taşrada müstakilen kaydedildiği için alınan vergi miktarları yıllara göre kendi içerisinde bir uyum içerisindedir. 1526 yılında toplam 61.000 akçe olan vergi miktarı, 1544'de 70.629 akçeye çıkmış ve yüzyılın ikinci yarısında da seviyesini korumuştur.

[1047] Novabırda kazasına ait veriler sadece Topolniçe nahiyesinden ibaret olup kazanın tamamını göstermemektedir.

5.5. Diğer Vergiler

Bu başlık altında zikredilecek olan vergiler defterlerde *resm-i odun, resm-i hime, resm-i hatab* veya *resm-i heyzum* şeklinde kaydedilen **odun vergisi** ile sancak genelinde olmayıp sadece bazı yerlerde toplanan ve defterlere *resm-i kömür* veya *resm-i engişt* şeklinde kaydedilen **kömür vergisi**dir. Bu vergilerin bölgede bulunan madencilik faaliyetleri kapsamında konulduğu düşünülmektedir. Bu sebepten zikredilen vergiler madencilik başlığı altında değerlendirilmiştir.

5.6. Mukâtaalar ve Madenler

Mukâtaa kelimesinin "belli bir miktar üzerinde karşılıklı anlaşma" şeklinde genel bir anlamı olmakla birlikte bu kelime daha çok "vergilerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi" manasında kullanılmıştır. Osmanlı ekonomisinin bütün sektörlerindeki vergiler ve gelir unsurları mukâtaa birimlerini meydana getirirdi. Değişik vergilerden oluşan mukâtaalar büyük bir çeşitlilik gösterirdi. Bir köy veya mezra ile sınırlı olan mukâtaaların yanı sıra bir kaza veya sancağı kapsayan mukâtaalar da vardı. Mukâtaaların içerdiği vergi ve resim çeşidi arttıkça kapsadığı alanın sınırları daralmakta, buna karşılık tek bir vergi unsuru içeren mukâtaanın mekân sınırı o ölçüde genişlemektedir[1048]. Madenler özellikle altın ve gümüş madenlerinin hemen tamamı, darphâneler, iskeleler ve gümrükler devlete ait olduğu için buraların işletmesi mukâtaa usulü ile gerçekleştirildi[1049]. Devlete ait gelir kaynaklarının mukâtaa hâline getirilmesinin amacı ise hazine gelirlerini artırmak ve düzenli hâle getirmekti[1050].

Osmanlı Devleti'nde mukâtaalar iltizam, emanet ve XVII. yüzyılın sonlarından itibaren mâlikâne olmak üzere üç şekilde deruhte edilmişti. Devletin, örfi veya şer'i vergi unsurlarından oluşan mukâtaa birimlerini genellikle açık artırma ile tespit edilen ve bir bölümü peşin ödenmesi istenen belirli bir yıllık bedel karşılığında sınırlı bir süre için kârı ve zararı kendine ait olmak üzere kabul edecek mültezimlere güvenilir bir kefaletle devretmesine iltizam denirdi[1051]. Devlet ile mültezimler arasında yapılan mukaveleler genellikle üç yıllık süreleri kapsamaktadır. Ancak çoğu zaman bu süreler dokuz hatta 12 yıla kadar uzamıştır. İltizam bedelinden fazla gelir sağlanması hâlinde mültezim kâr eder, eksik tahsilat durumunda ise zarara uğrardı. Elverişsiz durumlarda veya savaş zamanlarında mültezim iltizama aldığı mukâtaadan kâr edemezdi. Bu gibi durumlarda mukâtaaya talip çıkmadığı için mukâtaa bir emin tarafından işletilirdi. Emin memur statüsünde olduğu için kâr veya zarardan mesul değildi ve yevmiyesi mukabilinde bu işi yürütürdü. Mukâtaaların bu şekilde emin marifetiyle işletilmesine emanet denirdi[1052].

[1048] Mehmet Genç, "Mukâtaa", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, C. 31, s. 129.

[1049] Bilgin Aydın, Rıfat Günalan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 110.

[1050] Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul: Kitabevi, 2003, s. 35.

[1051] Mehmet Genç, "İltizam", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, C. 22, ss. 154–55.

[1052] Halil Sahillioğlu, "Emîn", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, C. 11, s. 112. Mültezimler verdikleri peşin parayı kurtarmak ve fazladan kâr elde etmek için reaya üzerindeki vergi yükünü zamanla artırmıştı. Bu durum üretim kapasitesinin azalmasına, vergi kaynaklarının tahrip olmasına ve dolayısıyla devletin vergi gelirlerinin azalmasına sebep olmuştu. Devlet reayanın üretim kapasitesiyle vergi ödeme gücü arasında oluşan bu kısır döngüyü tersine çevirecek yeni bir mekanizmayı, mâlikâne sistemini Ocak 1695 tarihinde devreye soktu. Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesi ve Malikâne Uygulaması*, Istanbul: Kitabevi, 2003, s. 20. Mâlikâne sisteminde mukâtaa adı verilen vergi kalemleri iltizamda olduğu gibi müzayede ile ihale edilirdi. Ancak aralarında önemli bir fark vardı. Normal iltizamda müzayede, tahvil denilen bir-üç yıl

Sancak dâhilinde bulunan mukâtaalar konusunda XV. yüzyıl kayıtları oldukça sınırlı bilgi vermektedir. Ancak bu tarihte de sancak gelirlerinden bir kısmının mukâtaaya verildiği bilinmektedir[1053].

Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan mukâtaalar konusunda tahrir defterlerinde az da olsa bilgiler vardır. Mevcut defterlerden sadece 1526 tarihli defter diğer tahrir defterlerine nispeten ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Tahrir defterlerinden elde edilen veriler aşağıda tablo hâlinde gösterilmiştir.

Tablo 83: Tahrir Defterlerine Göre Vılçıtrın Sancağında Bulunan Mukâtaalar

Tarih	Şehir Adı	Mukâtaaya Verilen Vergi Kalemi
1526	Novabırda	Mahsûl-i hamam 2666 mukâtaa-i mezbûr 8000
		Mahsûl-i beytü'l-mal 1333 mukâtaa-i mezbûr 4000
		Mahsûl-i zeminhâ ve âsiyâbhâ ve gayrı 5333 mukâtaa-i mezbûr 16000
	Yanova	Kilise-i İsveta Nikola ve ona tabi tarlalar fi sene 45
		Mahsûl-i kıst-ı hamam nefs-i Yanova hariç ez defter-i atik fi sene 1200
	Trebçe	Mahsûl-i mukâtaa-i bac-ı siyah fi sene 17.767
		Mahsûl-i mukâtaa-i şem'hane fi sene 1466
		Mahsûl-i mukâtaa-i niyabet ve ihtisab ve beytü'l-mal ve resm-i arûs ve gayrıhi fi sene 16.872
	Belasniçe	Mukâtaa-i bâc-ı siyah ve cürm ü cinayet ve arûsane fi sene 4000
		Mukâtaa-i çayırhâ fi sene 20
	Priştine	Mukâtaa-i hamam-ı cedid hass-ı padişah 3333
1544	Belasniçe	Mukâtaa-i bâc-ı siyah ve cürm ü cinayet ve arûsane fi sene 4500
		Mukâtaa-i çayırhâ fi sene 20
1569		Mukâtaa-i mevkufat ve beytü'l-mal der liva-i Vılçıtrın 8257

Tablo 83 incelendiğinde Vılçıtrın şehri hariç diğer tüm şehirlerde mukâtaaların mevcut olduğu görülmektedir. Bu durum Vılçıtrın şehri gelirlerinin sancakbeyine tahsis edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Mukâtaalar konusunda en fazla bilgiye haiz olan 1526 tarihli defter bile sancak genelinde bulunan mukâtaaların tamamını göstermemektedir. Tahrir defterlerinde kayıtlı mukâtaalar genellikle düşük miktarlıdır ve niyabet, ihtisab, resm-i arûs gibi reayadan toplanan vergileri içermektedir. Şıkk-ı evvel

arasında değişen bir dönem için hazineye ödenecek yıllık vergi miktarı üzerinden cereyan ederdi. Mâlikâne sisteminde ise bu yıllık vergi miktarı hazine tarafından belirlenmişti ve rekabetle artırılması veya azaltılması söz konusu değildi. Ayrıca malikâneler kayd-ı hayat şartı ile verilmeye başlanmıştı. Mehmet Genç, "Malikâne", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, C. 27, s. 516.

[1053] BOA, MAD.d 176, v. 1/b – 10/b. Bu vesikadaki veriler aşağıda Mukâtaalar ve madenler başlığında işlendiğinden burada ayrıca gösterilmemiştir.

kalemine ait bir muhasebe defterinden elde edilen bilgilere göre sancak genelindeki padişah haslarının tamamının mukâtaalarla işletildiği tespit edilmiştir[1054].

Muhasebe defterinde verilen bilgiler incelendiğinde sancak dâhilinde bulunan maden, darphâne ve kalhâne gibi önemli işletmelerin yanı sıra şem'hâne, bozahâne, hamam ve kervansaray gibi yerlerin de mültezimler vasıtasıyla işletildiği görülmektedir. Ayrıca padişah hassı dâhilinde bulunan değirmenler, tarım arazileri ve nahiyelerin mahsûlat gelirleri de iltizama verilmiştir[1055]. Bu sebepten Novabırda kazasının büyük kısmında timar sistemi uygulanmamıştır.

Novabırda kazası dâhilindeki nahiyelerin mahsûlat gelirleri de mukâtaa ile işletilmiştir[1056]. Bu nahiyelerin mahsûlat gelirleri dikkate alındığında en fazla tarımsal üretimin Ostroviçe nahiyesinde olduğu söylenebilir[1057]. Bu nahiyeyi sırasıyla İstarosile, Krileva, Bana, Tırboştice, Sirçe, Dobriçan, Kremenat, Karadonlu, Leskofça, Bogarine, Glama ve Yasenovik ile Suteska nahiyeleri takip etmiştir. Padişah hassı dâhilinde zikredilen köylerin bazısı Priştine kazasına bağlı olan Morova nahiyesi içerisindedir. Geniş ve sulak arazisi bulunan bu nahiyenin bir kısmında timar sistemi de uygulanmaktadır. Fakat kayıtlardan anlaşıldığına göre nahiyeye bağlı köylerden bazıları padişah hassına dâhil edildiği için mukâtaa ile işletilmektedir. Bu nahiyedeki padişaha ait köylerin mahsûlat geliri 85.000 akçedir ki, bu rakam Ostroviçe nahiyesi gelirinden bile fazladır. Bu durum Novabırda nahiyelerinin dağlık alanda olduğunun, buralardaki tarımsal faaliyetlerin diğer nahiyelere nazaran oldukça az olduğunun bir başka göstergesidir.

Novabırda şehrinde bulunan mîrîye ait hamam, kervansaray ve dükkân gibi küçük işletmelerin 928-948 / 1521-1541 arası mukâtaa bakiyeleri Müslümanlar üzerinde kayıtlıdır. Buna karşılık şehirden toplanan bâc-ı siyah ve bâc-ı şıra gibi vergilerin yanı sıra kazaya bağlı nahiyelerin mahsûlat mukâtaaları bakiyelerinin gayrimüslimler üzerinde olduğu görülmektedir[1058]. Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı Devleti, sancağın yönetimine Müslümanlar kadar gayrimüslimleri de dâhil etmiştir denilebilir.

Madenler

Tarih boyunca imparatorluklar devlet işlerinin yürütülmesinde ve özellikle güçlü ordular kurmak ve onları idame ettirmek noktasında muazzam miktarlarda nakit paraya ihtiyaç duydular. Bu sebepten imparatorluklar zengin maden bölgeleri ile ticaret merkezlerini ele geçirmek için sürekli uğraş verdiler. Vılçıtrın Sancağı'nın da içerisinde bulunduğu Kosova bölgesi ile Bosna-Hersek maden bakımından oldukça zengindi. Özellikle Kosova'da zengin gümüş madenleri vardı ve Roma öncesinden beri burada madencilik yapılmıştı[1059]. Osmanlı öncesi bölgenin hâkimi olan Ortaçağ Sırp Krallığı

[1054] BOA, TS.MA.d 2200, v.12/b – 21b. Bölgedeki madenler, kalhaneler ve darphane ile ilgili olan mukâtaalara aşağıda ilgili başlıklar altında değinilmiştir.
[1055] Bkz. Ek 2.
[1056] BOA, TS.MA.d 2200, v.12/b.
[1057] 1526, 1544 ve 1569 tarihlerinde Novabırda kazasına bağlı nahiyelerin köy sayıları için Novabırda kazasının kırsal nüfus ve yerleşme başlığına bakınız.
[1058] BOA, MAD.d 656, s. 100-103; 105-115.
[1059] Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, s. 27.

zenginliğini bu bölgede çıkartılan gümüş madenlerinden almıştır. XV. yüzyılın ilk yarısında Srebreniçe'nin yıllık gümüş üretimi 5 tona, Novabırda'nın ise 9 tona ulaşmıştı[1060]. 1433 tarihinde Novabırda gümüş madeni yılda 200.000 altın düka gelir sağlamıştı[1061]. Osmanlılar da daha Sultan I. Murad zamanından başlayarak ısrarla Sırbistan ve Bosna taraflarındaki zengin altın ve gümüş madenleri üzerinde kontrol kurmaya çalışmıştır. Buradaki gümüş madenlerinin önemi kronik yazarları tarafından da farkedilmişti. Bu konuda Tursun Bey *"... ol ki hulâsa-i memlekettür-ki hep ma'âdin-i fidda ve zehebdür..."* diyerek buradaki altın ve gümüş madenlerinin varlığını vurgulamaktadır[1062]. Novabırda kalesi fetholunmadan önce burayı tasvir eden Behiştî Ahmed Çelebi *"...Zirâ her kûşesi hazâyin-i selâtîn-i şâhıb-celâl gibi sîm ü zer ile mâlâmâl ve sarây-ı münevver gibi içi hûr u gılmân-ı şâhıb-cemâl ile memlû idi"*[1063] ifadelerini kullanmış, fethinden sonra ele edilen ganimet için Aşıkpaşazade *"... ol kadar mal hisarda buldular kim bîhad, bîkıyâs. Vılkoğlunun mübalağa gümüşün buldular"*[1064] ve Neşri *"...ol kadar mal ele girdi ki, kıyâsın Allah bilir..."*[1065] ifadelerini kullanmış ve ganimetin büyüklüğüne dikkat çekmişlerdir. Hadîdî ise şu mısraları ile bölgedeki zenginliği anlatmaya çalışmıştır: *... Cülus eyledi tahta Yıldırım Hân, Atasının yerine oldu Sultân, Kratova gümüş ma'denlerini, Cevâhir toptolu mahzenlerini, Ne denlü varsa ma'den Lâz-eli'nden, Alurlar cümlesini Lâz-eli'nden"*[1066].

Osmanlı Devleti ele geçirdiği madenlerin üretim yöntemleri ve tekniklerinde hemen hiçbir önemli değişiklik yapmadı[1067] ve Sas göçmenlerince Balkanlar'a sokulan madencilik teknikleri kullanıldı[1068]. Bu bölgede uygulanan maden yasaları Duşan zamanına kadar gitmektedir[1069]. Devletin madenler konusundaki düzenlemeleri, Osmanlı öncesindeki yönetmeliklerin özgün Alman (Sas) terminolojisi korunarak tercüme edilmesinden ibaretti. Osmanlılar kendi mukâtaa sistemlerini bu madenlerin idari örgütlenmesi üzerine kurdular[1070].

Vılçıtrın Sancağı gümüş madenleri ve bu madenlere bağlı olarak faaliyet gösteren darphâne, kalhâne gibi işletmeler Rumeli'de ki başlıca merkezlerden birisiydi. Sancak genelinde Novabırda, Yanova, Zağradiye, Trebçe ve Belasniçe'de maden kuyuları bulunmaktaydı. Zikredilen maden bölgelerinden Novabırda, Yanova, Trebçe ve Belasniçe'de Osmanlı öncesinde de gümüş çıkartılmıştı[1071] ve Osmanlı Devleti zamanında da bu bölgelerde madencilik devam ettirildi.

[1060] İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, s. 313.
[1061] Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 25.
[1062] Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, s. 78.
[1063] Behiştî Ahmed Çelebi, *Târih-i Behiştî II Varidât-ı Sübhânî ve Fütuhât-ı Osmanî II (791- 907/1389-1502)*, s. 273.
[1064] Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", s. 196.
[1065] Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 293.
[1066] Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, s. 108.
[1067] Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", *AÜDTCFD*, C. 2, S. 1 (1943), s. 122.
[1068] Agoston, *Barut, Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, s. 218.
[1069] Durdev, "Turski Prevod Rudarskog Zakona Za Novo Brdo Despota Stefane Lazareviça", s. 116.
[1070] İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, s. 97.
[1071] Rızaj, "Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darphanelerine Dair Mukataalar (XV-XVII yy)", s. 244.

Rumeli'deki Osmanlı madenciliği XV. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyılın sonuna kadar inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. XV. yüzyıl ortalarında yaşanan askerî hareketlilik madenciliği de etkilemiş ve belirtilen dönemde madenlerin gelişmesinde düşüş yaşanmıştı[1072]. Kronik yazarları tarafından bölgedeki madencilik faaliyeti her ne kadar ihtişamlı gösterilse de Fatih Sultan Mehmed devrinde Novabırda ve diğer maden bölgelerinde maden kuyularının işlemez olduğu, ırgatların çalışmadığı ve cevherleri satın alan kişilerin değerinden az miktar teklif ettikleri, bunun üzerine yasaknâme çıkartılarak madenlerin yeniden düzenli bir şekilde işletilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır[1073]. 1459 sonlarına ait bir diğer belgede Novabırda maden kuyularının su ile dolduğu, dolayısıyla madenin işlemediği görülmektedir. Kuyularda bulunan suyun boşaltılması için 600.000 akçenin lazım olduğu kararlaştırılmış ve gerekli olan meblağ devlet tarafından karşılanmıştır. Fakat tespit edilen ilk miktarın yeterli gelmemesi üzerine devlet verdiği akçeyi dört yılda tahsil etmeyi ve 50.000 akçesini de hibe etmeyi kabul etmiştir[1074].

Devlet sadece mîrîye ait çeşitli vergilerin toplanmasında değil, aynı zamanda madenlerin işletilmesinde de mukâtaa sistemini kullanmıştır. Vılçıtrın Sancağı özelinde bakıldığında mukâtaa işletmelerinin içerisinde madencilik ve bağlı faaliyetler ön plana çıkmaktadır.

Tablo 84 XV. Yüzyıl İkinci Yarısı Vılk ve Laz Vilayetleri Maden Mukâtaa Bedelleri[1075]

Tarih	Mukâtaa Bölgesi	Mukâtaa Bedeli
1454	Vılk ve Laz Vilayeti	518.518
1456	Vılk ve Laz Vilayeti	1.888.888
1468	Vılk Vilayeti	8.000.000
1469	Vılk Vilayeti	14.000.000

Vılk ve Laz Vilayeti madenleri 10 Ramazan 858 / 3 Eylül 1454 tarihinde 518.518 akçeye, 1 Safer 860 / 10 Ocak 1456 tarihinde ise 1.888.888 akçeye mukâtaaya verilmişti. Vılk vilayeti Trebçe, Novabırda ve Lab civarındaki maden bölgelerini[1076], Laz vilayeti ise Srebreniçe, Sas ve Rudnik maden bölgelerini kapsamaktadır[1077]. Vılk vilayetinin tam anlamıyla fethinin 1455 yılı olduğu düşünüldüğünde devletin daha ilk Sırbistan seferinden sonra buradaki madenleri işletmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu ise Osmanlılar'ın fetih konusunda ne kadar kararlı olduğunu göstermektedir. 1468 yılında Vılk vilayetinde bulunan madenler 8.000.000 akçe bedelle mukâtaaya verilmişti[1078]. 1469 yılında ise Vılk madenleri cizye, ispenç ve buradaki haslarla birlikte 14.000.000 akçe

[1072] Rızaj, "Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darphanelerine Dair Mukataalar (XV-XVII yy)", s. 251.
[1073] Anhegger, İnalcık, *Kânûnnâme-i Sultâni Ber Mûceb-i 'Örf-i 'Osmâni II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, ss. 6–7.
[1074] Anhegger, İnalcık, *Kânûnnâme-i Sultâni Ber Mûceb-i 'Örf-i 'Osmâni II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, s. 10.
[1075] BOA, MAD.d 176, v. 1/b—4/b.
[1076] İnalcık, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, s. 246.
[1077] "*İşbu darende-i misal-i şerif Laz-eli'nde olan Seraprinç ve Sas ve Rudnik adlu ma'denlerimün ve yamak köylerinün kıstını dutan…*" Anhegger, İnalcık, *Kânûnnâme-i Sultâni Ber Mûceb-i 'Örf-i 'Osmâni II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, s. 11.
[1078] BOA, MAD.d 176, v 2/b; İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, s. 98; Rızaj, "Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darphanelerine Dair Mukataalar (XV-XVII yy)", s. 245.

karşılığında mukâtaaya verilmiştir[1079]. 1469 yılındaki artış maden harici gelirlerin de mukâtaaya verilmesinden kaynaklanmaktadır. 1454, 1456, 1468 ve 1469 mukâtaa bedellerinde sürekli artış söz konusudur. Bu veriler bölgede istikrarın sağlanması ile madenciliğin gelişmeye başladığını göstermektedir.

Sancak dâhilinde bulunan bir diğer önemli maden merkezi Trebçe'dir. 1476 tarihinde Trebçe madeni ve haslarını Küçük Sinan ve Nikola ortaklaşa 800.000 akçe bedelle mukâtaaya almışlardı[1080]. Aynı tarihte Novabırda'da bulunan bâlâ ve zir madenleri ile kalhâne, bâc-ı siyah, ihtisab ve monopolye gibi diğer vergiler birlikte hesaplanarak 1.800.000 akçe bedelle mukâtaaya verilmiştir[1081]. Devletin alacağı diğer vergilerin maden mukâtaa bedeline dâhil edilmesi maden işlerinde bir aksama olması durumunda mültezimlerin zararlarını en aza indirme amacı gütmektedir[1082]. Yukarıda zikredilen veriler dikkate alındığında Fatih Sultan Mehmed'in almış olduğu tedbirlerin işe yaradığı ve iktidarının sonlarına doğru madenciliğin yeniden canlandığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde madencilik en parlak dönemine Sultan II. Bayezid zamanında ulaştığı söylenebilir. Sultan II. Bayezid madenciliğe önem vermiş ve devletin farklı yerlerinde bulunan madenleri ilgilendiren kanun ve kanunnameler yayınlamıştır[1083]. Bu dönemde Vılçıtrın Sancağı dâhilindeki madenleri ilgilendiren altı adet kanunname çıkartılmıştır. Zikredilen kanunnamelerden ikisi Novabırda, diğerleri Barkofça, Trebçe, Yanova ve Belasniçe madenleri ile ilgilidir[1084].

XV. yüzyılın ikinci yarısında Fatih Sultan Mehmed ve Sultan II. Bayezid'in çıkartmış olduğu kanunnameler ile kısa süreli ilerleme kaydeden madencilik XVI. yüzyılın ilk yarısında yavaşlamaya başlamıştı. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde madenciliği teşvik edici bazı düzenlemeler yapılmış ve bu sayede madencilik ilerleyerek yeni ocaklar açılmıştır[1085]. Bu dönemde yeni açılan madenlerden birisi de Priştine yakınlarındaki Zağradiye madenidir. XV. yüzyılın ikinci yarısına ait defterlerde bulunan kayıtlardan burada gümüş yataklarının olduğu ve çok cüzi miktarda vergi alındığı görülmektedir. 1477 tahririnde Gorna Obrafça nahiyesine bağlı Gradçaniçe köyü için şu kayıt düşülmüştü: *"Bu karye sınırında gümüş toprağın yurlarmış yılda iki yüz akçe resm virirlermiş ki ve ol karar üzre yazıldı"*[1086]. Aynı köy için 1485 tahririnde ise *"mezkûr karye sınırında gümüş toprağı bulunurmuş yılda iki yüz akçe virirmiş ki ve ol üzre kayd olundu"* şeklinde kayıt düşülmüştür[1087]. Aynı bölgeye ait 1522 tarihli muhasebe kaydında ise *"mukâtaa-i maden-i Zağradiye der kaza-i Priştine ki nev-zahir"* ibaresi

---

[1079] BOA, MAD.d 176, v. 4/b.
[1080] BOA, MAD.d 176, v 6/b.
[1081] BOA, MAD.d 176, v 9/b.
[1082] Bu uygulama sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. XVI. yüzyıl için bkz. BOA, TS.MA.d 2200, v.12/b; XVII. yüzyıl için bkz. Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, s. 41.
[1083] Rızaj, "Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darphanelerine Dair Mukataalar (XV-XVII yy)", s. 245.
[1084] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuku Tahlilleri (II. Bayezid Devri Kanunnameleri)*, ss. 533–93.
[1085] Rızaj, "Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darphanelerine Dair Mukataalar (XV-XVII yy)", s. 246.
[1086] BOA, TT.d 1048, s. 404.
[1087] BOA, TT.d 09, s. 299.

bulunmaktadır[1088]. Yukarıda zikredilen kayıtlardan XV. yüzyılın ikinci yarısında Zağradiye bölgesinde gümüş varlığının bilindiği, XVI. yüzyılın ilk yarısında ise burada bir kuyu açılıp işletmesinin de mukâtaaya verildiği anlaşılmaktadır. 929 / 1522-1523 yılında Zağradiye madeni Priştine şehrindeki mîrîye ait diğer gelirlerle birlikte 700.000 akçeye mukâtaaya verilmiştir. Aynı dönemde Trebçe 2.000.000, Yanova 600.000 akçeye mukâtaaya verilmişti[1089]. Bu rakamlar dikkate alındığında yeni açılan Zağradiye madeninin sancak dâhilindeki madenler içerisinde ortalama bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Bu duruma bir başka örnek Yanova madenlerinde bulunmaktadır. 959 / 1552 tarihli mültezim zimem defterine göre Yanova madenine ait 1526 tarihli mukâtaa kaydında "*maden-i cedid"* ibaresi yer almaktadır[1090]. Aynı durum 1529 tarihinde Belasniçe[1091] ve Trebçe[1092] için de geçerli olup buralarda da yeni kuyular açılmıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısında Balkanlar'daki en verimli maden Sidrekapısı'ydı ve yıllık 6 ton gümüş üretilmişti. Bu dönemde Novabırda madenleri ikinci sırada gelmekteydi ve Sidrekapısı'nın yarısından az bir üretim hacmine sahipti[1093].

Sancağın maden mukâtaa kayıtlarına bakıldığında Novabırda, Yanova, Priştine, Belasniçe ve Trebçe madenlerinin borç bakiyelerinin genellikle gayrimüslimler üzerinde olduğu görülmektedir[1094]. Bu duruma tek istisna Yanova maden mukâtaasıdır. Bu mukâtaanın 1 Rebî'u'l-âhir 939 – 1 Rebî'u'l-âhir 948 / 31 Ekim 1532 – 25 Temmuz 1541 tarihleri arasındaki üç mukâtaa döneminin borç bakiyesi Müslümanlar üzerindedir[1095]. XVI. yüzyılın sonlarına doğru belirtilen madenlerin Müslümanlar tarafından mukâtaaya alındığı görülmektedir. Örneğin 20 Rebî'u'l-evvel 994 / 11 Mart 1586 tarihinde Novabırda maden mukâtaası Ali b. Mustafa tarafından deruhte edilmiştir[1096]. Benzer durum Yanova madeni için de geçerlidir. 13 Cemaziye'l-ahîr 995 / 21 Mayıs 1587'de Yanova madeni ve haslarını Seydi b. Mehmed mukâtaaya almıştır[1097].

1545 yılında Novabırda'dan gönderilen bir arzda belirtilen tarihten önce Novabırda madenlerine, haslarına ve şehrine müstakil eminlerin atandığı fakat zamanla bu birimlerin birleştirilerek tek emin tarafından idare edildiği dile getirilmektedir. Tayin edilen tek emin bölgenin vergilerini toplamaktan maden işlerine bakamaz duruma gelmiş bu ise madenciliğin gerilemesine sebebiyet vermiştir. Novabırda reayasından Mehmed, Ali ve diğerleri nazırın yanına gelerek madencilikten anlayan ve gerekli mühimmatı tedarik edebilecek birisinin müstakil emin olması durumunda mevcut madenlerin ihya olacağını ve otuz yıldır işletilmeyen Glama madeninin bile tekrar işleyeceğini bildirmişler ve maden mukâtaasına talip olmuşlardır[1098]. Bu kişilerin taleplerinin kabul görüp görmediği bilinmemektedir. Belirtilen tarihte Novabırda ve Yanova madenleri ile hasları

[1088] BOA, TS.MA.d 2200, v. 20a.
[1089] BOA, TS.MA.d 2200, v. 1/a-21/b.
[1090] BOA, MAD.d 656, s. 128.
[1091] BOA, MAD.d 656, s. 141.
[1092] BOA, MAD.d 656, s. 158.
[1093] Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 69.
[1094] BOA, MAD.d 656, s. 103;117-118;130;140-141;146-149.
[1095] BOA, MAD.d 656, s. 118.
[1096] BOA, D.MMK.d 22704, s. 1.
[1097] BOA, D.MMK.d 22704, s. 6.
[1098] BOA, MAD.d 21960, s. 6-7.

emanet ile işletilmiştir[1099]. Aynı yıl benzer durum sancağın beytü'l-mal, mevkûfat ve hassa gelirlerinin toplanması işleminde de görülmüştür. Zikredilen gelirlerin toplanması için emin olan Mehmed'in elinde başka emanetler de vardı ve bu sebepten adı geçen emin vergilerin toplanmasında gerekli ihtimamı gösterememişti. Durumun tespit edilmesi üzerine Priştine kadısı arzıyla sancağın belirtilen gelirlerinin toplanması işi müstakil bir emine verilmiştir[1100].

Madenlerin devamlılığı için devlet gümüş üretiminden almış olduğu vergi miktarını da düşürmüştür. 1526 tarihi taşıyan *"merkum olunan öşr-i mîrî hâsılları sâbıka humus üzere işlenüp sonra hâsıl harca vefâ itmediği ecilden Âsitâne-i sa'âdet'den işrin üzerine işlemeğe icazet virilmiş ellerinde hükm-i hümâyûnları ve kadî hüccetleri vardır"* şeklindeki kayıttan Trebçe madeninden çıkartılan gümüşten devletin 1/5 oranında vergi alırken kalan miktarın masrafları karşılamaya yetmemesi üzerine belirtilen tarihten önce bu oranın 1/20'ye indirildiği öğrenilmektedir[1101]. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde ivme kazanan madencilik 1570'li yılların sonunda yeniden yavaşlamıştır. 10 Temmuz 1580 tarihinde Rumeli'de maden üzerinde bulunan kadılara ve nazırlara gönderilen hükümden bölgedeki bazı madenlerin ilgisiz kaldığı anlaşılmaktadır[1102]. Fakat bu durumun Balkanlar'ın genelinde olmadığı, bölgesel düşüşlerin yaşandığı düşünülmektedir. Örneğin Srebreniçe madenlerinde 1585 yılında 2534 kg gümüş üretimi vardı ve bu miktar 1450 yılı üretiminin iki katıydı. Fakat Novabırda'da 1582 yılında 1034 kg, 1615 yılında ise 1285 kg gümüş üretilmişti ve bu rakamlar 1450 yılı üretim miktarının yaklaşık ¼'üne tekabül etmektedir[1103].

Madenler genellikle üç yıllığına mukâtaaya verilir ve iltizam bedeli nakdi olarak hesaplanırdı. Fakat Trebçe madeninde XVI. yüzyılın sonlarında iltizam bedeli aynî olarak hesaplanmış ve mukâtaa süresi altı yıla çıkartılmıştı. Aynî olarak hesaplanan sadece üretim miktarıydı, cevherin işlenmesi ise yine nakdî olarak hesaplanmıştır[1104]. Trebçe madeninin 987 – 993 / 1579 – 1585 tarihleri arasındaki iltizam bedeli 2.000.000 dirhem gümüştü. Trebçe'de bulunan padişah hasları da madenlerle birlikte iltizama verilmişti ve belirtilen tarih aralığında hasların iltizam bedeli 410.000 akçeydi. 993 / 1585 yılında Trebçe madenlerinin ve haslarının işletmesinin altı yıllık tahvil dönemi için iltizam bedeli ise 2.000.000 dirhem gümüş ve 1.610.000 akçe olarak belirlenmiştir[1105].

Vılçıtrın Sancağı dâhilinde gümüş madenciliği ön planda olsa da bu bölgede ayrıca demir, bakır ve kurşun madenleri de bulunmaktaydı[1106]. Maden ocaklarından elde edilen demir cevheri ile Novabırda'da top yuvarlağı döküldüğü bilinmektedir[1107]. Kurşun daha ziyade gümüş ocaklarından tedarik edilmiştir. Çünkü kurşun filizleri içerisinde

---

[1099] BOA, MAD.d 21960, s. 18, 24.
[1100] BOA, D.BŞM.d 00020, s. 126.
[1101] BOA, TT.d 133, s. 132.
[1102] BOA, A.DVNSMHM.d 43, Hüküm 222.
[1103] Agoston, *Barut, Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, s. 219.
[1104] BOA, D. MMK.d 22703, s. 12; Срђан КАТИЋ, "Закуп Рудника и Хасова Трепче 1585. Године", *Miscellanea*, C. XXXI (2010), s. 111.
[1105] BOA, D. MMK.d 22703, s. 12.
[1106] Agoston, "Ateşli Silahlar ve Askeri Uyarlama: Osmanlılar ve 'Askeri Devrim'", s. 144; Aydüz, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, s. 242.
[1107] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II*, s. 46.

gümüş bulunurdu[1108]. Burada bulunan kurşun ise bölgenin ihtiyaçlarının yanı sıra bölge dışına da gönderilmiştir. 1582 tarihinde Üsküp ve Vılçıtrın sancaklarında görev yapan kadılara hitaben yazılan hükümde, Vezir-i azam Sinan Paşa'nın şifahanesine lazım olan 3.000 kantar kurşunun tedarik edilerek Selanik iskelesine gönderilmesi istenmiştir[1109]. 1588 yılında ise İstanbul'da inşa edilecek camiye lazım olan 1.500 kantar kurşun için Novabırda kadısına şu hüküm gönderilmiştir: *"Novabırda kâdîsına hüküm ki hâlâ mahrûse-i İstanbul'da bina olınacak câmi'-ı şerifim mühimmi içün kurşun lâzım olmağın taht-ı kazânızda olan ma'denden bin beş yüz kıntâr kurşun tedarik olunmasın emr idüp buyurdum ki: Vardukda tehir itmeyüp taht-ı kazanızdan bin beş yüz kantar kurşunu muaccelen tedârük itdürüp varan âdem ile Südde-i Sa'âdetüm'e gönderesin"* [1110]. Ayrıca Süleymaniye ve Selimiye camileri inşaatlarında kullanılan kurşunların da bir kısmı yine Novabırda'dan tedarik edilmiştir[1111].

Balkanlar'daki gümüş madenlerinin üretimi Amerika'dan gelen ucuz gümüşün etkisi ile XVI. yüzyıl sonlarında azalmakla birlikte Sırbistan ve Trakya madenlerinde 1630'lara kadar önemli ölçüde gümüş üretimi devam etti[1112]. XVI. yüzyılın sonlarına doğru Üsküp Nezareti nazırları Vılçıtrın sancakbeyliği vazifesini de yürütmüştür. Nezaret sadece Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan madenler ve mukâtaalarla değil, aynı zamanda Köstendil, Alacahisar ve Üsküp sancakları dâhilinde bulunan maden ve mukâtaalarla da ilgilenmiştir[1113].

Madenciler

Madenlerin ele geçirilmesi kadar bir diğer önemli konu ise onların işletilmesidir. Madenlerde kuyucu, maden arayıcı, çekiççi, taşdelici ve yıkayıcı gibi kalifiye işçiler çalışırdı. Yeni keşfedilen maden bölgelerinde kalifiye madenciler yoksa civar madenlerden profesyonel madenciler getirtilirdi. Bu işçiler maden işletmesinde en önemli işleri yerine getirirdi[1114]. Novabırda maden işçileri arasında çekiççiler ve taşdeliciler gibi kalifiye madencilerin varlığı bilinmektedir[1115]. Maden olan bölgenin ahalisi madenlerde istihdam edilirdi ve madencilik babadan oğula geçerdi[1116]. Madenlerde çalışmak oldukça zor bir iş olduğu için bu kişilere çeşitli vergi avantajı sağlanmıştır. Bu bağlamda askerî statüye sahip olan madenciler cevher çıkartmak, işletmek ve nakletmek gibi hizmetler mukabilinde avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaftı[1117]. Yalnız gayrimüslim madenciler cizyelerini ödemeye devam ederdi[1118]. 1498 tarihli defterde Novabırda şehrinde yaşayanların tamamının madenci olduğu *"nefs-i şehrin halkı ehl-i madendir,*

[1108] Aydüz, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, s. 242.
[1109] BOA, A.DVNSMHM.d 48, Hüküm 449.
[1110] BOA, A.DVNSMHM.d 62, Hüküm 424.
[1111] Ömer Lütfi Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı Cilt 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972, ss. 369–70.
[1112] Agoston, *Barut, Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, s. 218.
[1113] Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, ss. 47, 220.
[1114] Rızaj, "Rudarı (Madendzıje) u Sistemu Privilegıja i Duznosti (Muaf ve Müsellem Reaya)", s. 213.
[1115] Anhegger, *Beitraege zur Geschischte des Bergbaus im Osmanischen Reich : I Europaeische Türkei, bd. 1-2*, s. 68.
[1116] Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 125.
[1117] Mustafa Altunbay, "Klasik Dönemde Osmanlı'da Madencilik", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 10, s. 794.
[1118] Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 125.

ziraat etmezler galle hâsılları yoktur" şeklindeki kayıttan anlaşılmaktadır[1119]. Kanûnî Sultan Süleyman devri başlarında ise Novabırda'da avarızdan muaf olan madenci hane sayısı 5723'tür[1120]. XVI. yüzyıl sonlarında Trebçe'de madenlerde istihdam edilmek üzere civarda bulunan 26 köyden 300 hane tayin edilmişti[1121]. Osmanlı Arşivi'nde bulunan tarihsiz bir defterde Vılçıtrın kazasında bulunan madenci reayası gösterilmektedir. Zikredilen deftere göre 909 nefer gayrimüslim madenlerde çalışmaktadır[1122]. XVI. yüzyılın sonlarına ait olduğu düşünülen tarihsiz bir başka defterde ise 892 nefer gayrimüslimin sancak dâhilindeki madenlerde çalıştığı anlaşılmaktadır[1123].

Novabırda'da çıkarılan gümüşün geçtiği safhaları Evliya Çelebi *"Hâlâ üç kol gümüş damarları var. Ka'r-ı zemininden mücrimler cevherin çıkaru[p] mu'âf [u] müsellem re'âyâlar cevheri pâk edüp emîne teslim edüp emîn dahi huzûrunda cevherleri kal edüp fürûht ederek mîrî mâl verir"* şeklinde belirtmektedir[1124]. Bu kayıttan zahmetli olan kuyulardan cevher çıkartma işinin suçlu kimselere yaptırıldığı, hizmetleri mukabilinde avarızdan muaf tutulan madenci reayasının ise çıkartılan cevherin işlenmesinde istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Benzer durumun XV ve XVI. yüzyılda da geçerli olduğu tahmin edilmektedir. Madenlerde çalışanların firarı oldukça sık rastlanan bir durumdu. Böyle hâllerde maden nazırları madencilerin geri döndürülmeleri için kaçtıkları eyaletlerde yeni tahrirlerin yapılmasını ister, eyalet mutasarrıfları, mütesellimler, kethüda yerleri, serdarlar ve kadılara hitaben emirler yazılmasını talep edebilirdi[1125].

Madencilik zor ama sürekli yapılması gereken bir meslekti. Bu sebepten madenciler vardiyalar hâlinde çalışırdı[1126]. Vardiyalar sabahtan öğle namazına, öğleden akşam vaktine, akşamdan gece yarısına ve gece yarısından sabaha kadar olmak üzere dört dilime ayrılmıştı[1127]. Madenlerde çalışanların etnik yapısını belirlemek oldukça zordur. Fakat Balkanlar'daki madenlerde Saslar'ın etkin olduğu bilinmektedir[1128]. XV. yüzyılın ilk yarısında özellikle Novabırda civarında madenciliğin Sas madencilerinden yerel ahalinin eline geçtiği ileri sürülmektedir[1129].

Bölgedeki madencilerin ihtiyaç durumunda sancak dışına görevlendirildiği görülmektedir. Yeraltında yaşamaya alışmış ve tünel kazma noktasında maharet kazanmış olan madenciler, kale kuşatmalarında en az topçular kadar önemli vazife gören lağımcılar yerine istihdam edilirlerdi. Bu gibi durumlarda maden merkezlerinden madenciler çağrılmaktaydı. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul kuşatmasında lağımcıların

---

[1119] BOA, TT.d 28, s. 15.
[1120] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 367.
[1121] BOA, D. MMK.d 22703, s. 12.
[1122] BOA, MAD.d 14574, s. 1-21.
[1123] BOA, MAD.d 15934, s. 8-18; 25-31.
[1124] Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, s. 315.
[1125] Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, s. 95.
[1126] Rızaj, "Rudarı (Madendzıje) u Sistemu Privilegıja i Duznosti (Muaf ve Müsellem Reaya)", s. 215.
[1127] Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, s. 258.
[1128] Agoston, *Barut, Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, s. 218.
[1129] Rızaj, "Rudarı (Madendzıje) u Sistemu Privilegıja i Duznosti (Muaf ve Müsellem Reaya)", s. 218.

yetersiz kalması üzerine Novabırda'dan profesyonel madenciler getirtmiştir[1130]. Balkanlar'da bulunan Kratova, Zaplana, Srebreniçe ile Vılçıtrın Sancağı dâhilindeki maden merkezleri XVI ve XVII. yüzyıl seferlerinde lağımcı toplama alanı olarak önemini korudu. 7 Haziran 1566 tarihinde Novabırda, Kratova, Srebreniçe, Vılçıtrın, Belasniçe ve Zaplana kadılarına yazılan hükümde *"Novabırda ve Kratova ve Srebreniçe ve Vılçıtrın ve Belasniçe ve Zaplana kâdîlarına hüküm ki bundan akdem size mâliye tarafından hükm-i hümâyûnum irsâl olunup her birinüz taht-ı kazânuzdan sefer-i hümâyûnum için urbarar ve lağımcı yazup bu bâbda irsâl olunan topçular bölük başlarından Abdi ile mu'accelen ordu-yı hümâyununa irsâl eyleyüp topçu başına teslim edesin diyü emrim olmuş idi imdi hâliyâ gelüp irişmedi bu bâbda cümlenüz mes'ûl olmuşsuzdur buyurdum ki: Aslâ te'hîr u terâhî eylemeyüp sâbıkâ irsâl olunan emr-i şerîfe her birünüz taht-ı kazânuzdan ne mikdâr urbarar ve lağımcı ta'yîn olunmuşsa mu'accelen ihrâç idüp emr-i sabıkım mûcebince mezkûr bölük başılar irsâl ü îsâl idesiz şöyle ki her birinüz taht-ı kazâsından ta'yîn olunan mikdâr lağımcılar ve urbarar gelip mu'accelen irişmeyip azl ile koyulmayup mu'âkab olursuz ana göre mukayyed olasız"* ifadeleri kullanılmaktadır[1131]. Burada açık bir şekilde belirtilen maden bölgelerinden sefer için hendek kazıcı ve lağımcı gönderilmesi istenmiştir. 1638 tarihli bir diğer hükümde ise yine sefer için Vılçıtrın sancakbeyine 100 nefer lağımcı tedarik etmesi emredilmiştir[1132]. Hükümde bulunan "*yarar yüz nefer lagımcı ihrâc ve her birine onar bin akçe ücret virilmek fermânum olup"* şeklindeki ifadeden lağımcılara on bin akçe ücret ödendiği anlaşılmaktadır.

Kalhâneler ve Darphâne

Türkçesi dökümhane olan ve altın-gümüş gibi madenlerin işlenerek mamul madde hâline getirildiği tesislere Osmanlı devrinde kalhâne ismi verilmişti[1133]. Maden kuyularından çıkartılan topraklar birkaç kez yıkanıp, birkaç kez fırınlandıktan sonra cevher yabancı maddelerden büyük oranda ayrıştırıldı. Fakat cevher hâlâ saf hâlde olmadığından cevherin saflaştırılabilmesi için kalhâne denilen fırınlarda yeniden işlemden geçerdi[1134].

[1130] Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 2 (1451-1538)*, s. 42; Agoston, "Ateşli Silahlar ve Askeri Uyarlama: Osmanlılar ve 'Askeri Devrim'", s. 126.

[1131] BOA, A.DVNSMHM.d 5, Hüküm 1820.

[1132] *"Vılçıtrın sancagı begine hüküm ki Bundan akdem sefer-i hümâyûnum mühimmâtı için taht-ı nezâretüne tâbi' mukâta'ât karyelerinde yarar yüz nefer lagımcı ihrâc ve her birine onar bin akçe ücret virilmek fermânum olup mukaddemâ mâliye tarafından ekîd ü sedîd emr-i serîfüm gönderilmişidi imdi ol emrüm alâ mâ kân mukarrerdür cenâb-ı devlet-meâbum Üsküdar'dan azîmet-i hümâyûnum mukarrer olmagın fermânum üzre ol mikdâr lagımcıları ber vech-i ta'cîl ihrâc ve her birine mîrîden onar bin akçe ücret virüp nevrûzdan mukaddem Âsitâne-i sa'âdet'üme gönderüp ordu-yı hümâyûnuma teslîm eylemen bâbında fermân-ı âlîsânum sâdır olmusdur buyurdum ki: Vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan fermân-ı sa'âdetüm mûcebince amel idüp dahi aslâ te'hîr ü tevakkuf itmeyüp vech-i mesrûh üzre yüz nefer yarar lagımcı ihrâc ve her birine onar bin akçe ücret virüp yüz nefer lagımcı lâzım gelen on yük akçesin iki yük akçesin ben sark seferine gitmedügün mukâbilesinde kendü yanundan virüp dört yük ve kırk bin akçesin hakk ile Üsküb nezâretün bin kırk altı ve yedi ve sekiz senelerinün bedel-i lagımcı akçesi ve on yük akçe bin akçesini cânib-i mîrîden virüp kendülere teslîm ber vech-i ta'cîl nevrûzdan mukaddem irsâl eyleyesin ki vakt ü zamânıyla gelüp ordu-yı hümâyûnuma dâhil ola husûs-ı mezbûr umûrdandur bir husûsa kıyâs itmeyüp bir gün evvel irisdürmege ikdâm ü ihtimâm eyleyesin söyle bilesin."* BOA, A.DVNSMHM.d 88, Hüküm 282.

[1133] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, s. 151.

[1134] Fahrettin Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 106.

Vılçıtrın Sancağı gümüş madeni bakımından oldukça zengindi. Çıkarılan gümüş büyük oranda sancak dâhilinde bulunan kalhânelerde işlenirdi. Fakat bazı durumlarda Vılçıtrın Sancağı'nda çıkarılan gümüşün Üsküp'e götürüldüğü de bilinmektedir[1135]. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Novabırda, Yanova, Trebçe ve Priştine'de kalhâneler mevcuttu. 1521 tarihinde Zağradiye kalhânesi 2000, 1522'de Trebçe kalhânesi 51.000, 1524'te ise Yanova kalhânesi 10.500 akçeye mukâtaaya verilmiştir[1136]. Sancak genelinde bulunan kalhânelerin mukâtaa bedellerine bakıldığında en yüksek bedelle iltizama verilen kalhânenin Trebçe kalhânesi olduğu görülmektedir. Belgede Novabırda kalhânesinin mukâtaa bedeli müstakil olarak zikredilmemiştir, buradaki kalhâne bedelinin *"Mukâtaa-i maden-i Novabırda maa bac-ı siyah* ***ve gayrı****"*[1137] başlığı altında verildiği tahmin edilmektedir. Novabırda kalhânesinin yılda 50.000 – 55.000 arasında veya daha fazlaya mukâtaaya verilmesi kanundu[1138].

1569 tahririnde yukarıda zikredilen kalhânelere Belasniçe kalhânesi de eklenmişti[1139]. Bu bağlamda Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan kalhaneler ve buralardan alınan vergiler aşağıda tablo hâlinde verilmiştir.

Tablo 85: Kalhânelerden Alınan Vergiler (1526 - 1569)

Tarih	Novabırda	Yanova	Priştine	Trebçe	Belasniçe
1526	4000	3500	667	22.472	-
1544	1666	2000	131	5000	-
1569	1054	4500	230	4000	1000

Kalhânelerden alınan vergiler defterlerde "*mahsûl-i kalhâne*" veya "*mahsûl-i lidre-i kalhâne*" başlığı altında verilmiştir[1140]. Cevherin saflaştırılması işleminin yapıldığı kalhânelerde ölçü olarak *lidrenin* kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu ifadeyi "lüdre" veya "ledre" gibi okuyanlarda vardır. Genelde ipek ve benzeri şeylerin ölçümünde kullanılan lidre, Sırbistan coğrafyasında gümüş için kullanılmıştır[1141]. Bu coğrafyada bir lidre 115 dirhem=368,805 gr'dır[1142]. Trebçe kalhânesi mahsûlü altına düşülen "*her yüz on beş dirheme bir lidre takdîr olunup her lidreden kalhâne resmi bir akçe alınmak kanûn olmuştur"* şeklindeki nottan devletin kalhânelerden almış olduğu verginin formülü ortaya çıkmaktadır[1143]. Bu bağlamda bakıldığında 1526 yılında Trebçe kalhânesinde 22.472 lidre yani yaklaşık 8.292 kg cevher işlenmiştir. Bu rakam sancak dâhilindeki diğer kalhânelerden alınan vergilerle kıyaslandığında hem aynı yıl için hem de sonraki yıllar için oldukça yüksektir. Bu yüksek meblağın sebebi tam olarak tespit edilememiştir. Fakat Trebçe madeninde zikredilen tarihte üretimin yüksek olduğu ve kalhânesinde işlenen

---

[1135] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 338.
[1136] BOA, TS.MA.d 2200, v.12/b – 21b.
[1137] BOA, TS.MA.d 2200, v.12/b.
[1138] "*…Mezkûr kâlhâne mukâta'aya verilür. Yılda 50.000 akçeye veya 55.000 akçeye veyahut dahi ziyadeye satılur. Bunun mukâta'ası ma'den mukâta'asıyle bile satılur…"* Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuku Tahlilleri (II. Bayezid Devri Kanunnameleri)*, s. 536.
[1139] TKGM, TADB, TTd 201, v. 122/a.
[1140] BOA, TT.d 133, s. 21, 25.
[1141] Ünal, "Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar", s. 51.
[1142] İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, s. 445.
[1143] BOA, TT.d 133, s. 132. Aynı yer BOA, TT.d 167, s. 340'da *"her lidreden resm bir akçe alınmak kanûndur"* şeklinde belirtilmiştir.

cevherin bir kısmının da civarda bulunan madenlerden geldiği düşünülmektedir. Zira 1526 tahririnde devlet Belasniçe'de çıkartılan gümüşten 35.425 akçe öşür alıyordu[1144]. Fakat bu tarihte Belasniçe'de kalhâne yoktu ve en yakın kalhâne Trebçe'deydi. Dolayısıyla Belasniçe'de çıkartılan cevherin Trebçe kalhânesinde işlendiği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra zikredilen tarihte Trebçe'de çıkartılan gümüşten devletin almış olduğu öşür miktarı 483.575 akçeydi[1145].

Kalhânelerin 1526'dan 1569'a kadar olan durumları incelendiğinde Novabırda ve Priştine'de bulunan kalhânelerden elde edilen gelirin, dolayısıyla işlenen cevherin sürekli azaldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde para basım yeri için darüddarp veya yaygın olarak darphâne ismi kullanılmıştır[1146]. Osmanlılar fethettikleri bölgelerdeki darphâneleri kullanmakla birlikte ihtiyaca binaen yeni darphâneler de açmışlardı. Darphânelerde "haddâd" ve "sâhib-i ayâr" gibi teknik elemanlar çalışırdı. Saflaştırılmış cevher potalarda eritildikten sonra kalıplara dökülerek çubuk hâline getirilir, sonra sikke çapında kareler hâlinde kesilirdi. Kesilen kare şekillerinin etrafı kırpılarak yuvarlak forma dönüştürülüp üzerinde gerekli yazı ve şekillerin olduğu kalıplar arasına konularak darp edilirdi[1147].

1453'ten önce aktif Osmanlı darphâneleri Anadolu'da Bursa, Amasya ve Ayasluğ ile Rumeli'deki Edirne ve Serez idi[1148]. Sultan II. Murad devrinde Novabırda darphânesinde akçe basılmıştır. Pamuk ve Refik, Novabırda'da basılan akçenin tarihini 1430 olarak vermektedir[1149]. Fatih Sultan Mehmed'in 1470'te kesilmesine karar verdiği yeni akçe dolayısıyla, darphanelere getirilecek eski akçe ve öteki külçe gümüşleri akçeye çevirme tarifesini yayınlayan darphane hükmündeki rakamlara göre Novabırda darphanesine getirilen gümüşlerin her 100 dirhemine 281 akçe bedel ödenecek ve bu gümüş sikkelenirken, her 100 dirhemden 330 akçe kesilecek şekilde ölçü tutturulacaktı[1150]. Bu uygulama neticesinde devletin her 100 dirhemden 50 akçe kettiği anlaşılmaktadır. Sikkeler tecdid olacağı zaman eski sikkelerin kullanılması yasaklanırdı ve reayadan ellerindeki eski sikkeleri darphâneye teslim etmeleri istenirdi. Novabırda madenine gönderilen gümüş yasaknamesinde eski akçelerin gizlenmemesi, kervansarayların ve yolcuların yüklerinin aranması ve bulunan eski akçelerin müsadere edilmesi emredilmiştir[1151].

Kanûnî Sultan Süleyman devrinde imparatorluk genelinde yetmişten fazla darphâne olduğu bilinmektedir[1152]. Bu darphânelerden bir tanesi olan Novabırda

---

[1144] BOA, TT.d 133, s. 142.
[1145] BOA, TT.d 133, s. 132.
[1146] Halil Sahillioğlu, "Darphâne", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, C. 8, s. 501.
[1147] Sahillioğlu, "Darphâne", s. 502.
[1148] Rhoads Murphey, "Erken İmparatorluk Çağında Osmanlı Ekonomisi", *Osmanlı Dünyası*, ed. Christine Woodhead, İstranbul: ALFA Yayıncılık, 2018, s. 63.
[1149] Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, s. 67; Ahmet Refik, *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri (967-1200)*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931, s. VII.
[1150] Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, 3. Baskı İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017, s. 612; Sahillioğlu, "Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları", s. 13.
[1151] Anhegger, İnalcık, *Kânûnnâme-i Sultâni Ber Mûceb-i 'Örf-i 'Osmâni II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, ss. 8–9.
[1152] Sahillioğlu, "Darphâne", s. 502.

darphanesinde 926 / 1519-1520 tarihinde Kanûnî adına gümüş sikkeler basılmıştır[1153]. Novabırda darphânesinde basılan 973 / 1565-1566 tarihli 0,70 gr ağırlığındaki bir diğer sikkenin ön yüzünde "*Sultan Selim bin Süleyman Han",* arka yüzünde *"Azze nasrahu, duribe Novabri, sene 973"* yazmaktadır[1154]. Novabırda darphânesinde gümüşün yanı sıra altın ve bakır sikkelerin de basıldığını bilinmektedir[1155].

1524-1525 tarihinde sancak genelindeki mukâtaalar arasında en büyüğü 15.000.000 akçe ile Novabırda darphâne mukâtaasıdır[1156]. Novabırda, Üsküp ve Serez darphâneleri mukâtaası iltizam bedeli 1481 yılında toplamda 23.400.000 akçe iken[1157] 1484 yılında adı geçen darphânelerin iltizam bedeli 16.200.000 akçeye kadar düşmüştü[1158]. 1524 yılında sadece Novabırda darphânesi mukâtaasının bu denli yüksek olması Novabırda'nın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. XV. yüzyıl sonlarında Novabırda darphânesi mukâtaasından elde edilen gelirlerin bir kısmı ile Rumeli'deki Akhisar, Semendire ve İzvornik gibi bazı kalelerin müstahfız mevaciblerinin ödendiği görülmektedir[1159].

Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan mukâtaaların bedelleri çok yüksekti. Bu sebepten mukâtaaları genellikle birden fazla kişi ortaklaşa işletmiştir. Mukâtaaları alan kişiler sancak dâhilinden veya haricinden olabiliyordu. Örneğin bir mültezim zimem defterinde bulunan 1 Muharrem 928 / 1 Aralık 1521 tarihli kayda göre Novabırda darphânesinin bakiye kalan 6.316.172 akçesi İstanbul'un Galata ve Balat semtlerinde oturan Yorgi isminde iki gayrimüslim üzerine zimmetliydi. Zikredilen darphânenin bir sonraki kesiminden[1160] kalan 3.714.755 akçelik bakiye ise Trebçe şehrinden Petri v. Yovan üzerindeydi[1161]. Bahsi geçen deftere göre Novabırda darphânesi üçer sene aralıklarla mukâtaaya verildiği anlaşılmaktadır. Darphânenin borç bakiyeleri gayrimüslimlerin yanı sıra Müslümanlar üzerine de kaydedilmiştir. Bu bağlamda bakıldığında 1 Muharrem 940 - 1 Muharrem 943 / 23 Temmuz 1533 – 20 Haziran 1536 arasındaki mukâtaa döneminden kalan 5.406.375 akçelik bakiye Kratova şehrinin Darphâne Mahallesi'nde sakin olan İsabali b. İlyas üzerindedir[1162]. İsabali'nin diğer bir maden şehri olan Kratova'da sakin olması onun daha öncesinde madencilik ve darphâne işleriyle meşgul olduğunun göstergesidir. Fakat bahsi geçen, İstanbul'un Galata ve Balat semtlerinde sakin olan, Yorgi'ler ise büyük sermaye sahibi kişilerdir. Novabırda darphanesi 977 / 1569-1570'te Derviş b. Ferhad, 978 / 1570-1571'de Ahmed, 985 / 1577-1578'de Mehmed, 989/ 1581-

---

[1153] İbrahim Artuk, *Kanunî Sultan Süleyman Adına Basılan Sikkeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000, s. 69.
[1154] Skender Rızaj, "Dve Akçe Kovane u Novom Brdu i Skoplju", ***Buletini i Muzeumit Te Kosove Metohis Glasnik Muzeja Kosova ı Metohije***, C. VII–VIII (1962), s. 356.
[1155] Rızaj, "Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darphanelerine Dair Mukataalar (XV-XVII yy)", s. 249.
[1156] BOA, TS.MA.d 2200, v.12/b.
[1157] Sahillioğlu, "Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphâne Mukâtaaaları", s. 23.
[1158] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar,* s. 355.
[1159] BOA, MAD.d 15334, s. 5 vd.
[1160] Kesim; mukâtaa kelimesinin Türkçe karşılığıdır.Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, s. 178.
[1161] BOA, MAD.d 656, s. 96.
[1162] BOA, MAD.d 656, s. 97.

1582'de Ömer b. Hızır, 992 / 1584-1585'te İdris, 993 / 1585'te Mustafa b. Ali tarafından deruhte edilmiştir[1163].

Novabırda darphânesinde çalışmak üzere üstatlar görevlendirilmişti. Bunların bir kısmı padişah beratıyla çalışırken bir kısmında padişah beratı yoktu, ancak tamamında avarız muafiyeti vardı[1164]. Padişah beratı ile çalışan üstatlar için 1526 tarihli deftere *"...zikr olunan on üç nefer üstadlar darphâne-i Novabırda'nın üstadlığın berat-ı padişahiyle tasarruf ederler amma kimin üç kimin iki nevbet olup her bir nevbete eğer ki beratlarında yevmiye işareti yoktur lakin her nevbete dört akçe hesabı üzere takdir eylemişlerdir ki bazı on iki ve bazı sekizer akçeye mutasarrıflardır..."*[1165] şeklinde not düşülmüştü. Bu bilgiden beratında yevmiyesi tespit edilmeyen üstatların yevmiyesinin nöbet başına dört akçe olduğu anlaşılmaktadır. Darphâne de çalışan beratlı beratsız üstatların sayısı 1526 tahririnde 62 iken bu sayı 1544'de 76'ya çıkmış,1569'da ise 35'e düşmüştür. 1544 yılından 1569 yılına yaşanan bu azalış darphâne gelirleri ile de izah edilebilir. 1544 tahririnde darphâneden 2.434.282 akçe gelir elde edilirken bu rakam 1569 yılında 1.595.176 akçeye gerilemişti. Novabırda darphânesinde 951 /1544-1545 yılında ber vech-i iltizam 25 akçe yevmiye ile emin olan Mustafa'nın tahvilinin bitmesiyle yerine Siroz darphânesinin eski emini Ali vazifelendirilmiştir[1166].

1526 tarihli defterde Klopotnik voynukları için *"mezkûr voynuklar Trebçe madeninden Novabırda darphânesine gümüş iletmeğe hizmet ederler zikr olunan hizmetleri mukabelesinde sefere hizmet etmezler ki ellerinde hükm-i padişahi vardır"* denilmektedir[1167]. Bu kayıttan Novabırda şehrinde bulunan darphâneye civar maden ocaklarından da gümüş getirildiği ve işlendiği anlaşılmaktadır.

Devlet darphânelerde basılan sikkelerin daima takipçisi olmuş ve kalp akçe basılmasını engellemeye çalışmıştır. Merkezden gönderilen hükümlere bakıldığında kalpazanlığın bazen devlet görevlileri tarafında da yapıldığı görülmektedir. Novabırda kadısına yazılan 8 Cumâde'l-âhır 972 / 11 Ocak 1565 tarihli hükümde *"Novaberde kâdîsına hüküm ki Bundan akdem kazâ-i mezbûrdan fermân-ı şerîfümle "Kallâbdur." diyü getürdilen Yehûdî; "hâliyâ Novaberde'de Şehremîni olan Beğ-oğlı(?) Priştinelü Mustafâ ve Viranya nâm kasabada sâkin Giryevalı(?) Şerîf Hâce ve Yûsuflu(?) Hüseyin ve Kara Ferhâd ve Arnavud Pervâne Ağa ve İstanbullı Sarrâf Hurrem ve Toğrayıcı-oğlı Alî Bâlî ve Tazı(?) Hüseyin ve Darb-hâne üstâdlarından dizdâr âdemi Mehmed ve Bâzârbaşı yeni müslimân Pervâne nâm kimesne ile Masko Sali(?) nâm zimmî içün "Kallâblardur." diyü haber virdüği" ecilden mezbûrlar ele getürilüp mukayyed ü mahbûs Dergâh-ı Mu'allâm'a gönderilmesin emridüp buyurdum ki: Varıcak, bu husûsı kimesneye ifşâ itmeyüp mezkûrları hufyeten tetebbu' u tecessüs idüp hüsn-i tedbîr ü tedârükle ele getürilüp kayd [ü] bend idüp yarar âdemlere koşup Dergâh-ı Sa'âdet-destgâhum'a irsâl eyleyesin. Ammâ; bile koşup gönderdüğün kimesnelere gereği gibi tenbîh ü te'kîd eyleyesin ki, yolda ve izde ve menâzil ü merâhılde onat hıfzitdürüp gaybet itdürmekden ziyâde hazer*

[1163] BOA, D. MMK.d 22694, s. 1-5.
[1164] BOA, TT.d 133, s. 21-25.
[1165] BOA, TT.d 133, s. 14.
[1166] BOA, MAD.d 21960, s. 18.
[1167] BOA, TT.d 133, s. 601.

*eyleyeler."*denilmektedir[1168]. Bu hükümde kalpazanlıktan yakalanan birisinin ifadesinde içerisinde Novabırda şehremini ve bir darphâne üstadı gibi devlet görevlilerinin de bulunduğu ondan fazla kişinin kalpazan olduğu bildirilmektedir. Belirtilen hükümde kalpazan olduğu iddia edilen kişiler arasında devlet görevlilerinin yanı sıra *İstanbullı Sarrâf Hurrem* adlı kişinin de olması kalpazanlığın sadece Novabırda civarında kalmadığını, bu suçun bir ucunun da İstanbul'a uzandığını ortaya koymaktadır.

Bu duruma bir diğer örnek 985 / 1577-1578 yılı Novabırda ispençesini tahsil eden İbrahim'in durumudur. İbrahim toplamış olduğu akçeleri darphânede sahib-i ayar marifetiyle çil hale dönüştürmüş ve İstanbul'a bu şekilde getirmiştir. Çil olarak getirilen akçenin İstanbul'da tavlanması ile bir kısmının saf bakır, bir kısmının da yarı yarıya bakırla karışık olduğu anlaşılmış, merkezden gönderilen çavuşlarla durumun teftiş edilmesi ve hileye başvuran her kim ise açığa çıkartılarak siyaset edilmesi emredilmiştir[1169]. Belirtilen hükümde dönemin akçe sevkiyatıyla ilgili ipuçları vardır. Tahsildar İbrahim toplanan akçelerin İstanbul'a taşınması işlemini kolaylaştırmak için mevcut sikkeleri çil hâle getirtmiştir. Bu yöntem dönemin ulaşım imkânları düşünüldüğünde basit ama etkili bir çözümdür. Vergi toplanan bölgede bir darphânenin bulunması bu işlemin kolaylaştırılmasında önemli rol oynamıştır.

17 Zi'l-hicce 987 / 4 Şubat 1580 tarihli bir diğer hükümde Üsküp ve Novabırda darphâneleriyle ilgili şu bilgiler verilmektedir: *"Üsküb ve Novabırda kadîlarına hüküm ki Üsküb ve Novabırda darbhânelerinde kem-ayar akçalar kesilüp Hızâne-i 'Âmire'ye kalb akçalar gönderildüği i'lâm olunmağın 'ale'l-gafle basılup içinde olan kem'iyâr akçaları ve kehleleri ahz olunup kiseye konup mühürleyüp Südde-i Sa'âdet'üme irsâl olunmak emridüp buyurdum ki: Varduk da zikr olunan darbhâneleri 'ale'l-gafle basup içinde olan kem'iyâr akça ve gümüş kehleleri ahz idüp bir kiseye koyup mühürleyüp mûmâ-ileyh çavuşum ile Südde-i Sa'âdet'üme irsâl eyleyesin ve ne mikdâr akça ve gümüş girift olunur yazup bildüresin."*[1170]. Bu hükümden Üsküp ve Novabırda'da bulunan darphânelerde ayarı bozuk akçe kesildiği ve durumun devlet tarafından farkedildiği anlaşılmaktadır. Kalpazanların yakalanması için zikredilen darphânelerin suçüstü basılması ve içerisinde bulunan altın ve gümüşe el konularak İstanbul'a gönderilmesine hükmedilmiştir.

Bazı durumlarda kalpazanlık yapan kimselerin bu suçu devlet görevlilerine isnat ettikleri de olmuştur. 10 Safer 972 / 17 Eylül 1564 tarihli hükümde Üsküp darphânesinde kesilip İstanbul'a gönderilen sikkelerin çoğunun kalp çıkması üzerine Üsküp'te bulunan sahib-i ayarın hapsedilerek İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Aynı durum Srebreniçe, Novabırda ve Bursa için de geçerli olmalı ki buralarda bulunan sahib-i ayarlar da İstanbul'a çağrılmıştır[1171]. Bu hükümden yaklaşık üç ay sonra Novabırda darphânesinde

---

[1168] *6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564-1565) < Özet-Transkripsiyon ve İndeks > I*, s. 319.
[1169] BOA, A.DVNSMHM.d 35, Hüküm 712.
[1170] BOA, A.DVNSMHM.d 39, Hüküm 262.
[1171] *"Üsküb kâdîsına hüküm ki Hâliyâ Üsküb Darb-hânesi'nün sâhıb-i ayârı darb-hânesinden Südde-i Sa'âdetüm'e gelen altun ve akçanun ekseri kalb çıkmağla sâhıb-i ayârı Südde-i Sa'âdetüm'e gelmesi lâzim olmağın buyurdum ki: Varıcak, bi'z-zât darb-hâneye varup ale'l-gafle sâhıb-i ayârun kat' itdüği altun ve akçadan birer mikdârın nümûne içün ele getürüp mezbûrı habsle çavuşuma koşup mu'accelen Südde-i Sa'âdetüm'e gönderesin. Bir sûreti dahı, vech-i meşrûh üzre Burusa kâdîsına. Bir sûreti dahı, vech-i*

görevli işçilerden bir kısmı, saray görevlisi Sinân Çavuş ve bölgenin önde gelenleri ile mahkemeye gelerek *"Etrâfda kallâblar çoğalup Novaberde ve Üsküb ve sâyir darb-hâneler sikkelerin itdürüp kalb akça işlerler, ad bizüm olur. Tâyife-i mezbûrenün kesretine sebeb ol asıl nâm ile ma'rûf olanlarun ba'zı tutıldukda inkâr iderler. Kimesne görmedin şehâdet idemezler, ancak işitmekledür. Şer'-ı şerîfe mürâca'at olundukda şâhid olmayup ve alâmetlerin dahı tağlarda ve derelerde saklarlar. El-ân âlât u esbâb ve niçe alâmâtla tutılan dahı inkâr ider. Şer'-ı şerîfle el virmeyüp kimesnenün hakkından gelinmemekle çoğalup; "Sâhıb-i ayârla üstâd iderler." diyü her zamânda azâb olunur. Eger bir zamânda hılâf-ı emr akçamuz zâhir oldı ise veyâhûd zâhir ola, cümlemüzi kırsunlar. Ol asıl nâm ile ele gelenlerün haklarından gelinsün."* şeklinde ifade vermişlerdir[1172]. Mahkemeye gelerek durumu izah edenlerin vurguladıkları nokta kalpazanların bu suçu işlerken onları kimselerin görmemesi, dolayısıyla şer'i hukuk için lazım olan şahitlik şartlarının sağlanamamasıdır. Kalpazanlık şüphesiyle yakalanan kimselerin ise suçlarını inkâr etmeleri ve haklarında şahit olmadığı için sertbest kaldıkları vurgulanmaktadır. Tüm bu sebeplerle kalpazanlığın önlenememesi bu suça meyledenlerin çoğalmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumun çözüme kavuşturulması için merkezden gönderilen hükümde Novabırda kadısına durumun gizli tutularak bölgede şüphe duyulan yerlerin aranması ve kalpazanların yakalanması emredilmiştir.

Kalpazanlığa mani olunması konusunda başta Novabırda kadısı olmak üzere bölgede maden işleriyle meşgul olan kimselerin sürekli teyakkuz hâlinde olduğu görülmektedir. 21 Muharrem 981 / 23 Mayıs 1573 tarihli hükümden Novabırda kadısının bölgesinde bulunan kalpazanları tespit ettiği ve bu kişilerin kürek cezasına çarptırılmak üzere İstanbul'a gönderildiği anlaşılmaktadır[1173]. 16 Şevvâl 987 / 6 Aralık 1579 tarihli bir diğer hükümde ise Üsküp ve Novabırda civarında gümüş arayıcısı olan Ali tarafından bir kısmı Müslüman bir kısmı gayrimüslim toplamda 10 kişinin kalpazan olduğu tespit edilmiş ve bu kişilerin İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir[1174].

Novabırda'da bulunan darphâne ile ilgili Evliya Çelebi *"...Sultân Murâd Hân-ı Râbi' asrında bu şehir içre darbhâne işleyüp "Azze nasrahu duribe Novaborda" deyü sîm-i hâlis akçesi olup hakîr çok mâlik olmuşdum, ammâ hâlâ darbhânesi mesdûd*

---

meşrûh üzre Srebreniçe kâdîsına. Bir sûreti dahı, vech-i meşrûh üzre Novaberde kâdîsına" 6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564-1565) < Özet-Transkripsiyon ve İndeks > I, ss. 94, 97.

[1172] *6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564-1565) < Özet-Transkripsiyon ve İndeks > I*, s. 291.

[1173] *"Noveberde kâdîsına hüküm ki Dergâh-ı Mu'allâ'ma sûret-i sicilleri gönderüp Yaylaniçe nam karyeden İsak Tedrikol ve Petreboyn ve Azkuytan Zipoko ve Mishan ve Yorki ve Zipokor Salm nam zımmiler kallaplar olduğun bildirmişsin mezkûrlar küreğe konulmasın emr idüp buyurdum ki: Mezkûrları mukayyed ve mahsûs yarar âdemlere koşup südde-i sa'âdet'üme gönderesin yollarda onat hıfz iddürüp gaybet ettirmekten hazer eyleyesin."* Rahman Şahin, *22 Numaralı Mühimme Defterinin (H. 981 / M. 1573) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-107)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2014, s. 58 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

[1174] *"Üsküb ve Novabırda ve Belasniçe kadîlarına hüküm ki Taht-ı kazanuzda gümüş arayıcı olan 'Ali gelüp taht-ı kazânuzda sâkin olan Nikola ve Eslüman ve Navmi ve Niyodmir Lökbek ve Miyan ve Selem nâm zımmîler ile Nubar oğlı Ömer ve Hacı Mehmed ve Rıdvân ve Tur 'Ali oğlı Ferruh nâm kimesne kallâbâd olup ellerinde ve evlerinde kallâblığa müteèallık âlât ü esbâb bulunup şerèle görülüp sicüll ü hüccet olduğı ièlâm eyledi. Zikr olunan kallâbâd ele getirülüp kallâblığa müteallık olan âlât ü esbâblarıyla Südde-i Saadet'üme gönderilmesin emridüp buyurdum ki: İlâ-ahîrihî şer'le sâbit ü zâhir olursa kayd ü bend ile yarâr âdemlere koşup Südde-i Saâdet'üme gönderesiz."* BOA, A.DVNSMHM.d 39, Hüküm 43.

olup…" ifadelerini kullanmaktadır[1175]. Bu ifadeden Novabırda darphânesinin XVII. yüzyılın ilk yarısında faaliyette olduğu, fakat ikinci yarısında kapandığı anlaşılmaktadır[1176].

Odun ve Kömür Vergisi

Madenlerden çıkartılan cevherin işlenerek saflaştırılması esnasında fırınlandığı ve bu aşamada odun - kömürün kullanıldığı bilinmektedir[1177]. Zikredilen işlemde oldukça fazla odun – kömüre ihtiyaç duyulurdu. Bu sebepten devlet madene yakın bazı köyleri tekâliften affederek karşılığında madenlere odun – kömür getirmek için tâyin ederdi[1178]. Vılçıtrın Sancağı tahrir defterlerinde *resm-i odun, resm-i hime, resm-i hatab* veya *resm-i heyzum* şeklinde kaydedilen **odun vergisi** ile sancak genelinde olmayıp sadece bazı yerlerde toplanan ve *resm-i kömür* veya *resm-i engişt* şeklinde kaydedilen **kömür vergisi**nin bölgede bulunan madencilik faaliyetleri kapsamında konulmuştur.

Vılçıtrın sancak kanunnamesinde odun vergisi ile ilgili *"... her müzevvecden ikişer akçe resm-i odun alınır ..."* şeklindeki kayıttan toplanan bu verginin hane başına alındığı anlaşılmaktadır. Tahrir defterlerine bakıldığında durumun aynen kanunnamede zikredildiği gibi olduğu, bir köyde odun vergisi miktarının hane sayısının iki katı olduğu görülmektedir. Burada zikredilen resm-i odun, Fatih Sultan Mehmed kanunnamesinde belirtilen raiyyet rüsûmu[1179] dâhilindeki yedi kulluk hizmetinden biri olan *"bir araba odun"* ile aynı vergi değildir. Vılçıtrın kanunnamesinde reayadan alınacak olan ispençe vergisinden çok sonra resm-i odun zikredilmektedir. Vılçıtrın Sancağı'nda toplanan odun vergisinin bir benzeri İskenderiye Sancağı'nda da vardı[1180]. Sancak genelinde toplanan odun resmi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 86: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Odun Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl)

Kazalar	**1477**	**1485**	**1526**	**1544**	**1569**
Vılçıtrın	8004	7482	9830	9.125	8515

[1175] Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, s. 315.

[1176] Saka, Evliya Çelebi'ye atıf yaparak Novabırda darphânesinde 100 kişinin çalıştığını ve burasının 20 yük akçe bedel ile iltizama verildiğini ileri sürmektedir. "*Nova Berde Darphânesi, 100 çalışan ile hizmet eder, 20 yük akçe karşılığında iltizama verilmiştir.* Hâlâ *3 kol gümüş damarı var. Yeraltından cevherini suçlular çıkarıp muaf ve müsellem reayalar cevheri temizleyip emine teslim ederler…"* Erdem Saka, "Nova Berde Gümüş Madenleri (1453-1600)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 4, S. 4 (2019), ss. 2343–44. Adı geçen kaynak incelendiğinde 100 adam ile 20 yük akçeye iltizam eden kişinin gümüş emini olduğu anlaşılmaktadır. *"Rûmeli eyâletinde Vuçitrin sancağı hâkinde mu'âf u müsellem gümüşhâne emîni hâkimdir. Yüz âdem ile hidmet edüp yigirmi yük akçe iltizâmdır. Anıniçün başka maktû'ü'[l]-kadem ve mefrûzü'l-kalem hükûmetdir."* Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, s. 315. *"Rûmeli eyâletinde Vılçıtrın sancağı hâkinde mu'âf u müsellem olup gümüşhâne emîni hâkimdir. Yüz âdem ile hidmet idüp yirmi yük akçeye iltizam eder. Hâlâ üç kol gümüş damarları var…."* Evliya Çelebi Mehmed Zıllî ibn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi V. Cilt*, s. 583. Zikredilen bilgilerin darphâneye yorulmasının yanlış anlaşılmadan kaynaklandığı düşünülmektedir.

[1177] Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 106.

[1178] Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 122.

[1179] Ayrıntılı bilgi için İnalcık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", ss. 31–65.

[1180] Barkan, *XV ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları (Kanunlar I)*, s. 291.

Priştine	17.749	17.223	17.279	23.595	14.188
Novabırda[1181]	3363	3546	10.854	8473	12.026
Belasniçe	-	-	1322	838	688
Toplam	**29.116**	**28.251**	**39.285**	**42.031**	**35.417**

Bölgede madencilikten demirciliğe birçok alanda kömür kullanımı oldukça yaygındır. Örneğin 1544 tarihli defterde kayıtlı *"samakov çarh 2 resm 80 resm-i kömür beher hane fi 6 hâsıl 48"* şeklindeki ifadeden Samako köyünden alınan kömür vergisinin samakov ile ilişkili olduğu ve her haneden altı akçe alındığı anlaşılmaktadır[1182]. Kömür vergisi sadece samakov olan yerlerden tahsil edilmemişti. Aynı tarihli defterde Miladkofça köyünde samakov olmamasına rağmen 35 akçe kömür vergisi alınmıştır[1183]. Kömür sadece demir döven samakovlarda değil aynı zamanda kalhanelerde de kullanılmıştır[1184]. Devlet kalhânelerin ve dökümhanelerin işletmesinin sürekliliği için civar köylere odun ve kömür vergisi tahmil etmiştir[1185]. Vılçıtrın Sancağı'nda oldukça yaygın olarak kullanılan kömür için bazı köylerdeki reayadan vergi tahsili yapılmıştı. Bu vergi en erken 1477 tarihli tahrir defterinde zikredilmekte ve sonrasındaki tüm defterlerde görülmektedir. Sancak genelinde toplanan kömür vergisi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 87: Vılçıtrın Sancağı'nda Toplanan Kömür Vergisi (XV ve XVI. Yüzyıl)

Kazalar	**1477**	**1485**	**1526**	**1544**	**1569**
Vılçıtrın	196	501	1500	2130	1194
Priştine	2561	1206	1904	1501	1079
Novabırda[1186]	957	892	2372	1745	1345
Belasniçe	-	-	1630	322	600
Toplam	**3714**	**2599**	**7406**	**5698**	**4218**

[1181] Novabırda kazasına ait XV. yüzyıl veriler sadece Topolniçe nahiyesinden ibaret olup kazanın tamamını göstermemektedir.
[1182] BOA, TT.d 244, s. 384.
[1183] BOA, TT.d 244, s. 466
[1184] "*... içerü kuyu içinde cevher üzerinde yakmak için kömür ve ağaç içün ve mezkûr kömürü ve ağacı yakan ve söyündüren kafirlere ulûfe...*". Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuku Tahlilleri (II. Bayezid Devri Kanunnameleri)*, ss. 533–37.
[1185] Anhegger, *Beitraege zur Geschischte des Bergbaus im Osmanischen Reich : I Europaeische Türkei, bd. 1-2*, s. 108; Rızaj, "Rudarı (Madendzıje) u Sistemu Privilegıja i Duznosti (Muaf ve Müsellem Reaya)", s. 228.
[1186] Novabırda kazasına ait XV. yüzyıl veriler sadece Topolniçe nahiyesinden ibaret olup kazanın tamamını göstermemektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM VAKIFLAR VE DİNİ YAPILAR

A. MÜSLÜMANLARA AİT VAKIFLAR VE YAPILAR

Vakıf Allah'ın rızasını kazanmak için bir kimsenin taşınır ya da taşınmaz durumdaki malını, halkın herhangi bir ihtiyacını karşılamak amacıyla bağışlamasına verilen addır[1187]. Vakfın temelinde yardımlaşma ve dayanışma duygusu yatar. Vakıflar sayesinde insanlar arasında sevgi ve saygı duyguları pekişmiş, sosyal huzur artmıştır[1188]. Vakıflar, İslam coğrafyasının her yerinde kurulmuştu ve toplumun bütün kesimleri, bütün katmanları, Müslüman, Hıristiyan ya da Yahudi bütün grupları tarafından kullanılmıştır[1189].

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet hizmetleri ile vakıf hizmetleri birbirine çok sıkı bir şekilde bağlıydı. Cami ve mescitlerle birlikte eğitim kurumlarının %99'u bir vakfa bağlı olduğu gibi beledî hizmetlern çoğunluğu da vakıflar vasıtasıyla yürütülmüştü. Osmanlı şehirlerindeki mahallelerin fiziki yapısı vakıflar tarafından şekillendirilmişti[1190]. Genellikle bir cami etrafında toplanmış olan medrese, bimarhane, şifahane, hamam ve kervansaray gibi tesisler şehrin çekirdeğini tesis etmekteydi. Özellikle Rumeli'de şehirlerin gelişiminde ve Türk iskânında önemli rol oynayan tekke ve zaviyeler, Osmanlı idarecilerinin temlik ettiği arazilerde kurulmuştu[1191]. Fetihlerin ilerlemesiyle birlikte kurulan vakıfların sayısı da artmış XVI. yüzyıl başlarında vakıflara tahsis edilen topraklar devlet arazisinin 1/5 seviyesine ulaşmıştı[1192].

Sultan I. Murad'ın Kosova savaşında şehit olması ve iç organlarının buraya defnedilmesinin yanı sıra devletin bu bölgeyi İslam beldesi yapmak için vermiş olduğu büyük uğraşlardan dolayı genelde Kosova, özelde Vılçıtrın Sancağı Osmanlı sultanları için ayrı bir önem arzetmiştir. Bölgenin imâr ve ihyasında hem padişahların hem de devlet yönetiminin çeşitli kademelerinde bulunan kişilerin kurduğu vakıflar önemli rol oynamıştır. Sancağa ait vakıf kayıtlarına sadece 1526, 1544 ve 1569 tarihli mufassal tahrir defterlerinde rastlanmaktadır. Bu bağlamda 1526 yılında ikisi Priştine'de, biri Trebçe'de, diğeri Vılçıtrın'da olmak üzere toplam dört adet cami vakfı vardı[1193]. 1544 tahririnde vakıfların sayısı ve niteliği değişmeyerek aynı kalmıştır[1194]. 1569 tarihinde ise sancak genelindeki vakıf kaydı 20'ye ulaşmıştır. Bu tahrirden önceki kayıtlar sadece cami vakfı

[1187] Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, C. 42, s. 479; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014, s. 33.

[1188] İsmail Kurt, "Vakıf Müessesesi, XV ve XVI. Asır Vakıfları", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1997, s. 507.

[1189] Yediyıldız, "Vakıf", s. 480.

[1190] İbrahim Sezgin, "Osmanlı Döneminde Delvine Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, S. 36 (2011), s. 2.

[1191] Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C. 2 (1942), s. 302.

[1192] Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Vakıflarının İdari-Mali Muhtariyeti Meselesi", *Türk Hukuk Tarihi Dergsi*, C. 1 (1944), s. 15.

[1193] BOA, TT.d 133, s. 598-599.

[1194] BOA, TT.d 234, s. 645.

ile ilgili iken 1569 tahririnde sancak genelinde mektep ve cüz tilaveti için kurulan çeşitli vakıfların kaydı vardır[1195].

1. Padişah Vakıfları

Selâtin vakıfları olarak da bilinen padişah vakıfları, beylikler zamanından başlayarak devletin siyasi ve mali gücüyle paralel bir şekilde gelişmişti[1196]. Fethedilen yeni yerlerin mamur hâle gelmesi için başta sultanlar olmak üzere çeşitli devlet adamları özellikle şehir merkezlerinde vakıflar kurmuştur[1197]. Vılçıtrın Sancağı dâhilinde bulunan Priştine, Vılçıtrın, Novabırda ve Trebçe gibi şehirler de tipik birer Osmanlı şehri olduğu için belirtilen durum zikredilen şehirlerdeki vakıflar için de geçerlidir.

Fatih Sultan Mehmed Han Vakfı

Fatih Sultan Mehmed, 1455'te Vılk-ili'ni fethettiğinde bölgedeki bazı şehirlere ismini taşıyan camiler yaptırmıştır. Bölgenin İslami kimlik kazanmasında oldukça önemli olan bu camilerin yanı sıra bazı mescitlerin de giderlerinin karşılanması amacıyla vakıf kurulduğu görülmektedir. Tahrir defterlerinde vakıf giderlerinin Novabırda ve Trebçe madeninden ve Novabırda darphânesinden finanse edildiği görülmektedir. 1526 ve 1544 tahrirlerinde Priştine'de bulunan Fatih Sultan Mehmed Han Câmi'[1198] ve Mescid-i Çarşı'nın[1199] yanı sıra Vılçıtrın'daki Câmi'-i Şerif'in[1200] imam-hatip ve müezzinlerinin yevmiyeleriyle birlikte cami ihtiyacı olan mum ve hasır giderleri bu vakıftan verilmiştir. Diğer cami ve mescit giderleri Novabırda madeni ve darphânesinden, Vılçıtrın'daki Câmi'-i Şerif giderleri ise Trebçe madeni mahsûlatından karşılanmıştır. Bu farklılığın coğrafi etkenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira Trebçe madeni Vılçıtrın şehrine Novabırda madeninden daha yakındı. 1569 tahririnde vakfın giderleri arasında Novabırda'da bulunan Câmi'-i Şerif, Mescid-i Şerif ve kale içindeki diğer Mescid-i Şerif'te görev yapan imam-hatiplerin ve müezzinlerin yevmiyeleri de bulunmaktadır[1201].

[1195] TKGM, TADB, TTd 201, v. 380/b – 382/b.

[1196] Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 10 (2008), s. 157.

[1197] Tahsin Özcan, "Osmanlı Şehirciliği ve Vakıflar", *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, ed. Erol Özvar, Arif Bilgin, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2008, s. 117.

[1198] *"Vakf-ı câmi'-i merhum Sultân Mehmed Han aleyhi'r-rahme ve'l-gufrân der nefs-i kazâ-i Priştine, be-cihet-i hitâbet ma'a imâmet fi-yevm 6 an-darphâne-i Novabırda, be-cihet-i mu'ezzin fi yevm 3 an-ma'den-i Novabırda mum ve hasır harcı dahi mu'ezzin ulûfesinden sarf olunur"* BOA, TT.d 133, s. 598; BOA, TT.d 234, s. 645.

[1199] "*Vakf-ı mescid-i Çarşu der-nefs-i kazâ-i Priştine merhum Sultân Mehmed Han aleyhi'r-rahme ve'l-gufrân bina etmiştir, be-cihet-i imâmet fi yevm 3 Novabırda madeninden alınur, be-cihet-i mu'ezzin fi 2 Novabırda darphânesinden alınur, mum ve hasır harcı mu'ezzin ulûfesinden alınur"* BOA, TT.d 133, s. 598; BOA, TT.d 234, s. 645.

[1200] *"Vakf-ı câmi'-i merhum Sultân Mehmed Han aleyhi'r-rahme ve'l-gufrân der nefs-i kazâ-i Vılçıtrın, be cihet-i hitâbet cami'-i mezkûr fi yevm 7 an-ma'den-i Trebçe, be-cihet-i imâmet-i cami'-i mezkûr fi yevm 3 an-ma'den-i Trebçe, be-cihet-i mu'ezzin fi yevm 2 an ma'den-i Trebçe."* BOA, TT.d 133, s. 598; BOA, TT.d 234, s. 645.

[1201] *"Vakf-ı câmi'-i şerîf Sultân Mehmed Han Gâzi der nefs-i kazâ-i Novabırda, cihet-i imâmet ve hitâbet fi yevm 10, an-mahsûlat-ı ma'den-i Novabırda, cihet-i mu'ezzin ve kayyım fi yevm 4 an-mahsûl-ı darphâne-i Novabırda"; "Vakf-ı mescid-i şerîf merhûm ve mağfûr-leh Sultân Mehmed Gâzi der kazâ-i mezbûr, cihet-i imâmet fi yevm 5 cihet-i mu'ezzin fi yevm 3 an-mahsûl-ı dârü'l-darb Novabırda"; "Vakf-ı mescid-i şerîf merhûm ve mağfûr-leh Sultân Mehmed Gâzi der kal'a-i Novabırda cihet-i imâmet fi yevm 4 an-mahsûl-ı dârü'l-darb Novabırda, cihet-i mu'ezzin fi yevm 3 an-mahsûl-ı cizye-i gebrân Novabırda"* TKGM, TADB, TTd 201, v. 380/b.

Tablo 88: Fatih Sultan Mehmed Han Vakfı Giderleri

Tarih	Cami-Mescit Adı	Bulunduğu Şehir	İmam-Hatip Yevmiyesi	Karşılanan Yer	Müezzin Yevmiyesi	Karşılanan Yer
1526[1202]	Fatih Sultan Mehmed Han Câmi‘	Priştine	6 akçe	Novabırda darphânesi	3 akçe (mum ve hasır harcı dahi müezzin ulufesinden sarf olunur)	Novabırda madeni
	Mescid-i Çarşı	Priştine	3 akçe	Novabırda madeni	2 akçe (mum ve hasır harcı dahi müezzin ulufesinden sarf olunur)	Novabırda darphânesi
	Fatih Sultan Mehmed Han Câmi‘	Vılçıtrın	İmam 3 akçe Hatip 7 akçe	Trebçe madeni	2 akçe + 2 akçe mum, yağ ve hasır harcı	Trebçe madeni
1544[1203]	Fatih Sultan Mehmed Han Câmi‘	Priştine	6 akçe	Novabırda darphânesi	3 akçe (mum ve hasır harcı dahi müezzin ulufesinden sarf olunur)	Novabırda madeni
	Mescid-i Çarşı	Priştine	3 akçe	Novabırda madeni	2 akçe (mum ve hasır harcı dahi müezzin ulufesinden sarf olunur)	Novabırda darphânesi
	Fatih Sultan Mehmed Han Câmi‘	Vılçıtrın	İmam 3 akçe Hatip 6 akçe	Trebçe madeni	2 akçe + 2 akçe mum, yağ ve hasır harcı	Trebçe madeni
1569[1204]	Câmi‘-i Şerif	Novabırda	10 akçe	Novabırda madeni	Müezzin ve kayyım 4 akçe	Novabırda darphânesi
	Mescid-i Şerif	Novabırda	5 akçe	Novabırda darphânesi	2 akçe	Novabırda darphânesi
	Mescid-i Şerif der-kala-i Novabırda	Novabırda	4 akçe	Novabırda darphânesi	3 akçe	Novabırda cizyesi
	Fatih Sultan Mehmed Han Câmi‘	Priştine	6 akçe	Novabırda darphânesi	4 akçe	Novabırda madeni
	Mescid-i Çarşı	Priştine	3 akçe	Novabırda madeni	3 akçe	Novabırda darphânesi

[1202] BOA, TT.d 133, s. 598-599.
[1203] BOA, TT.d 234, s. 645.
[1204] TKGM, TADB, TTd 201, v. 380/b.

	Fatih Sultan Mehmed Han Câmi‘	Vılçıtrın	5 akçe	Trebçe madeni	Müezzin 4 akçe Faraş 1 akçe	Trebçe madeni

1526 ve 1544 tahrirlerinde Priştine'de bulunan cami ve mescitlerin sergi ve aydınlatma giderleri müezzin yevmiyesinden karşılanmıştı, fakat aynı durum Vılçıtrın'da bulunan cami için geçerli değildir. 1526 tarihli tahrir defterine düşülen kayıttan Vılçıtrın'daki Fatih Sultan Mehmed Han Câmi‘'nin bu türden giderlerinin Sultan I. Selim beratıyla günlük iki akçe olarak Trebçe madenine tahmil edildiği anlaşılmaktadır[1205]. 1569 tahririnde Novabırda kalesi içerisinde bulunan mescitte vazifeli müezzinin yevmiyesi Novabırda cizyesinden karşılanmıştı. Yukarıdaki tabloya göre camilerdeki görevlilerin mescitlerdeki personelden daha çok yevmiye aldığı görülmektedir. Ayrıca 1569 tahririnde diğer camilerden farklı olarak Novabırda'daki Câmi‘-i Şerif'te bir kayyım, Vılçıtrın'daki Fatih Sultan Mehmed Han Câmi‘'nde bir ferraş görev yapmıştı.

Vılçıtrın Sancağı dâhilindeki maden ve diğer devlet gelirlerinin idaresi XVI. yüzyıl sonlarına doğru Üsküp nezaretine bağlanmıştı. Dolayısıyla tablo 88'de gösterilen cami ve mescitlerin giderleri ilerleyen süreçte Üsküp nezaretinden karşılanmıştır[1206].

Fatih Sultan Mehmed Han Camileri

- **Priştine**

Fatih Sultan Mehmed, Priştine şehir merkezinde kendi ismini taşıyan camisini 1461-1462 yılları arasında yaptırmıştı. Cami çeşitli tamiratlar geçirerek günümüze ulaşmıştır. Caminin girişinde talik hatla ve boya ile yazılmış olduğundan orijinalliğinden şüphe edilen[1207] bir tamir kitabesi bulunmaktadır[1208]. Bu kitabede yapının Sultan IV. Mehmed tarafından 1682-1683 tarihinde onarıldığı yazmaktadır[1209].

[1205] BOA, TT.d 133, s. 599.
[1206] Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, ss. 188-189.
[1207] Semavi Eyice, "Fâtih Camii", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, C. 12, s. 243.
[1208] Kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir: *" Heme ey Bâr-i Hüdâ iyle muammer, Tûl-i ömrüyle Muhammed Sultanı, Emr-i devletleri itdi ma'mur cami'-i bu'l-Feth Muhammed Sultanı, Mû'mine hemçu riyaz-ı cennet bahş-ı zevk eylemede ruhanî, Gördü bu hüsn-i hayrı Sa'di didi tarih dehserâd cumâ' namazı"*. Nimetullah Hafız, Mücahit Asım, "Priştine Kitabeleri", *ÇEVREN*, S. 15 (1977), s. 76.
[1209] Priştine'de bulunan Fatih Sultan Mehmed Han Câmi‘'nin geçirdiği diğer tamiratlarla ilgili. BOA, EV. MKT. 3083/32.

Fatih Sultan Mehmed Câmi‘ – Priştine (Mart-Haziran 2017 tarihinde yapılan ziyaret esnasında çekilmiştir)

Priştine şehir merkezinde Fatih Sultan Mehmed Han Câmi‘ yakınlarında kubbeli ve tek minareli bir cami daha vardır. Yapımına 1451 öncesinde başlanan, fakat dönemin siyasi gelişmeleri neticesinde inşası yarım kalan bu cami Fatih Sultan Mehmed tarafından ikmal edilmişti[1210]. Cami inşaatını başlatan Osmanlı sultanı konusunda müellifler arasında ihtilaf vardır. Ayverdi[1211] ve Asimov[1212] cami inşaatını başlatanın Sultan II. Murad olduğunu belirtirken, Kiel[1213], Konuk-İbrahimgil[1214] ve Vırmiça[1215] Sultan I. Bayezid olduğunu ileri sürmektedirler. Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan vakıflar için çeşitli arşivlerde yapılan araştırmalar sonucunda zikredilen camiye ait çok sayıda belgeye ulaşılmıştır. Belgelerin 1871-1872 tarihli olanlarında ufak değişikliklerle *"Priştine kasabasında cennet-mekân Sultan Murad Han-ı sânî ve Fatih Sultan Mehmed Han hazretlerinin ihyâ-kerdeleri olan iki adet câmi-i şerifin..."* ifadesi yer almaktadır[1216]. Adı geçen caminin XIX. yüzyılın sonlarındaki tamirine dair olan belgelerin hemen tamamında ise *"Cennet-mekân Hüdâvendigâr Gâzi tarafından başlanılıp cennet-mekân ebu'l-feth Sultan Mehmed Han hazretleri tarafından itmam olunarak"* ifadesi bulunmaktadır[1217].

[1210] BOA, EV. MKT. 2353/61.
[1211] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri III (Yugoslavya)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2000, s. 158.
[1212] Mücahit Asimov, "Kosova'da Esirgenmemiş Anıtlar", *ÇEVREN*, C. 3 (1974), s. 45.
[1213] Kiel, "Priştine", s. 347.
[1214] Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 493.
[1215] Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 215.
[1216] BOA, EV. MKT. 625/77; BOA, EV. MKT. 625/155; BOA, EV. MKT. 645/91; BOA, EV. MKT. 633/52.
[1217] BOA, EV. MKT. 2651/51; BOA, EV. MKT. 2353/61; BOA, EV. MKT. 2367/74; BOA, EV. MKT. 2592/44, BOA, EV. MKT. 2640/1; BOA, EV. MKT. 3083/32.

Bu ifade biraz farklılıkla cami duvarındaki tamir kitabesinde *"Gazi Hüdâvendigâr meşheden esasını va'z itdi ve Fatih Sultan Mehmed Han-ı sânî'nin ikmali iş bu cami-i kavâmi"* şeklinde tekrarlanmaktadır[1218]. Hem kitabe de hem de belgelerde geçen *Hüdâvendigâr Gâzi*'nin Sultan II. Murad olduğu açıktır. Ulaşılan bu sonuç Kamûsü'l-a'lâm'da geçen *"cevâmi'-i şerîfesinin üçü büyük olup biri Sultan Murad Han-ı sânî tarafından bed' ile Sultan Mehmed Han-ı sânî tarafından ikmâl..."* şeklindeki ifade ile teyit edilmektedir[1219]. Cami inşaatına 1439-1444 tarihleri arasında başlandığı düşünülmektedir. Zira bu tarih aralığında Priştine ve civarı doğrudan Osmanlı toprağı hâline gelmişti.

Sultan Murad Câmi' – Çarşı Câmi' - Priştine (Mart-Haziran 2017 tarihinde yapılan ziyaret esnasında çekilmiştir)

Zikredilen cami yapımı aşamasında geçirdiği bu süreçten dolayı halk arasında Sultan Murad Câmi', Küçük Fatih Câmi', Çarşı Câmi', Muradiye, Taş Câmi' veya Câmi'-i Sagir gibi çeşitli isimlerde anılmaktadır[1220]. Cami tahrir kayıtlarında ise "*mescid-i çarşı"* veya "*mescid-i çarşı / Câmi'-i cedid"* şeklinde geçmektedir. Tahrir defterlerine göre camide 1526'da imamlık yapan Mevlanâ Seyyid Halil'in bu vazifesini 1544 yılında da devam ettirdiği görülmektedir. Müezzinler ise her tahrirde değişmiş, 1526'da Emrullah, 1544'te Sofu, 1569'da ise Mustafa burada müezzinlik yapmıştır[1221].

Caminin inşa kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Ancak mihrap duvarı üzerinde iki kitabe bulunmaktadır. Birinci kitabede caminin Fatih Sultan Mehmed zamanında tamamlandığı ifade edilirken, ikinci kitabede ise caminin 1903-1904 yılları arasında

[1218] Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri III (Yugoslavya)*, s. 158; Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 494.
[1219] Şemseddin Sami, *Kamûsü'l-A'lâm Cilt II*, s. 1498.
[1220] Vırmiça, *Kosova Tekkeleri Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları*, s. 215; Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 493.
[1221] BOA, TT.d 133, s. 161; BOA, TT.d 234, s. 155; TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/b.

Sultan II. Abdülhamid tarafından onarımının yaptırıldığı belirtilmektedir[1222]. Bu tadilat esnasında son cemaat yeri dönemin mimari üslubuyla camiye eklenmiştir. Günümüzde tadilata muhtaç olan cami ibadete kapalıdır.

- **Novabırda**

Novabırda kalesi fethedildikten sonra şehre Türk-Müslüman iskânı yapılmıştır. İskân ettirilen Müslüman reayanın ibadeti için Sas kilisesi olarak bilinen St. Nicholas kilisesi 1466'da camiye dönüştürüldü. Novabırda iç kale surları yakınında yıkılmış bir kilise bulunmaktadır[1223]. Sütun başları ve kırmızı kesme taştan yapılmış ve bazı duvarları ayakta bulunan bu yapının batı cephesinde yer alan minare kaidesinin izleri hâlâ belirgin olarak durmaktadır. Tahrir defterlerinde *Câmi'-i Şerif* şeklinde geçen caminin burası olduğu düşünülmektedir. Camide imamlık yapan Mevlanâ Ebubekir'in görevini 1526'dan 1544'e kadar sürdürdüğü, 1569'da ise Seyyid Mehmed'in hatiplik, Seyyid İbrahim'in ise imamlık yaptığı tespit edilmiştir[1224]. Günümüzde yıkık durumda olan camiye ait herhangi bir kitabe bulunamamıştır[1225].

Novabırda şehrinde bu Câmi'-i Şerif'in dışında giderleri Fatih Sultan Mehmed vakfından karşılanan iki mescit daha vardı. Kayıtlardan açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki, bu mescitlerden bir tanesi kale içerisindedir[1226]. Günümüzde Novabırda kalesinde yapılan tadilat çalışmaları neticesinde kale içerisindeki mescidin kalıntılarına ulaşılmıştır. Kale içerisinde sura yakın bir konumda olan mescidin yan duvarları ve mihrabı hâlâ ayaktadır. Defterlerde kaydı geçen diğer mescidin yeri konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. 1569 tahririnde *Mescid-i Şerif* şeklinde geçen bu mescitler, XVII. yüzyılda *Fatih Sultan Mehmed Câmi'* adı ile anılmaya başlanmış[1227], böylelikle Novabırda'da Fatih Sultan Mehmed camilerinin sayısı üçe çıkmıştır.

- **Vılçıtrın**

Vılçıtrın şehrinde zikredilen Fatih Sultan Mehmed Han Câmi''nin 1526, 1544 ve 1569 tahrirlerinde ismi geçen Câmi'-i Şerif Mahallesi'nin merkezinde bulunan mabet olduğu düşünülmektedir. Bu cami fetihten hemen sonra inşa ettirilmiş olmalıdır[1228]. Tahrir defterlerinden bu camide 1544'de Mevlanâ Rüstem'in imamlık, 1569'da ise Hüseyin'in müezzinlik yaptığı tespit edilmiştir[1229]. 1660 yılında Vılçıtrın'a gelen Evliya

---

[1222] *"Velî-i nimet Gâzî Sultan Abdulhamid Han efendimizin devr-i saltanatında 1320'de inşa edilmiştir."* Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 494. Bu tamiratın hazırlıklarının 1895 yılı itibarıyla başladığı tespit edilmiştir. . BOA, EV. MKT. 2651/51.

[1223] Zdravkovic, Simic, "Manje Crkvene Gradevine i Zgrade iz Turskog Doba na Novom Brdu i u Okolini", s. 253.

[1224] BOA, TT.d 133, s. 13; BOA, TT.d 234, s. 15; TKGM, TADB, TTd 201, v. 6/a.

[1225] Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 279.

[1226] *"Vakf-ı mescid-i şerîf merhûm ve mağfûr-leh Sultân Mehmed Gâzi der kal'a-i Novabırda"* TKGM, TADB, TTd 201, v. 380/b.

[1227] BOA, D.AMH.d 25067, s. 2; Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, s. 188.

[1228] Fatih Sultan Mehmed Kosova bölgesini fethettikten sonra birçok yerde camiler yaptırmıştı. Vılçıtrın'daki bu cami de onlardan birisidir. Fatih Sultan Mehmed devrinde Kosova'da yaptırılan camilerle ilgili daha fazla bilgi için Muharem Cerabregu, "Development of Urbanization And Economic Activities in The Province of Kosova During The Ottoman Empire (1389 - 1912)", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 676.

[1229] BOA, TT.d 234, s. 214; TKGM, TADB, TTd 201, v. 217/a.

Çelebi çarşı içerisinde Hüdâvendigâr evkafı ve eski cami adında bir camiden bahsetmektedir[1230]. Zikredilen eski caminin Fatih Sultan Mehmed Han Câmi‘ olup olmadığı konusunda net bir bilgi yoktur. Masrafları ilerleyen dönemde Üsküp nezaretinden[1231] karşılanan bu cami XVIII. yüzyıl kayıtlarında da zikredilmektedir[1232]. Fakat günümüzde bahsi geçen camiden hiçbir iz kalmamıştır. Bu caminin 1761 yılında yıktırıldığı ve çıkan malzemeden Çarşı Câmi‘ inşa edildiği ileri sürülmektedir[1233]. Dolayısıyla caminin şekli ve konumu gibi bilgilere ulaşılamamıştır.

2. Ümera Vakıfları

İncelenen dönem içerisinde vakıflarla ilgili en ayrıntılı bilgi 1569 tarihli tahrir defterinde bulunmaktadır. Zikredilen deftere göre Vılçıtrın Sancağı’ndaki ümera vakıfları Yaralı Sinan Mescidi, Ali Bey Câmi‘ ve Mustafa Bey Vakfı’dır.

- **Ali Bey (Mirliva-i Vılçıtrın) Câmi‘ Vakfı**

1569 tahririnde geçen vakıf kaydına göre vakfın kurucusu Vılçıtrın sancakbeyi Ali Bey’dir. 23.500 akçelik gelire sahip olan bu vakıf, Ali Bey tarafından yaptırılan caminin giderleri için kurulmuştur. Kayıtlardan vakfın gelir kaleminin Prizren’de bir köhne hamam olduğu ve bu vakıftan caminin imam-hatibine beş akçe ve müezzinine iki akçe yevmiye bağlandığı anlaşılmaktadır. Bu camide 1544’de Mehmed b. İsmail, 1569’da ise Hacı Ali imamlık, İbrahim ise müezzinlik yapmıştır[1234]. Ayrıca vakfın mütevellisi de bulunup yevmiyesi bir akçedir[1235]. 1569 tarihinden önce Vılçıtrın’da sancakbeyliği yapmış kişiler arasında ismi Ali olan sadece iki bey vardı. Bunlardan ilki 1520 tarihinde sancakbeyi olan Ali Bey v. İskender Paşa’dır[1236]. Zikredilen Ali Bey’in 1536 tarihinde yeniden Vılçıtrın sancakbeyliğine getirildiği görülmektedir[1237]. Vılçıtrın Sancağı’nda beylik yapan ikinci Ali Bey ise 1544 tarihli tahrir defterinde kaydı geçen Vılçıtrın sancakbeyi Ali Bey’dir[1238].

Ali Bey Câmi‘ Vakfı’nın kaydına sadece 1569 tahririnde rastlanmakla birlikte caminin 1544 tarihinden önce yapıldığı bilinmektedir. 1544 tahririnde Vılçıtrın şehri mahallelerinden Hisar Mahallesi’nde sakin Mehmed b. İsmail için *“ cami-i imam-ı mescid-i Ali bey mirliva-i Vılçıtrın”* kaydı düşülmüştür[1239]. Bu kayıttan anlaşıldığına göre adı geçen vakfın kurucusu 1520 ve 1536 tarihlerinde Vılçıtrın Sancağı’nda beylik yapan Ali Bey v. İskender Paşa olmalıdır. Kayıtlarda Ali Bey tarafından yaptırılan caminin yeri bildirilmezken, bu caminin Vılçıtrın’da olması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim Vılçıtrın şehrinde benzer isimde bir cami vardır. Fakat günümüzde Gazi Ali Bey Câmi‘

[1230] Evliya Çelebi Mehmed Zıllî ibn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi V. Cilt*, s. 550; Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, s. 293.
[1231] Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, s. 188.
[1232] Tac, *Hurufât Defterlerine Döre Kosova Vilâyeti: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı*, s. 167.
[1233] Vırmiça, *Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 281.
[1234] BOA, TT.d 234, s. 214; TKGM, TADB, TTd 201, v. 217/a.
[1235] TKGM, TADB, TTd 201, v. 383/a.
[1236] BOA, TS.MA.d 2204, s. 24.
[1237] İnalcık, Bacque-Grammont, “Osmanlı Prosopografisi”, s. 17.
[1238] BOA, TT.d 234, s. 430.
[1239] BOA, TT.d 234, s. 214.

diye bilinen bu eserin sancakbeyi Ali Bey tarafından yaptırılan cami olup olmadığı konusunda net bir bilgi yoktur.

- **Mustafa Bey (Mirliva-i Vılçıtrın Sabık) Vakfı**

Vakfın kayıtları sadece 1569 tahririnde geçtiğinden ve kayıtta "sâbık" ifadesinin kullanılmasından dolayı zikredilen Mustafa Bey'in 1569'dan önceki bir tarihte Vılçıtrın sancakbeyliği yaptığı düşünülmektedir. Vakfın kurucusu Mustafa Bey'in 1569 öncesi hangi tarihler arası sancakbeyliği yaptığı tespit edilememiştir. Mustafa Bey tarafından kurulan 13.000 akçelik bu vakıftan cüz-guyân için üç akçe, vakfın mütevellisi için bir akçe yevmiye ödenmiştir[1240].

- **Yaralı Sinan Bey Miralay Mescidi Vakfı**

Bu vakıf 1526, 1544 ve 1569 tahrirlerinde Priştine şehrinde zikredilen Sinan Bey Mahallesi'nin merkezini oluşturan mescit için kurulmuştur. 1519 tahririnde 17.000 akçelik zeâmet tasarruf eden Sinan Bey, Vılçıtrın Sancağı'nda miralaylık yapmıştı[1241]. 1526 tahririndeki *"Çiftlik der-tasarruf-ı Sinan Bey Miralay, mezkûr fevt olup yerine oğlu tasarruf eder, mezkûr on beş yıllık hüccet ibraz eyledi."* kaydından Sinan Bey'in bu tarihten önce vefat ettiği anlaşılmaktadır[1242]. Priştine köyünde bir parça çayır, nerede olduğu kaydedilmeyen yedi bab dükkân ve İsvetle köyündeki iki bab âsiyâb vakfın gelirlerini oluşturmuştur. Vakıftan mescitte vazifeli imam için üç akçe, mütevelli için bir akçe yevmiye tahsis edilmişti. Mescitte görevli Mevlanâ Şemseddin'in 1526'dan 1544'e kadar imamlık yaptığı tespit edilmiştir[1243]. 1569 yılında mescidin müezzinliğini Salih b. Mehmed üzerinde olduğu görülmektedir[1244]. Sinan Bey'in Priştine'de sadece mescit inşa ettirmediği, aynı zamanda mescidi yakınında bir de çeşme yaptırdığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu çeşmenin tamir ve bakım masrafları da vakıf tarafından karşılanmıştır[1245].

[1240] TKGM, TADB, TTd 201, v. 383/a.
[1241] BOA, TT.d 977, s. 12.
[1242] BOA, TT.d 133, s. 262.
[1243] BOA, TT.d 133, s. 161; BOA,TT.d 234, s. 155.
[1244] TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/b.
[1245] TKGM, TADB, TTd 201, v. 382/b.

Yaralı Sinan Bey Miralay Mescidi - Priştine
(Mart-Haziran 2017 tarihinde yapılan ziyaret esnasında çekilmiştir)

3. Şahıs Vakıfları

- **Sinan Ağa Câmi‘ Vakfı**

Bu vakfın kaydına 1526, 1544 ve 1569 tahrir defterlerinde rastlanmaktadır. Dolayısıyla Sinan Ağa Câmi‘’nin ve vakfının 1526 öncesinde kurulduğu düşünülmektedir. Trebçe’de inşa edilmiş olan Sinan Ağa Câmi‘’nin masrafları için kurulan vakfın gelirleri Trebçe şehrinde 10, kervansarayında yedi dükkân ile biri Trebçe’de diğeri Kratova’da iki hamamdan ibaretti. Yer isimlerinden hareketle vakfın kurucusunun madencilikle iştigal ettiği düşünülmektedir. Vakfın gelirleri arasında yeri belli olmayan eski bir dükkân daha zikredilmektedir. Trebçe şehrindeki dükkânlar aylık 12, kervansarayındaki dükkânlar ise 14 akçe kira getirisine sahipti. Ayrıca Trebçe’de bulunan hamamın yıllık 1800, Kratova’dakinin 1400 akçe geliri vardı[1246].

Vakfın giderleri ise hatip, müezzin ve mütevelli yevmiyelerinden ibaretti. Bu bağlamda hatibe yedi, müezzine üç ve mütevelliye altı akçe yevmiye ödenmiştir. Camide imamlık yapan Mevlanâ Mehmed ile müezzin Abdi b. Sadi’nin vazifelerini 1526 öncesinden 1544 sonrasına kadar yaptıkları belirlenmiştir[1247]. 1569 tahririnde ise müezzinliğin Musa b. Ferhad tarafından icra edildiği görülmektedir[1248]. Yıllık gelirleri

[1246] BOA, TT.d 167, s. 339; BOA, TT.d 133, s. 645.
[1247] BOA, TT.d 133, s. 125; BOA,TT.d 234, s. 118.
[1248] TKGM, TADB, TTd 201, v. 112/a.

toplamı 5816 akçe olan vakfın giderleri ise 5760 akçedir[1249]. Kayıtlarına XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden ulaşılan bu vakıf ve cami günümüze ulaşmamıştır.

- **Müezzin Hoca Vakfı**

Vakfiyesindeki ismi Mevlânâ Muslihiddin bin Abdulgânî bi-müezzin Hoca el-Ma'denî olan[1250] Müezzin Hoca, Üsküp merkezli olmak üzere[1251] Kosova bölgesinde çeşitli hayratlar bina ettirmiş ve bu hayratlarının giderlerini vakfından karşılamıştı. Yaptırmış olduğu vakıf eserleri sayesinde Kosova bölgesine ait birçok belgede ismi geçmektedir. Bu doğrultuda 1569 tarihli Vılçıtrın Sancağı tahrir defterinde de Müezzin Hoca Vakfı'na dair kayıtlar vardır. Kayda göre Müezzin Hoca 20 dükkân, bir harap kervansaray ve bir köhne ahırı vakfetmişti[1252]. Zikredilen kayıtta Müezzin Hoca için "merhum" denilmektedir, bu ifadeden Müezzin Hoca'nın 1569 tarihinden önce vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Müezzin Hoca vakfına ait ikisi Makedonya Devlet Arşivi'nde, biri Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde olmak üzere toplam üç vakfiye mevcuttur[1253]. Ankara'da bulunan vakfiyeye göre Trebçe'de inşa edilen mescitte sabah, akşam ve yatsı namazları kılınmaktadır. Vakıftan bu mescitte görevli imam için dört, müezzin için bir, sergi ve aydınlatma masrafları için yarım dirhem ayrılmıştır[1254]. Mescitte 1526'da Mevlanâ Alâeddin, 1544'te ise Mevlanâ Mehmed imamlık yapmıştır. Müezzinlik ise belirtilen tarih aralığında Hasan b. Abdullah tarafından icra edilmiştir[1255].

[1249] BOA, TT.d 133, s. 645.
[1250] Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri III (Yugoslavya)*, s. 261.
[1251] İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 102.
[1252] TKGM, TADB, TTd 201, v. 383/b.
[1253] Eyüp Kul, "Muslihiddin Bin Abdulgani (Müezzin Hoca) Vakfı", *Waqf İnstitution in Balkans Territory*, Tiran, 2018, Yayımlanacak Bildiri.
[1254] VGMA, 632-495-209. Ayverdi, mescitte vazifeli imama dört, müezzine sekiz dirhem verildiğini belirtmektedir. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri III (Yugoslavya)*, s. 222. Fakat vakfiyede müezzin için ödenen miktar "*…ve dirhemen vâhid el-müezzin…* " şeklinde ifade edilmektedir.
[1255] BOA, TT.d 133, s. 125; BOA, TT.d 234, s. 118.

Müezzin Hoca Mescidi – Trebçe (Agron İslami Özel Koleksiyonu)

1526, 1544 ve 1569 tahrirlerinde Trebçe şehrinde Mevlânâ Müezzin Mahallesi bulunmaktadır[1256]. Müezzin Hoca tarafından yaptırılan mescidin bu mahallede olduğu aşikârdır. Tahrir defterinde vakfedilen kervansaray ve dükkânların yeri belirtilmemiştir[1257]. Ancak vakfiyeden anlaşıldığına göre kervansaray ve dükkânlar Trebçe şehrinde, yaptırılan mescidin yakınındadır[1258].

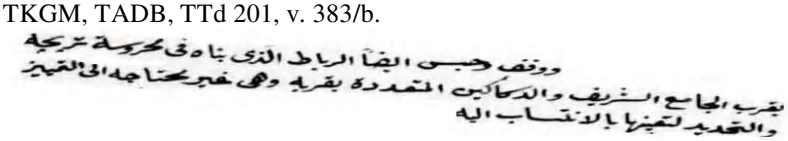
Günümüzde vakfedilen kervansaraydan geriye hiçbir iz kalmamıştır, mescit ise harap olmuş ve yıkılmış vaziyettedir. Bu iki yapının XVII. yüzyıl sonunda yaşanan Osmanlı – Avusturya savaşları esnasında yıkıldığı tahmin edilmektedir[1259].

1569 tahririnde Priştine'deki Sultan Mehmed Han Gazi Mahallesi'nde meskûn Mahmud Dede için *"şeyh-i zaviye-i Hoca Müezzin"* kaydı düşülmüştür[1260]. Bu kayıttan yukarıda zikredilen mabetler haricinde Müezzin Hoca'nın Priştine'de bir de zaviyesinin olduğu anlaşılmaktadır. Aynı mahallede 1526 tahririnde Muslihiddin'in[1261], 1544 tahririnde ise Hüseyin b. Şeyh Muslihiddin'in[1262] *"şeyh"* unvanıyla kaydedildiği görülmektedir. Şeyh Muslihiddin'den sonra yerine gelen Şeyh Hüseyin'in Muslihiddin'in

---

[1256] Müezzin Hoca'nın oğullarından Emir bu mahallede, Veli ise Hacı Hüseyin Mahallesi'nde meskûndu.*"Mahalle-i Müezzin Hoca tâbi' Trebçe, Emir b. Hoca Müezzin el-ma'denî", "Mahalle-i Hacı Hüsam (Hüseyin), Veli b. Müezzin Hoca el-ma'denî".* TKGM, TADB, TTd 201, v. 112/a-112/b.

[1257] TKGM, TADB, TTd 201, v. 383/b.

[1258]
, VGMA, 632-495-209.

[1259] Hasan Kaleshi, *Dokumentet Me Te Vjetra Te Vakefeve Ne Gjuhen Arabe Ne Jugosllavi*, *Rexhepi, İsmail*, Prishtine: Dituria İslame, 2002, s. 304 Not 60.

[1260] TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/a.

[1261] BOA, TT.d 133, s. 161.

[1262] BOA, TT.d 234, s. 155.

oğlu olduğu tahmin edilmektedir. Şeyh Muslihiddin'in diğer oğlu İbrahim yine Priştine'de Mescid-i Hasan Emin Mahallesi'nde meskûndu[1263].

1544 tahririnde şeyh olan Hüseyin için ayrıca "madenî" kaydı düşülmüştür[1264]. Belirtilen madenî ifadesi zaviyenin Müezzin Hoca ile irtibatlı olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir.

- **Nazır Mehmed Çelebi Mescidi Vakfı**

Bu vakıf Nazır Mehmed Çelebi tarafından adını taşıyan mescidinin giderleri için kurulmuştur. Vakfın tek geliri Morova suyu üzerindeki iki bab değirmendi. Değirmenden elde edilen gelirle mescidin imamına iki akçe, müezzinine bir akçe yevmiye verilmişti. Ayrıca vakfın 10.000 akçesinin olduğu fakat bu miktarın 4400 akçesinin mütevelli elinde zayi olduğu deftere düşülen kayıttan anlaşılmaktadır[1265]. Zikrolunan mabedin nerede olduğu konusunda net bir bilgi olmamakla birlikte vakfın defterdeki kayıt sırasına göre Novabırda'da olduğu tahmin edilmektedir.

- **Süleyman Çelebi Mescidi Vakfı**

Süleyman Çelebi Mescidi giderleri için kurulmuştur. Vakfın geliri beş bab dükkân kirasından ibaretti. Bu dükkânlar günde toplam 12 akçe gelir getirmekteydi. Bu vakıftan mescitte görevli imama ve müezzine üçer akçe yevmiye bağlanmıştı. Artan miktar ile Hz. Muhammed ruhuna haftada bir hatim okunması şart koşulmuştu[1266]. Süleyman Çelebi Mescidi'nin yeri de yukarıda zikredilen Nazır Mehmed Çelebi Mescidi gibi bilinmemektedir. Ancak vakfın defterdeki kayıt sırasına göre Novabırda'da olduğu tahmin edilmektedir.

- **Hürrem Çavuş Mescidi Vakfı**

Vılçıtrın şehrinde Hürrem Çavuş Mahallesi'nde aynı isimli mescidinin giderleri için kurulan vakıf 57.000 akçelik bir vakıftı. Hürrem Çavuş Mahallesi'nin kaydına sadece 1569 tahririnde rastlanmasından dolayı bu mahallenin ve mescidin 1544'ten sonra kurulduğu düşünülmektedir. Bu durum neticesinde zikredilen vakfın kaydı da sadece 1569 tahririnde geçmektedir. Tahrir defterindeki kayıtta vakfın gelirleri hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Vakfın giderleri ise imamet ile muallim sekiz, müezzin üç, aşr-guyân ile cüz-guyân ikişer akçeydi[1267]. Tahrirdeki bu kayıtlardan mescitte vazifeli imamın eğiticilik vasfı taşıdığı ve aşr ile cüz okunması için vakıftan günlük dört akçe ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır. Mescitte görevli imam ve müezzin ile vakfın mütevellisi Hürrem Çavuş Mahallesi'nde meskûndu[1268]. Mescitten günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

- **Yusuf Çelebi Mescidi Vakfı**

[1263] TKGM, TADB, TTd 201, v. 300/b.
[1264] BOA, TT.d 234, s. 155.
[1265] TKGM, TADB, TTd 201, v. 381/a.
[1266] TKGM, TADB, TTd 201, v. 381/a.
[1267] TKGM, TADB, TTd 201, v. 383/a.
[1268] "*Mehmed, İmam-ı mescid-i mahalle-i mezbûr, Osman Hoca, müezzin-i mescid-i mezbûr, Memi mütevelli-i mescid-i Hürrem Çavuş"* TKGM, TADB, TTd 201, v. 229/b.

Bu vakıf Priştine'deki Yusuf Çelebi Mahallesi'ndeki mescidinin giderlerinin karşılanması için kurulmuştu. Zikredilen Yusuf Çelebi Mahallesi ve vakfı kaydına ilk kez 1569 tahririnde rastlanmaktadır[1269]. Bu sebepten buradaki vakfın ve mescidin bu tarihten biraz önce kurulduğu düşünülmektedir. 26.000 akçelik bu vakıftan mescitte görevli imam için üç, müezzin için iki akçe yevmiye tahsis edilmiştir. Mescidin müezzini ayrıca cüz okumakla vazifelendirilmişti ve bu hizmeti karşılığında vakıftan günlük bir akçe daha alırdı[1270]. Bu mescitte 1569 tarihinde Hüsam Halife'nin imamlık, Mahmud b. Hamza'nın ise müezzinlik yaptığı tespit edilmiştir[1271]. Vakfın varlığını XIX. yüzyılın ikinci yarısında da sürdürdüğü bilinmektedir[1272].

Zikredilen mescit sonradan bir minare eklenerek camiye dönüştürülmüştür. Cami "Pozderka" adlı semtte yer aldığı için halk arasında bu camiye Pozderka Câmi' de denilmektedir[1273]. Dikdörtgen planlı olan cami 1995 yılında geçirdiği tadilatla bugünkü görünümüne kavuşmuştur[1274].

- **Hacı Timurhan Mescidi Vakfı**

1569 tahririnde kaydına rastlanan bu vakfın mescidinin Vılçıtrın'da olduğu düşünülmektedir. Zira mescitte vazifeli imam ve müezzin Doğancı Mahallesi'nde meskûndu[1275]. 27.500 akçelik vakfın gelirleri arasında sekiz dükkân vardı, fakat bu dükkânların nerede olduğu kaydedilmemiştir. Vakıftan mescitte görevli imam için dört akçe, müezzin için iki akçe, mütevelli için bir akçe yevmiye ödemesi yapılırdı[1276]. Yevmiye kaydında ki *"cihet-i imamet ma'a mu'allim"* şeklindeki ifadeden imamın aynı zamanda muallimlik yaptığı anlaşılmaktadır. 1569 tahririnde mescidin imamı Sinan Hoca ile müezzini Ali Hoca'nın Doğancı mahallesinde meskûn olduğu görülmektedir[1277].

- **Hacı Emin Mescidi Vakfı**

4000 akçelik bir para vakıf olan Hacı Emin Mescidi Vakfı, Yanova şehrindeki aynı isimli mescidin giderleri için kurulmuştur. Kayıtlarda vakfın gelirine dair hiçbir bilgi yoktur. Bu vakıftan mescitte görevli imama 1,5 akçe yevmiye verilmişti[1278].

- **Hacı Muslihiddin Mektebi Vakfı**

Vakfın nerede kurulduğu kayıtlarda belirtilmese de tahrir defterindeki sıralamaya göre Vılçıtrın'da olduğu düşünülmektedir. Zira vakfın kaydedildiği yıl olan 1569'da Vılçıtrın'da Câmi'-i Şerif ve Doğancı mahallelerinde iki muallim meskûndu. 33.000 akçelik bu vakfa bir kıta bağ bağışlanmıştı. Vakıftan muallim için üç akçe, mütevelli için

---

[1269] Belirtilen vakfın sonraki dönemlerdeki kaydı için VGMA, DEFTER.00757, s. 34.
[1270] TKGM, TADB, TTd 201, v. 382/b.
[1271] TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/b.
[1272] BOA, EV. MH. 1228/19.
[1273] Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 236.
[1274] Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 514.
[1275] *"Sinan Hoca, imam-ı mescid-i Hacı Timurhan, Ali Hoca, müezzin-i mescid-i m."* TKGM, TADB, TTd 201, v. 218/a.
[1276] TKGM, TADB, TTd 201, v. 383/a.
[1277] TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/b.
[1278] TKGM, TADB, TTd 201, v. 382/b.

bir akçe yevmiye verilmişti. Vakıf her ne kadar mektep masrafları için kurulsa da vakfın giderleri arasında cüz-guyân için üç akçe yevmiye olduğu da görülmektedir[1279].

- **Seyyid Muslihiddin el-Karamanî Vakfı**

Cüz tilaveti ve sıbyan talimi için kurulan bu vakfın yeri belirtilmese de tahrir defterindeki sıralamasından ve akaratının bir kısmının Novabırda'da olmasından dolayı Novabırda şehrinde olduğu düşünülmektedir. 10.600 akçelik vakfın gelirleri arasında Jegra köyünde iki bab âsiyâb ve Novabırda çarşısında iki bab dükkân vardı. Vakıftan muallim için üç akçe, mütevelli için bir akçe ve günde iki adet cüz okunması için iki akçe yevmiye verilmiştir. Cüz okuma vazifesi muallime aitti. Ayrıca Novabırda kalesinde bulunan mescidin mum masraflarının da buradan karşılandığı vakıf kaydından anlaşılmaktadır[1280].

- **Hacı Alâeddin Vakfı**

Vakıf aynı ismi taşıyan mescit ve mektep giderleri için kurulmuştu. Vakıf kaydında nerede kurulduğu belirtilmese de tahrir defterindeki sıralamasından ve aynı ismi taşıyan mescidin görevlilerinin Vılçıtrın'da meskûn olmasından[1281] bu vakfın Vılçıtrın'da olduğu ve mektep ile mescit binalarının aynı olduğu düşünülmektedir. 1569 tahririne göre mescitte vazifeli imam Mahmud Hoca, Vılçıtrın'daki Zağanos Mahallesi'nde, müezzin Mustafa ise Kadı Mahallesi'nde ikamet etmişti[1282]. 28.000 akçelik bu vakıftan imam üç, muallim iki, müezzin iki ve mütevelli bir akçe yevmiye almıştır[1283]. Zikredilen mescit ve mektep günümüze ulaşmamıştır.

- **Hatîme Hatun Vakfı**

Sadece 1569 tahririnde geçen ve hakkında çok az bilgi olan vakfın defterdeki sıralamasından Priştine'de kurulduğu tahmin edilmektedir. 12.000 akçelik bu vakıf diğer vakıflardan farklı olarak sadece sıbyan talimi için kurulmuştu ve vakfın tek gideri de muallim için ödenen üç akçe yevmiyeydi[1284].

Cami ve mescit vakıflarından başka Vılçıtrın Sancağı dâhilinde bulunan bazı vakıfların sadece cüz tilaveti için kurulduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde kişiler kendi veya başkasının ruhu için cüz'i şerif tilâvet edilmesini isteyebilmekte ve herhangi bir geliri bu amaçla vakfedebilmekteydiler. Bu durum hem Ebussuud Efendi[1285], hem de İbn Kemal fetvalarında geçmektedir[1286]. Vılçıtrın Sancağı dâhilinde de cüz tilâveti için

---

[1279] TKGM, TADB, TTd 201, v. 383/a.
[1280] TKGM, TADB, TTd 201, v. 380/b.
[1281] *Mahmud b. Hoca el-imam Mahalle-i Zağanos, Mustafa el-müezzin Mahalle-i Kadı.* TKGM, TADB, TTd 201, v. 217/a-b.
[1282] *"Mahmud Hoca, imam-ı mescid-i Hacı Alaeddin"* TKGM, TADB, TTd 201, v. 217/b; *"Mustafa, müezzin-i mescid-i Hacı Alaeddin"* TKGM, TADB, TTd 201, v. 217/a.
[1283] TKGM, TADB, TTd 201, v. 383/a.
[1284] TKGM, TADB, TTd 201, v. 382/b.
[1285] M. Ertuğrul Düzdağ, *Kanunî Devri Şeyhülislâmı Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s. 91.
[1286] Ahmet İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011, ss. 78, 166.

vakıfların kurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda kurulan vakıflar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 89: Vılçıtrın Sancağı'nda Cüz Tilâveti İçin Kurulmuş Vakıflar

Adı	**Bulunduğu Yer**	**Miktarı**	**Şartı**	**Geliri**	**Gideri**
Merhum Hacı Mehmed Çelebi Vakfı[1287]	Novabırda Çarşısı	60.000	*"Eczânın bir kısmı Novabırda'da Fatih Sultan Mehmed Han câmi' imamına, bir kısmı Niş kazâsında bulunan Meduge? nam kasaba câmi'si imamına meşrûttur."*	Novabırda'da 1 ev	--
Merhum Paşa Hatunu Sultan Vakfı[1288]	--	3000	*"Mehmed Çelebi mescidi imamına meşrûttur."*	--	Fi yevm 1
Merhum Arnavud Ali Vakfı[1289]	--	12.000	*"Süleyman Çelebi mescidinde tilâvet cüz'ine ta'yîn olunmuştur."*	--	--
Merhum Hümâyûnşah Hatun Vakfı[1290]	--	4000	*"Novabırda câmi'nde hatip Ebubekire bade evladına meşrutdur ki sahib-i vakf içün cüz tilâvet eyleye."*	--	--
Muhzır Ali Vakfı[1291]	--	7500	*"Vâkıf-ı mezbûrun köylüsü Halil Çelebiye ba'de evlâdına meşrûttur."*	--	Fi yevm 1 Cihet-i tevliyet fi yevm 1
Merhum Sarraf Ali Vakfı[1292]	--	500	--	--	Fi yevm 2
Merhum Mustafa Vakfı[1293]	--	6000	--	--	Fi yevm 2
Merhum Meremmetçi? İlyas Vakfı[1294]	--	3000	*"Mescid-i Süleyman Çelebi imamına meşrûttur."*	--	Fi yevm 1
Hacı Emin Vâlidesi Merhum Hatun Vakfı[1295]	Yanova	4000	--	--	--

[1287] TKGM, TADB, TTd 201, v. 380/b.
[1288] TKGM, TADB, TTd 201, v. 381/a.
[1289] TKGM, TADB, TTd 201, v. 381/a.
[1290] TKGM, TADB, TTd 201, v. 381/a. Bu vakıfla ilgili mevcut bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu sebepten zikredilen Hümâyûnşah Hatun'un kim olduğu veya bu vakfın Üsküp'de bulunan Hümâyûn Hatun Vakfı ile ilişkili olup olmadığı tespit edilememiştir. Üsküp'deki Hümâyûn Hatun Vakfı ile ilgili ayrıntılı bilgi için İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, s. 72; Reyhan Şahin Allahverdi, "II. Bayezid'in Kızı Hümaşah Sultan Vakıfları", ***Balkan Tarihi Cilt II***, ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, ss. 261–84.
[1291] TKGM, TADB, TTd 201, v. 381/a.
[1292] TKGM, TADB, TTd 201, v. 381/a.
[1293] TKGM, TADB, TTd 201, v. 381/a.
[1294] TKGM, TADB, TTd 201, v. 381/a.
[1295] TKGM, TADB, TTd 201, v. 382/b.

Tablo 89'da görüldüğü üzere sadece cüz tilaveti için kurulmuş dokuz adet vakıf vardı. Bu vakıflardan büyük çoğunluğu cüz okuma hizmetini kimin yapacağını belirtilmişti, fakat bu hizmetten mesul kişilerin belirtilmediği vakıflarda mevcuttur. Bu kapsamda bakıldığında merhum Sarraf Ali, merhum Mustafa ve Hacı Emin Vâlidesi merhum Hatun vakıflarında cüz tilavetini kimin yapacağı belirtilmemiştir. Genel olarak bakıldığında cüz tilaveti için ödenen para oldukça düşüktü ve günlük bir iki akçe arasında değişmiştir. Vakıf sahipleri arasında kadınların da olduğu ve genellikle kimin validesi veya hatunu ise onun ismiyle anıldığı görülmektedir.

Diğer Cami ve Mescitler

- **Mehmed Bey Mescidi (Demirciler Câmi' - Priştine)**

Mescit ilk olarak 1544 tahririnde Priştine'de Müslüman mahalleleri arasında zikredilen Mescid-i Mehmed Bey Mahallesi'nin merkezinde bulunmaktadır[1296]. Belirtilen mahallenin bu mescit etrafında genişlediği düşünülmektedir. Mahallenin ismi 1526 tahririnde zikredilmediği için mescidin 1526-1544 arasında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Tahrir defterlerinde mescide ait bir vakıf kaydı bulunmasa da arşivlerde bulunan çok sayıdaki vesikadan vakfının olduğu anlaşılmaktadır[1297]. 1544 tarihinde mescidin imamı Mustafa b. Halil'dir[1298].

Mahallenin merkezini oluşturan Mehmed Bey Mescidi, 1989 yılına kadar varlığını korumuştur. Bu tarihten önce belirli bir müddet depo olarak kullanılan caminin kiremit çatılı ve basit bir bina olduğu ileri sürülmektedir[1299]. 1989 yılında Priştine İslam Birliği'nin almış olduğu bir kararla mescit temellerine kadar yıkıldıktan sonra 1990 yılında yeniden inşa edilmiştir. Bugün Mehmed Bey mescidi yerine yapılan yeni cami belgelerde Mehmed Bey Câmi' olarak geçse de halk arasında Demirciler Câmi', Kandilli Câmi' gibi isimlerle anılmaktadır.

- **Emin Alâeddin Mescidi (Priştine)**

Mescit, Priştine'de bulunan Müslüman mahallelerinden Emin Alâeddin Mahallesi'nin çekirdeğini oluşturmaktadır[1300]. Kayıtlara ilk kez 1544 tahririnde geçen bu mahallenin mescidinin yukarıda zikredilen Mehmed Bey Mescidi gibi 1526-1544 arasında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Mescide ait çeşitli vesikalardan bir vakfının olduğu bilinmektedir[1301]. Mescidin imamlık vazifesini 1544'te Mehmed b. Muslihiddin, 1569'da ise İbrahim Halife icra etmişti[1302].

[1296] BOA, TT.d 234, s. 156.
[1297] *" ... Priştine'de vâki merhum Mehmed Bey cami-i şerifi vakfından alınmak üzere ... "* . BOA, EV. MKT. EVM. 16/121. Ayrıca . VGMA, DEFTER. 1161, s. 33-34; BOA, EV. MKT. CHT. 709/40; BOA, EV. MKT. CHT. 1659/88.
[1298] BOA, TT.d 234, s. 156.
[1299] Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 245.
[1300] BOA, TT.d 234, s. 157.
[1301] *" ... Priştine kasabasında vâki ashâb-ı hayrâttan Alaeddin mescid-i şerifi vakfından alınmak üzere ... "* BOA, EV. MH. 1213/3; BOA, EV. MKT. 916/34.
[1302] BOA, TT.d 234, s. 157; TKGM, TADB, TTd 201, v. 299/b.

Mescidin adı tahrir defterlerinde açık bir şekilde Emin Alâeddin diye yazılmasına rağmen burası günümüzde Emir Alâeddin Câmi‘ diye bilinmektedir[1303]. Asli fonksiyonunu günümüzde de devam ettiren yapıya sonradan bir minare eklenmiş ve camiye çevrilmiştir[1304]. Bugün hâlâ ayakta olan mescidin kitabesi yoktur. Fakat Vırmiça, eserinde caminin banisi olan Emin Alâeddin'e ait olduğu ileri sürülen bir mezar taşı yazıtı vermiştir[1305]. Zikredilen kabir ve mezar taşı bugün mevcut değildir.

- **Yunus Kadı Câmi‘ (Priştine)**

Priştine'deki Yunus Kadı Mahallesi'nde bulunan bu caminin kaydına en erken 1569 tahririnde rastlanmaktadır. Bu tarihte Yunus Kadı Mahallesi'ndeki sakinlerden Kurd b. Ali mescidin müezzinliğini yapmıştır[1306]. Priştine'de bulunan camilerin çoğu mescit olarak inşa edildikten sonra minare eklenmesi ile camiye çevrilirken bu mabet doğrudan cami olarak inşa edilmiştir. Kareye yakın bir planı olan cami tek kubbeli ve minareli yapıdaydı. Banisi Yunus Kadı olan caminin vakfının olduğu bilinmektedir[1307]. Günümüzde Hasan Bey Câmi‘ ile komşu olması gereken bu cami 1954 yılına kadar varlığını sürdürmüştü. Bu eser hemen yanı başına inşa edilen bir otel sebebi ile Priştine belediyesinin almış olduğu kararla yıkılmıştır[1308]. Cami yıkıldıktan sonra kitabesi bir şekilde Ramazan Çavuş Câmi‘'nin duvarına koyulmuş ve sonradan kitabenin okunmasıyla Ramazan Çavuş Câmi‘'ne ait olmadığı anlaşılmıştır. Kitabeye göre caminin yapılış tarihi 1553-1554 yılıdır[1309].

- **Hasan Emin Mescidi (Priştine)**

Priştine şehir merkezinde yer alan bu mescide ait bilgilere ilk kez 1569 tahriri ile rastlanmaktadır[1310]. Dolayısıyla bu mescidin 1544-1569 arasında yaptırıldığı düşünülmektedir. Tahrir defterlerinde kayıtlı olmasa da mescide ait bir vakfın olduğu bilinmektedir[1311]. 1569 tahrir defterinde *"Mescid-i Hasan Emin*" şeklinde geçen mabet bugün varlığını korumaktadır. Halk arasında Suud Efendi Câmi‘ diye bilinen bu mescidin yerinde olmayan kitabesine atfen 1897 yılında Suud Efendi tarafından yaptırıldığı ileri sürülmektedir[1312]. Caminin banisi olarak ileri sürülen Suud Efendi'nin aslında caminin tadilatını gerçekleştiren kişi olması gerektiği düşünülmektedir. Halk arasında bu isimle bilinmesinin sebebi de buradan ileri gelmektedir. Kare planlı olan mescit sonradan son cemaat yerinin de aynı çatı altına alınmasıyla dikdörtgen bir yapıya dönüşmüştür. Bu mescide de yine sonradan minare eklenmiş ve camiye çevrilmiştir.

[1303] Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 469; Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 232.
[1304] Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 469.
[1305] Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 235.
[1306] TKGM, TADB, TTd 201, v. 300/a.
[1307] *" ... Priştine kasabasında vâki merhum Yunus Efendi cami-i şerifi vakfından almak üzere yevmi dört akçe vazife ... "* BOA, EV. MKT. 1874/78; BOA, EV. MKT. 3486/13. Ayrıca . VGMA, DEFTER.757, s. 15-16; VGMA, DEFTER.878, s. 350; BOA, EV. MKT. 3486/13.
[1308] Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 957; Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 248.
[1309] Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 246.
[1310] TKGM, TADB, TTd 201, v. 300/a.
[1311] BOA, EV. MKT. CHT. 384/112; BOA, EV. MKT. CHT. 658/2; BOA, EV. MH. 1254/16.
[1312] Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 475.

- **Ramazan Çavuş Mescidi/Camisi (Lab Câmi‘ - Priştine)**

Mescit 1569 tahrir defterinde zikredilen Priştine şehri Müslüman mahallelerinden Ramazan Çavuş Mahallesi'nde bulunmaktadır[1313]. Machiel Kiel *"1999-2000 yılındaki Kosova savaşı esnasında şehirde altı Câmi‘ tahrip edildi, bunların içinde 1470'te inşa edilen Ramazaniye Câmi‘ de bulunuyordu"* demektedir[1314]. Ramazan Çavuş mescidinin de 1999 yılında Sırplar tarafından kundaklanarak yakıldığı bilinmekte[1315] ve Kiel'in işaret ettiği Ramazaniye Câmi‘ ile Ramazan Çavuş Mescidi'nin aynı olduğu tahmin edilmektedir. Kitabesi olmadığı için banisinin kim olduğu ve ne zaman yapıldığı kesin olarak tespit edilememekle birlikte tahrir defterlerinden yola çıkarak mescidin 1544-1569 arasında inşa edildiği düşünülmektedir. Kiel, kaynak göstermeksizin bu mescidin inşa tarihini yukarıda gösterildiği üzere 1470 olarak vermektedir. Bu mescit Kiel'in iddia ettiği gibi 1470 yılında inşa edilmiş olsaydı Priştine'deki Müslüman mahallelerinin ve mabetlerinin eksiksiz olarak gösterildiği 1526 tahririnde bu isimde bir mahalle ve mescidin kaydedilmiş olması gerekirdi. Bununla birlikte zikredilen Ramazaniye Câmi‘ 1544 tahririnde de kayıtlı değildir. Bu mahalle ve mescitle ilgili en erken kayıtlar 1569 tahriri ile başlamaktadır ve arşivlerdeki çeşitli vesikalardan bir vakfının olduğu bilinmektedir[1316]. Bugün Priştine şehrinde aynı isimle anılan mabede bakıldığında tahrir defterinde mescit şeklinde yazılmasına rağmen yapının kubbeli ve minareli bir cami formunda olduğu görülmektedir. Bir vakfı da bulunan Ramazan Çavuş Mescidi'nin[1317] Priştine'de sonradan camiye çevrilen mescitlerden farklı olarak kubbeli bir yapıya sahip olması onun geçmişte yeniden inşa edildiğini düşündürmektedir. Cami bugün halk arasında Lab Câmi‘ olarak da anılmaktadır.

- **Hasan Bey Mescidi (Priştine)**

Elde edilen bilgilere göre mescidin içinde bulunduğu mahalle Mescid-i Çarşı Mahallesi'nden ayrılarak 1544 tahriri ile birlikte müstakil bir mahalle olmuştur[1318]. Bu verilere dayanarak mescidin 1526-1544 yılları arasında inşa edildiği düşünülmektedir. Tahrir defterinde vakfiye kaydı olmayan mescidin bir vakfının olduğu sonraki dönem arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır[1319]. 1544 tahririne göre mescidin imamı aynı mahallede sakin olan Muhiddin'dir[1320]. Hasan Bey Mescidi ve etrafındaki Müslüman mahallesi XVI. yüzyıldan günümüze kadar varlığını korumuştur. Fakat mescit yıkılarak 2002 yılında Suudi Arabistan ile irtibatlı IIRO tarafından farklı bir mimari üslupla yeniden inşa edilmiştir. Bugün ismini muhafaza eden cami halk arasında Dört Lüle Câmi‘ olarak da bilinmektedir[1321].

- **Hatuniye Mescidi (Priştine)**

[1313] TKGM, TADB, TTd 201, v. 300/b.
[1314] Kiel, "Priştine", s. 347.
[1315] Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 489.
[1316] *" ... Priştine'de vâki ashâb-ı hayrâttan merhum Ramazan Çavuş cami-i şerifi vakfından alınmak üzere ... "* BOA, EV. MH. 1213/33. Ayrıca . VGMA, DEFTER.2383, s. 103; BOA, EV. MKT. CHT. 284/35.
[1317] VGMA, DEFTER.757, s. 34.
[1318] BOA, TT.d 234, s. 156.
[1319] VGMA, DEFTER.2384, s. 118; BOA, EV. MKT. 1391/83; BOA, EV. MH. 1271/119.
[1320] BOA, TT.d 234, s. 156.
[1321] Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 230.

1569 tarihinde Priştine şehrindeki Müslüman mahallelerinden Hatuniye Mahallesi'nde bulunan mescidin kitabesi olmadığı için banisi ve yapım tarihi kesin olarak tespit edilememekle birlikte sonraki dönem belgelerden bir vakfının olduğu anlaşılmaktadır[1322]. Hatuniye mahallesinin sadece 1569 tahririnde[1323] kaydedilmiş olmasından hareketle bu mescidin 1544-1569 tarihleri arasında inşa edildiği düşünülmektedir. Günümüzde etrafına çarşı kurulan bu mabet varlığını sürdürmektedir, fakat 2010 yılında yıkılarak Kosova İslam Birliği himayesinde Suudi Arabistan ile irtibatlı Vakf el-İslami tarafından yeniden inşa edilmiştir.

- **Çarşı Mescidi (Novabırda)**

Çarşı Mahallesi, incelenen dönem içerisinde Novabırda şehrinde 1526 tahririnden başlamak suretiyle 1544 ve 1569 tahrirlerinde de kaydedilmiştir[1324]. Zikrolunan mescidin de bu mahallede olduğu düşünülmektedir. Mescidin görevlileri sadece 1569 tahririnde kayıtlı olup Darphane Mahallesi sakinlerinden Halil b. Hoca imam, Faik ise müezzin olarak kaydedilmiştir[1325]. Zikredilen tarihte Çarşı Mahallesi sakinlerinin tamamı gayrimüslimdi. Bu sebepten mescit görevlilerinin Darphane Mahallesi'nde meskûn oldukları tahmin edilmektedir.

Çarşı Câmi' – Novabırda (Mart-Haziran 2017 tarihinde yapılan ziyaret esnasında çekilmiştir)

[1322] VGMA, DEFTER. 2383, s. 103,104; BOA, EV. MKT. CHT. 209/35; BOA, EV. MKT. 1822/103.
[1323] TKGM, TADB, TTd 201, v. 300/b.
[1324] BOA, TT.d 133, s. 13; BOA, TT.d 234, s. 16; TKGM, TADB, TTd 201, v. 8/a.
[1325] TKGM, TADB, TTd 201, v. 6/a.

Günümüzde Novabırda'nın merkezi denilebilecek bir konumda, Çarşı Mescidi'nin bulunması gereken yerde adı kitabesinden öğrenilen Osman Efendi Cami bulunmaktadır. Kitabesinde *"Osman Efendi, bu yeni camiye kendi paranla mescid yaptırmanda Allah yardımcın oldu. Bunu şu da kanıtlamaktadır ... Allahım senden yardım bekliyorum ... Bu camiyi ziyaret edin... ... sene 1172"* yazmaktadır[1326]. Caminin yaklaşık üç metre uzağında yarısı yıkılmış bir minare bulunmaktadır. Bölgenin mimari eserleri ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar minarenin camiye bitişik olmamasından ve kitabedeki yapım tarihinden hareketle burada eskiden başka bir caminin bulunduğunu, bununda Çarşı Mescidi olabileceğini ileri sürmektedirler[1327]. Zikredilen Osman Efendi Cami halk arasında da Çarşı Câmi' olarak bilindiğinden bu görüşün doğru olabileceği düşünülmektedir.

- **Hacı Hüseyin Mescidi (Trebçe)**

Mescit, Trebçe şehrindeki Müslüman mahalleleri arasında bulunan Hacı Hüseyin Mahallesi'ndedir. 1526, 1544 ve 1569 tahrirlerinde kaydı bulunan[1328] mescidin 1526 tarihinden önce inşa edildiği düşünülmektedir. Mescidin tahrir defterlerindeki izi sürüldüğünde her üç tahrirde de mescitteki görevli imam ve müezzinin mescitle aynı adı taşıyan mahallede ikamet ettikleri görülmektedir. Mescidin müezzinliği 1526 ve 1544 tahrirlerinde Yusuf b. Abdullah tarafından, 1569 tarihinde ise Yusuf b. Abdullah'ın oğlu olduğu düşünülen Mustafa b.Yusuf tarafından yürütülmüştür. Mescitte görevli imamlar ise her tahrirde değişmiştir. Buna göre 1526'da Mevlanâ Fazlullah, 1544'de Mevlanâ Yusuf, 1569'da ise Mehmed b. Hasan imamlık yapmıştır[1329]. Zikrolunan mescit günümüze ulaşamamıştır, bu sebepten yeri ve banisi konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

4. Türbeler

Kosova bölgesinde Osmanlılara ait 45'i korunabilmiş 70 kadar türbenin varlığından söz edilmektedir[1330]. İncelenen dönem içerisinde tahrir defterlerine yansıyan tek türbe Priştine yakınlarında bulunan Meşhed-i Hüdâvendigâr'dır. 28 Haziran 1389'da vuku bulan I. Kosova savaşında şehit olan Sultan I. Murad'ın iç organları çıkartılarak şehit olduğu yere, naaşı ise Bursa'ya götürülüp defnedildi. Sultan I. Murad'ın yaralandığı ve öldüğü yere Hüdâvendigâr Meşhedi denilen bir türbe yapıldı.

Vılçıtrın Sancağı'na ait XV. yüzyıl tahrir defterlerinde herhangi bir kaydı bulunmayan türbe ve türbedarlarla ilgili bilgilere XVI. yüzyıl defterlerinden ulaşılmaktadır. 1526 tarihli defterde türbe için *"Cemâ'at-i müsülmanân ki sa'îd ve şehîd merhûm Sultan Murad Han el-gazî aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân şehîd olduğu yerin kurbinde temekkün idüp yerine hidmet iderler avârızdan mu'âf ü müsellemlerdir etrafında olan kurâlara zirâ'at idüp ol kurâların sipahilerine âdet ü kânûn üzre öşrülerin*

[1326] Beyto Nobırdalı, "Nobırda'da Bir Cami ve Bir Türbe", *ÇEVREN*, C. 7 (1975), s. 35.

[1327] Nobırdalı, "Nobırda'da Bir Cami ve Bir Türbe", s. 34; Konuk, İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, s. 282; Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, s. 341. Ekrem Hakkı Ayverdi ise burasını Çavuş Câmi' olarak anmaktadır. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri III (Yugoslavya)*, s. 135.

[1328] BOA, TT.d 133, s. 125; BOA, TT.d 234, s. 118; TKGM, TADB, TTd 201, v. 112/b.

[1329] TKGM, TADB, TTd 201, v. 112/b.

[1330] Tacida Hafız, "Kosova'da Türbeler", *Prilozi Za Orijentalnu Filologiju*, C. 30 (1980), s. 190.

virüp amma resm-i çift ve resm-i boyunduruk virmezler kimesneye raiyyet kayd olunmamışlardır ellerinde Sultan Selim Han aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân hükmü vardır defter-i atîkde mestûr olmağın defter-i cedîde dahi vech-i meşrûh üzre kayd olundu bunlardır ki zikr olunur Mevlânâ Mehmed el-imam, Ali v. Toguş, Ayas b. Abdullah pir-i fani, Eyne Hoca Karamanî, Hüseyin b. Paşayiğit, Yahşi b. Ramazan, Ali v. Doğan, Kasım b. Karagöz, Eynel b. Karagöz, Küçük İsmail, Hasan b. Sinan, Derviş Mehmed, İskender b. Abdullah, Veli b. Abdullah, Yahşi bin Eyne Hoca" şeklinde kayıt düşülmüştür[1331]. Tahrir defterlerinde türbedarların izi sürüldüğünde bazı kimselerin bu görevi uzun yıllar devam ettirdiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda 1526, 1544 ve 1569 tahrirlerinde kayıtlı olan türbedarlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 90: Tahrir Defterlerine Göre Sultan Murad Türbesine Hizmet Eden Reaya[1332]

Görevi devam eden veya baba-oğul-kardeş ilişkisi olan kişiler		
1526	1544	1569
Mevlânâ Mehmed el-imam	Mevlânâ Mehmed el-imam	-
Küçük İsmail	Küçük İsmail	-
Ali v. Doğan	Ali v. Doğan	-
Yahşi b. Eyne Hoca	Yahşi b. Eyne Hoca	Yahşi b. Eyne Hoca
Kasım b. Karagöz	Kasım b. Karagöz	Kasım b. Karagöz
Derviş Mehmed	Veli b. Derviş Mehmed	-
-	Süleyman v. Mustafa	Süleyman b. Mustafa
-	Mustafa b. Hasan	Mustafa b. Hasan
Eyne Hoca Karamanî	Ali b. Eyne Hoca el-müezzin	-
İskender b. Abdullah	Mustafa b. İskender	-
Eynel b. Karagöz	Kurd Ali v. Eynel	Yusuf b. Kurd Ali
-	Murad b. Eynel	-
-	Ramazan b. Eynel	-
-	Şadi v. Eynel	-
-	-	Şaban b. Eynel
-	-	Derviş b. Hoca Mehmed
-	-	Hızır b. Hoca Mehmed
-	-	Ömer b. Hoca Mehmed
Görevi devam etmeyen, yeni eklenen veya baba-oğul kardeş ilişkisi tespit edilemeyen kişiler		
Ali v. Toguş	Ali b. Ali	Ali b. Kasım
Ayas b. Abdullah pir-i fani	Hızır b. Ali	Kurd b. Kasım
Hasan b. Sinan	Mehmed b. Ali	Memi b. Kasım
Hüseyin b. Paşayiğit	Ali b. Hasan	Hasan b. Ayas
Veli b. Abdullah	İsa b. Hasan	Hasan b. Bayram
Yahşi b. Ramazan	Mehmed b. Hasan	Mustafa b. Bayram
-	Ali b. Ramazan	Hüseyin b. Bayram
-	Budak b. Ali	Üveys b. Ali
-	Hasan b. Abdullah	İbrahim b. Ali
-	Mehmed b. Yusuf	Musa b. Ramazan

[1331] BOA, TT.d 133, s. 599.
[1332] BOA, TT.d 133, s. 599; BOA, TT.d 234, s. 646; TKGM, TADB, TTd 201, v. 390/a.

-	Mehmed v. İsmail	Mustafa b. Ramazan
-	Murteza b. Hasan	Mustafa …
-	Mustafa b. Bayezid	Ömer b. Hasan
-	Karagöz b. Bayezid	Hasan b. Hüseyin
-	Osman v. Kasım	Hayreddin b. Hüseyin
-	Ramazan b. Hasan	İbrahim b. Şaban
-	Tahir b. Ali	-

1526 tarihli deftere göre Priştine yakınlarındaki bu türbeye civardaki 15 hane hizmet etmektedir. Hizmet edenler arasında bir imam ve bir derviş de vardı. 1544 tahririnde ise türbeye hizmet eden hane sayısı iki katına çıkmıştır[1333]. 1526 ile 1544 tahrirlerindeki türbedarlar karşılaştırıldığında Mevlanâ Mehmed el-İmam, Ali v. Doğan, Küçük İsmail, Kasım b. Karagöz ile Yahşi b. Eyne Hoca adlı kişilerin hizmetinin devam ettiği tespit edilmiştir. Son zikredilen iki kişinin ismi 1569 tahririnde de kayıtlıdır, dolayısıyla hizmetlerinin bu tarihte de sürdüğü anlaşılmaktadır. Yine bu karşılaştırmada Derviş Mehmed'in oğlu Veli, Eyne Hoca Karamanî'nin oğlu Ali, İskender b. Abdullah'ın oğlu Mustafa ile Eynel b. Karagöz'ün oğulları Kurd Ali, Murad, Ramazan ve Şadi'nin de türbe hizmetine tayin edildikleri görülmektedir.

1544 ve 1569 tahrirlerine bakıldığında türbeye hizmet eden kişilerden Süleyman v. Mustafa ile Mustafa b. Hasan'ın hizmete devam ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca 1569 tahririnde isimleri geçen Derviş, Ömer ve Hızır'ın kardeş oldukları belirlenmiştir[1334]. Yine bu tahrirde ismi geçen Yusuf b. Kurd Ali'nin üçüncü kuşak türbedar olduğu tahmin edilmektedir. Burada zikredilen isimlerin dışında baba-oğul veya kardeş olduğu düşünülen bazı kimseler bulunmaktadır. Fakat bu kişiler sık kullanılan isimlere sahip olduğundan baba-oğul veya kardeş olup olmadıkları sarih olarak tespit edilememiş, dolayısıyla değerlendirmeye alınmamıştır. Yukarıdaki veriler dikkate alındığında aynı aileden birkaç kişinin veya baba, oğul ve hatta torunun bu işle meşgul olduğu görülmektedir. Dolayısıyla türbedarlık vazifesinin genellikle aile mesleği olduğu söylenebilir.

[1333] BOA, TT.d 234, s. 646.
[1334] TKGM, TADB, TTd 201, v. 381/b.

Sultan I. Murad Türbesi (Meşhed-i Hüdâvendigâr)– Priştine /Kosova
(Mart-Haziran 2017 tarihinde yapılan ziyaret esnasında çekilmiştir.)

Defterlerdeki kayıtlardan türbedarların hizmetleri mukabilinde avarızdan, çift ve boyunduruk vergilerinden muaf oldukları anlaşılmaktadır. Bu kimseler sadece ziraat ettikleri yerin sipahisine öşür vermişlerdi. Türbedarlar için yapılan açıklamanın sonuna düşülen "*…defter-i atîkde mestûr olmağın defter-i cedîde dahi vech-i meşrûh üzre kayd olundu…"* şeklindeki kayıttan bu kimselerin muafiyetlerinin 1526 öncesinden beri devam ettiği anlaşılmaktadır[1335]. Türbedarlar arasında, 1569 tahriri hariç, bir imam ve müezzinin bulunması oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca türbedarlık vazifesinin babadan oğula geçtiği, dolayısıyla ailelerin hizmet yükümlülüklerinin ve vergi muafiyetlerinin süreklilik arz ettiği görülmektedir.

Günümüzde Balkanlar'da Türk varlığının tarihi ve dini bir sembolü olan türbenin inşa kitabesi yoktur, fakat Evliya Çelebi, bu türbenin Sultan I. Bayezid zamanında yapıldığını bildirmektedir[1336]. 1660 yılında Evliya Çelebi ile Melek Ahmed Paşa burayı ziyaret ettikten birkaç gün sonra türbe tadilat geçirmiş, etrafına avlu duvarı yapılmıştır[1337]. Sultan Murad türbesi ayrıca 1845 ve 1866 yıllarında da çeşitli onarımlar görmüştür[1338]. Dahası türbenin girişinde bulunan tamir kitabesinden Sultan Reşad zamanında da onarıldığı anlaşılmaktadır[1339]. Sultan Abdülaziz 1866-1867 yılında avlu

---

[1335] BOA, TT.d 133, s. 599.
[1336] Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, s. 294.
[1337] Nimetullah Hafız, "Sultan Murad Türbesini Korumak İçin Verilen Bir Berat", *ÇEVREN*, C. 3 (1974), s. 39.
[1338] Hafız, Asım, "Priştine Kitabeleri", ss. 88–89.
[1339] *"Pek harab olmuş idi bu türbe-i Şâh-ı Murad, Emr u fermân eyledi ta'mirine Sultan Reşâd, Bir zafer tarihini yâd ettiren bu millete, Rûh-i pâkî şâd eden o şâh-ı 'âli-himmete, Arz edüp bu cevher-i târihi t'azim eyleriz, Meşhedin ihyâsını sa'âdet belleriz"* Nimetullah Hafız, Mücahit Asım, "Priştine Kitabeleri", *Vakıflar Dergisi*, C. XI (1978), s. 214.

girişine bir çeşme inşa ettirmişti. Türbe önemli bir ziyaretgâh olduğundan türbeyi ziyaret edenlerin dinlenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Sultan II. Abdülhamid tarafından 1896'da Selamlık binası yaptırılmıştır. Ayrıca türbe avlusunda bir de Sultan Reşad çeşmesi bulunmaktadır[1340]. Türbe günümüzde varlığını devam ettirmekte ve manevi önemini korumaktadır.

Sultan I. Murad Türbesi (Meşhed-i Hüdâvendigâr) Sandukası – Priştine /Kosova
(Mart-Haziran 2017 tarihinde yapılan ziyaret esnasında çekilmiştir.)

5. Zaviyeler

Dervişler, yeni fethedilen yerlere yapılan Türk iskânı esnasında Balkanlar'a geçmişlerdir. Bu dervişlerin bir kısmı gazilerle birlikte fütuhat ile meşgul oldukları gibi bir kısmı da köylere veya tamamen boş ve tenha yerlere yerleşmişler ve oralarda müritleriyle birlikte ziraat ve hayvancılıkla meşgul olmuşlardı[1341]. Dervişler tarafından kurulan ilk tekkeler basit bir oda ve küçük bir mekândan ibaretti[1342]. Zamanla müritlerin veya yöneticilerin yardımlarıyla vakıf imkânı artan tekkelerin hizmet alanlarının çoğaldığı, içerisinde sofa, odalar, mescit, hamam, değirmen, mutfak, ambar ve misafirhane gibi birimlerin bulunduğu mekânlara dönüştüğü görülmüştür. Tekkeler zamana ve mekâna göre farklı isimlerle anılmaya başlanmıştı. **Zaviye** genellikle herhangi

[1340] Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri III (Yugoslavya)*, s. 89.
[1341] Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", s. 290; Osman Gümüşçü, *Türk İskan Sistemi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019, s. 104.
[1342] Mustafa Kara, "Tekke", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, C. 40, s. 368.

bir tarikata mensup bir şeyh ile dervişlerin yaşadığı, gelip geçen yolculara bedava yiyecek-içecek ve yatacak yer sağlayan küçük kapsamlı tekkeler için de kullanılmıştır[1343].

İncelenen dönem içerisinde Vılçıtrın Sancağı'nda iki adet zaviyeye bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve hakkında fazlaca bilgi bulunmayan Müezzin Hoca zaviyesi[1344] ikincisi ise Şeyh Pir Hasan Baba zaviyesidir. Şeyh Pir Hasan Baba zaviyesiyle ilgili 1526 tarihli tahrir defterinde *"Zâviye-i Derviş Pir Hasan Baba der-kazâ-i Vılçıtrın zikr olunan zâviyede sâbıkâ merhum Küçük Sinan Beg Gırmova nam karye kurbinde vâkı' olan bir buçuk göz degirmen ve İstariçe nam karye sınurunda vâkı' olan bir kıt'a mülk bağın hasbeten-li'llâh vakf idüp âyende vü revendeye sarf olunurmuş ve Bukoş nam karye de vâkı' olan Vekçe mezra'asını dahi merhûm Şadi Bey resm-i tapusun alıp Derviş Pir Hasan Babaya virmiş itmiş mezkûr Hasan dahi mahsûlâtın zâviye-i mezbûre vakf idip âyende vü revendeye sarf olunmuş ve Şaniçe nam karyede Kuraş nam kâfir zirâ'at ettiği yerleri sancak begi Mehmed Beg resm-i tapusun alıp mezkûr Pir Hasan'a virmiş almış ve nefs-i şehirde iki dükkân zikr olunan yerler ile zâviye-i mezbûreye vakf itmiş ve mezkûr karyenün sınurunda kenisa dimekle marûf manastır otuz yıldan berü hâli kaldığı ecilden Sinan Beg tapu tarîkıyla mezkûre virmiş ol dahi zâviye-i mezbûreye vakf itmiş hâliyâ mezkûr Pir Hasan Baba fevt olup zâviye-i mezbûrede bi'l-fi'l şeyh olan Baba Ali zikr olan evkâfın mahsûlâtın zabt idüp zâviye-i mezbûrede âyende vü revendeye sarf ider üslûb-ı sâbık üzere defter-i cedid-i hâkâniyeye kayd olundu"* şeklinde kayıt bulunmaktadır[1345]. Bu kayıttan Vılçıtrın şehrinde bulunan zaviyenin kurucusunun Pir Hasan Baba olduğu ve yolcular için hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Verilen hizmetin bedeli ise zaviye için bağışlanmış çeşitli emlakın gelirinden karşılanmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında zaviyeye Küçük Sinan Bey tarafından 1,5 bab değirmen ve bir parça mülk bağ, Şadi Bey tarafından tapulu bir mezra, Vılçıtrın sancakbeyi Mehmed Bey tarafından Vılçıtrın şehrinde iki dükkân, bir parça tarla ve Sinan Bey tarafından harap bir manastır tapusuyla vakfedilmiştir[1346]. Bütün bu işlemlerin 1526 tarihinden önce yapıldığı defterdeki kayıttan açıktır. Pir Hasan Baba'nın vefatından sonra yerine Baba Ali geçmiş ve zaviyenin gelip-giden yolculara hizmeti devam etmiştir. Vılçıtrın'da bulunan Kadı Mahallesi'nde 1526'da Yusuf b. Abdullah[1347], 1569'da Mehmed[1348] tekyenişin olarak kaydedilmiştir. Zikredilen kişilerin bu zaviye ile ilişkili oldukları düşünülmektedir. 1544 tahririndeki kayıtlardan zaviyenin faaliyetlerinin devam ettiği ve adının Pir Hasan Baba Zaviyesi olarak anıldığı anlaşılmaktadır[1349].

6. Hamamlar

Vılçıtrın Sancağı'nda Novabırda, Yanova, Priştine, Belasniçe ve Trebçe şehirlerinde hamamların olduğu tespit edilmiştir. Belirlenen hamamlardan Trebçe'deki hamam hariç diğerleri mîrîye aitti. Trebçe şehrindeki hamam Sinan Ağa Câmi' Vakfı'na ait olup yıllık 1800 akçe üzerinden mukâtaaya verilirdi ve elde edilen gelir vakfa

[1343] Baha Tanman, Sevgi Parlak, "Tekke", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, C. 40, s. 371; Ahmet Yaşar Ocak, Süreyya Faruki, "Zaviye", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1986, C. 13, s. 468; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 743.
[1344] Bu zaviye hakkında ayrıntılı bilgi yukarıda "Müezzin Hoca Vakfı" başlığı altında verilmiştir.
[1345] BOA, TT.d 133, s. 213.
[1346] BOA, TT.d 167, s. 341.
[1347] BOA, TT.d 133, s. 210.
[1348] TKGM, TADB, TTd 201, v. 288/b.
[1349] BOA, TT.d 234, s. 217.

aktarılırdı[1350]. Mîrîye ait olan diğer hamamlar da mukâtaa ile işletilmekteydi. Mukâtaa bedellerine bakıldığında 929-931 / 1523-1526 tarihleri arasında Priştine'deki hamam 10.000, Novabırda'daki hamam 9000, Yanova'daki hamam 6000 akçe hesabıyla iltizama verilmişti[1351]. Zikredilen şehirlerdeki hamamların 1526, 1544 ve 1569 tahrirlerindeki mukâtaa bedelleri değişse de veriler genel olarak değerlendirildiğinde sancak genelinde en fazla gelir getiren hamamın Priştine hamamı olduğu, onu Novabırda hamamının takip ettiği görülmüştür. Priştine'deki hamamın geliri 1544 tahririne *"Mahsûl-i hamam merhûm Sultan Selim Han aleyhi'r-rahme ve'l-gufrân fi sene 3000"* şeklinde kaydedilmiştir[1352]. Bu kayıttan Priştine'de bulunan hamamın Sultan I. Selim tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. 1530 tarihli defterde Novabırda, Yanova ve Priştine şehirlerinde toplam üç hamam zikredilmesine rağmen defterin sonunda Vılçıtrın Sancağı içerisindeki hamam sayısı dört olarak verilmiştir[1353]. Kayıtlardaki bir fazla hamamın Priştine'de olduğu tahmin edilmektedir. Zira Priştine'deki hamam deftere *"hamam-ı cedid"* başlığı ile geçmiştir[1354]. Priştine'de Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan bir hamamın olduğu bilinmektedir[1355]. Fakat günümüze kadar ulaşan hamamın kitabesi bulunmamaktadır[1356]. Burada *hamam-ı cedid* başlığı ile verilen ve gelirleri 1526, 1544 ve 1569 tahrirlerinde kaydedilen hamamın Sultan I. Selim tarafından yaptırılan hamam olduğu düşünülmektedir. Zikredilen hamamların gelirleri XVIII. yüzyılda Üsküp nezaretine bağlanmıştır[1357]. Sancak dâhilinde sadece 1569 tahrir defterinde belirtilen Belasniçe hamamı senelik 100 akçe gibi düşük bir gelire sahiptir[1358]. Bu hamam ile ilgili ulaşılan en erken tarihli belge 1538 yılına aittir[1359]. Zikredilen arşiv kaydıyla birlikte buradaki hamamın 1538'den önce varlığı aşikârdır, fakat 1544 tarihli tahrirde Belasniçe'de bir hamam kaydedilmemiştir.

B. GAYRİMÜSLİMLERE AİT DİNİ YAPILAR

İncelenen dönemde Vılçıtrın Sancağı dâhilinde yaşayan gayrimüslimlerin hemen tamamı Hıristiyan'dı[1360]. Bu sebepten sancak genelindeki gayrimüslim yapıları kilise ve manastırlardan ibarettir. Toplantı yeri, mektep anlamına gelen kilise daha çok yerleşim merkezlerinde bulunurdu. Arapça kaynaklarda bu mabetlere kenîse de denmiştir[1361].

[1350] BOA, TT.d 167, s. 339; BOA, TT.d 133, s. 645.
[1351] BOA, TS.MA.d 2200, v. 13/a-20/a.
[1352] BOA, TT.d 234, s. 161.
[1353] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 367.
[1354] *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II*, s. 352.
[1355] Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, s. 295.
[1356] Hafız, Asım, "Priştine Kitabeleri", s. 207.
[1357] Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, s. 52.
[1358] TKGM, TADB, TTd 201, v. 122/a.
[1359] BOA, MAD.d 656, s. 114.
[1360] Vılçıtrın Sancağı tahrir defterlerine Novabırda şehrinde ki birkaç hane Yahudi dışında Hıristiyanlardan başka gayrimüslim kaydedilmemişti.
[1361] Levent Öztürk, "Kilise", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, C. 26, s. 14. Musevi mabedleri için de kenîse ifadesi kullanılmıştır. C. Van Arendonk, "Kenîse", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1977, C. 6, ss. 575–76.

Manastırlar ise kiliselerin aksine yerleşim yerleri dışında kalan mabetlerdi ve ruhban sınıfı buralarda inzivaya çekilirdi[1362].

Osmanlı Devleti fethettiği gayrimüslim şehirlerindeki en büyük mabeti camiye çevirirdi. Vılçıtrın Sancağı'nda da fetihten sonra Novabırda şehrinde bulunan St. Nicholas kilisesi camiye çevrilmiştir[1363]. Bu yapının ilk inşasının kilise olduğu sonradan minare eklenerek camiye çevrildiği günümüzdeki kalıntısından açıktır. Bölgedeki bazı kiliselerin camiye çevrilmesi mevcut yapısının tamamen değiştirildiği, Hıristiyanlığın baskı altına aldığı anlamına gelmemektedir. Örneğin Morova nahiyesinde 10 nefer keşişi bulunan Arhangel manastırı için deftere *"bu mezkûr kul eline padişahımız gazi hazretleri hükm ü hümâyûn verdi ki kimesne akçesiz nesnelerin alıp mezkûr keşişleri incitmeyeler"* şeklinde kayıt düşülmüştü[1364]. Bu kayıttan manastırda bulunan keşişlere Fatih Sultan Mehmed tarafından güvence verildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 91: Tahrir Defterlerine Göre Gayrimüslimlere Ait Dini Yapılar (XV ve XVI. Yüzyıl)

	Kilise	**Manastır**
1455	6	10
1477	21	24
1485	16	23
1487	18	24
1526	11	42
1544	10	42
1569	9	36

Sancak dâhilinde bulunan kilise ve manastır sayılarının XV ve XVI. yüzyılda oldukça farklılık arz ettiği görülmektedir. Bu durum daha önceden de belirtildiği gibi mevcut XV. yüzyıl defterinin sancağın tamamını kapsamamasından kaynaklanmaktadır. Yine de mevcut rakamlar değerlendirildiğinde 1455 tahriri hariç XV. yüzyıl defterlerinde manastır sayılarında bir sabitlik görülmektedir. Bu rakamlar XVI. yüzyıldaki manastır sayıları ile kıyaslandığında sancak genelindeki manastırların yaklaşık %50'sinin timar topraklarında, %50'sinin has topraklarda olduğu tespit edilmiştir. Sancağın tamamını gösteren 1526, 1544 ve 1569 tahrirlerine bakıldığında ise kilise ve manastır sayılarında bir istikrar söz konusudur. 1569 tahririndeki kısmi azalmanın ise mevcut binaların harap kalmasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Sancak dâhilindeki manastırlardan Gradçaniçe manastırı tarihi ve yapısı bakımından önem arz etmektedir. XIV. yüzyılın ilk yarısında Sırp kralı Stefan Uroş tarafından inşa ettirilen bu manastır çeşitli tadilatlarla günümüze kadar ulaşmıştır[1365]. İçerisinde çeşitli süslemelerin yanı sıra Stefan Uroş'un eşi Kraliçe Simonis'in bir çizimi

[1362] Levent Öztürk, "Manastır", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, C. 27, s. 560.
[1363] Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 122; Nobırdalı, "Nobırda'da Bir Cami ve Bir Türbe", s. 35.
[1364] BOA, TT.d 02M, s. 246.
[1365] UNESCO, "Cultural Heritage in South-East Europe: KOSOVO", İtaly, 2004, s. 31.

de bulunmaktadır[1366]. Priştine yakınlarında olan manastırla ilgili arşiv kayıtları 1477 tahriri ile başlamaktadır[1367]. Bu tarihte 98 haneden ibaret Gradçaniçe köyü içerisinde bulunan manastır, bundan sonraki 1485, 1487, 1526, 1544 ve 1569 tahrirlerinde de yine aynı köyle birlikte zikredilmektedir[1368]. 1544 tahririndeki *"Hâssa âsiyab bab 1, bostan kıt'a 1. Zikr olunan hâssa âsiyab ve bostan nice zamandan berü hâli ve harâb olub hâsılları zâyi' olmağın hâliyâ karye-i mezbûrede sakin ... nam medrepolid ihyâ ve ta'mîr idüp sâl be-sâl ... akçe edâ itmegin ora tapulayup huccet ibrâz itmegin ber-mûceb-i tapu defter-i cedid-i hâkâniye kayd olundu hâsıl fi sene 200 âsiyab resm 150, bostan resm 50"* kayıttan manastırda bulunan metropolit tarafından bir bab hassa âsiyâb ve bostanın tapu ile alındığı anlaşılmaktadır. Gradçaniçe Manastırı 2006 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır.

[1366] Duşan Otaşeviç (ed.), *Serbian Artistic Heritafe in Kosovo and Metohija*, Belgrade: Serbian Academy of Sciences And Arts, 2017, s. 218.
[1367] BOA, MAD.d 16, s. 76.
[1368] BOA, MAD.d 97, s. 20; BOA, TT.d 22, s. 12; BOA, TT.d 133, s. 167; BOA, TT.d 234, s. 162; TKGM, TADB, TTd 201, v. 308/b.

SONUÇ

Çalışma sonucu çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Vılçıtrın Sancağı'na ait bazı arşiv vesikalarının tarihleri ve birbirleriyle olan bağlantıları açıklığa kavuşturulmuştur. Osmanlı arşivinde bulunan TT.d 09, TT.d 11 ve TT.d 1057 kodlu mufassal tahrir defterleri bu konuya verilebilecek en güzel örnektir. Bahsedilen defterlerin hiç birinin tarihleri net olarak bilinmemekteydi. Arşiv kataloglarında TT.d 09 ile TT.d 11 için H. 885 / M. 1480-1481 tarihleri tahmini olarak verilirken TT.d 1057 için hiçbir tarih verilmemiştir. Ayrı ayrı ciltlenen bu defterlerin yapılan çalışmalar sonucu aslında bir bütünün parçaları olduğu, fakat bu üç defter birleştirildiğinde bile hala bazı kısımlarının eksik olduğu görülmüştür. Belirtilen üç defter yine Osmanlı arşivinde bulunan 1485 tarihli MAD.d 97 numaralı defter ile içerik bakımından karşılaştırılmış ve timar sahipleri ile miktarlarının aynı olduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak zikredilen dört defterin birbirinin mufassalı ve icmali olduğu tespit edilmiştir. Benzer durumdaki örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Sancağa ait tahrir defterleri arasında tarihsel eksikliklerin oldukça az olması bölgedeki nüfusun yüz yıllık süreçte incelenmesine olanak tanımıştır. Bu sayede sancağın demografik yapısı ortaya çıkartılmıştır. Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan Müslümanların yerleşim birimleri tespit edilmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısında sadece şehir merkezlerinde meskûn olan Müslümanlar, XVI. yüzyılda kırsal alanlarda da görülmeye başlanmıştır. Fakat bu asırda kırsal alanlardaki Müslümanlar, gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu köylerde 1-2 hane şeklinde meskûndu. Bu durum köylerde yaşayan bu insanların bir iskân neticesinde değil, ihtida sonucu Müslüman olduğunu düşündürmektedir.

Arşiv kaynaklarından elde edilen verilerle bölge ile alakalı bazı eksik bilgiler tamamlanmaya çalışılmıştır. Nitekim Priştine şehrindeki Müslüman mahallelerinin oluşumundaki unsurlar belirlenerek mahallelerin birbiri ile olan ilişkileri ortaya konulmuştur. Yine Priştine'de bulunan ve halk arasında Küçük Fatih Câmi' veya Çarşı Câmi' diye bilinen caminin kitabesindeki yetersiz bilgiden dolayı yapımına hangi padişah zamanında başlandığı konusundaki ihtilaf, tespit edilen arşiv belgeleri ve yeni bilgilerle giderilerek cami inşaatını başlatan padişahın Sultan II. Murad olduğu ortaya çıkartılmıştır.

Tahrir defterlerinden elde edilen bilgilerle sancak dâhilinde bulunan şehirlerin özellikleri belirlenmiştir. Şehirlerdeki esnaf örgütlenmeleri o şehrin kazandığı kimliği ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Novabırda, Trebçe, Yanova ve Belasniçe'nin madencilik konusunda ön plana çıktığı görülmektedir. Madencilik sadece belirtilen şehir sakinlerine has bir durum olmayıp Priştine ve Vılçıtrın'da da madenciler vardır. Sancak genelindeki şehirlerde XVI. yüzyılın ilk yarısında madenciliğin yanı sıra dokumacılığın da yükseldiği, fakat yüzyılın ikinci yarısında bakkalcılık yapan esnaf sayısının arttığı görülmüştür.

Osmanlı Devleti, Vılçıtrın Sancağı'nda doğrudan egemenlik kurduktan sonra o bölgede kullanılan yerel ölçü ve tartı birimlerini değiştirmeyerek bir süre kullanılmasına müsaade edilmiştir. Bu kapsamda XV. yüzyılda hububat ölçümü için Lukna, üzüm şırası

ölçümü için Çeber kullanılmıştır. Sancak kanunnamelerinde bu ölçü birimleri ile ilgili çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Bu tanımlamalar belirtilen ölçü birimlerinin kilogram karşılıklarının bulunmasında yetersiz kalmaktadır. Bu eksiklik kilogram karşılığı bilinen diğer ölçü birimleri ile kanunnamelerdeki tanımlamaların kıyaslanarak kullanılması neticesinde giderilmiştir. XVI. yüzyılda Lukna'nın yerini Hıml/Yük almış, fakat Çeber konumunu muhafaza etmiştir. Bu asırda üzüm şırası için ayrıca Medre ve Kilinder'in de kullanıldığı görülmüş ve belirtilen bu iki ölçü biriminin de kilogram karşılıkları tespit edilmiştir.

Sancak dâhilinde yetiştirilen tarım ürünleri çeşitliliği ile bu ürünlerden alınan vergi miktarları tespit edilmiştir. Kuru tarım yapılan çağlarda hububat ürünleri hem insanların, hem de hayvanların ana yiyecek maddesi olduğu için en fazla yetiştirilen ürünler olmuştur. Ancak bu durum Vılçıtrın Sancağı için farklılık arz etmektedir. Tahrir defterlerindeki verilere göre buğday sancak dâhilinde en fazla yetiştirilen tarım ürünü iken ikinci sırada üzüm, üçüncü sırada arpa gelmektedir. Belirtilen farklılığın sancağın demografik yapısı ile yakından alakalı olduğu düşünülmektedir. Zira sancak nüfusunun neredeyse tamamı gayrimüslimlerden oluşmaktadır ve üzüm şırası da şarabın ham maddesidir. Bu sebepten sancak dâhilinde üzüm yetiştiriciliği oldukça fazladır. Sancağın üretim kapasitesi tarım ürünlerinden alınan vergi miktarları ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre buğday üretimi 1455-1569 arasında üç kat artmıştır. Benzer artış diğer hububat ürünleri için de geçerlidir. Bu artış sancak genelinde bulunan değirmen sayıları ile de doğrudan ilişkilidir. 1455 tahririnde Vılçıtrın Sancağı'nda değirmen sayısı 369 iken, bu sayı 1569 tahririnde 893'e çıkmıştır. Üretimdeki bu artış Osmanlı Devleti'nin sağladığı refah sayesinde olmuştur.

Bölgede bulunan has, zeamet ve timar türünden toprakların yerleri belirlenmiştir. Sancağın coğrafi olarak 1/3'ü has topraklara ayrılmıştır. Sancak dâhilindeki hasların büyük çoğunluğu padişaha aittir. Bölgedeki maden sahaları ile madenlerde çalışan reayanın meskûn olduğu kaza, nahiye ve köyler padişah hassına dâhil edilmiş ve mukâtaa ile yönetilmiştir. Coğrafi olarak arazinin 2/3'ü diğer has, zeamet ve timar topraklarına ayrılmıştır. Fakat buralardan elde edilen gelirler, padişahın has topraklarından elde ettiği gelirin çok altındadır. Sancağa ait tahrir defterlerinden bu bölgeden sefer için götürülecek asker ve teçhizat miktarlarına da ulaşılmıştır. İncelenen yüz yıllık süreçte Vılçıtrın Sancağı'nda seferle yükümlü olan sipahi sayısı %85'in üzerinde bir artış göstermiştir. XVI. yüzyılın ilk yarısında Vılçıtrın Sancağı'ndaki zeâmet ve timarların toplamı Rumeli beylerbeyliğinin %2.57'sine tekabül etmiştir. Vılçıtrın Sancağı'nın oranı yeküne nazaran oldukça düşüktür, fakat civarındaki sancaklarla kıyaslandığında burasının orta-alt bir konumda olduğu ortaya çıkmıştır.

Vılçıtrın Sancağı'nın yönetim yapısı ve yöneticileri tespit edilerek bu sancağın Osmanlı Devleti idaresindeki yeri ve konumu açığa çıkartılmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere sancağın 1/3'ü padişah hasına, 2/3'ü diğer has, zeamet ve timara ayrılmıştı. Dolayısıyla sancağın 1/3'ü mültezim ve nazırlar tarafından, 2/3'ü de sancakbeyi tarafından yönetilmiştir. Bu durum sancağın tahrir defterlerine de yansımış, günümüze ulaşan XV. yüzyıl tahrir defterlerinde padişah haslarının kapsadığı araziler ve alınan vergiler tahrir defterlerine kaydedilmemiştir. Padişah ve vüzera hasları haricinde kalan bölgelere yönetici olarak atanan sancakbeylerinden bazılarının aynı zamanda akıncı beyi

oldukları tespit edilmiştir. Bu durum XVI. yüzyılın ikinci yarısında daha belirgin olarak görülmektedir. Vılçıtrın Sancağı'nda iki akıncı ailesinin, Malkoçoğulları ve Mihaloğulları'nın beylik yaptığı görülmüştür. Özellikle Mihaloğulları'ndan beş akıncı beyinin burada sancakbeyliği vazifesini yürüttüğü tespit edilmiştir. Sancakbeyliği yapan akıncı beylerinden bazılarında aynı zamanda baba-oğul-kardeş ilişkisinin olması Vılçıtrın Sancağı'nın akıncı teşkilatı içerisindeki önemini ortaya koymaktadır. Sancakbeylerinin akıncı olması münasebeti ile Vılçıtrın Sancağı sipahileri ve akıncıları savaşlarda ve seferlerde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu durum XVI. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Yüzyılın sonunda Vılçıtrın sancakbeyliği vazifesi Üsküp nezareti nazırlığı ile birleştirilmiştir. Dolayısıyla sancağın yönetimi XVII. yüzyılın başlarından itibaren nazırlara devredilmiştir.

Yapılan çalışma sonucu çözüme kavuşturulamayan meseleler de mevcuttur. Bunlardan ilki bölgede bulunan madenlerin durumu ve buralardan elde edilen gelirlerdir. XV ve XVI. yüzyıla ait maden kayıtlarını içeren arşiv belgelerinin oldukça az ve düzensiz olması bu konunun tam olarak aydınlatılmasına engel olmaktadır. Mukâtaa ile işletilen madenler ve buralara bağlı vergi kalemleri üç yıllığına kesime verilirdi. Yapılan çalışmada elde edilen belgeler dönem dönem birbirini takip eden mukâtaa kayıtlarını ihtiva etse de yüz yıllık süreçte madenciliğin gelişimini açığa çıkarma konusunda oldukça yetersizdir. Çözüme kavuşturulamayan bir diğer önemli konu ise Vılçıtrın Sancağı'nın ne zaman kurulduğu ile ilgilidir. Bu durumun ilk dönem kayıtlarında geçen "vilayet" ifadesinin hangi idari birimi kastettiğinin belirsiz olması, varlığı tahmin edilen 1466-1469 tarihli tahrir defterinin günümüze ulaşmaması ve bölgenin uç merkezi olan Üsküp'e yakınlığı gibi birden çok sebebi vardır. Tamamen aydınlatılamayan bu durum çalışmanın ilgili bölümünde genişçe tartışılmıştır. Bahsedilen iki meselenin sarih bir şekilde açığa çıkartılması için yeni arşiv belgelerine ihtiyaç vardır.

Osmanlı Devleti sancağın yönetiminde sadece Müslüman reayaya değil, aynı zamanda gayrimüslim reayaya da görev vermiştir. Kosova bölgesi özelinde Vılçıtrın Sancağı'nın XV. yüzyıl ortalarından XVI. yüzyıl sonlarına kadar olan tarihi, bölgenin Osmanlı fethi ile istikrara kavuştuğunu, halkının Osmanlı barışı ve hoşgörüsü ile müreffeh bir yaşam sürdüğünü ortaya koymuştur.

Vılçıtrın Sancağı dâhilindeki zengin yer altı kaynakları Osmanlılar kadar Avrupalı diğer devletlerin de dikkatini çekmiştir. Nitekim 1683-1699 kutsal ittifak ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan harplerde 1689 yılında bölgeye gelen Avusturya kuvvetleri yağma ve talan hareketine girişmiş, bazı yerleri de ateşe vermişlerdir. Osmanlı Devleti buralarda eski düzenini kurmak için uzun süre uğraşmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı idaresinden sonra XX. yüzyılın son çeyreğinde başlayan savaşların etkisi bölgede hâlâ hissedilmektedir. Bununla beraber Vılçıtrın Sancağı'nın kapsadığı sahada Türk-İslam kültürünün izlerini bulmak mümkündür. Bu çalışmada elde edilen veriler de bunu teyit etmektedir.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV VESİKALARI

1. Osmanlı Arşivi (BOA)

A-Tapu Tahrir Defterleri (TT. d)

Nr**.** 02M, 05M, 09, 11, 17, 22, 28, 91, 133, 167, 377, 234, 977, 1048, 1057, 1081/1, 1081/2.

B-Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d)

Nr. 1, 3, 5, 6, 9, 14/1, 14/2, 16, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 30, 32, 33, 34, 35, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 55, 59, 60, 62, 63, 64, 69, 70, 77.

C-Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d)

Nr. 7, 12, 16, 17, 34, 37, 97, 176, 468, 499, 523, 544, 565, 600, 656, 6874, 14574, 14648, 14668, 14736, 15334, 15934, 16014, 21959, 21960.

D-Nişan ve Tahvil Kalemi Defterleri (A.NŞT.d)

Nr. 1066, 1072, 1084, 1087, 1100, 1105, 1117, 1122, 1129, 1132, 1150, 1472, 1473.

E-Ruus Kalemi Defterleri (A.RSK.d)

Nr. 1460, 1469, 1472, 1473, 1474.

F-Kamil Kepeci Defterleri (KK.d)

Nr. 78, 99, 118, 122, 137, 142, 208, 216/a, 219, 220, 225, 230, 231, 238, 241, 242, 246, 249, 251, 252, 253, 665, 3523.

G-Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d) ve Evrakı (TS.MA.e)

TS.MA.d. Nr. 00699, 00734, 02200, 02204, 03411, 05246, 05376, 08303, 09578, 09772, 10081.

TS.MA.e 840/4

I- Evkaf Mektubî Kalemi (EV. MKT)

Nr. 625/77-155, 633/52, 645/91, 916/34, 1391/83, 1822/103, 1874/78, 2353/61, 2367/74, 2592/44, 2640/1, 2651/51, 3083/32, 3486/13.

İ- Evkaf Mektubî Cihet Kalemi (EV. MKT. CHT)

Nr. 209/35, 284/35, 384/112658/2, 709/40, 1659/88.

J- Evkaf Muhasebe Kalemi (EV. MH)

Nr. 1213/3-33, 1228/19, 1256/16, 1271/119.

K- Evkaf Mektubî Evamir (EV. MKT. EVM)

Nr. 16/121.

L- Bab-ı Defterî Anadolu Muhasebesi Defterleri (D. AMH.d)

Nr. 25067.

M- Bab-ı Defterî Maden Mukâtaası Defterleri (D.MMK.d)

Nr. 22694, 22703, 22704.

N- Bab-ı Defterî Başmuhâsebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d)

Nr. 01, 20.

O- Plan-Proje-Kroki

Nr. 869

2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

A- Vakıf Defterleri (VD.)

Nr. 757, 878, 1161, 2383, 2384.

B- Vakıfnâme

Nr. 632-495-209.

3. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi (TKGM. TADB)

Tapu Tahrir Defterleri (TT. d)

Nr. 201, 367.

4. Nûr-ı Osmaniye Kütüphanesi (NOK)

Rumeli Kadıaskerleri Ruznamçeleri (RKR)

Nr. 5193/2, 5193/3, 5193/4, 5193/5.

5. İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM)

Kosova Vilayet Salnamesi, 1314/1896.

6. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

Muallim Cevdet Evrakı (M.C. Evrakı)

Nr. 36-03.

Muallim Cevdet Yazmaları (M.C. Yazmaları)

Nr. O.071.

7. Bulgaristan Narodna Bibloteka Kiril i Metodij Kütüphanesi (NBKM)

OAK 214/5

B-KAYNAK ESERLER

Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), çev. Necdet Öztürk, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, Ali Birbiçer, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1989, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ARNOLD VON HARFF, *The Pilgrimage of Arnold von Harff, Knight, From Cologne, 1496-1499*, London: The University Press, 1946.

ÂŞIK MEHMED, *Menâzırü'l-Avâlim I-III*, çev. Mahmut Ak, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.

ATSIZ Nihal, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, ss. 77–318.

———, "Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa Osmanlı Sultanları Tarihi", *Osmanlı Tarihleri I*, Istanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, ss. 320–69.

———, "Şükrullah Behçetüttevârîh", *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, ss. 37–76.

AYN ALİ EFENDİ, *Kavânin- i Âli Osman Der- Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, İstanbul, 1018.

Bizans Kısa Kronikleri (Kronik-33), çev. Şahin Kılıç, 1. Baskı., İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.

BEHİŞTÎ AHMED ÇELEBİ, *Târih-i Behiştî Varidât-ı Sübhânî ve Fütuhât-ı Osmanî II (791- 907/1389-1502)*, çev. Fatma Kaytaz, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016.

DUKAS, *Bizans Tarihi*, çev. VL Mirmiroğlu, Istanbul: İstanbul Matbaası, 1956.

ENVERÎ, *Düstûrnâme-i Enverî (Osmanlı Tarihi 1299-1465, 19-22. Kitaplar)*, çev. Necdet Öztürk, 2. Baskı., İstanbul: Çamlıca, 2012.

EVLİYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, çev. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

———, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 5. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, çev. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, 2. Baskı., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

EVLİYA ÇELEBİ MEHMED ZILLÎ İBN DERVİŞ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi V. Cilt*, İstanbul: Dersaadetde İkdam Matbaası, 1315.

Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerine Anonim Gazavâtnâme, çev. Halil İnalcık, Mevlûd Oğuz Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ EFENDİ, *Kitabü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbar*, çev. Ahmet Uğur vd., Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2006.

HADÎDÎ, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, çev. Necdet Öztürk, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1991.

HOCA SADEDDİN EFENDİ, *Tacü't-Tevârih / III*, çev. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1979.

İBN KEMÂL, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, çev. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1957.

İDRİS-İ BİTLİSÎ, *Heşt Behişt (VII. Ketîbe Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*, çev. Muhammed İbrahim Yıldırım, 2. Baskı., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.

KEMALPAŞAZÂDE (İBN KEMAL), *Tevârih-i Âl-i Osman III. Defter*, çev. Abdullah Satun, İstanbul: Çamlıca, 2014.

KIVÂMÎ, *Fetihnâme*, çev. Ceyhun Vedat Uygur, Istanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.

KRITOVULOS, *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*, çev. Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V.-VII. Bölümler), Ferhan Kırlıdökme Mollaoğlu, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2005, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman, Kayhan Atik, Erciyes Üniversitesi, 1996, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

MEVLÂNÂ MEHMED NEŞRÎ, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, çev. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.

MIHAILOVIÇ Konstantin, *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, çev. Nuri Fudayi Kıcıroğlu, Behiç Anıl Ekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.

MÜNECCİMBAŞI AHMED İBN LÜTFULLAH, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Tarihi Câmiü'd-düvel (1299-1481)*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul: Akdem Yayınları, 2014.

ORUÇ BEY, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, çev. Necdet Öztürk 1. Basım., İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.

Rûhî Târîhi, Halil Erdoğan Cengiz, Yaşar Yücel, *Belgeler*, C. XIV, S. 18 (1992).

Solak-Zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi, Süleyman Lokmacı, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2015, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

TURSUN BEY, *Târih-i Ebü'l-Feth*, çev. Mertol Tulum, İstanbul: Baha Matbası, 1977.

XV. YÜZYIL TARİHÇİLERİNDEN KEMAL, *Selâtîn-nâme (1299-1490)*, çev. Necdet Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001.

C-YAYINLANMIS ESERLER

6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564-1565) < Özet-Transkripsiyon ve İndeks > I, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995.

167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 - 1530) <Dizin Tıpkıbasım> II,

Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2004.

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937 / 1530) I <Dizin Tıpkıbasım>, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993.

ANHEGGER Robert, Halil İnalcık, *Kânûnnâme-i Sultâni Ber Mûceb-i 'Örf-i 'Osmâni II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.

BARKAN Ömer Lütfi, *XV ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları (Kanunlar I)*, İstanbul: İstanbul Burhaneddin Matbaası, 1943.

———,"894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları", *Belgeler*, C. 1, S. 1 (1964), ss. 1–117.

DELİLBAŞI Melek, Muzaffer Arıkan, *Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001.

GÖK İlhan, *Atatürk Kitaplığı M.C. O.71 numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2014 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

HADŽIBEGIĆ Hamid, Adem Handžić, Ešref Kovačević, *Oblast Brankovica Opsirni Katastarski Popis iz 1455 Godine II*, Sarejevu: Orijentalni Institut u Sarajevu, 1972.

İNALCIK Halil, *Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, II. Baskı., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

KAYAPINAR Ayşe, Emine Özünlü Erdoğan, *Mihaloğullarına'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.

MC. GOWAN, Bruce W., (Haz.) *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983.

SEVİNÇ Pervin, *955-982/1548-1574 Tarihli Osmanlı Beylerbeyi ve Sancakbeyleri Tevcih Defteri (563 nr.)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1994 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ŞAHİN Rahman, *22 Numaralı Mühimme Defterinin (H. 981 / M. 1573) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-107)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

D-ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

ACAROĞLU M. Türker, *Balkanlarda Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.

ACUN Fatma, "A Portrait of the Ottoman Cities", *The Muslim World*, C. 92, (2002), ss. 255–85.

AFYONCU Erhan, "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 1 (2003), ss. 267–86.

———, "Mîr-i Alem", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, C. 30, ss. 124–25.

———, "Zeâmet", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, C. 44, ss. 162–64.

———, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhâne-i Âmire (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

AGOSTON Gabor, *Barut, Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî Gücü ve Silah Sanayisi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

———, "15. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Topçuluğu ve Avrupa Askerî Teknolojisi", *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askerî Devrim Tartışmaları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

———, "Ateşli Silahlar ve Askeri Uyarlama: Osmanlılar ve 'Askeri Devrim'", *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, çev. Kahraman Şakul, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, ss. 46–84.

AĞIRAKÇA Ahmet, "Birinci Kosova Savaşı İle İlgili Kaynaklar", *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, ss. 21–27.

AKBAL Fazıla, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", *Belleten*, C. XV, S. 60 (1951), ss. 617–28.

AKDAĞ Mustafa, "Timar Rejiminin Bozuluşu", *AÜDTCFD*, C. 3, S. 4 (1945), ss. 419–31.

———, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *AÜDTCFD*, C. 13, S. 1–2 (1955), ss. 27–51.

———, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, 3. Baskı., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

AKGÜNDÜZ Ahmed, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuku Tahlilleri (II. Bayezid Devri Kanunnameleri)*, Istanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1990.

———, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri VII*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1994.

———, *Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukuki Tahlilleri (6. Kitap II. Kısım)*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1994.

AKTEPE Münir, "Kosova", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1977, C. 6, ss. 869–76.

———, "Kosova", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, C. 26, ss. 216–19.

ALACA Hanife, *XVI. Yüzyılda Prizren Sancağı*, Ankara: Yıldırım Bayezid Üniversitesi, 2017, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

———, "XV. Yüzyılda Vulçıtrın Nahiyesi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, (2019), ss. 114–28.

ALTUNBAY Mustafa, "Klasik Dönemde Osmanlı'da Madencilik", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 10, ss. 792–801.

ALTUNDAĞ Şinasi, "Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet ve Vazifeleri Hakkında", *VI.*

Türk Tarih Kongresi, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1961, ss. 342–54.

ANHEGGER Robert, *Beitraege zur Geschischte des Bergbaus im Osmanischen Reich : I Europaeische Türkei, bd. 1-2*, İstanbul: Marmara Basımevi, 1943.

ARENDONK C. Van, "Kenîse", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1977, C. 6, ss. 575–76.

ARIKAN Zeki, "Tahrir Defterlerinde Geçen Deyimler", *Osmanlı Araştırmaları*, C. XVI, (1996), ss. 1–13.

ARSLAN İsmail, "19. Yüzyıl Ortalarında Balkanlarda Bir Osmanlı Kasabasının Sosyo-Ekonomik Yapısı: Vulçıtrın", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. XII, S. 2 (2012), ss. 409–24.

ARTUK İbrahim, *Kanunî Sultan Süleyman Adına Basılan Sikkeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.

ARUÇİ Muhammet, "Vulçıtrın", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, C. 43, ss. 132–34.

ASİMOV Mücahit, "Kosova'da Esirgenmemiş Anıtlar", *ÇEVREN*, C. 3, (1974), ss. 44–93.

AYDIN Bilgin, Rıfat Günalan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.

AYDÜZ Salim, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.

AYKUT Nezihi, "Osmanlı İmparatorluğunda Sikke Tecdidleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, C. XIII, (1987), ss. 269–97.

AYVERDİ Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri III (Yugoslavya)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2000.

BABİNGER Franz, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, 5. Baskı., İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2003.

BARKAN Ömer Lütfi, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 2, (1940), ss. 1–59.

———, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri II", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 2, (1940), ss. 214–47.

———, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C. 2, (1942), ss. 279–386.

———, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Vakıflarının İdari-Mali Muhtariyeti Meselesi", *Türk Hukuk Tarihi Dergsi*, C. 1, (1944).

———, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (II)", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XIII, S. 1–4 (1952), ss. 56–78.

———, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, (1953), ss. 1–26.

———, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı Cilt 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972.

———, "Çiftlik", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1977, C. III, ss. 392–97.

———, "Timar", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1979, C. XII/I, ss. 286–333.

BARTHOLD Wilhelm, "Akıncı", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1978, C. 1, ss. 239–40.

BAŞAR Fehameddin, "Malkoçoğulları", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, C. 27, ss. 537–38.

———, "Mihaloğulları", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfi, 2005, C. 30, ss. 24–25.

———, "Osmanlı Akıncı Ailelerinin Balkan Tarihindeki Yeri", *Balkanlarda İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), 2011, ss. 215–33.

BATMAZ Eftal Ş., "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatna Genel Bir Bakış", *OTAM*, C. 7, (1996), ss. 3–9.

———, "XV-XVI. Yüzyıl Sancak Kanunnamelerine Göre Osmanlı Devleti'nde Tahıl Üretimi", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 36 (2004), ss. 35–42.

BAYARTAN Mehmet, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C. S. 10 (2008), ss. 157–75.

BAYKARA Tuncer, "Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet Midir?", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, 1999ss. 528–35.

BELDICEANU Nicoara, "Biens monastiques d'après un registre ottoman de Trébizonde(1487); Monasteres de la Chryokephalos et du Pharos", *Revue des etudes byzantines*, C. XXXV, (1977).

———, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Teori Yayınları, 1985.

BELDICEANU Nicoara, Irene Beldiceanu-Steinherr, "Une mesure ouomane d'origine balkanique pour les liquides: Le çabur", *Turcica*, C. XIX, (1987), ss. 225–45.

BEYAZIT Yasemin, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

———, *Kadıasker Atama Rıznamçelerinden "Çivizade Mehmed Efendi Ruznamçesi"*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

BUZOV Snježana, "Vlasi Istrije na Području Sjeverne Dalmacije u Popisnim Defterima 16. Stoueća", *Prilozi Za Orijentalnu Filologiju*, C. 40, (1991), ss. 237–343.

ÇAĞATAY Neşet, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", *AÜDTCFD*, C. 2, S. 1 (1943), ss. 117–26.

———, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *AÜDTCFD*,

C. 5, S. 5 (1947), ss. 483–511.

ÇAKAR Enver, "Kanûnî Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1 (2002), ss. 261–82..

ÇAKIR Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul: Kitabevi, 2003.

CERABREGU Muharem, "Development of Urbanization And Economic Activities in The Province of Kosova During The Ottoman Empire (1389 - 1912)", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1989.

CEZAR Mustafa, "Türk Tarihinde Kervansaray", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976, ss. 931–40.

ÇALIŞKAN Canan, *Salnamelere Göre Kosova (1879-1900)*, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2002, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÇİÇEK Kemal, "Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler", *OTAM*, C. S. 6 (1995), ss. 51–89.

DAVİD Geza, "Budin", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, C. 6, ss. 344–48.

———, *16. Yüzyılda Simontornya Sancağı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

———, "Macaristan'da Yönetici Osmanlı Aileleri", *OTAM*, C. 38, (2015), ss. 15–30.

DEMİR Ali, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 11. Baskı., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.

DEMİR Selçuk, *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2014, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

DRANÇOLLI Jahja, "Qytetet e Kosoves Gjate Mesjetes", *Universiti i Prishtines Buletin i Fakultetit Filozofik*, C. XXVI, (1996), ss. 41–51.

———, "Vushterria Gjate Mesjetes", *Arkivi i Kosoves Vjetar*, C. S. XXXI–XXXII (2004), ss. 7–28.

DURDEV Branislav, "Turski Prevod Rudarskog Zakona Za Novo Brdo Despota Stefane Lazareviça", *Prilozi Za Orijentalnu Filologiju*, C. S. XXV (1975), ss. 114–33.

DÜZDAĞ M. Ertuğrul, *Kanunî Devri Şeyhülislâmı Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018.

EMECEN Feridun M., "Ağıl Resmi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, C. 1, ss. 467–68.

———, "Ağnam Resmi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, C. 1, ss. 478–79.

———, "Baştina", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, C. 5, ss. 135–36.

———, "Bennâk", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, C. 5, ss. 458–59.

———, "Bosna Eyaleti", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, C. 6, ss. 296–97.

———, "Çift Resmi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, C. 8, ss. 309–10.

———, "Mufassaldan İcmale", *Osmanlı Araştırmaları*, C. S. XVI (1996), ss. 37–44.

———, "Sefere Götürülen Defterlerin Defteri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, 1999, ss. 241–68.

———, "Kosova Savaşları", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, C. 26, ss. 221–24.

———, "Ateşli Silahlar Çağı: Askerî Dönüşüm ve Osmanlı Ordusu", *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, ss. 27–70.

———, "Varna Muharebesi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, C. 42, ss. 527–30.

———, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, 2. Baskı., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

———, "Defter-i Köhne: Pirlepe-Kırçova Kesiminin En Eski Timar Defteri (1445-1455)", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 43, S. 43 (2014), ss. 341–474.

———, "Balkanlar ve Bosna Tarihi Bakımından Kosova Savaşının (1389) Önemi", *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, 3., İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, ss. 303–21.

———, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300 - 1600)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

ERCAN Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

ERDOĞDU M. Akif, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırlar*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999.

ERGENÇ Özer, "Osmanlı Şehirlerinde Esnâf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, ss. 85–93.

ERKAL Mehmet, "Cizye", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, C. 8, ss. 42–45.

ERYAVUZ Şebnem, "Kervansaray", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, C. 25, ss. 299–302.

EYİCE Semavi, "Fâtih Câmi'", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, C. 12, ss. 243–44.

FAROQHI Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Berktay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

GENÇ Mehmet, "İltizam", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, C. 22, ss. 154–58.

———, "Malikâne", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, C. 27, ss. 516–18.

———, "Mukâtaa", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, C. 31, ss. 129–32.

———, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.

GODWIN Godfrey, *Yeniçeriler*, 3. Baskı., İstanbul: Doğan Kitap, 2008.

GÖKBİLGİN M. Tayyib, *XV-XVI. Asırda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukatalar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından, 1952.

———, "Kanûnî Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti Livaları Şehir ve Kasabaları", *Belleten*, C. XX, S. 78 (1956), ss. 247–94.

GÖYÜNÇ Nejat, "Hane Deyimi Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. 32, (1979), ss. 331–48.

———, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.

———, "Hâne", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, C. 15, ss. 552–53.

GÜÇER Lütfi, *XVI-XVII. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1964.

GÜMÜŞÇÜ Osman, *Türk İskan Sistemi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.

HACISALİHOĞLU Mehmet, "Sırbistan", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, C. 37, ss. 121–26.

HAFIZ Nimetullah, "Sultan Murad Türbesini Korumak İçin Verilen Bir Berat", *ÇEVREN*, C. 3, (1974), ss. 39–42.

HAFIZ Nimetullah, Mücahit Asım, "Priştine Kitabeleri", *ÇEVREN*, C. S. 15 (1977), ss. 75–93.

———, "Priştine Kitabeleri", *Vakıflar Dergisi*, C. XI, (1978), ss. 205–15.

HAFIZ Tacida, "Kosova'da Türbeler", *Prilozi Za Orijentalnu Filologiju*, C. 30, (1980), ss. 189–201.

———, "Vulçitrin Kanunnamelerinde Zirai, Ekonomik ve Mali Durum (7 belge ile birlikte)", *CIEPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi VII. Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994, ss. 447–52.

HALAÇOĞLU Ahmet, "1740-1741 Tarihli Yazma Esere Göre Rumeli Kazalarının Rütbeleri", *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, ss. 869–112.

HALAÇOĞLU Yusuf, "Derbend", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, C. 9, ss. 162–64.

———, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.

HAMMER Joseph V., *Devlet-i Osmaniye Tarihi III. Cilt*, çev. Mehmed Ata, İstanbul, 1329.

HAMZAOĞLU Yusuf, *Sırbistan Türklüğü*, Üsküp: LogosA, 2004.

HİNZ Walther, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Sevim Acar, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990.

HRABAK Bogomil, "Kuga u Balkanskim Zemljama Pod Turcima Od 1450 Do 1600 Godine", *Istoriski Glasnik*, C. 1–2, (1957), ss. 19–37.

İLGÜREL Mücteba, "XIV. Yüzyılda Osmanlı Devletinin Siyasi Durumu", *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, ss. 13–20.

———, "Subaşı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, C. 37, ss. 447–48.

İMBER Colin, *Varna Savaşı*, çev. Ayda Arel, İstanbul: Kitabevi, 2007.

İNALCIK Halil, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Belleten*, C. XII, S. 46 (1948), ss. 349–402.

———, "Yük (Hıml) in Ottoman Silk Trade, Mining and Agriculture", *Turcica*, C. XVI, (1984), ss. 131–56.

———, "Osmanlılar'da Cizye", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, C. 8, ss. 45–48.

———, "Çiftlik", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, C. 8, ss. 313–14.

———, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Istanbul: Eren Yayıncılık, 2000.

———, "İspençe", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, C. 23, s. 177.

———, "Türkler ve Balkanlar", *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, C. S. 3 (2005), ss. 20–43.

———, "Fatih Sultan Mehmed'in İlk Culusû", *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007, ss. 55–67.

———, "İstanbul'un Fethinden Önce Fatih Sultan Mehmed", *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007, ss. 69–136.

———, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeileri", *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, 4.Baskı., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007, ss. 137–84.

———, "Rumeli", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2008, C. 35, ss. 232–35.

———, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

———, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2009.

———, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2009, ss. 31–65.

———, "Mehmed II", *Kuruluş Dönemi (1302 - 1481) Osmanlı Sultanları*, Istanbul: İSAM Yayınları, 2010, ss. 157–96.

———, "Murad I", *Kuruluş Dönemi (1302 - 1481) Osmanlı Sultanları*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2010, ss. 81–108.

———, "Timar", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, C. 41, ss. 168–73.

———, "Murad II", *Kuruluş Dönemi (1302 - 1481) Osmanlı Sultanları*, Istanbul: İSAM Yayınları, 2015, ss. 153–80.

———, "Bayezid I", *Kuruluş Dönemi (1302 - 1481) Osmanlı Sultanları*, Istanbul: İSAM Yayınları, 2015, ss. 129–36.

———, *Osmanlılar ve Haçlılar*, İstanbul: ALFA Yayıncılık, 2016.

———, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.

———, "Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bir Bakış", *Doğu Batı Makaleler I*, 7. Baskı., Doğu Batı Yayınları, 2018.

———, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

İNALCIK Halil, Jean-Louis Bacque-Grammont, "Osmanlı Prosopografisi", 1995.

İNANIR Ahmet, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011.

İNBAŞI Mehmet, "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 9, ss. 154–64.

———, *Osmanlı İdaresinde Tortum Sancağı (1549-1650)*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.

———, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rumeli Eyaleti ve İdarecileri", *Osmanlı'da Yönetim ve Savaş*, İstanbul: Mahya Yayınları, 2017.

———, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Siyer Yayınları, 2018, C. 12, ss. 21–94.

———, "The Sancak of Semendire and Its Governors in the Second Half of the Eighteenth Century", *Şerefe Studies in Honour of Prof. Geza David on His Seventieth Birthday*, ed. Pal Fodor, Budapest: Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, 2019, ss. 523–40.

———, "Yahya Paşa'nın Üsküp'teki Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, C. S. 53 (2020), ss. 9–28.

İNBAŞI Mehmet, Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

İPŞİRLİ Mehmet, "Beylerbeyi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, C. 6, ss. 69–74.

JORGA Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 2 (1451-1538)*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.

———, *Büyük Türk : Fatih ve Dönemi*, İstanbul: Yeditepe, 2007.

KAL'A Ahmet, "Esnaf", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, C. 11, ss. 423–30.

KALESHI Hasan, "Jedna Prizrenska I Dve Vuçitrnske Kanunname", *Buletini i Muzeumit Te Kosove Metohis Glasnik Muzeja Kosova ı Metohije*, Prishtine, 1957, ss. 1–12.

———, *Dokumentet Me Te Vjetra Te Vakefeve Ne Gjuhen Arabe Ne Jugosllavi*, Prishtine: Dituria İslame, 2002.

KALEŞİ Hasan, "XV. Asırdan XVII. Asrın Nihayetine Kadar Yugoslav Topraklarında Şark Medeniyeti", *ÇEVREN*, C. IV, S. 9 (1976), ss. 13–68.

KALLEK Cengiz, "Kile", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, C. 25, ss. 568–71.

KARA Mustafa, "Tekke", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, C. 40, ss. 368–70.

KARADENİZ Hasan Basri, *Osmanlılar ve Rumeli Uç Beyleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015.

KATIC Tatjana, "The Sancak of Prizren in the 15th and 16th Century", *OTAM*, C. 33, (2013), ss. 113–38.

КАТИЋ Срђан, "Закуп Рудника и Хасова Трепче 1585. Године", *Miscellanea*, C. XXXI, (2010), ss. 109–21.

KAYAPINAR Ayşe, "Voynuk", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, C. 43, ss. 126–27.

———, "Kumanlar ve İkinci Bulgar Devleti (1187 - 1370)", *Yeni Türkiye*, C. S. 66 (2015), ss. 390–401.

———, "Language As An Interaction Tool: Slavic-Bulgarian Terms in The Ottoman Tax And Court Registers", *İnternational Balkan Annual Conference (IBAC) Book Series (5) Turkey & Bulgaria A Contribution to Balkan Heritage*, ed. Özgür Kolçak, İstanbul: Yeni Anadolu Yayıncılık, 2017, ss. 57–74.

KAZICI Ziya, "Ahîlik", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, C. 1, ss. 540–42.

———, *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.

KENANOĞLU M. Macit, "Mülk", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, C. 31, ss. 540–42.

KEPECİOĞLU Kamil, "Bursa'da Şer'i Mahkeme Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Tarihi Bilgiler ve Vesikalar", *Vakıflar Dergisi*, C. S. 2 (1942), ss. 405–21.

KIEL Machiel, "İskeçe", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, C. 22, ss. 553–55.

———, "Priştine", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, C. 34, ss. 346–48.

———, "Samakov", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, C. 36, ss. 62–64.

KIENITZ Friedrich Karl, *Sultanların Şehirleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014.

KILIÇ Orhan, "Kuruluşundan 18. Yüzyılın Sonuna Kadar Rumili Eyaleti'nin İdari Taksimatı", *Yeni Türkiye*, C. S. 66 (2015), ss. 1185–95.

———, "II. Mehmed Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Teşkilatı ve Taksimatı", *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi*, ed. Ayşenur Bilge Zafer, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2016, ss. 146–84.

———, "Kanûnî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı", *Kanûnî Sultan Süleyman Dönemi ve Bursa*, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2019, ss. 364–406.

———, "1533 Tarihli İcmâl Defterine Göre Rumeli Vilayeti'nde Zaimler ve Sipahiler", *Journal of International Eastern European Studies*, C. 1, S. 1 (2019), ss. 73–125.

KONUK Neval, Mehmet Zeki İbrahimgil, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.

KUL Eyüp, "Priştine-Üsküp Yolu Üzerinde Bir Derbent: Kaçanik", *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hakani*, ed. Abidin Temizer, Uğur Özcan, Libra Kitapçılık, 2015, ss. 337–404.

———, "Muslihiddin Bin Abdulgani (Müezzin Hoca) Vakfı", *Waqf Institution in Balkans Territory*, Tiran, 2018.

———, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçıtrın Sancaklarında Madencilik*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2019.

KUL Muhittin, *Tırhala Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı (XV-XVI. Yüzyıl)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2018, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

KUNT Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978.

KURT İsmail, "Vakıf Müessesesi, XV ve XVI. Asır Vakıfları", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1997, ss. 501–36.

KURT Yılmaz, "Osmanlı Toprak Yönetimi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, C. III, ss. 59–65.

KÜTÜKOĞLU Mübahat S., *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu, Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, 2012.

LOWRY Heat W., İsmail E. Erünsal, *Yenice-i Vardar'lı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*, çev. Aynur Onbaşıoğlu (Evrenosoğlu), Kıvanç Tanrıyar, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2010.

MALCOLM Noel, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, Istanbul: Sabah Kitapları, 1999.

MAXIM Mihai, "Tımışvar", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, C. 41, ss. 94–95.

MİROĞLU İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul: Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 1975.

MURPHEY Rhoads, "Erken İmparatorluk Çağında Osmanlı Ekonomisi", *Osmanlı Dünyası*, ed. Christine Woodhead, İstranbul: ALFA Yayıncılık, 2018, ss. 48–66.

NOBIRDALI Beyto, "Nobırda'da Bir Cami ve Bir Türbe", *ÇEVREN*, C. 7, (1975), ss. 34–41.

OCAK Ahmet Yaşar, Süreyya Farukı, "Zaviye", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1986, C. 13, ss. 468–76.

OĞUZOĞLU Yusuf, "Dizdar", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, C. 9, s. 480-481.

ÖNEN Yaşar, Cemil Ziya Şanbey, *Almanca-Türkçe Sözlük 2*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1993.

ORHONLU Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, Istanbul: Eren Yayıncılık, 1990.

ORHONLU Cengiz, Nejat Göyünç, "Has", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, C. 16, ss. 268–70.

ORTAYLI İlber, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, C. 24, ss. 69–73.

ORUÇ Hatice, "15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C. S. 18 (2005), ss. 249–71.

———, "15. ve 16. Yüzyıllarda Mitrovica", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti IV. Uluslar arası Kongresi*, Üsküp: IRCICA, 2010, ss. 599–614.

———, "Administrative Division of the Bosnian Sandjak in the 16th Century", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C. S. 25 (2009), ss. 99–147.

OSMANI Jusuf, *Vendbanimet e Kosoves Mitrovica, Zveçani, Leposaviqi dhe Zubin Potoku*, Prishtine, 2003.

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti, İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2007.

Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514-1550), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2013.

OSTROGORSKY Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.

OTASEVIC Duşan, (ed.), *Serbian Artistic Heritafe in Kosovo and Metohija*, Belgrade: Serbian Academy of Sciences And Arts, 2017.

ÖZ Mehmet, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", *Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik*, ed. Halil İnalcık, Şevket Pamuk, Ankara: DİE Yayınları, 2000, ss. 17–32.

———, "Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri", *TALİD*, C. 3, S. 6 (2005), ss. 57–88.

———, "Tahrir", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, C. 39, ss. 425–29.

ÖZCAN Abdulkadir, "Akıncı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, C. 2, ss. 249–50.

———, "Boğdan", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, C. 6, ss. 269–71.

———, "Çeribaşı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, C. 8, ss. 270–72.

———, "Lala Şahin Paşa", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, C. 27, ss. 77–78.

ÖZCAN Tahsin, "Osmanlı Şehirciliği ve Vakıflar", *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, ed. Erol Özvar, Arif Bilgin, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2008, ss. 113–28.

ÖZERGİN M. Kemal, "Rumeli Kadılıkları'nda 1078 Düzenlemesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılıya Armağan*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976, ss. 251–310.

ÖZTÜRK Levent, "Kilise", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, C. 26, ss. 14–16.

———, "Manastır", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, C. 27, ss. 560–61.

ÖZTÜRK Yücel, "Osmanlı Balkanı: Tarihi Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluşu ve Gelişimi", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2013, ss. 225–58.

ÖZVAR Erol, *Osmanlı Maliyesi ve Malikâne Uygulaması*, Istanbul: Kitabevi, 2003.

ÖZVAR Erol, Arif Bilgin, "Şehir Yönetimi ve Tarihi Üzerine", *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, ed. Erol Özvar, Arif Bilgin, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2008, ss. 15–32.

PAKALIN Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1983.

PAMUK Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

———, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

PELIDIJA Enes, Feridun M. Emecen, "Îsâ Bey", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, C. 22, ss. 475–76.

PLLANA Emin, "Vuçiterna Dhe Rrethina Nen Sundimin Osman Ne Shekujt XV-XVII", *İnstituti Albanologjik i Prishtines*, C. XII, (1982), ss. 69–80.

RADOVANIC Vojislav, "Vuçıtrn", *Narodna Enciklopedija*, Bibliografski Zavod D. D. Zagreb, 1929, C. IV, ss. 1171–72.

———, "Priştina", *Narodna Enciklopedija*, Bibliografski Zavod D. D. Zagreb, 1928, C. III, ss. 694–96.

REDHOUSE James W., *Turkish And English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2015.

REFİK Ahmet, *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri (967-1200)*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.

REXHA İljaz, "Disa Vendbanime Mesjetare Ne Sanxhakun E Vushtrrise Sipas Defterit Te Hollesishem Te Vitit 1566/1574", *Arkivi i Kosoves Vjetar*, C. S. XXXI–XXXII (2004) ss. 29–116.

———, *Onomastika Mesjetare Arbane Ne Arealin E Dardanise*, Prishtine: Europrint, 2005.

———, *Vendbanimet Dhe Populsia Albane e Kosoves (Sipas Deftereve Osmane te Shekullit XV)*, Priştine: İnstituti Historise "Ali Hadri" Prishtines, 2016.

RIZAJ Skender, "Dve Akçe Kovane u Novom Brdu i Skoplju", *Buletini i Muzeumit Te Kosove Metohis Glasnik Muzeja Kosova i Metohije*, C. VII–VIII, (1962).

———, "Rudari (Madendzıje) u Sistemu Privilegija i Duznosti (Muaf ve Müsellem Reaya)", *Buletini i Muzeumit Te Kosove Metohis Glasnik Muzeja Kosova i Metohije*, C. IX, (1964).

———, "Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darphanelerine Dair Mukataalar (XV-XVII yy)", *I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1973, ss. 244–53.

———, *Kosova Gjate Shekujve XV, XVI dhe XVII*, Prishtine: Rilindja, 1982.

———, "Disa Te Dhena Per Vuçiternen Ne Kohen E Administrimit Osman", *Kosovo*, C. S. 13–14 (1985), ss. 379–402.

———, "1569/70 Yıl Mufassal Defterine Göre Maden Şehri Novaberde", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1985, ss. 553–56.

———, "Novoberda Gjate Shekujve XV Dhe XVI", *Vjetar Godisnjak*, C. XX, (1985),

ss. 109–54.

———, *Rudarstvo Kosova I Susednih Krajeva Od XV Do XVII Veka*, Prishtina, 1968.

RÖMER Claudia, "On Some Hass-Estates Illegally Claimed by Arslan Pasa, Beglerbegi of Buda 1565-1566", *Studies in Ottoman History In Honor of Professor V.L. Ménage*, 2010, 297–318.

SAHİLLİOĞLU Halil, "Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 23, S. 1-4 Ayrı Bası (1963), ss. 1–74.

———, "Zeâmet", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 1986, C. 13, ss. 477–79.

———, "Bâd-ı Hevâ", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, C. 4, ss. 416–18.

———, "Arûs Resmi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, C. 3, ss. 422–23.

———, "Darphâne", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, C. 8, ss. 501–5.

———, "Emîn", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, C. 11, ss. 111–12.

SAKA Erdem, "Nova Berde Gümüş Madenleri (1453-1600)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 4, S. 4 (2019), ss. 2337–59.

SELÇUK Hava, *Osmanlı İdaresinde Priştine*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.

SERTOĞLU Midhat, *Osmanlı Tarih Lugatı*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2015.

SEZER Musa, *XVI. Yüzyılda Köstendil Ilıcası*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2017, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

SEZGİN İbrahim, "Osmanlı Döneminde Delvine Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, C. S. 36 (2011), ss. 1–7.

SÖYLEMEZ M. Mahfuz, *İslâm Şehirleri*, Topkapı İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.

STEINGASS F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London: Routledge & Kegan Paul Limited, 1963.

SÜMER Faruk, "Kasım Paşa, Güzelce", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, C. 24, s. 547.

ŞAHİN ALLAHVERDİ Reyhan, "II. Bayezid'in Kızı Hümaşah Sultan Vakıfları", *Balkan Tarihi Cilt II*, ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, ss. 261–84.

ŞAHİN İlhan, "Sancak", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, C. 36, ss. 97–99.

———, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teskilâtının Özellikleri", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1997, ss. 233–96.

ŞAHİN Rahman, "Fatih Sultan Mehmed Devri Priştine Kazası (Tahrir Defterlerine Göre)", *Cappadocia Journal of History And Social Sciences*, C. 10, (2018), ss. 207–21.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kamûsü'l-a'lâm Cilt II, VI*, İstanbul, 1889.

TAC Hadi, *Hurufât Defterlerine Döre Kosova Vilâyeti: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı*, İzmir: Ege Üniversitesi, 2012, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

TANMAN Baha, Sevgi Parlak, "Tekke", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, C. 40, ss. 370–79.

TANSEL Selahattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askerî Faaliyetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

TERNAVA Muhamet, "Migrimet e Popullsise Ne Territorin e Sotem Te Kosoves Gjate Shekujve XIV - XVI", *Enti i Historise Se Kosoves*, C. 5, S. 5 (1976), ss. 289–325.

TERZİ Arzu T., "Piriştina Şehri'nde Meslekler", *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletler Arası Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), 2006, ss. 281–90.

TAŞKIN Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi, 2005, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

TIZLAK Fahrettin, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.

TODOROV Nikolaĭ, "Za demografskoto s'stojanie na Balkanskija poluostrov prez XV-XVI vek", *Godişnik na Sofijskija Universitet*, Sofia, (1960).

———, *The Balkan City, 1400-1900*, Seattle: University of Washington Press, 1983.

TODOROV Nikolaĭ, Asparuh Velkov, *Situation Démographique de la Peninsule Balkanique (Fin du XVs.-debut du XVIs.)*, Sofia: Editions de l'Académie bulgare des sciences, 1988.

TÜRKMEN İlhan, "Osmanlı Devleti'nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 28 (2013), ss. 451–58.

UNESCO, "Cultural Heritage in South-East Europe: KOSOVO", Italy, 2004.

URAL Selçuk, "Osmanlıların Vuçıtırın'ı Fethi Ve Arşiv Kayıtlarına Göre Osmanlı Hâkimiyetinde Vuçıtırın Şehri", *II. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı C.1-2*, ed. A. Vecdi Can, Dilşad Türkmenoğlu, Prizren, 2013, ss. 127–42.

UROSEVIC A., "Iz Zivota Katolickih Gradana Janjeva, Letnice, Novog Brda I Trepçe u XVI Veku", *Buletini i Muzeumit Te Kosove Metohis Glasnik Muzeja Kosova i Metohije*, Prishtine, 1956, ss. 6–16.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

———, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

———, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

———, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

———, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

———, *Osmanlı Tarihi I.Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.

ÜNAL Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 1997.

———, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

———, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011.

———, "Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, ed. Zafer Gölen, Birol Çetin, Abidin Temizer, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018, ss. 1–74.

ÜNLÜ Mucize, *Kosova Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912)*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

VIRMİÇA Raif, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999.

———, *Kosova Tekkeleri Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları*, İstanbul, 2010.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, "Vakıf", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, C. 42, ss. 479–86.

YENİÇERİ Celal, "Bâc", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, C. 4, ss. 411–13.

YENİŞEHİRLİOĞLU Filiz, "Balkanlarda Osmanlı Mimarisi", *Tarih Çevresi Dergisi*, C. S. 11 (1994), ss. 27–37.

YILMAZ Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 2. Baskı., İstanbul: Gökkubbe, 2017.

YÖRÜK Doğan, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. S. 17 (2007), ss. 625–52.

———,"XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler", *Turkish Studies*, C. 9, S. 1 (2014), ss. 637–55.

YURTTAŞ Fatih, *Balkanlarda Bir Uç Beyi Ailesi; Mihaloğulları 1300-1600*, İstranbul: Bahçeşehir Üniversitesi, 2018 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

YÜKSEL Aydın, "Kosova'da Türk Eserleri", *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, ss. 45–50.

ZDRAVKOVİC İ., M. Simic, "Manje Crkvene Gradevine i Zgrade iz Turskog Doba na Novom Brdu i u Okolini", *Buletini i Muzeumit Te Kosove Metohis Glasnik Muzeja Kosova i Metohije*, 1956, 246–74.

ZINKEISEN Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. II*, ed. Erhan Afyoncu, çev. Nilüfer. Epçeli vd., İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.

ZIROJEVIC Olga, "Vucitrnski i Prizrenski Sandzak u Svetlosti Turskog Popisa 1530/31 Godine", *İnstituti Albanologjik i Prishtines Gjurmime Albanologjike*, C. 2, (1968), ss. 103–20.

ЗИРОЈЕВИЋ Олга, "Кроз Новобрдске Махале 1664/65. Године", *Miscellanea*, C. 20, (1990), ss. 7–15.

EKLER

Ek 1: Vılçıtrın Sancağı Kanunnamesi[1369]

Kanunnâme-i Vilâlet-i Vılçıtrın

Re‘âyâ-i kefereden müzevvec ve mücerredden yirmi beş akçe ispenç ve harâc alınur buğdaydan arpadan ve alefden ve darıdan ve çavdar ve kabluca ve sâir keyl olunan hubûbâtdan öşürle sâlârlık sekizde bir alınur ve livâ-i mezbûrenin yükü İstanbul kilesi ile altı kile vaz‘ olunmuşdur ve hâliyâ hîn-i teftişde buğdayın yükü kırkar akçeye ve sair gallâtın yükü yirmi bir akçeye ve şıranın çeberi yirmi dörder akçeye takdir olunur ve her müzevvecden resm-i giyâh beşer akçe ve resm-i odun ikişer akçe ve resm-i bostan ikişer akçe alınur ve bağ olan yerlerde Müslümanlardan her dönüme dörder akçe resm alınur ve keferden yedide sekizde bir alınur ve şol Müslüman ki ra‘iyyet bağın tasarruf ider sâir re‘âyâ gibi yedide sekizde bir öşür ve resm-i tekne beş akçe virir ve kendü zirâat olunur yirin koyub âhar sipahi yirine eküb tenbih olunduktan sonra eslemeyen re‘âyânın öşrün sahib-i arz aldukdan sonra kendü sipahisi tekrar öşr alur yerin hali koyub âhar yerde varduğu içün ve kovandan öşr alınur öşr tamam olmayacak her kovana bir akçe alınur ve âdet-i ağnam defter-i âtikde her koyuna bir akçe kayd olunmuş kanun-ı kadime muhalif olmağın iki koyuna bir akçe alınmak üzere emr olunmağın ol vechile kayd olundu ve gerdek hakkı kızdan otuz ve duldan on beş akçe alınur ve sipahiye müteallik olan hassa tarladan sipahi kime virüp ekdürürse nısf, tohum virmese rub‘ alur yabanda yürüyen hanâzırdan ikisine bir ve besilü olandan her birisine bir akçe alınur ve derbend olan kurâ halkından her haneden on akçe ispenç ve buçuk hıml buğday ve buçuk hıml arpa ve haraç ve koyun hakkı ve resm-i arûsâne ve cürm ve cinayet ve bac-ı hamr sâir re‘âyâ gibi alınur avârız-ı divâniyyeden mu‘âflardır değirmen olan yerlerde yıl yürürse otuz akçe altı ay yürürse on beş akçe alınur ve bazar olan yerlerde bargir satandan ve alandan ikişer akçe ve sığır satandan ve alandan birer akçe ve koyundan dahi bir akçe alunur moruna balığı yükünden sekiz akçe ve sazan balığı yükünden altı akçe alınur meyve yükünden iki akçe ve tuz yükünden üç akçe buğday yükünden iki akçe arpa yükünden iki akçe un yükünden ikişer akçe alınur ve alef ve mahlûtdan yükünde bir akçe hamr yükünden iki akçe, hamr fuçı ile gelecek her fuçı on beş akçe alınur ve peynir yükünden üç akçe ve kavun karpuz

---

[1369] Vılçıtrın Sancağı dâhilindeki madenlerin işletilmesi ile ilgili gerek yurtiçi gerekse yurt dışında bulunan arşiv ve kütüphanelerde çok sayıda kanunname veya yasakname mevcuttur. Bu kanunname ve yasaknameler hakkında toplu bilgi için Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri.* Burada neşredilecek olan kanunname maden kanunnamelerinden ayrı olarak sancak ile ilgili hukuki düzenlemeleri içeren klasik sancak kanunnamesidir. Vılçıtrın Sancağı’na ait bilinen dört nüsha klasik sancak kanunnamesi vardır. Bunlardan üçü Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde TT.d 133, TT.d 167 ve TT.d 234 numaralı defterlerin baş kısmınlarında bulunmaktadır. Dördüncü nüsha ise Tacida Hafız tarafından Hersek’te bulunarak neşredilmiştir. Hafız, “Vulçitrin Kanunnamelerinde Zirai, Ekonomik ve Mali Durum (7 belge ile birlikte)”, ss. 447–52. Osmanlı Arşivi’nde bulunan üç nüshadan TT.d 167 numaralı defterdeki kanunname Ahmed Akgündüz tarafından Türkçe, TT.d 234 numaralı defterdeki kanunname ise Hasan Kaleşi tarafından Arnavutça olarak daha önceden neşredilmiştir. Akgündüz, *Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukuki Tahlilleri (6. Kitap II. Kısım), s. 665*; Kaleshi, “Jedna Prizrenska I Dve Vuçitrnske Kanunname”, ss. 1–12. TT.d 133 numaralı defterde bulunan kanunnamenin üzerine sonradan bazı eklemeler yapıldığı görülmektedir. Yapılan eklemeler ile buradaki kanunnamenin TT.d 167 numaralı defterdeki nüsha ile benzer duruma getirildiği görülmüştür. TT.d 167 Numaralı defter 1530 tarihlidir kanunnamesi yukarıda belirtildiği üzere daha öncesinden neşredilmiştir. Burada günümüz harfleri ile neşredilecek nüsha ise 1544 tarihli TT.d 234 numaralı defterin 10-13. sayfaları arasında bulunan nüshadır.

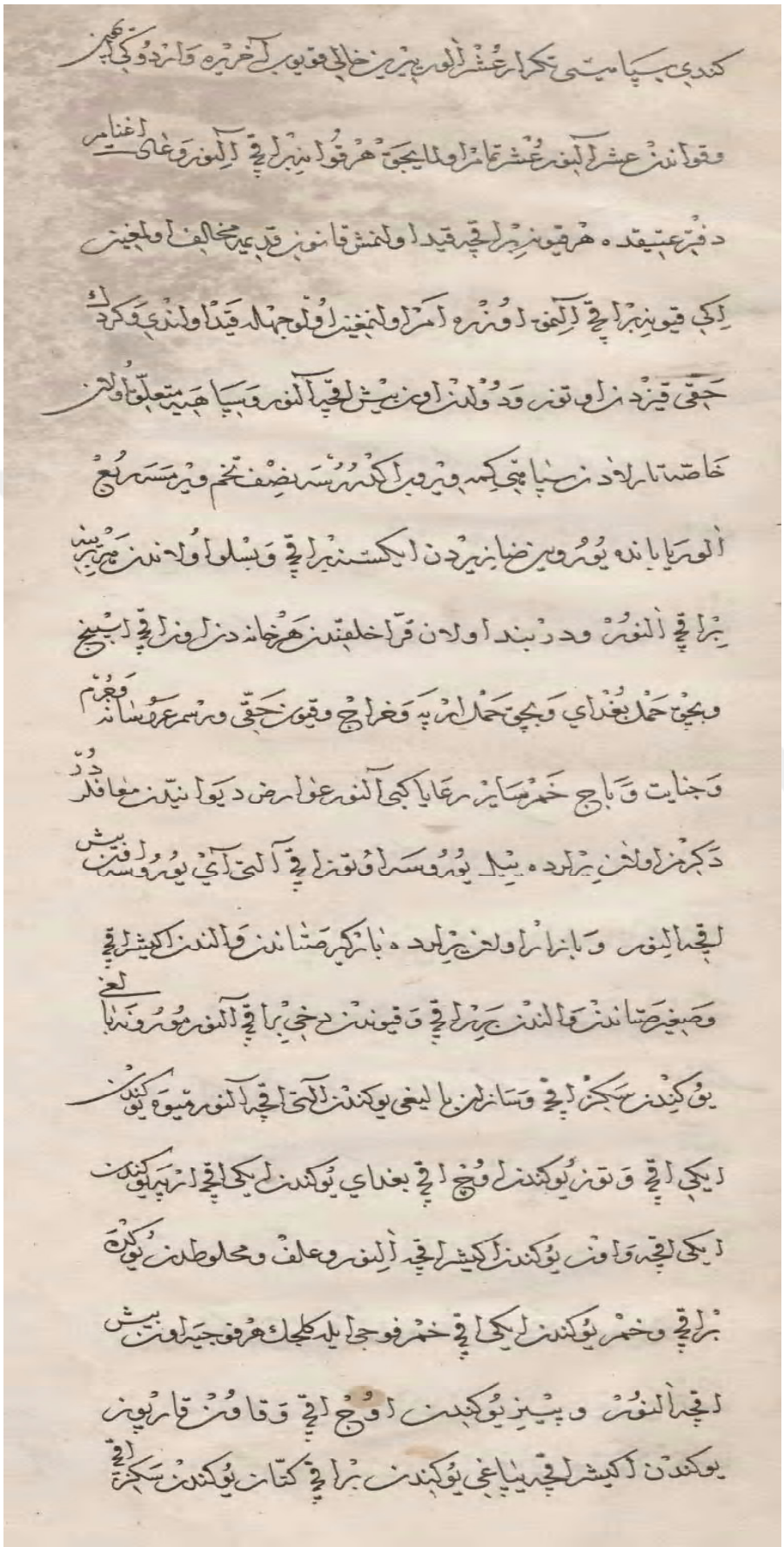
yükünden ikişer akçe yapağı yükünden bir akçe kettan yükünden sekiz akçe ve bez yükünden iki akçe zeytun yağı yükünden on iki akçe alınur ve şöyle ki tereke araba ile gelir bargir yükü hesabı bac verir ve satılan baldan ve yağdan ve mumdan fi'l-cümle vezn olunanlardan satandan ve alandan birer akçe alınur ve ra'iyyet öşr hıfzıyçün köyünde sipahiye anbar yapar anbar yapmasa akreb bazara iletir sipahi şire satmak içün iki ay on gün monopolye dutar bir ra'iyyet hariç karye sınurunda bağ dikse veya satun alsa sahib-i arz öşrün alub kendü timarı eri otuzda bir … almak kanunlarıdır.

Kanunnâme-i İhtisâb ve İhzârât

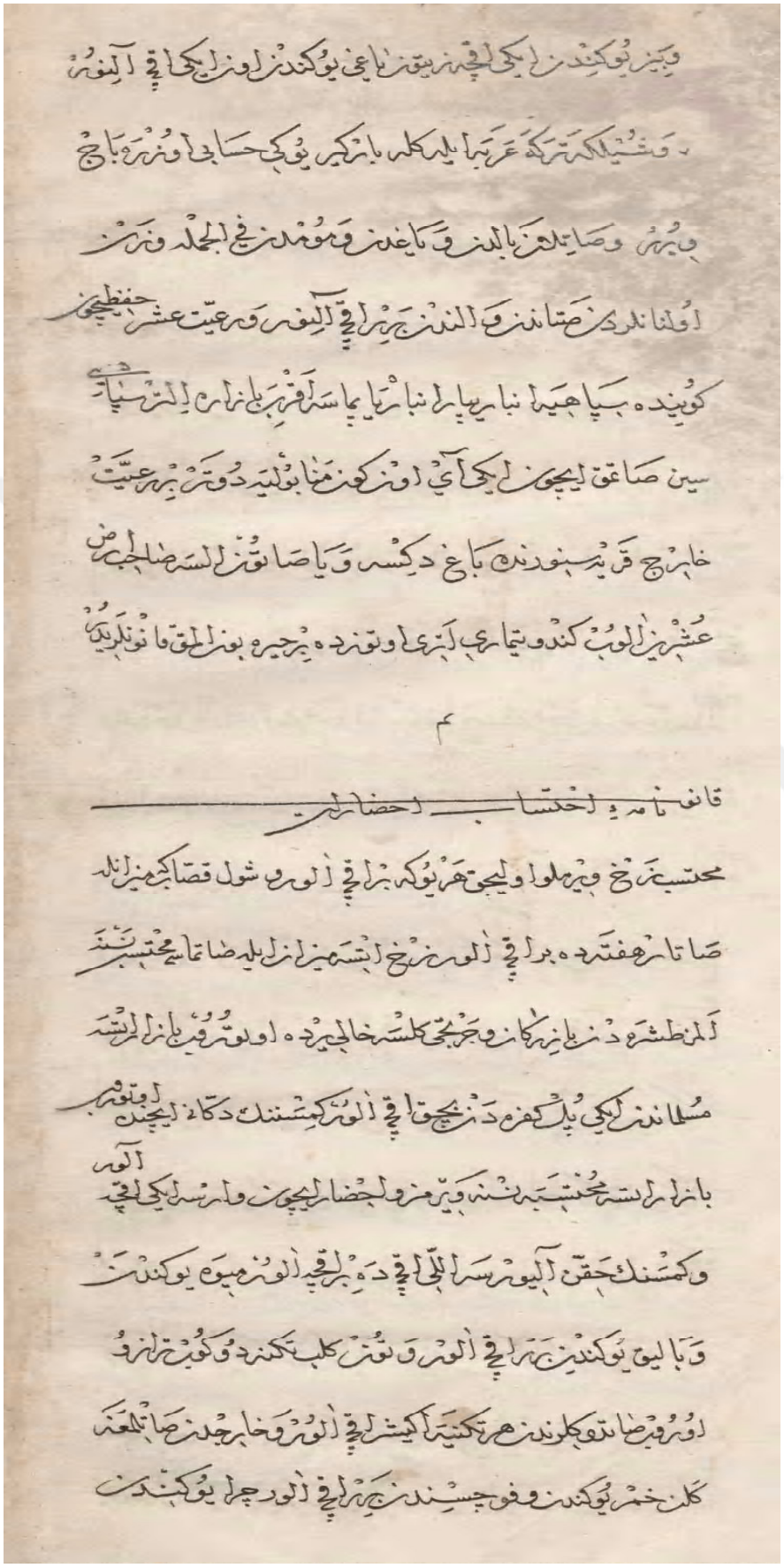
Muhtesib narh vermeli olucak her yüke bir akçe alur ve şol kassâb ki mizanla satar haftada bir akçe alur narh itse mizan ile satmasa muhtesib nesne almaz taşradan bâzirgân ve çerçi gelse hâlî yerde oturub bazar itse Müslümandan iki pul kefereden buçuk akçe alur kimesnenin dükkânı içinde oturub bazar itse muhtesibe nesne virmez ve ihzâr içün varsa iki akçe alur ve kimesnenin hakkın alıvirse elli akçede bir akçe alur meyve yükünden ve balık yükünden birer akçe alur ve tuz gelüp tekne döküb terazü urup satduklarından her tekneye ikişer akçe alur ve hariçden satmağa gelen hamr yükünden ve fuçısından birer akçe alur çıra yükünden ikişer pul alub terazüde hilâf idüb eksük satanlardan kanun üzere cerime alub lâzım gelürse siyâseten boynuna tahta gülle geçürüb gezdürürler.

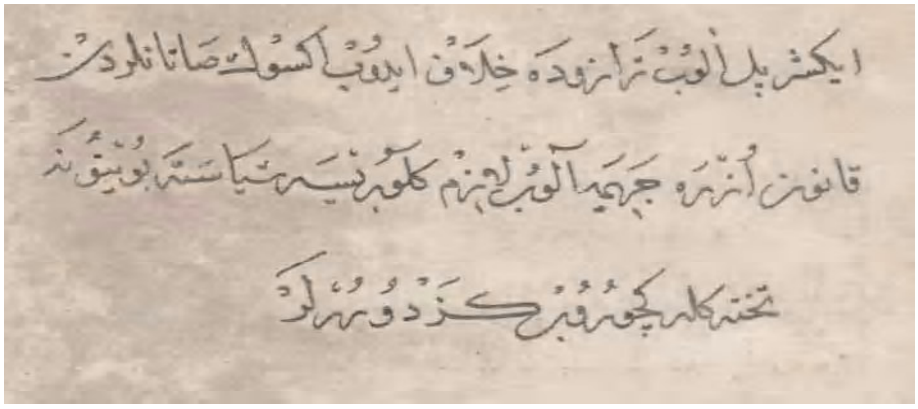
BOA, TT.d 234, s. 10-13.

BOA, TT.d 234, s. 10-13.

BOA, TT.d 234, s. 10-13.

BOA, TT.d 234, s. 10-13.

*Ek 2: Vılçıtrın Sancağı'nda Mukâtaaya Verilen Vergiler (*BOA, TS.MA.d 2200, v.12/b – 21b.)

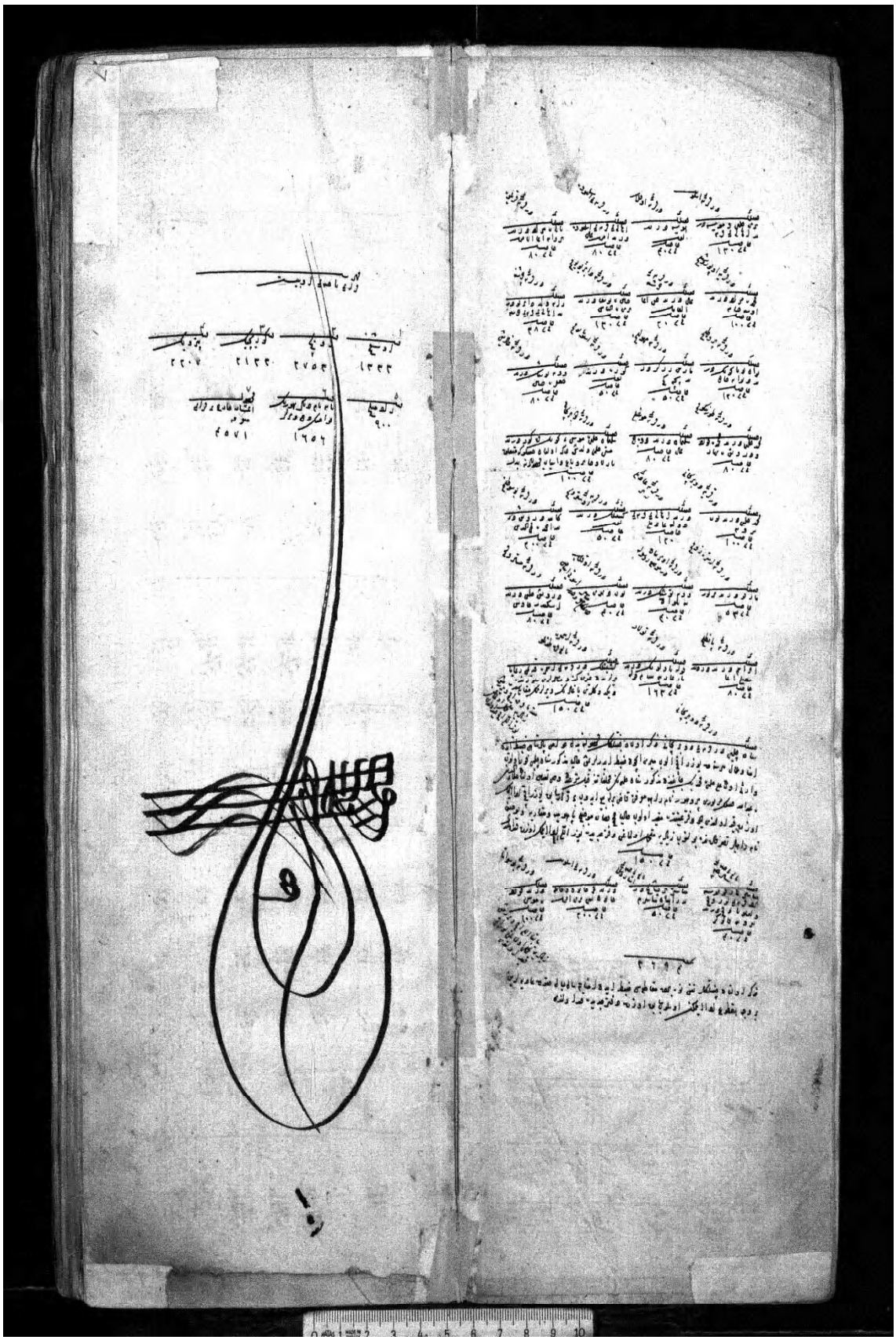
Mukâtaaya Verilen Vergi Birimi	Mukâtaa Bedeli	Mukâtaa Tarihi
Mukâtaa-i darphâne-i Novabırda	15.000.000	Gurre-i muharrem sene 931 / 29 Ekim 1524
Mukâtaa-i ma'den-i Novabırda maa bac-ı siyah ve gayrı	420.000	Gurre-i Rebî'u'l-evvel sene 931 / 27 Aralık 1524
Mukâtaa-i kıst-ı hamam-ı hassa der-Novabırda	9000	Gurre-i Zi'l-ka'de sene 931 / 20 Ağustos 1525
Mukâtaa-i kıst-ı karbansaray-ı hassa der-Novabırda	13.000	15 Şa'bân sene 929 / 29 Haziran 1523
Mukâtaa-i kıst-ı zeminhâ ve âsiyâbhâ-i hassa der-Novabırda	16.000	Gurre-i Rebî'u'l-âhir sene 927 / 11 Mart 1521
Mukâtaa-i kıst-ı beytü'l-mal ve yava ve kaçgun ve gayrı der-Novabırda	4000	Gurre-i Rebî'u'l-âhir sene 930 / 7 Şubat 1524
Mukâtaa-i şem'hâne der-Novabırda	6000	Gurre-i Zi'l-hicce sene 931 / 19 Eylül 1525
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i İstarosile	52.100	2 Rebî'u'l-âhir sene 927 / 12 Mart 1521
Mukâtaa-i kıst- mahsûlat-ı nâhiye-i Glama ve Yasenovik	15.000	6 Cumâde'l-evvel sene 930 / 12 Mart 1524
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Bana	43.000	6 Cumâde'l-evvel sene 930/ 12 Mart 1524
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Dobriçan	30.500	6 Cumâde'l-evvel sene 930/ 12 Mart 1524
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Krileva	43.000	6 Cumâde'l-evvel sene 930/ 12 Mart 1524
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Kremenat	23.000	4 Cumâde'l-evvel sene 931 / 27 Şubat 1525
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Karadonlu	19.000	Gurre-i muharrem sene 928 / 1 Aralık 1521
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Suteska	12.200	Gurre-i muharrem sene 928 / 1 Aralık 1521
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Muçibaba	1400	4 Zi'l-ka'de sene 931 / 23 Ağustos 1525
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Bogarine	15.500	4 Zi'l-ka'de sene 931 / 23 Ağustos 1525
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Morova	85.000	4 Zi'l-ka'de sene 931 / 23 Ağustos 1525
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Sirçe	38.500	4 Zi'l-ka'de sene 931 / 23 Ağustos 1525
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Ostroviçe	55.000	4 Zi'l-ka'de sene 931 / 23 Ağustos 1525
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Leskofça	15.500	4 Zi'l-ka'de sene 931 / 23 Ağustos 1525
Mukâtaa-i kıst-ı mahsûlat-ı nâhiye-i Tırboştice	40.200	4 Zi'l-ka'de sene 931 / 23 Ağustos 1525

Mukâtaa-i kıst-ı ma‘den-i Yanova	600.000	Gurre-i Rebî‘u’l-âhir sene 930 / 7 Şubat 1524
Mukâtaa-i kıst-ı kalhâne-i maden-i Yanova	10.500	Gurre-i Rebî‘u’l-âhir sene 930 / 7 Şubat 1524
Mukâtaa-i kıst-ı hamam Yanova	6000	21 Şevvâl sene 929 / 2 Eylül 1523
Mukâtaa-i ma‘den-i Zağradiye der kaza-i Priştine ki nev-zahir ma‘a nefs-i Priştine ve gayrı	700.000	Gurre-i muharrem sene 929 / 20 Kasım 1522
Mukâtaa-i kıst-ı hamam-ı cedid der-kaza-i Priştine	10.000	15 Cumâde’l-evvel sene 930 / 21 Mart 1524
Mukâtaa-i kıst-ı kalhâne-i Zağradiye der-kaza-i Priştine	2000	Gurre-i muharrem sene 928 / 1 Aralık 1521
Mukâtaa-i kıst-ı ma‘den-i Trebçe	2.000.000	15 Şa‘bân sene 928 / 10 Temmuz 1522
Mukâtaa-i kıst-ı bâc-ı siyah ve gayrı	240.000	15 Şa‘bân sene 928 / 10 Temmuz 1522
Mukâtaa-i kıst-ı ihtisab ve niyabet ve gayrı der-maden-i Trebçe	60.000	15 Şa‘bân sene 928 / 10 Temmuz 1522
Mukâtaa-i kıst-ı resm-i kalhâne–i ma‘den-i Trebçe	51.000	15 Şa‘bân sene 928 / 10 Temmuz 1522
Mukâtaa-i kıst-ı ma‘den-i cedid der-nezd-i maden-i Trebçe	5000	Gurre-i Cumâde’l-evvel sene 929 / 18 Mart 1523
Mukâtaa-i kıst-ı bozahâne maden-i Trebçe	450	15 Şevvâl sene 928 / 7 Eylül 1522
Mukâtaa-i kıst-ı şem‘hâne-i Trebçe	7500	15 Şa‘bân sene 928 / 10 Temmuz 1522
Mukâtaa-i kıst-ı hashâ-i ma‘den-i Trebçe	19.000	15 Şa‘bân sene 928 / 10 Temmuz 1522
Mukâtaa-i kıst-ı adet-i ağnam liva-i Vılçıtrın	510.000	26 Cumâde’l-evvel sene 930 / 1 Nisan 1524

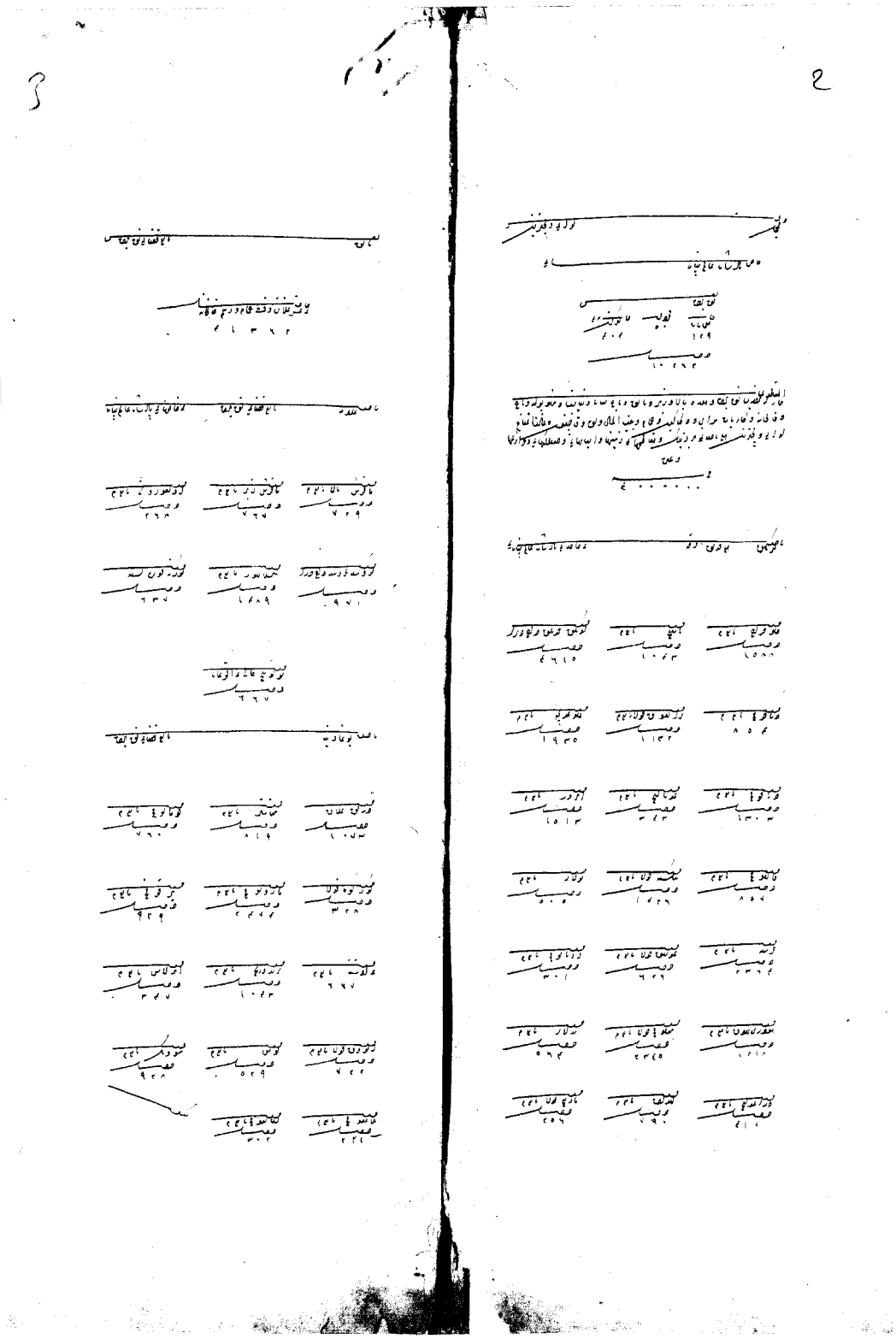
Ek 3: Vılçıtrın Sancağı'na Ait Bazı Belgeler

Akıncı beylerinden Vılçıtrın sancakbeyi Hızır Bey'e yazılan hüküm. (BOA, A.DVNSMHM.d 24)

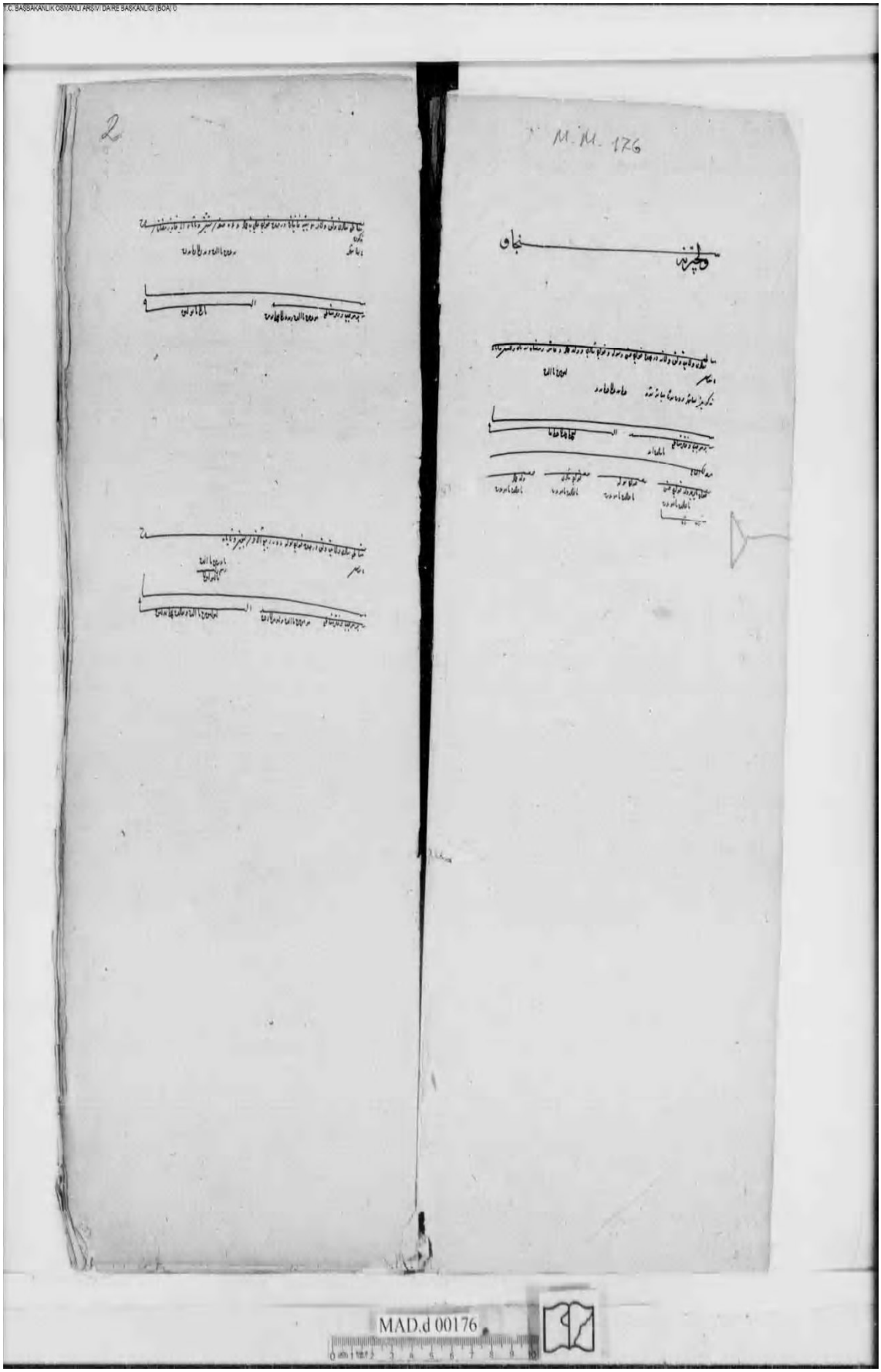

Vılçıtrın Sancağı'na ait 1569 tarihli tahrir defteri. (TKGM, TADB, TTd 201)

DFE.TD./0377

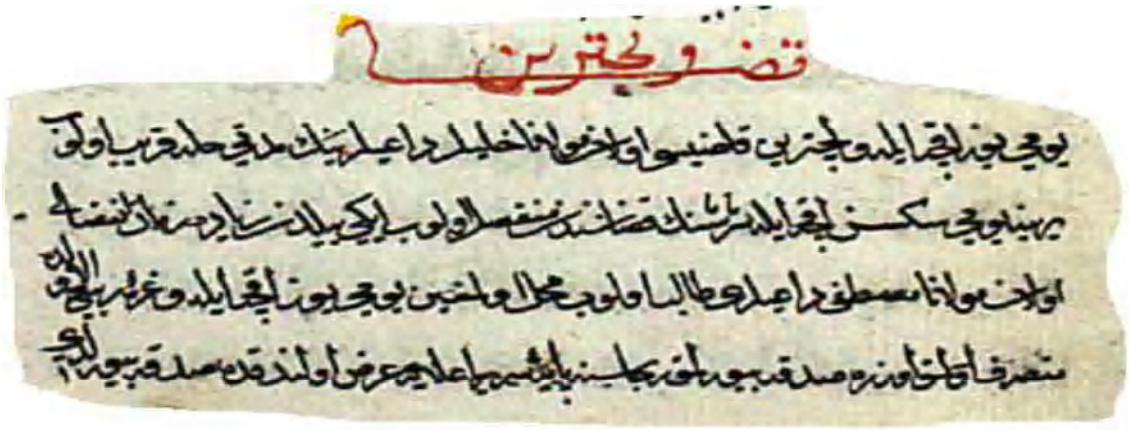
Vılçıtrın Sancağı'na ait 1530 tarihli tahrir defteri. (BOA, TT.d 377)

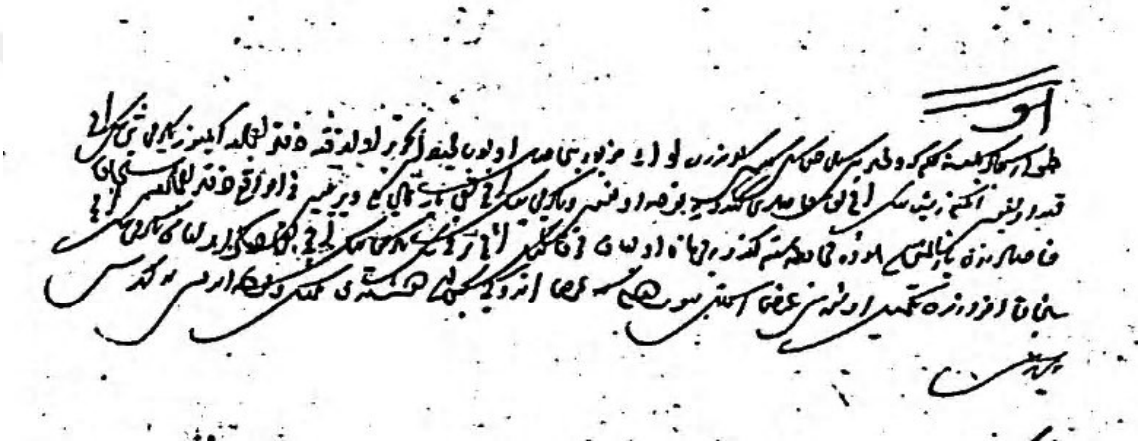
Vılçıtrın Sancağı'na ait mukâtaa kayıtları.(BOA, MAD.d 176)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) 0
MAD.d 00016
A B

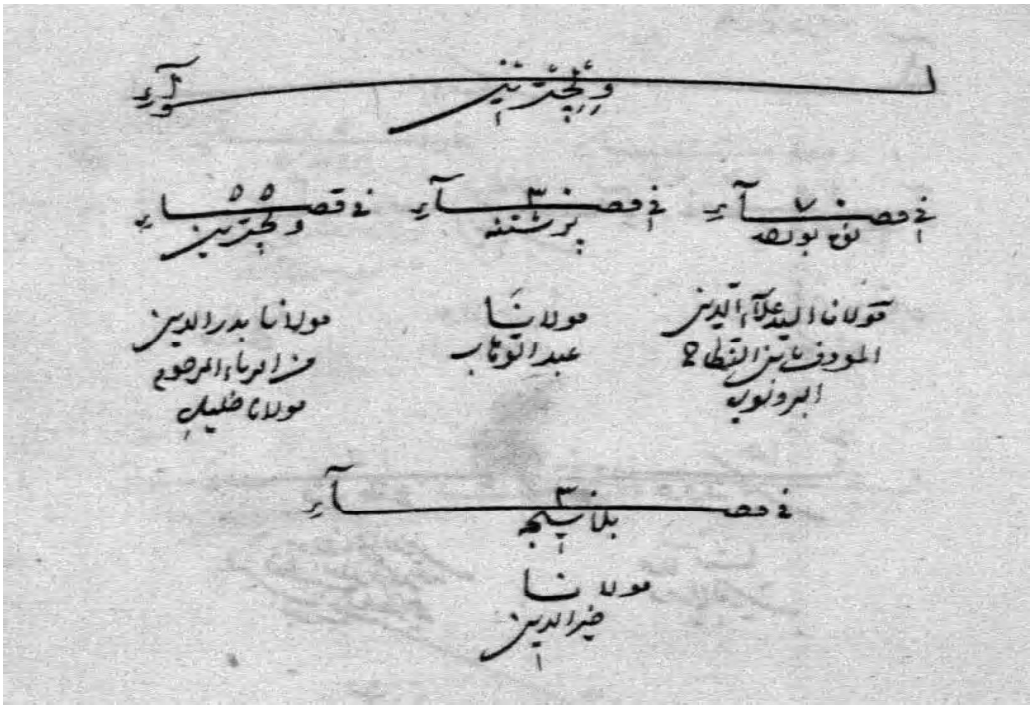
Vılçıtrın Sancağı'na ait 1477 tarihli tahrir defteri. (BOA, MAD.d 16)

Vılçıtrın kazasına kadı atama kaydı. (NOK, RKR. 5193/4)

Vılçıtrın Sancağı ile ilgili Tımışvar beylerbeyine yazılan hüküm. (BOA, KK.d 78)

Vılçıtrın Sancağı'nda bulunan kazaları ve buralara tayin edilen kadı isimlerini hâvi arşiv vesikası. (BOA, TS.MA.d 699)

Ek 4: 1530 Tarihinde Vılçıtrın Sancağı ve Komşu Sancaklar (Kaynak: 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri II)

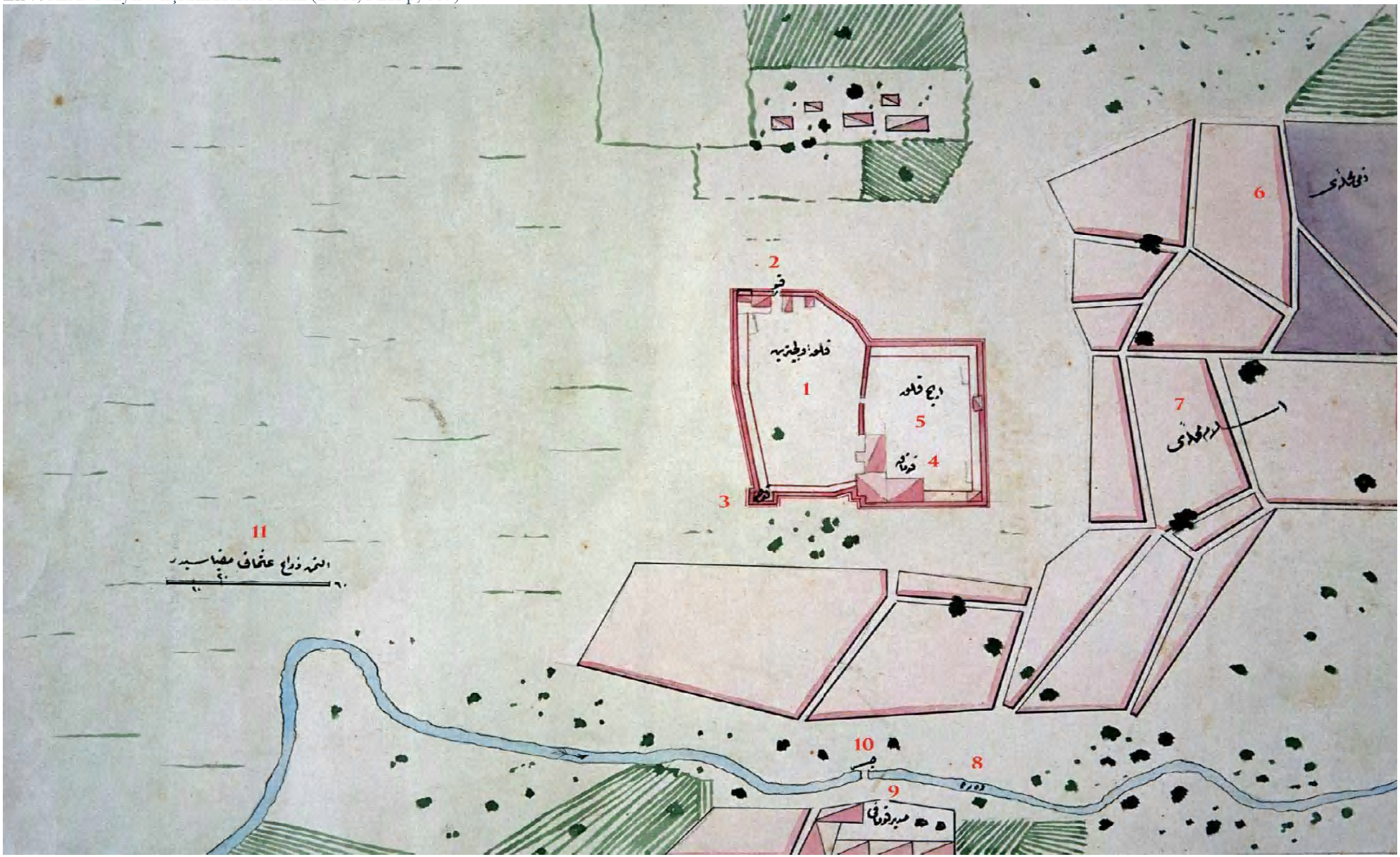
Ek 5: 1530 Tarihinde Vılçıtrın ve Belasniçe Kazaları (Kaynak: 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri II)

Ek 6: 1530 Tarihinde Novabırda ve Priştine Kazaları (Kaynak: 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri II)

Ek 7: XIX. Yüzyıl Vılçıtrın Kalesi Planı (BOA, PLK.p, 869)

1- Vılçıtrın Kalesi, 2- Kapı, 3- Kule, 4- Konak, 5- İç Kale, 6- Gayrimüslim Mahallesi, 7- İslâm Mahallesi, 8- Dere, 9- Müdür Konağı, 10- Köprü

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Rahman ŞAHİN

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 19 Ekim 1987, Nevşehir

Medeni Durumu: Evli

Tel: +90 506 465 69 66

email: rahmansahin@erciyes.edu.tr; rahmanahin@gmail.com

Yazışma Adresi: Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Talas/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2014
Lisans	EÜ Edebiyat Fakültesi	2011
Lise	Ürgüp Lisesi	2004

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Kurum	Görev
2014-Halen	Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi	Araştırma Görevlisi

YABANCI DİL

İngilizce

YAYINLAR

ŞAHİN R., "Kırşehir Vilayeti Dahilinde Avanos (1925)", Avanos Sempozyumu, Nevşehir, Türkiye, 23 - 25 Ekim 2014, ss.761-771.

ŞAHİN R., "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kapadokya'da Sağlık", II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, Nevşehir, Türkiye, 2 - 04 Mayıs 2016, ss.1227-1237.

ŞAHİN R., "Vushtrri Town At The Time Of Fatih Sultan Mehmed", Congress Of International Eastern European Studies, Kiev, Ukrayna, 21 - 23 Eylül 2018, ss. 293-314.

ŞAHİN R., "Fatih Sultan Mehmed Devri Priştine Kazası (Tahrir Defterlerine Göre)", Cappadocıa Journal Of Hıstory And Socıal Scıences Vol.10-Aprıl-2018, ss. 207-221.

ŞAHİN R., "1727 Tarihli Nevşehir Mufassal Tahrir Defteri", Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehir, Editörler İlyas Gökhan, Hüseyin Saraç ve Gökçe Özcan, Kömen 2018 ss. 822-828.

HAZIRBULAN T., ŞAHİN R., "Salnâmelere Göre Aziziye Kazası (1870-1907)", I. Pınarbaşı (Aziziye) Sempozyumu, Kayseri, Türkiye, 10 - 12 Mayıs 2018.

Osmanlı Yönetiminde Vılcitrın Sancağı (1450-1550)

ORIJINALLIK RAPORU

%10	%7	%5	%6
BENZERLIK ENDEKSI	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCI ÖDEVLERI

BIRINCIL KAYNAKLAR

cahij.com İnternet Kaynağı	%1
Submitted to Trakya University Öğrenci Ödevi	<%1
www.devletarsivleri.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
archive.org İnternet Kaynağı	<%1
repository.bilkent.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
es.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
www.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
kaynakca.hacettepe.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
Submitted to Cumhuriyet University Öğrenci Ödevi	<%1